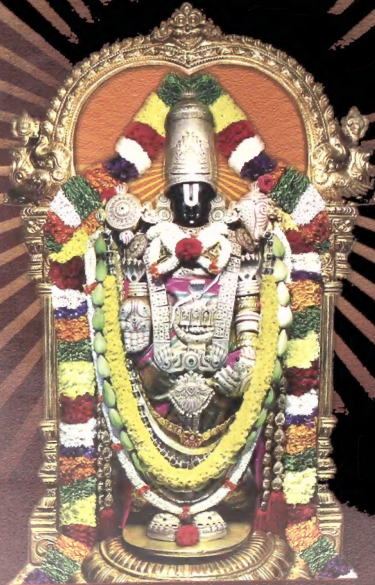

ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆ

ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣ

(ಹುಲಮುನಿ ಅಜಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಮೇತ ದೇವನಾಗರಿಯಲ್ಲಿ)

ಕಲ್ಯಾಣಾಧ್ಯತ ಗಾತ್ರಯ ಕಾಶುತಾರ್ ಪ್ರದಾಯಿನಿ
ಶ್ರೀಮದ್‌ವೆಂಕಟವರಾಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಯ ತಃ ನಮಃ ||

ಪ್ರಥಮೋ ಹನುಮನ್ನಾಮ ದ್ವಿತೀಯಾ ಭೀಮ ವನಜಃ ।
 ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ ತ್ರಿತೀಯಸ್ತು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಯಃ ಸಾಧಕಃ ॥

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಮರಾಣದ “ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪ”ವೆಂಬ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು.

ಸುಮಾರು 175 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ “ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪ”ವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು “ಜ್ಞಾನಾನೃತೇಸರಿ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ವಾಸಿನಾ, ತತ್ತ್ವವಾ ಬಲಾತ್—| ನೃಪಂಚಾನನನಾಮಿನಾ—
— ಶ್ರೀನಿವಾಸಸ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡದೀಪಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯತೇ || ಎಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈಗಿನ ಬಾಳಗಾರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು. ಈಗಲೂ ಜ್ಞಾನಾ ನರಸಿಂಹ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಜ್ಞಾಪಿ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಮನೆ ಇತ್ತೆಂದೂ, ಅದು ಅಗ್ನಾಹುತಿಯಾದಾಗ ಒಂದು ಹುಲ್ಲಿನ ಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಹುಲ್ಲಿನ ಆಚಾರ್ಯರೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ.

ಉತ್ಕಟ ವೈಷ್ಣವ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ. ಪರಕೀಯ ಪಂಡಿತರೊಬ್ಬರು ವೈಷ್ಣವರಿಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ, ವೇದ, ಈ ಮೂರರ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬ “ವಕಾರತ್ರಯ ಶೂನ್ಯಾಃ ವೈಷ್ಣವಾಃ” ಎಂಬ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ತಮಗೆ ಅವು ಮೂರರಲ್ಲೂ ಪಾಂಡಿತ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಅವರ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ನಿರಸನಗೊಳಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ.

ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳು.

1) ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ.

2) ಶ್ರೀ ಮತ್ಪೂಜಾಂಭೋಧಿ ವಿಕಾಸ ಎನ್ನುವ ಪೂಜಾ ವಿಧಾನ ಗ್ರಂಥ. ನವರಾತ್ರಿ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸ ಪೂಜಾ ವಿಧಾನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ.

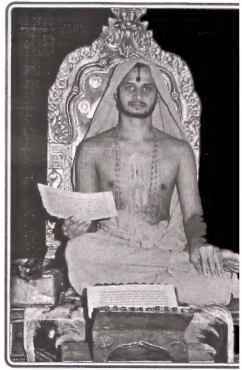
ಆಚಾರ್ಯರ ಮರಿಮಕ್ಕಳಾದ ಹಾಗೂ ಅವರಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ಸುಧಾ ಗ್ರಂಥವನ್ನೊದಿದ ದಿವಂಗತ ಭಾನುಗೋಡು ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿದವರು ಈಗಿನ ಒೀಳಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಕಲ್ಯಾಣಕಾಂಡ ದೀಪದ ಕೈಬರಹ ಪ್ರತಿಗಳು ಬಾಳಗಾರು ಮೂಲದ ಅನೇಕರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಕಾಂಡ ದೀಪದ ಮುದ್ರಣ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಮಹಿಷಿ ಸತ್ಯಸಂಧರ ಆರಾಧನಾ ದಿನ 26-5-2009ರಂದು ಉತ್ತರಾದೀ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಾತ್ಮತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ಅಮೃತ ಹಸ್ತದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಸಜ್ಜನರ ಭಾಗ್ಯೋದಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

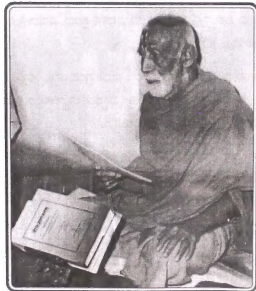
ಸಂಗ್ರಹ : ವೈ. ಶೇಷಾಚಲಾಚಾರ್ಯ
ಭದ್ರಾವತಿ

ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಪ್ರಮೋದ ತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಾತ್ಮತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು

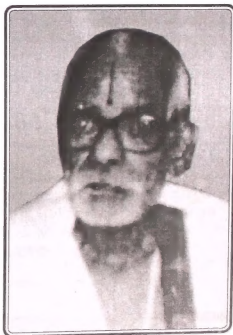

ಶ್ರೀ 108 ಪ್ರಜ್ಞಾನನಿಧಿತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು (ಮುಳಬಾಗಿಲು)

(ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವ ಸಂವತ್ಸರ, ಅಶ್ವಿನ್, ಏಕಾದಶ ಸಪ್ತಮಿ, 7-11-2001)

ಪಂಡಿತ ಚಿಟ್ಟಪಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು
ಕೋಲಾರದ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ

ಗ್ರಂಥದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ
ಪಂ. ಮೈತ್ರಿಕಾ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು, ಭದ್ರಾವತಿ

ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆ

(ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣ-ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಮೇತ ದೇವನಾಗರಿಯಲ್ಲಿ)

ಮೊದಲನೆ ಮುದ್ರಣ 300 ಪ್ರತಿಗಳು

ಇದರ ಹಕ್ಕುಗಳು ಕಾದಿರಿಸಲಾಗಿದೆ

ಪುಟಗಳು : vi + 325

ಬೆಲೆ 210.00 ರೂ. (ಅಂಚೆ ವೆಚ್ಚ ಬೇರೆ)

ಮುದ್ರಕರು

ವಿ.ಕೆ. ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ & ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್

ನಂ. 396, ಉಳಿಗಾ ವಾಣಿಜ್ಯ ಸಂಕೀರ್ಣ

ಸಂಚಿಗೆ ರಸ್ತೆ, ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಬೆಂಗಳೂರು - 560 003

ದೂರವಾಣಿ: 41280031, 41476960

e-mail:swadeshiudyama@yahoo.co.in

Cell: 94481 19247

ಕ್ಷೇತ್ರ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರ ಬಗ್ಗೆ

ಇಂದಿನ ಬಾಳಗಾರು (ಹಿಂದಿನ ಬಾಣಾಕಾರ) ಮತ್ತು ಮಹಿಷ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಅತ್ಯ ಪಕ್ಕದವು; ಈ ಎರಡೂ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿವೆ. (ಶಿವಮೊಗ್ಗದಿಂದ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಗೆ ಈಗಿನ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ). ಹಾಗೂ ರಾಮಾಯಣ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ಪತ್ನಿ ಸೀತಾದೇವಿ ಹಾಗೂ ಭೃಗುನಾಥ ಹನುಮಂತನೊಂದಿಗೆ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಮೊದಲು ಅಂದಿನ ಬಾಣಾಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಹಾಗೂ ಈ ಎರಡು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಪವಿತ್ರವಾದ ತುಂಗಾ ನದಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. (ಗಂಗಾಸಾನ-ತುಂಗಾಪಾನ ಈ ಮಾತು ಅತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ) ಮಹಿಷಯಲ್ಲಿ ತುಂಗಾ ನದಿ ಪಶ್ಚಿಮವಾಹಿನಿಯಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಬಾಣಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಶ್ರೀ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು, ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಕ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಈಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ತರಲು ಹೋದ ಹನುಮಂತ ದೇವರು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲ ಸಮೀಪಿಸಿದರೂ ಅಗಮಿಸದಿದ್ದುದರಿಂದ, ಜಗಜ್ಜನನಿಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯು ತನ್ನ ಕರಗಂಧ ಮರಳಿನಿಂದಲೇ ಲಿಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪತಿದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದರು. ಇಂದಿಗೂ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದಾಗ ಮರಳಿನ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹನುಮಂತ ದೇವರು ತಡವಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಮನನೊಂದು ತಾವು ತಂದ ಲಿಂಗವನ್ನು ತುಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಎಸೆದರು. ಆ ಲಿಂಗವನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ನಂತರ ಅವರು ಪಕ್ಕದ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಮಹಿಷಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಮಹಿಷರೂಪದಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಅತ್ಯಂತ ನಾರಾಯಣ ದೇವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರ ದೇವರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಭಕ್ತನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು.

ಉತ್ತರಾದಿ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸತ್ಯಾಭಿನವತೀರ್ಥ ಶ್ರೀ ಪಾದಂಗಳವರು ಸಂಚಾರ ಕ್ಷಮೇಣ ಮಹಿಷಿಗೆ ಬಂದು, ಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮ ಸರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಠವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯನಾಥರ ಶಿಲಾ ಪ್ರತಿಮೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ನೂರಾರು ಸುಧಾ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಸರ್ವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ನಿರಂತರ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಆದೇಶಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರ ಮಹಿಷಿಗೆ ಶ್ರೀಸತ್ಯನಾಥಪುರವೆಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೊಂದು ಪ್ರತೀತಿ. ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಪಂಡಿತರ ತವರೂರಾಗಿತ್ತು ಮಹಿಷ ಕ್ಷೇತ್ರ - ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರುಗಳು ಪಾಠ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಉತ್ತರಾದಿಮಠದ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಧರ್ಮತೀರ್ಥರು ವೇದಾಂತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಾಶ್ರಮ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರಾದವರು ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರಾದ ಹುಲಿಮನೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಒಬ್ಬರು. ಅವರು ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ನಿಜ ನಾಮಧೇಯವನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಅವರು ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ನಿರ್ವಿಗಳರು. ಅವರು ಒಂದು ಹುಲ್ಲಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಕಂಡರು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥರ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸೇವೆಯೇ ತಮ್ಮ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು.

ಅವರು ರಚಿಸಿದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆಯೂ ಒಂದು. ಅದು ತುಂಬಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಾಗೂ ಸುಂದರವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಾಗಿದೆ. ಅವರ ಮನೆತನದವರು ಈಗ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಾಗೂ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಈಗ ಸುಮಾರು 60 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಬಾಳಗಾರಿನಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ ಬಾನುಗೋಡಾ ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರೆಂಬವರು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಪೂಜ್ಯರಾದ ಹುಲಿಮನೆ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರೆದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಈಗ 50 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ತೀರ್ಥರೂಪರಾದ ಕೀರ್ತಿಶೇಷರಾದ ಮೈತ್ರಿಕಾ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ಬರೆದ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ತಾವು ತಮ್ಮ ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಈಗ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿಗುವ ಹಸ್ತ ಪ್ರತಿಗಳೆಂದರೆ ಪಂಡಿತ ಗುಂಡಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ತೀರ್ಥರೂಪರವರುಗಳದ್ದೂ ಮಾತ್ರ. ಇಂದು ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರುಗಳ ಬಳಿ ಇರುವ ಪ್ರತಿಗಳೂ ಇವೇ ಆಗಿವೆ.

ಚಿಟ್ಟಪಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಗುಣಗಳಾದ ಉತ್ತರಾದಿ ಗುರು ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಪ್ರಮೋದತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ ಕರಕಮಲ ಸಂಪಾತರಾದ 1008 ಸತ್ಯತೀರ್ಥರ ಅಮೃತ ಹಸ್ತದಿಂದ ಅದೇ ಒಳದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನರಾಗಿದ್ದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ 1008 ಸತ್ಯಸಂದತೀರ್ಥರ ಆರಾಧನಾ ದಿನದಂದು (26-5-2009 ರಂದು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧ ದ್ವಿತೀಯಾ) ಮಹಿಷ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಂತಸದ ವಿಷಯ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಕರಿಗೆ ಬಾಳಗಾರು-ಮಹಿಷ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಹಾಗೂ ಸಮಸ್ತ ಸಜ್ಜನ ವೃಂದದ ಪರವಾಗಿ ನಾವು ಅತ್ಯಂತ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಹಾಗೂ ಅಭಿನಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇವೆ.

- ಮೈತ್ರಿಕಾ ಗುರುರಾಜಾಚಾರ್
ಭದ್ರಾವತಿ

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಕಾಶನ, “ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆಯ” ವಿಶೇಷವಾದ ಬಾಳೆಗಾರು ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹರಿಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಥೆಯ 7ನೇ ಪುಷ್ಪ ಪ್ರಕಾಶನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲದ ಭಾಗವನ್ನು ನಮ್ಮ ಬೀಗರಾದ ಬೋಗವಳ್ಳಿ ಟಿ.ಆರ್. ಶ್ರೀ ದ್ರುವಾಚಾರ್ಯರು ನಮಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಸಹಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಿಕ ಸಹಾಯ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಗಣ್ಯರಿಂದ ನೀಡಿ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ಕೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

1) ಶ್ರೀವಾದಿರಾಜ್, ಮಾಲೀಕರು, ರಾಕೊ, ಇಂಡಸ್ಟ್ರಿಯಲ್ ಮತ್ತು ರಸಾಯನಿಕ ಪ್ರಾಡೆಕ್ಟ್ಸ್	ರೂ. 5000/-
2) ಮೈತ್ರಿಕ ಗುರುರಾಜಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಹೋದರರು ಭದ್ರಾವತಿ	ರೂ. 2000/-
3) ದಾ. ಪವನೇಶ್, ಅಡ್ವೋಕೇಟ್, ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ, ಬೆಂಗಳೂರು -3.	ರೂ. 2000/-
4) ಕಲ್ಯಾಣಿ ಗೋಪಿನಾಥ್, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 1000/-
5) ಬೋಗವಳ್ಳಿ ದ್ರುವಾಚಾರ್ಯರು ಟಿ.ಆರ್. ಭದ್ರಾವತಿ	ರೂ. 1000/-
6) ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸೇವಾ ಸಮಿತಿ, ಸುಧೀಂದ್ರ ನಗರ ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 1000/-
7) ಪ್ರಹ್ಲಾದ್ ಪಿ.ಆರ್. ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಂ, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 1000/-

ಮೇಲಿನ ಗಣ್ಯರಿಗೆ ಹರಿಗುರುಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿದ ಎ.ಕೆ. ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಮತ್ತು ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್ ಮಾಲೀಕರಾದ ಬಿ.ಕೆ. ಪ್ರಸನ್ನರವರಿಗೆ ಗುರುಹಿರಿಯರ ಅನುಗ್ರಹ ದಯಪಾಲಿಸಲೆಂದು ಕೋರುತ್ತೇವೆ.

ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪುಗಳು ಕಂಡಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪತ್ರ ಮುಖೇನ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಸವಿನಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

- ಚಿ.ಕೃ. ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್
ಶ್ರೀ ಸಮೀರ ಸಮಯ ಸಂಜೀವಿನೀ ದತ್ತಿ

भ. पु. श्री गणाधिपतये नमः ॥ श्री श्रीनिवासाय नमः ॥ श्री मध्वादि वै. मा
 गुणभ्यो नमः ॥ श्री नाथवेन्द्र श्रीपाद गुणभ्यो नमः ॥ हविः ॐ ॥
 निखिलगुण निकायं नित्य निर्धूत हेयं शुभं ति मेयं शुद्ध सौख्यं
 पुपायं सकल निगम ज्ञेयं सर्व शब्दाभि धेये नवजल धनकायं नो
 मि लक्ष्मी सहायं ॥ १ ॥ भास्वज्यं द्रसमे यदीय नयने भार्या यदीयानुमा १
 दुहितुर्नाथोपि यद्भक्तिमान् तातो यो मदनस्य यो दुष्टित हा तं वेकटेयं रि
 भजे ॥ २ ॥ हविः ॐ ॥ श्रीति वासं संप्रणम्य तथा मध्वादिकान् गुणव्
 पुत्राणानि समातो न हि तीर्थैर्क मार्गतः ॥ ज्वाला नृकेस नि क्षेत्रे
 वासिना तत्पुत्रा बलात् ॥ पादीन्मध्य मलांतादि नृपंचानत नामिता ॥
 पुत्राणोऽखिल कल्पाणो स भविष्ये सहोत्तरे ॥ श्रीनिवासस्य कल्पा
 ण कांडीपः प्रकाश्यते ॥ ३ ॥ १ ॥ तव्युत्पत्तिभि मातेन तापि भे आश्या
 त्वचित् ॥

॥ श्री लक्ष्मी वेकटे शाय नमः ॥ हविः ॐ ॥ श्री रौतक उवाच ॥
 कथितं वंग माहात्म्यं त्वया (तथा) हस्ति गिरी शिबुः ॥

मन्त्राय किंतु धीवानोर्विशुद्धौ मम नान्यथा ॥ ६ ॥ स्पष्टार्थं इह ग्रंथः सनन्या
 क्रियते मया नाभूत् लिख्यते प्रायो नातपेक्षितमुच्यते ॥ ७ ॥ पदवाक्यमान
 निपुणा निपुणं विमृशं त्विदं विवर्णं ॥ गुणदोष निर्णय निमित्ततया प्र
 थिता हि पंडित जना जगति ॥ ८ ॥ बिद्वांसो यदि मम दोष मुद्दिनेषु र्मद्वाते गुण
 गणनेव कीर्तयेयुः ॥ तुल्यं तद्गुरुमनुते मनो मदीयं कष्टं तद्गुरुमनुतेय
 दाह मंदः ॥ ९ ॥ आम नि तोषा द्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोग विहातं ॥ बलवदपि
 शिक्षिता नामात्मन्य प्रत्ययं चेतः ॥ १० ॥ गुण चरण सनेज सति धानादपि
 वभ्रमस्य गुणैक लेख भाजः ॥ अपि महति जन्मार्धे निमग्नाः सन्निलमुपा
 ददते मितं हि मीताः ॥ ११ ॥ अथ खलु पत्रम कान्छिकः रौतकः कलि कलि
 ल कोल कलित कालुष्य दोषेण तत्वात् लन कला विकलातां विविधसां
 सानिक दुःख पतिश्रमिणां सतामस्मिन् कलावपि धर्मज्ञान वैनाय्य संप
 त्समृद्धिद्वाना समस्त मंगल वाप्तये ॥ अमृताय शेषाचलैः वासिनः श्रीनि
 वासस्य कल्पाण कथां प्रस्तावयितुं सूतं पृच्छति कथितं वंग माहात्म्य
 मित्यादिना ॥

भ. पु. अथ तावदेकादश लक्षणी लक्षणा कल्याण कोंडस्या ये लक्षणे युग भेदेन वे. मा
 श्रौतस्य ताम्र - चतुष्टय प्रवृत्ति निमित्तानु वर्णनं १ द्वितीये नमानमेशयो १
 वैकुण्ठा द्वसुं धनाचननणा युक्तिः २ तृतीये श्रीनिवास वैष्णवीके धेतोः क्षीन
 सेचन-चोळनाज निबं धनादि कथनं ३ चतुर्थे जगदीश युगगुर्वीः समा
 गम संभाषणं ४ पंचमे बकुळा जनि निदान श्रीनिवास मानुषलीला
 तत्वत्व पत्रं ५ षष्ठे हवेः किनातीकनणं पुत्रार्थं लालप्पमान नाज विलापनं
 पद्मावती संदर्शनं पुत्रसंपन्नापरागमनं चेति बहुकथा कथनं ६ सप्तमे
 किनात पद्मा सत्पाप विप्रलापो शिलाप्रहान घोटना इतनेच निरूप्यते ७
 अष्टमे पद्मावताय निमित्तं बकुळा प्रस्थान सहित पुत्रिं दिनी समागम
 श्वेत्येतौ कथ्येते ८ नवमे मांगल्य पत्रिका लाभः ९ दशमे सर्वदेवता
 समागमो लक्ष्मी समागमश्च प्रतिपाद्येते १० एकाधिके दशमे पद्मा
 वती पविठाय नाभिनंदनमिति कल्याण कोंड लक्षणा र्थः ॥ ११ ॥ अत्र
 शौतकः प्रष्टा । वक्ता सूतः ॥ तस्य मनः प्रसादजननाय वृत्त कथन
 पूर्वकं वर्तिष्यमाणं पृच्छति ॥ कथित मित्यादिना ॥ अन्यथापैः सावधान
 न मनोभिर्न श्रूयते तथा श्रुतमपि न धार्यते तेभ्यः पुनाणकथनमेवूक
 मृडी कनण मित्यानादौ वक्तुः स्यात् ॥ अत्रेदमनु सं धेयं ॥ न हि पुनाण
 वक्ता वदन्मस्तीति व्यवहान व्यस नितया, सुखेन काल यापनाय वा,
 जन मनो नंज तेन वर्तनाय वा वक्ति ॥ श्रोतावा श्रोत्रमस्तीति व्यसं
 नितया श्रुणोति अपितु विशाल वसुधत्व संमार्जनी कुसूल कुडुपया
 मिन्यादि ग्रहोप कनणो छीण कंचुक पादुकादि विग्रहोप स्कनणा वक्ता
 न वकीर्णत्वमर्जितत्व तत्व कथानर्ह जन संबा धनहितत्वादि देय नियमे
 न तथा सूर्योदय मानभ्या प्रह्न मित्यादि काल नियमेन, स्नातत्व प्रक्षा
 क्तित पादत्वा चातत्व धृतौर्ध्व पुं इत्व, धृत श्री तुलसी मणि मालत्वादि
 शरीर नियमेन, लोक वर्त्ती, धनागान पुत्रादि चिंता व्युदस्तत्वा या भ्यंतन
 नियमेन भक्ति श्रद्धाति शय गुणवन्तः ॥ भव्यर्थ उच्यते श्रूयते च न
 सहैः ॥ तदुक्तं पादे विंशे ध्याये ॥ विशाला वसुधा यत्र कर्तव्यं तत्कथा
 स्थलं ॥ शोधनं मार्जनं भूमेर्लेपनं धातुमंडनं ॥ गृहोपस्कनमुद्धृत्य
 गृहकोणे निवेशयेत् ॥ अनेक धर्म विक्षांता स्त्रैणाः पारवंड वा दिनः ५
 शुक्र शास्त्र कथोच्यते त्याज्यस्ते यदि पंडिताः ॥ पुस्तक स्थापनं दिव्यं

३ य मानभ्य सा र्धं त्रिप्रहो तर्कं वाचनीया कथा सम्यक् धीनकंठे न धीमता
 ४ लोकबान्धिधतामानः ॥ त्रिधितोयुदस्य च ॥ कथा - नः सुद्धमतिः सन्भेत्सन्
 सु-तम मित्यादि ॥ भागवते च ॥ तस्मादेकेन मतसा भगवान्सात्वतां पतिः ॥
 श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः ॥ पूज्य - नित्यदेति ॥ आत्मा च विद्रष्टव्यः ॥
 श्रोतव्यो मतव्यो निधिध्यासितव्य इति श्रुतिश्च ॥ तथा च स्माभिः श्रुतो
 र्धो मत्वा धृतो न विस्मृत इति सूचताय वृत्तानु-कथनं ॥ वंग माहात्म्यं वंगस्य
 वंग नाथस्य ॥ माहात्म्यं महात् श्लाघनीयः विपुलः ॥ अनेकः आत्मादेहः कल्प्या
 ण गुण स्वभावः कर्म च माहात्म्यं ॥ गुणवचनं ब्राह्मणादिभ्यः कर्मणिचेति भा
 व कर्म णाः षड्भू ॥ सुद्वन विग्रहा नवय कल्याण गुण क्रिया विमल मितिया
 वत् ॥ भगवति यौचित्या लोचनवधिकानेतान वच्य कल्याण गुण क्रिया नाम
 रूपादिमत्वं माहात्म्यं ॥ महति पूज्यत इति महान् ॥ मह पूजायां ॥ विशाले च
 त्रिलिङ्गः स्थान्महद्वाज्ये च तद्भयोः ॥ शत तंत्री विपंच्यं तु महती पवनिकीर्तिता ॥
 आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावे पनमात्मनीत्यमनः ॥ हे मुने ॥ वेदशास्त्रतत्त्व
 तानिन् ॥ त्वया कथितं ॥ उक्तं ॥ यद्वा कथा विनयित प्रबंधः सा स्य संजाते
 ति तानकादित्यादि तच् ॥ तथा च कथितं स्वबोधक पुनाण प्रबंध रूपेणास्मा
 कं श्लाघित मिति यावत् तव्यास्माभि रूपादिष्ट वाक्यार्थं हानतरूप श्रवण
 विषयीकृतं ॥ तेनाऽहानं निवृत्तं ॥ ततो न्यायेन श्रुतार्थानु सं धानुरूपं मन
 नं कृतं ॥ तत अपनोक्त हानांग स्वच्छांतः कनण प्रतिबिंबित वासनामय
 मूर्तेन विच्छिन्न मानसा बलोकत रूप ध्यानांग धृढ धातवां च कृतमिति प
 क्रितं ॥ पुनाण श्रवण एतत्पर्यंत त्वस्य आपीयतां कर्म कषाय शोषानित्या
 दि श्रवण विधेः श्रोतव्यः कीर्तितव्य श्येते तत्पनि भाषेक वाक्यतया
 सिद्धत्वात् ॥ इयं च जिज्ञा विधि मूला ॥ अत्रायं क्रमः ॥ सात्विक प्रकृतेः पूर्व
 पुष्पतीर्थ निषेवणं ॥ तेन सत्सेवानोचक पापनाशः ततः सा भुसेवा ॥
 तथा सद्धर्म श्रद्धा ॥ ततः सच्छास्त्र श्रवणेच्छा ॥ ततः सत्कथां नविः ॥
 ततः श्रवणं ॥ ततो मन्त्रं ततो ध्यानं तस्मात्प्राप्तं ॥ तेन हानं ॥ ततो
 भक्तेनात्मं तिकी पविपक्तिः ॥ ततः प्रसादः तेनांनंदा विभीव इति ॥
 एतत्सर्वं भागवतादौ प्रसिद्धं ॥ श्रीप्राकांक्षा पूर्तये वंग माहात्म्यं किं
 विक्लि रम्यते ॥ तां र्थ्य पुनाणे ऽष्टमे ऽध्याये ॥ विभीषणेन चानीतं
 श्वे वंगं भगवत्प्रियं ॥ यस्यास्तीति महद्दाम ततः सा सनितो वना ॥

न.पु. तन्नीन सौख्या सोमं ध्या-त-च्छेत्ता-त-प्रियत्वतः ॥ नक्षसा भ्यर्षितश्चा वे.मा.
 पि तद्व्यग्र निनीषिता ॥ कावेरीं गजहोत्रं गी कीर्तिं लक्ष्मीं यथापुना १
 यथापतिं विनप्राप्तं भुजाभ्यां प्रियमेगता ॥ तद्भामो भ्रमतो गच्छ
 त्यनिक्रम्य सनिद्वेनेत्यादि ॥ तथा पंच चत्वारिंशोऽध्याये ॥ वेधाः ॥ १४
 णु दिव्यं महद्भाम श्रीनंगमिति शब्दितं ॥ महता तपसा लब्धं इदं शक्र
 मया पुना पुना एतद्भिन्नवेदन्तं तस्मादिह्वाकुनाप्तवान् ॥ ततश्चैतत्क
 मा लब्धं नाघवेण महात्मना ॥ ददौ विभीषणायासौ प्रियामप्रियका
 निषो सोपि गच्छत् स्वकंदेशं अवतीर्य नदीतटे ॥ विसात्रे पनमप्यत्र पू
 जयामास नाक्षसः ॥ तदुद्धर्तुं मसौ यत्नमकरो दूढवानपि नशशकमना
 गस्मादेतन्प्राप्तुं सदा ॥ अथापतद्वनण्यां वै विलपन्सोतिबुः खितः
 आर्तं विभीषणं दृष्ट्वा विलपंतमना धवत् ॥ उवाच भगवान् नंगी स्वर्
 णा महता ततः ॥ आर्य धर्मज्ञ देशायं नमणी योहिमे मतः ॥ प्रसन्ना देव
 ता चैभ्यं नदी प्रिय सखे मम ॥ अस्मिन्नेव शयानो हूं न स्पृत्वा मभिवी
 ह्यच ॥ विभीषणानु जातीहि कुण्डल ममच प्रियं ॥ सा भूस्त्वं दुर्मता
 याहि छिप्रं लंकां निशाचन ॥ तत्र त्वं सुसमृद्धार्थं श्रियं भुंक्त्वा नपायि
 नीं ॥ इत्युक्तः प्रययौ चार्त्ता लंकां विभीषणः ॥ मर्त्यानां भाग्यवैष
 म्या दुःखानस्तु शतक्रतो इत्यादि ॥ तथा पंचोऽध्याये ॥ एतत्पुष्पं महत्ते
 त्रं सर्वलोकेषु पूजितं ॥ यत्र संवासमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥ यस्य
 प्रसन्ना भगवान् संशेते नंग ॥ धामनि ॥ क्षीमद्वंगमिति ब्रूया
 दजश्रं यत्र पूज्यः सपूज्यः सर्वलोकेषु सर्वकल्मषनाशनः ॥ नंगनगे
 ति यो ब्रूया-गनं गिम्मी नवेत्यपि । इत्यादि पूर्वसमं ॥ असां सान सं
 सान तापतसा क्षयं महत् ॥ श्रीमच्छ्री नंगमित्याहु स्तं शेष शयनं बुधाः
 श्रियायुतं श्रीमदिति स्मवेजगद्विभू-द्वंगमुदाहृतिष्यति ॥ इदं
 जन्मलपेप्पनाकुलं सदा मया यद्भयनं च शाश्वतमित्यादि ॥ १५ ॥
 त्वयेति ॥ तथेत्यध्याहानः माहात्म्यं कथितमित्यनयो ननुषंग ॥
 तथा हस्तिगिरी शितुर्माहात्म्यं च त्वया कथितमित्यन्वयः ॥ यदा त
 थेत्युपमायां ॥ बद्धा यथातथैवं साम्ये इत्यमनः ॥ यथा दनाद्यति
 शयेन नंग माहात्म्यं कथितं ॥ तथा हस्तिगिरी शितुर्माहात्म्या मित्या
 दि पूर्ववत् ॥ तस्याकनो गिनिर्हस्तिगिरीः ॥ हस्ति लक्षणे बा ॥ तदुक्तं कविना ॥
 य एष नाजकटकः सदा किमिः समाश्रितः शे - न दान संपदा ॥ स नित्यं

भ.पु. - ॐ वनदंत मुद्र हन्यथार्थं नामागज भूभृदी क्षते इति ॥ ब्राह्मे हस्तिमि
 माहालेपि ॥ कवि गिनि वन क्षुंभे पुण्य कोटी विमाने अजग - गुनशेषे
 सेव्य मानं क्रमाभ्यं ॥ विकसित मुख पद्मे विश्वमात्रा समेतं यशित
 सम वरुणी देवनाजं भजेहं इत्यादि ॥ ईष्टे ई शिता ॥ ईश तेऽश्वर्ये नृ
 न्तृचौशं शिष्टदा - भ्यः संज्ञायां चानिटाविति नृन्तृज्वा ॥ तूर्त तत्वे गम्या
 दीनामुप संख्यात मित्यस्माद् हस्ति गिनिम् ईशिता हस्ति गिनी शितेति
 द्वितीया तत्पुरुषः ॥ तृजंतत्वे हस्ति गिने शी शितेति कर्म षष्ठी सा
 मासः ॥ सच माजकादेश कृतिगणत्वात्कर्तृ तृजकांतै र्याजकादिभिः ष
 ष्ठी समस्यत इति प्रतिप्रसवात्समाधेयः ॥ शेष षष्ठी समासे तु गिनेनी
 शन संबंधिता मात्रं बुध्येत न कर्मता ॥ सकर्मकं ईशनकर्म कर्मरूप
 संबंधि विशेष सापेक्षं न संबंधि सामान्यापेक्षं ॥ नच विशेषस्य सामा
 न्यांतर्भावाद्गिनितदितन तदाश्रिता दीशनत्वाभादधिकार्थत्वाभाच्च
 शेष षष्ठी पतिग्रह इति वाच्यं ॥ संबंधि जातेः साक्षात्पनं पना साधान
 ष्येन हस्ति गिनी शितेति न व्यपदिशेत् ॥ असाधानष्येन व्यपदेशा
 भवंतीति न्यायात् ॥ नन्विदमन्यमुच्यते ॥ सर्वे शितुर्वनदं नाजस्य क
 वि गिनी शितृत्वमिति चेन्न ॥ सन्निधान विशेषतस्तदुपपत्तेः ॥
 तदुक्तं धां दोग्य भाष्ये प्रथमे सप्तमपर्विते ॥ यथा बद्धिका नाथो द्वा
 नकाताथ इत्यपि ॥ अर्वाङ्गाथः पनाङ्गाथ इति तद्वद्विहोच्यते ॥ सर्वनाथो
 पि भगवान्सन्निधान विशेषत इति चेति ॥ तस्माच्छेष षष्ठीं विहाय
 ब्रह्मजितासेत्यत्रेव कर्म षष्ठी पतिग्रह इति ध्येयं ॥ एतन्माहात्म्यं श्रा
 वकेभ्य ईषदुन्मेषयामि ॥ क इति ब्रह्मणो नामतेन तत्रोचितो हनिः ॥
 तस्मात्कोचीति विख्याता पुनी पुण्य विबार्धनी ॥ गंगाया दक्षिणे भागे
 योजनानां शतद्वये पंचयोजन मन्त्रिणा पूर्वी भो धेऽथ पश्चिमे वेगवत्युत्तरे
 तीरे पुण्यकोट्यां हनिः स्वयं ॥ वनदः सर्वभूतानामद्यापि पति दृश्यते ॥
 यैत्रे मासि सितेषु चतुर्दश्यां शुभे दिने ॥ शोभते हस्त नक्षत्रे न विबान
 समन्विते ॥ ब्रह्मा होमै प्रवृत्ते तु प्रातः सवन कालिके ॥ धातुऋतनवे चंतः
 प्रादुनासी ज्ञानार्दन इत्यादि ॥ ६४ ॥ जगन्नाथस्येति ॥ तथेत्यध्याह्नः ॥
 त्वया कथित मित्यनयो ननुषंगः ॥ जगन्नाथस्य विष्णोर्माहात्म्यं अतुल्यं
 वै तन्तथा त्वया कथित मित्यन्वयः ॥ जगतां नाथो जगन्नाथस्तस्य भु
 वन प्रभो विष्णोर्माप्तस्य नानावर्णस्य माहात्म्यं निनवधिकान्तं तानवप

अ.पु. कल्याणमुष्ण क्रियानाम नृपवत्वं ॥ अतुलं न विच्यते तुला उपमास्ये वै.मा.
 त्य तुलं ॥ असदृशं वै प्रसिद्धं अदो य दानुपपन्नं ते सिं धोः पा-अ'पु.
 ष मित्यादि श्रुति सिद्धं ॥ त-त था तदपि त्वया कथित मित्यर्थः ॥ अतुल
 लि माहात्म्यं च पुनर्योत्तम क्षेत्र माहात्म्यं नवमे ऽध्याये ॥ बहूनि संति स्ते
 त्राणि पुष्पाणि मम नानद ॥ मुक्तिदा नि नृणां विद्मि देहं मे पुनर्योत्तमं ॥

जगन्नाथस्य वै विष्णोर्माहात्म्यं मतुलं मुने ॥

नभ्यां तने गृहे वापि प्रदन्तं येन केन वा ॥ मत्प्रसादं तु योऽश्नाति तस्मै मुक्तिं
 ददाम्यहं ॥ यथा सुवर्णे नलोच स्पर्श दोषो न विच्यते ॥ तथैव मम जेवे
 ये स्पर्श दोषो न विच्यते ॥ अर्कपाचयते लक्ष्मी भोक्ता हं यज्ञभुक् स्वयं ॥
 भोक्तव्यं मुनिभिर्विप्रेर्नात्र कार्यं विद्यानगा ॥ उपवासं हिने वापि मत्प्रसा
 दं सुपावनं ॥ अयाचितं हृतं भोज्यं अन्नश्च नृपतितो भवेदित्यादि ॥ एतः
 दुक्तं कविभिः ॥ निवेदि तस्यात्र तमा सखाय नीचाहृतस्यापि किलोद
 नादेः ॥ भक्त्या दत्तं हृतं भवार्जिता नां महोद्वेसां नाशकं मामनंति इति ॥
 इदानीमिति ॥ त्वया कथितं मित्यनयो ननु र्वगः ॥ अहमिति लभ्यते ॥ इद
 नीमधुना ॥ त्वया कथितं वैकटेशितुर्माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामीत्यन्वयः ॥
 वैकटेशितुः ॥ अत्र वैकटस्य शिता वैकटश्चासौ इति शितायेति विग्रहद्वयः ॥
 तथाच ब्रह्माष्टे ॥ वै प्राहुः सर्वं पापाति कटस्तदाह उच्यते ॥ सर्वपापदहो
 यस्माद्वैकटाद्रिं निविस्मृतः ॥ इति लक्ष्मी इति च इकासेव स्तिग्धा हीं का
 मुपगूढे विटः वैकटः ॥ निरुक्तत्वात्साधुः ॥ इत्यं च वनादि पंचमे ऽध्याये ॥
 सकदा चित्तमायी विटवेषं च धानयन् ॥ शिवैकतन्त्रदिग्भागे च या
 नं नमया सह इत्यनभ्य वेद्या वेषं धानयंतीं लीलां बुज कनां बुजां ॥
 अभूत पूर्वसौंदर्या साक्षात् लक्ष्मीमिव स्थिता मित्यंतैः त्रियं निरुक्तिः
 सूर्यते ॥ १ ॥ संप्रति भूतः प्रसन्नः प्रसन्नं स्तोति ॥ सा ध्विति ॥

श्रीसूतः ॥ साधुपृष्टं त्वया ब्रह्मन् च नितं वैकटेशितुः ॥
 यथा श्रुतं मया पूर्वं व्यासेना ऽमितं तेजसा ॥ तद्वत्सा
 यं समाचक्षे सावधानमनाः श्रुणु ॥

यदित्यध्याह्वनः ॥ हे ब्रह्मन् ॥ यत्तया पृष्टं तत्सा ध्वित्यन्वयः ॥ हे ब्रह्मन् ॥

भ.पु.

ब्राह्मण । अत एवा जव लक्षणा कथा श्रद्धावृद्ध । यत्वेकदेशितु वे.मा.
 माहात्म्यं त्वया पृष्ठं प्रस्त विरायी कृतं तत्साधु ॥ साधोति साधयति १.
 वा फलं साधु । इष्टानिष्ट प्राप्ति पवित्रान साधनं । नमोऽयं वा ब्रह्माविप्रः
 प्रजापति नित्यमनः । आर्जवं ब्राह्मणे साक्षाच्छूद्रेऽनर्जवं लक्षणा
 इति धर्मोद्यम भाष्ये ॥ स्तुति हेतुवृत्त कथन पूर्वकं वर्तिष्यमाण
 प्रस्तः ॥ ब्रूहि नः श्रद्धा धाना मित्यादेः । बृहि बृद्धौ ॥ साधूनम्ये पि
 य त्रिषु ॥ इत्यभिनं य प्रतिवचनं प्रतिजानन् श्रवणं विधत्ते ॥
 हे ब्रह्मन्नित्यादिना श्रुत्वा त्वं तेन ॥ ब्रह्मन्नित्यत्रापि संबध्यते ॥ हे
 ब्रह्मन् ॥ अमित तेजसा ॥ व्याप्तज्ञान महसा ॥ व्यासेन । उक्तं । वेंकटे
 शितुः यनितं ॥ माहात्म्यं । मया । पूर्वं । पुनः । यथा येन प्रकृतिण श्रुतं ।
 धृतं य । तदध्यायं । अधीयते प्रतिपाद्यते ॥ स्मिन्माहात्म्य मित्यध्या
 यः । तस्याध्यायः तदध्यायस्तं ॥ तन्माहात्म्य प्रतिपादक ग्रंथसंदर्भ
 नरूप भविष्योत्तन पुनाणं तथैव तुभ्यमब्रूमाचक्षे ॥ ब्रवीमि ॥ लंच ।
 साव धान मनाः । अप्रमत्त मनाः । शृणु ॥ १ ॥ प्रतिज्ञा तदुपक्रमते ॥
 पुनात्विति ॥ पुनाकृतादौ ॥ धर्मं चनति । असकृदसाविति धार्मिकः ॥ धर्मं
 चनतीति ठक् । पनम उत्तमश्यासौ धार्मिकश्च सतथा सत्यवाक् । सत्यं
 भूत त्रितं प्रोक्तं न यथार्थं भिभाषणं ॥ असत्यमपि तत्सत्यं उत्तमानां
 हितं वच इत्येवं नरूप सत्या बाग्यस्य स तथा ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वीश्वे
 त्याद्युक्ता खिल रासेषु कोविदः । सुधीः । कोपवर्जितः ॥

पुनातु जनको नाम राजा पनम धार्मिकः ॥ सत्य
 वाक्सर्व शास्त्रेषु कोविदः कोपवर्जितः ॥ श्रवस्तु ॥

राष्ट्रभृत्य भार्यादि कृत वधाऽब्रह्मनिना मनः प्रज्वलनं क्रोधः ॥
 स त्रिविधः ॥ क्रोधः कोपो शेषश्चेति ॥ तत्र वधापर्यंतः क्रूनजना
 श्रमः क्रोधः ॥ अभ्यर्थनावधिर्वीजताश्रयः कोपः ॥ स्त्रीपुंस
 यो नन्योन्य विषयः प्रत्यामन पर्यंतो नोषः ॥ अत्र कोपेन वर्जितः न
 हितः ॥ अक्रूनत्व प्रत्यापित पत्नीत्वाभ्यामायं तयोपप्रसङ्गेनेव मु
 क्तं ॥ अयं जनक स्तुतीयः तदुक्तं कवीद्रकृत प्रमाण संग्रहे । आहो
 तु जनको नाम राजा सी निधित्वा पुने ॥ सर्वे तत्प्राज ममतां व्यासा

हान मवाप्पय ॥ तदन्वये तदन्यो वै वै देहं विषये श्वनः ॥ नाजा बभूव जनकः तदन्यो भूतृतीयकः ॥ जनको नाम नाजा भूत्सीताया जनको महानि ति ॥ ३ ॥ वासुदेव प्रसादस्य ॥ कृष्ण प्रसन्नताया स्तद्वर्षिता न्नादेश्व ॥ मुख्य पात्रः ॥ पनम भाजनं ॥ पाति प्राति हविः साध्यात्पात्र यन्मै दित स्ततः ॥ तस्मात्पात्राणि मुख्यानि विष्णु पादांबुजाश्रया इत्युक्तेः ॥ पाति देयं वस्तु प्राति दातानं चेति पात्रं हविर्हवि भक्ताश्व ॥ निर्ममः ॥ स्वामित्वाभिमान चरितः ॥ नित्य तृप्तः ॥ यदृच्छात्माभ संतुष्टः ॥ निर्गतो हं कृतेः निनहंकृतिः ॥ क तृत्वाभिमान चरितः ॥ आत्म दृक् ॥ ब्रह्मरात्री ॥ नाजा ॥ प्रजानं जयतीति नाजा ॥ जनको नाम ॥ जनक इति प्रसिद्धः ॥ नृपः अभवत् ॥ आसीत् ॥ नच पत्र पात्र धेत्राणि तपुंसक इत्यनुशासनविनोदः ॥ अर्ध-यीः पुंसिच पत्र पात्र पवित्र सूत्र च्छात्राः पुंसिचेत्यनुशासनाभ्यं पुंस्त्वस्यापि संभवात् ॥ अमनोपि त्रिषु पात्री पुटी वाटी त्यादि ॥ ४ ॥

वासुदेव प्रसादस्य मुख्यपात्रोऽभवन्नृपः ॥
निर्ममो नित्य तृप्तश्च निनहंकृतिनामदृक् ॥ ४ ॥

तस्य जनकस्य पूर्व कृतयुगे बृहस्पति पुत्रतावस्थायां कुशध्वज इति यः स्मृतः । सः भ्राताऽभवदित्यन्वयः ॥ कुशध्वजस्येति ॥ कुशकेतोः तनयाः पुत्राः त्रयः विंशति कित्सु । विंशतिर्जनः । प्रतर्दनस्येति त्रयः ॥ तदुक्तं वामने प्रथमे । जनकः ॥ अजौ विविको विमलो विष्णु भक्तो ममात्मजाः ॥ यत्नान एते शिशवः शासने नात्रकोविदाः ॥ ममानुजस्य पुत्राश्च विंशति कित्सु विकर्ततः ॥ प्रतर्दनस्य इतिते त्रयस्य शिशवस्तथेति ॥ अथ वमबो लोकस्त्रिलोकः । स एव त्रैलोक्यं । यद्वा त्रयाणां लोकानां समूहान् स्त्रिलोकी संवर्त्रैलोक्यं ॥ स्वार्थेभ्यम् । तत्संबन्धि सुंदन गणगणिता इत्यर्थः ॥

तस्य भ्राताऽभवत्पूर्वं कुशकेतु इति स्मृतः ॥ कुशध्वजस्य तनया स्त्रयस्त्रैलोक्य सुंदराः ॥ ५ ॥ दुहितृ त्रितयं तस्य कुशकेतोर्महात्मनः ॥ जनकस्याऽभवत्पुत्री जातकी नाम सा नमा ॥ ६ ॥

शेष षष्ठा समासः । ननि धीनठा षष्ठा ॥ नि धीनठा इति निषेधात् ।
 नच नि धीनठे सप्तमीति सप्तमी समासः ॥ त्रैलोक्य स्थानमेतद्व्येषां
 देवगंधर्वादीनां एतेभ्योऽसौंदर्यप्रसक्तेः । तथाहि यत्कुल जातेषु यः सुंद-
 नः सतत्कुल सुंदनः ॥ अन्ये तद् सुंदनाः ॥ एवं देश सुंदनः । लोक सुंदन
 इत्यादि ॥ अतः शेष षष्ठी समासः ॥ सुंदना रूपसंपन्न देवाः ॥ कुंडल मुका
 हान नूपुरांगदादि चतुर्विध भूषणा भावे वि भूषितव भासमानाकान
 विशेषेण रूपं ॥ तदुक्तं भावप्रकाशे ॥ आबध्यानोप्य विक्षेप्य बंधनीये
 न भूषितं ॥ यद्भूषितं मिवा भाति तद्रूपमिति कथ्यत इति ॥ अभवन्ति
 ति वचन विपनिष्ठा मेतात्वयः ॥ ६ ॥ दुहितृति ॥ महात्मनः । महाबु-
 द्धेः ॥ कुशकेतोः । दुहितृ त्रितयं । दुहितृ णो ज्यवयवोपेतः समुदायः ॥
 अभवदित्यस्ति अस्ति भवति वि धतिपतः प्रथमपुरुषोऽप्रयुज्य-
 मानः सर्वत्रास्तीति भाष्यकान वचनात् ॥ त्रितो दुहितृ आसन्नित्य-
 र्थः । ननु वामने प्रथमेऽध्याये ॥ ममापि दुहिता येका हर्मिला नाम
 नामतः ॥ कुशध्वजस्य दुहिते कनिष्ठ भ्रातृवमे ॥ मां उवी श्रुतिकी-
 त्याख्ये सुशीले सुमनो हृते इत्येवमस्ति ॥ वाल्मीकीये पि ॥ भ्राताय
 वीमां धर्मह एष राजा कुशध्वजः ॥ अस्य धर्मात्मनो राजन् रूपेणा
 प्रतिभं भुवि ॥ सुता द्वयं ननक्षेष्ट पत्न्यर्थं वनयाम ह इति तात्पर्यं
 नामाय छेपि । कुशध्वजस्य ते भ्रातुर्भ्रजमाने सुते उभे ॥ दातव्ये भन-
 यतां ग शशृ घ्नाय च शोभन इति ॥ अतो विनो ध इति चेत् ॥ अत्रेत्थं
 भाति ॥ दशवध स्पेव जनकस्यापि प्रवयसः संततिर्जाता ॥ तत्र सर्व-
 ज्येष्ठाऽयोनिजा सीता ॥ तदनुजाश्वत्थानो जनकपुत्राः । तदनुजाते
 कोर्मिला जनक दुहिता । पुर्मिला समहायनाः कुशध्वजस्य त्रयः पुत्राः ।
 द्वे दुहितौ ॥ एवं स्थिते तत्रोर्मिला कुशध्वज सुता द्वयं समशील व-
 यो गुणोपेता सीता चाधिक वयो गुणशीला ॥ नोर्मिला, या, वयस्या
 भवति ॥ नच सीतया तस्यानतिः ॥ किंतु सिद्धिं प्रथया तत्ताप्रभाया
 दववतिनेव । अतएव एकाकिनी ननमत इत्यालोच्य कुशकेतुसुताभ्यां
 पात्रिता तत्रैव ववृ धे वै भवति शया च्छितायामेव जानकीति प्रसि-
 द्धे ॥ तथाच तेन पात्रिता लोका व्यवहाना धर्म तस्थ तत्सुतात्वम्
 र्मिलाया इति ॥ अतो न विनो धः ॥ अत्र सर्वाः कन्या असहोदर्यः । अ-
 तो नै कस्मिन् दिने विवाहविषे धः ॥ दुहितृ द्वयमिति पाठः ॥ सुगमः ॥

तत्र कल्प भेदेनाविनो धः ॥ २ ॥ ते तु पांडव कथां काष्ठीं नामाग्र्यं तथा ॥

एतदा पादकंचान्य दत्ते कल्पादि भेदतः कथा भेदस्तु विज्ञेय इति भागवत
चतुर्थ तालपर्योदाहृत पविभाषा विनोधात् ॥ यद्वा प्रकाशनीतिं पवित्यज्य
प्रबोधनी नीत्याऽर्थतनं पविकल्प्यवाऽनित्यत्वं प्रायिकत्वं वाश्रित्य
कल्प भेदेनाविनो धे सर्वं सुगमं इति ॥ जनकस्येति ॥ सा जानकी नमा ।
नमास्तिका । तथाच पूर्व तापनीये ॥ नमानाथाय नामाय श्रीनामापाल
मूर्तये ॥ जानकी देह भूषाय नक्षो घ्नाय शुभांऽंगिते इति ॥ ६ ॥
भ्राज्जाय । भ्राजैव । नाज्यं । नाहः कर्म । प्रजानंजनादि ॥ ६ ॥ कदाचिदिति ॥
सार्धं पश्य मेकं वाक्यं ॥ कदाचित् धीन ललिततावस्थायां जनको नाजा ।
नृपः । सुखमेव ॥ एवकानो विनोधि योग व्यचछेदार्थः ॥ दुःखा संभि
न्नं सुखं ॥ स्यादिति विधिः ॥ माभूदिति मात्रि लुङ् ॥ सर्व लक्षणपवादः ॥
मास्म मात्रं च वान्छा इत्यमनः ॥ तथाच मास्म भवत्विति निषेधः ॥ कदाचिद्वि
षमनागपीति शेषः ॥ तथाचैवं योजना ॥ मे ॥ सचिवावज्जादि निहित सुत
नाज्जादि योग सेवतया निश्चितस्य धीन ललितस्य ॥ भ्राजा चकानयाभासे
त्पादिता ॥ भक्तिमानित्यंतेन तस्य धीन ललित सूचनात् ॥ निश्चितो धीन
ललितः कलासक्तः सुखी मृदुनित्यादि तल्लक्षणत्वात् ॥ सदा ॥ भविष्यति
काले तत्रापि सदा जाग्रत्स्वप्न मत्तोयोन्यादृज विकान वातगति माया
क्रीडापति हासाद्यवस्थासु ॥ सुखमेव ॥ दुःखा संभिन्नं सुखं ॥ स्यात् ॥
कदाचिदपि मनागपि दुःखं मा भूदिति स्वाभिर्लक्षितं स्मनन् ॥ नेजा
भ्यां सदात्मनः सुखं पश्यन्तं ॥ दुःखं न पश्ये ॥ न पश्येयं ॥ इत्थं मन
सि अचिंतयदित्ययमेक आपातार्थः पदलक्षण योर्व्यत्यय आर्थः ॥
विच्यनितार्थस्तु दुःखकान्छानु भवा भावा विना भावि सुखमेव सदा
मैस्या दुःखं मा भूदिति सर्वाभिर्लक्षित सा धाना स्वा भित्ताषोपनीत
मनु भूतं सुखं कान्छानुपं व्याप्ति मर्त्तिगं स्मनन् । आत्मनः सदासुखं
पश्यन्तमिति तादृश लिंगस्य स्वस्मिन्समुचित देश वृत्तित्वं साक्षि
ष्य ही कुर्वन् ॥ दुःखं सदा आगमि कालेपि न पश्य इति सदा दुःखं
कान्छानु भावाभाव मन्म सास्तेति ॥ तथाच प्रयोगः ॥ अहं ॥ यावत्साध
न मूर्ति पर्यंतं दुःखकान्छानु भवा भाववान् ॥ आजन्मा सीति सहस्र
वर्ष पर्यंतं तत्पूर्व कालाव छेदेन यथाभित्ताषोप दीत सुखकान्छानु
भविष्यत्वात् ॥ पुनान्नक बत्स्वर्गि बद्धा इति ॥ यद्वा तत्केवलमे तावत् ॥

किं त्वात्म संभावन मुखेन स गर्वितं वाक्यं जगद्वेत्ता ॥ दुःखं न पश्ये
नेत्राभ्यामिति ॥ अहमिहिति लभ्यते । नेत्राभ्यामिति द्विवचनं स्वानुस्यूतं पूर्व
वीर्यं पुण्यं प्रभाव लब्ध सुखाव लोकनाये मे लोचने नास्ति मिति याभ्यां
लोचनाभ्यां सुखमपश्यंतयोनेकेनापि लोचनेन हीषदपि ॥ इति वाक्य
मुपस्क्रियते ॥ दुःखं न पश्य इत्यस्यावृत्तिः ॥ ताभ्यां मनुदित्यस्याप्युप
स्मनः ॥ किमु बक्तव्यं किं विति योपस्क्रियते ॥ इत्थं च आजन्म सुखं हं
पूर्व-वीर्यं पुण्यं प्रभाव लब्ध सुखाव लोकनाये मे लोचने नास्ति मिति ॥
याभ्यां लोचनाभ्यां सुखमेवापश्यंतयोनेके नापि लोचने न कट
क्षेणापि शीषदपि ॥ दुःखं ॥ दुःखकान्ठं नापश्यं सोहं बलवान्कर्म
शून्यस्ताभ्यामेव द्वाभ्यां लोचनाभ्यां मनुदुःखकान्ठं न पश्यामि ॥

आत्रा चकानया मास नाज्यं जलक भूपतिः ॥ स भ्रातुनाह
या नाज्यं चकानार्येषु भक्तिमान् ॥ ६ ॥ कदाचिज्जनको ना
जा मतसीत्यमयितं यत् ॥ सुखमेव सदा मे स्यादुखं सा
भूदिति स्मनन् ॥ दुःखं न पश्ये नेत्राभ्यां सुखं पश्यन्सहायनः ॥ ७ ॥

इति किमु बक्तव्यं ॥ न पश्याम्येवेत्यर्थः ॥ किं त्वात्मनः ॥ सदा यथापूर्वं
तथोन्नतत्रापि जाग्रत्स्वप्नमनोनादावस्थास्यपि सुखकान्ठमेव प
श्यामि । तावृशं मत्कृतं सुकृतं सामर्थ्यमिति ॥ आत्मसंभावनं पूर्वकं
वचनं एतेन पनमसमर्थं हं नयादृशं तादृशोत्तमं संसाति जीवसाधा
नता इति महान्तर्ब पर्वत उज्जिभितः ॥ क्वचिद्वीणावादः क्वचिदपि
च हाहेति रुदिता भित्पादि नानदोकिस्तु प्रायोभि प्रायेति भावः ॥
पश्येयमिति बक्तव्ये आत्मने पदि निति लटि उत्तम पुनः प्रयो
गादयमर्थो लभ्यते ॥ अत्र सुखं दुःखं शब्दौ तत्कान्ठपणौ ॥ सुखं
स्वर्गाबु शर्मसु ॥ वक्तव्यस्य नगपयीतु सुखं द्रव्ये त्वयं त्रिषु ॥ इति
नलकोरात् ॥ अथ त्रिषु द्रव्ये पापं पुण्यं सुखादिचेत्यमनोपि ॥
सुखं कामिकुल द्रव्यं सुखो नासः सहायया ॥ सुखायुवति निधन्ती
त्यादि प्रयोगादौ भाक्षेपस्य सखा धानमिति व्याख्यात लक्षणं ॥
अतिमिकं पदं सान्यं हीनं वाक्ये नियोजयेत् ॥ विप्रकृष्टं च संदध्यादान
पूर्वमेव कल्पयेत् ॥ निगं धातुं विभक्तिं च योजयेत् ॥ व्यानु लोमतः ॥

वेदं
बहिर्भावं
व्याख्या
सुपस्क्रियते
न पश्ये
सहायनः
परा
ह
वि

भ. पु. बाक्यार्थं स्यान्नु सानेन तेषांच प्रत्ययोपि वेति तत्क्षणा लक्षितत्वात् ॥ वें. म
 पदनत्वावन्ना येन तत्क्षणां तु श्रुतत्वागांशपत् ॥ यत्रा नवसतो न्यत्रपदे
 तत्र प्रतिष्ठितं ॥ वाक्यं वेति सतां नीतिः । सावकाशेन तद्भवेदिति श्री
 मद्भाष्याच्य ॥ किंच पुनाणकथनं लक्षणा लक्षितत्वाच्य ॥ तथाहि ॥ पद्म
 पुनाणे ॥ भाषयानयितं शास्त्रं इह लोके सुखं प्रदं ॥ पनलोके भयकं त
 स्मान्मत्पनि वर्जयेत् ॥ भाषयानयितं शास्त्रं स्त्रीमुखेभ्यः श्रुणोति यः ॥
 शूद्रेभ्यश्च प्रशृण्वेति ते वै निनयगामिनः ॥ एवं वाक्यं पुनाणंतु शाब्द
 भाव समन्वितं ॥ पदं पदं सं विभज्य पनस्पन विमिश्रितं ॥ सुव्यक्तं मधु
 नं नाजन्तं गंभीरं शास्त्रं गभितं ॥ अघघ्नं नागं संयुक्तं स्त्रीनागं मधया
 वदेत् ॥ मंद्रं मध्यमं नानैश्च ध्वनिभिः संमितं वदेत् ॥ एवं वद्वद्विजो
 दक्षः श्रोतृणामघं नाशतः ॥ अथवा सर्वनागंश्च वदस्वर्गे महीमृत
 इत्यादि ॥ बाक्यार्थं ज्ञानं हेतुश्च आसन्निर्योग्यता ज्ञानं ॥ द्विधा कोक्षा
 यतुर्विधं तात्पर्यं ज्ञानं ॥ संयोगो विप्रयोगश्च साहचर्यं विनोदितः ॥
 अर्थः प्रकण्ठं किं गं शाब्दस्यान्यस्य सन्निधिः ॥ सामस्य मे चिती
 देशः कालोऽपि किं स्वनादयः । शब्दार्थस्यानवच्छेदे विशेष स्मृतिहेतव
 इत्युक्तः ॥ एतेषामनुसंधाने हर्यनुग्रहे वाक्यार्थः स्फुरति ॥ अत्राऽगद
 च्येत्यपि संयोग्यं ॥ श्रुत्वा तद्भूति मित्युत्तमानुगुण्यात् ॥ ननु निगर्वि
 शिस्त्रामयोः कथमयं गर्वपर्वत उज्ज्वलित इति चेत् ॥ प्रतिबद्धं प्राणं शेष
 संभोगावसनं दानाय हनीयतेति ध्येयं ॥ ८ ॥ ततः किमभूदित्यतः प्रतिमु
 खं तिष्ठन्वचनरूपं दुःखं स्वप्नाख्यातकथनात्मकं वाग्वज्रं प्रहृष्टेण गर्व
 पर्वतमभितदित्याह ॥ असाध्विति ॥ अयमत्र संग्रहः ॥ आद्ये न हः स्वप्ने
 बद्धं प्राणं शेष संभोगः ॥ आशावत्स प्रेक्षेत्पन्ता वानंदं संभूतिं निती ॥
 सः दुःखं । दर्शयामासेति भिन्नं पदं ॥ अथवा ॥ दुःखं दर्शयामासे लोकं पदं ॥
 आजन्मत्वादिति समस्तं व्यस्तं वा ॥ इदानीं आप्तब्राह्मणादिनृपेण आ
 काशभाषिते नवेति च श्लेषः ॥ दुःखं दर्शनमाचख्यो दुःखं दर्शयामासेति
 व्युत्पत्तिः ॥ अस्यां व्युत्पत्तौ दुःखं दर्शयामासेति पदार्थः ॥ दुःखसाधनविषयकं
 स्फुटं स्तमानाकान् ज्ञानजनकं शाब्दं संदर्भं नृपाख्यातं ॥ विजयार्थं आख्या
 तं ॥ कथनं ॥ आख्यातार्थं आश्रयत्वं ॥ नृपावतानस्तु प्रातिपदकाद्वाच्यं
 बहुलमिष्टवच्येति सूत्रप्रपञ्चात्मकं तत्त्वोति तदाचष्टे ॥ धातुवत्त्वं चेति
 सूत्रद्वयमस्थानाकृतस्तदाचष्टे कृत् कृत् प्रकृतिप्रत्यापत्तिः ॥ प्रकृति

वच्य कानक मि ति वा र्तिका दिभि र्भवति ॥ दर्शितं दर्शित स्वप्न बुद्धि शा
स्मार्थ दृष्टिषु इति ज्य धन नांत नानार्थ कोश दर्शन शब्दः स्वप्नार्थः ॥ नि
द्रा गुहाका सुप्ते च स्वप्न स्त्वे वा प्र दर्शनं ॥ संस्कार मात्रजं स्वप्नः कामिको
नसकोपि चेति वैजयंत्याश्व ॥ तस्मिन् स्वप्न निदर्शने स्वप्नो ह्यय मया
दृष्ट इत्यादिषु स्वप्ने बहुशो दृशि प्रयोगाच्च ॥

असाधु संमतं वाक्यं श्रुत्वा तद्गदितं हनिः ॥ सदुःखं दर्शया
मास आजन्मा^{त्वा}च्य भूपतेः ॥ ९ ॥ दुःखं संदर्शया मासिति वा ॥

आजन्मत्वा इति ॥ आउ^{त्वा}र्थादाभि विधेयौ निति अव्ययी भात्रोवा ॥ उन्तामृ
तु त्व स्पे शां नो ॥ इति पुनश्च सूक्ते तथा भागवतस्य प्रथमे पंचमे ऽध्याये
एकादश श्लोके धृत्वा ह्यपानं सोत्सर्गं तत्पनत्वे च जोहवीत् ॥ त्रित्वे ह्युत्वाथ
पंचत्वे इति ॥ तथा द्वितीये पंचमे ऽध्याये चतुः श्लोके सदसत्त्वमुपा
दाय नो भयं ससृजुर्हृदः इत्यादा विवजन्मत्वा इति भवितु प्रधानः ॥
भस्म धनो ज्ञात्वा दित धन्वा भाना इति बत्सार्थिको वात्व प्रत्ययः ॥ असीति
वर्ष साहस्रं प्राप्तं च मम भामिनि ॥ एतावत्कालं पर्यंतं न दृष्टुं दुःख संययं इत्यु
क्तानुगुण्यात् ॥ एतावतं महं कालं सुखी नाज्य मशा सिषं ॥ इहानीमस्मि दुः
खात्तो वृद्धः पुत्री तपो धने ॥ तिबामनानु गुण्याच्च ॥ तथा च जन्मत्वा दित
स्य जन्मत इत्यर्थः ॥ अतश्चेत्वं योजना ॥ असाधु संमतं ॥ साधूनामसंमतं ॥
वाक्यं ॥ दुःखं नपश्ये तेत्राभ्यां सुखं पश्यन्सदात्मन इति वाक्यं ॥ तद्गदितं ॥
येना जन्मा शीति वर्ष पर्यंतं ने दृशं सुख विषयकं स गर्हितं हर्षनुसंधान
नहितं वाक्यं उक्तं चने तेनेदृश हानिना जनकेन गदितं व्यक्तं मुक्तं ॥ श्रुत्वा
आकर्ष्य ॥ स ॥ आनन्ध स्यानु गुण्येन फलदाता ॥ हनिः ॥ कल्मष हानी ॥
भूपतेः जनक नाजस्य ॥ आजन्मत्वात् जन्मानभ्यः ॥ इहानीं च ॥ प्रतिबद्ध
प्राग्ध शेषानुगुण संभोगावसन कृपा साधु वचन समया नेतन एव ॥
दुःखं दुःख कान्ठं ॥ दर्शया मास ॥ स्वप्नमुत्पादया मासेत्यर्थः ॥ अभवा
प्रत्यायित ब्रह्मणा दिनपेण ॥ आकाश भाषिते न वा ॥ दुःखं दर्शयामास ॥
दुःख साधन मी कृतं विन जन्म बास नोपादानक वस्तु विषयक हानात्मक
संवेद सप्तमाकान हान जनक शब्द संदर्भ नृपाख्यानां माचरेणो इति ॥
तन्नि दम युक्त मिवा भाति ॥ दृशे श्याधुष हानार्थं प्रसिद्धं ॥ एवमेव

अ. पु. पनित्यज्या प्रसिद्ध स्वप्नार्थत्वं पनिग्रहे प्रसिद्धा प्रसिद्ध त्यागयोगोऽस्यान्तं ॥ वै. मा. १

किंचोक्तं दुःखसाधनस्वप्नस्यानुक्तं दुःखसाधनासाधुवचनम्
वायतिकापनाधानानुगुण्याच्च ॥ (च्य) ॥ अविचो-तननामायणोऽगस्त्य
नामसंबादेनावृणोति जिवज्यप्रसंगे तस्य वेदवती शापप्रकानकथन
वेलायां पंचदशसर्गातिके एवमेषा महाभागा पुनर्मर्त्ये ज्वलायत ॥ हेतु
हृत्मुखग्रहे जनकस्य महात्मनः ॥ सोषा जनकनाजस्य पूर्वमासीकृते
युगइत्यादिना कल्पभेदेन नामचनितस्य व्यत्यासाभावोक्त्या विना
नामायणं काष्ठीमित्यादिपनिभाषा बलाच्च शीतास्वयंवेत्तुकुशकेल
भावस्य कदाप्यभावे स्वप्नोपादानरूपवासनाभावे स्वप्नायोगाक
ल्पभेदेन जाग्रत्तुराभावकल्पनेन स्वप्नार्थत्वं कल्पनस्य वैयर्थ्यात्
इति चेत् ॥ यदुक्तं तूष्णीमेव प्रसिद्धात्प्रसिद्ध त्यागपनिग्रहोऽस्या
तामिति ॥ तन्न ॥ अशंखचक्रो ह्यनित्यत्रैव । भर्तुः प्रियद्वौ णि निति
स्मपश्यन्नित्यत्रैव वचनात्प्रसिद्धं पनित्यज्या प्रसिद्धार्थपनिग्रहो
नतूष्णीं ॥ तथा हि ॥ यथा शंखचक्रो ह्यनित्यत्रैव सशंखचक्रत्वरूपा
साधाना धर्मसंबन्धबाधादप्रसिद्धेन रूपार्थपनिग्रहः ॥ यथाचद्वौ णि
निति स्मपश्यन्नित्यत्रैव पदी सात्वतदर्शने किनीति कृतत्वं विशिष्टविषम
कत्वस्य भीमसेनकृतत्वं वैशिष्ट्यबोधकनिवकाशोपीकविनोधेन
आधात्प्रसिद्ध्याक्षुषत्वं विहाया प्रसिद्धस्वप्नदर्शनत्वं पनिग्रहः ॥ तथा
शीतास्वयं वनाद्वर्षाकुशध्वजाभावे तत्साहित्यबोधकनिवकाशवा
ल्मीकीयतात्पर्यनामायणादि विनोधात्प्रसिद्ध्याक्षुषत्वं बाधेनाप्रसि
प्रसिद्धस्वप्न(प्न) दर्शनत्वं पनिग्रहादिति ॥ तथा चोक्तं प्रथमे सप्तमां
तभागवततात्पर्यं ॥ स्वप्नोयमित्यादिना नैपीकविनोध इत्येतेन । ए
तेन यत्र वृक्षे श्वाक्षुषहानार्थत्वे प्रबलप्रमाणविनोधस्त ॥ औमित्यं
जसति वृक्षः स्वप्नार्थ इति पनिभाषे तन्तात्पर्यमूला सिध्यति ॥ इति
स्मपश्यन्नित्यनेनापि संक्षेपेणायमर्थ उक्तः ॥ तथा हि ॥ इति ॥ वक्ष्य
माणप्रकारेण स्मातीते ऽस्तमदर्शन इति कौशात् । स्म इत्यस्यातीत
मित्यर्थः ॥ पश्यन्नित्यत्र प्रकृत्यर्थस्य चाक्षुषत्वं बाधात्प्रक्षसमानाकान
दर्शनमर्थः । अतीतविषयकप्रत्यक्षसमानाकान दर्शनं च स्वप्नदर्शन
मेवेति ॥ एवं कृते भागवततात्पर्ययोर्मूलमूक्तिभावसंघटनाकृता भ
वति इति हेयं ॥ नामायणोच्य ॥ बालकांडे सप्ततितमसर्गे । यवीयान्मम

भ.पु. आता कुश ध्वजः सांकार्यां पुत्री स ध्यासे इत्यादावुक्ता तमहं द्रष्टुमिच्छा वें.मा.
 मि यत्त गोप्ता समेततः ॥ प्रीतिं सोपि मृदातेजा इमो भोक्तृ मया संहृत्य
 दि ॥ यदुक्तं किंचित्प्रादिता । तदपि वार्त ॥ यद्यपि दुःखं न परम्ये इत्यादि १.
 वाचनिकापना धस्य सुखं न परम्ये तेनाभ्यां दुखं परम्ये सदात्मन इत्येता
 व तैव वाचनिक प्रायश्चित्ते तातं यथात्म संभावना यास्तदनुगुणनिर्द्
 या । तथापि समुक्तिकं आत्मोच्योक्तत्वेन बुद्धिपूर्वकत्वात्प्रतिबद्ध प्राणब्ध
 शेष संभोगाय चोक्त दुःख विशेषांशे केनपयोगः ॥ तदुक्तं पनाशन
 पुनाते ॥ इहैव फलदं कर्म प्राणब्धं प्रतिबध्यच ॥ फलं ददाति स्वप्नेवा
 जाग्रत्काले ऽ भवानप ॥ निवृत्त प्रतिबद्धंतु प्राणब्धं कर्म सन्तम ॥ निरु
 धांश फलं स्वप्ने ददाति स्थितमुत्तमं ॥ निरुध्वांश समो भोगो यदोद्भू
 तस्य जाग्रति ॥ तदा निरुद्धं ते नैव सहकर्म ददातिवै ॥ एवं निरुध्वां
 भोगंतु स्वप्ने जाग्रति वा फलं ॥ आनब्धस्यानुगुण्येन भुङ्क्ते देहि न
 संशय इत्यादि ॥ ४॥ यदप्यपि चेत्यादिनोक्तं तदप्यपेक्षं स्वप्ने पा
 दान भूतवासना या यथा योगं शाब्दाद्यनुभवजन्यायाः संभवात् ॥
 तथाहि ॥ अत्रायं क्रमः ॥ आजन्म सुखिनो नाज्ञो बार्धुके मृदावृत्तीता
 त्मा भः तत्सुमुदूर्त वशादेव शादेव संतति द्वयोर्नभूत् ॥ एतन्मध्ये
 यथा यथा शीता ववृधे तथा तथा नक्तं चनस्य चरुतिर्नक्तमेवेति
 दिवैवेति वानेत्येव मव्यवस्थस्य या क्रिया सममि व्यादानेण भूत् ॥
 किमेतत्कथनमिति जिज्ञासमानस्य नाहस्तयोद्भूत पूर्वानुभवजनित
 संस्कानेण ताता चिंता जाता ॥ पूर्वानुभवश्च ॥ पूर्वकृत युगमेवमासी
 त् ॥ बृहस्पति सुतस्य कुशध्वजस्य वाङ्मयी वेदवती नामकत्वा ॥
 सेषा नमा ॥ हनेर्भागी नान्यस्मै देयेत्येवं दृढनिर्बन्धे न स्वकृते न नात्रो
 दैत्य शंभुना हिंसितः ॥ तस्य पत्नी तेन सह ज्वलन्तं गता ॥ ततः शंभु
 स्तु अन्यकामकन्या प्रधर्षणं न धर्म इति निवृत्तः वेदवती च विष्णु
 वे तप्यतीं नावणः केशमात्रे पनामृशत् ॥ तद्रुस्तं स्वहस्ता सिनाच्छि
 त्वा भीषयामास ॥ पनस्पर्श प्रायश्चित्तार्थं शत्वा ज्वलन्तं गता ॥
 तद्गस्म समुद्रे स्नावयामास ॥ ततस्तेजः पिंडमभूत् ॥ तत्कुंभे निक्षि
 प्य समुद्रतीरे महीसाधकावयन् मंजिभिर्विति ॥ एतदनुभवेनाहः
 शाब्द उभासीत् ॥ इदानीं चिंतयोद्भूत तत्संस्कानेण ध्यानमास्तितो
 नाजा ॥ तथाहि ॥ किंश्चिद्रावणागमनकावणं । सीता निरीक्षणं वा
 स्यात् ॥

इतान्यत् । इत्यालोच्य सीताभि वृद्धय नंतन भावित्वाच्छीता निरीक्षणमे
 व । कान्ठं ॥ यथा वेदवत्या शप्तो नाबलः । सौषा सीता । प्रायः स एवायं
 कुश ध्वजः । तत्पत्नी च सौषा सीता चानापि धर्मतस्तत्पुत्री ॥ एते पुनर्मनो,
 नथ संपादताय जाताः ॥ ममैष महाननुग्रहो हनेः ॥ धनागमो नित्यम
 योगिताय सतीच भार्या प्रियवादिनीच ॥ पुत्रश्च वश्योऽर्थकनीच वि
 द्या षड्भूतलोकस्य सुखा निवाजन ॥ इत्युक्त षड्भूत सुख दातात् ॥ म
 दपि स एवायं हि नाबलो दातृणः ॥ अहं च नाजा जना जीर्णगः । सुता
 श्च शिशवः । आहो श्वित्यूर्वबलु रा ध्वजा दीना मापत्स्यात् ॥ न स्यात् ॥
 नाबलेन युद्धं चेद भविष्यत् ॥ हनिनेव न क्षिप्यत् ॥ न हि हनिनस्थानं
 कुपितो भवति न सहः ॥ अहं च तत्प्रासाद मुख्यपात्र इत्यादि ॥ ६ ॥ ह्री
 दृशस्याप्ये तन्मध्ये कालकर्म हवीक्षानु सनिष्ठा गर्वकान्ठ मभूत् ॥
 तथा हि सीताया गर्भाष्टमे विब्राह्म इति भाति । गर्भ सप्तम एव मासीत्
 तर्हि । उच्यते । यूनपि सुधन्वना वृद्धस्यापि सीता निमित्तं बिजयो
 जातः । बिजयिनः स्वनाज्य संपत्समृद्धस्यापि स्व बहु सत्पुत्र शौशव निनी
 भया तत्पुत्रानना दृत्य नाज्य नागेणानु जंतत्राभि धिक्कवान् ॥ वृद्धानां हा
 नित्तामपि बहु सुगुणेषु शिशुषु सुतेषु सत्पुत्रान्यनागो लोक संग्रहाप्रा
 प्तः ॥ अर्थ शास्त्र नेषु ध्याच्य विषय नागः सुखे सुखमति न्यायेन क्षा
 क हीषन्मोहः ॥ तेन तत्त्व विस्मृतिः ॥ तया नष्ट दृष्टेः स गर्वितं वाक्यं अयं
 मिव प्रतिबद्ध प्राण ॥ अस्यावतन इति दुःखाख्यात कथन मिति ॥ अतः स्व
 प्तोपादान वासना लाभ इति भावः ॥ एवमुपादान भूत पटुतन वासना
 वरा ॥ अतः वाक्यार्थ स्वप्ने भूदित्याशयः ॥ यद्वा एकस्मिन्दिने आख्यात
 श्रवणमन्य स्मिन् स्वप्न दर्शनं ॥ अत एवाहुः प्रशस्त पादाः ॥ यमर्थं सादृ
 त श्रितयन् स्वपिति सौष यिंता संततिः प्रत्यक्षाकाना जायत इति ॥ नामा
 यणेपि ॥ विपिनयंती सततं तमेव तथैव पश्यामि तथा श्रुणोमीति ॥
 कन्म भेदेन समाधानेतु स्पष्टोर्ध्वः ॥ ९ ॥ तदारूपानं दर्शयति ॥ कदाचि
 दित्यानभ्य बाहका निवृत्तेन सार्ध सप्त श्लोकेन ॥ इतीति शेषः ॥ चका
 न इति दुःखं दर्शयामासेत्यन्वयः । देव योगेन । नाहः प्रतिबद्ध प्राण ॥
 शेष संभोग योगेन । आयेऽर्थे स्वप्न इति लभ्यते । विरूपाय । पतिदेव
 त मकरोत् ॥ ११ ॥ तदेव शोकार्तं वाक्यं नरपं पतिदेवत माह ॥ हा भद्र
 इति ॥ हा बिषाद शुगार्तिषु इति कोशात् । हा इति शब्दः ॥ प्राण ॥ अर्थ

भंगे अपनाध पवित्रात बिघ्न विपदादि जन्य चेतो भंगालक विषादृष्ट वें. मा.
जन विमोहादि जन्य शोकाति भूमि रूप शोकार्त्थः । भद्रे ॥ शुभ्र वस्त्राभ
नण हविद्रा कुंकुम सिंद्नां जन गंध पुष्पादिता मंगलाकाने । बाळकान् ।
शिशून् । वृद्धं । जीर्णं । मां ॥ लक्ष्मी स्वरूप भूतां । जानकीं । स्व संदर्शन
मात्रेण तन सुख मधनी कुर्वतीं सीतां च त्यक्त्वा । वनानौ हे मन्तकाशिति ।
मंगले । वैधव्य विनोधि शुभ लक्षण संपन्ने । तदुक्तं शंखेन ॥

कदाचिदैव योगेन कुराकेतु नगान्मृतिं ॥ हतेऽनुजेच तद्वा
र्या तेन साकं ममानच ॥ नाज्यं पुत्रां स्तन स्तन जगाम पति
लोकतां ॥ १० ॥ तौ दंपती नृपो दृष्ट्वा त्यक्त पुत्रो सुखोचितो ॥
बिललाप महानाजो भ्रातरे भ्रातृ बलूभां ॥ ११ ॥ हा भद्रे
बाळकं त्यक्त्वा वृद्धं मां जानकीं तथा ॥ कुगच्छसि वना
नौ हे पति मात्रिण्य मंगले ॥ १२ ॥

मृते भर्तृनि या नानी समानौ हे दुःख ताराने ॥ अकंधती समच ॥ नी स्वर्ग
लोके महीयत इति ॥ १२ ॥ हे भामिनि ॥ कोपते ॥ मम चासीति वर्ष साहसं
प्राप्तं एतावत्कालं (वर्षतः) मया किं चिन्नापनादं तथापि मत्पुत्रा कुपिता
कुगच्छसीति तापनाय भामिनीत्युक्तं । भामिनेषु धर्मार्थेभ्य
श्चेति युच्यते ॥ पति मात्रिण्य । कु । कुत्र । स्वर्गे गच्छसि । नमसे । तदुक्तं मि
तास्तनाभ्यां । अथ नवानौ तृणं स्त्रीणां मालतो भर्तुनेभ्यः । अनेक स्वर्ग
फलदं ॥ पु किंदं तथैव चेत्यादि ॥ आशीति वर्ष साहसं मित्येतदुक्तं
न त्राणि संबध्यते ॥ दुःखानां संशयो यस्मात् । दुःखानि संशयीयंते ये
निति वा दुःख संशयं । बहु दुःख कानां ॥ केवलमात्मनिकं । अथ दृष्टं
इत्येतत्सुखमेव सवामेस्यादित्यस्य प्रति योगी ॥ १३ ॥ ततः किंचकने
त्यत आह ॥ इति संचित्येति ॥ भो पुत्राः । बाळ भावे । शैशवे । पितृमातृ
हीना अभूत् ॥ किमेतत् ॥ कर्हिताः ॥ कुरातां प्राप्ताभ्य यानहं याभ्यां
नेत्राभ्यां सुखिन एव बाळकानपश्यं ताभ्यामेव नेत्राभ्यां तां बाळकान्मातृ
हीना नेत्र कथं पृथ्यामीति ॥ वानं वानं ॥ कर्मण अवसनमवसने । मनसा
संशित्य ॥ १४ ॥ मातृ हीन तथा बाळानां श्लिष्ठांके निधामय पुत्राणां शै
शवात् स्वभमेव प्रेतकार्याणि चकान इति दुःखं प्रदर्शयामासेति पूर्वोक्ता
नवमः ॥ १५ ॥

भ.पु. ततः किमभूदित्यतः ॥ आह ॥ सचेति न केवलं दुःखकान्छा हाती ॥ वे.मा
 अपितु । दृष्टुं स्वप्नस्थ । चिंतापनः । इदानीमेव महाप्रस्थानं गमनेतु स्व
 प्रस्य प्राप्तिं स भोगरूपत्वे तृतीया नावण निर्वर्था भावे च ऐहिक
 पानत्रिके भयं हातिः ॥ आगम्य निष्टुं सूचकत्वे नावण निर्वर्धे चानंतं
 महाप्रस्थाने वृद्धौ च माता पितरौ सती भार्या सुतः शिशुः । अप्यक
 र्यं शतं कृत्वा भर्तव्यामनुब्रवीत् ॥ इति मनु वचनं विनोदः । ततः
 किं भविष्यं न द्वापयत इति चिंता सक्तः ॥ दुःखं शोत्यर्थं क्षणेन देवं
 दध्या बिल्याह ॥ त्यक्तनाज्य इत्यादिना त्यक्तनाज्य पारुतः ततोऽति
 दुःखितः ततः त्यक्तान्तः । अत एव त्यक्त भोगः । ततः त्यक्त निद्राति
 कृशतां प्राप्नोऽभूदिति शेषः ॥ १६ ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ तस्य
 नातुः । तस्य वुःखस्य । दुःख स्वप्नस्थ दुःखस्य शोत्यर्थं । तस्य दुः
 ख समासार्थं मिति पाठे समासोन्नाम निनासः ।

आशीति वर्षं साहसं प्राप्तं च मम भामिति ॥ एतावत्का
 लं पर्यंतं न दृष्टुं दुःखं संचयं ॥ अयं दृष्टुं वनागोहे ल्व द्वि
 योजेन केवलं ॥ १७ ॥ इति सं चिंत्य मनसा वानं वानं मही
 पतिः ॥ चकानप्रेत कार्याणि पुत्राणां चैव शैशवात् ॥ १८ ॥
 मातृ हीनतया बालानां किं ग्यां के नि धाय च ॥ हा पुत्रा
 बाल भविष्यि मातृ हीनाश्च कश्चिताः ॥ कथं पश्यामि
 नेत्राभ्यां मातृ हीनांश्च बालकान् ॥ १९ ॥

पि

वामदेवात्मज इति ननु नामायणे गौतमादहल्यायां जात इति
 गौतमोऽयं शतानंद इति प्रसिद्धः । अत्रापि गौतम इत्युक्तः । तत्क
 थं वामदेवात्मज इति चेन्न हंसः शुचिषट्कोत्तपुत्रो वामदेवः स
 र्यो जगतीति चंदोऽनुक्तमधिकारवशात् तूयया शतानंदस्य पुत्रो वाम
 देवः सूर्यो जगतीति शतानंद इति विशेष नाम । गौतम इति सा
 धानं गौत्रं नाम तथा शतानंदपितुनपि गौतम इति वामदेव इ
 ति च नाम द्वयं अतः शतानंदस्य वामदेवात्मज इति च नाम द्वयं
 मिल्यं इति बोध्यं ॥ १७ ॥ गौतम इति गौतमस्य पत्यं गौतमः । रूष्यणा
 अहल्यात्मजः । अयमर्थो बालकांते विश्वामित्रो पारुष्याने प्रसिद्धः ॥ १८ ॥

अ.पु. का गति नि ति ॥ पुन तो ज्ञे । आग मि ति का ले। मम सु जी ब न स्य ग वें. मा.
 स्थि ते ऽ न या ग तिः । सृ ति र्मा र्गः । का की दृ शी । ज्ञा न मार्गः क र्म मा र्गो
 वा । अ भ वा पु न तो ग तिः भ वि ष्यं । का सु खं दुःखं वा इ ति प प्र षे
 ति शेषः भो ना ज न । ष ड्डी व लो क त्सु खि त स्त वे द्या नीं सु जी ब ने
 कि मा तं क का प णं इ त्य त आ ह । वृ द्ध त्वा दि त्या दि ता क थि त मि त्यं
 ते न । ना ब षो लं का प तिः स चै व जि न्मे घ ना द श्य ता वा शी मु ल्धे यो
 प्रे षां ते । त था ब ह वः को टि राः । श त्र वः प नि पं थि नः सं ति ते भ्यो
 यु धा ति थि भ्यः अ हं क्ष त्रि यो यु द्धं यु द्ध मि हां क थं दा स्या मि संप्र दा
 ने च तु र्थी । त्वं क्ष त्रि यः यू नो न किं इ त्य तः आ ह । जी र्ण वा नि ति ।

स च सिंता पनो भूत्वा त्यक्त नान्यो ऽ ति दुःखितः ॥ त्यक्तान्न
 त्यक्त भोग श्च त्यक्त निद्रोति क र्शितः ॥ १६ ॥ तस्य दुःखस्य
 शांति र्थं शतानंदः पुनो हितः ॥ संप्राप्तो देव योगेन वाम
 देवात्मजो मुनिः ॥ १७ ॥

मौलं भूतं सुहृ छेडी द्विषदाटवि कंबलं । इत्युक्त षड्बन्धात्ताति आयुधपुरे
 भ्यो अदन्तानि र्ते भुक्तानि जीर्णानि स्वर्गताति अस्प मम संतीति जीर्णवा
 न । एतादृशो हं कथं युधं दास्य इत्यत्रयः देया भावादाता संभवादिति
 भावः । तदुक्तं वामने । नाजातो विषया सक्ताः कामक्रोध समन्विताः ॥ क
 न्या नल निमित्तं च आग मिष्यं ति कोटिराः ॥ तेभ्यो युधं कथं दास्ये ए
 को हं ब्रह्म मि ... । ब्राह्म नामायणे षट् षष्ठित मेव ॥ ततः संबलने पूर्णेक्ष
 यं यातानि सर्वराः ॥ सा धनानि मुनि श्रेष्ठ ततो हं भृश दुःखितः इति ॥
 यद्वा जीर्णवानित्यस्य जीर्णं स्पृशानि क्वणानि -- स्प संतीति जीर्णवान्
 जना जीर्णमं द्विष इत्यर्थः ॥ वृधत्वा दित्यस्य पुत्र यौशवा य धिक विधा
 नार्थं प्रति संबंधि तया नु बा दानु बा दान् यौनकचं च ॥ एवं तर्हि सं
 धि षष्टेन यदा पश्यं ... नु गमती यतमो भवेत् ॥ तदानु संश्रये क्षिप्रं धा
 र्मिकं बलिनं नृप मित्युक्ता श्रयेणा सहाय संपदा देहीत्यत आह ॥ असहा
 य इति ॥ कन्या नि मि त्तं बहवो नाजातो ब्रह्मवेनाः ... यत नाबला भयादस
 हाया इति भावः । तर्हि त्वमेवा सहाय यूने दे हीत्यत आह ॥ वृधत्वा दात्स
 न इति ॥

प्राप्ते पुनो हितं दृष्ट्वा नाजा पूजाम कल्पयत् ॥संपूजितो मुनि
वनः प्रविष्टो मृग चर्मणि ॥१८॥ ततः कालेयितो वार्ता कथया
मास गौतमः ॥जनकः ॥ शतानन्द महा प्रातः कामति पुनतो मम ॥
बद्धत्वा दात्मन श्यैव पुत्राणां चैव शैशवात् ॥कन्यकानां च
नत्वा दूतबन्धोर्महापुते ॥२०॥ बहवः शत्रवः संति नावधेन्द्र
जितादयः ॥तेभ्यो युद्धं कथं दास्ये त्वसहायि ॥ इति जीर्णबात ॥
दिवा नक्तं समायाति नावधः केन कान्छात् ॥ न जाने मुनि
वर्षे हं प्रहा यधुः न विच्यते ॥२२॥

वृद्धं राजा पुनो अतिथित्वे नान्तत्वेन न पुनस्सुर्वतीति भावः ॥ युद्ध मखे
वृत्तिभिर्न ह विनिति भावः ॥ एवमपि लोके वृद्धातां पुत्रा मृतः संभवतीति
ते दयुनिति अत आह ॥ पुत्राणां चैव शैशवादिति शिशोर्भावः शैशवं
दृग्गतायेति भावे ऽहं शिशोर्वापि यु... मखेनातिथिनिमित्तं भावः ॥
स्यादेवं कलह कान्छाभावान्ते यं शंका कर्तव्येत्यत आह ॥ कन्यकानां च
नत्वादि ॥ तदुक्तं नामा यथो ॥ नत्वं हि भगवान्ने तद्वत्त्व हासीच पार्थिवः
इति ॥ नत्वं श्लेषं बस्तु ॥ पृथिव्या शीश्वनः पार्थिवः ॥ तर्हि कन्यकानां
नत्वेपि वीर्यभ्यः प्रदाने निनातकं भवतीत्यत आह ॥ हतबन्धो निति ॥
हे महापुते अतीतागत हा निन् ॥ हताः विमुखाः बन्धवो जामातवो
यस्य स तथा ॥ तस्य मेतत्कथं घटत इति शेषः ॥ कन्यानां वीर्य गुल्कत्वा
द्वनाणां हीनवीर्यत्वादिति भावः ॥ तर्हि द्वीपवीर्येभ्यो देहीत्यत आह ॥ हत
बन्धो निति ॥ बंधुजीनाता अनेन तत्संपादना दृष्टं लक्ष्यते ॥ हतं प्राणं
कर्मणा प्रतिबत्तं बंधुः तत्संपादना दृष्टं यस्य स तथा ॥ तस्य निपाके उपा
य इति भावः ॥ एतत्सर्वं नामा यथाहो स्पष्टं अतयेव कन्यकानां च व्रजाभा
वादिनि कूयिताः ॥ मनो हतः प्रति हतः प्रति बद्धो हतश्च सहस्य मनः ॥
तर्हि कुशकेतोर्पुद्गदानं घटत इत्यत आह ॥ हतबन्धो निति ॥ आशंसायां भूतव
येति भूतवद्वाबाद्वा आदिकर्मणि बाहुः ॥ हतः मृतोर्हंतु माशंसितः उपक्रमे
तोबा बंधुननुजो यस्य स तथा ॥ कल्पेन कल्पे व्याख्यायत इति न्यायात् पूर्व
कल्पे तथा जातत्वात्त्वप्रसूयनाच्च ॥ एतावृशस्य कथं घटत इति भावः ॥ २१ ॥
सोयमानं कस्तव नावध पर्यवसायी स वदानी किमायात इत्यत आह ॥
दिवा नक्तं मिति ॥ उक्तार्थं नक्तं दिवा समायाति नावध इत्याह जनकः स्या

देव मन्य कार्य विषयः काममायातु किं मिदानी शीतायै त्वं किं... शील्यत वे. मा.
आह ॥ केनेत्यादिना ॥ निमित्त पर्याय प्रयोगे सर्वा सांप्रयो दर्शित मिति क
स्मादिति भाव्येकेनेति व्यत्ययः ॥ कुहने । व्यत्ययोऽतिशय कुहने भेदेष्णि
ति सूत्रात् क... कुक्षितकार्य हेतोनाया - - नाऽहं जाने इहास्मि निषये
मम प्रह्लाचक्षुर्न विद्यते किं चिन्त भासत इत्यर्थः ॥ २२ ॥ उक्त - - वसुपुर्ण
पनि वस्त्रैवेति स्व - - तांताकर्णने मुनेननादनः स्पादिसुप संहनति ॥ ति
मिन्तमेकमिति ॥ सुजीवन प्रतिकृतागम्यातंक कान्तामेक मुक्त मित्यर्थः ॥
यद्यप्ययमातं... स्त्रिलोकी साधाना स्त्रिलोक धर्म कंटक नावणा दि
मूलत्वात् ॥ तथापि स्वस्पापि तत्स ध्य गतत्वा धर्म स्यैव संपत्तिः केनोपा
येन स्पादित्यत्र तात्पर्यं ॥ एवं त्रिलोकी कंटक नावणा दिग - - लब्धलो
यीदिमूलक त्रिलोकी साधाना धर्म स्यैव निश्चय निवृत्त्यातंक कान्तामु
क्ता सेष्टान वासि मूलक ध्यात लक्षणा साधाना चिंता कान्ता किं पूर्वकं
ज्ञान नरूपे साधनं पृच्छति ॥ द्वितीय मित्यादिना वदेत्यंतेन ॥ यत आ
कान्तातायांति अनेषणे न लभ्यंते यवृद्धागतयो मुनयोऽत एकं प्रश्नं
समाधाय गच्छेमुपिति भिया प्रकान मनुक्ता पूर्व प्रकानि प्रतिज्ञा कृता ॥
नजाने मुनिवर्षेह प्रह्लाचक्षुर्न विद्यते इत्येतदपि संबध्यते ॥ भो मुनि
वर्ष पनावनह भेषु द्वितीयं निमित्तं ॥ ज्ञान नरूपेष्टान वासि मूल चिंताकान
तां प्रवदामि पृच्छामि ॥ कीदृशी चिंतयेत्यत आह ॥

निमित्त मेकं कथितं द्वितीयं प्रवदामि ते ॥ शीताया श्याति
नरुपायाः सनरुपः पुनरुपो यथा ॥ लभ्यते वद विप्रेन्द्र तृतीयं
प्रवदामि ते ॥ २३ ॥ दीर्घा युष्माश्च मे पुत्राः पुत्र्यश्चापि स
भर्तृकाः ॥ एकदेशाधि पत्यस्य स्नुषा स्ताश्च अवंब्विति ॥ २४ ॥

शीताया इति ॥ अतिनरुपाया अनुपम सुंदराया ॥ सनरुपः ॥ अनुनरुपा
पुनरुपो वनः ॥ यथा लभ्यते यथा प्राप्ता भवति इत्येतदहं नजाने इह प्रा
ह चक्षुर्मम न विद्यते अस्मिन्निषये किं विदधि कान्तां न दृश्यते शीतानु
नरुप वन लाभ निश्चय नरूपेष्ट साधनं वदेति ज्ञान साध... पृष्टा वैनाम्य
पनिपाकनरूपेष्टान वासि मूलक चिंतां कान्ता किं पूर्वकं नदिष्ट साधनं
पृच्छति ॥ विप्रेन्द्रेत्यादि नैक नाज सुता स्वयंत्यंतेन ॥ मत्पुत्राः सप्त भर्तृभिः

सहवर्तते इति स भर्तृकाः ॥ ...हेति समासे बोधोपलब्धेति स भावः ॥
 न यत श्वेति कश्च स भर्तृकाः पुन्यश्च यतः ॥ दीर्घमायुष्यं एषां तदी
 र्घ्यायुष्याः ॥ दीर्घमायुष्यं या सांताः ते च ताश्च तथा भवंतु ॥ ताश्च ता
 दृश... पुन्यश्च ॥ एकदेशाधि पत्यस्य एकदेशे आधि पत्यं यस्य स तथा
 अथवा देशे आधि पत्यं यस्य स तथा एकस्यासौ देशाधि पत्यश्चेति ॥
 तस्य नाहः ॥ स्तुधाः जन्मो भवंतु ॥ आशिषि लोड् ॥ ... २४ ॥ ४४ ॥
 भोजनं किमहोऽशोकतोककामस्त्वमतादृशी तां पुत्रीणां अक्षिकं
 सापत्न्यम... इत्यत आह ॥ जामातनश्च चत्वन एकनाज सुतास्तथेति ॥
 तथा जामातनश्च ॥ दृष्टितृपतयश्च ॥ एकनाजस्य सुता भवंतु २ न त्वेक
 स्य पत्य इति ॥ एवमाशंसायां किन्तिमित्तमिति चेत् ॥ शृणु... ता
 याति नृपायिता शांतयेऽपनिमिम शक्ये देया ॥ अस्यास्यापनिमि
 त बलादूने दूने सद्योऽपनिमित बल स्नेहानु बंधनहितेभ्यो वनेभ्यः
 प्रन्ताश्वेत्तासामपि न लत्वा-तानये बला... षयंति तां श्वान्ये बल
 वन्तनाः तातपि बलवन्तमा इति बयिता शांतिनित्येव माशंसेति ॥
 सहनतातामविश्लेषादि प्रयोजनाय चेत्यपि बोध्यं ॥ भिन्नमातृका
 श्वेत्यपि ध्येयं ॥ विशेषविधेः... षतिषेधाभ्यनुक्ता फलकत्वादिति
 न्यायेन न्याय्यत्वाच्च इत्येवाशोकतोकसुखेकविषयिण्येवका
 लसामास्ति ॥ एतादृशसुतसुखेन विषयसुखस्य संभोगातिनेकेषा
 तदनुनागशंभाभावात् ॥ भोजिप्रेम् ॥ विअतिशयेन प्रातिमनोभं पून
 यति इति विप्रः ॥ प्रापूणे अतश्चोपसर्ग इति कः तेषां श्लेषः ॥

जामातनश्च चत्वन एकनाज सुतास्तथा ॥ बहुधा न्यंच
 मेनाज्यं स्वयमेव पुनोहित ॥ केतोपायेन मे भूमादिति
 तत्कान्ता वद ॥ २५ ॥

यद्वा विविदिष्टेषु प्रप्रकृष्ट विप्रतेषां श्लेषेते तुभ्यं तृतीयं निमित्तं वैनाग्यपनि
 पाक निमित्तं प्रवदामि पृच्छामि तत्कान्ता वदेत्यर्थः ॥ अयमाशयः ॥ आज
 न्मासीति वर्षं सहस्रपर्यंतं साधु विषय भोगात् नित्या नित्य साना सान वि
 वेकहानाद्वा र्धन्या दातुं तिक यितादि भिक्षु विषय तृष्णा नहितस्यैवं सतो
 मम संतति न भूत् ॥ सापि लोकोन्तना अत इहातीं निवृत्त तृष्णास्यापि

अ. पु.
ह

अनिषिष्ट पुत्र सुखानुनामो जातः ॥ न मया पूर्वमनु भूतं पुत्रसुखं ॥ एवं सति इदानीं ममेयत्वे वेच्छा ॥ माममापत्त्या निकसुः ॥ अहमपि सो पुत्रने दं नृ... ॥ अद्योक्तोक्त सुखमात्रमनु भवेयमिति एतदिच्छाया अपि विषयसिद्धौ विषयानुनाम जातीय सर्वस्व निवृत्तौ वैनाग्यस्या निशय पत्रिपाकः स्यादिति तत्कालं ब्रूयति ॥ यदा सर्वे प्रमुच्यन्त कामायेस्य हृदि स्थिताः ॥ अयमर्त्योऽमृतो भवति अत्र ब्रह्म समस्तुते ॥ यदा सर्वे प्रभियंते - दमस्येह ग्रंथयः ॥ अथ मृत्योर्मृतो भवति एतावदनुशास नं इति ॥ अथ प्रजा हिते च यो पतदुःस्वप्रहाणे धान्यं पतमद्यादुर्जन कः प्रजानां ब्रह्मन् प्रा - साधन विस्वं भना प्रसादोपा - पृच्छति ॥ बहु धात्य मित्यादिता बदेत्यंतेन ॥ भो पुनोहित । स्वयमेव व्यवसायाद्याया संविता ॥ लीलाकृष्येति यामेनाष्टं ॥ बहुधात्यं बहुलं ॥ केतोपायेन सा धनेन भूयादिनी चामे स्ति ॥ तत्कालं तद्विनी संपत्कालं ॥ यदुर्ध्वं पृथामि । न द्देत्यर्थः ॥ इत्यं धर्मज्ञानवैनाग्य संपत्साधनातिपृष्टा नीति ध्येयं ॥ २५ ॥ अथ यतानंदः मंदभाग्यानां तु - नुग्रहो ज्येतातमस तां प्रतिबलेष्ट प्रान्धशेषः स्वप्ने जाग्रति च मनोपये जाड्ये च चिन्तमोहि वा वातगती वा उत्पदज विकले वा भ्रांतौ वा ह्यडिति शिथिले जाग्रयते प्रति बलानिष्ट प्रान्धशेष संभोगस्तु जागवित एव तंबायमान उक्तो जा यते सुकृतितां हर्षनुग्रह पात्राणां सा विमानां तु प्रतिबलेष्ट प्रान्धशेष संभोगो जागवित एव तंबायमानः स्फुटो जायते अनिष्ट प्रतिबल प्रान्धशेष संभोगस्तु स्वप्न मनोपयादाबल्यो नुक्त इतिकर्मविपाक विद्वंसतं तथाचायं स्वप्नः प्रतिबलानिष्ट प्रान्ध संभोगरूपो न भा व्यतिष्टसूचकः किंतु शुभसूचनायैव तस्मान्न दातंकं त्यज्य नावणा दिनिमित्तोक्तं चिन्ता कान्ठादिकमुक्ता न निवृत्तिकान्ठा धर्मज्ञान वैनाग्य संपत्साधनचतुष्टयं पृष्टं ।

वे. गा
१

श

अस्ति कश्चिद्विशेषोस्मिन्भूतोके भूमिपालकः ॥ दुहितुस्ता वकल्याणं सुखदं दानुनाशनं ॥ २६ ॥

तत्साधनं दिग्वत्सवेदनं इति सूचय नितोर्मुग भेदेन नामचतुष्टयप्रवृत्ति निमित्तचतुष्टयमाह ॥ अस्ति कश्चिद्विशेष इत्यादिताऽध्यायतेन ॥

भ.पु दिग्बल विवाच ॥ अंत विहोदनः कोशो भूमि बुद्धेन जीर्यति दिशोऽस्य वें मा
 स्पस्य शक्यो योनस्था-तनं बिलं स एष कोशो वसु धातस्तस्मिन्निश्वसि

१

दि श्रितं तस्य प्राची दिग्गुर्वृत्ता सप्तमात्राणां सदृष्टिना नाही नाम प्रती
 धी सुभूता तामोदी नीतासां वायुर्वत्सः सय एतमेवं वायुं दिशां वसवे-
 न पुत्र नोदं नोदिति सोहमेत मेवं वायुं दिशां वत्सं वंदमापुत्र नोदं नद-
 सविष्टं कोशं प्रपद्ये मुना मुनेत्यादि ॥ सूचन प्रकारेण तन्तन्नाम प्रवृत्ति
 निमित्त कथं नोते प्रदर्शयते । भूमिपालक । भूपाल । अस्मिन्भूतोके ।
 भवत खंडात्मके कश्चित् । एकः विशेषः सामान्य दुहितुर्वित्तेषां विद्व
 द्विहेयं नहस्य धर्मः । तद्वति पादकोऽपि तथा । अस्मिन्त्वं अश्वविषये
 - - नृपोस्तीत्यर्थः (र्थः) ॥ सक इत्यत आह । दुहितुनित्यादिना दो
 षि मात्रादि मनोनधान् पूजयतीति दुहिता शीता एतेस्या एवांशावता
 न नृपायाः पद्मावत्याः ॥ वैकुण्ठादाग तखेन वैकुण्ठा त्रिविति स्मृत इति कथ
 नात् वैकुण्ठ त्रिविनयं । तदुक्तं वनादे - तीयोध्याये ॥ ततु शेष मानुस संवादा
 दागतोयं हेमशिवि नंदन इति प्रसिद्धिः कथमुच्यते वैकुण्ठादागत इति चेत्
 इत्थं श्वेत कोट निवासाय वैकुण्ठादागतो प्राकृतस्तेजोमय इदानीं हे - -
 त्रिनि नंदनं तर्थाशांतः सज्जि हितो यथावच्छा मनषी सुतः । तस्य माहा
 त्वं माहात्म्य प्रतिपादकं स भविष्यं यस्मिन्नाख्याने यदंशे स्वमुख्य
 विषयस्य मानुषान्प्रति साक्षात्संभाष - - - भावकपादैर्वी स्थितिः ।
 स्वमुख्यावतान प्रयोजनस्य यत्प्रधातांगं तस्य यस्य कस्य चित्तनगति
 र्वैच्यते तदैकदेशाख्यं न भविष्यं । यद्भविष्योदैवपन इत्यत्र भविष्य
 शब्दस्य दैवे प्रयोगात् ॥ पनगतेर्देव व्यापानत्वात् । भवितव्ये भवतेः
 स्पन् अत्रच स्वमुख्य विषयस्य श्रुतिवासस्य साक्षात्कृति मानुष
 संभाषणाय भावस्य साक्षात्संभाषणं नास्तीत्यादि नावश्यमावृत्त
 प्रधानांगस्याकारा तंति मानस्यैकादशा द्वौ प्रयोदशांते पनगते कृत्
 त्वात् । यद्वा भविष्य-शब्दपर्यायो भविष्य शब्दः । स्वमुख्य विषय
 स्य अवतानाय यदैवानां प्रार्थनं तद्भुतं ॥ यदवतान कृतं तद्भुतं मानं ॥
 यदवतान समाप्तौ स्वर्गमातादि तद्भविष्यं तेन सहितं । सहो-तनं ।
 यदाख्याने यदंशे विषयेषां पनतत्वाभिप्यक्तिः । तदु-तनं । तथाचात्र
 त्रयोदशे श्रीनिवासस्य प्राचुर्येण अर्बो-तमत्वाभिप्यक्तेः । यद्वा
 पूर्वग्रन्थे मोहक प्राचुर्य तत्वावेदकान्यत्वाभयां अभय विधवावय

ग

॥ पु. शान्त्या दत्तान विपर्यय संराये जीता शेष स्यान्तन रूपत्वा दुन्त जै. मा.
 मार्यत्वा दुन्तनत्वा च्योन्तनं ॥ तेन सहितं । यद्वा तब दुहितुः शीतायाः १.
 स भविष्य । भविष्य सद्गावतान कल्याण सहितं । अधवा प्राप्नो भ
 विष्य वर्धे प्रसन्नः । अतः स प्रश्नोन्तनं ।

वैकुण्ठ गिनि माहात्म्यं स भविष्य सद्गोन्तनं ॥ २१ ॥

यद्वा भविष्यतीति प्रवृत्तत्वात् स भविष्य पूर्वकालिकं जनकं प्रति
 कलि कालिक श्री निवास कल्याण कथाया भविष्यत्वात् । अत एव
 व क्ष्यंति । ताम भविष्यतीत्यादि प्रयोगः । अस्य भविष्योन्तनत्वं ना
 मायण वक्ष्यं । सुखदं कीर्तन श्रवणाभ्यां उभयोर्लोकयोः सुखसा
 धनं । शतृ न्यायनं बाह्याभ्यंतरीय कानि कल्याणं यद्गावती
 कल्याणाख्यानरूपं एतदात्मा कश्चिद्विशेषो स्तीति पूर्वोक्तान्वयः ॥ २१ ॥
 'एतलदिष्ट चतुष्टय साधनमिति ॥ कलहेत्य युगे कलिविति वचनात् ध
 र्मीऽ धर्मयोः हानाहान संशय विपर्यययो विनागागु नागयोः संपदापद
 योः पतस्पर्शकलहे । सर्वकलहास्पदे कलौच तत्कीर्तनं यः कल्याणाख्यान
 रूपः कश्चिद्विशेषः । तस्य कीर्तनं कीर्तनादिपुण्यं धर्म साधने हानिनो
 हानयोग्यस्य सर्व दुःख हनं सर्व सिंता संताप हनं । शिवं विष्णु भेषजं । धन.
 धन कामस्य धनदं संपन्नदं श्रोतु श्रवण आदनातिशय जननाय दृष्टा
 पदान्तवमाह ॥ यां श्रुत्वे त्यागभ्य संक्षिपे मही संतेन । किमुक्ते नेति विशेषे
 शो वा स्व विभाजकोपाधि रूपे णोक्तेन फलेन किं साध्य मस्तीति शेषः ॥
 तत् तस्मात् । तत् संक्षिपे महि । उप संहृते महि । तब श्रोतुः श्रवणाद
 नस्य स्वतः स्थित्वा दिति भावः ॥ अत्रेदं मनु सं धेयं । अस्य कल्याण
 कांडस्य वेदव्यासो मान् वृषिः । महालक्ष्मी ना दि वृषिः । शतानंदादय
 अनंतन रूपयः । श्री श्री निवासो देवता । यथोचितं छंदासि धर्म हानवै
 नाग्य संपदर्थे कीर्तन श्रवणादौ विनि योगः । न्यासेना मित तेजसे लु
 कैः । महालक्ष्मी दृष्ट दिग्बल विद्या भाष्य रूपत्वा दुर्लभं कलं मुक्तं ।
 वृषनाम्नि धर्म तत्प्रवर्तक चक्रयो र्माहात्म्य कथनात् । अंजन नामिहानादि
 देव ... वायु माहात्म्य कथनात् । शेषनाम्नि वै नाग्याधि देवता शेषनि
 श्र। गर्व कथनात् । पकुनद्रस्यैव शेषत्वात् वैकुण्ठनाम्नि पद्माप्रसंगादुक्त
 फलकत्वं च मुक्तमिति ॥ २२ ॥

कलौ तत्कीर्तनं पुष्पं सर्वं दुःखं नृपं शिवं ॥ धनकामस्य
धनं ह्यविना ह्यन सा धनं ॥ २६ ॥ यां श्रुत्वा सर्वं लोकैरो
ब्रह्मा ब्रह्मपदं गतः ॥ नीलकण्ठस्तु यां श्रुत्वा निर्विषः सुख
माप्स्यतात् ॥ २७ ॥ बज्री नाकपदं प्राप्ते। यत्कथा श्रवणा
दनात् ॥ किमुक्तेन विरोधेण तत्फलं संहिये महि ॥ २८ ॥
इत्युक्ते मुनिनाथेन जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ ३० ॥

अंतर्निहोदयः कोशो भूमिबुधो नजीर्यति दिशो ह्यस्य स्रयो यौनस्योः
-तनं बिलं स एव शो वसुधा तस्तस्मिन्निष्य मिदं श्रितं तस्य प्राचीदि
ग्जलुर्नाम सहमानानामदक्षिणा नाहीनाम प्रतीची ... सुभूतानामोदीची
तासां वायुर्वत्सः सम एतमेवं वायुं दिशः ... वेदनपुत्रोदं नोदिति सोऽह
मेतमेवं वायुं दिशः वत्सं वेदमापुत्रोदं नदमनिष्टं कोयं प्रपये मुना
मुना मुना प्राणं प्रपये मुना मुना मुना भूः प्रपये मुना मुना मुना भुवः
प्रपये मुना मुना मुना स्वः प्रपये मुना मुना मुना भयद्वोचं प्राणं प्रपय
य इति प्राणो हवा इदं सर्वं भूतं यदिदं किंचितमेव तत्प्रापस्य भाभय
द्वोचं भूः प्रपय इति पृथिवीं प्रपयेत निहं प्रपयेदिवं प्रपय इ
त्येव तद्वोचमथ यद्वोचं स्वः प्रपय इत्यग्नेदं प्रपये यजुर्वेदं प्रपये
सामवेदं प्रपय इत्येव तद्वोचं तद्वोचम् ॥

दिग्बलं विद्यातात्पर्यं यस्तु आनंदे ध्या स्वल्पस्य अंतर्निहकुले भू
पादमूलस्य युशीर्षस्य सर्वदेवता वसुधातस्य सकलजगदा ध्यानस्य
भगवतो विष्णोर्धर्मज्ञानवैनायस्य संपदति देवतात्प्राप्त्यवाची प्रती
त्युदीची दिङ्ममकानां तदाश्रयाणां धृतनयचनणा ॥ जगदा ॥ ज्ञानां
जुहूः सहमानानाही सुभूताभिधानानां क्रमादक्षिणामोर्ध्वधः
स्रहीनां वायुर्मुख्यप्राणोवत्सस्तदुपासकानां नंदनंदनतत्पना बहु
वो नंदना आनंदना एव जायंते तेन मुक्ता भवंतीत्येहिका मुष्णिक
फलमुच्यत इति ॥ चतुर्मुखे इति ॥ हे मुने। चतुर्मुखेषु मध्ये। तस्य गिरेः ॥
कृते वृषाद्रिगिति कृते वृषाद्रिं वक्ष्यंतीति। अनेन अर्थाद् वृषाद्रिगिति यन्नाम
प्रोक्तं तच्च कलौ नामकं भविष्यतीत्यन्वयः ॥ पूर्वज वैकुण्ठगिनिविलेक
नामेव व्यवहृत इति भावः। नक्षत्रकर्मकृत। अप्रियतपः कर्तृ नक्षत्रकल
त्रेष्ठ्यचिह्न इत्यमनः। यथमुखनाः नेत्रयोः धृतिं प्रक्षिप्यं गुल्मादिकं

म.पु. छिंदंतीष्ट सिधौ तद्दृष्टि भावः। दया क्षमा न स्या च ^{श्री} च्याता यास वें.मा
 मंगलं। अकार्षणं चास्पृहत्वं सर्वसाधानां नित्यमुक्तं सर्वसाधाना
 तपोऽष्टांगमध्यगणितयोः। रात्रीं पीडयते येन सुशुभे नाधिकर्मणा।
 अत्यंतं तन्न कर्तव्यमनायासस्त उच्यते॥ प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तवि
 वर्जनं। एतद्वि मंगलं प्रोक्तं मृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिर्नित्यमुक्तं लक्षणयोगना
 या समंगलं..... भावात्। अतिबाधयत् अत्यंतं पीडा मकनोत्। पीडा बाधा
 व्यथा दुःखमित्यमनः। बाधा शब्दात्कनछे छिन्। जनमेजयाद्दिं श्वतुनस्तस्या
 मुत्पादय.... तानित्यादि वदता भाव आर्षः। विहापयन् विहापनं चक्रुः॥१३॥
 तपस्विनां विहापनप्रकारमाह॥ भगवन्नित्यादिना॥ शठः। अनृतुः। सहापा
 सानबाधयत् अतस्त्वं तद्दृष्टे वपं रागं गताः इति शेषः॥ बाढमित्युक्तवान्।
 नक्षामीति श्रुतं प्रतिहां कुर्वन्ते वेति शेषः॥

अबकः॥ चतुर्गुणेषु यत्प्रोक्तं नीमतस्य गिनेर्मुते॥ कृते वृषाद्रि
 नित्यं कथं ताम भविष्यति॥१३॥ रातानंदः॥ पुनातु वृषभो नाम
 नाक्षसो नृक्षकर्म कृत्॥ अक्रम्य शेष रौलं च तपसानति बाध
 यत्॥१४॥ तापसा स्तेन संकृत्वा स्तद्दृष्टे रागं गताः॥ श्रीति बा
 सं दृष्टीकेशं भक्तानामभयंकं॥१५॥ तुष्टुवु हृष्ट मनस श्रष्टानं
 सर्वचेतसां॥ प्रादुर्बभूव भगवान्मुनीनां पुनतो हविः॥ विहापय
 न्मुनि श्रेष्ठास्तस्य कृत्यं कृतस्तबाः॥१६॥

सनाक्षसः कुत्र कीदृशं नृक्षं कर्म कियंतं काल... नासीदिति नाहो साह
 र्शी रांकां अपहृष्टि। सनाक्षस इत्यादिना विगताति चेत्यनेन। भो महा
 नान सनाक्षसो वृषभनाम तुंबुन संश्लेके तीर्थे नित्यं अजश्रं स्तब्ध
 बत्नां क्षणोत्तमां। पुष्पं बहुजन्मा जितं पुष्पलब्धं तत्सा धनं बा।
 सकनाकां दृष्ट्वा दंतुन वदता चितं। दिव्यो देव दुर्लभो। नवमिहाक्षिको
 नृसिंह प्रतिमा नृपां। शाळग्राम शिखो। पूजते संकल्पित पूजापतिस
 माप्यौ स्वयिनः पुष्पं। कंठनाक मुखं बुजं। खड्गेनाहृत्य आह्वयं कृ
 त्वा देवाय समर्पित्वा नित्यं देवमाना धयेत्॥ पुनः पूजा देवचित्ते स्थिता
 येन न च्छिनः पुनरागतं भवतीति निश्चित्य दृढनिर्बधं कृत्वाऽधोमुखः।
 दिशो नवलोकाय न। सततं देवमाना धयन्नासीदिति शेषः॥

वे.मा. आना धये दिति पठे आना धय निति शेषः । समर्पयित्वेत्यस्य वंशं कुर्वन्
 शब्दवाग्निना हृतं संनो हयित्वा भवतापनो हविषित्यत्रे वर्षत्वाद्वाण्येतात्
 मर्षिधातोः क्त्वा वा हविं वंदंतीति समर्पयित्वेत्यत्रेव साधुत्वं हेयं ॥४१॥
 तस्मिन्काले पूजते शिवः पुष्पसमर्पणात्पूर्वं ॥ विसंतुमिति ॥ संज्ञया श्येत
 नया अभावो विसंतं । अर्थाभावेऽप्यपीभावः सूच्यमिति यावत् । क्रिया
 विशेषणं वा । इष्टसिद्ध्या महाघोनतपो भानपनिस्त्विन्नतया प्रायः शिधि
 क्त्वात्मानं भावेन्द्रियाणां तिसीत्तनात् मनस आभ्यंतरी मध्यमवृत्तिरूपा
 मूर्ध्नी जेत्यर्थः । अत्रेयं मामर्थो लोभकीपनीहा ॥

मुनयः ॥ भगवान्न विंशति वृषभो नामनाहसः ॥ अबाध
 यत्सदा कूनी तपो भंगकनः शठः ॥३६॥ तस्माद्भक्तजगन्ना
 थ भयाद्ग्राहस कल्पितात् ॥ बाढमित्युक्तवाक्येणो दुष्ट
 मभ्यद्रवद्रुषा ॥३८॥ सनाहसो महानाज तीर्थे तुं बुन संवके ॥
 स्तात्वा नित्यं वनं पुण्यां शास्त्रग्राम शिल्पो नृप ॥२९॥ तानसिं
 हात्मिकां दिव्यो सकनाजो मधोमुखः ॥ नित्यमाना धयेद्वैव
 मिति निश्चित्य नाहसः ॥४०॥ पूजते स्वशिवः पुष्पं खड्गेना
 हृत्य भूपते ॥ समर्पयित्वा सततं तच्छिवः पुननागतं ॥ एवं
 पंचसहस्राणि वर्षाणि विगता नित ॥४१॥

तत्र तावदुच्चातां देवादिनां तातां नीचादैत्यादिपिश्याचकोता इदं पति
 पंचिनो नेकशः एकशः सनामानो भिन्ननामानश्च संति ॥ ब्रह्मचार्योः
 कल्यादयः ॥ इन्द्रस्य बलपाकवृत्रादयः । चंद्रसूर्ययो नाहुकेतु इत्यायेवं
 शास्य वृष्मनु सानेवा द्रष्टव्यं । एते वनबला दुच्चा उबलाः ॥ बाहुशालि
 नो उद्देश्या प्रियघोनतपः शालिनो । बहुभोगाः ॥ स्वविनो ध्युच्चापे क्ष
 या प्रागेव संपूर्ण स्वयोग्य गति साधनाः । स्वयोग्य गति साप्नुवंति ॥
 उच्चाति स्वर्ग बलाः गुप्त रूपाः । उद्देश्य प्रिय मृदु तपः कर्तारः । अ
 ल्प भोगाः । स्वविनो धिनी चानंतन मेव संपूर्ण साधनाः स्वयोग्य सिद्धिं
 कालेन आप्नुवंति ॥ एते च पनस्पन सर्वेषां सर्ववर्ग विनो धिनः ॥ इदं
 विनो धिनस्तुते ते एव । एते देशकाल देह सामानाधि कनघ्येन वैश्य
 धि कनघ्येन पनस्पनं विप्रकुर्वन्ति ॥ हर्यनुग्रहा देवो ज्यैर्ज रमाः ॥

भ.पु.

एते ... शेषे ब्रह्म वायु विना पनस्पन मा विष्टाः प नि भवंतीति ॥४४॥
 प्र तथाच प्रकृते ब्रह्मवर्धः त्वगुद्भवो धर्मे वृषतामादेवः ॥ तस्यायं स
 नामा वृषभा ... नो द्वंद्व प नि पंथी ॥ तथाच तावत्त्वयमेव स्वातुन्यं
 भाषत इत्याह ॥ मुहूर्तान्त इत्यादिना पुनर्पुनर्न मे त्यंतेन ॥ दशावनेति ॥

वे.मा.

३

तस्मिन्काले न विंदाहः प्रत्यक्षः समभूदजः ॥ (शिलांतयीमी
 भगवान् श्रीनिवासः सतांगतिः ॥४२॥ तमालोक्ष्य तृषीकेशं
 वृषभो देउवद्भुवि ॥ पपात नाज शार्दूल सविसंजमुपे विवान् ॥४३॥

दशावनाणां विभवो विभूतिर्य ... न शास्ते तच्छ्रुति स्मृति पुनाणादि ।
 विक्रमोति शक्तिः सोस्मिन्नस्तीति विक्रमं शास्ते तद्विक्रमं प्रत्यक्ष
 दर्शयित्वा प्रामाण्यं द्रष्टव्येत्यर्थः । यद्वोक्तं कर्षापकर्ष साम्यावस्थानयसा
 धानाण स्थितिमात्र विवक्षायां सामान्येन नपुंसकं ॥ अस्मित्यहं मया
 यन्ते विभवं विक्रमं च श्रुतं । तद्विभवं विक्रमं च सत्यमाधस्तव । प्रत्यक्षं
 दर्शयेत्यर्थः । यद्वाते श्रुतं इदं विष्णुर्विचक्रमे इत्यादिना श्रुतं विक्रमं ।
 इति प्रत्यभाषतेति पूर्वोक्तान्वयः ॥ ४५॥

मुहूर्तान्ते समुत्थाय प्रत्यभाषत केशवं ॥ वृषभः ॥ केशवानंत
 गोविंद श्रीनिवास सुनीतम ॥ तमोक्षं नच स्वर्गं च पानमेष्य
 पदं हने ॥ नयाचे जगतां नाभ मुद्ग भिक्षां च देहिमे ॥ दशाव
 तान विभवं श्रुतं ते विक्रमं हने ॥ अयं तत्सत्यमाधस्तव
 विक्रमं पुनर्पुनर्न मे ॥४६॥

ततः किमकनो श्रीनिवास इत्यत आह ॥ देव इत्यादिना नि मर्दन
 इत्यंतेन । किंचिद्भास्य मुख इति ॥ आत्मनः पनस्पवावेष भाषाकान
 विकान विनष्टालोकाना स्पष्ट भाषण कुञ्जत्वादि दर्शन श्रवणजन्यो
 मतो विकासो हासः ॥ अयमेव बाष्पायुनुभावो विद्रालं स्पष्टि सह
 कुतश्च व्यर्थमाहो हास्यो भवति । तदुक्तं ॥ विकृता कृति वाग्वेषे ना
 त्यनोवा पनस्पवा हासस्यात्यनिपोषस्य स्ति प्रकृतिः स्मृत इति ॥
 स्मितमित्र विकासि तपनं । किंचिद्भास्य द्विजं हसितं । मधुन स्वने वि
 हसितं ।

सोऽस शिनः कंप मुहुरितं । अपहसितं साक्षात् विक्षिप्तोऽं भव
त्यति हसितं । द्वे द्वे हसिते येषां ज्येष्ठे मध्ये ऽ धमेक्रमः । उत्तमस्य
स्वीय पनकीय विकानादि दर्शना क्रमेण स्मित हसिते । मध्यमस्य
विहसितो हसिते । अधमस्य विहसिताति हसित इति । प्रकृतेषु
तु हनिष्ठा दशावतान विभवे दर्शनीये ऽ जेवा वंदा तुंबुनतीर्थे सत्य
लोक स्त (स्त) त्र वेदाभ्यास नतो ब्रह्मा तंचोपासं त्यो वेदाभि मानिन्यो
देव्यश्च दर्शनीयाः । तत्र तदायं तदप हानाय सुनमो हिन्या मायया
हय ग्रीवः । तदा मया मत्स्यो वतनेन भवितव्यं । तस्तस्य आकाम
मा बलं युद्धं भविष्यति । ततः सोऽपि मत्स्यकः ततो युद्धे पनमस्तदव
तानस्य ॥ एवं कूर्मीवतने ऽ यं वृषभं कल शार्णवं । अर्णवं मंथानं मं
दं नैत्रं वासुकिं । मध्व (धन) तो देवा सुनात् । दर्शयति । तदा मया
कूर्मेण भवितव्यं । ततस्तस्याकाम मित्यादि पूर्ववत् । एवं वनाहादि
षु द्रष्टव्यं । मत्स्यस्य मत्स्यकः । कूर्मस्य कूर्मकः । वनाहस्य वनाहकः
इत्येवं मुद्रावसाने दर्शयिष्यतीति भाविनी मप्यासुसिं मायामनु
पयनित सर्वा पनोक्षो हनिः ॥

देवस्तद्भानतीं श्रुत्वा किं चिद्वाप्य मुसो हनिः ॥ उवाच व
चनं तंच नाक्षसं युद्ध दुर्मदं ॥ ५८ ॥ श्री भगवानुवाच ॥
अहमित्युक्तवाल्मुक्या स्तथा ऽ स्त्रित्य नि मर्दतः ॥ तयो
मुद्र मभूतत्र वृषभ श्रीक्षिवा सयोः ॥ ५९ ॥

प्रत्यक्षीकृत्य स्वकीयावतान पनकीय विकृति दर्शना दिना हसित
मुखः ॥ अममेव हासो बाष्पा यनु भावो नाक्षसकल्पित निद्रालसता
दिभिः सहकृतस्य व्यमाणाः पश्यतां देवानां हास्यो नसो भवति ।
तदनुकनणाद्वाहास्य मुख इति वा । नित्यस्मि तस्यापि तस्य ह्या स्मित
विशेषणं तत् युद्धं । तत्र तुंबुनतीर्थे ॥ ५८ ॥ तत्रैकं देवाद्भुत मभूत् यत्कृत
मिति ॥ स्वदन्तवर्णं सत्वं विधातुं तदाक त दशावतान विभवप्रदर्शना
य ययत् मत्सादिकं कृतं प्रादुर्भा वितं तन्तत् मत्स्यकादिकं कृतं वृषभेण
कृतं सुनमो हिन्या मायया कल्पितं । हं खेदे । ... दिकं । अद्भुतं अद्भुतं ।
तमुद्र कौशलं तत्तदवतानोचित स्वकर्तव्य पूर्वोत्तनांग साकल्प कल्पना

भ.पु. पुनः सनं उन्मयीद समन विमर्दत नैपुण्यं । पर्यपूजयत् बहुमानमकरोत् ॥ वै.मा.
 ततः किमभूदित्यतो वृत्तं द्वितीयं पुं सूक्तोक्तं विभ्रमं प्रदर्शितवान् इत्याहुः ।
 भो इत्यादिना ॥ भूषितं मिलंतेन ॥ विकृताकृतिं विस्तृताकृतिं ॥ विश्वं भन
 मूर्ति पर्याप्तं तद्गान सह ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ तन्माया मित्यादि त्या
 ना मोहिना मिलंतेन ॥ तन्मायां तदिधा प्रादुर्भूतां इतीति शेषः । माया
 पनव्या मोहनकायी । इयं च हवे र्ममेव असुन मोहिनी मायेति दृष्टाताम् ।
 प्रत्येकं एकैकं प्रति प्रत्येकं । गन्तव्यं गन्तव्यं । हवेर्हं वि प्रतिकृतं ॥ ननु दशा
 वतान विभूतेः पुं सूक्तोक्तं विभूतेभ्य विभ्रमस्यच प्रतिदर्शने नाशस्यको
 मि प्राय इति चेदित्थं भासते । तत्रैतत्सर्वं मायिकं त्वपमार्थं सत् । अन्य न
 या मायकमपि मायिकं तथा किं तस्यादिति ॥ सहि सिद्धांतं आसुनाळां
 यन्माता नामतत्वा वेदकत्वं । तदुर्मनसि तदेव शोभनं स्यादिति तुष्यष्विति
 न्यायेन ते शरीरेत्यत आह ॥ तत्त्वं चनस्येति ॥ साधु साधु ।

यत्कृतं श्रीनिवासेन तत्कृतं वृषभेणह ॥ तद्व्रतं मभूतं देवा
 नां पश्यतामपि ॥ तमुहकौशलं वृष्ट्य भगवान्पर्यपूजयत् ॥
 भो शशसं कुलोत्पन्नं परमं यौनं बलं ॥ इत्युक्त्वा दर्शयामा
 स गन्तं वितताकृतिं ॥ तत्रस्थं वासुदेवं च विश्वरूपिणमव्य
 यं ॥ सहस्र भुजसंयुक्तं सहस्रायुधं भूषितं ॥ तन्मायां नाश
 सो दृष्ट्वा प्रत्येकं गन्तं हविं ॥ दर्शयामास नानेन्द्र स्वमायां सुव
 मोहिनीं ॥ ९१ ॥

शोभनं शोभनं । सदसद्विवेकः पनाक्रमद्ग विष्यत्यतोहं पनाक्रमे त्वमपि
 पनाक्रमस्वेत्याह ॥ मेनेत्यादिना दृष्टादित्येतेन । मे दुष्ट संकोधते । बाधपादे
 नामं त्रितस्मिन्नादिना स्याद्यर्थे द्विर्भावः ॥ सर्वज्ञतस्या पाक्षिकत्वात्त्व नित मो
 मिडित मित्यादिना फलताभावः । त्वमित्य कथितं कर्म । तथास्यान्तीहृकृष्णहा
 मित्युक्तेः तत्र शिन इत्यर्थः । पूर्व साधनावस्थायां शिनःपुष्पं इत्यादीं तत्स
 मभूदिति फलोपमा । इत्युक्त्वा यक्रमुज्जं मे इत्यर्थः ॥ इतः पनं एतदाविष्ट
 स दृष्ट्वा भूतांतः । द्विजीव साधानाः ब्रामणे द्वितीय अध्याये वृषभा
 युनकभायाः स दृष्ट्वा भूतांतं पर्यवसानात् ॥ तथा हि शंकरः । धर्मो मनु
 स्तप स्तेपे सोयं वृष इतीति तः ॥ तपश्चरितं तस्मिंस्तु बबुधे धर्म उन्तमः ॥

नकं चनस्य चयित मतिरुक्तं हसो हविः ॥ शयंस नाक्षसं ह्रीं न
साधु साधिष्यत्य भाषत ॥ वेने नाक्षस वर्म वां चक्रेण यत
ने मिना ॥ आहविष्ये शिनः काया यथा पक्व फलं दृमात् ॥ ६५ ॥
इत्युक्तो देव नाजेन वृषभो दंडवद्भुवि ॥ प्रणिपत्पाप विक्षे
श मस्तु वद्राक्षसे स्वतः ॥ ६६ ॥

ततः प्रसन्नो भगवान् महाकोलो महीश्वरः ॥ समक्षमन्नवीर्यं यनमे ...
स्थितः ॥ धर्मत्वया तपस्तीव्रं वृषभ्य बबुधे यतः ॥ तस्मादयं गिनिबो वृषभा
रम्यो गमिष्यति ॥ विष्वक्सेतः पुनर्धर्म जघात वृषभास्तुं ॥ विनाशितस्तेन
धर्मः पुन ... वर्धितस्तथा ॥ तवापि लोकपालत्वं यमात्य आद्रु विष्यतीति ॥ ६५ ॥
श्रुतमिति ॥ चक्रेण प्रतप्तो मुक्तिमेतीति ॥ यो ह वै लोके भूम्नो धर्मानु
तिष्ठमानो ... तच्चक्रं धत्ते ऽभिर्वै सहस्रानः सहस्रबेभिः नेमिना तप्त
तनुः सायुष्य लोकता माप्नोतीत्यादि श्रुति सिद्धं ॥ यच्चक्रेणेति पुनर्पूर्व
कल्पे । सार्वभौमः पुनर्कश्चिदैवाकः कुलः ... णः ॥ कीर्तिमानिति विख्या
तो वृषपुत्रो महायश इत्युक्तः कीर्तिमान्नाम राजा ॥ यच्चक्रेण विष्णुमु
क्तं तदाचक्रं शीघ्रमागत्य तद्रथं ॥ यमं देवेन संयुद्धा ब्रह्मास्त्रं विनिवाय
चेत्युक्तं चक्रेण ॥ कीर्तिं वैष्णव धर्म आत्माद्यर्थात् हवि भक्ताद्येवतः
कालांतक यम विजयी वैकुण्ठ विहंगीति कीर्तिं आप्तवानित्यर्थः । विशेषेण जिह्वा
साधो स्कांदे वैशाख माहात्म्ये दशमादि द्वादशांता अध्यायाः श्रोतव्याः ।
एवमुक्तेति ॥ हे हवे मर्धेव पूर्व प्राणाः शिनः पुष्पाहो जलत्पदांशुजि समर्पिताः ॥
जीवितंतु नयन्ति हं क्षुद्रं पापस्य कान्ठं ॥ तच्चक्रेण हतः शीघ्रं गच्छामि तव
मेदिनं । अतस्तु मिहानी चक्रेणाहृत्य शिनः फलमनुगृहाणेत्येव मुक्त्वा । म
माभिधः (धः) । अतस्त्विति शेषः । तथाच ममाभिधः मत्संबंधि वृषभ
इति नामवानस्तु । इति वनं ययाच इत्यन्वयः । भवेदेवं इति । एवं ॥ वृषभा
यन्त इति नामवान् । भवेत् इति वने दत्ते । समाहिंय्य । वनहानांततं अनिः
शिरो जहान । ततो जिह्वा ततनवानतन साहृत कवची कोडव अंशं जीवन्
समाहिंये (ओ) त्यर्थः । अतो न हवेः प्रपन्ना इति द्वौषो ताप्या हिंजन बाधः ।
तदुक्तं ब्रह्मांडे (उ) । ततः कदाचिन्मृगया विज्ञानको ह्यमानसः ॥ सेतापति
मुवाचेदं प्रहसन्निव माधवः । देवो स विपिनो देवो बिहर्तुमिति मे मतिः ॥
सज्जी भवंतु सैन्यानि सिद्धेया इव तो ऽधुना ॥ इत्युक्त्वा भगवान् स्फूर्त्वा

अ.पु. तिर्यगो मृगलाकसः॥ अथ उत्तम गिनौ विचयान समं शबन बालकैः तस्मिन्
 न्नाले भक्तो वृषभाच्या मनुसुनः। शिवे भक्तः नृसिंह भक्तः। अविष्मो न
 नानु गुण्यात्। तयोस्सम भव युद्धं बभूव भयदायकं। ततः शबनाकृति धा
 निषं हविं दुर्जयं मत्ता मया वितत्य स्वयमंतर्दधे। तन्मायानाशाय चक्रं
 प्रेनयामास। तेन विनाशितं तां मायां वृष्ट्या विस्मित अमानुषं पनब्रूहेति
 हात्वा ऽनेन हतो मुक्तो स्मीति चिंतयन् अभीष्टं प्रार्थयामास। जी वितंढु (तु)
 मया चेहं ह्युद्धं पापस्य कान्ठं। अतोयास्यामि निहतश्चक्रेण पनमां गतिं॥
 अतः प्रभृति अयं गिनि वृषभाचल इति मदीयां प्रथां यातु इत्युक्ते त
 था स्त्विति दत्त वनं वैकुण्ठहात्वा ततस्सुदर्शनं श्यापि ज्वाला जटिल विग्रहः॥
 जहान समने शत्रोः कंठनाज शिरोंबुजं इति ॥ नय नरूपेतेन लुप्यत
 इति वाच्यं। अनुग्रहादेव हननात्। अत्रेह बोध्यं। देवानो कर्म कानक
 गणानि विष्णुसुनमध्ये ऽयं मपि आजानेय गणा नि विष्टो ऽसुनः कश्यपे
 ति पक्षे न जीव द्वय चिंतिते। यद्वा अयं पुननेको र्थः सुगमः। तथा हि वृषभे
 ण नृतयं याचितं युद्धं दशावतान विभवं पनाक्रम श्येति ॥ तयोर्युद्धं मित्या
 दिना युद्धं। यत्कृत मित्यादिना दशावतान विभवं। तेनेत्यादिना पनाक्रम
 श्येति ॥ अस्मिन्नास्मि चक्रमाहात्म्य कथनाद्धर्म माहात्म्य कथनाच्च प्रथ
 म दिग्भत्स माहात्म्य मुक्तं। अनेन साधकानां धर्माभि वृद्धिः। ननु कथं
 मनेन जनकस्यातंक पतिहान इति चेत् इत्थं। यथा धर्म ग्नापक वृषपेष्
 णं हानिष्ठा कृतं तथा यदा यदा हि धर्मस्य ग्नापि भवति भानत। अभ्युत्था
 त मधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं ॥ इत्यादि स्ववचन पतिपातनायावती
 र्त्ति न हनिष्ठा नावगातंक पतिहानो भवतीति ॥६९॥ इति श्री वृषभनाम
 सेवा ॥ श्री श्री निवासार्पण मस्तु ॥

यक्रपाणे नमस्तुभ्यं चक्रस्य चरितं श्रुतं ॥ यचक्रेण प्रतप्त
 स्तु मुक्तिमेति त संशयः ॥६९॥ यचक्रेण पुना राजा कीर्तिमान्
 श्रीर्तिमाप्तवान् ॥ त्वचक्रेण हतः शीघ्रं गच्छामि तव मंदिनं ॥७०॥
 एवमुक्त्वा हनेः पादौ संस्पृश्य न्वृषभासुनः ॥ वनं ययाचे
 वृषभ श्यायं शैली ममाभिधः ॥७१॥ भवेदेवं समाहिं ग्प
 त्यन्कवा त्वकले वनं ॥ तस्माद्दृषभ शैलीयं कृते स्थापि
 र्भयो दिता ॥७२॥

श्रीगुरुभ्योनमः ॥ देवदेवजगन्नाथ प्रसीद पुनर्जननम । पतिपात्रय मां
भक्तं यत्नयागत वत्सल ॥ बुद्धिर्बलं यस्यैव निर्भयलभनीयता ॥ अजा
ह्यो वास्य दुर्लभं हनुमत्स्मरणं हवेत् ॥ ॐ ॥ कथं मंजनं शैले तीति ॥ नाम
स्वामिनं प्रति सर्वे विधा दिव्य वदनाः ध्व प्रवर्तते । नक्षत्रनामा
प्रथमं दद्यात्सं बुध्यैव हीत्युक्तत्वात् । नामनामेति नामिति नमे नामे
इति दर्शनात् ॥ आनंदतीर्थेति पदमिति दर्शनाच्च संबुध्यन् कनका मिदं । अतो
ऽजना दौलेत्याहुणा एव अंजनं शैलः इति अंजनं शैले तीत्यंतः सुप् सुपेति वा
समासीवा अविभक्तिक निर्देशोवा । पुनेति । त्रेतायां केसरीति । केरान्केसन
वर्णाभासं भूतो वानरोत्तमः केसरीत्येव नामासी भुवि मातायैः कथ्यते ।
इत्युन्तन नामन्यति तो क प्रकाशेण प्रयास्याः केसराः अस्म्य संतीति केसरी ।
तन्नामकस्य मन्त्राव तानस्य ब्रह्म पुत्रस्य कपेः । पत्नी अंजनेति । अज
ह्निके सनिष्ठो मातामहस्य नेत्रस्थानीयं दौहित्रं अंजनवत्पसा कनोती
ति अंजना । तदुक्तं ब्रह्मांडे । त्रेतायुगे ऽसुनः कश्चि केसरीत्येव विश्रुतः ।
पुत्रार्थं देवसु द्विष्य तपस्तेपे महायराः । प्रीतः प्रादय भूद्रे शंकनो
लोक शंकनः । न पुत्रं दातु मिच्छामि पतितुष्टोप्यहं तव । यस्मान्ने विधि
ना पूर्वं लिखिता पुत्र हीनता । तथापि दास्ये कन्यां वै नरपयौवनशालि
नी । तस्यां उत्पलस्यते पुत्रस्तदभीष्टचनो भूवं ॥ ततस्तस्या भवत्कन्या
तुंजना मंजुभाषिणी । ततः कपिवनः कश्चि केसरीति भुवि विश्रुतः ।
अभिगम्य यया चेतां कन्यां यौवनशालिनी । तस्मै तामंजनां प्राप्तात्
इति । देवं महादेवांतर्यामिष्ठं नृसिंहमित्यर्थः । अस्मैव कुंजन इति
नामांतरं । बुद्धिता वाननेद्रस्य कुंजनस्य महात्मन इत्युक्तेः । तथाच
हनुमात् केसनिष्ठाः पुत्रो दौहित्रश्च । यथा कथंचि केसनि पुत्र इति
ख्यात्यर्थं सतान्ने कन्यां दद्यादिति भावः । अंजना पिता केसरी
ययप्यसुनः तथाप्यसौ प्राणे नमत इति वायुभक्तः । नृसिंहो पास
को वृषभवत् । शचीवदंजनाया असुनज विष्य दौणात् । इयमंजना
प्सतसः । अंजनात्वेन संजाता मंजुता पुंजक स्थळीत्युक्तेः । नामायणे
पि इयमप्सतसां श्रेष्ठा विख्याता पुंजक स्थळीति ॥ ५१ ॥ अनपत्या
रूप दुःखेनेति ॥ अपत्यस्या भावो न पत्यं । तन्मसमासः । तस्यात्य
मानृष्यं केन बाधुयां । वृथा मे मंदभाग्याया सेतति च विनाकृता ।
पुत्रेण मे विहीनाया किंतु विआमिति कुलं । धन्याः खलु स्त्रियस्ता

भ.पु. वै पुत्र स्त्रियेन निर्भवं पोषयामास । यत्नस्येति तनु स्मितं । मुखमंके वै.मा.
 रायातातां पुत्राणां पुत्र वत्सलाः । इति संखित्य बतु...पुत्रार्थं वामलोच
 नेति ब्रह्मं ॥ डोक दुःखेन । अनिद्या । अपत्य प्रतिबंधक दुर्लक्षण
 नहिता । अपत्य कश्चिन्ता । अपत्य चिन्तातद्वृत्त तनु बद्धनी ॥ १

अ

जनकः ॥ कथमंजन रोलेति ज्ञेतायां नाम मे वद ॥ पुनाके स नि
 छः पत्नी तु अता कंज लोचना ॥ ६७ ॥ अतपत्या ख्य दुःखे
 न मतेग मुनि मभ्यगात् ॥ नताम मुनि शार्दूल मनिंया
 पत्य कश्चिन्ता ॥ ६८ ॥ उवाच वचनं तेन त्रीन सक्तं कलेवना ॥

किंम इति ॥ हे तापस शार्दूल । मे किं कृतं दुष्कृतं कृतमस्ति । पुनर्मेऽ
 पुत्राया गति-... प्रादिकरी नीतिः । का । देव्या (व्या) तपो मय देह्या ॥
 यथा सुखं । यथा भिमत मार्गेण द्वादशाब्दं व्रतं च्येति । द्वादश गुणितं
 मब्दं नामक व्रतं च्येत्यर्थः । अब्दं व्रतं च । प्रथमाब्दं लक्षणा मित्यानभ्य
 विनिर्दिशोदित्यंत धर्म संग्रहोक्त नीत्या । स्वामितीर्थ सनः स्तान्म मश्व
 त्स्य प्रदक्षिणं । वनाह देव नमनं ततीर्थ प्राशनं तथा । चतुर्विधाना
 मेतेषा मब्द संख्यां प्रकल्पयेत् । त्रिकालं कृत मेकस्मिन् दिने स्तान्म
 दिकं च यत् । तदुच्यते कृष्ण इति त्रिंशन्ते ह्यब्दं संदिताः । अद्भ्यो हि
 द्वादशा वृत्ता द्वादशाब्दं व्रतं भवेत् । इति ॥ ६७ ॥ सांग मुक्त व्रत शरीर
 माह । कृत्वेत्यादिना भक्ष वर्जितेत्यंतेन । तपः पूर्वीगतया भक्षार्थं भो
 जनाय मुनीना संन्य । मतेगर्षीणां वनमार्तं व्य भवता माश्रमे भवद्भि
 ननु ह्यता पुत्रार्थं तपस्य निष्पाम्य तस्तन्मंगलंग भोजनाय भवंतो
 नु गृह्णन्ति ध्येषणं विधायाभ्यर्थं विधिबद्धोजयित्वा भीक्षितं
 तेभ्यो दत्त्वा शिष मादाय तेभ्यो नुहां प्राप्य भक्षार्थं स्वीपजीवनाय
 भर्तृत्वं अभिमान्य भिमन्म मातयो न भेद व्यपदेशाद्भर्तृ भिमन्यमानं
 लाग पुत्तागादि सुपुष्प सुगंधि मकनंद पनागो द्वा हि शीतल भूत
 वायुं । भर्तुः सकराय थाकाम मस्ति त्वनुहां लब्ध्वा पुनर्भर्तृत्वं । केसनिष्ठं
 आत्मन्य । व्रतमनुहाप्य । भक्ष वर्जिता । पूर्वीक वायितनाहान निनाहान ।
 प्रत्यहं त्रिषवणं स्वामि सनः स्तान्म अश्वत्थ प्रदक्षिणं वनाह देव नमनं कृत्वा
 तत्त्वमिदं तत्पादं सज्जितं पीत्वा प्राश्य मातन मिव त्रितकानिष्ठी आकाश

गंगा मासाय तन्तटे भर्तनं बायुमुद्दिश्या प्रदोष माप्रा माते तदभ्युपयाय
न नरपे तपः कर्तुं उपस्थिता । उपक्रोता इति आमंत्र्य भर्तनं भक्षार्थं इ
ति पदत्रयाणां तत्र न्यायेन योजना । इदमेवाह्यं ब्रतं त्रयोदशदिनाधिक
मेकोन विंशति मासमेव कविष्यत इति भावः । तदुक्तं ब्रह्मांडे । पुत्रार्थं
वामलोचना ॥ द्विजातभ्यर्च्य विधिवदाशिषो वाचययथा ॥ द्वादशमी
प्सितं तेभ्यः सर्वदेवयशस्विनी ॥ प्रचक्रमे तपस्तप्तुं श्रीवैकटजिने
स्तटे ॥ आकाशगंगा निकटे सिद्धसंघविषे विते । बाध्याहनाय बायुच
समुद्दिश्य सुदानं ॥ तपश्चयान दांतेयमित्य --- दि । भक्षार्थं वाय्याहा
न मनुहाप्येति योजना मूलं वा --- सनेयके तस्मात्समानदेवपुनराद
ताय श्योपस्थापते उत तर्हि तृतीये संगच्छावहे । चतुर्थे संगच्छावह
इति ॥ तस्मात्समानदेवस्मात् पुनरादन्ता अग्नी --- र्तस्वामिक धन
भोक्त्री तत्कर्तृकया फलभोक्त्री वा भार्येति यावत् । आये भो किंम इति ॥
हे तापस शार्दूल ॥ मे किं कृतं दुष्कृतं कृतमस्ति ॥ पुनतो मेऽपुत्राया गति
नत्र प्राप्ति कवीति तिः ॥ का । देव्या तपो मय देह्या ॥ यथा सुखं ॥ यथाभि
मत मार्गेण ॥ द्वादशाह्यं ब्रतं येनेति ॥ द्वादशगणितमक्षतामक ब्रतं
येनेत्यर्थः ॥ अह्यं ब्रतं च ॥ अथाह्यं लक्षणमित्याय विनि । आये भोग्यः ॥

अंजना ॥ किं मे तापस शार्दूल अपुत्रायाश्च कागतिः ॥ इत्युक्तः
संजना देव्या मतंगो वाक्यमब्रवीत् ॥ मतंगः ॥ पंचायाः पूर्व
दिग्भागे पंचारायोजनोत्तरे ॥ नानसिंहाश्रमं देवि वर्तते
वसुधातले ॥ तस्य दक्षिण दिग्भागे नानायथा गिने स्तटे ॥
उत्तरे स्वामितीर्थस्य वर्तते क्रोशमात्रके ॥ विपद्गंगेति वि
ख्याता तत्रगच्छ यथा सुखं ॥ तत्र स्नात्वा भक्त्या णि द्वा
दशाह्यं ब्रतं यन ॥ तेन पुढ्येन ते पुत्रो भविष्यति गुणा
धिकः ॥ मतंगे नैव सुकागा नानायथा गिनि नृप ॥ ६६ ॥

स्वस्वामिक भागधेय द्वात्रोपजीव्यः पतिविति यावत् । अह्यं चर्ष्यत् ।
--- ब्रते च तीर्थेऽध्ययने आदौ पिच विशेषतः । पनान्न भोजयाद्वेवि
यस्यान्नं तस्य तत्फलं ह्युत्पन्ना पनान्न नियमः । संपन्नः । भर्तनं
ब्रतमनुहाप्येत्यत्र भार्या पत्युर्मते वैव ब्रतादीनां चोत्पदेति कात्यायनो
क्तिः ॥

कृत्वा स्वामि सनः स्नान भस्वत्पस्थ प्रदक्षिणे ॥ वनाहनःपिणे
नत्वा पीत्वा तत्सलिलं धुमं ॥ ६५ ॥ आकाशगंगा मासाया
तपः कर्तुं मुपास्थिता ॥ मुनीनामस्य भतीनं भक्षार्थं भक्षवर्जिता ॥ ६६ ॥

वे-मा.
१

एतेन पतिनेव स्त्रियो धर्मः पतिनेव स्त्रियो धनं । पतिनेव स्त्रियो बंधुः
पतिनेव महत्तपः । नास्ति स्त्रीणां पृथग्धर्मो न व्रतं नाप्युपोषणं इत्या
दि वचनाद्भर्तृ स्वतंत्रः पतिः तस्य तत्समे धनी तदनुकूलगृहमे धनी
संती नतु पृथग्धर्म स्वतंत्रा । पति शिश्नुष्ये वेताः कामानिष्ठा नृजंति
हीति वचनात् ॥ भुक्ते भुक्ते (दे) चमपत्नी दुःखिते दुःखिता पति ।
मुदिते मुदिता लर्थं प्रोषिते मलिनांबन । सुप्ते पश्चाच्च यायेते पूर्व
मिव प्रबुध्यते । नान्यं कामयते विन्ते साभिज्ञेया पतिव्रतेति उक्तं लक्ष
णेन पतिव्रतेन विना न्येष्ट साधना भावा लभ्यते तत्पृथग्व्रतमिति नि
नस्तं । एतद्वचनस्य भर्तृ ननु मति विषयत्वात् । किंचास्य व्रतस्य भर्तृ
देश्यकत्वात्पतिव्रतत्वेन दोष इति ध्येयं । भक्षवर्जिते तस्य बायवा
हने पर्यवसाने मूलं । खन विशदमभ्यवहार्यं भक्षं स एव भक्षः । स्वने
कठिणं विशदं विविक्ता वयवं । अभ्यवहार्यं स्वायंकपि नाजपत्नी
त्वायथा पूर्व भोजने भक्ष्य भोज्य प्रसक्तौ तद्राहित्य मनेनोच्यते तथा
यैकादशुपवास तत्समानोपवास इति निरुक्तं सो भाम्या चर्य काम्य व्रतां
गोपवासेषु सुपुत्रं धीणां विना हान निषेधात् ॥ ब्रह्मोऽत्रोक्ता च वाधवा
हने पर्यवस्यतीति ॥ ६० ॥ उपवास पनेति । यत उपवासे तात्पर्यमुक्ता ।
बाला केसलंगी । बाह्य भोग विवर्जिता काय कामोपचारी पथिक सुगंध
स्नेहेन शिनोगात्रा यभ्यंजन केय धूपत तत्प्रसाधन विविज्र तत्प्राशनय
न घनसात कस्तूरी पुष्पलक घुसृष्टा नोचनादिता पथिक लितांगनागेण
लाबण्य कनका स्मन शन सहचरा पांगोजत तेषत कुचकुंकुमकनका मकनि
कापत्र नचन गंधतेपत शृंगान तिलक धानका सिंदूर प्रक्षेपका कपोलादि
क्रीमकनका सुवैल योक्त धानका चतुर्विध भूषण पणिष्कना मदकानि
द्रव्य सेवन तांबूल चर्बणादि बाह्य भोग वर्जिता । तदुक्तं हनिबंधे पुष्पक
व्रत कोटि । अंजनं नोचनं यैव गंधान्सु मन सस्तथा । व्रते यैवोपवासे च
नित्य मेव विवर्जयेत् । शिवसोऽभ्यंजनं सोम्य नैव मेतत्प्रशस्यते ।
न पादयो र्न गात्रस्य स्नेहेनेति स्थितिः स्मृतेति ॥

उपवास पना बाह्य भोग विवर्जिता ॥ काष्ठवत्पर्यव
स्थाप शरीरं स्वात्मतः शुचि ॥६२॥ पूर्णं संवत्सरे जाते
अत्र देवो महाबलः ॥

ननु व्रतांग शुद्धिभूत दंत धावन संग्रह स्नान केश प्रसाधन सौभाग्यहेतु
हविद्रा भावनोर्ध्व पुंड्र धान्वा तदुपनि गदा मुद्र धान्वा कुंकुम धान्वा
जत --- सिं धून प्रक्षेपण निर्मात्म्य माला धान्वा तांबूल दाना दिवर्जिता
सौभाग्यवती तां एकादशी तत्समोपवास व्यति विरक्त काम्य व्रतांगोपवासे
ष्व वै धन्य कनाणां --- विहितत्वात् । तदुक्तं सुवासिनी व्रत कंडे ॥ अंजनं
य स तांबूलं कुंकुमं नक्तवाससी । धानये श्लोप वासापि अवै धन्यकं यतः ।
विधवा यति मार्गेण कुमारी वाय दृष्टयेति । मतुनपि । पुष्पात्कान व
स्त्राणि गंध धूपानुलेपनं । उपवासेन दुष्प्येति दंत धावन मंजनमिति ॥
विष्णु धर्मेपि । धानयेद्रक्त वस्त्राणि कुसुमादि सितादिच । विधवा शुक्ल
वसन मेकमेव हि धानयेत् । इति । यद्यप्यन्य सा धान्वा मानुष स्त्रीणां
व्रतांग शुध्यंग केश प्रसाधन दंत धावनाय भावे निर्जीव छिन्न केश
संसर्गाकर्मांग केश शुध्य भावेनांग वैकल्य जिगृप्सा प्रसक्तैश्च शेष
णेच साद्वैवर्ष्य कारीयापत्तिश्च भवति अंजना देहस्य तु तपो मय
त्वेन दिव्योपपादुक शरीरवन्तेजोमयत्वात्सहज शिरोरुहाणामेवोपच
यात्सुहमाणा मनात्ता नाम सितातां नील नाग सहचराणां स्निग्धाताम
भिन्नाग्राणा मधिन्नातां समूहे मारिष्य शंकरादुयात् । तपसा शेषणे
पि विज्ञापनं अयो घट्टनेन पत्र पुटीकणं संतापनं पुनः पुनर्विलापना
दीत्येवमष्टादश धारिष्ट --- नेव भवति । अत एवोक्तं भूनिव्रत
प्रभव दिव्य सुकोति संता विति ॥ तथापि सौभाग्यार्थं क्लृप्त शिष्टाणां क्ल
र्थ एतान्पादृत वतीत्याशयेन बाह्य भोग विवर्जिते त्युक्तं । बाह्या धर्म
दीक्षा बाह्यावहित्तर्य भावाः कामुकाः तेषां भोगः काय कामोपचान
स्तद्वर्जितेत्यर्थः । तस्मात्स्वात्मनः शरीरं काष्ठवत्श्रीतुलसीकाष्ठ
वत्पर्यवस्थाप पर्यवसित शेषणं कृत्वा । शुचि । पति शुद्धमकनीत ॥६१॥
पूर्णेति । द्वादशाब्दे व्रते संपूर्णे । नयातीते सप्त सादृशे वत्सनाणामांतन
मित्यादि ब्रह्मांड विरोधः । तत्र वत्सन शब्दे ऋतव्रतपनः । तथाचाब्दे
व्रतेन द्वादशाब्दे संपूर्णेपि तदुपर्यपि तत्र तपसा हेतोषित स्तत्पर्य

अ.पु. तामिति सूचन पर्यंतं वाया बद्धि कानं वा दृढमेवा च निष्पामीत्या वे.प्रा.
 यनेत्या पुननेको मा सो जातः । ततश्चतुर्दश मासा य दिने सूचनं विना १.
 पि गर्भ एवांकुनितः । अत एवैतदुपर्य पि गर्भात्ता येदमेवा चनणीय मि
 ति फलदातुर्देव स्ये धास्ति । अरुभ्य यो गोप यस्या स्यास्य शे मोपाय
 स्तु कैमुत्य सिध मित्यालोचन पुन निदमेव ब्रत मान निष्पामी त्याचनं
 त्या त्रयोदश दिनाधिकाः षण्मासा जाताः । तत एकोन विंशे मासे त्रयो
 दश दिनानंतनं चतुर्दश य दिने प्रातर्ब्रतं कृत्वा संपूर्णं । ततोऽनधिका
 ना द्वर्भ भानाज्येति भावः । तथाच त्रयोदश दिनाधिके कोन विंशति
 मासा जाताः । तथाच समुदाये वृत्तां शब्दः अवयेष्य पि वर्तत इत्याक
 नीह न्याया लक्ष्य नत त्रिंशत संख्या गणित स्नातादि समुदाय बापि
 न्नीऽब्द शब्द स्या बयव पनल संभवादब्दातां सप्त साहस्रत्वं ॥ पार्वती
 शंभु शब्दा महालक्ष्मी नृसिंहपनाः । नचातीत इत्यन विनीधः । अले
 तुं समाप यितुं आशंसित इत्यर्थात् । आशं सायां भूतबज्येति भूत
 बद्भावः । तथाचेत्सं योजना । महाबलो बलदेवो वायुः संबत्सेने पू
 र्णैवाय्वा हाने षीव जति अनंतनं त्रयोदशे मासे भक्षार्थं स्वयंफल
 मादाय प्रत्यहं अन्वहं दापयन् स्वयं दृगोचनः सन् दातानं भूत
 वायुं प्रेनयन् आसीदिति शेषः ॥ ६१ ॥ अथ त्रयोदश मासा नंतनं किं
 चिद्विते चतुर्दशे आच्य दिने वायुः स्वयमेव फले वीर्यं नृसिंह ते
 जीप वृंहितं प्रपूयन्ता सीत् । तत् वीर्य गर्भफलं तस्या अंजनदेव्याः ।
 कन संपुटे । मकत् । ये माकदे माकद इति चानं वाचं व जिष्ठा वज्रेष
 सप्त सप्त धाभि द्यमाना अपि अमृत्य स्तेषां मुख्यो मकत् । प्राप्तिप
 त् । वायुनस्पेष्टेति शेषः । मकदिति वचनेन दंत घातादिना जाठनाग्नि संबं
 धेन चतवीर्यस्य वीर्यहाति मिति द्रष्टव्यं । तथाचोक्तं ब्रह्मंडे । ततः प्री
 त मना वायुः फलमेकं दिने दिने । भक्षणाार्थं ददौ तस्यो दृगोचन मना
 ष्यतः इति अगला देवतां भुवनस्य गर्भो यथावयं चनति देव एषः । जो
 षा गदस्य शृष्वेनेत्र (न) रूपं तस्ये वाताय हविषा विधेमते इति श्रुतेः ॥ ६२ ॥
 फलमिति । भक्षिता तानकादित्वादि तच् । भक्षितवती । ततः तत एव ।
 फल प्राशनादेव नमैमुत धर्मेण । गर्भमिति । अंजनायाः समुत्पन्नं गर्भ
 मुद्विश्य मुनीनां अभवत् स्वप्न इति योजना मत्पुं जनयोः शंकातंक
 निवृत्त्यर्थं इति भावः । यद्वा गर्भ इवाचन ति गर्भति गर्भतीति गर्भः अंजना

भ.पु. जठनोदय उदितो उडुनाज मंडलवत् गर्भ सदृशो तेजोमंडलं तनुयात वै.मा
 नाहिं क्वांता वृता विलुके न पुंस्त्वहानि पुंस्त्वे । मुनीनामिति । १

फलमादाय भक्षार्थं प्रत्यहं दापयन्मरुतः ॥६३॥ अथ
 किंचिद्विने वायुः फले वीर्यं प्रपूयन् । वीर्यगर्भफलं
 तस्याः प्राप्तिपत् कनसंशुटे ॥६४॥

अंजनाया गर्भं समुत्पन्ने तस्या नियतं द्विषाया दीहद चिद्धाति क्रमेणा
 भूवन् । चिंतयंती किमेतन्मे निर्दोषायाः सामागतं । अथवा विधिवैरूप्यं
 अहोमे मंद भाग्यता केन दोषेण चाहं वै ईदृशं रूपमागता । इत्येवं पि
 तयंती दुःखिता भूत् । तन्मनः समाधाताय मुनीनां स्वप्नो वायुगर्भस
 मुद्भव इत्यभवत् । ततो गर्भ एवं ववृधे आपोडनीकृता तस्या नानाजत
 नु बहूनी । कलंकहीता चंद्रस्य लेखेव शितपक्षके विस्तीर्ण चूचकं नेजे
 कुचमंडलमुन्नतं । पद्मकेयस्य सद्गीत भ्रमनस्य श्रियं दक्षौ (धौ) । तया
 शाक भुवं गंतुं गर्भस्याति भनत्वतः । इत्थं प्रववृधे तस्याः गर्भं प्रीतिवि
 वर्धनः । इति ब्रह्मांडे ॥६५॥ अंजनेति ॥ दशावयवको मासः दशमासस्त
 स्याते पूर्णः ॥ अयवयो लोक स्त्रिलोक इतिवत् । अथवा पत्रादेनाकृतिगण
 वात् समानान् द्विगुणा । यद्वा पूत्रणा प्रत्ययलोपेन दश शब्दे दशमार्थः ।
 दशममासांत इत्यर्थः । उत्तमं सकलगुणवत् । लब्धाहवं महानोदं जिह्वा
 लाग्ल । नक्तवस्त्रं सकोपीनं जटा मुकुटमंडितं । हृत्पद्मं विन्यसे
 न्यासं छंदयंतं --- ॥ बानेनेंद्रं महेंद्रं भवं देहं पवनालजं य एवं वेदे लुप
 तिषत् । अस्मत् बन्धिनं पुत्रं उदयत्यहि मत्त्रिभिः ।

फलं सामान्यमाताहि क्षुधाती तच्च भक्षिता ॥ ततो गर्भं
 समुत्पन्नं मंजनाया स्थ भूमिप ॥ मुनीनामभवत्स्वप्नो वायु
 गर्भं समुद्भवः ॥६६॥ अंजना दशमासांतं सुषुप्ते पुत्रमुत्त
 मं ॥ हृद्मंतं ममं प्रातुर्मुनयो बीतकल्मषाः ॥६७॥
 अंजना व्रतमाश्राय पुत्रं प्राप गिनी स्वने ॥

कुंडलोद्भासि गंडांतं मुपवीति नमुज्वलं । कोपीनोद्भासितं यैव दीप्यमानं
 मिव श्रिया ।

विभ्राणो वातनाणो वै रूपमत्यदुतं महत् । नकाश्च पुच्छ मूलं च शास्त्रि सूक्तसं वें. मा.
 सुति मिति । एवं रूपं पुत्रं अस्तु । हनुमंत मिति ॥ मत्कनोत्पृष्ट वज्रोद्य मस्मादे
 ष हनुर्हृतः ॥ तस्मैव कपि शार्दूल भविता हनुमानिति इतींद्र निरुक्तिः ॥ १.
 हनु यद्व्योहान् वाची हनुषाम्मति शब्दितः इति भगवत्साक्षीय निरुक्तिः ॥
 प्रशस्तो हनुनस्यास्तीति हनुमान् । प्रकं (अं) सापो मनुप । शनादीनां येति शीर्षः ।
 अंजनायाः शैल अंजना शैलः द्यापोः संहा छंदसो बहुल मिति ह्रस्वः । देव
 कि नंदनवत् ॥ एतेन हान साधन द्वितीय दिग्बत्स्व रूपं सूचितं । तत्र
 तेन शीलाया श्याति नृपाया इत्यादि द्वितीय चिंता पनि हानः कथमिति चेत् ।
 इत्थं नामं प्रति सीता संदेश हनृणादि नृपां जनेषावतान प्रयोजनान्य धानु
 प पनेत्य वेहि । इति द्वितीय नाम सेवा ॥ श्रीः ॥ के धस इति ॥ रुधीति धा
 त्वं तत्तत्त्वे नृपं आर्षं । मरुदिति संबोधनं । पुनाहं कनेषा हने द्वीनपात्ता बाबा
 मिति अभिसानेन हनेः संमतानपि रुध्वा मुनिभिः सापितौ जय विजयो ।
 कुंभकर्ष दशाननो भूत्वा त्रिभिः मृदितौ चूर्णीकृतौ । तत् कर्म त्वया विस्मृतं
 मित्यर्थः । हे मूर्ख । अनात्मज्ञ । दानप इति ।

तस्मादंजन शैलोयं लोके श्यात कीर्तिमान् ॥ ६६ ॥ जनकः ॥
 संतोष मभवन्मयं श्रुत्वा तन्नाम कीर्तनं ॥ द्वापने शेष शैलेति
 कथं श्याति र्भविष्यति ॥ ६७ ॥ शतानंदः ॥ पुनावैकुण्ठ नगरे
 द्वाविरोधं समादिशत् । देवाधिदेवो भगवान् नमासार्धं समा
 स्थितः ॥ ६९ ॥ तस्मिन्काले महानाज मानतः प्राणवत्कृ भः ॥

इति स्वयमेव सं निरूपितः । किं तेन युक्तयुक्त विचार युन्येन साहचर्येण
 दानपात्रत्वेनेति भावः ॥ तदिति ॥ तीक्ष्णः ॥ अति निष्ठुरः गर्ह्यन्प्रज्ज्वाले
 त्यन्वयः ॥ ६५ ॥ कुत इति । जानंत्वं तमाक्षेपः । मोहिता इति समाधानं ।
 लोके भूलोके विद्यमाना जनाः । भानुगतिं पतत्पतंग पतनमिव कुतो न
 जानंति न पश्यंति । किं भातो गतेन भावा दुत भावे पि । नायः । उद्यमस्त
 मयो न दृश्यतां । द्वितीयेषु कुतो न पश्यंति । मोहिता इत्येव वक्तव्यं । अयं भावः ।
 भानो बहुन्तत स्फाति इति वृत्ते विद्यमानत्वात् अंभीनयत्वात् । अतितीक्ष्ण
 ते निष्ठुरत्वेन दुर्निरीक्षत्वेन च मोहिता गच्छंत मपि गच्छतीति न पश्यं
 तीति । कुतो भानुगतिर्लोक इति पाठे ॥ लोके अंत विष्ट लोके ।

एकस्मात्पुनरात्प्राप्ते भगवंतं जनार्दनं ॥ द्वापुं त्रिनोधयामास
 नम्रं दृष्टेन सर्पनाट् ॥ किमर्थं केशसे मुखे कार्यस्य महती
 लना ॥ ८१ ॥ अहमाहा धनी विष्णोः मागन्ध्यां तस्मिन्स्ततोमनात् ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा जगत्प्राणो ब्रवीदिदं ॥ वायुः ॥ जयश्च
 विजयश्चोभौ शापितौ मुनिभिः पुनः ॥ अहं कानिष्ठ मृदितौ
 कुंभकर्ष दद्यानतौ ॥ ८२ ॥ विस्मृतंतु त्वया मुखे ॥ द्वापुं यो न नि
 श्चयितः ॥

भानुगतिः सूर्य चंद्राद्विगतिः कुतः कस्य शासनात् भवतीति लोके भूलोके
 भूलोके विद्यमानं जना मोहिता अज्ञान मूर्छिता न जानन्ति मा जानन् त्वहान
 मोहिताः ॥ हानितो जानन्त्येवाक्षनस्य शासनादिति ॥ तावता तव किमागतमि
 त्यत आह ॥ स्थापित इत्यादिता ॥ तेन लक्ष्मी नानायणे द्वान्पालत्वे स्थापितः ॥
 तव तापि किमिच्छतो मदन्त्यो न मां भावादित्याह ॥

तद्वाक्या ज्येष्ठ नाजेंद्र प्रजन्माल विषोऽन्वयः ॥ ८४ ॥ गर्हयन्
 वचनैस्तीक्ष्णैर्मुख्यप्राणमहीश्वनः ॥ रोषः ॥ किं गनिष्ठं वचः
 प्रोक्तं जीवने धान विद्यते ॥ ८५ ॥ कुतो भानुगतिं लोके नैव
 जानन्ति मोहिताः ॥ तथात्वे ननवद्वायो वृथा गर्व प्रभाषसे ॥ ८६ ॥
 अने हाने विनागेन विष्णु भक्तौ न मे समः ॥

अने हान इत्यादिता इत्यर्थो बोध्यः ॥ भीषास्माद्वातः पवने भीषादेति सूर्यः ॥
 एतैर्बस्येवाक्षनस्य प्रशासनं गार्गि सूर्या चंद्रमसौ बिभृतौ तिष्ठतः इति
 श्रुतिः ॥ तथेति ॥ हे वायो त्वमपि ननवन्तथा भ्रान्तः वृथा मृषा गर्व गर्वितं
 वाक्यं प्रभाषसे ब्रूषे अयमभिप्रायः ॥ अहं तावत् भूप्रदेशे मृतयाचल
 बासिलदपेक्षयाति दूने बहून्वत वैकुण्ठादिस्थाने हनेः शय्या सनादिकस्य
 स्थित्यस्थिति मन्तया गभीन वृत्तितात् अति ते जिष्टत्वाच्च भानु स्थानीयः
 तं च नन स्थानीयः ॥

सर्वदांतः पुनो वासः पुनरात्प्राप्ते मधिको हनेः ॥ लोकातो हितार्थं
 हितार्थं जगदीशतुः ॥ स्थापितो द्वान्पालत्वे लक्ष्मी नानाय
 णेन्य ॥ ८७ ॥ विज्ञातोः स्थितो वापि बहिष्ठे भसमो न हि ॥

भ.पु. मद्वं ततोपि नासि मद्दंतन मावयोः ॥ एतादृशस्य तव मनसि हिमहाने वै.मा
 क उपायः । रूपं मे ब्रूकं स्थेव पानावानं गंभीरं भावे । अतो भ्रांतौ सीतिः १.
 अतः समीनानो दाना दूनेऽपस्वेति यप्रस्तुतप्रसंसा व्याद भिंदयोः संकनः
 तथेत्युक्तोपमया तयोः संसृष्टिः । नालङ्गो सीति उभयार्थं ब्राह्मणमु
 ष्यात् । बल इत्यादि अनेताहं त्वन्तो धिकः । सहाह्वेः अंतः पुन निवासि
 त्वान् साक्षात्सेवकत्वात् न हमीवत् । त्वमप कृष्टः सदा बहिर्निवा सित्वा
 व्यानीकवत् इत्यनुमात द्वयमुक्तं भवति ॥ ८८ ॥ नाकेवेति त्वय इति
 लीयते आश्लिष्यते वनः स्मिन्निति त्वयः आत्मयः लीडः श्लिष्यते अर्थे
 कनछोऽन् इति योगेन वात्स्य जलं विकानो नाम घेयं गतं क्षुन धान
 इत्यादिषु निरूप्य सृष्टैर्त्य कान गत धान पदैरुप सृष्टार्थानां प्रकृत्य
 प्रकान अनुगतापि धानानां ग्रहणं बल्लभपदेनापि नि । आहूयसे
 रूपं सृष्टेनामु मस्य निलयस्य वा ग्रहणाद्वा वा आ इति धातुयोगजार्थ
 स्य उतः दीर्घेणाश्लि अनुमान द्वयस्याप्यने कोत्य माह । बिडान इ
 त्यादिना बदेत्यं तेन । क्रोशसे । बध्वातस्थौ ज्वलन् कथेति शेषः ।

शयानं नल पर्यं के राजानं नृप सेवते ॥ कश्चिद्वृत्तो नियुक्त
 स्तु पर्यं कान्ठवान् स्वयं ॥ किमाधिक्यं तस्य शेषपुत्रे
 कात्पूतता वद ॥ ९० ॥ तयोर्विवादं मभवच्छेषवालोर्महा
 र्मतोः ॥ लक्ष्म्या निबोधितः श्रीमान् उन्तस्थौ गतुध्वजः ॥ ९१ ॥
 किमर्थं क्रोशसे धीन कः पुमानागतः पनः ॥ इत्युक्तो देव
 देवेन फणीदेव म भाषत ।

पर्वतार्थः । पर्वतोद्वनणार्थं श्रीनिवास रूप विशेष सन्नि धात पर्वत प्र
 योजनाय वा । नृपत इत्याद्यनुपदं बहुशः संबोधनं आदनाति शयात् ॥ १०॥
 के अप्रस्तुत प्रशंसा व्याज भिंदयोः संकनः तथात्वमित्युक्तोपमया सृष्टिः
 सहृदयस्य उपातं भस्य सहृदय मेवोत्तनं भवतीति उत्तनत्रापि बिडान
 इत्यादि सार्धं श्लोके अप्रस्तुत प्रशंसा व्याज भिंदयोः इति दिक् । ज्ञा
 त्रायतामिति ॥ भवानिति शेषः ॥ प्रार्थनायां लोद ॥ हे स्वामिन्निति संबो
 धतं ॥ स्वामिन् जगतो पते अनेन स्तुतिः स्वामिन् भवान् मम पुत्रं
 श्रायतां श्रायतां । आवाधे संभ्रम प्रवृत्तौ वा द्विवचनं ॥

शेषः ॥ मरुयाचल वासस्तु वायुनल्यंत गर्वितः ॥ अवाच्य
वचनं योक्तं वायुनाल्यंत मानिना ॥ एतस्मिन्नेव काले तु
साष्टांगे प्रणिपत्यते ॥ वायुस्तुष्टाव पुनश्च पुनश्च वेद
गीचनं ॥ वायु मालोक्य वचनं वाणिजाहोब्रवीत् सुतं ॥
किमर्थं कलहः पुत्र शेषे लोत्यंत मानिना ॥ तूष्णीं बभूव
नृपते वायुनल्यंत भक्तिसान् ॥ शेषः ॥ अहंसमर्थो भगवन्
बले हानेय लक्ष्मिने ॥ मत्समो नास्ति भूलोके ताके वा ब्रह्म
णालये ॥ सनीसृप वचः श्रुत्वा प्रोवाच फणिनां हविः ॥
श्री भगवानुवाच ॥ न वाङ्मात्रेण पीतृष्यं क्रिया केवल
मुत्तमं ॥ बला बलं पनीक्षंते वासवैर्दु पुनोगमाः ॥

स्थापयामासेति ॥ तं गिरिं स्वयमाविश्य यथा त शीर्षः स्थापयामासेति ॥ मरुतां पतिनित्यनंतं ॥ मरुत्वाया हि राजानं भगवानागमिष्य
ति इति ग्रंथः पठनीयः ।

अत्रैवोक्तं दिग्भागे पर्वतं मेरुतंदनं ॥ स्वकाय नज्जुना
बद्धा बलं ते यावदस्ति हि ॥ निष्ट भद्र महानाजन् विष
फूलान् जंभितः ॥ तूष्णीकेय वचः श्रुत्वा तृष्ट पुष्टांग वि
भ्रमः ॥ १०० ॥ स्वकाय नज्जुना बद्धा आनंदं द्रिं महीपते ॥
तमालोव्याग्नि दमितः पर्वतार्थं मुपागतः ॥ आहूया वासु
देवस्य देवानां पश्यतामपि ॥ कनिष्ठांशुष्ट संपर्कालवतो
भोगि संयुतः ॥ १०१ ॥ सहस्रमर्थ लक्षं च दक्षिणाभिमुखो
ययौ ॥ मेरुस्तुष्टाव नृपते बलदेवं महाबलं ॥ १०२ ॥

यित्रकूटकाक कथावत् ॥ स्थूलोयं पंथाः सूक्ष्मोऽप्यस्ति ।

मेरुः ॥ प्रायतां प्रायतां स्वामिन् पुत्रं बालं महीपते ॥ एवमुक्ते
मेरुणाथ वायुस्तद्गत मानसः ॥ शेषेण गिरि पुत्रेण
स्वर्णं मुख्यास्तथोत्तरे ॥ स्थापयामास राजेन्द्र गिरिनाजं
सपन्नं ॥ १०६ ॥ शेषो गतमदः पश्चास्तुष्टाव मनतां पतिं ॥
क्षमस्व मम दोषा ल्पं अहानेनाहं गुणे ॥ १०६ ॥

भ.पु. ब्राह्मे प्रथमे द्वितीये च । तथा हि । क्षमस्मेति गुणे इत्यनेन तं ॥ इति क्षमाया
 या मा प्रसादमा मासचेति शेषः ॥ उ-तत्र प्रसादं चेति च शब्दश्च वक्ष्यामः ॥
 तयथा । तथा हि । मम गिनि जन्म साफल्य हेतु भूतो ये वैकुण्ठ इव
 भगवदावासाय तदागमन लक्षणे मन्मतो नथ स्तस्य ह निनत किं तो पत
 तैत देवैः पना धाब्ज स्यादिति ॥ प्रसादं चेति ॥ तकेवलं क्षमां अपितु
 प्रसादं च । सकीदृशः अ बिलं बेना गच्छमातो भगवान् तदपनाधा
 तपो बिलं बेनाग मिष्यति त सर्वथा हाति निति इत्येवं प्रसादं च
 कनेत्यर्थः ।

निर्वेनत्वा प्रसादं च यकान मकतां पतिः ॥ नाजन्तो
 ष निमिनेन शेषा चत्त मिमं विदुः ॥ १०६ ॥

एतेन मकत्प्राहाहि नाजातं भगवानागमिष्यतीति पुनोवादाभावात्कथं
 मनुवाद् इति निनस्तं ॥ एवं व्याख्याने मूलमेत द्वा रव्या नाय माने ब्र
 ह्म पुनाणे प्रथम द्वितीययोः स्पष्टं तत्रैव द्रष्टव्यं । तत्र भगवतैव शेषे
 प्रतित्व द्वि विं प्रत्यागमतो न्मुखं मन्मतो मध्ये तव श्लेषा पनाधा निवृ
 त्तं नृच्छमतार्थं ततैव पर्वत वायुष्ये नागतीर्थे वा ध्वं तर्गतं मां प्रति
 तपस्तपतत आगमिष्यामीत्या युक्तं ॥ ननु महाशेषस्याप्यहानादि
 कुत इति चेत् अन्यावेशादिति ध्येयं । हान रूपानपि सुगन्धिनाप्राणै
 क चित्पने । आविशंति ह्यत स्तेषा महानादि ननु स्वत इत्युक्तेः ॥ पने
 कामा यनयः । एतेन पक्व साधनस्य वैनाग्याधि पते नृद्रस्येव शेष
 त्वा-तन्मा हा त्म्य हाने ते-च्छा विषयसि द्विद्वाना इ-च्छाति वृत्तौ वैना
 ग्यस्य आत्यंति की पतिपक्तिः सिध्यतीति तृतीय दिग्बत्स स्वरूपं
 सूचितं ॥ इति शेषाचत्त नाम सेना ॥ श्रीः ॥

श्री हनिः ॥ वृषभा चत्त शृंगाय ह्यंजना चत्त सूत्रवे ॥ शेषाचत्त निवासयवै
 कटे शाय मंगलं ॥ नाशूदुःखमिति ॥ कुटुम्ब पोषाय च यन्निजायुः ननु ध्यते
 र्थं विहितं प्रमत्तः ॥ सर्वत्र तापत्रय दुःखितात्मा निर्विचये न स्वकुटुम्ब
 नामः ॥ पितृर्माता सुहृद्वं धु श्रीता पुत्र स्त्वमेव मे । इत्यादि शास्त्रार्थानु
 संधातादिति भावः ॥ देवेनेति । भू सुनस्य पुत्रो भूदित्यनेन महाकुलीनत्वं
 व्यंजयते ॥ चक्रेत्यादि माधवस्य हेतुनिर्दे माधवं । तस्येदमित्यण् नाम
 निश्चितं नाम केखनं ॥ ववृष इत्यादि । चंद्रवदिति ॥ सोमवत्प्रिय दर्शन

भ.पु. इत्यत्रैव वदितव्यम् । ब्रह्मा यथा तथैव वै च साम्प इत्यमरः ॥ अत्र धा च न्ने वै.मा.

१
 ण तुल्यमिति व्युत्पत्त्या भिन्न वचन कत्वा पत्तेः । तदुच्यते । द्वे भित्ते भिन्नव
 चन इत्यनेन वाक्ये दोषे पविगणनात् । अनेन रूप संपन्न देहवत्वरूप
 मौज्वल्यम् ॥ तदुक्तं । अभि रूप मका ढिष्य मंगा तां चाति मार्दवं ॥ एवमादि
 गुणावस्था प्रथमे यौवने भवेत् ॥ योभा बिलासो माधुर्यं गां भीर्यं सूर्यतेज
 सी ॥ ललितौदार्यं मित्यष्टौ सात्विकाः पुनः पुनः गुणाः । इति रूप लक्षणं प्रा
 गनुक्तांतं ॥ ब्रह्मवर्चसेन देहेन च दिने दिने चंद्रवद्वृधे तदुक्तं ब्रह्मांडे
 षष्ठेऽध्याये ॥ यो गुहोः पितरं स्वीयैर्द्वैतसंक्राम दिवांजसा ॥ क्रमेण मांसलो
 बहूबभान द्विजपुंगवः ॥ यौवने समनु प्राप्ते वक्षस्पि विशालता मित्या
 दि ॥ वेद वेदांग तत्तत् इति सप्त अंग वेद पनम तात्पर्यं विषयी भूत पनब्रह्म
 हात्री । सर्वं विद्या विशानदः । अंगानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्याय विस्तनः ॥
 पुनाणं धर्म शास्त्रं च विद्याहेता श्वतुर्दश । क्रमेण यजुर्वेदः सामवेद अथर्व
 णश्चतुर्थ इति हास पुनाणः पंचमो वेदानां वेदः पित्रोऽप्योनाशिर्देवो नि
 धिर्वाको वाक्यमेकाग्रतं देव विद्या ब्रह्म विद्या भूत विद्या क्षत्र विद्या नक्षत्र
 विद्या सर्पदेव यजन विद्या नामै वै तत् ॥ अथांगमेति हासं च काव्यालंकार
 नाटकं ॥ गान शास्त्रं काव्यकृतिः काम शास्त्रं दुनोदने ॥

कलौ वैकट्येति कथं नाम महाभुते ॥ शतानंदः ॥ पुनापुनं
 दनोताम सोमयाजी दृढव्रतः ॥ काल हस्ताख्य नगने सत्त्ववाक्
 ब्राह्मणो भवत् ॥ अपुत्रस्यापि विप्रस्य नाभूदुखं सुताप्तये ॥
 देवेत पूर्व पुण्येन पुत्रोऽभूद्भूष भूसुते ॥ यकान नाम मिसितं
 माधवं विप्र संसदि ॥

त्य.

देशभाषा निपिज्ञाने निपि कर्मच वाचकं ॥ गणक व्यवहारोच स्वनशास्त्रं य
 शाकुन मित्यायुक्तं सर्वं विद्यासु वाच्यार्थं तत्त्वज्ञान शास्त्री ॥ एतेन प्रचंड
 प्रसंग पांडित्यं व्यज्यते । महाभाष्यं च । कचः सामानि यजूंषि सा हि श्री
 नमृतासता मिति श्रुतेः ॥ एतेनात्र धीतं अध्येयं किमपि वामना स्तीति ना
 मबिल्लु मुच्यते । अतो न पौत्रनृबतं ॥ तत इति । कालोत्तरे स्नानत कोककाले ।
 बहुकालं नेमे इत्यनेना तंग विद्या वै शानयं व्यज्यते ॥ अयं च नायको नस
 साधानये धीनशतः ॥ धीनशतः प्रसन्नास धीनशतो द्विजादिक
 इत्युक्तेः । विवेकी क्लेश सहिष्णुर्वा । क्रोधाद्यनभि भूतांतः कण्ठो वा

भ.पु. तन स्त्रि वर्षं गृहे तस्य तथा सह नतिः । सप्त विंशोऽतीते कुंतल सह वैमा.
 वास इति विवेकः । द्वितीय इव भास्कनः । अतेन देवता लल्लता नरपं मा
 हा महिमत्वं इव शब्दः विनष्टं द्वय संयोगे । भवेदेकत्र संयोग इव शब्दो
 विनष्टयोः । भर्तृयोः इत्यादि काटक भाष्ये । द्विव्य मूर्तिविकल्पो ननावता
 नो भास्कन इत्यर्थः । अत्रेत्यं भासते । माधवोयं प्राग्भीष्मकः । सचनाट्टं श
 पुक मित्र नामक सूर्यशः शुच्यावतानः । अयमेव विभुक्त नाट्टं शः पद्मा
 वती पतिषायोत्सवानंदानु भवाय बकुला वलुगनाकाश नाजा भविष्यति ॥
 नाट्टं शो गोपातः । इति । इत्थंय आकाशीय इवात्थो न्त त्या दाकाशे इदानी
 मपि नाजत इत्याकाश नाज इति नामाप्यनुकूलं भवति ।

मंच यत् पत्रो नित्यं पंचानन समच्युतिः ॥ द्विसप्त
 वर्षो नाजेंद्र द्वितीय इव भास्कनः ॥

अत एवाह नानदः सर्वदीर्घं समन्वितं इति ॥ १११ ॥ साकन्येति ॥ पांड
 वानां प्रिया द्रौपदी यथा कन्या तथा पांचदेवीय सा चंद्र लेखा पिकन्या ॥
 महापातक नाशनाय सदा पंचकन्या वत्सर्तव्येत्यर्थः । अत्रोऽर्थः स्पष्टः
 उपरक्षणा तथा तस्याः पतिव्रत माह । पताविति । पतिनि त्याख्यातः पतिः ॥
 तलन इति । अभूदिति शेषः । नाज पुत्री मित्यनेन भोग साधन विनत सं
 पत्ति कक्षा भवति । नाज नितिति जन संबोधनं पदे पदे त कान्ठं तु श्रोतु
 णां केषां चिद्भाग्य वैषम्यान्नापि वृत्तानां विशेषाद्वागत निद्रादि नि
 वृत्तये प्रकृतस्य नाहो वृत्तत्वादातंका ल्पजागता वेगेन नात्रो निद्रा भावा
 न्न्य बोधार्थस्य दुर्गमत्वाद्वायथा सोम्येत्यादिवत् । शरीरमिति ॥ श्लेषा
 गानं मुखं प्रादुः सोमं श्रेथी कुच द्वयं । दृक्सं भाषणा चेष्टा श्व हासः पर्य
 टनं तथा ॥ केश दंताश्च नानीणां सर्वथा पाप हेतवः ॥ यन्मैथुनादि
 गृहमेधि सुखं हि तुच्छं कड्यनेन कनयो निव दुःख दुःखं । तृप्ति (एयं)
 देहकृपणा बहु दुःख भाजः कंठुति वन्मनसि जं विषहेत धीनः ॥
 इत्यादेः । विध्य भावेपि नागतः प्राप्तत्वाद्वाजनादि वदा दन्तव्य इ
 त्यतो निषेध माह । तवापि दिवस इत्यादिता । अहोनात्रैवै प्रजापति
 स्तस्या हनेन प्राणो नात्रिनेव नयिः प्राणोना एते प्रस्कंदेति ये दिवानत्या सं यु
 ज्यंत इति श्रुतेनयुक्तं निषिद्धां । स्मार्तमपि निषेधं स्मानयति निकेतन इति ॥

भ.पु. माय्यो विप्र देवानां गुणानां यथा गृहे । तच्च देव सतीपेतु न संध्यायां वे.मा
 दिवा द्विजः ॥ संविरो दित्यनेता त्वयः ॥ संवेरोनेतः शिवां मुचिते दशका १
 ने योषिता संधैवेति नियमः ॥ रुज्जा बाधक मप्याह ॥ प्रभाकन प्रभा
 मिति । वधू वचनमिति । वधूर्जाया स्तुषा स्त्रीचेत्यमनः ॥ भामिनीति ॥
 स्मन समयमनुपुं सानं गीनमप्या ॥ सैवेष्वा कृत कोपात्मक मनाद्गता भा
 मिनी । कोपता सौव भामिनी त्यमनोक्तेः । सौख्ये । तादर्शे (ध्वे) सप्तमी ।
 विगठित वेद्यां तनापि छिन्ना नंदायानु कूला भवेत्यर्थः । यद्यपि त्वं
 भामिनी तथापि स्मन समय समये स्त्रीणां प्रागल्भ्यो वोचितत्वा द्विजं
 भविहान विनोषिनी रुज्जामातो विहाय मया विनहेति भावः । अत्र
 दिवसंगम तत्पन इत्यनेन वनक्रीडा समासक इत्यर्थात् मत्तः संगस्य ममे
 धावर्तत इत्यनेन रुज्जात्यागस्य च व्यंजना च्यधुः प्रीतिः मनः संग इत्या
 मुक्ता अनलंताः पूर्वतना अनुक्त सिद्धाः सप्तानंग दशा ज्ञातव्याः ॥ १२ ॥

साकन्या पांड्य देशीया पांडवानां यथा प्रिया ॥ पतो मुप्ते
 स्वयं शेते पतो भुङ्क्ते स्वभोजनं ॥ कदाचिद्विप्र पुत्रस्तु दिवा
 संगम तत्पनः ॥ राजपुत्रीं समासाद्य राजका (का) मातुने
 द्विजः ॥ ममेधा वर्तते भद्रे संगमे तव भामिनि ॥ पतिवाक्य
 मुपाकर्ष्य पतिं प्राह प्रजापते ॥ शरीरमस्थि मांसाद्यैः पूरि
 तं पुनरुषर्षभ ॥ शरीरेणा शरीरस्य संगमं साध्व संमतं ॥
 तत्रापि दिवसे कीडा ममुकां मुनयो विदुः ॥ निकेतने पितृ
 माता अभिहोत्रं स्वदेवनाह ॥ ११६ ॥ प्रभाकन प्रभाः पश्य
 त्यल्लकामं द्विजात्मज ॥ वधू वचन माकर्ष्य माधवी वाक्य
 मब्रवीत् ॥ भामिनी भव मे सौख्ये पुनराय मनोगतं ॥
 भर्तुर्वचन माकर्ष्य भतीनं वाक्यमब्रवीत् ॥ गच्छामि
 जलहेतोस्तु गच्छत्वं पुनती मुने ॥ तदाजगाम राजेंद्र
 कुशार्थं कुस्वभावतः ॥ १२१ ॥

साजगामेति ॥ अत्रापि कुशार्थं कुस्वभावत इत्यन्वेति । कुशार्थं । जीवती
 यं कुशं विषमित्यमनः ॥ वनकूटमिति । वनकूटे वनमध्यगतमिति कुशं
 कूटे स्त्रीमिविजुं ये यंत्रे नाशवयोघने व्याजे । अतएव सापामामपि शीनये

पु निश्चये पापे येति वांत द्वा क्षम मात्मायां दिवा बिहान देशला दिति भावः ॥
 तदु-कं भाव प्रकाशे । स नितः पु जितं वेला कांतानाम भूधनाः ॥ लता पे
 गृहाणि चित्राणि शम्पा किसल पान्विता ॥ दिवा बिहान देशास्तु नि ति ॥
 वसंते ॥ वसंतर्ते ॥ बिहान योग्य देशे विज हान महा मताः । अथास्मिन्तंते
 काले वसंतः प्रादुना सह उपदेशु निव क्रीडा विशेषांस्तु द्विजन्मतः । पुं
 स्त्री किला श्व कृजुर्वै चूत वृक्ष समाश्रिता इत्या युक्तं ब्रह्मांडे । विचित्रे लादि ।
 रूप पदार्थ उक्तः । मुक्ताफलैषु या धाया तनय ल मिहांतका । प्रतिभाति यदंगे
 पु तलावष्प मिहोच्यते इति लावष्प पदार्थो हेयः । धवलांबन संबद्धा मि
 ल्यनेन प्रक्षितीति ध्वन्यते । स्नितांबन प्रिये युक्तेः । कटिमेकल घटितं ॥
 सकल ज्ञान हृदय बंदी निवास गृह जघन पनिखा वलयै नेव मेखला दाम्नां
 पनिवृत जघन स्थलां । सुवासो । सुतनु दान सुलक्षण सुदीप्त समनसा पुदां
 सुभग शब्दार्थः प्रागेवोक्तः । सुभ्रं । वनका जाति समाकृति पनम भ्रुगुणां
 सुवर्णां । निष्पन्न हेमाभां । तटिहोनी मिति यावत् सुपयो धनां । त्रिभुवब वि
 जय पनिश्रम खिलस्म र्मकन केतो विजय विश्राम वास गृहाय मान संसातन
 फलालक पीनोन्नत घन शोभन स्तनीं ॥ १२५ ॥ तो दृष्टेति ॥ अनेनादना दर्शन
 नपाचक्षुः प्रीतिः प्राथमिक्य नंग द्योच्यते ॥ मोहित इति । विवेक स्थाना
 च्छलितः ॥ व्रीजा बिहान मास्तिष्य पौनःपं स्मृतिना धृतिः । दर्शनादेव नश्यति ॥

साजगदाथ पात्रीय पात्र मादाय भामिनी ॥ तामन्वगात्मा
 धवोपि वनकूट मभिद्रुमं (तं) ॥ वनांतने वसंतेच वनितां
 दृम मूलगां ॥ विचित्ररूप लावण्यां पूर्ण चंद्र निभानतां ॥
 धवलांबन संबद्धां कटिमेखल घटितं ॥ सुवासो सुभ
 गां सुभ्रं सुवर्णां सुपयो धनां ॥ १२५ ॥ तो दृष्टा मोहितो
 विप्रः कुंतलां नीलकुंतलां ॥ स्निग्ध कंचुक संबद्धां को
 किल स्वनं जितं ॥ अंजना लिप्त जयतां मंजुल स्वनं जितं ॥

स्त्री शा मेतानि सर्वशः इत्युक्तेः ॥ बाह्यं द्वि पाणां निमीरुता च्छ्रूयांतः
 कनठोबा कुंतलां । कुंतलता म्नीं प्रवृत्ति निमित्त माह । नीलकुंतलामिति ।
 नील कुंचित सूर्यजा मिल्यर्थः । अतोपि पक्षिनी । नीलकेशा पृथुशोणी
 लुक्तेः ॥ स्निग्ध कंचुक संबद्धा मिति ॥

चिह्नं मेच कनां क व कूपां सकेन स सं बा धं न त्थ स्त न त दं को कित वें मा
 स्वनं जितां । पंचम स्वने षा प्रे म्भा ष षा वस्था मा प्त वती । अंजना १
 रिप्ति नयनां इत्यु प ल हा ठं वा सो ग ना या भन षा मा ल्य मृग म द गं धा
 जन ले प न सिं धून प्र छे ष षा म क नि का प त्र न च ना दिका मो ष न्या न सं पू
 र्णा सं जु ल स्व ते ति स्वनः शब्दः । म तो ह भू षा नं जितां । अतो पि प द्धि ती दि
 तदा म धु न भा षि षी लु क्ते ॥ पा दे ते त्या दि ॥ प्रियं वृ ष्टा प्र हृ ष्यं ती लज्ज या मु स
 विकान गो पु ना र्य म घो मु खी प द्मा म ही मा लि ख ती त्य व द्धि त्या ने तो च्य ते ॥ त दु क्क
 काम रां स्ते ॥ काम बा षा प्र वि धां षी स्ति न्यो वि र्व नां ग ना ॥ पा दं गु ष्ट न से
 ना धो व द ना लि ख ती स्ति ति मि ति ॥ प दं व्य व सि ति ज्ञा षा रू पा न ल ह मां छि
 व र्तु ष्वि त्य म नः ॥ जा नु स्थि ते त्या दि । जा न्वा तं बि नी ल ना ग भ वे षि मि त्य र्थः ।
 क्लि न्त म ना इत्यनेन मतः संगः चिंतयन्ब्रह्मनिर्णयं इति ॥ तटिज्ञोनीं दु नु
 ल्पा स्था क पूर्वं ती दृ शो र्म मा । को त्या स्म न व ध्मं ती दृ ष्टा त त्वी न हो म या । य न पा
 मि ल नं त त्र ता भो मे य श्व त द्र ते । त दे त ला क ता जी य म बि त कि र्त सं भ वा इ
 ल्यु क्तेः दै व व श सं प न्नं सु खं हु नी छा ल ष्ठं ॥ दे वा अपि म या पु ना ची र्छा पु ष्य
 व शा त मि छं त्यां म म भो ग मि छं ति । न को य न प नि वृ ने दि ल्यु क्तेः । वृ स्त ग तः
 सु खं प दा प क्षि प त प शु नि ति वि ट न य म नु सृ त्य हु नेः सं क ल्पो य मि ति ति
 श्वि त्या । अ ते त त ल मा र्गी नु सं धा ने तार्थ नि र्धा न षा रू प म त्या ख्य भा वे त सं क
 ल्पा त्म का नं ग द शो हा ॥ स्व भा र्या मि ति ॥

पादेन बिलखंतीं गां जानुस्थितशिनोऽनंहां ॥ दृष्ट्वा क्लिन्त
मता मूल्या चिंतयन्ब्रह्मनिर्णयं ॥ स्वभार्यां प्रत्युवाचे दं गच्छ
प्राणप्रिये गृहं ॥ बुद्ध्या मे पूर्णतां प्राप्ता त्वद्गच्छा पनितोषितः ॥
चंद्रलेखा ॥ अलमुक्तं त्वया भद्रं गच्छामि भवतं स्वकं ॥

इतः पूर्वावस्थायां स्वाधीन पतिकां चंद्रनेत्रां प्रति अनुकूलोपि तामको मा
 धवः इदानीं शठ कल्पो भूदित्याह स्वभार्यमित्यानभ्य गृहं गते त्यंते ना
 ययपीर्य पूर्वावस्थायां स्वाधीन पतिका । अनुकूल त्व नायकः ॥ अस्यामर्क
 स्थायां नु विप्रलब्धा सा । सच शठः । कु वित्संकेत मावे य द धिते ता थ वं वि
 तास्मनाती विप्रलब्धेति कलाविद्धिः प्रकीर्त्यते इत्युक्तेः ॥ गूढ विप्रयका
 नी शठ इति च । यद्यपि एतौ साध्वीयं न स्मनाती । तया तत्कृत विप्रकाश

भ.पु. न हात इति तयोः पनांकाष्टौ न प्राप्नुतः । तथापीदृशीं तद्देशीयावायम् वे.मा.
 ल्यां च तामपि प्राप्नोत इति वा । एकदेशा विकृतस्य न न्यत्वा द्वातो तथेति १
 दिक् । बात्वां कुमारी । सं प्राप्ते द्वादशे वर्षे कुमारी त्वभिधीयते इत्युक्तेः ।
 स्मनेषोति स्मा नावेषा द्रुत बाह्येन्द्रिय व्यापनोपि ॥ १२९ ॥

गा

भर्तुनाहा मुपानीय चन्द्रनेखा गृहं गता यथावद्बन्धसि
सा भार्या तावन्तत्र स्थितो भवतु गतायां स्वप्रियायां च
तां बात्वां पर्यधावत शनैर्जन्मना जेद्वस्मिन् हतचेतसः ॥ १२९ ॥

समीपस्थं एतद्दानं च तत्संगं च निमोहित इत्येतं ग्रंथस्य तावत्त्वजाल
 चित नीत्या चान तत्पत्न सा धाना चं डाल तन्वी वृत्तं तं मवत्तं च सं वदतः
 कश्चिद्वाह्य तन्वी ह मिति मन्थ मातस्य यं कथेति आपातार्थे प्राभमि
 की प्रातीति कीयं योजना । तथा हि । स्वन भेदं चं डाल जातीय ध्वनिविशेषं
 सोपीति । स्मन्नेवेष हतचेतनोपि । सहसा लज्जेन । काल मित्यादि । कस्मा
 त्कान्ठात् । नायातव्य मिति शेषः । हे कल्पाणि मंगळे लं च का देवी वा
 किमप्सतस उत मातुषी वा । अत्र किं शब्दः । सं देहा कल्प ना नंत्य लक वि
 तर्क्यर्थः । किं प्रस्ताक्षेप कृत्वा सुवितर्क्य त्रिभिर्गकं । किमव्यं च कुत्सा
 यां विकल्प प्रश्नयोपि । शीषदर्पे इति शययो इति नानार्थे । जननी
 च केत्यादौ किं प्रस्तार्थः । किं मां पृच्छसीत्यादौ किं कुत्सायां । पापिष्ठां
 मां प्रति कालमिति यद्वितर्क्यसि तर्कि । न योभनं जनिता जननी च
 केत्यादि च यत्पृच्छसि स प्रश्नः निंदितः ॥ १३१ ॥ सा इत्यमिति वाक्ये तु
 सा बिबक्षा मपेक्षत इत्यसंधिः । सुना मां सा शितीं सुना संस्कृत मां स
 भोजनां । मध्यदेश तिवासां । हिमवद्विंध्ययोर्मध्ये यः प्राग्वित्तयना
 नदी प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश स उच्यते ॥

समीपस्थं मुनिं प्रेक्ष्य सानाजन्तृधुललोचना ॥ स्वनभेदं
प्रकुर्वती वाक्यमूचेथ माधवं ॥ माया हि मुनिरादूत मत्स
मीपं मवा मते ॥ सयतद्वचनं श्रुत्वा सहसा वाक्यमब्रवीत् ॥
कालकल्पाणि कस्मान्य जनिता जननी च का ॥

तत्र नितनां वासो यस्याः सातां आददत् । दददत् । अनुदानेन क्षण

वे. मा. स्यात्तने पदस्यातिव्यवहारोऽसाधु ॥ वृथा नानायज्ञोऽज्ञातो ॥ ब्रह्मेति ॥ वन
 ति पुमांसं संभत इति वज्रिता । वनसंभक्ते इति व्युत्पत्त्या पुमांसं प्राप्तेव
 जन्मतः साफल्यं लब्धुं योग्यामपि बधूं वृथानति पुत्रपत्निकाभावेन नि
 नर्थकं । वनहेतवे । हेतुः कान्छा कर्म योऽपि कोशादनृष्य भजनाय त्वांका
 क्रायदीति लभ्यते । अतस्तकः यदि जनया मास । तर्हि नानायज्ञोऽज्ञातो
 ब्रह्मापि वृथास्यादित्यर्थः । अतो नाप्रसिद्धिर्दोषः ॥ १३६ ॥

आवसस्तव भद्रंते कस्मिन्वाष्ट्रे वनानने ॥ १३२ ॥ सा इत्यमुका
 मुजिता जातिमाह मतस्वित्ती ॥ कुंतला ॥ किं मां पृच्छसि पापि
 पुं व्यभिचान कुलोद्भवां ॥

तथा किमिति । तथा एवं संगच्छते किं तथैवं संभवति । किंतु अमोघदृ
 कूर्मणी नानायज्ञाद्ब्रह्मजनिर्वृथा-तस्मान्तव जनिनपि । न वृथा । तव मत
 सि किं वा भासेत मम बुद्धिस्तु व्यवसायात्मिका तु सदा सर्वसाधकजा
 धकालोचनदृशा स्वपि तत्रैव जनयोः संगमो भूयादिति वृत्तीत्यास्तीति
 अत्रैव न मते ॥ आनंदमाप्नोति ॥ मूढाश्चंडालानां तव शौंडाः लंब्य नृपला
 वण्य शौंडीर्यमानिती एवं सति यदृच्छा लब्धेन अतंगविद्या विन्नेत
 अनुत्तरेण मयापि तव संभोगाभावे तव जनिर्वृथा स्यादिति भावः ॥

अंलजोत्पजयोर्जातां सुनामांसाशिनीं खळां ॥ मध्यदेशनि
 वासां मां किं त्वं पृच्छसि भूंसु ॥ वेदांतवेद्यो विप्रैर्द्वौ तमांष्ट्रं तु
 मईक्षि ॥ एवं जग्मि तमांसेष्य माधवोत्तमाददत् ॥ साधवः ॥
 वृथानानायज्ञोऽज्ञातो ब्रह्मलोकपितामहः ॥ वृथा संजनया
 मास वज्रितां वनहेतवे ॥ १३६ ॥

तर्हि लोकापवादस्य कागतिवित्यत आह । लवणोदकजातानि इति देवाश्च
 देवा अपि । तेज इति ॥ तेषां तेजो विशेषेण प्रत्यवायो न विद्यते तेजोयसां
 न दोषायेति वचनात् । विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि कांचनं । तीचाद
 प्युत्तमं वाक्यं स्त्रीनलं दुष्कृतादपि । इत्युक्ते ॥ तस्मादिति ॥ सुनृपत्वात्
 सोऽर्घ्यलक्षणाकार्यहेतोर्ननु मितासुकृतनृपतेजो विशेषात् । तस्माददे
 षत्वात्वमि भोगं करोमीत्यन्वयः ॥ १३६ ॥ अथ देवमाया कुंतला अस्यासती

पु. संगान्तेचनं मातुष प्रपल सात्रेण अरावय कनठो मला हा हास्येष्ट
जता विमुक्ता इति शोकेन नदि त्वा देवताः प्रार्थयते । इत्येव मुक्तेत्यादिना ।

तथा किं मम बुद्धिस्तु तत्रैव नमते सदा ॥ लव षो दक जाता नि
नत्ता नि विविधान्यपि ॥ अंगी कुर्बति देवाश्च तेजः प्राधान्य
कान्छात् ॥ तस्मादहं सुनपत्वा त्वयि भोगं कनोमि च ॥ १३८ ॥

हे बभौकसां या देवताः । हे याश्च गणाधिपत्ये देवताः गणदेवताः । आदि
त्या द्वादश प्रोक्ता विश्वे देवाः दश स्मृताः वसवस्याष्ट संख्याता षट्त्रिंश
न्तुषिता स्मृताः । आभास्वनाश्चतुः षष्टिर्वाताः पंचाङ्ग रा द्दन्काः । मह
नाजक नामातो द्वे शते बिंशति स्तथा ॥ साध्या द्वादश विख्याता नद्रा
श्वेका दश स्मृता इत्युक्ताः । गणाधिपत्ये गणानामाधिपत्यं यस्यास
गणाधिपत्या तस्याः संबुद्धिः । गणाधिपत्ये हे गणाधिप देवते भ
बिंदु पुनस्सनाः सनवग्रहाः । नवग्रह देवता सहिताः देवताश्च भवंत
असत्याः कुलटायाः । प्रसंगः संभाषण संदर्शनादिः तज्जादमुष्मात
पा नित्रिका न्ननक पातकात् विमुच्यत् विमोचनं प्राप्नुयात् । इति म
वाक्यं प्रार्थितान् अपि आकर्षयंतु । पा नित्रिक म निष्ट मुक्ता ऐहिक मप्य
ह ॥ विप्र पुत्र इत्यादिना । अयं विप्र पुत्रः वृथा धर्मज्ञानादि बिप्रजन्मफलमं
नेण मृतिं बिप्रजन्म जीवन्त्यागं पाप संबंधायास्पति । विमलापापविदेव
मकरोत् । शोकार्त वाक्यं य निदेवनं तदूचे इत्यर्थः । ब्राह्मणं प्रतीति शेषः ॥ १४

इत्येव मुक्ता द्विज बालकेन नूनोदकस्या तनूना कण प्रभा ॥ बभौ
कसां विप्रवरो विमुच्योद्देशादमुष्मादसती प्रसंगात् ॥ हे देवताया
श्च गणाधिपत्ये आबिंदु पूर्वाः सनवग्रहाश्च ॥ श्रुत्वा तु
वाक्यं मम बिप्र पुत्रो वृथामृतिं यास्यति पाप संघात् ॥

कामार्तो ऽहं तन्महर्ति शोभेतामहं स्पृशामीत्यत आह ॥ कः स्पृशेदिति ।
हे द्विज । आर्तः शीतार्तः को विवेकी अभिं स्पृशेत् । न कोपीत्यर्थः । आर्तः दा
यार्तः सर्प विधिर्यः । योचार्तो व्याघ्र । अध्वार्तो वनगजः । द्विजं इति पाठे जन

भू. पु ज्वलंतं द्विजं सेबाति नेकेषां न साक्षात्सृष्टो दित्यर्थः ॥ गामग्निं ब्राह्मणं सेव वें.मा.
 त्री. षिते जां सि न सृष्टो दिति स्मृतेः । किं लभेच्चैकं जोशीत्यत आह ॥ १

विललापमदानाज ब्राह्मणं सासु मध्यमा ॥ मास्युराय महीदेव
 पापां मो व्यमिचानिधीं ॥ १४१ ॥ कः सृष्टो दिति मार्तस्तस्य (स्स)
 पं व्याप्रं गजं द्विजं ॥ पनपत्न्यो हि तुल्यास्तु तव वंशारू कन्यका ॥
 ऊनं पदमाभ्याय पदमिच्छं त्यभोगतं ॥ तानि नो न वृथा विप्र
 तव बु धिस्तु ने दृष्टी ॥

पनपत्न्य इति ॥ सर्वेषां पनपत्न्यस्तु पनपत्न्य एवापि सदृशास्तत्रापि तव विप्रं
 द्रस्य चंद्रारू कन्यकाह महि सहचरी किं वाच्यमित्यर्थः । वृथेत्यादि ॥ हे विप्र तव
 बुद्धिः दीदृशी तानि व्यवसायसंबृष्टी न जाता अपि तु वृथा जातेत्यर्थः ॥ चतु
 वयवो वर्षाश्चतुर्वर्षाः तस्मिन्स्त्रीत्वं पुनरुषत्वं चैति द्वे जाता । तमेति शेषः ॥
 ब्राह्मणस्येति ब्रह्मयोनिं ब्रह्मा विप्रः योतिरुत्पत्तिरकान्तं यस्याः सा तां ब्रा
 ह्मणीं तपान् ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीं तस्याः तं एवं पनेषां पनस्पने क्षत्रियस्य
 क्षत्रियो तस्यास्तं अर्यस्यां तस्यास्तं इत्याद्येवं कूटिं कस्मितवानिति
 शेषः । विपरीतमिति । धर्ममातिष्ठा सुतामपि द्विजन्मतो धर्मत्यागं । धर्मव्य
 तिकन साहसं कनं विपरीतं विरुद्धं इदानीं महं पश्ये ॥ १४६ ॥ किमत्र विरुद्धं
 पश्यतीत्यतः सदन्त्येकतमिति भावेन विप्रश्चरित्रीयोः सदसत्त्व निरूपयति ।
 चरित्रीयमित्यादिना ॥ नेतमुत्सृष्टं यस्मिन् तत् कर्मपम आदिवद्वैत अदंतोपपत्तिः
 आहुताग्न्या देवाकृतिगणाला न्निष्ठा तां तो बहुव्रीहिः साधुः । वेदपूतं । विष्णो
 र्योनिं कन्य इत्यादि वेदमंत्र पवित्रं । सीमंतमिति । पुंसव तावन्मो भत योनय
 लक्ष्मणं सीमं तोन्नयत पर्यंतं कर्म । वेदसमैः ॥ सिद्धोद्भवैः ॥ तदुक्तं प्रयोगपात्रिज
 ते । पत्न्या प्रथमजं गर्भं आनु कामाः सु दुर्भगाः ॥

ज्यती द्वे निर्मिते पूर्वं विष्णुना द्विज सन्तम ॥ स्त्रीत्वं च पुनरुषत्वं च
 चतुर्वर्षेतु भूभुन ॥ ब्राह्मणस्य ब्रह्मयोनिं पनेषां पनस्पनं ॥
 विपरीतमहं मत्मे धर्म त्यागं द्विजन्मतो ॥ शरीरं तव विप्रं द्र वेद
 पूतं विशेषतः ॥ ऋतु काले मदा मातुः तव पित्रा निशागमे ॥
 आपांति कश्चिद्वा हस्यो कथिनाशन तत्पनाः ॥ तासां निनसानार्थाय श्रियमावा
 हयेत्यतिः ॥

भ.पु. संगान्मोचनं मानुष प्रयत्नमात्रेण अराव्य कनठां मलाहा हास्मिष्ट वै.म
जना विमुक्ता इति शोकेन नदित्वा देवताः प्रार्थयते। इत्येव मुक्तेत्यादिना १.

तथा किं मम बुद्धिस्तु तत्रैष नमते सदा ॥ लव षोडक जाता नि
नत्ता नि विविधान्यपि ॥ अंगी कुर्वेति देवाश्च तेजः प्राधान्य
कान्छात् ॥ तस्मादहं सुनरपत्वा त्वमि भोगं कनोमिच ॥ १३८ ॥

हे बल्लोकां या देवताः हे यास्य गणाधिपत्ये देवताः गणदेवता आदि
त्याद्वादश प्रोक्ता विश्वेदेवाः दश स्मृताः वसवस्याष्ट संख्याता षट्त्रिंश
न्तुषिता स्मृताः ॥ आभास्वनाश्वतुः षष्टिर्वाताः पंचाक्षरा दनकाः ॥ महा
नाजकानामानो द्वैशते विंशतिस्तथा ॥ साध्या द्वादश विश्व्याता नद्रा
श्वैकादश स्मृता इत्युक्ताः ॥ गणाधिपत्ये गणानामाधिपत्यं यस्यासा
गणाधिपत्या तस्याः संबुद्धिः ॥ गणाधिपत्ये हे गणाधिपदेवते भा
बिंदुपुनस्तनाः सनवग्रहाः ॥ नवग्रहदेवता सहिताः देवताश्च भवंतः
असत्याः कुरूटायाः ॥ प्रसंगः संभाषणसंदर्शनादिः तज्जादमुष्मात्
पानिजिका न्ननकपातकात् विमुच्यात् विमोचनं प्राप्नुयात् ॥ इति मम
वाक्यं प्रार्थनान्तं आकर्षयंतु ॥ पानिजिकमणिशृमुक्त्वा ऐहिकमप्या
ह ॥ विप्रपुत्र इत्यादिवा ॥ अयं विप्रपुत्रः वृथा धर्महा नादि विप्रजन्मफलमेत
नेषा मूर्तिं विप्रजन्म जीबन्त्यागं पापसंबंधायास्पतिविरूपापापनिदेवत
मकनोत् ॥ शोकार्तवाक्यं पनिदेवतं तद्वै इत्यर्थः ॥ ब्राह्मणं प्रतीतिशेषः ॥ १४१ ॥

इत्येव मुक्ता द्विज बालकेन कनोदकन्या तनूणा कण प्रभा ॥ बल्लो
कसो विप्रवनी विमुच्याद्वाषादमुष्मादसती प्रसंगात् ॥ हे देवताया
श्च गणाधिपत्ये आबिंदु पूर्वाः सनवग्रहाश्च ॥ श्रुत्वा तु
वाक्यं मम विप्रपुत्रो वृथामूर्तिं यास्पतिपापसंघात् ॥

कामार्तेऽहं तन्महार्तिशोभेतामहं स्पृशामीत्यन आह ॥ कः स्पृशेदिति ॥
हे द्विजा आर्तः शीतार्तः को विवेकी अग्निं स्पृशेत् ॥ न कोपीत्यर्थः ॥ आर्तः दानि
यार्तः सर्पविधिस्थं ॥ चोचार्ते व्याघ्रं ॥ अध्वार्ते वनगजं ॥ द्विजं इति पाठे जन
संवाधे लीलया वासदा बाह्याभ्यां तनपनिशुभं अशुचिसंपर्कं श्रीकं ब्रह्मवर्चसे

भू.पु ज्वलंतं द्विजं सेवाति नैकेषां न साक्षात्सृरोदित्यर्थः ॥ गामं ब्राह्मणं येन वे.मा-
त्री षिते जांसि न सृरोदिति स्मृतेः । किं लभेज्जैको जीत्यत आह ॥

१

विललापमहानाज ब्राह्मणं सासु मध्यमा ॥ मास्यराच महीदेव
पापां सोऽप्यभिचायिणीं ॥ १४१ ॥ कः सृरोदिति मार्तस्सन्तः ॥
पं व्याघ्रं गजं द्विजं ॥ पनपत्न्यो हि तुल्यास्तु तव चंडाल कन्यका ॥
उत्तमं पदमास्थाय पदमिच्छं त्य भोगतं ॥ तानिजो न वृथा विप्र
तव बुद्धिस्तु नेदृशी ॥

पन पत्न्य इति ॥ सर्वेषां पन पत्न्यस्तु पनपत्न्य एवापि सदृशास्तत्रापि तव विप्रै
द्रस्य चंडाल कन्यकाह मदि सहचरी किं वाच्यमित्यर्थः ॥ वृथेत्यादि ॥ हे विप्र तव
बुद्धिः इदृशी तानि व्यवसायमसदृशी न जाता ॥ अपि तु वृथा जातेत्यर्थः ॥ चतु
वयवो वर्णाश्चतुर्वर्णाः तस्मिन्स्त्रीत्वं पुनरुषत्वं चैति द्वे जाती । तथेति शेषः ॥
ब्राह्मणस्येति ब्रह्मयोनिं ब्रह्मा विप्रः यो निरुपति कान्ठो यस्याः सा तां ब्रा
ह्मणीं ॥ तस्यां ब्राह्मणस्य ब्राह्मणीं ॥ तस्याः तं एवं पनेषां पनस्पने क्षत्रियस्य
क्षत्रियो ॥ तस्यास्ते ॥ अर्यस्यायीं तस्यास्ते ॥ इत्याद्येवं कूटिं कल्पितवानिति
शेषः ॥ विपरीतमिति ॥ धर्ममातिष्ठा सुतामपि द्विजन्मनां धर्मत्यागं ॥ धर्मव्य
तिक्रमसाहसं कनं विपरीतं विरुद्धं इदानीं महं परस्मै ॥ १४६ ॥ किमत्र विरुद्धं
पश्यतीत्यतः सदन्मेऊनमिति भावेन विप्रशरीनयोः सदसत्वं निरूपयति ॥
शरीनमितादिना ॥ नेतमुत्सृष्टं यस्मिन्तत्कर्म पय आदिबद्धे तददं तोषसि ॥
आहिताग्नेयादेनाकृतिगणत्वा निष्ठां तां तो बह्वृची हिः साधुः ॥ वेदपूतं ॥ विष्णो
र्योनिं कन्य इत्यादि वेदमंत्र पवित्रं ॥ सीमंतमिति ॥ पुंसव तावन्मै भत यो कप
लक्षणां सीमंतेन यत पर्यंतं कर्म ॥ वेदसमैः ॥ सिजोद्भवैः ॥ तदुक्तं प्रयोगपाणिना
ते ॥ पत्न्या प्रथमजं गर्भं आनु कामाः सुदुर्भगाः ॥

जाती द्वे निर्मिते पूर्वं विष्णुना द्विज सन्तम ॥ स्त्रीत्वं च पुनरुषत्वं च
चतुर्वर्णीतु भूयुः ॥ ब्राह्मणस्य ब्रह्मयोनिं पनेषांतु पनस्पने ॥
विपरीतमहं मत्स्ये धर्मत्यागं द्विजन्मनां ॥ शरीनं तव विप्रैर्द्रवेद्
पूतं विशेषतः ॥ ऋतु काले मदा मातुः तव पित्रा निरागमे ॥
आपोति कश्चिद्वाहस्यो कथिनाशनतलपनाः ॥ तासां निवस नार्थाय श्रियमावा
हयेत्यतिः ॥

भ.पु. सीमंतकण्ठाक्षरी स्ता माव हति मंत्रतः ॥ श्रिया श्रित शनीनत्वा न्तां त्यजंतीत्य वे. मा
 मोहिताः । अरुह्यो दुर्भगाः क्रूराः नाक्षस्यः पिशिता राताः । गृष्टयः संप्रगृह्यं १
 ते पीड्यंते च विरोधतः ॥ तासां च तादृशी वृत्तिः ब्राह्मणा विहिता पुनः ॥ अतो
 गर्भयोगिमेतु इत्यायं सूक्तं । खिलोद्भवः मित्यादि । न च स्त्री संस्क्रान्तेन गर्भं
 संस्क्रान्त्वा भावात् प्रकृता संगति विविधा न्यं पन पा गर्भ संस्क्रान्त्वात् ।
 यौत्तादीति ॥ ब्रह्म मंत्रो वेद मंत्रः । तस्य वाचकं वेदोप कन णां तं कृतवानित्यन्वयः
 यद्वा वाचक मध्ये तानं प्राप्त दानं त्वं च कान स पितेत्यन्वयः । अधीतेत्यादित्वम
 भूति शेषः ॥ पितृ कानित संस्क्रानेण सत्वमुप पायं स्वकृत सुकृतेनापि
 तदाह ॥ कर्षा वित्यादिना हनिकथा लापादिति ॥ लप्यं पति मिन्ता हनिकथा
 लाप माकर्ष्य । निशम्य कर्माणि गुणा ननु न्मा न्वीर्या णि लीला तनुभिः कृ
 ता नि । यदाति हर्षोत्पुङ्गवा श्रु गद्गदः प्रोक्तं उद्गापति योति नृत्यति ॥ तदा
 मुपा न्मुक्त समस्त बंधन इत्यादिः गंधेन । गंधोपा दानेन ।

नेतेत्युष्टं वेद पूतं गर्भादान मिदं विदुः ॥ सीमंत कल्प या मासुः मन्त्रै
 र्वेद समे द्विजाः ॥ दशमासेतु संप्राप्ते प्रसूता जननी तव ॥ तदैव जात
 कर्माणि कृतवान्शास्त्र पूर्वकं ॥ अन्त प्राशन यौत्तादि ब्रह्म मंत्रादि
 वाचकं ॥ अजि सा हि विधानेन प्राप्त दानं च कान सः ॥ अधीत वेद
 शास्त्रभ्य आहिताग्नि व्रते स्थितः ॥ कर्षो हनिकथा लापा लावितौ नासि
 का तव ॥

त्वयोप भुक्त श्रु गंध वा सोऽं कान च र्चिताः । तुलसी गंध मा प्राय मुच्यते सर्व पातकैः ।
 यथानस्यं सुषेणस्य रुह्युषः शन शल्पकैः ॥ अन्तेन । तुल्यमास्तु नजो दुष्टं तैवे
 यस्य च भक्षणं । विर्मिल्यं शिनसा धार्यं महापातक नाशनं ॥ को द्यौं दव सहस्रै
 स्सु मासोपोषणकोटिभिः ॥ तत्फलं प्राप्यते पुंभिः विष्णो तैवे च भोजनात् ॥ इति
 वचनात् । हविनाम कलापेनेति । कलापेन भूषणं । कलापो भूषणे लब्ध इत्यमरः ।
 हुतस्य भूषणं दानं श्रुतं कर्षस्य भूषणं ॥ जिह्वा या भूषणं ताम दानं चित्तस्य
 भूषणं इत्यादेः । हविनाम कथा लापादिति पाठे तयोः संकीर्तनादित्यर्थः । अधो
 क्षजा लाप मिहा शुभात्मनः शनी निष्ठाः संसृति चक्र नाशन मित्यादेः । कृष्णार्चन
 प्रसंगेनेति । तावेव तु कर्षो श्राव्यो यौ तत्पूजा कर्त्तव्य इत्युक्तेः । पावित्र्यता । प्रहा
 यण् पुष्प क्षेत्रा नुचानोति ॥ चण्ठो तौ तु सफलौ केशवालय गा मिना विमुक्तौ ॥
 पावनं पवित्रता । तदुक्तं भागवते । तत्वे मनो दर्शने द्रव्य पि स्त ॥

तौ च बाह्वर्गमिहपिकनौ श्रवणं कथायां इत्यादि ॥१६३॥ सत्यं मम देहसुखः
तथा च तव महान्मम इत्यत आह । ममापीति । त्रोगिणः देहस्थं माहात्म्यं माम-
यं महती । जडने । अधोत्तेने । गुल्मतां दुर्मांसकृषिं निवर्तनतां कथात्मापादिति
पूर्ववत् एतादृशस्येति ॥ पूर्वं तृतीयां तमनुषज्यते ॥

हर्षपणं सुगंधेन पावितं जडनं मुने ॥ बासुदेवार्पिताब्देन पूनितं पुनश्च
र्षभ ॥ हृदिनाम (कथा) कलापेन जिह्वाते पावनात्मिका ॥ कृष्णार्चन
प्रसंगेन कनौ पाविष्यतां गते ॥ पुष्पक्षेत्रानुचारेण पादौ ते पावनं
गते ॥ एतादृशेन देहेन कथं संगः प्रशस्यते ॥१६३॥

एतादृशेन देहेनैतादृशस्य देहस्य संगमः द्विजसमतः कथं भवेत् । तेजः-
प्राधान्यान्ममाभीष्टस्तव संगम इत्यतस्तव पार्श्वे त्रिक हाति नित्याह उन्तम
इत्यादिना । मास्तु सुकृत साध्यं पानं किं सुखं । ऐहिकं किं तु भवेदित्यत
स्तदपि न सिध्यतीत्याह ॥ पनस्त्री संगदोषेणेति ॥ बहवः । नावकाः ।

ममापि शृणु माहात्म्यं देहस्य भिन्नो गिणः ॥ अवाच्यवचनेनैव
जिह्वामे दह्यते सदा ॥ सुनामांशासते नैव जडने गुल्मतां गते ॥
अभिज्ञान कथात्मापां कृष्णं मे शिथिलीकृतौ ॥ पादौ जानगृहं
गत्वा पाषाण सदृशौ मम ॥ गोवधान्मल्लनी कूत्रौ यमदंडसम
प्रभौ ॥ एतादृशस्य देहस्य संगमस्तु कथं भवेत् ।

यिषु पात्र कीचक सुर्यो धतादयः ॥ सुखमलब्धे व नष्टाः ॥ वनिता वचनं ॥
किं मां पृच्छसीत्यानभ्यत्वमर्हसीत्यंतं समं ॥७॥ बतौ कसामित्यादि पाप-
संगादित्यंतं सकलं ॥ १२॥ मास्पृशेत्यादि हिंसापनस्पनमित्यंतं न्यायं ॥ शरीरमि-
त्यानमित्यानभ्य कथं भवेदित्यंतं धर्म्यं ॥ उन्तम इत्यानभ्य मनुष्यगता इत्यंतम-
र्थ्यादसर्वं सत्यं ॥ अर्थतो महत्त्वं एवं सप्तगुणोपेतं वचनं ॥ ६॥ यस्मादावयो-
र्मिच्छन्मम तर्कितं जातं तस्मादेवं हान इत्याह ॥ त्वदंग संगमित्यादिना । बाविकया
क्रिययाऽनिवृत्तं कायिकया निवर्तयति पलायनायेत्यादिना । आहो ममाणा-
यां ॥ कंपमावायामपि । कलौ किं भविष्यतीति प्रश्नस्पेदमुत्तनवर्षकलावेवं
नीचातां कुंतलाया इव मतिः । उन्तमातां माधवस्येति इदमाचार्य विवक्षया ।

अभिसानिका चंडाल तरुणी वृन्तोत्तमवलम्ब्य संवदतः स्मनाविष्टः ब्राह्मण वै.प्रा
तरुणस्येयं कथं त्वापातार्थं पनेयं योजनम् । तथा हि सावहित्यां मां दृष्ट्वा १
समीपमागतोयं मुनिनित्यालोच्य सती स्वनविशेषेण स्वस्य पुंश्चलीकं
सूययंती माधवमेव मूय इत्याहुः ॥ समीपस्थमित्यादिता ॥ श्लेषु पथेषु पूर्व
कार्थो अत्राहुर्गुणास्तेषामर्थऽत्र न लिख्यते । ऐश्वर्यतनुगुणास्तेषामत्रान्याऽर्थ
लिख्यते ।

उन्तमो नीचतां प्राप्य कथं स्वर्गं गमिष्यसि ॥ पनस्त्रीसंगदेखेण
बहुवो मननं गताः । तस्मादुष्कृतिं भ्रंते तव दासी भवामि मां ॥
वनिता वचनं श्रुत्वा वाक्यमूचे द्विजोन्तमः ॥ माधवः ॥ लदंगसंगं
बहुकालपुष्पप्रभावजं मुक्तिकनं शुभावहं ॥ दैवेन योगेन हने-
प्रसादात् पुष्पेन लब्धं पुनरुषार्थं हेतुं ॥

तत्र तावत् । आहोषिदं प्रलोभ्याथ दोर्लभ्यं दर्शयेन्महतः वसीकृत्य स्वविकर्षे
स्थापयेदभिसाविहीति दृष्ट्वा स्वैविष्यान्वानपतिपाट्यादिभूतं प्रलोभनं
करोति । माया हि इत्यादिना यमाया हि । आयाहीति ॥ आह प्रभवेण पद
च्छेदः हि मुतिशार्दूलमाया हि दूने मागच्छ । किंतु मत्समीपं माया हि । कालं
कल्पाणि कस्माच्चेति । कस्मादागतं व्यमिति शेषः । शेषे पूर्वोक्तकार्थो नु
गुणो नु संशयः । किं मामित्यानभ्याहृसीत्यंतं व्यंग्यार्थः । ग्रामे स्मिन्प्रस्थान
प्राये न किंचिदपि विद्यते । पयोधनोन्नतिं दृष्ट्वा वस्तुमिच्छसि चेद्वसेत्पा
युन्तेयप्रभतगूढोन्नतनालं कृतीनां अभिसानिष्या अभिसनानां कुरु वचना
नामुपलंभात् । अनुनागवतीचासीदन्ववर्तत तन्मनाः । तयोर्विषमभूयो
तः सितैर्मदतसायकैर्नित्यादि ब्रह्मांडानुगुण्यान्व । किमित्याक्षेपे । व्यभिचान
कुलोद्भवा । यस्मिन्कुले व्यभिचानः कुलधर्मः । तत्कुलं व्यभिचानकुलं तत्र जा
ता । यद्यपि क्वचिदुष्कुले पि सुशीला जायन्तेऽनादि सुकर्मवशात् ।
तथापि नाहं अपितु कुलागत व्यभिचानपापतिनातं का । तथापि क्वचि
दुष्कुलजा दुःशीलाऽपि सद्गुणं पितृभ्यामाहा संखकिता दृश्यंते न त
थाहं अपितु पापिषा अंत्यजोत्यजयोर्जाता जानजतिता । तथाच पितृ
गुणान्मातृजातेऽपि लुखकेत्यर्थः । एवमपि शक्तीनासादात्कृषित्संभो
गविना गिष्या दृश्यंते । न तथाहं अपितु ।

तस्माद्भज स्वातुगतोस्मि भामिनी त्वज्जायुलज्जां कुरु मे
 मतोन्मत्तं गतं ॥ गच्छंति मम प्राणाश्च त्वद्वियोगेन केवलं ॥
 तस्माज्जीवय भद्रे त्वं मनषाभिमुखं च मां ॥ एवमुक्ते द्विजं
 द्रेष पृथुश्रीणी सप्तुल्लिता ॥ पलायनाय स्वमतिं चक्रे चंडाल
 कन्यका ॥ धावमाना मनु दृष्ट्वा माधवी ता मुपास्पृशत् ॥ गौनं
 जनकस्याथ जनन्या जननी पितुः ॥ एवमाहो भ मातायां
 माधवी मन्मथोद्भूतः ॥ बालाकानि तां गत्वा बुभुजे भोग
 मुत्तमं ॥ भोगांत्यये द्विजं बाला वाक्य माह मत्स्वित्नी ॥
 अथ प्रभृति भीविप्र तिष्ठत्वं मम भूतके ॥ त्यज यतोप
 वीतंते मुंडयित्वा शिनस्तथा ॥ अत्राहुष्य मुपागम्य भक्ष
 गोमांस मुत्तमं ॥ कुनमयो दकं पातं श्वेडालत्वमुपाश्रितः ॥
 तद्वाक्य माकर्ष्य जगाम विप्रस्तथा समेतो निकटं कुण्ड
 वेष्पाः ॥ द्वादशाब्दं वसन् विप्रः तत्संगं पनिमो हितः ॥

सुनामांशासनी । कामसदकानि कादंबरी संस्कृत मांससमान् संसेवता दुर्लभ
 र्यादस्मन्समनो न्मर्दसहा ॥ खलौ । कामिनो बीज धान्य विक्लिण्ण स्थातां
 नापि कश्चिदागमिष्यतीति आशंकाशं कुमती । अपितु वनवनिता स्त्री
 त्याह ॥ मध्यदेश निवासमिति ॥ यद्वात्युत्तमानातिनीचापितु मध्य
 र्म्येत्यर्थः ॥ चंडायोग्र (अ) कर्मणेऽल्लति पर्याप्तोति इति चंडाल इति
 व्युत्पन्नेन विरोधः ॥ हे भूयुगूढार्थान्तरादिन । त्वंकुतः पृच्छसि ।
 पृच्छया किं विलम्बते । चुंबनादिकमिहैवेदानीमेव कुर्विति ॥ अटब
 भाषणं दृष्टिहीनो लज्जा विमोक्षणे । एतानि पंच नापीणां व्यभिचान
 उदाहृतः ॥ इत्युक्तं लज्जत्यागो व्यज्यते । वेदांतवित् । य इति च्छेदः ।
 विप्र इंद्रः इति च । हे विप्र । इंद्रः वेदांतवित् किं वेदांतं विदेव ॥ अथम
 भिप्रायः । शास्त्रतत्त्वज्ञानपीडः अहत्या धर्षितवान् कात्र चिंता तदेवि
 भावः । ननु यद्यप्रीद्रे दिनकार्यं गौनवा निषिद्धमाचनत्पि नकुण्ठ्यति तेजी
 यसां न दोषाय बद्धिं सर्वभुजोयमेति स्मृतेः । कथमहं दुष्णी मन्मसान्तरप्रयत
 इत्युन्नेयप्रश्नस्य गूढमुत्तमाह ॥ वेदांतं विदित्वा दिता । यो विप्रेन्द्रः सर्ववेदांतवित् ।
 त्वंच विप्रेन्द्रोसि अतोवेदांतवित् ॥ उपसंजयते स हिं कनोत्पत्तये सप्रस्तावः
 स्मियासह शेते स उद्गीयः प्रतिसी सह शेते सप्रतिहानः कालं गच्छति

भं.पु. तन्निधने पात्रं गच्छति तं निधनमेतद्भामदेव्यं मिथुने प्रीतं सय एवमेतद्भामदेव्यं
 देव्यं मिथुने प्रीतं वेद मिथुनी भवति मिथुना न्मिथुना लुजायते सर्वमायुनेति
 ज्योत्स्नीवति महाप्रजया पशुभिर्भवति महात्कीर्त्या न कांचन पविह्येन्नद्रु
 तं इति वेदांत विन्त किं ॥ स्वीय संभोगानंभक देववरा संपत्तोचितंगतासु मध्ये
 कांचने कामपि नपवित्यजेत् एतद्वत् मित्येतदर्थक वेदांत विदेव लमिति भावः ॥
 तस्मान्नां द्रष्टुं लमईसीत्यन्वयः ॥ ननु एकपत्नीव्रती पुमान् योषितं पत्न्यायां एकम
 पि योषितं अस्मिं ध्यामी तेत्यर्थको योषितमस्मिं ध्यायीतेत्येको वेदांतः ॥ यो
 विप्रेन्द्रः ॥ एतद्वेदांत विन्त किं इत्यत आह ॥ वेदांत विदिति ॥ यो विप्रेन्द्रः द्विजाजः
 उक्त वेदांत विन्त किं उक्त वेदांत विदेव ॥ कथं तर्हि तस्य सदा विरातिनंगता
 नामिति भावः ॥ तस्य स्वीय संभोगानंभक दृढदेव हीनोत्तम स्त्री विषयत्वादि
 त्याशयः ॥ इत्युन्ने यानुयोगस्य गूढोत्तनं ॥ यद्वा अवहित्यै बालं अविलंब
 विहानाय तथैव समीपमागतं दृष्ट्वा विश्रंभ विहानाय तथैव समीपमाग
 तं दृष्ट्वा विश्रंभ विहान विनोषितौ लज्जामातौ विहामाधिकमाद्धानमपि
 माया हि दूतं मत्समीपमायाहीति कृतं ॥ तदुपनि अहो अप्रयत्नोपि माहादेवा
 नुग्रहो कुंतला मतः संगः ॥ इतोपि कुलाचानाहान विहानायदुर्गन्धं संपाद्य
 विश्रंभं विनामीति निगर्वेणापि पृच्छति मुनी तदजानती मुनिवयमाद्धान
 मात्रेणानृद्ध इतीर्ष्या मातोत्तममनुप्राप्ताया उपनिबद्ध प्रसक्तस्य साकूतं गूढो
 त्तनं कुशलं तस्या जीवति कुरालं पृच्छामि जीवतीत्युक्तं पुनरपि तदेव कथय
 सि मृतां न कथयामि यास्वसितीतिवत् ॥ अस्यां योजनायां प्रथमयोजनाया
 मुक्तोर्थेनु गुणः आकूत भेदमात्रं विशेषः ॥ ४ ॥ एवं जल्पति मिति ॥ जल्पति
 जल्पनं भावे क्तिन् ॥ एवं जल्पति र्यस्याः सा तथा तं ॥ त्वयि भोगं कृत्वा मिचेत्यु
 त्तनं पर्यंतं पूर्वोक्ता र्थेनु गुणः ॥ स्वगूढप्रलोभनादत्यंतकामपनाधीनेतैव
 मुक्ता प्रार्थयमाना ऽस्मिन्माधवे स्वाभिमतं नियमं निर्वर्धयितुं निश्चेतुं ॥ आः
 किं वनवतिताषडूर्महा कुंतला नाम्नी कुलटा ॥ मंत्रौषधादितावशीकृत्य बालं
 माधवं ब्राह्मणाङ्गं सया मासेति पुनर्दनादयो ब्राह्मणा मह्यं क्रुध्येषुनाहपि न्य
 वेदयेयुः सोपि मह्यं कुप्येत् ॥ अतो यद्यपि सैविष्यापि मया न प्रलोभनादिकृतं
 प्रत्युत कश्चित् शोषितं पविदेवित मुषितमुपदिष्टं स्मावितमनिष्टं फलमि
 तंय एवमपि अनिवर्त्य बलात्कानेन कुकुटवृत्त्यादिना बुभुजे ॥ भोगमित्येतत् ॥
 स्वाभिमतं निर्वर्धये स्थापयति ॥ अद्यप्रभृतीत्यादिना उपाश्रित इत्येतत् ॥
 अयकृत भोगमात्रमभ्य त्वं मे पतिः ॥ अहं तव पत्नीव ॥ तस्मान्मासातिवय

त्वां च अहंताय यनामि भूतके यावज्जीवं । पिताय तु बंधिता मप्रत्य
 भिराता र्था साह ॥ त्यजेत्यादिना ॥ गोमांसं । एकादस्या मन्त्रं तस्य भक्षणं ॥
 किमुता न्न (न्य) व्रतातं कामक्षय कान्तामिति भावः ॥ यथा गोमांसमुत्तमं
 स्यान्तथा भक्षेत्पार्थ दुष्कर्तव्यं पत्निः ॥ वनं गोमांसं भक्षणं मित्युक्तेः । म
 दाय हितं मयं तन्व्य तत् उदकं च । तर्क्यादि नखोदकं ॥ चंडालं च । चंडालं
 कर्मणेऽनान्याय पर्माजलं ॥ सर्पमिति शेषमिति ॥ इत्या पाता र्थे द्विती
 या योजना ॥ कदाचिद्विप्र पुत्र स्तित्यानभ्य तसंगं पत्नि मोहित इत्यंतस्य
 ध्यात्मार्ये इयं योजनं तृतीया ॥ तथाहि ॥ अत्रापि अनुगुणः पूर्वकार्ये
 न लिख्यते ॥ अतानुगुण्ये पुनरर्थांतरं लिख्यते ॥ अजो ह्येको जुष सा
 जेनु शीते इति श्रुतेः ॥ मनसैव पुत्रे देवः पूर्व रूपं विपश्यति ॥ अनुमी
 मासते पूर्व मनसा भगवानज इति भागवत वचनाच्च तत्र भगवान्म
 हानु भावो माधवः स्वस्थानादि संसारा पादित चंडाल तक्षणी संभोगानंभ
 क प्रापन्धं कर्म स्वीय तपः प्रभावेनाध्यक्षीकृत्य तत्पतिपाकस्य जन्मो
 तनेऽनवसन दुःस्थताया विज्ञातात् । इहैवावश्यं मनु भोक्तव्यमिति नि
 श्चित्य मुखा संभवादमुष्य यादिबानत्यातक्षपया मीति दिवा संगमे
 ष्च दिष्टाह ॥ कदाचित् ॥ दिवा संगस्य श्रुतेः निषिद्धत्वा तत्प्रति निषि
 त्वं ॥ धर्म स्वल्प चित्रत्वाद्यो यो देव मनोगतः । स एव धर्मो विद्मेयो न
 ह्येते लोक सम्मता इत्येतन्मनोगत मित्यनेन सूच्यते । एतेनेतन न रूप
 वन्ति वन्ता विमृश्य प्रावृत्तिरिति ध्वन्यते । भाषितीति ॥ भाषः प्रव
 ण कोपः वनकूट घन वनं । वनितां जनितात्यर्था नु नागां । वनिता
 जनितात्यर्था नु नागायां च योषितीत्यमनः ॥ यद्वा केरवेऽन्यथा बुद्धि
 पो तदुक्तं केरवे त्वन्यथा बुद्धिः सेवस्त्री संप्रकीर्तिता ॥ जुष्टत्वा योषि दित्युक्ता ॥
 वनज इति चेति । एकादश तालर्यं चतुर्दश ध्याये । दुम मूलगां संसानु
 त्त शालातेक मूलस्तं भाष मानानेकं भूत शरीर प्रकृति भूत भिन्न शरीरात्
 क ह्रममूला विद्याश्रितां ॥ अयं भावः ॥ बुद्धिश्च पत्नी सा द्विरूपा स्वर्गे ह दु
 ष्टा यैकाह्यपना सुष्ठु नरा इति ब्रह्मंडे गाऊ वचनात् । तथा दृष्टा मयेत्युपे
 क्षक एको दृष्टा ह मित्युपनमत्यन्या सति संयोगे पितयोः प्रयोजनं तास्ति
 सर्वेऽस्याः ॥ नंगस्य दर्शयित्वा निवर्तते नर्तकी यथा वृत्तात् ॥ पुत्रस्य त
 थात्मानं प्रकाश्य निवर्तते प्रकृतिः ॥ प्रकृतेः सुकुमानतनं न किं विदस्तीति
 नेमति भवति ॥ यादृष्टा स्तीति पुनर्न दर्शनं मुपैति प्रकृत्येव्यादि य कि

भ.पु. मत्स्य वचनान्वयं स्वभर्तृजीवस्य बहिर्मूर्त्या स्वात्मानमपदर्शयंतर्धायैव वेत्त
 भर्तानं संमोह्य पिशाचवैतनं सहस्रं त्रयमपि माधवकृततपः प्रसन्नस्य हृदि नि
 यात्येतैव कालेन कर्मापादितस्वापिशितया वन्तृदि भोगपनि समास्या क
 र्म क्षयादनुत्तमुत्थातुं बहिःस्थं द्वाळं तन्काशी मूर्त्या एकोशे तावती णी स्वगुणा
 ऽद्यादिकादि दुष्टप्रकृतिरूपा मूला विद्योपोद्वलिता दुर्बुद्धिनामिका जीव
 कक्षिष्टभार्याकुंतलेति भासते ॥४॥ तां दृष्ट्वा मोहित इति ॥ दृष्ट्वा ॥ अमोहित
 इति ॥ छेदः । तां योषिन्मय्या (य्या) तमायां दृष्ट्वा ॥ मोहितः सन् दृष्ट्वा क्लिप्त
 मत्ता भूयेत्यस्य स्मृकस्याप्यमन्वयः ॥ ब्रह्म निर्णयमिति ॥ हे माधव तव पृक्त
 तप्राग्बन्धसंक्षयायेयं तां दिवानतिनपित्वतया नतिनिति बोधनाय कुंत
 लां दर्शया मास हविः ॥ अतो जयास्य नतिं संपादयामीति ब्रह्मणो हृदि निर्णी
 यं संकल्पात्मकं चिंतयन् मीमांसयन् स्वभार्यां सुबुद्धिर्नृपा जेष्ठं चंद्र
 केलां दृष्ट्वा बलीवलीयसि केवलं मीश्वरे ॥ छेति काकप्येत क्लिप्तमन्त्रः
 साश्रुनयन इति यावत् ॥ भूय भूत्वा स्वभार्यां स्वेन सह मुक्तिं भागिनीं
 प्रत्युवाच उक्तप्रति कूलवचनमुवाचेति । स्मरन्नेति । प्राग्बन्धकर्मण मा
 तामहेन हृदि ॥ यामातामह्याच धृष्टनिर्द्वेन सावहित्या स्वजन
 नी दर्शनमात्रेण सद्योजातेन दुष्पुत्रेण ज्येष्ठेन दुष्पुत्रेण कामेन हतं अ
 पहतं चेतनं चिन्मूलधनं यस्य स तथा ॥ अथ कुंतला ॥ स्वापनाधाभि
 व्यक्तिं निर्भीकं धृष्टं पतिं ॥ अधीनापि स्वयं कर्मणा स्वजनकेन स्वज
 नत्वा हृदि ॥ यामातामह्याच धृष्टनिर्द्वेन सावहित्या स्वजन
 नी दर्शनमात्रेण जातेः कामक्रोधलोभमहादिभिः स्व
 पुत्रैर्दृष्टमागृह्य सुबुद्धि सत्त्वी संभोगचिद्विचिनागतं आसिद्य नदित्वा
 देवानाक्रुश्य विरूप्य अतर्धः स्नानयित्वा पलाय्य च खेदयति ॥ समीपस्थ
 मित्वादिता चक्रे चंदाळकव्यकेत्येतेन ॥ किं मां पृच्छसीत्यादि त्वमर्हसीत्यं
 तमाक्षेपः । किं शब्दस्याक्षेपार्थत्वात् पापिष्ठां सर्वपापमूलां व्यभिवान
 क्रुत्योद्भवां । अविद्यावंशोद्भवां । अविद्यामा अर्थव्यभिवानात् । अंत्यजां
 त्यजयोर्जातां अजाजयोक्त्यन्तो । सुनामोसाशनीं सुनाः हृदि गुहाः । मां
 सो मादतात्मानं रूपत्वात् मां सो हविः ॥ तावत्तातुं शीलमस्या इति तथा तं
 निर्गुणवादेन शून्यवादेन च विशेषणविशेष्यो भयशिक्षितीमिति या
 वत् । सुना हृदि गुहा प्रोक्ताः ॥ मादतात्मानं रूपत्वात् मां सो स्थित्वा सतास्थिनां
 एतैर्नामभिनदिष्टो भगवान् पुनरोत्तम इत्यादि वचनात् ॥ स्वगुणा ॥ आदि
 कालेकापनमाद्यादिकापेत्याद्यकेत्य । सत्तां । दर्शय । वि किन ण स्यातां ॥

भ. पु. मध्यदेश निवासं । नित्यं संसर्ग विधोभिर्ज्ञां विद्वान् विद्यः सत्सपत्नी ब्रह्मवि वि वेमा
 था ध्यूः । सददृशते तस्याः कोपो भवेदिति भावः । इत्येवमुक्ते त्वानभ्य तरुणा
 ण प्रभेद्यंतं नोदतं । दुर्बुद्धिर्नरपा प्रकृतेरुदत स्मिन्नात्रे स्वपुत्रैश्च समन्विता सेति
 गच्छेदवचनात् । सपत्नी प्राबल्येन चिन विनह दूनतया पतिं वृष्ट्वा कनोदिति भा
 वः । सपत्नी जनक यत्ता दि देवान् कर्म बंधूना क्रौराति ॥ वनो कस मित्या दिता
 पाप संगदि लंतेन ॥ अनादि संबंधा मपि मां चिनं विधो जितवंतो यूयं कि
 मिदाती तनेन फल्युना प्राणान् निराज दंडतां नीय क भोग कल्पेन भोगेते
 ति विनधातुं ध्यातं ॥ बिल्लापे त्वानभ्य स्वर्गं गमिष्यतीत्यंतं शोकार्तं वाक्य
 न्यपं पतिदेवत्वं ॥ अनादित आत्म संक्षिष्ट प्रकृति रूपाया स्तव कुतो विश्लेषः ॥
 प्रत्युत तव सपत्न्या ज्येष्ठया एव हि जन्मति तत्रापि गामित्री गर्भजनन
 मानभ्य यावज्जीवं क्वाचिकः ॥ तवतु संभोगा कुशल निर्यगत् यावज्जन्मसु याव
 ज्जीवं संभोग कुशल नन जन्मति अपि यद् चंडाला यत् जन्मसु यावज्जीवं संश्लेषः
 एवं सति कुतो नोदतं कुतश्च देवान् प्रत्याक्रौराः कुतस्तत्रां च पतिदेवत मित्यतस्तव
 ज्येष्ठपत्नी जनकेन गर्भादाता दि कर्मणा संस्कृतेन तीक्ष्ण दंडेन ताडिता भीता
 सूक्ष्मदेह एव निरीता असं ॥ नतु स्थूल देह पर्याप्ते त्याह ॥ शरीर मित्या दिता
 नतु गर्भादाता दि संस्कार कर्मणां जडत्वा तेभ्यः तास्याः का भीतिरिति चेत् । तदे
 वता ब्रह्मादयः ता सपत्नी बंधव स्तेभ्यो भीतिरित्येवं गर्भादानस्य ब्रह्मा ॥ नतु
 गर्भादान मानभ्य यावन्त प्रसवः तावद्वै जिके मेव सा भि संबंध धातुं धूनां नष्ट
 सीतामवसन संभवात्तदा कस्याङ्गी नित्यत आह सीमेत मिति ॥ तदेवता धाता ॥
 तदुपनि सूत्यां का भी नित्यत आह ॥ दशम इति ॥ यदेति शेषः ॥ यदा प्रसूता तदेव
 जातकर्म तत्कर्म देवता मृत्युः ततः षष्ठास पर्यंतं मम सर्वथा नावकाशः । प्रधा
 न वायु सन्नि धातात् ॥ तदुपनि अन्नाशना दि नोच्छिष्टा दि संपर्क नी भी नित्यत
 आह ॥ अत्येसा दिता ॥ अन्नप्राशनस्य सविता ॥ सीतस्यांते प्रजापतिः ॥ उपन
 यते इन्द्रः ॥ अथापे धेय ॥ विवाहस्यो भयत्रा ग्निः । तदुपनि साक्षात्पुति मत्याः
 स पत्न्याः संबंधो क्वावकाशो मम ॥ तज्जनकस्य कर्मणा भर्त्रेक कर्तृकत्वेन स्व
 गृह एवा वासीजातः ॥ शम दम बिचाण विवेक ह्याव भूत्यादयः अभूवन्तेवं
 सपत्न्याः प्राबल्ये जाते क्वावकाशे ममेपि बिनापः ॥ तदुपनि हवेः महद्भय मि
 त्याह ॥ कर्षावित्यादिता ॥ एतेन हवेर्भीतिभावः । भवतु तदनु सनधे तव किं
 स्यादित्यतो मर्दंग कृत दुष्कर्म शरीरिभिः दुर्जीर्वै विनो धातु संभवतीत्य
 ह ॥ अवाच्य वचते त्यादिता ॥ आपातार्थः स्पष्टः ॥

अ. पु. अध्यात्मार्थस्तु ब्रह्म सर्वं शब्द वाच्यमिति वचनेन। सुता मांसाद्यते नैव।

मायावादे मुखाग्रासेन शून्यवादे विशेष्यस्यापि ग्रासेन ॥ व्यभिचानेति ॥
शुष्कहेतुवादे व्यभिचानकथाबाहुल्यात् ॥ पादौ ॥ वृष्टनात्मातमूलत्वे
नाभिमतश्रुतिमुक्ती ॥ गोवधात् ॥ सच्छास्त्रवधात् ॥ कनौ सच्छास्त्रमोदना
दुःशास्त्रप्रसादोत्तनमुक्ती ॥ क्रूरा ॥ कठिणौ ॥ एवं बहुखेदेपि यतोऽष्ट
(८) षोडशतदंगसंगे देवानुगुणं हरीच्छा ऐहिकामुष्मिकत्वमभ्यासी
त्याह ॥ त्वदंगसंगमित्यादिना ॥ त्वदंगसंगो यस्माद्देवकृतमेजतात्तनया
यतो पवीतं ॥ ब्रह्मसूत्रं त्यज ॥ कंठे वाचानधान्ये त्यर्थः ॥ शिवः उपनिषद्
देवयोगेन देवकृतः योगः संबन्धो येन तेन कर्मणा सुकृतेन ॥ ४ ॥
यद्यप्यध्यात्मार्थदिग्गमे मम मंदबुद्धेर्विना श्रीनिवासः प्रेनगमन्यथा शून्य
छां वास्ति तथा प्यात्मशक्तिसमं दिङ्मात्रं सूचितं ॥ न ह्यपाने पानावने
तिमितिमिं गिऊ विहाने तीनोपांतेन चरति किं तिस्थितश्चिरयिः ॥
अत्रममोपलब्धं किंचिदुपपन्नं भक्तमुदाह्रियतो साधवं गतपाप्मानमज
मेजं यथा हृदि नित्यं दृष्टं तेन ॥ अयं साधवः ॥ पनमप्रसादविलंबापाह
कानभीष्टप्राप्त्यध्यात्मविलंबेन भोगार्थैव अनेकजन्मापादितहृदिचन
छानाधनसच्छास्त्रपनिशीलतादिना प्रसन्नहृदिप्रसादकोशेन बहिष्
र्त्तजयामिळितो ननु ननकयातनापादकपातकमुक्तः ॥ पातकवशाभासा
मात्रत्वेन यदधर्माभासाचनणा व्यतिहितोत्तनं लब्धपनमप्रसादत्वात्
अजामिजवत् ॥ इत्यनुमानसूचतात् ॥ अजाया स्वात्मसंश्लेषाया मित्रे
मीलनं हातं यस्य सा अजामिळः ॥ अजयामिळो मेजतं यस्य स तपेति च ॥
अजस्य हनेः मेजतं संबन्धविशेषो यस्य सौजमेज इति च विवक्षितं ॥ तथा
च ब्रह्मोडे स्त्रीपुंससाधानाद्येन भाष्यत्वेन भाष्यपनर्यापमात्रिनीनाम
ग्रहणं ॥ किंच नानार्थशब्दसंदर्भः ॥ अपि च गतउपुनागानुगुणं ॥ तथा
साधानाद्यंशालतकृष्यसंभाव्यमानहातायन्यथानुपपत्तिश्चेति न
किंचिदेतत् ॥ इति सर्वं भाष्यं ॥ ४ ॥ एतादृशेन पनम (पनम) पनियुधेन
पुष्पदेहेनैतादृशस्य मम देहस्य संगः संबन्धः ॥ कथं प्रशस्यते न कथं
विदधीत्याक्षेपः ॥ ने जिषाः ॥ देहस्य माहात्म्यमिव दोषमहन्तामिव म
मापि देहस्य माहात्म्यं ॥ प्रतिवचनं अनिर्वच्यवचने अस्या इमां जिह्वां
धिग्धिगिति जनेः सदा दह्यते यथाक्रमं सुतापानेन मांसभक्षणेन अ
धनोत्तने जठने गुल्मतां ॥ एषोऽहं कुहनतां ॥ शिथिलीकृतो बधनीकृतो

पशाषासदृशौ । किं कृतौ ॥ अत्रं पुनः तद्गुण्यतस्तु स्त्रीणां पुंस्व
 थ वस्तु सत्यमनः ॥ बहुकालं चिच्छिन्नं भीष्टं प्राणं ध्युष्य सामर्थ्यं
 प्रादुर्भूतं ॥ भोगेन प्राणं ध्युष्य कर्तुं शुभावहां पद्मावती कल्याणोदकं
 दैवेन योगेन ॥ अदृष्टोपायेन ॥ यदृच्छया वा हुनेः प्रसादात् ॥ धेनुपु
 ष्येन हातोत्तन भाविना मुक्तावानंदातिराय हेतुना प्राणं ध्युष्य विलंबा
 सहिष्णुना भीष्टपुष्पेन लब्धं अत एव महापुनर्णार्थं हेतुं मन्ये
 इति शेषः ॥ जनकादिगौत्रवर्धनं कृत्वा मामेति उक्त्वा ह्योभमाणा
 यां संचरन्त्यां ॥ मम भूतके तिष्ठेति चंडालाणां भाषाक्रमः ॥ काल
 पायेन ॥ मृत्युपाशेन ॥ यंत्रिता सर्वेति मनषामदर्शनं जगाम ॥ का
 मक्रपित्वा दिति भावः ॥ अत एव सर्वं भवतं भवतं भवतं ॥ कदा
 चित् ॥ अभ्रमन् सा यत्र कुत्र वा गत्वा मृतेत्य भ्रंतः ॥ कदाचित् ॥
 विभ्रमन् मां विहाय अन्यं जातं स्मीकृत्य कस्मिंश्चिद्भवते निस्ती
 नास्तीति भ्रंत इवाच्यन्त्यासेति शेषः ॥ वस्तु तस्तु तथता ॥ अपत्रो
 धा हानित्वा दिति भावः ॥ तद्वाष्ट्रं वासितो नाजानः ॥ देवयोगेन
 सुकृतपनिपाकात् वनादस्य यात्रार्थं अहिर्षवत मनुजगुणः
 तान्महीपतीन् मार्गमध्ये माधवोऽकस्माद्दर्शेत्पुन्यः ॥ भ्रमन्ने
 वेति ॥ तदुच्चिष्टान्नं भोजनः ॥ तस्य नाज भोजनस्य उत्तमं ध्वं
 धं शिष्टं नष्टं स्थात्याय वशिष्टं अन्नं तस्य भोजनं यस्य स तथाऽ
 त एव भ्रमन्नेव कुत्राप्यनवस्थितः सन्नेवतैः सार्धं कर्मणः ॥
 बार्हस्पत्यं कुशध्वजं जन्मानभ्यसाक्षात्पश्येत्तमात्मकस्वकन्या
 दानोद्देश्यकतपःकर्मणा समुत्पेन देवयोगेन देवः श्रीनिवासः
 तस्य संबंधी देवः सचासौ योगः प्रसादरुक्षण उपायः तेन सर्प
 गिरिं प्राप ॥ नचैतत्पूर्वं विलक्षणं ॥ माधवस्य मित्रं शशुच्यावतान
 भीष्मकलोन्नयतादिति वाच्यं ॥ दैवानां सांख्येत्वात्कुशध्वजस्यैव मित्रं
 शालोन्नयतात् ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ प्रथमः कुशध्वजः ॥ कुशकेतुः द्वितीयः ॥
 भीष्मकः तृतीयः ॥ माधवश्चतुर्थः ॥ तत आकाशनाज इति ॥ इयं कुंतला
 भूत्वा विद्या गोपालेस्य प्रतिद्वेष्टी दैत्य इति ॥ १२६१ ॥ ते नाजान इति ॥
 भक्तिशमीपेताः ॥ नृपि भक्तिपूर्वकं भगवन्निष्ठं बुध्यः ॥ कपिलसंज्ञि
 के तीर्थे स्नात्वा ॥ आदनात् ॥ पितृभक्तिः ॥ वपतं चक्रुः कानयामासुः ॥
 अंतर्णीतगिर्यः ॥ ति ॥ कुशली कृतशीर्षका ॥ नाजंतं ध्यते नृपाश्च नाजं
 नृपाः

भ.पु. | संवत् १८८१ | पदेति शेषः ॥ यदा पिंडदानं । पिंडानां दानं निर्वापो यस्मिन् । वे.मा
 सिंघदानं चतुष्पार्वणकं तीर्थं आहुं अकुर्वन्त दा माधवः ॥ तुम इदानीं । १

अनित्यत्वाच्छरीराणां कालपाशेन यंजिता ॥ जगाम
मनणं नाजन् कुंतला तीरं कुंतला ॥ तथा विनहितः
श्रीमान्माधवो दुःखभाजनः ॥ चित्वा भवतं सर्व
मभ्रमन्निभ्रमन्निव ॥ अकस्मादैव योगेन गजानो नाष्ट
वासितः ॥ मातार्यं मनुजमुस्ते वनाहस्याहि पर्वतं ॥
मार्गमध्ये ददर्शा माधवस्तात्महीपतीन् ॥ भ्रमन्ने
वायतेः सार्धं तदुज्जिष्ठात् भाजनः ॥ प्राप्तस्सर्प
गिनिं नाजन् दैवयोगेन कर्मणा ॥ १८२ ॥ ते नाजन्
स्तत्र गत्वा तीर्थे कपिलसंज्ञिके ॥ स्तात्वा भक्तिरामो
पेता वपनं चक्रुः प्रादुर्भात् ॥

आत्मीयं द्रव्यं नास्ति । पृथिवी पतिः ॥ सर्वस्य पिता । पृथ्वी माता पितृ
 धनं पुत्रो गृही (७) दियोपादिसु शासनात् । यदन्तः पुत्रो भवति तदन्ता
 स्तस्य देवता इति श्रुतेः पृथिवी चान्नं तत्साध्यं पार्वण आह्वं । अय
 केपि पातित्य शंकया आह्वं शिष्टान्नं न ददति ॥ अतो मृदैव सर्व
 साधानां मम द्रव्यादीत्यादि विशेष बुध्या मृदा पिंडानि चक्रे पृथि
 वी पते इत्यनेनायमर्थः सूच्यते ॥ शतानंदः संक्षेपेण तीर्थमाहुः तस्य
 बदनं प्रकृतं मनुजस्यति ॥ दैवादिति ॥ नाजन् । विधिवत् यात्राया व्याया
 र्जितं यन धनं पुत्र मित्र कज्ज बंधुजन दैव बलादि संपदा शोभमान
 ननः ॥ भयतः ॥ संस्तान भयतः भक्त्या च श्रीनिवास भक्त्या च । तीर्था
 वगाहनं पिंडदानं पार्वण तीर्थ आहुं च कुर्यात् । यदेतत् विशेषेण
 मुक्तिः । स्वस्य स्वपितृणां च ब्रह्मप्राप्तिः भवति ॥ तत्र न संशयः । तदे
 एतुष्यते ॥ तस्माद्यदेति लभ्यते । यदा अनाजन् । विधिवत् यात्राया ।
 आपन्नतया अशोभमानः । ननः ॥ तदा दैवात् ॥ विद्या विज्ञानादि
 लिप्ता वशादन्वयं गच्छतो भाग्य वशाद्वा ॥ कर्मणा वा ॥ कर्मकानीय
 पयतादि कर्मणा वा । अपि वायो गतः ॥ मित्रस्ते हात् पौनरादुन्य मा
 द्वा गच्छन्तः भयतो भक्त्या च यथाशक्तं स्तानं यथा लभ्येत विनेत

भ.पु. पिंडदान मात्रं च कुर्यान्न्येतु तदनुनरपा मुक्तिः भवति शिष्टं पूर्ववत् ॥ वे.मा.
योग सन्न हनो पाय ध्यात संगति मुक्तिषु ॥ वा विकल्पोप मानयोः ॥ १
अद्वा देवात् ॥

माधवः स्वयमभ्येत वाप पित्वा शिनः स्वकं ॥ पिंड
दानम कुर्वंस्ते आत्थं नाजन्तु पास्तदा ॥ माधवस्तु
मृदा चक्रे पिंडाति पृथिवी पते ॥ देवाद्वा कर्मणा वा
पि योगतः पौनषादपि ॥ भवत्या च भयतो नाजन्तु
स्तीर्था वगा हने ॥ कुर्यात्पिंड प्रदानंतु मुक्तिः तत्र न संशयः ॥ १७५ ॥

आति वासानु ग्रहात् वा तथा कर्मणा पूर्वाजित पुण्यकर्मणा ॥ तथा यो
गतः सात्रा कानक ग्रह योगतः ॥ पौनषाच्च ते वनेन यात्रा कर्मणा शरीर-
सामर्थ्यात् ॥ भवत्या च भयतो नाजन्तुः उक्तं स्नानं दानं च कुर्यात्तु
कुर्यादेव ॥ तत्र मुक्तिर्भवत्येवेति निश्चयान्न संशय इत्यर्थः ॥ १७६ ॥
प्रकृत मनुसन्नाह ॥ मृत्पिंडमिति ॥ अयं देवात् कर्मणा योगतः
पौनषात् भवत्या भवतश्च पुनातने पुनाषा प्रतिपाद्ये ॥ पुण्य क्षेत्रे स्ना-
तः विप्रः मृत्पिंडं कृतवान् ॥ अतो विप्रः विशिष्टेषु प्रकृष्टः ॥ न केवलं
मेतावन्त त्समस्त पितृना मुक्ता इत्याह ॥ मृत्पिंडदानेनेति ॥ पितामहा
श्व ॥ चः पितृसमुच्चायकः बहुवचन माद्यार्थे पितृपितामहाद्याः
सर्वे पितरः मुनवै निशासनात् ॥ वामने चतुर्थेऽध्याये दूर्वाससे तत्र
स्नातास्तु पाप पुनरा योषितोऽमले सर्वपाप विनिर्मुक्ता ब्रह्मलोकं
प्रयाति वै इति ब्रह्मोपदिष्ट शिवोक्तं मुनवै निशासनादिति च ॥ १७७ ॥
प्रभात इति ॥ प्रभाते विमले ॥ सुप्रभाते ॥ हे नाजन्त म साधुना ज श्रेष्ठ
नाजान ॥ गिनि श्रेष्ठं शेषाचलं मस्रक पर्यंतं ते वनेन समाकृत्य ॥ तुर्हत्वा
ये ॥ यतः सपुत्रा संबाधवास्तेऽतस्ते र्मिजिता पुनतो गंतुं तत्र स्थिता
इति शेषः ॥ ततः सपुत्राः ॥ संबाधवा जाता स्ते र्मिजिता इति यावत् ॥
तेषां महानाहं ॥ समासोत विधेनित्यत्वाद्वाह्यमिति साधु ॥ १७८ ॥ हा
अनु पश्चात् ॥ द्विजो माधवोपि शेष गिनिमाप तत्र तत्र तस्मिन्त
स्मिन्पर्वत तले पनस्पनं सभाजयंत इति शेषः ॥ अस्य पनस्प सप
नो न्यो नाजा तस्याप्ययं पनो नाजा आसन व्यजन वीजन प्रीति सं
भाषणादिभिः स्वस्वसाध्य सजातीय प्रतिनिधिक्रियाभिः प्रीत्या

मृत्सिं डं कृतवा विप्रः पुष्प क्षेत्रे पुनातने ॥ मृत्सिं ड
दानेन पिता महाश्व मुक्तिं प्रयाता मुनवै निशासनात् ॥ १६६ ॥
प्रभाते विमले प्राप्ते नाजानो नाज सत्तम ॥
समानह्य गिनि श्लेष्टं सपुत्रास्तु सबांधवाः ॥ १६७ ॥
तेषामनु महानाहा मापशेष गिनिं द्विजः ॥
विश्रान्ताः सर्व नाजानः तत्र तत्र पनस्पनं ॥
सोपि तस्थौ महानाज न्माधवो गिनिमस्तके ॥
भूधन स्पर्श मात्रेण तदघं पर्यंकपत ॥ माधवस्या
भवत्कष्टं यथामक्षिक भक्षणात् ॥

आदिकर्म ठानः कर्तविचेतिकः ॥ सोपि प्रकृत प्रतिपाद्यो माधवोपि गिनिशित
सि तस्थौ तस्थितवान् ॥ भूधन स्पर्श मात्रेण ॥ गिनि संबंध मात्रेण ॥ तदघं ॥ त
च्य तत् अघं च तदघं ॥ आपिता भुक्त सुनामोसा च घट्टव्य पणिणाम पश्यं व
साकल्यं दुर्गधिनीलं किट्टद्रव द्रव्यं स दुर्जीवं अंकपत ॥ स्थाता च्य नितमभूत् ॥
नाभिदेय मातीतु मिति यावत् ॥ ततः यथा मक्षिक भक्षणाद्वैतो ननस्य कोष्टे
संकटं भवति तथा माधवस्य कुक्षी कंष्टं प्राणसंकटमभूत् ॥ नाभौ षट्कोण
मंडल मध्यस्थ नीलवर्ण वायु बीज वाच्य प्रसुप्तानु गृहीतेन दक्ष नासापुटे
पूनकनीला पूर्ण वायुना निजीवमभूदिति यावत् ॥ ततः चंडाली संग संभव
तत्पापं पूर्वोक्त निजीवमघट्टव्यं वमनेनो द्विननेन प्रजजात ॥ पर्वत सनाम
क नागवायुना तद्रूपदेय माणीय त्रिकोण मंडल मध्यस्थ नक्षत्राणि
बीज वाच्य संकर्षणानुग्रहीतेनोक्त वायु प्रज्वलित तदुपोटोदर्य जातवेदसा
प्रजज्वालितेति यावत् ॥ ननु सतीव यावच्छनीनं ज्वलितं नेत्याह ॥ महत्पापं
इति ॥ सुनामोसा यतोद्भवं ॥ महत्पापं उक्त मेवाय द्रव्यं प्रजज्वाल तिः शेष
मस्सी भूतमभूत् ॥ न तु विज शनीनं ॥ अग्नेदं बोध्यं ॥ आसीत घृते घट आपक
निक्षिप्ते ज्वलन्निः शेष दग्धं त किट्ट मात्रो यथा पुनाक्ष मासाय निजक
पेणावतिष्ठते तद्रूप द्रव्यं मात्रं प्रज्वाल्य यथा पूर्व रूप मापन्नो माधवः ॥
शिवसि वर्तुल मंडल मध्यस्थ वरुण जीव वाच्य वासुदेव प्रेनितो वरुणो म
ध्यनीनमापादतजमस्तकं तप्तमभूत् वृष्ट्या शीतली कनीलिति ध्यायन्

भ.पु कुं भकेतस्थाविति ॥ तथाच ब्रह्मंडे षष्ठेऽध्याये तस्मिन्नेव क्षणे तस्य
 शरीरममि तस्तथा आपादचूडं जज्वाल तद्द्रुतमिवाभवत् ॥ ततस्य
 पापं ज्ञातं च भस्मी भूय क्षणांतने ॥ कृत्वा धट धटा शब्दं पतितं धनकी
 तले जाज्वल्य मातो विप्रोपि ब्रह्मतेजो भिनंजसा ॥ ननाज विगतै तस्ते शन-
 दीव दिवाकनः । शनदीव दिवाकन इत्यनेन सूर्यस्य मेघपटलमिवाऽस्या
 पि दूनेऽधमा अगदतमिति सूचितं ॥ वस्तुतस्त्वयं दिवाकनः । तत्र किं
 चित्रं । तस्य दुर्गंध धूमेन । तस्य दुर्गंध्याद्री घें धनाग्नेः धूमेन वासिताः ॥
 उद्धृता नागानु भवजस्य संस्क्रानाः ॥ १८२ ॥ तद्भाव वेदिन इति ॥

वे.मा.
१

वमन्नेबाय तत्पापं चंडाली संगं संभवं ॥ प्रजज्वाल
 महोपां सुनामांसा शतोद्भवं ॥ तस्य दुर्गंध धूमेन
 वासिता स्सर्वदेवताः ॥ १८२ ॥ तद्भाव वेदिनो देवा
 ब्रह्मन् पुनोगमाः ॥ विमानानि विचित्राणि भास
 यंतः समागताः ॥ १८३ ॥

तस्य माधवस्य । भावं । भूधनस्पर्शमात्रेण स्वीदृष्ट्यग्नौ विशेषतोऽभि
 व्यक्तेन भूधनात्मक रोषांतर्गतेनासाधानेन संकर्षणालकाघें ध
 नाग्निना प्रज्वलितमिदं शरीरमसाधानाज्जलामृतवृक्षा तर्षयेदिति
 भावं विद्वेति तच्छीला इति तद्भाव वेदिनः १ यद्वा माधवस्याभावं स्व
 नृपोन्तमत्र नृक्षी पितृत्वादि योग्यतान्नप स्वन्नप तत्रमिति ॥ निवृत्त
 कर्मण प्रवृत्तिरुद्धाणि त्रिविधसन्तो विद्वंतीत्यादि पूर्ववत् ॥ २ ॥ अथवा
 तस्य माधवस्य भावं अमुत्र राजजन्म २ अन्यो वा तस्याचलाधिष्ठित
 श्रीनिवासस्य भावं । अस्य पुत्री जगन्माता जामाताहं जगत्पतेति भावं ॥
 इतरेवा ॥ तद्भावमिति ॥ व्यस्तं समस्तं च ॥ तदित्यव्ययं तस्मादित्यर्थः ॥ य
 तयतस्ततो हे तावसाकल्पेतु चिन्त्यते समनः ॥ यस्माद्भूधनस्पर्शमात्रेण
 सर्वं तदृषं दग्धमभूत्तस्मात्तस्य अग्निकणो विकटे गिरिं गच्छ सदा
 न्वये ॥ शिनिविकस्य सखभिस्ते भिष्टुचातयामसीति वेदवाक्यस्य
 भावं अभिप्रायं इत्यादि पूर्ववत् ॥ ५ ॥ भावस्सन्ता स्वभाभिप्रेय चेष्टाल
 जन्मस्वित्पमनः ॥ तद्भाव वेदन फलानि क्रमेण दर्शयति ॥ विमानानीति ॥
 ब्रह्मन् पुनस्सनाः देवा इन्द्रादयः विचित्राणि विमानानि ज्योमयानि

आकृत्यानि वा दशदिशी वा भासयंतः समागताः संतः स्वगमार्गे
 संस्थिता आकाशगंगा मार्गे संस्थिता एव सर्वे तत्त्ववितं तस्य माधव
 स्य च वितं । भूधनस्पर्शो यो द्वलितः ॥ स्वीय ब्रह्मतेजसा सर्वाघ दहन
 लक्षणं कर्म देहांतं प्राप्य स्थितः ॥ तदुक्तं स्मृत्यर्थं साने ॥ चंडालीं
 बुद्धिपूर्वं बहुदिनं गत्वा ऽग्निना मृतः शुष्येत ॥ इति ॥ दृष्ट्वा माधव
 स्थितं मांगके शिशुसि पुष्पवर्णाणि ॥ आकाशगंगामृतं मेघे कृत्वा
 पुष्पैर्मालती कुंदं मंदानमल्लिकादिपुष्पैः सहाकाशगंगामृतवृष्टीर्ब
 वृषुः सिद्धिचुः ॥ १८४ ॥ द्वितीयं तद्भावविज्ञानफलमाह ॥ दृष्ट्वात्पादिना
 सदेवैर्मितं आगतः श्रीमान्पितामहः ॥ गतपाप्मानमजमेजं
 वृत्तिर्यथा तथा गतपाप्मानं निष्पापं माधवं दृष्ट्वा विमानादवनः ॥
 भो भो माधव केवलं गतपापोसि ॥ आसंतिका निष्ट निवृत्तिमानः
 अनपां आसंतिकपापनाहितो ब्रह्मा ऽस्य त्रिविधसन्तापिसूचिता
 स्वामितीर्थस्य निकटं सुखावनो हृण प्रदेसं गत्वा स्तात्वा वनाहवदनं
 नत्वा अभ्यतज्जले ॥ तद्वज्रोदके देहं त्यज ॥ बाष्पादेनामं त्रितस्येत्पादिना
 सम्मतौ द्विवचनं ॥ संभ्रमादा ॥

स्वगमार्गे संस्थिताः सर्वे दृष्ट्वा तत्त्ववितं नृप ॥
ववृषुः पुष्पवर्णाणि माधवस्थितं मांगके ॥ १८४ ॥
दृष्ट्वा पितामहः श्रीमान् विमानादवनः ॥
माधवं गतपाप्मानमजमेजं यथा वृत्तिः ॥

अथवा अहो मयि शान्तिवासस्य पंगूपनिगंगा प्रवाहबन्धना ननुग्रह
 इति ॥ आनंदाभी मग्नस्य माधवस्य त्रिपाणां बहिर्विरुप्तवृत्तित्वा
 ऽप्यदित्यभिमुखो कान्ठाय द्विरुक्तिः ॥ भो नाजं त्रेति संबोधनं वा ॥
 माधवप्रयागादप्यधिकपुष्पतीर्थजले कालप्राप्तदेहत्यागो वैधः ॥
 तदुक्तमादित्यपुनाणे ॥ स्वयं देहं विताशस्य काले प्राप्ते मृतमतिः ॥
 अगाधतोयनाशिचभृगोः पतनमेव च ॥ गच्छेन्महापथं वापि तु
 षानशितिमादनात् ॥ प्रयागवटशाखायात् देहत्यागं कर्तव्यं ॥
 उन्तमानाप्नुयाद्भोका न्नात्मचाती भवेन्नन इति ॥ तोयनाशं प्रवेशे
 दित्यर्थः ॥ तृतीयं तद्भाववेदनफलमाह ॥ महीपाल इति हेमचन्द्रः ॥

भ.पु.

अमुत्र भवांतेनां पांडवाणां दौहित्रकुले जातस्तत्रापि सुधर्मस्य वेंमा
सुतो भूत्वा महीपालो भव ॥ तत्रापि तौंडदेशाधिपो भव । अथ ना
ज्यं प्रजानां शिं । अकंटकं । तिरुपद्रवं । कुन । प्रजाः पतिपालयेत्यर्थः ॥
नाजभावसाफल्यहेतुनाज्यपालनानंतं ।

१.

भो भो माधव नजेंद्र गत पां पा सिकेवलं ॥ स्वाभि
तीर्थस्य निकटं गत्वा स्नात्वा च तज्जले ॥ वनाद्
वदन्तं तत्वा त्यज देहं महीसुत ॥ महीपालो भवा
मुत्र कुननाज्य मकंटकं ॥ १८६ ॥

हे वीन आनन्दांत गामिन् । बार्हस्पत्य कुश ध्वज । अस्पृति शेषः ।
अस्य पर्वतस्य । दक्षिणे ताना यण पुने । अथ पद्मावती कल्याण
मंगलं विचनस्व विशेषेण कुन । तस्मिन् दृशं कल्याण मित्यतः चतुर्थ
तद्विज्ञान फल माह ॥ तदेति ॥ स्फुटं ॥ भवेत्यादि सर्वत्र लोकाधीनर्थः ॥
चतुर्नश्चतुर्नानन इति पदद्वयं अर्थभेदेन पूर्वज्ञोत्तरत्रय संबध्यते
अनेन पदद्वय सन्निवेशे नायमर्थो लभ्यते । चतुर्नानतो ब्रह्मा ऐं ह्रीं
धार्मी वानस्पृदी चो दिगन्त क्रमेण महीपालता धर्मेण नाज्य पालनं ।
दान धाना पूर्वकं मंगल देवता कन्या प्रदानं ॥ वैकुण्ठ प्राप्ति श्वेवंक्रमे
णैकैकेन वदन्ते नैकैको वन इति चतुर्नो वनाद् । वनमिति समुदायेक
वचनं बा वनं वनाद् । अस्पृति संबं ध सामान्ये षष्ठी । सांख्यितामा
मिका माता दन्तं नाज्य मिदं मम ॥ तद्वामित वै बाहं इत्यादि वत् ॥ १८७ ॥

पांडवाणां च दौहित्रकुले जातोति कीर्तिमान् ॥ सुधर्म
स्य सुतो भूत्वा विचन स्वाध दक्षिणे ॥ ताना यण पुने
वीन तौंडदेशाधिपो भव ॥ तव पुत्री जगन्माता
जामाता च जगत्पिता ॥ भविष्यति महानाज न्य
स्याद्वैकुण्ठ माप्नुहि ॥ इति तस्य वनं दत्वा चतुर्नः चतु
नाननः ॥ १८७ ॥

पंचम तद्भाव विज्ञान फल माह ॥ तदेति ॥ चतुर्नाननः चतुर्भिर्वदन्ते
वैद्वत् ।

अ.पु. समुद्रिपत् । ब्रह्मा चतुनः ॥ वेदव्याख्यात कुशलः । तस्यैत्यनुषज्यते ॥ वे
 तस्य पर्वतस्य । वेंकटाचल मिति नामोत । नामापि चकान । उताप्यर्थ
 विकल्पयोः । वें प्रीतुः सर्वपापानि कटस्तदाह उच्यते ॥ सर्व
 पापदहो यस्मात् वेंकटाचल इत्यभूत् ॥ कट दाह ॥ आगमि
 कोयं धातुः । धातवः पठिताः । पौत्रलोकागमस्थिताः इत्युक्तेः
 कलौ वेंकट शैलेति कथं नामेति नाजप्रस्तस्योत्तनमाह तस्मा
 दिति । तस्मात् सर्वपापदाहात् । अयं वेंकटशैल इति लोके विख्यात
 कीर्तिमात् अभूत् । एतेन संपत्सधनदिग्भूतस विद्यामूलत्वं सूचितं ॥ १९३ ॥

तदा नाम चकानाय वेंकटाचलमित्युत ॥ तस्माद्वेंकट
शैलोयं लोके विख्यात कीर्तिमाब् ॥ १९३ ॥
प्रभातकाले नाजेंद्रयः कीर्तयति भूधनं ॥ तस्य पुष्प
फलं वक्ष्ये शृणु नाजन् यथा स्थितं ॥

एतदध्याय कीर्तन लेखन श्रवण फलान्युक्ता समूलतांच वद
 न्नुपसंहनति ॥ प्रभात इति ॥ यो धीमान् प्रभातकाले प्रतिदिनं
 काल्य काले । सभाति भूमी को धीनः कीर्तयति धीनकंठेन गायति ॥
 तस्य गायंतः । यथा स्थितं । यथोचितं । ननु प्रनोचतार्थमार्थ
 वादिकं फलं वक्ष्ये ॥ हे नाजन् । शृणु ॥ यथा श्रुतमिति पाठि
 प्ययमेवार्थः ॥ गंगा स्नातमिति ॥ प्रतिदिने प्रभाते हिमादि
 निभीक्रेण धीनेण धीनकंठेण । गंगां गायमानेन यत्क्रियते
 गंगा स्नात । तत्पुष्प सदृश फलं ॥ लेखने ॥ एतदध्याय लेखने ।
 यत्रा सहस्रं । गंगा जनक कृष्ण प्रदक्षिणं रूप यात्रा सहस्रज
 पुष्प सदृश पुष्प फलं । कलशगत गंगा प्रदक्षिणं साहस्रं वा
 यात्रा नाम प्रदक्षिणं (ण) । देवार्चनोत्सवे गत्या यात्रा भोगादि
 वर्जिते इति कोशात् । पदे पदांतं गत्वा क्वौ चरन् वर्जितौ ॥
 बाजस्तोत्रं मनो ध्यातं चतुर्गं प्रदक्षिणं । लेखनमपि तथा
 दृग्भां दृष्टिर्मनो ध्यातं क्वे चरन् वर्जिता । नीचा जमिर्दृष्ट
 नाणां लेखनं चतुर्गकं रत्यंग साम्यात् ॥ इति हृणं पथ्योपदे
 पदेशः । स अस्मिन्नस्तीति इति हासः ॥ अधिकनलोचनं

भ.पु. पानं पर्वोपदेशः स्पादैति ह्यमिति हाव्यमं ॥ इति हासः पुनान्वृत्तमिहमनः ॥ वै.मा
तदस्मिन् अस्तीति इति हासं ॥ अर्थ आचय ॥ यद्वा इति हासवदाचन
तीति इति हासं । आचानार्थे क्लिप् । अथ वार्थे किं व्यत्ययः ॥ ताव्य
दीर्घं भवेदत्र मृगेभ्यो ऽन्यत्र विधिर्वै इति नामायणोऽश्रुतिरिति द्रुत ॥ ५

गंगा स्नानं लेखने तु पात्रा स नृस मेव च ॥
इति हासमिमं प्रोक्तं गौतमेन मयोदितं ॥
पुष्पं पत्रम कल्पाणं श्रवणाच्छुभदायकं ॥ ७९३ ॥

ॐ इति श्री भविष्योत्तन पुनाणे वैकट मिति माहात्म्ये ऽध्यायः प्रथमः ॥
॥ हनिः ॐम् श्रीः ॥

तथाच गौतमेन प्रोक्तं पुनान्वृत्तमिदं तुभ्यं मयेनितं । श्रवणाच्छुभ
दायकं पुष्पं सुकृतहेतुः पत्रम कल्पाणं ॥ संपूर्णं नोग्य सुखसाधनं
कल्पमानोग्यं सुखं वा अवाति कल्पाणमिति टीका सर्वस्वकारः । शुभ
दायकं । अभ्युदय हेतुः । इति हासमिममिति पाठे श्लोकद्वयमेकं वाच्यं
हे नाजन् नार्जेद्र । श्रवणाच्छुभदायकं । पत्रम कल्पाणं । पुष्पं । भूधनं
प्रतिगौतमेन प्रोक्तं मया तुभ्यमीनितं इममिति हासं यः कीर्तयति ।
तस्य पुष्पफलं वस्त्रे (स्त्रे) व्याख्यास्ये श्रुणु । गंगा स्नानं लेखने प्रदक्ष
ण सहस्रमिति अशेषमिति कल्पाणं ॥ श्री वैकटेशाय मंगलं ॥
वृषभाचलं शृंगाचलं अंजनाचलं सूतवे । शेषाचलं निवासाय वैकटे
शाय मंगलं ॥ ॐ ॥ पूर्णः श्री वैकटेश माहात्म्यस्य भविष्योत्तन पुना
णे स्य व्याख्याते कल्पाणकोटदीपे प्रदीप संपादने नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

श्रीभानुजी नमोऽर्गत श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ श्री श्रीनिवासाय नमः ॥

पादौ न्मध्यमलोतादि वृत्तिं हार्यं प्रकाशितं ॥

कल्पाणकोटदीपे गत् प्रथमाध्याय लेखनम् ॥

वैकटेशो नमोऽर्जति यत्नतो गतिमोक्षे ॥ ग्राणातु भगवतो श्री ॥

विं हार्यं गुणस्सदा ॥ ६५ ॥

१ व्याख्यात लेखनेन श्री लक्ष्मी सत्यसंभगवर्तमानं

जातकी जातिः श्रीणातु ॥

मृत्तिका श्रीविद्यास
बाळ गान

१ काळधुक् सिंहादेष्ट सुधर बुधवार ॥

नमस्ते यत्तत्तुपाय यत्तत्तुभोक्ते नमोऽस्तुते ॥ यत्तत्तुर्वे नमो
 यत्तत्तु विद्याय च नमो नमः ॥ वैकुण्ठशेषाचलान्नयोगयोर्हेतुप्र
 कारां विहल्लोकसम्मते ॥ ३॥ अत इति वा एतद्विरि बर्यं गौरवं
 पूर्वापरीकार निदान चोदनात् ॥ केशवाय नमस्ते स्तुहृषी
 केशाय ते नमः ॥ वासुदेवाय महते श्री निवासाय ते नमः ॥ ३॥
 पूर्वाध्यायेन सहसन्निहितेन प्रसंगसंगतिमाह ॥ मरुदिति ॥
 यद्यपि दुहितुस्तव कन्याणामित्यादिना इतोपि पूर्वेणास्य
 संगतिरियमस्ति तथापि सूचीकटाह न्यायेन तदुपो ध्यात
 तथाच सन्निहिते नैव सोक्ता शेषाचलयोगस्य वैकुण्ठ त्यागपू
 र्वकत्वात् शतक्रमो लंघन मुत्तरस्य नरे च मरुत्प्राहेत्यादि
 नपूर्वं श्रूयते कथं तदनुवाद इति वाच्यं पूर्ववृत्तस्यापि
 यस्यान्तरागवश्यमनूयता विवक्षिता तस्य पूर्वमनुक्त
 लेपि दोषाभावात् ॥ पूर्वमनुक्तायाः चित्रकूटश्च कथायाः
 सुन्दरेऽनुवादात् इयमपिशतरीतीतां मध्येकाचनरीतिः ।
 स्थूलयं न्याः सूक्ष्मोऽन्योऽपि उक्तो ज्ञेयः । विस्तरात् विस्तरा
 मवलं व्य ॥ ३॥ कथमिति शेषगिरिमिति शेषः । केन प्रकारेण कथं ।
 हेमुने नारायणः शेषगिरिं कथं चतुर्भुजो द्विभुजो वा ॥ असह
 यः सहायो वा मानुषलीलो अमानुषलीलो वा केन प्रकारे
 ण प्राप्तः ॥ कारणाद्वा कस्मात् कारणं वा किमिति यावत् ॥ २॥

॥ श्री निवासाय मंगलम् ॥

जतकः ॥ मरुत्प्राहा हि राजानं भगवानाहमिष्यति ॥
 इति त्वयोदितं पूर्वं तन्ममाचक्ष्वविस्तरात् ॥ ३॥ कथं नाराय
 ण प्राप्तः कस्माद्वाकारणां मुने तत्रागस्य कृतं कर्म तन्म
 माचक्ष्वमसुर ॥ २॥

श्रु कथं वैकुण्ठलोकमिति । कथमित्याक्षेपे । तादृशलोक त्यागे
 किं बलवद्वाधकमिति प्रश्नवसायी । चरितमिति । तस्य वैकुण्ठ
 त्यागिनः तस्यागोपयोगिचरितमिति यावत् पर्वतस्य ती
 र्थांतां च माहात्म्यं वराह रूपिणो विष्णोर्माहात्म्यं वदवि
 स्तरादाकाशराज्ञ इत्याद्युत्तरात्वयि । आतुरित्युपलक्ष्यम्

तत्पुत्रस्यापि महामुने इत्यतः साष्टः । आकाशराजादयो यूयमिव केच
न मानुषाः तन्माहात्म्यं श्रवणेन तव किमित्यत आह ॥ पुण्याश्चेति ॥ २

कथं वैकुण्ठलोकं तु त्वं कावान् पुरुषोत्तमः ॥ चरितं तस्य मा
हात्म्यं तीर्थानां पर्वतस्य च ॥ वराहरूपि णो विष्णोर्माहात्म्यं
वदविस्तरात् ॥ आकाशराजश्च चरितं भ्रातुस्तस्य महामुने ॥
पुण्याश्च पुरुषश्चेष्टाजामाता च जगत्पतिः ॥ देवानां च
ऋषीणां च देवर्षीणां समागमः ॥

श्रवणेन तव किमित्यत आह ॥ पुण्याश्चेति ॥ येषां मिति शेषः । येषां
जगत्पतिः जामाता तस्मात् ते पुरुषश्चेष्टाः । अतः पुण्याश्च स्वश्रवणं
कीर्तनाभ्यां सुकृतहेतवः । यस्य पुत्री जगत्माता जामाता च जगत्पति
तिपाठे अयमपि राजा कश्चन पुत्रः । मानुषः तव तन्माहात्म्यं श्रव
णेन किमित्यत । रिकारः ॥ वैकुण्ठं सुं धरागमनकारणमाह ॥
शतानन्दः । पुरा त्विति । पुरा दापरांते कश्यपादि मुनीश्वराः कश्यप
आदिः येषां ते करपादयः ते च ते मुनयश्च कश्यपादि मुनयः । सप्त
ईश्वरा येषां ते तथा यद्वा ऋषयः सत्यवचस असीता तागतत्वा वा
मुनीनामीश्वराः तथा कश्यपादयश्च ते मुनीश्वराश्च तथा इति वा ॥
सर्वे ऋषयः जादूवीतीरे द्विजा अपि अनेकबुद्धयोऽपि अस्मि
न्य हे बहुभिः दीयमानं त्यागार्जितं यत्तीर्थं द्रव्यं बहुलमिति न
विवादः । किं वा भवतु सर्वथा कार्ये दृष्टिः इति संतोषात् संतोष
मवलम्ब्य । यद्वा येषां आप्तव्यं नाप्तमिति असंतोषो नास्ति तथा
पि देवाकाङ्क्षया देवानुगुण्यातिशयं दृष्ट्वा प्राप्तानां ज्ञानादीनां
समृद्धिरस्त्विति संतोषादित्यर्थः । सुमखं सुसात्विकं मोक्षसाधन
ज्ञानं अकिं वैराग्यसमृद्धिहेतुं मखं सत्रयागं चक्रिरे यक्षुः । ऋद्धि
कामाः सत्रमासीरन्निति विधेः ॥ षड्भागं सुकृतलोभानं ॥ अप्रतिग्र
हाणां तीव्रकुलमषायारण्यक धान्यानां ऋषीणामेकस्य बहु धन
साध्यं मखपर्याप्त धनं भवात् प्रायः सत्रयागं कुर्वीरन्निति उपपत्त्य
मखं चक्रिरे इति बहुनां कर्तृत्वोक्त्या यात्र मखशब्दः सत्रपरः ननु फ
लार्थित्वात् कर्मणाः शास्त्रं सर्वाधिकारं स्यादित्यधिकरणे सो धि
कारः । किं सांगकर्मानुष्ठाता समर्थानां निरुद्धाभिविदेवो धर्माधिर
मूकपंगवादीनामपि उत समर्थानामित्यादि संशयपूर्वकोटौ ऋ
ष्युदाहरणविरोध इति चेन्न ॥ ऋषीणां पूर्वा ऋष्यादि वरणाद

शतानंदः ॥ पुरातु ऋषयः सर्वे कश्यपादिमुनीश्वराः ॥ सुम
खं जाह्नवीतीरे संतोषाच्छ्रियेद्विजाः ॥ तस्मिन्काले मुनिश्रे
ष्ठा न नारदो मुनिसत्तमः ॥ उवाच वचनं तेषां किमर्थं

यत्तमुत्तमम् ॥

यत्कामारुषयः सत्तमा सततदर्थं हरिप्रेरितो नारदः तेषां न
त्वावलो धाय तेषामिव मतमवलं व्यपूर्वेन्तरपक्षक्रमेण पृ
च्छन्तीत्याहुः ॥ तस्मिन्निति ॥ तस्मिन्काले मखाबुष्टान्
समये । मुनिसत्तमो नारदः सदस्यान्मुनिश्रेष्ठान्प्रति । ते
षां ज्ञेमित्यात्रे यौतु लोमि बादरायणादीनां सिद्धांत संबंधि
वचनमुवाच । किं तद्वचनमित्यत आहुः ॥ किमर्थमित्यादि
ना मुनिसत्तमा इत्यंतेन । हे मुनिसत्तमाः राजसस्तामसो
वा यज्ञस्तावदस्तु अफलाकांक्षिभिर्यतो विधिदृष्टेय इत्य
त इत्याद्युक्तमुत्तममपि यत् किमर्थं कस्मै प्रयोजनाय
यिष्ठारो यजते इयं क्रिया गम्यमाना अपि कारकविभक्ते

च्यु

प्रयोजिका ॥ तथैव न्यासो योतवचनात् । किमर्थमित्या
क्षेपः । त किमपि प्रयोजनमित्यर्थः ॥ यद्यस्ति प्रयो
जनं तर्हि षट्कोट्यालं बलं पश्चंकरोति । के भुंजत इति । स
मर्थसमर्थसाधारण्येन फलार्थिनः सर्वेतिर्यग्यंग
देवा अपि ॥ ३॥ सांगकर्मा नुष्ठान समर्थमानुषा एव २ ऋत्विजापि ३
धर्ममहीपाला अपि ४ देवा एव ५ समर्था अर्थिनः सर्वेपीति
तत्तसिद्धांतन्यायतः प्राप्तातां एषांके यत्फलं कर्मजापूर्वपरिपा
कफलं भुंजते भोजोपभोगात्मसात्करणेषु भुजो नवनन्यात्म
नै पदं । इति षट्कोट्यालं बी एकः प्रश्नः । के भुंजत इति पाठे एकवच
नं बहुल्ये यद्वा भुजीति इदितो धात्वं तरस्येदं ह्यपिरूपमेकव
चनं । अथवा कः कालपात्रमासज्यकंठे मोहाब्जजानते इति
यत् बहुवचनमार्थः । के भुङ्क्ते यज्ञफलं । ब्रह्मा वा हरो वा हरि
र्वेति स्पष्टोर्थः अस्मिन्पक्षे उ-तरवाक्यद्वयमस्यैव प्रपंचः ॥
ययेको देवः सर्वांतर्यामी इति मुख्यं मतं तदाष्टच्छति । को वा
ध्येय इति । सर्वांतर्यामि तया भोक्तृत्वेन ध्येयः । सुरोत्तमः
को वा । हिरण्यगर्भो वा हरो वा हरिर्वा इति त्रिकोट्यालं बी द्विती
यः ॥

अ.पु को वा ध्येय इति द्वितीयां प्रश्नं स्वयमेव व्याख्यातिकृतमिति। वे.मा.
 कृतं निष्पन्नं यज्ञफलं यस्यार्पिते। यदेवता क्रियते हिरण्यगर्भे २
 ना वा हरत्रा वा हरि-तावेत्यर्थः। यस्य अर्पित इति संध्यभावो
 वाक्ये तु सा विवक्षामये। क्षत इति वचनात्तापुः। आर्षत्वाद्वा
 भोगादन्तपानादिः अन्तादेः उपभोगः। श्रुक् दन् वनितादीनां
 धारणाचर्यनालोकनादिः अन्यदीयस्य कालांतर भोगस्य पा
 लतायात्मा धीन तया स्थापनमात्मसात्करणं। किमर्थमित्या
 क्षेपे द्रव्याणां कर्मसंयोग इत्याधिकरणोक्त धात्वर्थस्यैव भा
 व्यत्वं पदश्रुत्या प्रतीयते। स्वर्गादेः खल। वाक्येन श्रुतेः वा
 क्यं च दुर्बलं। भूतं च स्वर्गपश्वादिद्रव्यं भव्याय कर्मणे उपदे
 श्यं न भूताय भव्यकर्मपदेशनमिति व्यायोहेतुः। १३॥ ययस्ति प्र
 योजनमित्युन्नेयांशस्य पदश्रुतेर्बलीयस्या विधिश्च श्रुत्या हि भा
 वता ॥ अवरुद्वात यागादि भाव्यमालं बितुं क्षमा। स्वर्गादिः।
 कामनायोगात्फलत्वेनैव गम्यते।

(के) को मुंजते यज्ञफलं को वा ध्येयः सुरोन्तमाः ॥ कृतं
 यज्ञफलं यस्य अर्पिते मुनिसन्तमाः ॥ इति नारदवाक्यं तु
 श्रुत्वा ते मुनिपुंगवाः ॥ संशयार्थं समापन्ताः कथमर्थं
 विचार्यतां ॥

स्वरसात्पुरुषाणां द्विकामत्वा फलगाचरेत्येतदधिकरणं सि
 द्धांतन्याय उक्तायकः। षट्कोट्यालंबि प्रक्षेपत्वात् कर्मणः
 शास्त्रं सर्वाधिकारं स्यादित्यधिकरणं। केन तत्र प्रधानवाक्ये
 न सर्वेषामधिकारधीः जायते तद्देशेनांगवाक्यानामुपवर्षनं
 इत्यादिनाद्यस्य प्राप्तिः ॥ २॥ पुरुषार्थैकसिद्धत्वात्तस्य तस्या
 धिकारः स्यादित्युक्तन्यायेन आर्त्विज्यमित्योउलोमिः तस्मै
 हि परि क्रियत इत्युक्तन्यायाच्चर्त्विजां प्राप्तिः ॥ ३॥ मरीच्यप्रादि
 मताद्गर्ममहीपालानां ॥ ४॥ स्वामिनः फलश्रुतेरित्यात्रेय इति
 न्यायादेवानामेवेति प्राप्तं ॥ ५॥ सहकार्यं तरविधिः पक्षेण तद्वै
 विधानादित्यनेन षष्ठस्य ॥ ६॥ गुहां प्रविष्टा वित्यादिना एकोदेव
 मः ॥ इत्यस्येति प्रकृतमनुसंगमो ज्योऽज्जी वाक्मः ॥ इति नारदवाक्यं प्र
 श्नरूपं श्रुत्वा ते मुनिपुंगवाः ॥ संशयार्थं यमपि नारदागमन

नैवाज्यावेक्षणादीनां पुरुषं प्रति योदनामतेऽसमर्थः तच्छब्दं कर्मकृत्वा धिक्कार
भाक् २ इत्येतदधिकरणं न्यायेन दित्यस्य २

महा नाथा पदपहारि तत्त्वज्ञानादि संपत्कारि नराणां इदं वै ॥
नारं अज्ञानादि तद्वृत्तिरिव डयति ज्ञानोपदेशेनेति नारदः ॥ २
तदुक्तं नारदीये ॥ गायन्तारायणकथां सदापाप भयापहं ॥ ना
रदो नाश न्नेति बृष्णमहान जेतमः ॥ नरतीति नरः प्रोक्तः
परमात्मा सनातनः ॥ इति वचनरः परमात्मा तस्येदं नारं पर
तत्त्व विषयकं ज्ञानं तदृदात्पुपदिशति इति नामति रुक्मेश्वरः ।
तथापि संशयायेदं संशयार्थं अर्थेन नित्यसमासो विशेष्य
लिंगताचेति वचनात्समासः । इदं जातमितीति शेषः ॥
अनेन वाक्येन विशेषदर्शनाभावसहकृतसाधारणधर्मव
द्भिर्भि विरुद्धनाताकोटिज्ञानजननात् । तत्त्वसंशयायेदं
जातमिति समापन्ताः नानाविधोपायचिन्ताव्याकुलचि
न्ततया मनोव्यथालक्षणापत्त्याप्ताः । आपन्न आपत्प्राप्तः
स्यादित्यमरः ॥ यद्वा संशयार्थं संशयहेतुं अर्थशब्देहेत्व
र्थः अर्थः स्याद्विषये मोक्षे वस्तुहेतुनिवृत्तिष्विति वैजयंती ॥
विरुद्धनाताकोटिज्ञानप्राप्ता इत्यर्थः ॥ संशयार्थमित्यस्यावृत्तिः
संशयार्थं संशयस्य अर्थः निवृत्तिः संशयार्थः सोऽर्थः प्रयो
जनयस्य तत्तथासंशयनिवृत्त्यर्थं ननु संशयस्यार्थो निवृत्ति
र्यस्मादिति विग्रहं कुतो नाद्रियंते चिरंतनदीकाकार इति चेन्न
अभिप्रायसद्भावात् तथाहि अप्रथा विभक्त्यर्थे समानाधि
करणानां बहुव्रीहिरिष्यत इति वचनात्समानाधिकरणबहु
व्रीहावेविधिः सूत्रकारादीनां कथं तद्विकंठे कालः चक्रपाणिः
पद्मनाभः पद्मगंधिः इत्यादौ व्यधिकरणबहुव्रीहिरिति चे
त्तहलदंतादित्यादिज्ञापकात् । नयैकत्रोक्तन्यायः । ज्ञाप
सिद्धं न सर्वत्रेति परिभाषाविरोधात् । अन्यथा पंचभुक्त
इत्याद्यपि बहुव्रीहिः स्यात् हेतुः साध्याभाववद्वन्ति रि
त्यादौ त्वगतिका गतिव्यधिकरणबहुव्रीहिः ॥ नचात्र
तथेत्यसौ (३०) ॥ अर्थभेदे शब्दभेद इति पक्षमाश्रित्य
न्यायसिद्ध्या वृत्त्या समानाधिकरणबहुव्रीहिरेवाश्र
यणीयेति ॥ उक्तयेदं श्रीमद्भिजयीन्द्रतीर्थश्रीमच्च
रणेरिति केचिदत्र एतत्संशयनिवृत्तिविशये कथं

१ पु. कर्तव्यमिति वचनमूचुः । एतत्संशय निवृत्तिः केनोपायेन स्यादिति वचनाभिप्रायः ॥ केचिद्विचार्यतामित्युचुः । एतत्संशय निवृत्तिः केनोपायेन स्यादिति वचनाभिप्रायः ॥ केचिद्विचार्यतामित्युचुः । वादआरभ्यतामित्यभिप्रायः । एवंविचारे प्रचरति सति एष विमर्शी जातः । बहुवो हिरण्यगर्भाः हिरण्यगर्भतः संति । तदर्थः शैवाशिवतः । केचिदेव षेचरात्रिका विष्णुतः एवं च वादः कल्लेन पच्यते । यत्काले बिलंबते । भाजकृतत्वं निर्णयः कथं स्यात् । विचक्षणवतीं वाचं वदे च्यक्षुर्वै विचक्षणं विध्येते नपभ्यतीत्येतद्वै मनुष्येषु सत्यं निहितं यच्चक्षुस्तस्मादाचक्षणा माहुरद्रागिति सयदृशमित्याहा स्यश्रद्धाति यमुर्वै स्वयं पश्यति न बहूनां च नान्येषां श्रद्धाति तस्माद्विचक्षणमेव वाचं वदेत्सत्योत्तराहैवास्य वागुहिता भवति ॥ इति श्रुतेः ॥ श्रुतामनुमितामपि शीतां प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव दृष्ट्वेत्यादि महदाचारा च सिद्धप्राबल्यवत्प्रत्यक्षप्रमाणसिद्धेर्नैव हेतुना स्यादिति ॥ ततः किममुदित्यत आह ॥ संमिकित्वेति । तद्वन्नवस्थिततानाविधवचनसमये सर्वे मिकित्वैकमत्यं प्राप्या ब्रह्मविशं वरं भृगुं उपसंगम्यतं प्रति भक्ति तन्माणाः । भक्तिभरेणान्त उरीराः । कृतांजलिपुटाः भूत्वा स्थिताः संतः वक्षमाणां वचनमूचुः ॥ वचनप्रकारमाह ॥ गच्छेत्यादिना ॥ हेमह्वोर्बुद्धे अत्यंतनिश्चितमते मुने परं परमपरार्थं रसतमं । सुरासं देवश्रेष्ठं वेनुं निश्चेतुं विघ्नब्रह्मादि बालशंकितान्विहाय । हरिहरहिरण्यगर्भेषुक उत्तम इति निश्चेतुं यथोचितं लोकां श्रीघ्नं गच्छेति योजना ॥ ६ ॥ अत्र विप्रतिपन्नजनबाहुल्या बाहुल्याभ्यां मुनेर्लोकगमनं पार्वपर्यबोध्यं । तथा च सत्यं जगामेत्याह । इति तेषामित्यादिना जगामेति शेषः ॥ अग्रजं अग्रजन्मानं अनेन मद्वै त्वभिजन उक्तः । चतुरास्यसमुद्रत चतुर्वेदघोषविराजितं अनेन मद्विद्वान्भूताविद्योक्ता । अपो पतिरितीव दिशां पाला इति दिव्यालानां वाक्यं नाम । दिशां पालागणैः सार्द्धं अनामयं जगदीशानं

भ.पु. नारायणं स्तुवंतं चतुरास्य समुद्रत वेदघोषविराजितं किं वैमा-
 शीट मकुटोज्ज्वलं । किरीटान्येव मुकुटानि तैरुज्ज्वलं मकिमं २.
 उते मकरुट नलोप श्येत्यने नोटन । योगिकेयं भूषण
 सामान्यार्थः । तथाचकिरीट भूषणोद्भासितमित्यर्थः ॥१॥ य
 द्वे-न्तरपदे मकुट इ ७८ श्लोष्टवाची किरीटेषु मकुटा श्रीष्ठाः
 तैरुज्ज्वलं श्रौष्ठ्यं च नारायणां ध्येयारण्यत्रा नम्रत्वं स्युरु
 -न्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्ष भकुंजराः सिंह शार्दूलनागाद्याः पुंसि
 श्लोष्ठार्थ वाचकाः इत्यमरोक्तेः । विदुन्मुकुट इत्यादिप्रयोगाच्च ॥१॥
 अथवा किरीटपदेन ये नौर्णकार्पासादि मृदुशिरोवेष्टा न्युच्यं
 ते । तथाच किरीटानामुपरितनानि किरीटोपरि तनानि तानि च
 तानि मुकुटानि च किरीट मुकुटानि इत्यन्तरलोपी तैरुज्ज्वलं ॥३॥
 अथ च चत्वारि किरीटानि तेषां यन्मुकुटं मंडनी भूतं पंचम
 शिरो ध्यधिक्षिप्तं किरीटं तेनोज्ज्वलं ॥४॥

समिलित्वा तदा सर्वे भृगुं ब्रह्म विहा वरं ॥ ताम्चुर्भ
 किं नम्रागाः कृतांजलि पुटा स्त्विह ॥ गच्छ शीघ्रं महाबुद्धे
 परं वेत्तुं सुरोत्तमं ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा भृगुकंजज मं
 दिरम् ॥ तत्र दृष्ट्वा ष्टबाहुं तं साक्षाद्ब्रह्माणमग्रजं ॥ चतुर्मुखमु
 दारांगं सरस्वत्यानुसेवितं ॥ चतुरास्यं समुद्रत वेदघोषावरा
 जितं ॥ दिशां पाल गणैः सार्धं (ई) किरीट मकुटो ज्ज्वलं ॥
 स्तुवंतं जगदीशानं नारायणमनामयं ॥ तं नत्वा भक्तिभा
 विन मददीप्या विराजितं ॥ पतितं स भृगुं दृष्ट्वा नोवाच
 वचतं विधिः ॥ तं नत्वा किंचिदज्ञानमाश्रितं स ऋषिर्ययौ ॥

शिरो ध्यधिक्षिप्तं किरीटं तेनोज्ज्वलं ॥५॥ किंच किरीटानां
 उपर्यपि यानि मुकुटानि वैशिष्ट्य निमित्तानि तैरुज्ज्वलं
 अयं भावः ॥ देवानां मूर्धनः किरीटिनः मुक्तियोग्य जीवोत्त
 मत्वात् ब्रह्माणस्तु किरीटा अपि सर्व जीवोत्तमत्वात्
 हरेस्तु किरीट किरीटोपि किरीटी सर्वोत्तमत्वात् ब्रह्म
 णो द्विबेधुर इति यावत् ॥६॥ सरस्वत्यानुसेवितं ।
 उदारांगं चतुर्मुखं । अष्टबाहुं । साक्षाद्दरे रग्रजं अग्र
 जन्मानं च तं प्रसिद्धं । ब्रह्माणं दृष्ट्वा मददीप्या विरा

भ. पु. जितं हर्ष मोद संकरो मदः श्रुत धनकुलकर्मजः वे. ग. २
तस्य दीप्तिरुत्कर्षः तथा विराजितमपि विजितौ चि
त्यमपि मद्यपि मदी न्मन्तनाभिवादयेत् । तथापि भ
क्ति भावेन तन्न त्वा स्तुत्वा प्रणनामेति शेषः । विप
र्ययेषावेति ॥ पतितमिति ॥ विधिः यथा हरि चिन्त
विधानतः । स ब्रह्मा प्रणनामपि भृगुं दृष्ट्वा तर्कियदपि वय
नमुवाच तमिति दृष्ट्वा भूतं ब्रह्माणं न मत्वा किंचित् ईषत्
अज्ञानं कर्तुं तमाश्रितं न मत्वा यद्वा कर्म द्वितीया श्रितेति द्वितीया
अज्ञानं अश्रित्यांगीकृत्येव वर्तमानं अयमीषदज्ञानवान् कर्त
व्याकरणादि त्यनुमाय मत्वा नायं सर्वोत्तमः अज्ञानादि त्यनुमा
य सार्धिर्ययो निर्ययो तल्लोकादिति शेषः ॥ कैलासेति ॥

ब्र

ता पार्वत्ये त्वयोः । यद्वा पार्वतीति भिन्नं ता प्रत्ययस्य सुर्वानुगा पूर्वसवधौ
न पार्वती नरपदः । स पदोपेत्यनेन समासः । तदुपरि यत्कृतं सर्वपदशब्दि
त्यो दिवत् । यद्वा पार्वतीति भिन्नं ता प्रत्ययस्य सुर्वानुगा पूर्वसवधौ

सर्षिः कैलासगिरिमासाद्य निजमंदिरे काममंदिरे पार्वती
सार्धं पार्वत्या सार्द्धं पार्वती सार्द्धं स्तं सहस्य मध्य तिपातः
अर्धनासो श्वरं क्रीडंतं कामुकमुत्कटे रघायुक्तं दृष्ट्वा स्तुत्वा तमा
मेति शेषः । क्रोधात्ताम्र विलोचनः । वधादिपर्यंतं क्रूरजनाश्रय
मनः प्रवृत्तं ज्वलन्नेन अरुणीकृत विषमलोचनः काममिव तं हंतुं
शीघ्रमाद्रवत् । ऋषिः शापनिराकृतः ऋषेः शापेन आक्रोशे
न महादेव इति भक्ति भावेनागताय मह्यं कथं ब्रुह्यसीति
विरुद्धा तु ध्यानेन निराकृतः निवृत्तो भूदित्यस्ति ॥ शशापे
त्यादि ॥ सः ऋषिः शंभुं ब्रह्माणं लोकैः त्वनैव पूज्यसे इति ॥

कैलासगिरिमासाद्य तत्र दृष्ट्वा तिलोचनं । कामुकं पार्वती
सार्धं क्रीडंतं निजमंदिरे ॥ आगतं सामुनिं दृष्ट्वा पार्वती
लज्जयावदत् ॥ त्यज शीघ्रं महाबाहो आगतो मुविपुंगवः ॥
इति तस्या वचः श्रुत्वा क्रोधात्ताम्र विलोचनः ॥ तं हंतुमाद्रव
रघीघ्नमृषिः शापनिराकृतः ॥ शशाप स ऋषिः शंभुं लोकैः
त्वनैव पूज्यसे ॥ त्वच्छि श्वरपूजते नैव लोकै र्व्याति गमिष्यसि ॥
इत्युक्त्वा स ऋषिश्चागा द्वैकुंठ हरिमंदिरं ॥ तत्र गोपुरसाहस्र
तोरणादि विराजितं ॥ चतुर्दिक्षु चतुर्द्वारपालैरुपशोभितं ॥
तत्र शय्यागृहे दिव्ये रमा सार्द्धं रमापतिः ॥ तताडोरसि गोविं
दे भृगुः पादतलेनतं ॥ ताडय मानो हरिः साक्षादुत्थाय ऋषि
पुंगवं ॥ पपात पादयो भक्त्या ऋषिपादसरोरुहे ॥

शंभुं शी शानं । त्वच्छिश्न पूजने नैव त्वच्छिश्नाकारं लिं
 गार्चने नैव । लोके मानुषे ख्यातिं गमिष्यसीति । शंभू
 ब्रह्म त्रिलोचनः इत्यमरः ॥ शापप्रसंगादुभावपि शाप्त
 वानिति भावः । ब्रह्मकृतौ दासिन्येनां कुरितो ऋषे रोष इ
 रुद्राद्रो हेमे दुरीकृत इदानीं फलित भावः । इत्यमपि काचन
 रीतिः पुराणादौ दृष्टः । शंभुमिति पाठे लोकेः त्वं स्फुटं स्फ
 टिकेत्याद्युक्तवपुषा नैव पूज्यसे परंतु लिंगपूजने नैव
 ख्यातिं प्रसिद्धिं इत्यर्थः । ततो मुनेरेष विमर्षो जातः । न
 नु विमृश्य करणविरोधः । तस्य रोषदशाविषयत्वात् ।
 तर्कि वा भवत्सकीदृशो विमर्शः । तथा हि ब्रह्मा मां भक्त्या
 प्रणतं न किंचिदुवाच । रुद्रो मद्भ्यं दुद्रोह । विष्णुः यद्वपि
 मां दृष्ट्वा मदुचितसत्कारं कुर्यात्तथापि न तावता सर्वोत्तम
 त्वसिद्धिः किंतु यदि मया महाद्रोहेन द्रुह्यो नर्हि सा स्यात् ।
 अतः कथं गम महाद्रोहघटना तत्परीक्षानुकूला स्यादिति अतः
 सर्वज्ञो हरिरेतदागमनकाले रोत इवादृश्यत इति भावः । रमा
 साद्धी अरोत इति शेषः । आङ्गः पूर्वसवर्णः ॥ इत्येवं चक्रिरे
 यज्ञमर्षं जगद्दीशतुः इति एवमुक्तात् दीर्त सर्ववैलक्ष्ण्य
 विशिष्ट सर्ववैशिष्ट्याकारणात् जगद्दीशतु रर्षं कुर्वतो
 यज्ञं चक्रुरित्यर्थः । ग्रामं गच्छन्तृषां स्पृशतीत्यत्रेव तथा
 युक्तं चानीप्सितमिति द्वितीया । तदंतरेति । तस्माद्विष्णो
 रंतरमभ्यंतरं ज्ञानानंदादि गुणगणानां व्यवधानं यस्याः स
 तदंतरा । तदंतरे तस्या रमाया अंतरे अंतिके अग्रे तदंतरे हेत्ये
 एवं तदन्तरमाज्ञेया इति । प्राकृतातिशयित धर्म विशिष्टाद
 प्यतिशयित तादृश धर्म विशिष्टवाची तरन्तम ब्रतिरि
 कृत्तरतम शब्दः । अन्यथा तारतम्य शब्द निष्पत्तेः ।
 एतदुक्तं सुधायां तृतीयस्य तुरीयचतुर्थे । तरतम शब्द
 इव दहन शब्दोप्यप्रत्ययो स्तीति । यादुपत्ये च तरन्त
 मप्रत्यभिन्नतरतम शब्दो स्तीति । तथा च हरिः श्रीवि
 वासः सर्वोत्तमः स्वान्यनिष्प्रोक्तश्लोकैर्निबंधको-
 षवा न् रमा देवी साक्षात्तदंतरा तन्निष्प्रोक्तपादतिशये

भ.पु. नापकृष्टान्यो कर्षा नवधिक तन्निष्ठो कर्षा दृष्यति शयेनाप ॥ वै.मा
 कृषो कर्षवती तस्मात्साक्षादिति शये नावरेति यावत् । तस्मा २
 त्सा तरा तस्या अप्यति शयेन साक्षादवरो ब्रह्मा । तस्मात्सतमः । तथा
 चावरतरा रमा । अवरतमो ब्रह्मा । साक्षादित्युत्तरापि संब
 ध्यते । तथा चरमया अवरतरो ब्रह्मा । अवरतमा वाष्णी । अ
 वरतमः शिवः । एवंमारोहणावरोहणाक्रमेणो कर्षापक
 र्षाभ्यां तारतम्यं ज्ञेयं । सुरदैत्यनरेषु च । सुरशब्दो दृष्टां
 तार्थः । सुरेष्विव दैत्यनरेष्वपीत्यर्थः । तस्यापि पृथक्
 श्रेयः साधनत्वादिति भावः । यत्तु घटकसुरतारतम्य
 प्रसंगादुक्तमिति नासंगतिः । तदुक्तं तारतम्यं ततो ज्ञेयं
 सर्वोच्चत्वं हरेस्तथा एतद्विना नकस्यापि विमुक्तिः स्या
 त्कथंचनेति ।

आलिंगेति भक्त्यैव उवाच ऋषिपुंगवं ॥ किमर्थं त्वं ऋषि
 श्रेष्ठ मच्छरीरं कळीपाकं ॥ अमृतं च जरायुं च मच्छेद्यं
 देवमानुषैः ॥ वज्रादष्टगुणं विद्विमच्छरीरं द्विजोत्तम ॥
 किमर्थं ताडितं विप्रकोमलां घ्नितकेनते ॥ पादौते कोम
 लौ दिव्यौ मच्छरीरसमागमात् ॥ कियदुखं समापन्नौ न
 जानामि द्विजोत्तम ॥ इत्युक्त्वा द्विजपादौ तौ प्रक्षाल्यो
 ष्ठीादकेन वै । दधार शिरसा तोयं विप्रपादोदकं शुभं ।
 सगृहः सकुटुंबश्च सर्वलोकं विडंबयन् ॥ विबुधादर्श
 नेनैव पुनंति च जगत्रयं ॥ इत्युक्त्वा देवदेवेन ऋषिस्त्वा
 गाद्विरातत्वं । ऋषीणामग्राजातीनां सभायां स ऋषिस्त
 दा ॥ बोधयामास तां सर्वान् स तु सर्वोत्तमः स्वयम् ॥

● ततः प्रकृते किमभूदित्यत आह । ततस्त्विति ॥ ततः भृगु
 पद्वत्यनंतरं । भगवान् देवः । निजमं दिरे एकांते । यदाऽ
 तिष्ठत् स्थितः । कुत इत्यत आह ॥ ताडितो सिद्धिर् इति अत्र पाठ
 इयं । ऋषीणामग्राजन्मनेत्येकः । ऋषीणामां सजन्मनेत्य
 परः । जगन्नाथोपि योतः प्रविश्येत्यादेर्जगन्नि यंतामि अग्रा
 जन्मना । अग्रावर्षाजन्मना ऋषीणां ब्रह्म ऋषिणेति यावत् ।
 भृगुणा ऋषिज्ञान इति धातोः बुद्धिपूर्वं ताडितोसि आह ।

करवीरपुरं प्रतीत्यनुषज्यते ॥ यस्मिन्काले यथादेशे यथा
चारं करोमि तत् यत इति लभ्यते सर्वमिति च ॥ यथाचारः
प्रचरति तन्नातिचरेत् ॥ अन्यथा चरंदुष्यतीति वाक्य
शेषः ॥ तथा शब्दः समुच्चये ॥ देशइत्युपलक्षणं कुला
देरपि ॥ जनपदधर्माग्रामधर्माश्च तांन्विवाहे प्रतीयात् ॥
येनास्यपितरो याता येन याताः पितामहाः ॥ तेन याया
त्स तां मार्गं तेन गच्छन्तदुष्यति ॥ इति वचनात् ॥ तथा
चैत्वं योजना ॥ यथः यस्मिन्काले यस्मिन्देशे च यथाचारः
प्रचरति तन्नातिचरेत् ॥ अन्यथाचरन् दुष्यति ॥ तत् तस्मात् ॥
यथाचारं कालदेशकुलाद्याचारमनतिक्रम्य सर्वं करोमीति ॥
अतएव उत्तरत्र गीर्वाणाः संगिरंति ॥ यथायुगं यथादेशं यथा
कालं यथावयः । तथावतारमाकांक्षन् रमते रमया सह ॥
एवं वदंतस्मरपुंगवास्ते इत्यादि ॥ भगवत्पादाश्च प्रजायते
हि यत्कुले यथा युगं यथा वयः ॥ तथा प्रवर्तनं भवेद्दिवौ
कसां समुद्भवे ॥ इति स्वधर्ममुत्तमं दिवोकसां प्रदर्शयन्
इति ॥ इति संकल्प्य इति ॥ अनेन प्रकारेण संकल्प्य मा
नसं कर्मकृत्वा लीलामानुषविग्रहः लीलार्यै स्वावता
रायपरिगृहीतवासुदेवादिमानुषविग्रहः ॥ मायावीपू
रेषां देत्यानां व्यामोहनं करोमाया सास्यास्तीति मायावी ॥
अस्मा येत्यादिनावितिः ॥ परमानंदः पूर्णानंदानुभवात्मकः ॥
उत्तमं वैकुण्ठं त्यक्त्वा अस्य श्लोकस्य एवं गिरिवरं प्राप्य
भगवान्वैकुण्ठचले वैकुण्ठादधिकं मत्वा विचचार इतस्तत
इत्युत्तराध्याये विद्यमानेनान्वयः ।

करवीरपुरं दिव्यगच्छामि गरुडध्वज ॥ इति सा प्रेम
कलहं कृत्वा तु हरिणा सह ॥ रमाजगाम तत्क्षेत्रं कर
वीरपुरं प्रति ॥ यदागता महा लक्ष्मीस्तदा नारायणो
हरिः ॥ अष्टाविंशति मे प्राप्ते द्वापरान्ते कली युगे ॥
यस्मिन्काले यथादेशे यथाचारं करोमि तत् ॥ इति
संकल्प्य गोविंदो लीलामानुषविग्रहः ॥ मायावी
परमानंदः त्यक्त्वा वैकुण्ठमुत्तमम् ॥

सुभिस्तो देश इति वदन्माया वसुं धरागमनं कारुणं रमेशाग
मनस्येति प्राप्त्याकारणं पृच्छया यस्मिन्काले तथा देश इत्यादिना
कथं तापृच्छायाश्च समाधिरुक्ता भवति ॥ गिरिमूढ-ताप्रश्नो-त
रार्थः ॥ एवं गिरिवरं प्राप्येत्ये तद्वाक्यं घटकोक्तं परामर्शं एवं कारेण
परामर्शमाह ॥ गंगाया दक्षिण इत्यादिना ॥ एतन्नयो जाते तदुपरि
इत्यर्थः ॥ नदीनां प्रवरा जह्नु वीव । शुकेनमे महागुरुसमागम
द्वारा सदृशं तोपदेशाद्योग्य श्रीनिवासापरोक्षः स्यादिति मनसि
कृत्वा सर्वं नदीमातृकपद्मं सरसि नक्ष्मी सन्निधौ तपश्चरणा
-ततपः प्रसन्नं श्रीनिवासे तोक्तं वरलाभा-तद्वरदेत्यर्थः ॥ तदुक्तं
ब्राह्मे तृतीयो ध्याये ॥ शंखराजं प्रति श्रीनिवासः ॥ त्वंचापि गच्छ
शैलैर्द्वै पूर्वस्वर्गमुखीतटे ॥ यत्र ब्रह्म शिखानाम सरिन्मध्ये च
वर्तते ॥ अगस्त्य तपसा पश्चाद्गुह्या सन्निध्य मन्त्रवै ॥ पादा
ईशान विष्णोर्देवानां तत्र संति हि ॥ यतिरूपो मातरिश्वा
ह्यष्टाविंशति मेकलौ ॥ यजन्नायं वदंत्यहो मध्वनाम्ना परं विभुं
तवैव तपसा पुण्ये प्रीत्या चागस्त्य योगिनः ॥ तत्स्थापितात्म्यं
पुण्ये चातुर्मास्यं करिष्यति ॥ शुक्रः श्रोष्यति तच्छास्त्रं पद्म
तीर्थदिक्कैर्युतः ॥ पश्चादपगिरेः शृंगे दक्षिणे चक्रसंज्ञके ॥
तत्र कालांतरे गस्त्यः स शिष्याप्यागमिष्यति ॥ मुनिनोक्तं
च माहात्म्यं शृण्वन्कुरु प्रदक्षिणं ॥ साकं तेन समाधिस्थः सा
क्षात्पश्यति तं विभुं ॥ त्वयापि संस्तुतो देवः तवाभीष्टं ददा
ति च (हि) इत्यादि प्रयच्छति ॥ एतेन बहु भक्तस्य गागमे
सत्येव श्रीनिवासस्य तन्नेत्रा बहूनां योग्यापरोक्षदत्ते
भि रुर्यि विशेष इति ज्ञायते ॥ अनेनैव महोत्सवे बहूनां
यात्रेति प्रसिद्धिः ॥ पद्म तीर्थादि हागत इति पाठे ॥
सत्यादागत्य च्छायाशुके नैक्य मापाद्य पद्म तीर्थादिगा
हत इत्यर्थः । द्वितीये स्पष्टेर्थः । मुनिना च मध्व
मुनिना शुक्रमुनिना अगस्त्य मुनिना च उक्तं । शास्त्रेण
भागवतेन पुराणेन चोक्तं माहात्म्यं । परतत्त्व माहात्म्यं
कृष्ण माहात्म्यं तीर्थ माहात्म्यं च त्वयापि न केवलं तैः

भ.पु. विस्तारवान् । समसूत्रं त्रिंशद्योजनायामवान् । वदनमिति स विंमा
 र्पगिरिरिति शेषः । वदनं वदनांशः वेकटगिरिः तन्नामकः मध्य २
 मांशः तारसिंहाचलनामकः पुच्छांशः श्री शैलः क्षेत्रमयः
 प्राचुर्येण प्रस्तुतानि क्षेत्राण्यस्येति क्षेत्रमयः तत्प्रकृतव
 चने मयडिति प्राचुर्यं मयद् । सर्ववृक्षसमाकीर्णः । अश्वत्थो
 दुंबरकोविदारादि सर्ववृक्षैर्निबिडः ॥ सर्वधातुविभूषितः
 सुवर्णरूप्यताम्राणि हरिताळं मनश्शिला गैरिकं जन
 कासीस लोहसीसाः सहिं गुलाः । विमलं कार्पूरं ताप्यं त्रपुका
 स्यं तयैव च गंधको भ्रक मित्याद्या धातवो गिरिसंभवा इत्यु
 क्त्वा धातुभिर्विभूषितः । तदुक्तं वराहे अष्टमे ॥ अष्टातां खन
 यस्संति लोहानां कनकाचले ॥ युगभेदेन दृश्यंते नराणां
 पुण्यकर्मणां ॥ सुवर्णं रजतं ताम्रं रीतिः कां रयं तथा त्रपु
 सी संचतगरं चैव अष्टौ लोहानि चक्षते ॥ इति ॥ सरलविरल
 तथा कलिवृक्षघनतयापि सर्ववृक्षसमाकीर्णत्वं साधारणमतः ॥
 पुण्यकाननत्वप्रयोजकदेववृक्षादीनां ह ॥ कुंदमंदारेत्यादिना ॥
 कुंदमुकुंदः । मंदारेलक्ष्मीः । पनसे विश्वेदेवाः ॥ प्लक्षोऽश्वत्थः ॥
 तस्मिन् विष्टरश्वाः केशवः ॥ औदुंबरैरग्निः । किंशुकैर्भगः
 ब्रह्माय । मुकुंदे मुकुंदः । पारिभट्टेऽहि ब्रह्मः ॥ तिं त्रिषां वर
 णः । जंबौ ब्रह्मा ॥ ताळे हिंताळे च श्री सरस्वती च ॥ लक्ष्मी सर
 स्वती सन्निधानस्य स्वतपः संतुष्ट ब्रह्म वरलब्धत्वात् ॥ पुन्ना
 गेशेषः ॥ देवदारौ सर्वदेवाः ॥ कुं भूमिं यतीति कुंदः । दोऽवखं
 उते पृषोदरादिः ॥ कुंदश्चक्र भ्रमे माद्ये निधौ कुंदे मुरद्विषि
 इत्यमरः ॥ कुंदरुष्केति प्राकृतभाषया गंदिकापणे प्रसिद्धः ॥
 मंयते स्तूयते मंदारः पारिजातकः । मंदारः पारिजातक
 इत्यमरः ॥ प्राकृते हालिवाण । पण्यते स्तूयते पणसः
 पणस्तुती पण्डिपनि भ्योऽसच् ॥ पनसः कंटकिफलः
 पणश्च बृहत्फलः इत्यमरः ॥ प्रक्षरतीति प्लक्षः । अन्येषां
 पीडितः । श्री वृक्षः पिप्पलोऽश्वत्थः प्लक्षश्च लदलो
 गुळः इति वैजयंती ॥ श्री वृक्षः केशवावासी मांगल्यो व
 ह्निगर्भकः । इत्यमरः ॥ औदुंबरः उदुंबर प्रव औदुंबरः ॥

भ.पु. स्वा र्थेण उदंबरो जंतुफलो यज्ञो मेहे मधुधकः । इत्यमरः । पलाशे वें.मा
 किं शुक्रः पणोवात पोथो जुहूतरुः । क्षारद्रु ब्रह्म वृक्षश्च जिपलाशः २
 समिद्ध इत्यमरः ॥ प्राकृते मुन्तक ॥ मुकुटः कुंद कुंदरु इत्यमरः ॥
 प्राकृते मल्लमर ॥ पारिभट्टे तिंबतरुः इत्यमरः ॥ बेबु ॥ प्लक्ष
 क्ष तिं त्रि णी चिंचा ऽम्लिका चुक्काच तिं त्रि ठा इत्यमरः ॥ हृण
 सी ॥ जंबू स्त्रिसारा विरजा महा त्वां महाफलेत्यमरः ॥ नीरलुगिडा
 न त्वंदूदं भ्रजं ब्रूक फेल्कर्क धू इत्युदंत निपातनात्कथमुदंततेति
 चेत्त । परिणत जंबुफलोपभोग हृष्टेति प्रयोगादिको ह्रस्वोऽप्यो गाल
 वस्येति उत्तरपदे ह्रस्वः । ह्रस्वान्तं । जंबुरत्यपि प्रकृत्यंतरमस्तीति
 जंबु मंडले रितिसाधुः । जम्यते जंबुः । जमु अदन्ते । तळते ताळः ॥ त
 ल प्रतिष्ठायां घञ् । तृणराजाङ्गु यस्तालो दीर्घस्कंदो (धो) दृमेश्व
 रः ॥ हिंनोति वर्धते तळति प्रतिष्ठते चेति हिंताळः ॥ हि वृद्धौ ॥
 तळप्रतिष्ठायां नुमागमः पृषोदरादिः हिंताळ स्तृणराजश्चलं
 तां कुरक इत्यपीत्यमरः ॥ पूजितः पुमान्पुन्तागः । पुन्तागे पुरुष
 स्तुंग केसरो देव बद्धभः इत्यमरः ॥ सुरगीमरः ॥ देवदारुद्रु किंलि
 मं पीतदारुचदारुचेत्यमरः ॥ बटौदुंबरा श्वत्थ प्लक्षगंधर्वा
 प्सरसां गृहा इति श्रुतिप्रसिद्धिः ॥ हंसकारंड वाकीर्ण इति ॥ हंसः
 कलहंसः कलहंसः कादं पक्षी हेसर कादंबः कलहंसः स्यादित्य
 मरः कारंडवः तीरकोली ॥ कारंडवो महापक्षः प्लवस्याद्वारिकु
 कुटः इत्यमरः ॥ तैराकीर्णः । बकः बेल्की बकः कद्ग इत्यमरः ॥
 कौकः चक्रवाकपक्षी कौकश्चक्रश्चकः गिणो अयकीर शुको इत्यमरः ॥
 कपोतः पारावतः पालिवाषाः पारावतः कलरवः पाटलांघ्रिश्च
 रक्तद्रुक् । मदे कटो बाल वत्सः कपोतो यशशादन इत्यमरः ॥ क्षी
 रहंसः राजहंसः । हंसास्तु श्वेतगरुतश्चक्रांगा मानसौकसः रा
 जहंसास्तुत इत्यमरः ॥ सिंह इति ॥ हिंनस्ति इति सिंहः ॥ हिंसि हिं
 सायां । पृषोदरादिः । सिंहो मृगेन्द्र मंचास्य इत्यमरः ॥ शृणोति
 शार्दूलः । शु हिंसायां खर्जादिभ्यश्चेति अलच् कमेर्दुक्केत्यनुवर्त
 माने शृणोते दीर्घश्चेति दुग्दीर्घौ शार्दूलद्वौ पि नो व्याघ्रे इत्यमरः ॥
 गह्वानादस्तु शार्दूलो हरितोऽनुल्य विक्रम इत्यमरः शेषः ॥ शृणोति
 शरभः । शृ हिंसायां कृशृशालीत्यादिना ऽभच् । शरभस्तूर्ध्वलोचनः ॥

भ.पु॥ गजारि रष्ट्रपादः स्मात् शेषः । अष्टपादे ध्वनयनः शरभो वनविं॥
 गोचर इति भारते ॥ क्रोशतीति क्रोडः घञ् पृशोदरादिः ॥ क्रो २
 डो भूदार इत्यपीत्यमरः ॥ क्रोडतीति वाकृड घनत्वे । मतंगा
 स्यायं मातंगः ॥ तस्येदमिति संबंध सामान्ये ऽष्ट ॥

कुंदमंदार पनस प्लक्षो दुंबर किंशुकेः ॥ मुकुंदैः पारि भद्रैश्च
 तिंन्निष्ठी जंबुमंडलेः ॥ तालहिंताल पुन्नाग देवदारु विराजित ॥
 हंसकारंड वाकीर्णो बककोक शुकेर्वृतः ॥ कपोतैः क्षीरहंसाद्यैः
 मृगैश्चा न्यै विभूषितः ॥ सिंह शादूल शरभक्रोड मातंग वानरैः ॥
 जंबुकैश्चैव भल्लुकैः कस्तूरीमृगवासितः ॥ मल्लिका मालती
 जाती नंदावर्त विभूषितः ॥

मतंगजो नागः कुंजरो वारणः करीत्यमरः ॥ नर इव वानरः ॥ वाशब्द इवा
 र्थे मयूरव्यं सकादित्वा त्समासः ॥ मर्कटो वानरः कीश इत्यमरः ॥ तेषां
 नरा इव नरेषु प्रचरंतीति वानरपदप्रयोगः ॥ मांसं जमतीति जंबुकः
 सृगलो वंचकः क्रोष्टुं फरुफेरव जंबुका इत्यमरः ॥ भल्लतीति भल्ल
 कः । भल्लपरिभाषणं हिंसा दानेषु उल्कादयश्चैत्यम् । अनुप
 धत्वा दूष्टु भावः ॥ ऋक्षाश्च भल्ल भल्लुका इत्यमरः ॥ करंडी ॥ अच्छ
 भल्लेति संघात विगृहीतं । कस्तूरी मृग वासितः ॥ तैर्वासितः ति
 वासितः । तत्संबंधि मृगमदवासितो भावित इति ॥ मल्लयते धा
 र्यते इति मल्लिका । मल्लमल्लधारणो ष्वल् । तृणशुल्यंतु मल्लिका
 भूपदी शीत भीरुश्चैत्यमरः ॥ शेषे मदयंतीति प्रमोदिनी अष्टापदी
 विचकिल इत्यादि ॥ मल्लयते धार्यते इति मालती मलतेरतिप्रत्ययः
 पृषदरादिः । सुमतो मालती जाती सप्तला नवमल्लिका वनमाली
 च नेपाली वनो मासे खरिष्यपीत्यमरः ॥ सप्तघ्राणादिपंच
 मनोबद्धिं चालयतीति सप्तला नेपालजा जीह्वु ॥ जायत इति
 जातिः औष्ठादिकः किः । वाडीषिजाती दक्षिणजाती पुष्प ॥
 नंद्यावर्तविभूषितः । नंद्यावर्ततु तगरस्तारा वटन भागणौ इति
 वैजयंती ॥ भंडीलोप्यथ चांपेयश्चंपको हेमपुष्पक इत्यमरः ॥
 संपिगीगिड ॥ वंजुजो शोकेरागिकं केळिरककाः विशोकः क
 र्णपूरश्चैत्यमरः ॥ अशोकदमर ॥ पुन्नाग उकः ॥ केतकैः हरिम
 केतकी नकीदितो व्यंजनजंबुको ॥ स्त्री भूषणं रजः पुष्पागुप्ता

भ.पु रागेवलीतक इत्यमरः ॥ नकी लुक्तेः ॥ रामायणे रण्ये ॥ श्रुतेरशोके ॥ वे.मा. २
 चंपकैः केतकै रपीति सकेतको द्वा लक नारिकेल इति महाकवि प्रयो
 गाच्च । केतकै रिति सा धुः ॥ द्वे द्वा ते श्रयभाषाः प्रत्येकं संबध्यत
 इति न्यायेन पंचरुकेतकै रशोककेतकै रिति वार्थः ॥ अतएव तत्र
 नागावसंति ॥ स्वर्नकेतकैः तसापीतामदन द्वीषी सुगं धीकनक
 च्छदा परुषी चापि इत्यमरः ॥ स्वर्नकेतकी मनोहरः । मनोरमः
 श्रीमान् संपद्युक्तः ॥ अतएव पुण्यकावनः ॥ तरव इति ॥ देवता
 गणाः । देवानां प्रतिमा स्थानीया स्तरव इत्यादि योज्यं ॥ एव
 मिति ॥ अहिगिरीं द्र जन्मनः । शेषगिरीं द्र मूर्तेः ॥ तथा वेंकट
 द्वेः ॥ वेंकटाद्वे तामकस्य हरे । श्रीनिवासस्य च । एवं उक्तप्रका
 रेण प्रभावो हि प्रसिद्धे स्ति ॥ यथेवं कुतः ॥ सर्वे न जानंतीत्य
 त आह ॥ जानंतीति तं । इति शेषः ॥ तमेवं प्र भावं ब्रह्मेश सुरे
 ष पूर्वकाः जानंति ॥ निजानुभावा हरे रनुग्रहा न्महा प्रयत्ना
 न्मन्वते ॥ तत्र एवं प्रभावे विषये मनुजाः किंकः परार्थ इत्या
 क्षेपे किं शब्दः ॥ किं राजा यो नर क्षतीति वत् ॥ ये दीनाः ॥ निज
 योग्यतादि एतत्प्र भाव हात्र सामग्री दरिद्राः ॥ दीनो दरिद्रो
 दुर्गतीपि स इत्यमरः ॥ तद्वि कथमपि किमपि किं न जानं त्येव
 त्यत आह ॥ कथं चनेति ॥ अतिप्रयत्ना किंचिज्जानंतीत्यर्थः ॥
 इयता प्रबंधेन किं तस्य चरितं माहात्म्यं पर्वतस्य चेति एत
 द्दन्तोत्तरं ॥ ६१ ॥ श्री इति श्रीमद्भविष्योत्तर पुराण व्याख्याने क
 ल्याणकांड दीपे जीवितांशु श्रीनिवासे ह्यंगवीनलाभो नाम द्वितीयो
 ध्यायः संपूर्णः ॥ श्री श्रीनिवासाय मंगलं ॥

चंपका शोक पुष्पागः केतकैः स्वर्नकेतकैः ॥ एवं मनोहरः श्रीमान्
 पर्वतः पुण्यकावनः ॥ तरवो देवतगणाः मृगाख्या मुनिपुंगवाः ॥
 पितरः पक्षिणः सर्वे पाषाणा यक्ष किन्नराः ॥ एवं प्रभावो हि गिरी
 न्द्र जन्मनः श्रीवेंकटाद्वे स्तुहरेः तथैव ॥ जानंति ब्रह्मेश सुरेश
 पूर्वकाः किं तत्र दीना मनुजाः कथं चन ॥

॥ इति श्री भविष्योत्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये गिरिवर्षा नाम

द्वितीयो ध्यायः

३५ श्री भास्यायनमः ॥ विश्वायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ जनयति विवेम
 धिसमारव्यो राजसे नात्म नासौ अवति हरि समारव्यः सत्वनि
 ष्टः प्रपंचं ॥ हरति हर समारव्यस्तामसी मे त्य वृत्तिं मधुमयन
 महिम्नामस्तिवे न्तानकोपि ॥ ३ ॥ ती र्थानां माहात्म्यमाचक्ष्वेत्य
 स्योत्तरमाह ॥ तस्येत्यादिना ॥ तस्या हीन्द्र गिरिः उपरि ३० ध्व भागे
 मूर्ध्नि देशेवरा ॥ सर्वती र्थोत्तमा ॥ वराहे प्रथमे ध्याये ॥ एतेषां प्रवरा
 देवि स्वामि पुष्करणी त्वेवं नामधेयं च त कृतं ॥ मार्कांडेय समस्था
 नां ती र्थानां स्वामिनी यत इति ॥ स्वामिनी च सा पुष्करिणी चेति
 कर्मधारयः ॥ वराहे प्रथमे ध्याये ॥ त्रैलोक्ये याति ती र्थानि सारां
 सि सरितस्तथा ॥ तेषां स्वामित्वमापन्नं धरे स्वामि सरो वरमि
 ति च ॥ स्वरूपं नाम चोक्ता लक्षणा व्याह ॥ मत्स्येत्यादिना ॥
 मीनकूर्म संपूर्णा गहना जलकु कुटाः कारं व वाः तैर्मुखा भरष
 स्था नीयै भूषिता ॥ ३ ॥ शिं शुमारगणा कीर्णा ॥ शिशुमारय
 तीति शिं शुमारः स इवा चरति इति तथा सहस्र दंष्ट्रः पाछीन
 नामकः करिमीनु ॥ यद्वा शिं शुमारः मोसली । तद्दे दा शिं शुमा
 रोद्वाः शंकरे मकरादयः इत्यमरः ॥ तद्गुणसंकुलेत्यर्थः ॥
 मंडूकस्वन हुंकृताः ॥ मंडूकस्वनात्मक हुंकारयुक्ता ॥ हुं
 श्रीतिवास भक्तोयं इति परि पृच्छंती हुं नाश्यामि सहस्रान्ता
 ने पापानि इति कृध्यंती । हुं मन्तीरादपसर हरव भक्ता इति भर्त्स
 यंती श्रीतिवास सान्नि ध्यात्वाप पराभव शक्तिमती इत्याद्येव हुं
 कारयुक्ता ॥ हुं वितर्के परि प्रश्ने स्मृत्या मंत्राण भर्त्सने अंगीकारे
 च कथितं इत्यमरः ॥ वितर्के च परि प्रश्ने क्रोध भर्त्सने योरपि ॥ अ
 निच्छा भययोः स्मृत्या हुं मित्यव्ययमुच्यते इति नानार्थे गते
 हुंच पराभिवात्मकः इति ब्रह्म रोषे लैत तीरजे वृक्षसंघैश्च
 चुंबिताच वरानना ॥ वराननेति ह्रस्वांतपाटे जकस्य शोभ
 कस्य वा सं बोधनं । भूषितेत्य ध्याहारः ॥ सुबिबक्क संयोगे ॥

॥ हरिः ॐ ॥ तस्योपरि वरा दिव्या स्वामि पुष्करणी शु भा ॥
 मत्स्यक चप संबाधा जलकु कुट भूषिता ॥ ३ ॥ शिं शुमारगणा
 कीर्णा मंडूकस्वन हुंकृता ॥ तीरजे वृक्षसंघैश्च चुंबिताच वरानना ॥ ३ ॥

भन्तु न केवलं पूर्वोक्तैः भूषिता ॥ अगितु वृक्षसंघैश्च न केवलं वृक्षसंघैः वेत्ता
 भूषिता अपि त्वभिस्थाबीये स्तीरजैः वृक्षसंघैश्चुं बिताच ॥ स्वा
 ग्रात्मकः ननसंयोजिता ननाद्ये त्यज्यः ॥ यदाय शब्द इवाथैव
 शाननेव जगन्मोहन सौंदर्य बन्मंदस्मित कल्येव चुं बिताच ॥ २ ॥
 लक्ष्मण मुक्ता माहात्म्य माह ॥ गंगादीति ॥ जन्मभूमि विराजिता ॥

जन्माभूम्या विराजितेति तथा ॥ तथाच ब्रा
 ह्मे तृतीयो ध्याये ॥ देवस्य पायिकाकायि न्नाम्ना बकुलमालिका ॥
 प्रसाद्य देवं पाकेस्मिन् श्रिया संयोजिता विभुं ॥ तीर्थभूम्या धिपत्य
 च लेभे वरमनुत्तमं ॥ तत्रैव वासं देवस्य ययाचे सा पुनर्हरिं ॥ इत्यादि ॥
 स्वाभिपुष्करिण्याः परितो भूम्या स्तीर्थभूमित्वं ॥ पादोत्तरं जन्म
 भूमि विराजिता इति ॥ गंगादिसर्व तीर्थानां जन्मभूमिः शुभोक्ते
 ति पुराणां तरात्साधुः ॥ पुण्यातिबर्धयतीति पुण्यबर्धताः ॥ नद्यादि
 त्वाभ्युः ॥ किमत्र मनुजानां च स्नानकालो वधारितः ॥ अयंकाल
 इति ॥ एतेनेति च शेषः ॥ एतेन देवानामपि बांछितत्वेन मनुजानां च
 मानुषाणामपि अयंकालः ॥ धनुश्शुक्र द्वादश्यरुषोदयकालः ॥
 अत्र पुष्करिण्यां स्नानकाल इति अवधारितः ॥ अयमेवास्यां स्नाने
 फलातिशय हेतुः नान्य इति निर्धारितः ॥ अत्र स्नानप्रवृत्तावंग
 भूतं फलातिशयादिकं किं बहुव्यमस्तीति शेषः ॥ अथवा बहुतो
 क्तेनेति शेषः ॥ अत्र पुष्करिण्यां स्नाने कर्तव्ये किं बहुतोक्तेन
 मनुजानां पि अयमेव स्नानकालो वधारितः इत्यर्थः ॥ ५ ॥
 पुराणार्थिः स्नानाधिकारिणः संबोध्य श्लोकमेकं गायति ॥
 जन्मना किमनेनेव देवेन भवतामहो ॥ स्नानदानेन तन्तीर्थे मनु
 जा भाग्यशालिन इति ॥ अहो स्नानाद्यधिकारिणः ॥ देवेन
 पूर्वपुण्ये नागतेन ॥ अनेन मानुषेण जन्मनेव जन्ममात्रेण
 जन्मागमन तत्क्षणे इति यावत् ॥ किं किं भाग्यं प्राप्तं ॥ किं कु
 ल्यंकुतमासीत् ॥ किंतु तत्रापि देवेन ॥ तत्राप्यतिशयिन पुण्ये
 न तन्तीर्थे कृतेन स्नानदानेन मनुजाः भाग्यशालिनः ॥ कुत
 कृत्या श्वेत्यर्थः ॥ शूरबोनाम नृपः कश्चि स्नानमात्रेण मुक्ति
 गः ॥ नाकगः ॥ अयमंशी वामन पुराणे ॥ एकादशध्यायादा
 सप्तदशाध्यायं विस्तरेण व्याख्यातः ॥

गंगादि सार्वती र्थानां जन्म भूमि विराजिता ॥ तस्यां ये
स्नानातिमनुजाः ते धन्याः पुण्यवर्धनाः ॥ ३ ॥ धनुर्मासे
सि (शि) तेष ध्वे द्वा दस्या मरुणोदये ॥ कौंक्षंति त्रिदशा
तत्र मज्जनं तज्जले शुभे ॥ ४ ॥ किमत्रमनुजानां च स्ना
नकालेव धारितः ॥ तत्र श्राद्धादिकर्माणि पि तृष्णां प्री
तये द्विजाः ॥ ५ ॥ जन्मना किमनेनैव देवेन भवताम
हौ ॥ स्नानदानेन तन्ती र्थे मनुजां भाग्यशालिनः ॥ ६ ॥
शंखो नाम नृपकश्चिस्नानमात्रेण मुक्तिगः ॥

तदीषत्सर्वतन्तीं दर्शते ॥ शंखो नाम महाराज है ह्यानां कुलोद्भ
वः ॥ है वयो यदु कुलोद्भवः ॥ अतः सोमवंशजः ॥ सोमवद्भगव
द्रत्नं प्रहादेन समो भुवि ॥ सो यजत्सर्वभूतेशं अश्वमेधादि
भिर्मखैः ॥ तारायणं जगन्नाथं प्रणतार्तिहरं हरिं ॥ भक्तिभा
वेन महता त्विष्णु सर्वमखैरपि ॥ सो ऽभवदुःखसंतप्तो य
तो ऽपश्यन् जनार्दनं तं अतर्हितो भगवानुवाच ॥ नाराय
णगिरौ स्वामिपुष्करिण्यां स्नात्वा तपश्चर ॥ त्वयितत्र तप
स्यति वत्सराणां सहस्रे ऽतीते ब्रह्मादिष्टो ऽगस्त्यो मुनी
र्द्विः सहस्रां द्रष्टुमागमिष्यति ॥ ततो बहुतिथे काले साधने
पक्वे सति मां द्रक्षसीत्यादिष्टे शंखे राजनि तपस्यति ॥ अग
स्त्योऽप्युक्तकालः आगतः ॥ पुष्करिण्यां स्नात्वा बहुकालं
तपश्चचार ॥ अथापि सोपि तमपश्यन् दुष्यः ॥ पुनर्ब्रह्म
वाक्यात्सुस्थः ॥ तदा शुक्रबृहस्पतिवसुराजाश्चागताः ॥
तेपेत्येपि मिलित्वा पुष्करिण्यां स्नात्वा द्रष्टुकामा अ
तिशये आनर्चुः ॥ तदा चतुर्थे द्विसुमहूर्ते भगवान्ना
विर्बभूव ॥ तं दृष्ट्वा सर्वे मुक्तिमर्थयामासुः ॥ तेषां उ
चिनक्तुर्भाविनी ॥ य एनौ सेवते तित्यं स्वामिपुष्करिणीं शु
भां ॥ सोपि मुक्तिमवाप्नोति भुक्तिं चापि न संशय इत्युक्त्वा
मुक्तिं ददाविति ॥ तथा च शंखो नाम शंख इति प्रसिद्धः क
श्चिन्नृपः स्नानमात्रेण धनुश्शुक्लद्वादशरुणोदयका
लांशुक्ल्या भावेपि नित्यस्नानेन नाकगः ॥ मुक्तः ॥ फलति

भ-पु-शय हेतुकाल विशेष कृतेन स्नानेन मुखे भवतीति किमु व वेमा

ल्लव्यः । इत्यर्थः ॥ स्नानमात्रेणेत्यस्यार्थो नित्यमिति ॥ अस्य पुरा ॥ ३

उस्य आद्यचुर्लक्षणी वैकटाद्रेः तदीशस्य असाधारणा लौकिक
देवगम्य चारि ज्ञानुवादिनी सृजक लप्ता ॥ अतः प्रकृते तर पुराणा
नि विस्तरेणै तद्भाख्या न रूपाणि । अतः तदनुसारिणा स्याश्च तु
र्लक्षण्या अर्थो बोध्यः ॥ उत्तरा सप्त लक्षणी विस्तरेण लौकिक
चतुर चारि ज्ञानुवादिनी ॥ अस्याः सप्त लक्षण्याः संग्रहेन व्या
ख्यातं वराह पुराणं ॥ अतः तदनुसारिणा स्यार्थो ज्ञातव्यः ॥ अत्रेदं
बोध्यं ॥ सोमसूर्यजाविति द्वौ शंखराजौ ॥ अत्राद्यो रैव ताख्य पंच
मन्वंतरकालिकः ॥ सच ॥ वेदाः स्वधीता मम लोकनाथे तज्ज्ञे त
पो नानृतमुक्तपूर्वं ॥ पूजां गुरुणां सततं करोमि परस्य गुह्यं न्य
भिन्नपूर्वं ॥ गुप्तानि चत्वारि यथागमं मे शत्रौ च मित्रे च समोस्मि
नित्यं तंचापि देवं शरणं प्रपन्न एकांतभावेन भजाम्यजस्रं ॥

एतैर्विशेषैः परिशुद्धसत्त्वः कस्मान्न पश्येय मन्तमेतं तमेन
मिति नवमोत गीताभाष्यो दाहृत मोक्षधर्म वचनोक्तः

गुणायुक्तः ॥ अयंच धर्मेण राज्यापालनं कृत्वा पुनराज्येभि

स्मि सिच्य नारायणगिरी बहुतपस्तप्त्वा हरिं दृष्ट्वा

मुक्तः ॥ ६॥ द्वितीयस्तु षष्ठ्या क्षुष मन्वंतर कालिकः ॥

तस्मिन्नेव मन्वंतरे ऽष्टा विंशति मेकलो यवचंद्रार्कमेदिनी
ता । वत्तिष्ठतु मे सेवेति श्रीनिवासं प्रति तपस्यतो हर्यनुग्र

हा ज्जगद्गुरोः मध्वनाम्नः सकाशाच्छुक्तमुखस्य तत्त्वा

पदेशः ॥ ततः स्वयोग्या प्राकृत विमाना धिष्ठित श्रीनिवास
दर्शनं ततः तदा हृत् करिष्यमाण विमानस्य यावच्चंद्रा

र्कमेदिनी स्थिति समस्थे म्ने बहुकालं तपः तप्त्वा तस्मिन्ने
व मन्वंतरे अनंतर भावि एकोनविंशति तम कृतयुग पश्चाद्वा

गे यया दृष्टुं विमानादि सेवां कृत्वा कृतकृत्यो ऽभूत् ॥ अत्राप्

रो विशेषः ॥ विमानसेवा कर्तारः त्रयः ॥ तत्राद्य उक्तः ॥ सूर्य

वंशराजः शंखः ॥ द्वापरी तौ डिमानौ ॥ अत्राद्यो वैवस्वतम

नुकालिकः । तस्मिन्नेव मन्वंतरे पंचविंशति तमेकलो गोपी

नाथेन ब्राह्मणेन सह रंगदासारव्यः शूद्रः श्रीनिवासा राधन

श्रीनिवासः

च

३५ पर आसीत् ॥ सदैव अपराधादेहं परित्यज्य नारायणपुरे तों विं मा
 डि मानिति विश्रुतो द्वाविडे श्वर चक्रवर्ती भूत्वा सप्तविंशति ३
 तमेकलो मनुकल्प प्रजयाच्चिर विनष्टं पुरा शंखकृतं वि
 मानसुद्धधार ॥ अयं च तों डि मानः पद्मावती पितृव्यभिन्नः ॥
 अष्टाविंशकलोत्तु ॥ पद्मापितृव्यस्ते तों डि मानः पुनरुद्धधार
 तदिदानीमपि दृश्यत इति अयमर्थो ब्रह्मपुराणे भासते ॥
 पुरा नारायण इति ॥ अयं च श्लोको विस्तरेण ब्रह्मं डे पुरा
 ३५ णे व्याख्यातः ॥ तन्मना कप्र दस्यते ॥ ब्रह्म णाति समादि
 णे नारायणदिदृक्ष ॥ नारायणारख्य विप्रैस्ति तदगिरिवरे
 शुभे ॥ स्वामिपुष्करिणी तीरे सुरसिद्धतिषे विते ॥ विशुद्धात्मनि
 विप्रैरे तपस्यति चिरंतदा ॥ अथास्मिन्नंतरे तस्य तपसा प्र
 रितोषितः ॥ वासुदेवः प्रादुरभूद्वरदा सर्वदेहिनां ॥ अथ प्रभु
 तिचायं वै गिरिः त्वन्नामतः सदा ॥ नारायण चल इति प्रसि
 द्धो भवतु द्विज ॥ इति तस्य वरं दत्त्वा स्वसायुज्यं ददौ हरिः ॥
 अत्र स्नान माने णे त्यनुवर्तते ॥ ६ ॥ रामोपेति ॥ स्वामिपुष्करिणी
 तीर्ये स्नात्वा पश्चाद्रूपे रिपुं ॥ रामोऽथ रावणं हत्वा जयमप्ता इति
 श्रुतमिति ॥ ८ ॥ एवं तीर्थवरेति ब्रह्मणे यदि वा वैश्यः क्षत्रियः
 शूद्रोऽपि वा ॥

पुरा नारायणो नाम ब्राह्मणो गिरि सस्तुतः ॥ ६ ॥ हरिं
 दृष्ट्वा वरं लेभे जगाम हरि मंदिरं ॥ रामोऽपि राक्षसो नै
 व नीनां शीतामवापसः ॥ ७ ॥ एवं तीर्थवरा तत्र स्वामि
 पुष्करिणी शुभा ॥ तस्यास्तु वायुदिग्भागे वराहवद
 नो हरिः ॥ ९ ॥ धरमालिङ्ग्य तत्रैव सुषिप्पल विरा
 जितः ॥ त्रिकोट तीर्थ जातीनां जन्मस्थानं सुबुद्धयः ॥ १० ॥
 एवं गिरिवरं प्राप्य भगवा त्वंकटाचलः ॥ वैकुं
 ठादधिकं मत्वा विचचार इतस्ततः ॥ ११ ॥

स पापो यदि वा पापः स्वामि पुष्करिणी जले ॥ स्नात्वा चात्र वसं
 तं मां येन मनस्यंति मानवाः ॥ ददाम्याकल्पमेवाहं तेषां वासं त्रिवि
 ष्टये ॥

भ.पु यः करोत्या पूर्वं स्वा मि सरसोजलमध्यतः ॥ सोतीत्यनिरयं सर्वं वै मा
 ब्रह्म भूयाय कल्पते ॥ इत्याद्येवं तीर्थवरा एवं तीर्थमाहात्म्यमु
 क्ता वराहमाहात्म्यं वदेत्यस्यान्तरमाह ॥ तस्यास्त्विति ॥ पिप्पल
 विराजितः बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुंजराशन इत्यमरः ॥
 पुनः पर्वतमाहात्म्यमुक्तेः पसंहरति ॥ त्रिकोटितीर्थं जा
 तीनामिति ॥ पर्वतमेतं जन्मस्थानं सुबुद्धयः ज्ञानिनो वदन्तीति
 शेषः ॥ त्रिकोटिति मुख्यपक्षया षट्त्रिकोटितीर्थं ति पुण्यान्य
 ज्ञानगो-तम इत्युक्तेः ॥ यद्वाजातीनामिति स्वप्रधानमेवास्तु त भवि
 तृप्रधानः ॥ तथावेति सस्थिताः कोटयश्च त्रिकोटयः तास्थिताः ती
 र्थजातयश्च तथा तथा यैकैक कोटि तीर्थजातीनां व्यक्ततयः द्वावि
 शति द्वाविंशति कोटयः इति षट्त्रिकोटयः तथा यैक वाक्यतेति ॥
 एवं गिरिवरं प्राप्येत्ययं श्लोक उक्त्वा न्वयः ॥ विचचार इतस्तत इति ॥
 इतीति शेषः ॥ प्रथममिति च ॥ इत अस्मिन् स्थानान् स्थानं ततः
 तस्मात् स्थानादिदं स्थानं इत्येवं विचचारप्रथमं संचचारेत्यर्थः ॥
 किं किमपि स्तीति परमाश्चर्यादिति भावः ॥ ३३ ॥ न प्राप किंचि
 द्वा स्थानं इति पदच्छेदः ॥ आडी षट्त्रिकोट्यै कालक्षेपे आकांक्षायां च
 अत्रामरोस्ति ॥ तत इत्यावर्तते ॥ यदि त्यध्याहारः ॥ ततः प्रथम
 तः संचारानंतरं ॥ रामापतिः ॥ आ अवतारकृत्यं ब्रह्मणामि कालांत
 रभावि तावत्कालं अत्र यत्र कुत्र चिद्यथा कथं चिदना विष्कारेण
 कालक्षेपं कर्तुं यद्ब्रह्मणं आ आकांक्षितं तद्ब्रह्मणार्थं संचरणात्
 आ आकांक्षितं यत् आ इषत् स्थानं तत् किंचित् किमपि
 सद्यो न प्राप ॥ तत इतस्ततो यद्ब्रह्मेदिति विचचारविचारया
 मासेत्यर्थः ॥ यावद्वाक्यतात्पर्यार्थं पौष्कल्यं पदवर्तनस्य
 न्यायत्वात् ॥ इत्थं विचार्य माषोतु स्वामिपुष्करिणी तटे
 दृष्टिषोतु वातातप हिमशीतवर्षादि पीडारहितत्वादि
 विशेषेण विमलं ॥ निर्मान् ब्रह्मवस्त्रिकीटसमूहेन निर्माय नि
 सृष्टं दिव्यं द्रुम्यो द्युस्थेभ्यो देवेभ्य आवासाह ॥ अदिति कौश
 ल्या देवक्यादि देवता धिष्ठितं ॥ द्युप्रागणागुदत्पत्तिः ॥ चोयदिति
 शेषिको यत् ॥ त्रिंशो वृक्षमूलस्थं वन्मीकं अंतर्विशाल विव
 रमुक्तं मत्वर्थे अयं वन्मीकं नाहुं नद्यां कूपतटे तरोच विवरे

१५ शेलेचिनी वाल्मिक इति प्राणेश्वरः ॥ दृष्टवान् अभूदिति शेषः ।
 इदमेवेदानी मज्ञता वासाय परं स्थानमिति मत्वा ततः मुदा इष्टदर्श
 नजहर्षेण तत्र वामलूरी भगवान्जगदीश्वरो हरिः । लीनः अतर्हि
 तः अभूदित्यन्वयः ॥ बिलद्वारेणांतः प्रविश्य बिलसद्वन्तं भोग
 पर्यंके अपरिमिता प्राकृत शरीर भोग्य मानंदमनु भग्नास्ते शेते
 च इति भावः ॥ वृक्षमूलस्थ वल्मीकत्वात्स्थायं वातादिपीडा भाव
 भगवानित्यने नाणिमादि समग्रे श्वर्योक्त्या बृहच्छरीरस्य बिल
 द्वारे जांतः प्रवेष्टाः समाहितः ॥ जगदीश्वर इत्यनेन किं जग
 न्नियंतु रसं वृतायां भूमावासीनता ऽपितु मुक्तशेषपर्यंके
 इति लभ्यते ॥ एवं भावयितुरघहारी हरिरिति ॥

न प्राप किंचिद्वा स्थानं गृह्णार्थं रगापतिः ॥ इत्थं विचार्य
 माषातु स्वामिपुष्करणीतटे ॥ १२ ॥ दक्षिणे विमलं दिव्यं
 वल्मीकं दृष्टवान्मुदा ॥ तिन्निषी वृक्षमूलस्थं भगवान्ज
 गदीश्वरः ॥ १३ ॥ इदमेव वरं स्थानं तत्र लीनो भवद्भरिः ॥

एवं काल इति ॥ विनोदकलहांतरित महालक्ष्मी कटाक्षेण ए
 मज्ञात वासप्रकरेण श्रीनिवासस्य काले गते गतवति सति
 वत्सरायुतमागतं प्राप्तं अभूत् ॥ द्वापरेऽस्तीतः द्वापरे ऽतीतं
 ष्टाविंशति तमः कलिरागतः ॥ तत्र अष्टविंशति मे अष्ट
 विंशति तमे मङ्गलार्थः कलौ किंचित्संवत्सरे ऽतीते श्रीनिवा
 सस्याविष्कारकाले प्रत्यासन्ने चोत्तराजो नृपोत्तमः अवत
 रं समापन्नो नागकन्या तनूदरे अयमर्धश्लोको ब्रह्मांडे
 सप्त मे विस्तरेण व्याख्यातः ॥ तथा हि किंचित् ॥ कलौ चोत्तर
 नृपः कश्चिन्भविष्यति सुविश्रुतः सकदाचिद्वने संतु मारि
 टेन महीपतिः ॥ शेषाचलवनो देवेश विचचारमृगां तकः
 मृगयाकृष्टचित्तोयं विचरन्कानने मुहुः ॥ नलेभे विश्रमं
 राजा यथेन्द्रियवशंगतः ॥ ततस्तेन नरं द्रेष्ठुं कन्यका ना
 रूपिणी ॥ नलिनीत्फुल्लनयना चंद्रबिंबनिभा नना ॥ नि
 श्वविस्मयलावण्या श्यामापीनपयोधरा ॥

राजहंसी चरंतीव दृष्टायौवनशालिनी ॥ जहारचेतस्तस्येयं नावेमा
 दीवपु ङिनं जलैः ॥ नराशक ततोदेशा त्पदा सदमपि स्वयं ॥ ३
 चलितुं नृपतिः तत्र व्याध बद्धमृगोयथा ॥ निर्जतः स्मरबाणे
 न सोयं मर्म सुताडितः ॥ विसृज्य सर्वसैन्यानि तत्समीपं ययौ
 नृपः ॥ ततः साच वरारोहा विलोक्य नृपतिं तदा ॥ विद्वा मद्
 न बाणेन बभूवायतलोचना ॥ ततो राजा समागत्य पृष्ट्वा
 न्मंजु भाषणी ॥ कुलंशीलं च वृत्तं च तस्याः स्वयमनिन्दितः ॥
 कात्वं चरसि कल्याणी बने विगतभीः कथं ॥ नचेत्परिग्रहो न्य
 स्य वरांगे वदतत्त्वतः ॥ स्वयंतु कर्तुमात्मानं जीवितुं च त्वमि
 च्छसि ॥ कन्यका ॥ धनं जयाभिधानस्य सर्पराजस्य धीमतः ॥
 पुत्रीव सामिपाताले लालिता पितुरंतिके ॥ प्राणिग्रहणकाले
 वै संप्राप्ते च पितामम ॥ चिंतयामास को वास्या दूविता सदृशो
 वरः ॥ पित्रा चानुमते चाहं अभिषे तव प्रभो ॥ बंधुभिश्च त
 वा भीष्टै रनुमंतु मिहोत्सवे ॥ पितरंतवपृच्छस्व गत्वा पातळ
 मंजसा ॥ दास्यत्यनुमतिं नूनं गुणदृशी तव स्वयं ॥ वितयंरक्ष
 कल्याण कथंचिदपि चानघ ॥ चंद्रोदयविवृद्धे बधिः किं वेळा
 मतिलंघते ॥ राजा ॥ नायं व्यतिक्रमः सुभ्रुना धर्मश्चात्र वर्त
 ते ॥ गंधर्वोयं विवाहोपि मुनिभिः परिकीर्तितः ॥ अतल्लयन
 रक्तं मांकृतार्थयितुमर्हसि ॥ जीवितुं वा सुखावाहं त्वां विना
 नचरोजये ॥ इति ब्रूति भूपाले कन्याकाम वरांगता ॥ लज्जानत
 मुखी भूमिं लिखंती नखरेणसा ॥ अथानयासगत्या लता
 विटपसंश्रितः ॥ अन्वभूत्सुरतं तस्या भूयो रागविवर्धनं ॥
 यामावरोषेथ दिने गंतुकामा कृतत्वरा ॥ नृपेणा नुमथा साय
 निर्गतावरवर्णिनी ॥ ततः पाताळमाविश्य गत्वा च पितरंतिकं ॥
 चोळराजस्य चरितं कथयामास सर्वशः ॥ नागराजोपित-धुत्वा
 कथितं कन्यया शुभं ॥ प्रहर्षमतुलं लेभे सदृशोयमिति बृवन् ॥
 निर्गत्य नृपतिश्चापि लता विटपसंश्रयात् ॥ ससैन्येमावृत
 स्तावत्प्रययौ निजमास्पदं ॥ आपन्नसत्वा ददृशे नागराज
 स्य कन्यका ॥ अथ सा दशमे मासि पुनः प्रासूनसुंदरी ॥
 दिने दिने च ववृधे चंद्रमा इव सुंदरः ॥

एवं काले गते तत्र वत्सरायुत मागतम् ॥ १४ ॥ अतीते द्वापरे
तत्र अष्टाविंशति मेकलो ॥ अतीते वत्सरे किं चि चोळराज
नृपोन्तमः ॥ १५ ॥ अवतारं समापन्नो नागकन्या तददरे ॥

वै. भा.
३

कस्यचि त्वय कालस्य लालिते। मातुरंतिके ॥ प्रप्रच्छ मातरं बालः
पितरं दर्शयेति च ॥ तच्छ्रुत्वा पूर्व वृत्तांतं सामाता स्मै न्यवेदयत् ॥ ६५
तदाकर्ण्य बालो मातृदन्त बलेन भुवं प्राप्य राजान माप्सवान् ॥ क
स्त्वमित्य ब्रवीद्राजा ॥ अथ वृत्तं सर्वं न्यवेदयत् ॥ ततः परिग्रहे रा
ज संदिग्धे ॥ ततः आकाशे सुरबाष्ठी ॥ माविचारय राजेन्द्र पुत्रायं
ते न संशयः ॥ चक्रवर्ती माहाराजो भविष्यत्यसमो भुवि ॥ अतीव
विष्णु भक्तश्च भविष्यति महामतिः ॥ शेषाद्वै च स्वयं न्यकं विष्णु
मभ्यर्चयिष्यति ॥ तस्मै प्रीतः भगवान् चर्या भावमतिक्रमन् ॥
॥ संल्लापं तेन सुचिरं ॥ अभिषेचय राजेन्द्र पुरं राज्ये विचारतः ॥ ६६
तदाकर्ण्य राजा नागकन्या समागम देशे पुरं निर्माय पुत्रं राज्ये ॥
भिषेचयत् ॥ शशास पृथिवीं कृत्स्नां सरीलवन काननाम् ॥ ततः
कदाचि द्वेपाला ब्रजाद्राजार्थं क्षीरमानयंत आहुः ॥ शेषाचले व
ल्मीक मार्गेण क्षीरानयने वल्मीक समीपे क्षीर भांडानि भज्यंते
न पश्या मोत्र कारुणं इति ॥ अथ राजा देव कृतमेतदिति तिष्ठित्य
श्रीनिवासं ध्यायन् शुचिः सुष्वाप ॥ ततः स्वप्नं ददर्श प्रातरुत्थाय
मंत्रिण आहूय दृष्टं स्वप्नमाह ॥ स्वप्नेऽद्भुतः पुरुषो दृष्टः तमपु
-च्छन्ने भवानिति ॥ श्रीनिवासेन प्रेषितो स्मित्याह ॥ अभ तं द्रष्टुं देव
देवेशं तद्विमानं च सुंदरं ॥ याहि शेषाचलं शीघ्रं इत्थमाहूतवा
न्समां ॥ अथ तेनैव सह तमगमं ॥ तत्र गत्वा विमानमद्भुतं दृश्या
मास ॥ ततः सौतर्दधे ॥ तद्विमानं च स्वप्ने दृष्ट इत्याह ॥ अथ
मंत्रिणः संमन्याहुः ॥ वल्मीकांतरास्ते श्रीनिवासः सच त्वयि
कारुण्यं प्रातर्गोपालैः सूचितवान् ॥ पुनरात्रौ स्वप्ने द्रष्टुः ॥ त्वयि
महाननुग्रहः ॥ श्रीनिवासत्येत्याहुः ॥ अस्मिन्त्वसरे कश्चिच्छब्द
रः प्रियंगु जीवन आजगम ॥ सोऽप्याह राजानं ॥ किमिति ॥ नूतन
धान्यं देवाय निवेदयित्वा भोक्षे इति मम व्रतं ॥ तद्रक्षणे पुत्रं इति
योज्यमध्वर्यं वतमगमं ॥ तद्रक्षितं पुत्रेण ॥ तदा तं वृतं अहमु
द्यतः ॥

भ.पु॥ नदाकाश वायुवाच माव धीः पुत्रं इति ॥ तदेवे श्वर पूजतमिति ॥
 अथान्यदप्युवाच ॥ राजानं प्रति गत्वा दृष्टं स्वप्नमभिज्ञानतये
 त्का शेषाचलमागच्छेति वेदेति ॥ अथ राजा गोपालवचनं स्व
 प्ना शबरान्काकारावाणीभिस्त्रिभिश्चोदकैस्तेनैव सह बहुक्षी
 रकल्पा न्यानाय शेषाचलमाययौ ॥८॥ अध्यायः ॥ ततः शबरे
 ण सार्धं गत्वा तेन दर्शितं वल्मीकं दृष्ट्वा भगवद्दर्शनं कथं भवेदित्यु
 वाच ॥ ततः शबरः तं भेदय निशितैः खनिर्गैरित्याह ॥ सतान्नाभिः
 भेदभीतः ॥ अथाभ्यसिंचद्वल्मीकमेव क्षीरघटैः ॥ अथ दिव्यं र
 त्नाज्ज्वलं विमानं ददर्श ॥ अथ प्रीतः श्रीनिवासः आह ॥ वरं वृष्णि
 ष्वेति ॥ अथ राजपुत्रः रूपमिदं नांतर्धानमियादिति ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा
 पुनराह स्वयं प्रीतः ॥ शबरसखेहं तवसखित्वं प्रदास्य इति पु
 नराहान्वहं त्रिसंध्यं मत्सेवा कुर्विति सोऽपि सेवातत्पराः तत्रैवास्ते
 म श्रीनिवासोऽपि तस्य सेवाकाले अर्चाभावमिति क्रम्य तस्मै हित
 मुपदिशति । सकन्यायदायाति दिवाकरस्तदा ध्वजो रोहादि अव
 भूतान्तं महोत्सवं करोति ॥ इति ब्रह्मांडे नवमः ॥ भूखंडमिति ॥
 भिन्तं शकलखंडेव पुंसीत्यमरः ॥ क्षेत्रावै बहुधान्यदाः ॥ ननु
 लिङ्गानुशासने पुमानित्यधिकारे रोपध इत्यनेन प्राप्तस्य पुं
 स्त्वस्यापवादतया द्वारादि सन्नेषाज्जंतं सलोप्रधं इत्यमरेण च
 क्षेत्रक्षेत्रमित्रकलत्रादीनां नपुंसकत्वविधानात्कथं क्षेत्रा इति
 प्रयोग इति चेन्न ॥ सत्वादिगुणोपचयविवक्षया साधुत्वोपप
 न्तेः ॥ अर्द्धर्चादित्वं वा कल्प्यं ॥ लीलया कृषावपि बहुधान्यदाः
 इतरांगीकृते राज्ये यजना नंदतत्पराः ॥ इतरांगमपरगात्रं
 अनितरांगमितरांगत्वेन संपद्यमानं कृतं इतरांगीकृतं ॥
 तस्मिन्नाहोति शेषः ॥ तथाच राहा राज्ये अपरगात्रीकृत इत्य
 न्वयः ॥ ममेदमेकं गात्रं अपरमिदं गात्रमित्यभिमानेन पाल्य
 मान इत्यन्वयः ॥ अंगगात्रांतिकोपायप्रतीकेष्वप्रधानके दश
 भेदे तु पुंसि स्यादगत्या मंत्रणे अन्ययं इति नानार्थरत्नमाला
 यजना नंदतत्पराः यजनं यागः परमेश्वराश्रयनं च तन्निष्प
 त्या जायमान आनंदो यजना नंदः ॥ तस्मिन्तत्परा आसक्तः ॥
 सांगोपांगसाधननिष्पन्नो सत्यां साधकानां एवमानंदो जायते ॥

५१ सांगोपांग साधन निष्पत्तौ सत्यां साधकानां एवमानंदो जा वे.मा
यते ॥ सांगोपांग साधन संपत्तिनांतरीयका वित्तव्ययायास
चिंतादय उन्तीछाः ॥ किमव शिष्टमस्माकं फली भूतमानंदः
नुभवमत्रमिति ॥ यद्वा यजनमिति सकलं विहितकर्मोपल
क्ष्यते ॥ आनंद इति ब्रह्म ॥ तयोस्तत्परास्तन्निष्ठाः ॥ आनं
दो ब्रह्मेतिव्यजानात् ॥ आनंददो नंदनो नंदः इति तच्छ्रुति
नाम सुजना अभूवन्निति शेषः ॥ तत्कालिकजना उभय
पथनिष्ठानान्येन द्वर्जिता इति भावः ॥ अथवा परमपुरु
षार्थोत्तमस्य प्रथमं ब्रह्मज्ञानमंगं तदंगं विहितं कर्मोभयं ॥
तदंगे सदाचारप्रवृद्धहविषी ॥ अत्र बहुपुष्पफलगोक्षीर
धान्यानि समृद्धहवींषिपितृपतिपत्नीव्रतंसदाचारः ॥
अभ्यां मुक्तां गाभ्यां यानीतराख्यगानि स्वाम्यादि सप्तांगा
नि यस्य तत् इतरांगं ॥ तादृशी कृते राज्ये राज्ञः कर्मणि भा
वेवा इत्यर्थः ॥ मोक्षाध्याहारपक्षादंगीकारे राजा राज्यांगं
स्वामिपदेन गृहीतः ॥ सच श्रीनिवासः ॥ तदितराणि स्वत
राख्यामात्याद्यंगानि षट् तद्यस्य तत् ॥

राज्ञि शासति भूखंडं बहुपुष्पफलप्रदं ॥१६॥ बहुक्षीरदुग्धा
गावः पुत्रवैपितृवत्सलाः ॥ काले वर्षति पर्जन्यः क्षेत्रा
श्च बहुधान्यदाः ॥१७॥ नार्यः पतिव्रताः सर्वाः स्वपत्न्यां
पुरुषारताः ॥ इतरांगी कृते राज्ये यजनानंदतत्पराः ॥१८॥

तादृशी कृते राज्ये इत्येवं वा यदा स्वामी धनी न राजा तदा प्रथ
मत एवोक्तार्थः ॥ प्रथमार्थे यथा दृष्टिः शरीरस्य नित्यमेव
प्रवर्तते ॥ तथा नरेन्द्रो राष्ट्रस्य प्रभवः सत्यधर्मयोरिति वशि
ष्टनीतिः ॥ प्रमाणं इतरांगीकृत इत्यादि मोक्षाध्याहारसूच
कं ॥ स्वाम्यमात्यसुहृत्कोरा राष्ट्रदुर्गबलानिच ॥ राज्यांगानि
प्रकृतयः पौराणां श्रेष्ठयोपि चेत्यमरः ॥ स्वामी राजेति वंद्य
घट्टः धनीत्य इति राज्ञा कृते राज्ये इति पाठः सुगमः परंतु
इति शब्दमहिम्ना वल्मीकगेन स्वसखिनाचां भावमतिक्रम्यो

भ.पु॥ पदिष्ट हितेनराहा तदाराधन महिम्ना भूखंडं बहुपुष्प वै.मा.

३

फलं कृतं गावः बहुक्षीरदुघाः कृताः ॥ पुत्राः पितृवत्सलाः
 कृताः ॥ पर्जन्यः कालवर्षणकर्ता कृतः ॥ इत्याद्येवं योजना
 द्रष्टव्याः इतरांगीकरणं यजनानंदतत्परत्वयोर्भावलक्षणं
 साप्तमी बोधितलक्ष्यलक्षणभावस्तु वशिष्टोक्तना
 राजनीति सिद्धः ॥ १६ ॥ तस्मिन्काले विधिः साक्षाद्देवतुरूपं
 समाश्रितः ॥ चोळराजगृहं प्राप्य द्रव्यमौल्येन वत्सका
 इत्यंतमेकं वाक्यं ॥ एषाहि प्रकृतिस्त्रीणामासृष्टे रघुनंद
 नसमस्थमनुरज्यति विषमस्थं त्यजंति च ॥ शतद्रुदानां
 लोलत्वं शस्त्राणां तीक्ष्णतां तथा ॥ गरुडानिलयोः शीघ्र
 मनुगच्छंति योषितः ॥ इत्यगस्त्योक्त्यनीत्यास्त्रीणां विषम
 स्थपत्यनारदः ॥ स्वभावः ॥ कासांचित्साध्वीनां सत्त्वभाव
 स्तु सद्धर्मसिंहादि सकारि सामर्थ्येन सहजराक्षिप्रतिकूल
 नात् ॥ ता अपि पुत्रपौत्रादिषु जातेषु तेषु च स्वमनोभीष्ट
 दाननिपुणेषु भर्तारं नाद्रियंते ॥ तेनाप्यव्याप्तेर्वार्द्धक्या
 दन्यथा सिद्धेश्च ॥ तदा धर्मताः पुत्रादयस्तं परिचरेयुर
 न्यथा सर्ववाच्याविवक्षतां भवति ॥ अतो मात्रानादरेपि
 अस्माभिः सेवाकर्तव्येत्यत इति कथासंदर्भवाक्यशेषः ॥
 वत्सका ॥ अल्पो वत्सो वत्सकः सोऽस्यास्तीति वत्सका ॥
 अल्पे इति कः ॥ तत अर्श आद्यच् तर्षकवतीत्यर्थः ॥ उप
 चयापचयलक्षणे द्वे एव वयसीति पक्षे तारुण्यस्य
 प्राथम्यान्तरुणवाचिवत्सशब्दाद्वयसि प्रथम इति द्विषि
 प्राप्तेनदपवादतया अजादित्वा दृष्ट्वा वत्सा तरुणी सैव
 वत्सका ॥ स्वार्थकः ॥ तरुणीत्यर्थः ॥ त्रीणीति पक्षे बाल्य
 वयोवाचिवत्सा शब्दादि वार्थकः ॥ दर्शन आकारतो बाले
 व फलतो वंजुला ॥ तथाच तंत्रन्यायेनात्रार्थत्रयं ॥ राज
 गृहमित्यविलंबाय ॥ अन्यथा पुरं प्रति प्राप्ते पर्याये
 ण धनिकामात्यप्रधानादि गृहप्राप्त्या रत्नं हि भग
 वन्नेतद्रत्नहारीच पार्थिव इति न्यायेन राजभीत्या
 तृणाचरणायापि अंतर्धाय चारयेयुः ॥

तस्मिन्काले विधिः साक्षाद्देवुरूपं समाश्रितः ॥
चोळराजगृहं प्राप्य द्रव्यमौल्येन वत्सका ॥३९॥

तथाच श्रीनिवास सेवाकथं घटेत ॥ ननु माघ टिष्ठेदानीं काम
क्रमेण यदाचारचक्षुषा राजदृष्टिः तदा राजगृहं प्राप्तिः तदा
संघटिष्यते ॥ सेवा इति चेत् ॥ यद्यपि संघटिष्यते तथापि
कालविलंब इति भावः ॥ भूत्वेत्यध्याहारः ॥ श्रीनिवाससेवां
कुर्वे इति च ॥ तथाचेत्थं योजना ॥ अतः तस्मिन्काले श्रीनि
वासस्य स्वात्माविष्करणकाल इत्यर्थः ॥ साक्षात् विधिना
भिजन्मानतु नियतिः ॥ वत्सका तर्जकवती तरुणी च वत्स
समानाकारा चया धेनुस्तादृशी भूत्वा द्रव्यमौल्येन चोळरा
जगृहं प्राप्य श्रीनिवाससेवां कुर्वे इत्यालोच्य धेनुरूपं
समाश्रित इति ॥ ३९ ॥ ब्रह्मा धेनुर्जातः ॥ को वत्सः को विक्रे
तेति श्रीतुविशेष जिज्ञासामधिकविधानायाकृतमन्य पर्य
न्ताह ॥ ब्रह्मा धेनुरित्यादिना ॥ जेषुत्वाद्ब्रह्मा धेनुः ॥ औचि
त्यात्तत्पुत्रः ॥ शिवोवत्सः पुत्रादीनां दानविक्रययोः पितरौ
प्रभू इति ॥ असूर्यं पश्यानां राजद्वाराणां दर्शनार्थं च कम
लालया गोपाली जाता ॥ पुंयोगे डीष् ॥ पश्यंती पतिमार्गितु
चोळराजानमभ्यगात् ॥ पत्युः श्रीनिवासस्य वल्मीके क्षीर
सेचनरूपसेवानुकूले यो मार्गः ॥ धेनूनां नृषस्वीकाराय
गमनागमनमार्गः ॥ तं पश्यंती सति कमलालया ॥ चोळराजा
नमभिअभिमुखविलंबाय शकुनायच अगात् ॥ अत्राभ्य
गादित्यनेन प्रतिपादिताभिगमनरूपार्थशक्त्यायममौ
लभ्यते ॥ गच्छंतमभ्यगादिति किमेतावता प्राप्तं प्राप्तं
तथाहि ॥ राजा श्रीनिवाससेवायै गिरिं गंतुं सौधान्निर्यये ॥
तदैव धेनुरभ्यगात् ॥ तां दृष्ट्वा कन्यागोर्भेरि शंखदधि
फलकुसुमं पावकं दीप्यमानं आनं वा विप्रसुगं हयगज
वृषभं पूजकुंभद्वयंच ॥ उद्धृत्यापेयकुंभं जलचरसुगलं
सिद्धमनं शवं वा वेश्यास्त्रिमासं शुभशकुनमिदं

३५ पुं मंगलं मंगलानां इति शाकुनोक्तमार्गेण परार्थं नीयमानापि वे. २५.
 मम शुभं शकुनमिदं सति संभवेन परित्याज्येत्यालोच्य राजा ३
 किमियं क्रुष्येति विचारयामास ॥ तथैवेत्याह गोपाली ॥ तत्रा
 पि मम विवक्षा विशेषोस्तीति पुनराह ॥ गोपाली ॥ धेनुरियं न
 साधारणी किंतु तर्णकवती तरुणी आकारे वत्ससमाना वंजु
 ला नैचिकी कामधेनुरिव ॥ अस्याः क्षीरममृतमिव ॥ एतस्मि
 न्ना नरा अजरा अमरा अपारवीर्या अलिकेशा अतिकांत द
 ठरदना भवंति ॥ अतः त्वया त्वदीयसाधारण धेनुगण निवि
 ष्टतया दृशानामेकादशेति नावेक्षणीया ॥ अपितु पृथगुपच
 रणीया ॥ यद्यप्ये तद्धेनुरत्नं अतर्ह्यगुणं नमूल्यमाप्यते ॥ ममा
 प्ये तत्परिक्रयणे तादृश्यापन्नास्ति तथापि मम यजमानस्य
 योगक्षेमाय विक्रीणीये ॥ तथा विद्धासि चेदस्तु तथा ॥ अ
 न्यथाऽन्यांगतिं गमिष्यामीति ॥ अथ राजा काममस्तु तथा
 मम महाशुभः त्वमंतःपुरं प्रविश्य संम्राट्यै वृत्तं वृत्तांतं
 निवेद्य मूल्यं गृहीत्वा धेनुं दत्त्वा तया संमानिता स्वधाम
 प्रविशेत्याह ॥ २० ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ विक्रीत्वेति ॥

ब्रह्मा धेनुः शिवो वत्सो गोपाली कमलालया ॥ पश्यं
 ती पतिमार्गं तु चोळराजानमभ्यगात् ॥ २० ॥ विक्रीत्वा
 गां महालक्ष्मीर्जगाम निजधामच ॥ बहुक्षीरधरां
 साध्वीं पुत्रार्थं तां पृथक्कृतां ॥ २१ ॥

संरोहयित्वेति वत्साधु ॥ विक्रीय मूल्यं गृहीत्वा स्वस्व
 त्वं परित्यज्य राक्षी स्वत्वं संपाद्य वृत्तं वृत्तांतं निवेद्य ॥
 तथा प्रतिप्राहितं तांबूलकुंकुमगंधमाल्यासती निजधा
 मकरवीरपुरं जगामेत्यन्वयः ॥ अथ तां विक्रीतां धेनुं
 बहुक्षीरधारां वंजुलां साध्वीं सुव्रतां दामसंधानं विना
 पि सुदेह्यां अतएव पुत्रायेदं पुत्रार्थं धेनुवत्सक्षीरा
 दि इति कृत्वा पुत्रादेशेनेति वा ॥ पृथक्कृताम् ॥

भ.पु. की शयं दाम पृथगेष्टं पृथग्यथम मध्यमोत्तम भेदेन त्रयो तवं वै. ॥
 शिका अधिकारिणः पृथग्दे गृहीत्येवं पृथकृत तृणाचार प्रचार ॥ २॥
 विचारोपचार विजराहारां चकारेति शेषः ॥ एवं वर्तमान वेजायां
 धेनुर्गेहे बहु क्षीरं ददाति ॥ एतदप्यमृतमिव पीत्वा राजादयः
 अमरा इवा भूवन् ॥ २॥ अथ कालांतरे राज्य भोगविरक्ते राजा
 श्रीनिवास समीप एव कुतेन कुशलेन प्रारब्धमनिष्टं क्षपयि
 ष्यामीति मत्ना बभूव यदा तदा धेनुरपि वेंकटाचलं गंतु मुपक्रां
 तेत्याह ॥ धेनुद्वय सहस्रेणेति ॥ श्री वेंकटाचले धेनुद्वय सहस्रे
 ण साकं सह तृण स्वाकाराय सा गौः नित्यं गच्छति ॥ पृथकृता
 मपि तां गोपालोपि पशूनां स्वस्वयूथ निविष्टतया यथा मनः
 संचारे संतोषाति शयोऽतः साकं चरिष्यति तत्याज ॥ स्त्रियो
 जारेण तुष्यति गावः स्वच्छंद चारतः ॥ कुंजराः पांसुवर्षेण
 ब्राह्मणाः परनिंदयेति स्वभावोक्तेः ॥ ते राज धेनुगणेरित्या
 दिसेत्यं तं एकं वाक्यं तथेति तंत्रं ॥ तथा चेत्थं योजना ते
 राज धेनुगणैः तथा साकं गत्वा गत्वा तत्र वन्मीकदेशे गत्वा
 ति भक्त्यैव जगन्नाथस्य प्रीत्यर्थं धेनुरूपी पितामहः तत्र
 वन्मीके क्षीरसेचनं सततं प्रतिदिनं मध्याह्ने सायाह्ने च भद्रं
 करोति ॥ तदा सा चापि त्रिकालं दौगध्री तादृश्यपि धेनुः ॥ स
 ततं प्रतिदिनं गेहे सायाह्ने क्षीरं नददाति इति ॥ क्षीरं नददा
 तीत्येवं ॥ काले दिन षट्कात्मके काले गते सति अतीते ॥ तदि
 त्थं प्रथम दिने प्रथमाधिकारिणं प्रति दौगध्री धेनुर्नद
 दातीत्याह ॥ किंकारणमित्युक्ते ॥ पुनः दौगध्राह ॥ क्षीर
 स्यापि स्यादित्यहं दुहे ॥ वत्स पीत स्तने वासे ॥ आपी
 नि हीषदपि क्षीरं नास्ति ॥ धेनुः किं कुर्यात् अहमपि
 किं कुर्वे इत्येकं दिनं गतं ॥ ३॥ ततः परदिने प्रथमा
 अधिकारी स्वयं परीक्षां चकार सोप्याह ॥ दौगध्रीव म
 ध्यमं ॥ देनुः नददातीत्यादि इति द्वितीयं ॥ २॥ ततः
 परदिने मध्यमः सोप्याहोत्तमं पूर्ववत् इति तृतीयं
 दिनं ॥ ३॥ ततः श्वः उत्तमः सोप्याह संराज्ञीं पूर्ववत् ॥
 इति चतुर्थं ॥ ४॥ ततः परदिने साम्राज्ञी स्वयं इति पंच
 मं ॥ ५॥

ननु ततः परं नहं दिवा संम्राही स्वयमेव स्वसमक्षं धेवं मा-
 शी नुमाबध्य पक्षां चकार तदा त्रिकालं बुद्धेहेति ॥ अंत-
 विचारो निवृत्तः ॥ ततः किमभूदित्यथ आह ॥ तस्मा-
 दिति ॥ तस्मात् बहिर्विचारस्यावसर प्राप्तत्वात् ॥ २५ ॥

धेनुद्वयसहस्रेण साकं श्रीवेंकटाचले ॥ साजोगच्छति
 नित्यं तै राजधेनुगणैस्तथा ॥ २२ ॥ तत्र गन्वाति भक्त्यैव
 वल्मीके क्षीरसेचनं ॥ जगन्नाथप्रसत्यर्थं धेनुरूपी
 पितामहः ॥ २३ ॥ करोति सततं गेहे न क्षीरं यददाति
 सा ॥ एवं काले गते तस्माच्चोत्तरं सती स्वयं ॥ २४ ॥
 धेनुपालं समाहूय इदं वचनमब्रवीत् ॥

गवां पालकेति ॥ षष्ठ्या आक्रोश इति षष्ठ्या अनुक् ॥ आः किंरे-
 गोपाल धिग्दुर्बुद्धे किं करिष्यति तत्पयः पिबसि विक्रीषेषे
 वा ॥ नाहं च यधुषा सह पश्यामि किं कुर्यां स्वामिनी ॥ इति गो-
 पेनोक्ते ॥ तदा राहाह ॥ सत्यमेतत् ॥ यतो निः शेष पीत पीत
 स्तने वास्ते धेनुरतो ब्रवीमि शृणु त्वं भुंजस इति ॥ त्वं भुंजसे
 अथवा वत्सो भुंजत वद मे ऋतं ॥ राहो कोपस्यास्मि कलस्य
 वचनस्य कोपपरवशतस्तस्य च सूचनाय भुंजेः शप्य प्रसिद्धस्य
 प्रयोगः ॥ स्तनमिति शेषः ॥ साक्रोशवचनस्य फलमाह ॥
 भयविह्वल इत्यादि सगद्गदमित्यंतेन ॥ भयविह्वलः भयेन
 प्रवृत्ते कदलीवलंपमानः उवाचेत्यादि श्लोकद्वयमेकं वाक्यं ॥
 मंदमपटुसगद्गदं गद्गदेन स्खलनेन सहितं ॥ गद्गवाक् स्खल-
 न इति धातुः ॥ विशिष्टस्य विशेष्यसमवधाने विशेषणमात्र-
 परत्वं ॥ किं करिष्यसीत्यस्योत्तरमाह ॥ न जान इत्यादि पय इ-
 त्यंतेन ॥ तत्कर्म क्रयविक्रय रूपं कर्म ॥ यद्यपि पयः पानलक्ष-
 णं कर्म जाते ॥ गोपालत्वात् ॥ तथापि राजार्हं नै तत्पयः पी-

भ.पु. कौशेयं दाम पृथगोष्टं पृथक्प्रथम मध्यमोत्तम भेदेन त्रयो तवं वै. ॥
 शिका अधिकारिणः पृथग्देः गृहीत्येवं पृथक्कृत तृणाचार प्रचारः ॥
 विचारोपचार विजराद्वारां चकारेति शेषः ॥ एवं वर्तमान वेज्यां
 धेनुर्गेहे बहु क्षीरं ददाति ॥ एतदप्यमृतमिव पीत्वा राजादयः
 अमरा इवा भूवन् ॥ २३ ॥ अथ कालांतरे राज्य भोगविरक्ते राजा
 श्रीनिवास समीप एव कुतेन कुशलेन प्रारब्धमनिष्टं क्षपयि
 ष्यामीति मत्ना बभूव यदा तदा धेनुरपि वेंकटाचलं गंतु मुपक्रां
 तेल्याह ॥ धेनुद्वय सहस्रेणेति ॥ श्री वेंकटाचले धेनुद्वय सहस्रे
 ण साकं सह तृण स्वीकाराय सा गौः नित्यं गच्छति ॥ पृथक्कृता
 मपि तां गोपालोपि पशूनां स्वस्वयुथ निविष्टतया यथा मनः
 संचारे संतोषाति शयोऽतः साकं चरित्विति तल्याज ॥ स्त्रियो
 जारेण तुष्यन्ति गावः स्वच्छंद चारतः ॥ कुंजराः पांसुवर्षेण
 ब्राह्मणाः परनिंदयेति स्वभावोक्तेः ॥ ते राज धेनुगणेरित्या
 दिसेत्यं तं एकं वाक्यं तथेति तंत्रं ॥ तथाचेत्यं योजना तै
 राज धेनुगणैः तथा साकं गत्वा गत्वा तत्र वन्मीकदेशे गत्वा
 ति भक्त्यैव जगन्नाथस्य प्रीत्यर्थं धेनुरूपी पितामहः तत्र
 वन्मीके क्षीरसेचनं सततं प्रतिदिनं मध्याह्ने सायाह्ने च मरु
 करोति ॥ तदा सा चापि त्रिकालं दौगध्री तादृश्यपि धेनुः ॥ स
 ततं प्रतिदिनं गेहे सायाह्ने क्षीरं नददाति इति ॥ क्षीरं नददा
 तीत्येवं ॥ काले दिन षट्कात्मके काले गते सति अतीते ॥ तदि
 त्यं प्रथम दिने प्रथमाधिकारिणं प्रति दौगध्री धेनुर्नद
 दातीत्याह ॥ किंकारणमित्युक्ते ॥ पुनः दौगध्राह ॥ क्षीर
 स्यापि स्यादित्यहं दुहे ॥ वत्स पीत स्तने वासे ॥ आपी
 ने हीषदपि क्षीरं नास्ति ॥ धेनुः किंकुर्यात् अहमपि
 किंकुर्वे इत्येकं दिनं गतं ॥ २४ ॥ ततः परदिने प्रथमा
 अधिकारी स्वयं परीक्षां चकार सोप्याह ॥ दौगध्रीव म
 ध्यमं ॥ देनुः नददातीत्यादि इति द्वितीयं ॥ २५ ॥ ततः
 परदिने मध्यमः सोप्याहोत्तमं पूर्ववत् इति तृतीयं
 दिनं ॥ २६ ॥ ततः श्वः उत्तमः सोप्याह संराज्ञीं पूर्ववत् ॥
 इति चतुर्थं ॥ २७ ॥ ततः परदिने साम्राज्ञी स्वयं इति पंच
 मं ॥ २८ ॥

ततः परं नहं दिवा संम्राही स्वयमेव स्वसमक्षं धे विं. मा.
 री नुमाबध्य पक्षां चकार तदा त्रिकालं बुद्धे हेति ॥ अंत ३.
 विचारो निवृत्तः ॥ ततः किमभूदित्यथ आह ॥ तस्मा
 दिति ॥ तस्मात् बहिर्विचारस्यावसर प्राप्तत्वात् ॥ २६ ॥

धेनुद्वय सहस्रेण साकं श्रीवेंकटाचले ॥ सागौर्गच्छति
 नित्यं तै राजधेनुगणैस्तथा ॥ २१ ॥ तत्र गन्वाति भक्त्यैव
 वल्मीके क्षीरसेचनं ॥ जगन्नाथ प्रसत्यर्थं धेनुरूपी
 पितामहः ॥ २३ ॥ करोति सततं गेहे न क्षीरं च ददाति
 सा ॥ एवं काले गते तस्मा च्योळराज सती स्वयं ॥ २४ ॥
 धेनुपालं समाहूय इदं वचन मब्रवीत् ॥

गवां पालकेति ॥ षष्ठ्या आक्रोश इति षष्ठ्या अनुक् ॥ आः किंरे
 गोपाल धिगदुर्बुद्धे किं करिष्यति तत्पयः पिबसि विक्रीणेषे
 वा ॥ नाहंच यद्युषा सह पश्यामि किं कुर्यां स्वामिनी । इति गो
 पिनी के ॥ तदा राहाह ॥ सत्यमेतत् ॥ यतो निः शेष पीत पीत
 स्तने वास्ते धेनुरतो ब्रवीमि शृणु त्वं भुंजस इति ॥ त्वं भुंजसे
 अथवा वत्से भुंजत वद मे ऋतं ॥ राही कोपस्यास्मिन्कलस्य
 वचनस्य कोपपरवशत्वं च सूचनाय भुंजेः शप्य प्रसिद्धस्य
 प्रयोगः ॥ स्तनमिति शेषः ॥ साक्रोश वचनस्य फलमाह ॥
 भय विद्वल इत्यादि सगद्गद मित्यंतेन ॥ भय विद्वलः भयेन
 प्रवर्तते कदलीवत्कंपमानः उवाचेत्यादि श्लोक द्वय मैकं वाक्यं ॥
 मंदम पटु सगद्गदं गद्गदेन स्खलनेन सहितं ॥ गद्गवाक् स्खल
 न इति धातुः ॥ विशिष्टस्य विशेष्य समव धाते विशेषण मात्र
 परत्वं ॥ किंकरिष्यसी त्यस्योत्तरमाह ॥ न जान इत्यादि पय इ
 त्यंतेन ॥ तत्कर्म क्रय विक्रय रूपं कर्म ॥ यद्यपि पयः पानलक्ष
 णं कर्म जाने । गोपालत्वात् ॥ तथापि राजार्हं नै तत्पयः पी

भ.पु यते दर्शनमेव नास्ति किमुत पयः पानमिति भावः ॥ त्वं भुंजविंमा
 स इत्यादि ऋतमित्यं तस्यो-त्तरमाह ॥ स्वयमित्यादि कुरुतामि ३
 त्यतेन इतीत्यस्य वचनमिति पूर्वेषां न्वयः ॥ विद्वल्लेक्षणा वि-
 भ्रांतेक्षणा रज्जुभिः दामभिः बाहू बंधयित्वेति शेषः ॥ चर्म
 तोरणैः चर्मणः कृतैः तोरणैः मंगल्य तोरणसा धन भूत
 पुष्प चूत पल्लवाद्याकार शकलैः ॥ अनेन राजाज्ञया राजभय
 कृत ताडनोत्थां कमपि पुष्प पलाशाद्याकारेण मंगल्यमिति सूच्य
 यति ॥ अरे गोपाल-यद्यस्मिन्नेव दिने क्षीराप हर्तार मानयन्ति
 सि तर्हि मोक्षसे नान्यथा इत्येतत्सत्यमिति राही शास्त्रिमक
 शेत् ॥ रज्जुं त्यक्त्वा त्याजयित्वा ॥ ३० ॥ धेनुरप्यचलं दिव्यं बल्मी
 के हरिमंदिरे इति ॥ गत्वा तत्रत्य इति च शेषः ॥

ते

गवां पालक दुर्बुद्धे किं करिष्यति तत्पयः ॥ २६ ॥ त्वं
 भुंजसेय वा वत्सो भुंजसे वद मे ऋतं ॥ इति राही वचः
 श्रुत्वा गोपालो भय विद्वलः ॥ २६ ॥ उवाच वचनं मंदं
 राज भार्या सगद्गदं ॥ नजानेहं च तत्कर्म न मया पी
 यते पयः ॥ स्वयं पिबति वा वत्सः पिबतीति न विद्म
 हे ॥ सत्यं वचनमेतद्वि विचारं कुरुतामिति ॥ इति
 गोपाल वचनं श्रुत्वा सा विद्वल्लेक्षणा ॥ ताडयामास
 तं गोपं रज्जुभिः चर्म तोरणैः ॥ ततः परदिने प्राप्ते
 ताडितो राज भार्यया ॥ धेनु कंठस्थ रज्जुं तु त्य
 क्त्वा तत्पृष्ठतो ययो ॥ ३० ॥ धेनुरप्यचलं दिव्यं ब
 ल्मीके हरिमंदिरे ॥ अभिषेकं चकाराशु स्व
 पयो धर चारणैः (चाकणैः) ॥ ३१ ॥

धेनुरपि दिव्यं देवावास योग्यं ॥ अचलं शेषा चलं गत्वा ॥
 तत्रत्ये हरिमंदिरे बल्मीके । आशु एक दिन व्यवधाना-तृण
 भक्षणदिना विलंबमकृत्वा स्वपयो धर चारणैः स्वीयानि

भ.पु. स्वाऽसाधारणानि यानि पयोधर चारणानि क्षीर वें.मा.
 त्याज नानुकूल संचल नोपयोगि व्यापार विशेषास्तेः ॥ ३१
 याकषैरिति पाठे चक्यंते तर्प्यंते क्षीर समर्पण द्वारा वत्सा
 ११ मिमिरिति चकषाणि स्तनान्नानि तैरित्यर्थः ॥ चक नृ
 प्ता वित्यस्मा णिजं तात्करणे न्युल् ॥ पृषोदरा दित्वा दं
 गणवणः ॥ ३१ ॥ तां क्षीराभिकं कुर्वाणां ॥ हस्तमात्रं ।
 हस्तः प्रमाणमस्य हस्तमात्रं ॥ तदेव तत्कं प्रमाणे द्वय स
 जित्यादिना मात्रच ॥ स्वार्थेकत् ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ धेनुपः
 तां धेनुं दृष्ट्वा आलोचयामास ॥ किमिति ॥ अस्मिन्वा
 ल्मीकैतं महद्भूतमस्तीति किं वदन्ती अतस्तस्यैवेदं कृ
 त्यं महद्भूतं तावदव्याहत निजपरवशोकरण सामर्थ्येन
 धेनुमात्म साकृत्य धेनुं दुग्धं दौ गिधं ॥ तद्वीशा धे
 नुः किं कुर्यात् । अतस्तदेवाकार्यमिति ॥ अतो हंतं निम्नि
 नं बहिरायाहि क्षीरापहर्तारं त्वां साभ्राह्म्यै निवेद्य अहं जीवा
 मि ॥ नान्यथा मज्जीवनं यदीतेपि बहिर्नायास्यसि तर्हि तव
 मातृसमां धेनुं हनिष्यामि ॥ तथा सति तव मातृह्वन धे
 नु ह्वन धेनुपह्वनानि बहु नरक फलाणि पातकाणि भवन्ति
 इत्युवाचेति ॥ इतोप्यनागते कोपाकुठारं वृक्ष वृश्चनं तरु
 सो द्रुत्यो ध्वं धृत्वागां चागृह्य ॥ ३२ ॥ वात्सल्यं भक्तभिलाषं
 दर्शयन्नभिव्यक्ती कुर्वन् ॥ हरिः श्रीनिवासः ॥ अर्थांतरव्या
 सेन स्वकर्तव्यं निरूप्य तत्प्रहारं धेनोर्विभोच्य स्वयं दधा
 रेत्याह ॥ स्वभक्त ह्वनमित्यादि ॥ जगत्पति रित्यंतेन ॥ यः
 पुमान् आत्मा र्थं स्वजीवनाय स्वभक्त ह्वनं घातनं वा
 यदिचरेत् तर्हि स एव हंतैव वा घातक एव वा ॥ यावद्वा
 चंद्र तारकं लोके इहामुत्र च नरकं दुःखं भुंक्ते ॥ हतस्तु
 अमुत्र सुरवं लभते ॥ स्वामिकार्यं हत प्राणत्वात् इति
 सामान्यांशं निरूप्य विशेषांशं निरूपयति ॥ मर्दर्थं चेति ॥
 एतन्मम महदुःखं इति मत्वा इति निरूप्य तुलसीमात्र
 दलेन केवलं तुलसी तुलसीमात्रं तस्या यदेकं दलं तेन
 पि अपिरन्ववसर्गा र्थं ॥ पत्रं पुष्प फलं तोयमित्यादिः पूज
 ते ॥

भ. पु. पूजां कुरुते करणणि चोलोप आर्षः ॥ अत एव नरोत्तमस्तं ॥ वें. भा. ३.
 थो मत्पणः मन्मूल धनं ॥ मम शपथोत्सृष्ट धनादिवा ॥ पणो
 द्यूतादिष्वत्सृष्टे भूतो मूल धनेपि चेत्यमरः ॥ सकृदेव प्रपन्ना
 य तवास्मीति च याचते ॥ अभयं सर्व भूतेभ्यो ददास्मि तद्
 तं ममेति श्री राम वचनं ॥ क्षीराभिषेचनेन पूजयं त्या धे
 नो रक्षणं कर्तव्यमित्यत्र किं निरूपणीयं ॥ विचार्य निरूप्य
 या विगृह्य विश्लिष्य विमोच्येति श्रवत् ॥ खड्गं भेदेन समर्थं ॥
 खड्गं भेदेन ॥ बाहुलका करणगन् ॥ तत् घातं कुठारप्रहारं
 कुठं वृक्षं आराति इति कुठारः ॥ वृक्ष ब्रश्चनः ॥ तेन असौ
 धारेव धारा असि धारा सास्यास्तीत्यसि धारी तेन कुठ
 रेण तदारव्यायु धेन ॥ ३७ ॥ शिरस्फोटं शिरोविद्वलनं ॥ सप्त
 ताळप्रमाणेन सप्तानां ताळानां समाहारः सप्तताळं तच्च
 तत् प्रमाणं च तत् तेन विस्तृत मध्यमांगुली युतत तांगु
 षुः ताळः ॥

तां दृष्ट्वा धेनुपः कोपात् कुठारं हस्तमात्रकं ॥ उद्धृत्य तत्र
 सागां च यदोद्योगं समाचरत् ॥ ३२ ॥ तदा बलमीकगः स्वामी
 वात्सल्यं दर्शयन् हरिः ॥ स्वभक्तं हृत्तनं लोके आत्मा र्थं यः
 पुमान् चरेत् ॥ ३३ ॥ स एव नरकं भुङ्क्ते यावदायं तारकं ॥
 मर्दर्थं च कुठारेण हनिष्यति च गां खलः ॥ ३४ ॥ इति मत्वा
 रमाकांतः श्री निवासो निरामयः ॥ एकेन तुलसी मात्र दृके
 नापि नरोत्तमः ॥ ३५ ॥ पूजते भक्ति भावेन तं रक्षामीति
 मत्पणः ॥ इत्थं विचार्य गोविंदः तत्प्रहारं विगृह्य च ॥ ३६ ॥
 स्वयं दधार तद्घातं मोक्षो खड्गं जगत्पतिः ॥ कुठारे
 षासि धारेण ताडितो वेंकटे श्वरः ॥ ३७ ॥ शिरस्फोटं
 समापन्नं कुठारेण द्रुमारिणा सप्तताळ प्रमाणेन
 रक्त स्फूर्तिरभूत्तदा ॥ एवं कोलाहलं दृष्ट्वा गोपालो
 मरणं ययौ ॥ इति गोपालके सा गौरवरुह्य गिरेस्त
 टात् ॥ ३८ ॥ राजानं समनु प्राप्य वत्स हीनाति दुःखि
 ता ॥ लुंढनं परिचक्रे य राजाग्रे राजमंदिरे ॥ ३९ ॥ तां
 दृष्ट्वा विदुर्गां गां च लुंढतीं मृत वत्सकां ॥

भ.पु प्रादेशनाल गोकर्न स्तर्जन्यादि युतेतत इत्यमरः ॥ रक्त वै. मा.
 स्फूर्तिः रक्तोद्गमः ॥ कौलाहलः भीजातगोपक्षि मृगादि ३
 कलकल ध्वनिः ॥ जातमात्रा मृगा इत्यादेः लुंठनं परि-
 वर्तनं ॥ लुठि परिवर्तनमिति धातुः ॥ मृतवत्सका मूल-
 वत्सा यस्या सा तथा मृतवत्सेव मृतवत्सका तां ॥ इवा-
 र्थे कन् ॥ ४० ॥ किमर्थं लुंठती चारत्यक्वा गोसंततिं
 कुतः इति ॥ गोसंतति त्यागे किं निमित्तं ॥ अथापि लुं-
 ठनं किमर्थमिति भावः ॥ संमेलय मिळितां कुरु परि-
 मितामिति दीर्घ आर्षः ॥ किमिदं भो महत्पापं केन पापे-
 न वैकृतं किं वितर्के वितर्के किं किमर्थं त चेत्यमरः ॥ मह-
 त्पापं इति धेदुः ॥ भो स्वामिन् श्रीनिवास ॥ महत् बहु-
 पापं पापसाधनं इदं रक्तादि आनिष्टं किं स्यात् कस्य स्या-
 त् ॥ तव वा न्यस्य वा केन पापेन पापिना इदमिति निर्दिष्टं
 स्पष्टयति ॥ धेनुपालस्येत्यादिना जातमित्यध्याहृतस्यो-
 भयत्रा न्वयः ॥ ४८ ॥ सगद्गदौ लंठ समाकुलाननः ॥
 गद्गदेन वा कस्वलनेन सहवर्त वर्तत इति सगद्गदः ता-
 वृशः उज्ज्वलित कंठो यस्य स तथा ॥

ज्जं

किमर्थं लुंठती चारत्यक्वा गोसंततिं कुतः ॥ ४१ ॥ गवासाहं-
 गच्छ चार संमेलय गवां गणं ॥ इति राज्ञा समादिष्टः चार-
 स्तत्पृष्टतो ययौ ॥ ४२ ॥ आरुह्य वैकट गिरिं वल्मीकाग्र-
 मुपागतः ॥ पतितं धेनुपं दृष्ट्वा वल्मीकाग्र समाश्रयं ॥ ४३ ॥
 रक्तवृष्टिं घोरतरां सप्तताल परीमितां ॥ सविद्वजो नृ-
 पचरो जगाम नृपमंदिरं ॥ उवाच तत्प्रभावं च वल्मीका-
 ग्र समुत्थितं ॥ रक्तवृष्टिं ततः श्रुत्वा राजा विस्मितः ॥ त मा-
 नसः ॥ ४४ ॥ आरुह्य नरयानं च शीघेणागा दृष्ट्वा च लं ॥ किमि-
 दं भो महत्पापं केन पापेन वैकृतं ॥ ४५ ॥ धेनुपालस्य मरणं
 वल्मीकं रक्तपूरितं ॥ इति राज वचः श्रुत्वा वल्मीकस्यो-
 जगत्पतिः ॥ ४६ ॥ उद्दिष्टं वल्मीकमनंत वीर्यं अनंत शै-
 लेन्द्र तजं समाश्रितः ॥ श्री स्वामि तीर्थस्य च दक्षिणे शुभे
 वल्मीकं संस्थो भगवानुवाच ॥ ४७ ॥

१. पु. तादृश श्वासेो समाकुलाननश्च संभ्रांताननश्च ॥ बहुकष्टया ॥
 बहुदुःखसाधनया महोन्नत सर्वथानम्रशिरः ॥ सुभ्रातैव
 सो भ्रात्रं प्रहाद्य षुभ्रातृरहितं ॥ कुटिलं अरुजं एतादृशं
 मां जानासि इति शेषः ॥ हेनृप श्रेष्ठे तादृशोऽहं दयाहीनेन धेनु
 पेन कुठारेणासि धारिणा ताडितः ॥ तेन शिरोभिन्नं तत् तस्मा
 त् दुःखं अतुलं ह्यभूत् ॥ अतो दुर्मते दुर्बुद्धे इत्युक्त्वा देवः
 भगवान् श्रीनिवासः ॥ ६४ ॥

सगद्गदो क्लंठ समाकुलाननः संरक्तनेत्रोद्भववारि पूरितः ॥
 चोर्लं नृपेन्द्रं बहुकष्टया गिरा सशंखचक्र प्रतिमां समाश्रितः ॥ ६५ ॥
 पापिष्टोसि दुराचार राज्यगर्व महोन्नत ॥ अनाथं भक्तपालं
 मां दरिद्रं वनचारिणं ॥ ६० ॥ पितृ मातृ विहीनं च भार्या
 बंधु विवर्जितं ॥ सो भ्रात्र हीनं कुटिलं कुठारेणासि धारिणा ॥ ६१ ॥
 ताडितोऽहं नृप श्रेष्ठ तदुःखमतुलं ह्यभूत् ॥ शिरोभिन्नं
 धेनुपेन दयाहीनेन दुर्मते ॥ ६२ ॥ इत्युक्त्वा भगवान् देवः
 शशाप नृप पुंगवं ॥ पिशाचो भव दुर्बुद्धे मदुरबा दान
 कर्मणा ॥ ६३ ॥ इत्थं शप्ता नृप श्रेष्ठः सोपतच्छाम
 र्छितः ॥ मुहूर्तांते समुत्थाय प्रोवाच जगदीश्वरं ॥ ६४ ॥
 इति श्रीमद्भविष्योन्तरपुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये
 तृतीयोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

श्री भविष्योन्तर पुराणस्य व्याख्याने कल्याण कांड दीपे
 श्रीनिवास हेय्यंगवीन स्नेह गुण प्रकाशो नाम तृतीयोऽध्या
 यः संपूर्णः ॥ श्री श्रीनिवासार्पणमस्तु हरिः ॐ ॥ ६६ ॥

॥ श्री ॥ श्रीनिवासाय नमः ॥ श्रीयः पतिं श्रीनिवासं श्रीवत्स वेंग
 कृत लक्षणं ॥ श्रीकंठ कृतकैक्यं श्रीमही महितं भजे ॥ १ ॥
 चतुर्थे व्याख्येयानि व्याक्रियन्ते ॥ देवक्रीडादि गुण विशिष्ट ॥
 श्रीनिवास ॥ अपराध विवर्जितं ॥ शापमूलपराध रत्रितं ॥ मां ॥ अवि
 वार्य ॥ अपराधमविमृश्य ॥ किमर्थं ॥ अर्थ राब्दो हेतौ ॥ किं निमि
 त्तं ॥ शप्तवानभूः ॥ यदि त्वं न भृगुवद् विमृश्य कारो ॥ तदा मया
 किं पुरा दुरितमाचरितं ॥ तदहं न जाने ॥ जगन्नाथ ॥ अतीत अन
 गत वर्तमान जगन्नियामक ॥ त्वमेव तज्जानासि ॥ इति तेन ॥
 राज्ञा समाहृतः ॥ समाक्षिप्तः ॥ श्रीनिवासोऽति दुःखितः ॥
 भक्तमेव महानी जात इति संजात दुःखः ॥ मन्दवचनं ॥ दीन व
 चनं ॥ अंतरार्थे हर्षकारि वचनं ॥ शाप मूर्च्छितः ॥ शाप मोहि
 तः ॥ तं ॥ २ ॥ तद्वचन प्रकार माह ॥ पापिष्ठ इत्यादिना ॥ बाह्यार्थे ॥
 पापिष्ठः अतिपापी ॥ दुराचारः दुष्ट आचारो यस्य सः ॥ तथा ॥
 अविचारी अविमृश्यकारी ॥ अति दुःखेन क्षतज वेदना जातेन ॥
 अहानेन अहत्वा ॥ वृथा ॥ अनिमित्तं यः शापो मया दत्तः ॥
 न मया पितं शापं अनुगृहाण ॥ यथा मया भृगु शापः अपरशो
 ममानुतं स्यादिति दैन्यं ॥ अस्त्वनृतं किं भयमित्यत आह ॥
 मच्छाप इति ॥ बेदविरोधो भयमिति भावः ॥ नानृता त्यातकं
 परमिति दर्शनाच्च ॥ न विष्णोर्वचनं क्वापि मृषा भवति
 कुत्रचिदित्यादि वचनात् ॥ १ ॥ अंतरंगार्थस्तु विपरीत
 लक्षणाया पापिष्ठ इत्यादीनां क्रमात् ॥ अहं पुण्यवान् ॥
 सदाचारः ॥ विमृश्यकारी ॥ भक्त एव जात इत्यति दुःखे
 न ॥ ज्ञात्वेव ॥ अनुग्रहात् ॥ वृथा ॥ अवश्यमनु भोक्तव्यं
 प्रारब्धं निमित्तो कृत्य मयार्पितं ॥ त्वं गृहाणे त्याहेति ॥
 शक्येन सह संबं धात्वा दृश्यात्ममवायतः ॥ वैपरीत्याक्लि
 यायोगान् लक्षणा पंच धास्मृते त्युक्तेः ॥ पाप जने पुण्यज
 न इति विपरीत लक्षणाया येति ॥ मच्छाप इत्यादि अस्मि
 न्त्वे स्पष्टं ॥ अथवा वचना वृत्त्या पापि पापानि आनिष्टानि
 येन सतथा ॥ पंक्तीबे हेमिन् पापा प्र धनयोरिति वैजयंती ॥
 अन्ये दुष्कराचारः ॥ सर्वसाक्षात्कारित्वा दविचारी ॥ शिष्टमुक्तं

भ.पु. भक्षेणु मामकः कोपः प्रसादः ॥ किंचित्ताहं पापिष्ठादिः ॥ किंतु
 त्वमेव पापिष्ठा दुराचारेऽविमृश्यकारीच ॥ तत्कथं ॥ धेतुर्न ददा
 ॥ इति दिनषट्कं गतं ॥ कुतो न विचारितं ॥ गोपाल्युक्तमपि विस्मृतं
 तत्कुत इत्युक्ते प्रारब्धादज्ञानादिति वक्तव्यं ॥ अतः प्रारब्धवश
 दज्ञानादविचारेण गोपालस्य तदज्ञानादनिष्ट परं पराजाता ॥ अत
 स्वया समाधातव्यमिति चेत्तर्ह्येवं त्वमपि समाहितो भवकुतो
 ति दुःखं ॥ इति उक्ते कुतो मम दुःखं मया वृथा ॥

॥ हरिः ॐ ॥ राजोवाच ॥ किमर्थं शप्तवान्देव अपराध विवर्जितं
 अविचार्य जगन्नाथ किं मया चरितं पुरा ॥ १ ॥ इति तेन समाह्वयः
 श्रीनिवासोति दुःखितः ॥ उवाच मंद वचनं राजानं शापमूर्धितम्
 श्रीनिवासः ॥ पापिष्ठोऽहं दुराचार अविचारी नृपोन्तम ॥ अज्ञाने
 नाति दुःखेन वृथा शापो मयार्पितः ॥ ३ ॥ मच्छापो नानृतो माया
 दिति वेद विदो विदुः ॥ यावत्कलियुगं तिष्ठे तावदुःखो भवेन्नृप

ह. मिथ्याति दुःखेन शापो दन्त इति भावः ॥ इदं दुःखं कियत्कालं
 भवेदित्य। संकयामाह ॥ यावदिति ॥ हेनृप यावत्कलियुगं तिष्ठेत्
 प्रवर्तेत तावत्वं दुःखो भवेदिति मम भाति ॥ ४ ॥ एवमतीतानागत
 ज्ञानीत्वं कुतो भाव्य तिष्ठेत् मावयो नपरिवृत्तवान् त्वमर्थाभावमति
 क्रम्य देवरद्वयमपि मां उपदिशस्मि कृत एतादृशेन त्वया नष्टं
 बोधितः ॥ त्वंच कुठार प्रहारात् कुतो न रक्षित इत्यत आह ॥ उभा
 वित्यादिना ॥ यद्यपि सत्य संकल्पो महागुण इति मया त्व सा
 कृतः ॥ तथाप्यावयो दुःख सा धनत्व दोषो भूतः ॥ इति दोषत
 इत्युक्तिः ॥ शेषत इति पाठे सत्य संकल्पे संकल्पितेषु बहुशो रा
 मावतारे उपभुक्तादन्यः शेषः तस्मादित्यर्थः ॥ शेषो नन्तो वृत्ती
 शेषं त्रिष्वन्यदुपयुक्त इति रत्नमाला ॥ राजपक्षे शेषतः ॥ पित्र
 दर्शनादादराद्युपभुक्त शेषः ॥ दुःख समापन्नावां बभूविव ॥
 सच सत्य संकल्पः कीदृशः ॥ तथाहि ॥ पुरा निद्रं लोकमिच्छंती
 काव्यमाता धर्मपरदेव पक्षपातेन उपेक्षावतारेण मया निष्पदिता

भ. पु. अथ भृगुणाति दुःखेनाविमृश्य तव स दुःखं मानुषं जन्म भार्यया वें. ॥
 कलहादिकं स्यादिति श्रुतः ॥ अयस एवाविमृश्य दन्त इति स्त्रिं. ॥
 स्वयं संतप्तः ॥ अथ नानुतीत्या महमिति तपसा तेषितेन मया शापो
 नु गृहीतः ॥ सचमया रामावतारे बहुशोनु भूयेदनीं तच्छे शमनु
 भवामीति ॥ तव दुःखे संकल्पस्तु अनीतानागत शानी त्रैलोक्यो
 द्दरणाक्षमः ॥ एतादृशोपि नाचारं श्रौतं स्मार्तं परित्यजेत् इति
 स्मरणा न्तव माता पितृभ्यां सो नम सोमादि देव पति त्वादि संपाव
 क विवाहादि नामानाचारा नादरेण परस्पर प्रोत्साहन मात्रेण तव
 जन्मा भूत् ॥ अत एतादृशी विपदनु भोक्तव्येति अत एवोदाहृतं
 भिगवत्पादैः सुरस्त्रियोति कारणेयदन्त्य या स्थितास्सदा ॥ दुर-
 न्वयासुदुः सहा विपन्नते भविष्यति ॥ उभौ दुःख समापन्न वित्यनेन
 शाप प्रयुक्तं शिरोवेदनमात्रं पारब्धा नु भवाय भवति ॥ ननु पिशाच
 त्व प्रयुक्त रुधिर मदिरादि पात्रादि नरकसा धनमिति बोध्यं ॥ ननु
 यावत्कलि किमखंडं दुःखं नेत्याह ॥ भविष्यतीति ॥ कन्यादानस्य
 कालेच वरदक्षिणमर्पति ॥ किरीटं शतभारं च रत्न वज्र समाकुलं ॥
 वरदक्षिणा यस्य सो वरदक्षिणः ॥ तं रत्न वज्र समाकुलं शतभारं
 किरीटं मद्यं अर्पति समर्पयति इति यो जना यदीयते तस्य न्या-
 याजितस्य संकल्प देवता कतृ पात्रानु सं धान फला क्षत तांबूल वर
 मूल्य सम दक्षिणामंत्र श्री तुलस्पुदक धारा पूर्वकत्वे दानं सांगं भव-
 तीत्येतत्सर्वसाधारणं ॥ परं तत्र विशेषः ॥ ऋण पीडा परिहारकत्वा
 द्येयमान वस्तु मूल्यादुत्तमा दक्षिणा अन्यथा ऋणाप नयनायोन्त-
 मर्णं वैश्रवणां प्रत्याभरणमपि गच्छेदिति भावः ॥ रत्नानि नव
 विष्णु धर्मेन्तरे उक्तानि ॥ मुक्ताफलं हिरण्यं च वैडूर्यं पद्मरागकं
 पुष्परागं च गोमेदं नीलं गरुत्मतं तथा प्रवाल मुक्तानि महा रत्ना-
 नितु नवैव हीति ॥ वज्रो हीरकः तैरामुक्तं शतभारं शतभारपि
 माषा परिमित शुद्ध सुवर्ण मूल्यकं ॥ नाब्रूमण च्वकृ चित्त
 वे मूल्य द्रव्यवाणि शुद्ध दु ॥ शतभार सुवर्ण समतेजित
 मिति श्रान्ति निराह ॥ रत्न वज्रेत्यादिना रत्नख चिता भरण
 नामुत्तमान कथनस्य प्रयोजना भावा दनु भव विशेषाच्च ॥
 तुलास्त्रियां पल शतं भारः स्याद्विंशतिस्तु लेत्यमरः ॥

भ.पु.

उभौ दुःख समापन्तौ सत्य संकल्प शेषतः ॥ भविष्यति नृप
क्षेष्ट आकाश नृपनामकः ॥ सतु दास्यामि मे कन्यां नाम्ना
पद्मावतीं शुभां ॥ कन्या दानस्य काले तु वरदक्षिणमर्पति ॥ ६ ॥
किरीटं शतभारं च रत्न वज्र समाकुलं ॥ शुक्रवारे तु संप्रा
प्ते तत्किरीटं धराम्यहं ॥ ७ ॥ किरीटधारणे काले नेत्रे मे जल
प्ररिते ॥ घटिका षट्कमारभ्य सुखं तत्र भविष्यति ॥ ८ ॥ इति
कालावधिं कृत्वा स्वावतार प्रयोजनं ॥ इति संभाष्य राजा
नं तज्जास्ते भगवा न्हरिः ॥ ९ ॥

भारः नान्कुमभा सुवर्णादि इति लक्ष्मण भट्टः ॥ अर्पति ऋगा
प्रापणयोः षिजंतः ॥ अर्त्तिहीति पुक् ॥ षिज्ज्ञोप आर्षः ॥ यद्
अर्पयतीत्यर्पः ॥ पचाद्यच् ॥ समर्पण कर्ता ॥ स इवाचरति अप
६ ति प्रातिपदिकाचारे क्लिप् ॥ आभरण समर्पण मलंकर कर
णान्तं ॥ अलं करिष्वौ न्ये तौ डिमानादय इति भावः ॥ जलप
रिते भवत इति शेषः ॥ तव शिरोवेदनं त्वां परित्यज्य मां सं
मत इति भावः ॥ आरभ्य जलपूरणमुपक्रम्य घटिका षट्कं
कालापि प्रति शुक्रवारं सुखं भविष्यति ॥ स्वावतार प्रयोजन
माहेति शेषः ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ इति संभाष्येति
अत्रेदं बोध्यं ॥ आवयोस्तावत्सरन्ये विद्यमाने मच्छाप प्रयुक्त
दुःखसहनं तव नयित्रं ॥ आत्योवाथ दरिद्रो वा दुःखितः स
खितोपि वा ॥ निदोषो वा सदोषो वा वयस्यः समापतिः ॥
धनत्यागो सुखत्यागो देहत्यागोपि वा पुनः ॥ वयस्यार्थो
वर्तते स्नेहं दृष्ट्वा तथा विधमिति वचनात् ॥ किंचराज्यं
गं विरक्तस्य मत्समीपे तपसी च्छा पुरासीत् ॥ मत्समीपे ऽपि
शिद्धकायकेऽस्य तपोरूपत्वात् ॥ इत्येवं संभाष्य समाधा
कदुक कर्पासं कदु शब्दः क्षारवाची तेन शिलाचूर्णं कचश्च
न द्वौ क्षारौ गृह्येते ॥ कदुर्कोच कर्पासंच तेषां समाहारः भवत् ॥
औदुंबर क्षीरेण क्षतसंरोहणं कदुक कर्पासौ रक्तोद्गमनिरोध

भ. पु. यथा तथं तथा नतिक्रम्य यथा तथं ॥ अन्यय भावः ॥ यथा वै. ग. र.
 र्थं तु यथा तथं इत्यमरः ॥ ३३ ॥ एतावता प्रबंधेन श्रीनिवा
 स एकको वल्मीकांतः केशमनुभवन्नास्ते इति मंदांतां प्राप्ते
 तिराह ॥ कोसल्येत्यादिना ॥ नायमेकाकी ॥ किंतु वल्मीकांतर
 प्राकृत विमाने मुक्तब्रह्मादि सेवितो नानावतार रूपैः तत्तद्वता
 रोपयुक्त बंधुभिः सह परमानंदमनुभवन्नास्त इति भावः ॥
 अचीकृपत् ॥ इत्थं रामरूपेण क्रीडते वेंकटाचले इति शेषाकर्षे
 एवं वेंकुठ रूपेण त्युन्तरत्रापि ॥ ३६ ॥ पुनः पर्वत माहात्म्यं
 प्रकाशयन्नुपसंहरति ॥ अरायिकाणे विकटे गिरिं गच्छेति
 स द्विदः ॥ एवं वेदमयः साक्षाद्गिरिंद्रः पन्नगाचलः इति ऋ
 ग्वेद संहितायामष्टमाष्टके ऽष्टमाध्याये इयं ऋक् श्रूयते ॥
 अरायिकाणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वये ॥ शिरिंबिठस्य सत्व
 भिस्तेभिष्ठाचातयामसि ॥ इति ॥ अस्य मंत्रस्य भरद्वाजः शि
 रिंबिठस्य ऋषिः ॥ अलक्ष्मीघ्नं देवता ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥
 अरायीति पंचर्यस्य सूक्तस्य भरद्वाजः शिरिंबिठ ऋषिः ॥
 अरायियद् इत्यनयोः अलक्ष्मीघ्नं देवता ॥ अनुष्टुप् छंदः इति
 च्छंदोनुक्रमणिकोक्तेः ॥ अरायि ॥ काणे ॥ विकटे ॥ गिरिं ॥ गच्छ
 सदान्वये ॥ शिरिंबिठस्य ॥ सत्वभिः ॥ तेभिः ॥ त्वा ॥ चातया
 मसि ॥ इति पदानि ॥ सदान्वे ॥ शिरिंबिठस्येति निघं दौ पद
 परिगणनात् ॥ सत्वभिः ॥ तेभिः ॥ इत्यत्र बहुलं च्छंदसीत्ये
 सो ऽभावः ॥ तेभिष्ट्वेत्यत्र युष्मन्त तक्षुष्वंतः पादमिति पाद
 मध्यस्थस्य संस्य मूर्द्धन्यः ॥ चातयामसीत्यत्रे दंतो मसीति
 मस इमागमः ॥ अत्र वेद भाष्यं ॥ अरा रा. यिकाणे ॥ कात्याय
 नः ॥ अरायिनि ॥ शिरिंबिठो भरद्वाजः ॥ ब्रह्मणस्पत ॥
 अंत्या वैश्वदेवी ॥ जगती देवत्या वेति ॥ दुरदा ब शीले ॥
 अष्टा काणे ॥ पिठांत गतिके पर्वतं गच्छ ॥ सदा शब्दका
 रिष्ठि ॥ शिरिंबिठस्य मम कर्मभिः ॥ त्वा ॥ नाशयामः ॥
 निरुक्तं द्रष्टव्यमिति ॥ ४१ ॥ निरुक्तं च ॥ अरायिनि ॥ काणे
 विकटे ॥ काणे विक्रान्त दर्शन इत्यौपमन्यवः ॥ कषाते वा
 र्वास्या दनु भाव कर्मणः ॥ कषातिः शब्दानु भावे भाष्यते ॥

भ.पु. नुकणतीति मात्राणु भावा ल्काणो दर्शनाणु भावा ल्काणो विक्रं वे.मा
 ये विक्रं त गति रित्यौप मन्यवः ॥ ४.

अरायि काणे विकटे गिरिं गच्छेति सद्भिदः ॥
 एवं वेदमयः साक्षाद्गिरिं द्रुः पन्नगाचलः ॥ ३६ ॥

कुटते वास्या द्विपरीतस्य विकुटितो भवति ॥ गिरिं ॥ गच्छ ॥
 सदानो नुवे शब्दकारिते ॥ गिरिं बिठस्य सत्वभिः ॥ गिरिं
 ठे बिठो मेघः ॥ शीर्यते बिठे ॥ बिठमंतरिक्षं ॥ बिठं बिरीबेन
 व्याख्यातं ॥ तस्य सत्वेरुदके रिति स्यात्तै नैष्ठा च्यातया मो
 पिवा गिरिं बिठो भरद्वाजः ॥ काल कर्षोपेतो ऽ लक्ष्मीः ॥
 निर्नाशयां चकार ॥ तस्य सत्वेः ॥ कर्मभिरिति स्यात् तैष्ठा
 च्यातयामः ॥ च्यातयति नाशने इति ॥ छ ॥ एतत्पौराणिक नि
 रुक्तं च ॥ विकटे इत्यस्य वें प्राहुः सर्वपापानि कटस्तद्वाह
 उच्यते ॥ इति ॥ सदान्वे इत्यस्य सद्भिद इति ॥ गिरिं बिठस्य ॥
 अप्येकाक्षर साम्या निब्रूयादिति यास्क वचनात् ॥ गिरिं
 बिठस्य शेषस्येतिवा ॥ श्री वेंकटस्येतिवा इत्यादि ॥ छ ॥
 एवमादि परिशीलन वशात् ॥ श्री निवास प्रेरणात् ॥ विदु
 ज्जनानुग्रहाच्च ॥ मम भासमानः ॥ प्रकृतोपयोग्यो
 लिख्यते ॥ अरायि ॥ अरायिनि ॥ अरात्रि ॥ दरिद्रे ॥ पापे
 अलक्ष्मि ॥ अमंगले ॥ मंगलं पुण्यं ॥ तद्विरुद्धममंगलं ॥
 हे सर्वपाप ॥ अदन्त दोषेणेत्यादेः ॥ काणे अष्टाकाणे ॥
 अं धे ॥ अंध्य हेतु पाप ॥ विकटे ॥ कुंठे ॥ को व्यहेतु पाप ॥
 सदान्वे ॥ गृहं गृहं यात्वा अंबा भिक्षां देहीति नित्यं पुनः
 पुनः शब्दकारिणि ॥ एतदुपलक्षित सर्वपाप ॥ त्वं ॥ विकटे ॥
 सर्वपाप द्वाहार्थं ॥ गिरिं बिठस्य ॥ श्री बिठस्य वें कटस्य ॥ अ
 वासभूतो ॥ गिरिं बिठस्य गिरिस्थानस्थिताशी विषस्य शेषस्य
 यः तं ॥ गिरिं ॥ गच्छ ॥ गिरिं प्रतियात्रां कुरु ॥ अथ गिरिं बिठ
 स्य शेषस्य ॥ मेघस्य ॥ भरद्वाजस्य ॥ वेंकटस्य ॥ तेभिः ॥

भ. पु. सखभिः तत्र ॥ सामर्थ्यैः ॥ शेषस्य सखं स्वांतर्यामि सं वेंगा
 कर्षणं मुखान्तेन सर्वपाप शेषा दाहानुकूलं सामर्थ्यं ॥ १९ ॥
 त. वेंकटगिरिः शेषवदनत्वात् ॥ मेघस्य स्वांतरंगीकृत्य गगन
 तरंगिणी जलेन पुण्य पुरुषाप्पायन रूपाश्रवनानुकूलं ॥
 स. भरद्वाजस्य तपः ॥ वेंकटस्यात्यंतिकातिष्ठ निवर्तन द्वारा
 स्वानंदकैवल्य साभ्राज्य दानानुकूलं ॥ इत्येतैः सखभिः ॥
 सदाशिवे ॥ सद्ब्रह्म ॥ आ ॥ सम्यक् सद्गुणत्वेन निर्देशत्वेन
 अनु ॥ तन्तद्योग्यता तारतम्य वशात् ॥ त्वा ॥ त्वा ॥ यातया
 मसि ॥ नाशयामः ॥ इति ॥ स्वयोग्य मोहानुगुण तया वि
 दतीति सदाशिवे ब्रह्मज्ञानिनो देवा वदंतीति शेषः ॥ २० ॥ अय
 त्त्वत्त्व सर्वपापिन ॥ हरिद्र ॥ काणे ॥ कुत्सित संसारकीलक
 कीलित ॥ काण ॥ कुंठ ॥ दीनवचन ॥ पापिजीव ॥ सर्वपाप
 दाहार्थ ॥ वेंकटगिरिं गच्छ यात्रां कुरु ॥ अथ वेंकटेशस्य ॥
 सखभिः प्रपन्ना भय दानादि गुणैः ॥ त्वं ॥ पापिनं ॥ नाशयामः ॥
 त्वत्पापाति नाशयाम इति ज्ञानिनो वदंतीति भावः ॥ अत्रोपष्टं
 भक्त लेखनस्य विस्तरभीते रूपरमः ॥ अतः साधवो मयि
 दयां कुर्वन्तु ॥ एवं इत्थं वेदमयः ॥ वेदाः प्राचुर्येण परम ता
 त्पर्येण प्रस्तुता अस्मिन्निति वेदमयः ॥ तत्प्रकृत वचने मयद ॥ २१ ॥
 वल्मीक इति ॥ वल्मीकं पुनः पुंसकं इत्यमरः ॥ मुत्तरुद्राः
 मुक्त शेषाः सर्वतेन स्वगुणितमिति ॥ २२ ॥ श्रीशं वंदे ॥

स्वदेहाच्छन्न वल्मीको वेंकुंठादधिको ह्य भूत ॥ सुव
 र्ण मुखरी नाम नदी सा विरजानदी ॥ १९ ॥ वेंकुंठो
 वेंकटगिरिः वासुदेवो रमापतिः ॥ मुक्त ब्रह्मा पक्षि
 गणा मुक्तरुद्रा मृगान्तमाः ॥ २० ॥ सनत्कुमार प्र
 मुखान्तेन वानराद्या द्विजान्तमाः ॥ मानसं जन्म आसाय
 यः पुमान्वेंकटाचलं ॥ २१ ॥

गंतुमिच्छति धर्मिष्ठः सर्वं तेन स्वनिष्ठितं ॥११॥
श्री वेंकटाद्रेस्तु महा महात्मतां जानन्ति ते ब्रह्म
शिवेन्द्र पूर्वकाः ॥ किमल्प वीर्या मनुजास्तमोनुगा
जानन्ति विष्णोः स्थल मद्भुतंच ॥१२॥

इति श्रीमद्भविष्योन्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये

४ ॥ छी५

श्रीमद्भविष्योन्तर पुराण व्याख्याने श्रीमत्कल्याणकांड द्विपे
गिरिं द्वात्मक प्रदीप प्रमाकरणं नाम चतुर्थोऽध्यायः संपूर्णम् ॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

श्री श्रीनिवासाय मंगलं ॥ गतिश्चंद्रश्चकोराणां याता
कानां बलाहकः ॥ वासुदेवो भवार्तानां ॥ अस्माकं चिकिद्भि
र्गतिः ॥३॥ पंचमे व्याख्येयानि व्याक्रियन्ते ॥ श्रुतं श्रीवेंक
टेशस्य माहात्म्यं पापनाशनं ॥ अवतार प्रभावश्च चोळ
राज निबंधनं ॥ मुकुटागमनं देव चरितं लौकिकं परं ॥ इ
त्यादि अवतार प्रभावो वतार माहात्म्यं चोळराज निबंधनं
स्थिति गति नियमः मुकुटागमन इत्यादि देव चरितं देव
दुर्लभं चारित्रं भवद्भिरुक्तं ॥ अस्माभिश्च श्रुतं ॥ इदानींतु
सकल्याण विधिं पद्मा विवाह विधान सहितं ॥ केवलं लो
किकं यस्मिन्काले तथा देश इत्यादि स्वसंकल्पितं प्राकृतं
मानुषच स्वाध्याय प्रवचने चेत्युपनिषत् ॥ मानुष संभव आ
रिच्य प्रचुरं चरित्रं ब्रूहि इत्यंत योजना ॥ अयं भावः ॥ लौकिका
अलौकिके व्यापारे अकुशलाः अलौकिकाश्च लौकिके अयं चा
त्य लौकिकः इदृशस्य श्रीनिवासस्य केवलं मानुष प्राकृत
चरचरित्रं तव मुखे च्छुत्वा स्मारं स्मारं नंदयामः ॥

भ.पु. अलौकिकं देवचरितं बहुषः श्रुतं ॥ अलौकिकस्य लौकिकत्वं वै.मा.
 पूर्वमिति अवश्यं श्रोतव्यं इतः पूर्ववितार रामकृष्णादि ६
 रूपेपि मानुष व्यापारे दर्शितः ॥ ततोपि नूतनोपमवतारः ॥
 किमत्र लौकिक व्यापारे नूतनमिति ॥ ३ ॥
 हरिः ॐ ऋषय ॐ नमः

सूत सूत महा भाग सर्व शास्त्र वि शारद ॥ श्रुतं श्री
 वै.कटेशस्य माहात्म्यं पापनाशनं ॥ १ ॥ अवतार प्रभा
 वं च चोळराज निबं धनं ॥ मुकुटा गमनं देव चरितं
 लौकिकं परं ॥ २ ॥ कृपालोसि दया सार शिष्य प्रीति
 परायण ॥ सकन्याण विधिं ब्रूहि कोवाकाश नृपोत्तमः ॥ ३ ॥
 कथं पुत्री भवत्पूर्वं कथं जामातृ तां गतः ॥ तत्तथा
 ब्रूहि भगवत्सांग वैवाहिकं शुभं ॥ ४ ॥ यः पुमान्वे
 कटेशस्य महिमा धीर सागरे ॥ स्नानाचार यरो नित्यं
 स धन्यः पुण्य वर्धनः ॥ ५ ॥ एवं निशम्य ऋषिभिः
 भाषितं वचनं शुभं ॥ सभा सदैः सा धुगुणा न्वदद्भिः
 तुतो नितान्तं निज शिष्य संघान् ॥ उवाच भक्त्या
 कित नम्र देहः सा ध्वी सुसा ध्वीति सहाश्रु हर्षः ॥ ६ ॥
 सतः ॥ श्रुष्वंतु मुनयः सर्वे भक्ति भावेन संयुताः ॥
 पन्नगाचल नाथस्य कन्या संग्रहणं शुभं ॥ ७ ॥ कदा
 चिद्वै.कटेशस्तु औष घार्थं स्वयं हरिः ॥ गमता
 भि मुखो भूला प्रवज्जगारुषो दये ॥ ८ ॥ तस्मिन्काले
 वराहस्तु मृगया र्थं ससूकरः ॥ यदागत स्तदादेवं
 ददृशे वै.कटेश्वरं ॥ ९ ॥

कथं पुत्री भवदिति ॥ अडंभाव आर्षः ॥ कथं जामातृतां
 गतः ॥ श्रीनिवास इति शेषः ॥ सहाश्रु हर्षः ॥ अश्रु आनंद
 जं नेत्रांबु हर्षो रोमांचः ताभ्यां सह वर्तन इति तथा ॥

भ.पु. सा ध्वी सुसा ध्वीति पृच्छेति शेषः ॥ कोवाकाश नृपोत्तमः ॥ वै. ॥
 इति सा ध्वी ॥ तदुन्तरा सुसा ध्वीति विवेकः ॥ गमनाभि मुखो
 भूत्वा प्रवव्राजारुषो दये ॥ वल्मीका बृहतिर्गमनाभि मुखो भूत्वे
 त्यर्थः ॥ एतावन्तं कालं बृहतिर्गमने वै मुख्यं प्रयोजनाभावात् ॥
 इदा नीं त्वाभिमुख्यमभूत्पुरतः कार्यगौरवा दिति भावः ॥
 मृगयार्थः ॥ शामाकहारि वृषभासुर मृगयार्थः ॥ ९ ॥ गर्जतः ॥
 कोसि कोसीतीति ॥ त्वं कोसि कोसीति गर्जनं कुर्वन्तः ॥ तत्र
 वृक्ष गहने मृग दर्शने लुब्धकानां अन्तर्धानं स्वभाव इति भा
 वः ॥ ततु ॥ भयात् ॥ प्रत्युत ते एव सक्ताः प्रदुद्रुवुः ॥
 लीनन्तं भित्त्यादि बुद्धिमानित्यं तमेकं वाक्यं ॥ लीनन्तं वैकटं
 दृष्ट्वा ॥ यद्यप्ययं महाटवी कटु किरात इव भाति तथाप्य
 यं तिरायुध इति बुद्धिमान्वरह वदनो हरिः मृगेऽपि धैर्यमा
 लं ब्य वचनमुवाचेत्यन्वयः ॥ श्रीनिवासोऽप्युवाचेत्य ध्या
 हायं ॥ संभाषण समय उभाभ्यां जगद्विडम्बनाय प्रदर्शितं
 सात्विकं भावमाह ॥ अन्योन्ये त्यादिना ॥ श्रीनिवासेन स्वदुःख
 निवेदने कृते तस्यापि दुःखं संजातं ॥ अत अन्योन्य दुःख
 संदिग्धत्वेऽपि अश्रुपूर्णा भवत इत्यर्थः ॥ लुटः टिक्कर
 णाल्लेचन शब्दः पुमान् साक्षान्तारायणांशौ रूप द्वंद्व विरा
 जितौ ॥ अवतार द्वय शोभितौ ॥ उभौ कोल वैकटौ कलौ विडम्ब
 नं दर्शयन्तौ ॥ भाषणं सल्लापं अचतुः ॥

गर्जतः कोसि कोसीति सक्ताः तत्र चायुः ॥ तान्दृष्ट्वा जग
 दीशस्तु तत्रलीनो भवद्हरिः ॥ १० ॥ लीनन्तं वैकटं दृष्ट्वा
 वराहवदनो हरिः ॥ उवाच वचनं देवो धैर्यमालं ब्य बुद्धि
 मान् ॥ ११ ॥ अन्योन्य दुःख संदिग्धत्वेऽपि अश्रु पुरितौ ॥
 कलौ नारायणो साक्षाद्रूप द्वंद्व विराजितौ ॥ १२ ॥ अचतु
 भाषणं चोभौ दर्शयन्तौ विडम्बनं ॥ तयोस्तद्गतं कर्म
 दृष्ट्वा बह्य पुरोगमाः ॥ १३ ॥ ववृषुः पुष्प वर्षाणिक्लेष
 नारायणोपरि ॥ यथा युगं यथादेशं यथाकालं यथावयुः ॥ १४ ॥

तथावतार माको क्षत्रमते रमया सह ॥ एवं वदंतः सुर-
पुंगवास्ते विचित्रमायां जगदीश चेष्टितां ॥ हसंतः ७७
परमस्य विष्णोः रतेत शैलस्य रमापतेश्च ॥ ३६ ॥

तदा विजयांकुर पूजकाः ब्रह्मादयः श्रीनिवास विजयकाले
पुष्पाणि ववृषुः इत्याहुः ॥ तयोरित्यादि ॥ अनंत शैलस्य
श्रीनिवासस्य रमापते वराहस्य च ॥ जगदीश चेष्टितां जग-
दीश स्वभावाचार युक्तां ॥ विचित्र मायां अद्भुत दुर्जन व्या-
मोहन कार्यानुकृतिं प्रतिहसंतः संतः यथायुगमित्यादि
संहेत्यं तमेवं वदंतो यथा यथं जम्भुरिति शेषः ॥ ३६ ॥ सं-
भाषणमभिलष्य दर्शयति ॥ त्यक्त्वाद्यादिना ॥ भृगोरंघ्रि प्र-
पाताच्च रमा कोल्लपुरं गता (ययौ) ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ तथा
हि स्मंदे ॥ तथाहि देवासुरमभूयु द्वं पूर्णमब्दं शतं पुरा ॥
वृत्रेऽसुराणां मधिषो देवानां च पुरंदरो ॥ अत्र देवैः महावी-
र्यैर्नारायण बला श्रियात् ॥ असुरा निर्जिता सर्वे पाताक-
तकमाययुः ॥ केचिन्लंका गताः ॥ केचिद्वरुणालयं ॥
केचिद्गिरि व्रजं ॥ तत्र कोल्लासुरो नाम असुराणां महा-
बलः ॥ गोमंतं दुर्गमं दुर्गं गिरिमाश्रित्य निर्भयः ॥
या राजकन्यका लोके रूपवत्यो महागुणाः ॥ आनी-
य गिरि दुर्गस्थो रमयामास सर्वशः ॥ एतस्मिन्नेव
काले तु आगतौ मुनिसन्तमौ ॥ अगस्त्यो जीतमश्व-
तथा राजानः कोल्लासुर कृतमार्तिं निवेद्यामासुः ॥
तदागस्त्यः कोल्लासुर कृतार्तिं निवृत्त्य महालक्ष्मीं
प्रपन्नास्त्याह ॥ ते तथा चक्रुः ॥ तदा महा लक्ष्मी-
मां ययाचे ॥ तदा निष्पुना मया हे महा लक्ष्मी स्त्व-
गत्वा तं हत्वा ता राजकन्या मोचयेत्यनुवाता ॥
एतस्मिन्नेव काले भृगुणा स्वभार्या मया निष्प्रदिते

भूपुः त्यति शौकेन तपसोऽतिरेकात् ॥ अविग्राह्यं चिं वेंग
 प्रहारे जात इति च ॥ न केवलं कोट्कारुर संवाराणि ६
 मिन्ता दपितु भृगोः पादताडनं व्याज्ज्वरभाकोट्
 पुरं ययौ ॥ आकारंतः कोट्कारुः कोट्ः पूः पुरं
 वा रित्यप्रत्ययः ॥ यद्वा केकोट्या मस्तीति
 कोट् सा च सापूश्च तन्तथा ॥ अर्श आद्यच ॥ टापू
 अप्रत्ययः ॥ जञ्जामि च निरंतरं ॥ अस्मिन्नेव दिन इति
 न किं तून्तरत्रापि निरंतरं ॥ देवे दृष्टमार्गेण अदृष्ट
 प्रदर्शित मार्गेणेत्यर्थः ॥ तत्र दर्शनेनानेन मम कष्टं
 पृष्टतः ॥ इत उन्तरं सर्वे सुखार्थकं भविष्यति ॥

त्यक्त्वा वैकुण्ठं लोकं तु किमर्थं त्वमिहागतः ॥ तद्वदस्व महा
 भागः श्रीनिवास वरानन ॥ १५ ॥ इतितेन समाज्ञप्त अव
 द्लोत्तरूपिणं ॥ भृगोरंघ्रि पपाताञ्च रमाकोट्कारुं
 ययौ ॥ १६ ॥ तेन दुःखेन संतप्तः त्यक्त्वा वैकुण्ठं मुत्तमं ॥
 इहागतो रमाकोत वन्मीके तव दर्शिणे ॥ निवसंतं च
 मां देव धेनुपालेष्ट ताडयत् ॥ कुठारेणसि धारेण त
 त्क्षतं मां तु बांधते ॥ १७ ॥ ओष धार्यं वराहात्म नाञ्छ
 मिच निरंतरं ॥ देवेन दृष्टमार्गेण त्वं दृष्टेस्मि धरा
 धरा ॥ अत्रैव निवसामीति संकल्पो मम वर्तते ॥ स्पृष्टं
 देह्यवती कंतं यावत्कलि युगं भवेत् ॥ १८ ॥

विजय गगत वेत्तायां तव दर्शनेन शुभ सूच्यतात् ॥ अतोत्रै
 व निवसामीति संकल्पो मम वर्तते ॥ सत्यं यद्यप्यस्ति सं
 कल्पस्तथापि ॥ अहं पुराणे भृगरूपी ॥ त्वंचार्त्तवीनो महा
 ठवी कदु किरातः ॥ अहं स्तं ७धः ॥ त्वंच चतुरः ॥ कपट मानु
 षः ॥ अंगुली प्रदर्शने हस्तं गिलतीति गिरा कथ्यमानः
 कथनावयोः समावेशः संभवतीति चेच्छुषु ॥ जीवत्व
 यावज्जीवं न्याय्यं वर्तनीयं ॥ अहं च न्यायं वर्ते इति मम सं
 कल्पः ॥

भ. पु. एवं सति तव का चिंतेति चेत् ॥ मास्तु मम चिंता ॥ तर्हि वे. मा.
 अन्य दीय स्थान स्वाम्यन्यस्य तव कथं प्राप्नोति हनेन ॥ ८
 विक्रयेण वा नो भयथा ॥ अहं ब्राह्मणः ॥ त्वं बाहुजः प्रति
 ग्रहो नद्यान पात्रं परिक्रयणे च द्रव्यं नास्ति कथं न्याये
 स्थ स्थलं प्राप्तिरित्युक्तं आह ॥ स्थलं देह्यवतीकांत याव
 कृत्स्नियुगं भवेत् इति ॥ मास्तु दानं विक्रयो वा किंतु भोग्या
 धीना यावत्कृत्स्नियुगं देहीति भावः ॥ इदं तु न्याय्यं भवति ॥ ११
 इति तेनेति समाज्ञप्तः सम्यगावेद्यमानः । द्रव्यं मे दीयता
 मिति आधिभूत्यं द्रव्यं दत्त्वा गृह्णतामि भावः ॥ द्रव्यं तव
 द्विविधं सिद्धं साध्यं चेति ॥ सिद्धं धनितं मम तु साध्यं । तथा
 हि ॥ तव समीपे जगद्रक्षणार्थं वसतो मम सेवार्थं जनाय
 देष्यंति तदा कर द्रव्यं मेष्यति तदा तद्दीयते इत्येतावन्मात्रो
 क्तौ तत्सर्वं दीयत इत्यन्यथा गृहीयादित्यतः ॥ परिगणदं
 कृत्वा इदमेव वरं द्रव्यं इत उत्तरं किंचिन्नास्तीत्याह ॥ इति वा
 क्यं इति ॥ आधिभूत्यं द्रव्यं नपर्याप्तमित्यतो दिनयेन
 स्तावयति ॥ करुणा नि ध इति ॥ पाद शतमात्रमिति ॥ पद
 शतं परिमाणमस्य तत्तथा ॥ तादृशं चतुरश्रं स्थलमिति
 शेषः ॥ २४ ॥ एतस्मा न्नवसरे श्रीतृष्णां मा शंका जाता तथाहि ॥
 यद्यपि भवंतः सत्यवचसः तथापि निरवधिका नंतानवद्य
 हानानंद बलैश्चर्य स्वातंत्र्याद्यालोक कल्याणगुणस्य हरेर
 शान दुःखसादृशद्विद्या स्वातंत्र्यापादक मतचरित्रं मृषेति
 भाति तत्कथमुच्यते भवद्भिरेव मित्यत आह ॥ मोहनार्थमिति ॥
 मोहनार्थमिति अविवेकोत्पत्तये ॥ तदारभ्येति ॥ अत्रेदं ता
 तव्यं ॥ वराह स्वामिना तीर्थ भूमौ स्थाने दत्ते तत्स्थानाभि
 मानिनी बकुला श्रीनिवास सदेशं गत्वा दर्शनं कृत्वा स्व
 वृत्तिं विज्ञापयामास ॥ अहं तीर्थ भूम्याभि माती ॥ अस्यां
 तीर्थ भूमौ पाद शत मात्रं स्थानं तुभ्यं वराह स्वामिना दत्तं ॥
 अतः त्वमपि धर्मतो मम स्वामी अभूः ॥ अतः तव दर्शना
 र्थं अहमागतः ॥ तव किं कार्यस्मीति अथ श्रीनिवास उवाच ॥
 त्वं कथा वृत्त्या वराह समीपे वर्तस इति ॥

इति तेन समाहृतो वराहवदनो हरिः ॥ उवाच वचनं देवं ह्र्वं
 मे दीयतां प्रभो ॥ २२ ॥ इति वाक्यं ततः श्रुत्वा उवाच मधु
 रं वचः ॥ प्रथमं दर्शनं तीर्थं नैवेद्यं क्षीरसेचनं ॥ २३ ॥
 इदमेव वरं ह्र्वं ददामि कुरुष्व निधे ॥ तदा ददौ हरिः
 पादशतमात्रं रमापतेः ॥ २४ ॥ मोहनाथं ह्य भक्तानां
 भक्तानां भक्तिं सिद्धये ॥ एवं हि क्रीडते तत्र वैकटे
 वैकटे श्वरः ॥ २५ ॥ तदारभ्य धराकांतो बकुलां पाकु
 कारिणीं ॥ अर्पयामास देवाय सेवार्थं तां धरापतिः ॥ २६ ॥
 भोजनार्थं रमेशस्य श्यामाकान्तं निरंतरं ॥ समधु
 प्रेषयत्य धान्या बकुलमालया ॥ २७ ॥ साबाला सेवन
 रता श्रीनिवासस्य सन्निधौ ॥ अन्नपानौष धात्रे श्व
 पादसं हननादिभिः ॥ २८ ॥ पूजयामास गोविंदं श्रीनि
 वासं निरामयं ॥ ऋषयः ॥ श्रुतं सूत महाभाग देवाग
 मन मुत्तमं ॥ २९ ॥ वराह दर्शनं तस्य वासो वैकुण्ठ भू
 धरे ॥ बकुला सेवका चोक्ता सा का पूर्व वदस्व नः ॥ ३० ॥
 पुरो यशोदा बकुला कृष्णस्य जननी मुने ॥ अदृष्ट्वा
 नंतरूपस्य कृष्णस्य तनयस्य च ॥ ३१ ॥ कल्पाद्यादि
 महा पुण्यं सा त्यजन्ते न हेतुना ॥ कठे वरंतु कल्पाधि
 यशोदा नंत वल्लभा ॥ ३२ ॥ तस्याः प्रीत्यै वासु देव
 अष्टा विंशति मे कलौ ॥ स्वावतार गुणै श्चापि यशोदा
 परि तोषकैः ॥ ३३ ॥

अहं च पाके सेवायां च कुशला ॥ अतः सेवावृत्त्या वर्त्ते इति
 तन् श्रुत्वा श्रीनिवासः ॥ अहो मयि महा न्दैवानु ग्रहः ॥
 पंगुपरि गंगा प्रवाह इव कल्पाद्या बत गाथेयं लीलिकी
 प्रति भाति मा ॥ ऐति औ वंत मानंदो नरं वर्षं रातादपीति स्व
 यं संहृष्योवाच बकुलां ॥ त्वदभि मन्यमाने स्थाने दन्ते त्वमं
 पि दन्तैव ॥ अतः इतः परं न्यायत्वान्म त्से वया वर्तस्व ॥

भ.पु. अन्यथा स्थलाभिमानं गच्छेत् ॥ किं चापन्नानां संपन्नो वे. गा. ८
 गतिः ॥ वराहः संपन्नः ॥ अतः मदुक्ते न्याये त्वया वि
 हापिते सोपि त्वं दास्यत्येव ॥ अथै तद्भूतांत मावेव अनु
 हा मादायेतः परं मत्सेवां कुर्वित्याह ॥ अथ तद्भूतांत नि
 वेदने वराहः कपट मानुषोयं ॥ हस्त ग्रास न्य सविष
 ३ य इति पूर्वमेव हातं तथैव जातं इति मत्वा तां ददावि
 ति ॥ बकुला सेवका चेत्यादि अमव दित्यंतस्य भावार्थः ॥
 कल्याणादि महा पुण्य साध्य मदृष्ट्या तेन हेतुना त
 च्छित्तया क्लेशवरमत्यजत् ॥ इति ॥

॥ श्री उन्नास्ते जगद्योनि निर्दोषोऽपि श्वरोऽपि सन् ॥ ३३ ॥
 दैत्यानां वंचनायैव सुराणां मुक्तिकारणात् ॥ स्व
 भक्तानां हितायैव विरक्तानां विशेषतः ॥ ३४ ॥ मुक्ति
 मापादयन् देवो धरते प्राकृताकृतिं ॥ इत्येवं कारणा
 देव यशोदा बकुला भवत् ॥ ३५ ॥ सा करिष्यति क
 ल्याणं हरेर्वैकुण्ठवासिनः ॥ किमलभ्यं हरौ तुष्टे
 ह्यन विज्ञान संपदां ॥ ३६ ॥ केचिद्देवं पूजयन्ति । क
 श्चिद्देवेन पूज्यते ॥ हनुमता पूजितोऽपि स्वयमनुं न
 मयति ॥ ३७ ॥

ये

नतद्विरुद्धं व्यवहारेण बकुला संपादनं ॥ एकस्मिन् व्यवहारा
 भावात् ॥ किं च किं करीत्वं मातृत्वं ॥ अपि च तादृशा ज्ञाना
 स्वातंत्र्या पादक चारित्र्य कथनमपि भवतामति साहस मि
 त्यन आह ॥ जगद्योनि रित्यादिना जडे रित्यंतेन ॥ दैत्यानां
 वंचनायैव तमः प्राप्यसे ॥ अविरक्तानां स्वभक्तानां हिताय
 नीति मार्गाय कलावेवमिति ॥ अनिषिद्ध सुखत्यागी परशुरवे
 त्यादि न्यायात् ॥ न्याय प्राप्तं न परित्यजेत् ॥ अन्यथा न
 वर्तेति भावः ॥ किंचयश्चैवं मातृ मात्र रक्षिष्यः समावृत्त

भ-पु. न्न पानोष धा भ्यंगादिभिः पातितो जीवन् बलिष्ठः पश्चात् वे.मा. ६
 न्मातरं परिचरेदिति नीति सूचनात् ॥ कारणादिदं सेवकत्वं न
 मातृत्व विरुद्धमित्यर्थः ॥ विरक्तानां हानिनां विशेषतो मुक्तिमा
 पादयन् मुक्तावानंदं वृद्धिं कुर्वन् प्राकृतकृतिं धरते ॥ दोषप्रमुष्ट
 दृष्टिनां प्राकृत रूपवद्रूपं प्रकाशयतीत्यर्थः ॥ इत्येवं कारणात् स्व
 योग्य न्यूनसाधन पूर्ति स्वकृत पूर्व महासुकृत फलभोग स्वयोज्य
 तातिरेकि पुण्य समीकरणात्कारणात् ॥ द्रोणानामक वसोः पत्नी
 धरा नाम्नी तीर्थ भूरूपा पाचकी तस्या रूपद्रव्यं यशोदा बकुला
 चेति नपुराणांतर विरोधः ॥ कुतस्तस्या स्तादृशं सामर्थ्यं इत्थं
 थ आह ॥ किमलभ्य मित्यादिना ॥ पदम पुरुषार्थ सा साधन
 हान विहान संपदं दातरि प्रभौ हरौ तुष्टे किमलभ्य मिति भावः ॥
 किं सर्वेषां देव स्वभावानां स्वयोग्यतातिरेकि सुकृत समीकर
 णं समानं किं न्नेत्याह ॥ केचिदित्यादिना स्वयोग्यतातिरेके
 ण साधनमनु तिष्ठंतो देवपूजका महांत इति सूचनाय बहु
 वचनं ॥ स्वयोग्यतातिरेकेण साधनमनु तिष्ठंतः तस इति
 सूचनायैकवचनं तत्पूजक पूज्यो दर्शयति ॥ हन्मतेति ॥
 आजनेयस्तु हनुमा हनुमा न्मारुतात्मजः इत्यमर शेषः अर्च
 ति अर्चयति ॥ ३६ ॥ हरैः स्त्रीडा दुर्निरूप्येत्याह ॥ केचित्तिनु
 वितर्के तु पृच्छायां वितर्के चेत्यमरः ॥ संदेह विमर्शादि जन्यो
 नेक धा संभावनात्मा भूविज्ञेय शिरः कं पाद्यनु भावो वितर्कः ॥
 संदेहात्कल्मना नंत्यं वितर्कस्तर्कितो बुधैरिति तल्लक्षणात् ॥
 तस्य कल्पाण गुणैर्व्यामोहान्मम मनस्तत्र लग्नं ॥ अन्यदानं
 त्यादिकं नगणितं ॥ मम मास्तु किं वा भवतु ॥ ब्रह्मा शेषो
 वा वर्धेत् ॥ वर्धयेत् ॥ णिज भाव आर्षः ॥ तदभि धान
 मपि न संभव तेषामपि येदं इयन्त तये दृक्तया वा दुखग
 मत्वेन व्यामोहांता सं भवात् इति ॥ अपि चेत्यादि तृतीयं
 चोयं परिहरति ॥ नित्य शुद्धस्येत्यादिना जडैरित्यंतेन
 वै निश्चयेन ॥ नित्य शुद्धस्य निरंजनस्य विष्णोः अन्यस्यापि ॥
 अहान पारतंत्र्याया भासक स्यापि चारित्र्यस्य वेदने किं
 किं भयमस्माकं किमपि भयं नास्तीत्यर्थः ॥

कृते पुण्यं ऋषीणां तु अकृते दोष संग्रहः ॥ तस्मा
त्पुण्यः सुरैः यदै ऋषिभिस्तत्र कोविदैः ॥ पितृभि
र्भूमिपैर्विप्रेः मार्गधै राक्षसैर्जडैः ॥ ३९ ॥ कलौ
कलुष चिन्तानां पापाचार परात्मनां ॥ रक्षणा र्थं
रमाकांतो रमते प्राकृतो यथा ॥ ४० ॥

प्रत्युत दैत्यमोहनाय स्वेच्छया कृत चारित्र्य वेदने न हरे स्तोष
एवेत्याह ॥ कृत इति ॥ अन्यसामि वेदने कृते ऋषीणां पुण्यं
तत्समीहित करणात् ॥ अकृते दोष संग्रहः दैत्यानां मोहज
ननात् ॥ जडैरज्ञैः ॥ नन्वाप्त कामस्य हरेः प्रजा पीडनं कर
दानं तीर्थ नैवेद्यादि विक्रयशामित्यादि प्राकृता चरणकथं
संगच्छत इत्यत आह ॥ कलविती ॥ कलिकालकृत कालुष्य
दोषेण मोहित चिन्तानां ॥ अत एव पापाचरणसक्त मन
सां ॥ स्वभाव शुद्धानां स्वभक्तानां ॥ रक्षणा र्थं राजवत्क
रा दान पूर्वक प्रजापालनं भवान्भगवान्करोति प्रार्थितः
सन्लक्ष्मी वरदानात्कलि दोष प्रयुक्त रोग दारिद्र्यादि उप
द्रवेभ्यो नित्यं पालनार्थं रमाकांतः प्राकृतः पुरुषो यथा
उपकृत उपकरोति तथा रमते ॥ द्रव्य दानादिकं करोति ॥
यथा भिषक् द्रव्यमादामौषधं दत्वा रोगं कृच्छाति तथा
द्रव्यमाकृष्य स्वार्जन उपयुज्य पापं प्रशम्य रक्षतीत्य
र्थः ॥ पीडा हेतुः कलि कालुष्यं रक्षकः श्रीनिवास इति
बोध्यं ॥ ४० ॥ तस्मिन्निमित्तं शौच्य पीठपुरस्थित श्री
कृष्णवत् किं नस्यादित आह ॥ दैत्यानामित्यादि ता
बालक इत्यंतेन जगद्रक्षणा र्थं भवतीर्षा त्वा न्तस्या वर्ज
नीय सन्निधितया मुरन्मतः प्राप्तत्वादिति भावः ॥
श्रीकृष्णस्य चानंद तीर्था यजन नासि धुचिता न्नादि
दत्वा सिद्धि विघ्न मुख दोष भेषज्यदा नोक्त दी क्षात्वेन
तस्या प्रसक्तेरुपांतरेण सिद्धत्वाच्च बालः स्वेच्छा विडंबि

भ.पु ना ज्ञानि धर्मः ॥ बालकैः प्राकृतैः क्रीडते क्रीडया मोहयती वे.मा
 त्यर्थः दैत्यानां वराह श्रीनिवासे महाभूत इति मोहः ॥ देवा ९
 नामादि नारायाणां शाविति सम्प हावं ॥ यद्वा बकुलाया
 पूजकत्वं पूज्यत्वं चावस्था भेदेन संभवतीत्याह ॥ क्रीडते
 इत्यादिना मूर्तिमानित्यंतेन बालः बालरूपी बालकैः प्राकृ
 तैः बकुलादिभिः निमित्तैः क्रीडते ॥ बाल लीलां करोति ॥
 कथं तस्य बालरूपत्वं संघटत इत्यत आह ॥ जगदिति ॥
 जगति ये बालकाः तेषां सर्वेषां बालकः बाल चेष्टा प्रदर्शकः
 किं तस्य तच्चित्रमिति भावः तादृशं सामर्थ्यं तस्यास्ती
 त्यने तैवाह ॥ जगदित्यादिना यतः जगत् बालको यस्य
 विरंचयस्य सतया स बालको यस्य जगद्बालक बालकः
 श्रीनिवासः तस्मान्न तच्चित्रमिति भावः ॥ तथाच बाल्येन
 सेव्यत इति भावः ॥ ५१ ॥

दैत्यानां मोहनार्थाय सुराणां च विनोदतः ॥ क्रीडते बालकैः
 बालो जगद्बालक बालकः ॥ ५१ ॥ जगन्मोहन सौंदर्य लीला
 मानुष मूर्तिमान् ॥ नकृतं देवसंघैश्च नकृतं विश्व कर्मणा ॥ ५२ ॥

पुनः काल विशेषतां बहुमानेन तोषयतीत्याह ॥ जगन्मोहनेत्यादिना ॥
 तर्हि तस्य रूपं कीदृशं कतीत्यस्त्व तश्चि दानं दयात्मक मतेन मित्या
 ह ॥ नकृतमित्यादिना विराजित इत्यंतेन देव संघैः देव संघश्च
 दिव संघाश्च देव संघाः तैः ॥ देवसंघः तत्त्व देवसंघः तेन
 कृतं मानुषं नेत्यर्थः ॥ देवसंघैः ब्रह्म पुरोग रांभु पुरोगेंद्र पुरो
 ग देवसंघैः ॥ क्रियमाण ध्यानेन कृतं नतैः क्रियमाण ध्यान
 काले चिन्ते यत्प्रति बिंबितं वासना मया पर नामक मनोमयं
 सनकादीनां रूपवन्नेत्यर्थः ॥ विश्वकर्मणा देव वर्धकिनाकृतं
 शैलं लैहं हार्वं लेख्यं लेप्यं सैकतं मणिमयं च नेत्यर्थः ॥ ५२ ॥
 तर्हि दृगित्याह ॥ इच्छा रूपेति ॥ यदा बाल्ये इच्छा तदा बाल

भा.पु. रूपं गृहीत्वा हृद्यया अनन्या धीनतया क्रीडते ॥ बाललीलां ॥ वै.मा.
 र्थ. यदा तारुण्ये तथा तद्रूपं प्रदर्शयति पद्या परिणामनारिना बकुला ॥ ६॥
 दीनोत्प्रेषयतीति ॥ यदा अर्चा विग्रहे च्छा तदा तद्रूपं गृहीत्वा र्चा
 स्वीकरोति ॥ इतीच्छारूपं चिदानंशद्यात्मक मनंत मिति भावः ॥
 कथं तर्हि शिलामयं रूपं इदानीं सर्वे दृश्यत इत्यत्र बहुनिपुण
 ण वचनाति लेख्यानि संति ॥ तानिच अंश समाप्तौ सत्यो लेख
 नीयानि भवन्ति ॥ सुकृतं फलं लभ्यत इति किं वक्तव्यमित्य
 र्थः ॥ ॐ श्रीमद्भविष्योन्तर पुराणे श्रीवेंकटगिरिमाहा
 त्म्य व्याख्याने कल्याण कांड दीपे श्रीनिवास ऋष्यंगवीर
 स्य वराहकतृक बल्मीकपात्र प्रतिष्ठा नाम
 संपूर्णः श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ १६॥ ६॥

स्वेच्छया क्रीडते तत्र इच्छारूप विराजितः ॥
 क्षेत्रस्य महिमा दिव्या तथा तीर्थस्य वैभवः ॥
 तत्र साक्षाद्रमाकांतः किं तत्र सुकृतं फलं ॥
 बहुजन्माजिर्तेः पुण्यैः लभ्यते क्षेत्र दर्शनं ॥
 तत्रापि वेंकटगिरे दर्शनं मुक्तिदं परं ॥ ६४॥

इति श्री भविष्योन्तर पुराणे वेंकटगिरि माहात्म्ये

पंचमाध्यायः ॥ ६४ ॥

भ. पु. श्रीगुरुभ्योनमः ॥ श्रीवेंकटे रामनिशं श्रीनिवासं महीपतिं ॥ वें. ॥
 श्री ब्रह्मेण सुरश्रीदं तं वन्दे चन्द्रसन्मुखं ॥ १ ॥ अस्मिन्पृष्ठे ॥
 ध्याये व्याख्येयानि व्याक्रियंते ॥ श्रीसूतः ॥ सकदाचिद्रमेश
 स्तु चिंतयामास वै हयं ॥ मनसा चिंत्यमाने च हयः प्रत्यक्षतां गतः ॥
 सः श्रीनिवासः कदाचित् एकस्मिन् दिवसे प्रातः ॥ शयने शयान
 एव ॥ हयं उच्यैश्वर्यं ॥ तथा च श्रूयते हयो भूत्वा देवानवह
 त् वाजी गंधर्वा नित्यादि ॥ हत्वायाति यतः रात्र्यह्यस्तस्मादि
 ति स्मृतिः ॥ चिंतयामास ॥ हयमित्युपलक्ष्य ॥ ऐशवतं ॥
 निष्ठादपरिवाराय देवांश्च ॥ सस्मारेत्यर्थः ॥ मनसा चिंत्यमाने
 स्मर्यमाणो भावलक्षणा सप्तमी हयः प्रत्यक्षतां गतः ॥ अक्षोः
 प्रति आभिमुख्यं प्रत्यक्षं ॥ लक्षणेनाभि प्रतीति समासः ॥ प्रति
 पारीत्यादि नाट्य ॥ चाक्षुष हानं तदस्यास्तीति प्रत्यक्षः ॥ अर्श
 आव्यच ॥ तस्य भावस्तन्तातां गतो भूदिति शेषः ॥ यद्वा क्षिणी
 प्रति अभिमुखः प्रत्यक्षं तस्य भावस्तत्तेति बहुव्रीह्यर्थे व्ययी
 भावः ॥ प्रति गतो ह्यं प्रत्यक्ष इति प्रादि समासोवा ॥ १ ॥ हरे परि
 समास्थाय सर्वाभरणभूषितः ॥

श्रीनिवासाय नमः

श्रीसूतः ॥ सकदाचिद्रमेशस्तु चिंतयामास वै हयं ॥ मनसा
 चिंत्यमाने च हयः प्रत्यक्षतां गतः ॥ १ ॥ हयो परि समास्थाय
 सर्वाभरणभूषितः ॥ कांची बद्ध्वा रमाकान्तः कांची दाम वि
 रजितः ॥ २ ॥ शुभ्रवस्त्रं हस्तपंच दशमात्रं तत्रेपरि ॥

हयस्योपरि हयो परीति विग्रहः ॥ अकृदव्ययत्वा न्नपूरणेत्या
 दि नानिषेधः ॥ हयोपरि हयपृष्ठे ॥ समास्थाय अंतर्णी
 तजिजर्भः ॥ आस्था पातीयानि पल्ययानादि सोपधान स
 नानि आस्थाप्य ॥ अथ स्वयं सर्वाभरणभूषितो ॥ भूदिति शेषः ॥
 एते एव क्रमेण विशदयति ॥ कांची बद्ध्वेति ॥ अश्वमध्यबंध
 न कक्षां बद्ध्वा स्वयं कांचीविरजितः ॥ अथवा सर्वाभरणभूषितः ॥

भ.पु. लुयोपरि समास्थाय भृगयो गत इत्यर्थः ॥ एते एव विश्वे मा
 दयति कांचीत्यादिना ॥ ॥ ह्यस्य ह्यप्रत्यक्षस्य उपरि
 अनंतरं ॥ तदुपरित्यजे वोपरि त्यस्य कालार्थत्वात् ॥ समा
 स्थाय ॥ आहुमे ॥ शयनो भितः ॥ स्थित्वा ॥ जगन्मे
 हन् सौंदर्य लीला मानुष विग्रहरूपे च्छारूप विराजितः ॥
 सर्वाभरण भूषितः ॥ आबध्यो रोप्य विक्षेप्य बंधनीयैश्च
 तुर्विधैराभरणैर्भूषितो भूदिति शेषः ॥ एतदेव विशदय
 ति ॥ कांचीमिति ॥ द्वादश हस्ता नाहावितस्ति परिष्ठा हावी
 रक क्षात्र कांची पट्टेति यावत् ॥ धृतीत्यप भ्रष्ट भाषायां
 स्वेच्छा निर्मित स्वर्नमय पटीं गुह्य बंधनात्मक कोपीन
 कटिसूत्रो भयात्मिका वीर कांची कटिबल्लवं कटिदेशे ब
 ध्वेत्यर्थः ॥ पीतकक्षासु संवीत कटिदेशं सुमध्यममिति
 वराहपुराणं समाख्यातात् ॥ कक्षापटी च कोपीनं शाली
 वस्तीति लक्ष्यत इत्यमरः ॥ कंच्यते कट्यां बध्यते वीरैरिति
 योगेनवा कांचीवीर कोपीनं ॥ कश्चिकाचि क्षिति बंधनयो रिति
 धातुः ॥ अथवा ॥ कांचीति तत्स्थानं कटिर्लक्ष्यते ॥ तथाच कटि
 बंध्वेत्यर्थः ॥ तदपि वीर कोपीने नैव ॥ कांची दाम विराजितः ॥
 एक यष्टि भवेत्कांची मेखला सप्त यष्टिका ॥ रशना षोडशतेया
 कल्पये विंशति स्तथेति ॥ स्वर्नतंतु निर्मितैक यष्टिकट्या भरणं
 कांचीत्युच्यते ॥ सैव मुख पट्टयुक्तं शृंखलितं कीलनं वादाम ॥
 तथाच कांची चादः दामच कांचीदाम तेन विराजितः ॥ आबध्य
 शोभित इत्यर्थः ॥ अथवा कांचीं बध्वा तेन विराजित इत्यर्थः ॥
 इदमाबाध्य माभरणं ॥ २॥ शुभ्र वस्त्रं हस्तपंच दशमात्रं नवो
 परि इति ॥ पंचच दशच पंचदश संख्या या अन्वी यस्याः इति
 पूर्वत्वं पंचादिक दशपंच दशेतिवा हस्तानां पंचदश हस्तपंच
 दश हस्तपंचदश प्रमाणमस्य हस्तपंचदशमात्रं ॥ पंचदश च न
 हस्ताश्चेतिवा कडारादित्वं कल्पनीयं ॥ नवोपरि नवभ्यो हस्ते
 भ्य उपरि तथाच स्वर्नरजत कैशेय कार्पास बहुधा तंतुमय
 पाणि दशा शालि नवोपरि पंचदश संख्या हति सैपन्नचुर्वि
 शति स्वहस्त प्रमाणं पयः फेन निभं शुभ्र वस्त्रं वस्त्रयुग्मं

च्य

भ.पु स्वेच्छया निर्माय तत्रैकं परि ध्याया परमाकुंचितं वामस्कंधौ वेंगा
 परि संबीय भूषितो भूदिति भावः ॥ इदमावा ध्यारोप्ये भयरूपं ॥ ६
 ननु शुभ्रवस्त्रं चतुर्विंशद्भुस्त मात्रं नवं शुभ्रमित्यादि सुगम
 संहर्भे संभवति एवं संहर्भवैचिन्त्यस्य प्रयोजनं तु हस्त
 पंचदश मात्रं ॥ हस्त प्रमाण परिच्छिन्न पंच संख्याक पाणि
 घटिका कच्छक परिधान पर्याप्तं परि धातीय मेकं ॥ शुभ्र
 वस्त्रं उपरि उपरितन माच्छादतं ॥ शुभ्रवस्त्रं नव संख्याको
 चक्र घटिकोपेत मित्यर्थ विशेषाव गतिः दशाश्च दशाश्च
 दशाश्च इति पाणि घटिका कच्छार्थानां त्रयाणां सरूपैकशे
 षः ॥ पंचचता दशाश्च पंचदशः हस्ताः पंचदश यस्य
 परिधानकर्मण स्तद्भुस्त पंचदश तस्य मात्रं पर्याप्तमिति
 अर्थात्प्रकरणानि गादौ चित्यादि र्थ निर्णयः नातः पद
 पदार्थ विग्रह वाक्यार्थ क्लेशः ॥ परिधानस्य पंचकच्छक
 त्वात्परिधानीयस्य हस्त पंचदश मात्रत्वं ब्रह्मांड जातीय शरीरा
 वरणस्यापि तबलौ चित्यान्वत्वं ।
 १- पूर्वकच्छं सुरावासं पृष्ठकच्छं तवासुरं ॥ - च्छं पृष्ठतः प्रोक्तं
 त्रिकच्छं पुरतस्तथा ॥ पंचक - परिधाना चले कछः
 द्विक वाससी धौते ह्यच्छिते परिधायवै ॥ च्छं भवेदेव मन्यथा
 नम्र उच्यते ॥ स्तलैवं इत्याश्च लायन यातु वल्क्यो = }
 दद्यान्नातिविधा वस्थाव त्रौर्विस्त्रांचलेपि चेति निर्घटुः संहर्भ
 शुद्धावभियोग युक्तं मनोमदीयं सुकिरात लूनं अतो मया
 कल्पित भेतमर्थ नंदंतु बिंदंतु नमे विषादः ॥ पूगी फलं
 सतांबूलं चूर्णं निक्षिप्त पात्रकं ॥ आदर्शं मृत्तिकं शुभ्रांतथा
 वै कुंकुमं गुचि ॥ एवं निर्मित वस्त्रेण बध्वातु कटि मध्यतः ॥
 सतांबूलं धवज पष्ठी पष्ठीवद्भवज तांबूल वल्ली दल पून
 पेटी सहितं ॥ पूगी फलं निष्टप्त सुवर्णं रजत कर्द मा
 लिप्तैला तंडुल देवकुसुम जाती फल तत्पत्र पूगी फल शक
 ल एतादृश पूग चूर्णं गुलिकादि समुद्रक मेकं चूर्णं निक्षि
 प्त पात्रकं ॥ निक्षिप्तं चूर्णं मुक्ता चूर्णं यस्मिन्तत् चूर्ण
 निक्षिप्तं ॥ अग्न्याहित वत्समासः ॥ तच्च तत् पात्रंच चूर्ण

भ.पु॥ निक्षिप्त पात्रं तदेव तत्कं ॥ सुवर्णं शृङ्खलित खजा शङ्खक वै. मा
 सहितं ॥ स्वर्नमय मास्र फलाकारं संपुटक मित्येकं ॥ आदर्श
 स्वर्न बिल निक्षिप्तं दर्पणं ॥ तथा शुभ्रां मृत्तिकां तत्प्रात्री
 एकं ॥ तथा शुचि कुंकुमं शुचि शुद्धं कुंकुमं वस्त्र गाजित
 घुसृण संपुट मेकं एवं एवमादि कस्तूरी संपुटं ॥ ६

पूजीफलं सतोबलं चूर्ण निक्षिप्त पात्रकं ॥ आदर्श
 मृत्तिकां शुभ्रां तथावे कुंकुमं शुचि ॥ एवं निर्मि
 त वस्त्रेण बध्वा तु कटिमध्यतः ॥ ४ ॥ स्वर्णं मृत्तो
 पवीतांगः कंठाभरण भूषितः ॥ कंकणांकित
 दोभ्यां वै संपूर्ण वर गात्रकः ॥ ५ ॥ कुंकुमाकृत सु
 गंधेन लिप्तांग कर राजितः ॥ कबरीकृत केशे
 षु रक्त वस्त्रं सुवेष्टय च ॥ वासतैः पुष्प जालै
 श्च स्कंधैः परिभूषितः ॥ एवं मनोहरं रूपं
 धत्वा श्री वेंकटेश्वरः ॥ ६ ॥

घनसार संपुटं ॥ स्वर्नकूर्चं एवमादौक पेद्यां निक्षिप्य
 निर्मित वस्त्रेण खेच्छा निर्मित कौशेय वस्त्रेण ॥ पृष्ठे कटि
 मध्यतः ॥ तुट्टं बध्वा तदेतद्धं धनं द्वाविड देशाचार प्राप्तं
 कंठाभरण भूषितः ॥ जैवेय कल्लंति कपालं बिकाराभरण
 भूषितः ॥ इदमारोप्यं भूषणं ॥ कंकणांकित दोभ्यां ॥ रत्नख
 चित स्वर्नमय बलय शृङ्खल केयूरांगुलीय कालं कृत बा
 तुभ्यां पर्याप्तोन्तम विग्रहः ॥ आजानु बाहुरिति यावत् ॥
 विक्षेप्यं भूषणमिदं ॥ कुंकुमाकृत सुगंधेन लिप्तांग कर रा
 जितः ॥ कुंकुम केशर गंधेना रक्त सुगंधेना लिप्तमध्य देह
 कराभ्यां प्रकाशितः ॥ रक्त वस्त्रं अरुण कौशेयं ॥ वासतैः
 पुष्प जालैः ॥ नाग पुन्नाग बकुलाशोक चंपका मल्लिका
 दि पुष्प मालादिभिः परिभूषितः ॥ पद्मराग मणि ज्यो

भ.पु. तिः स्फुरत्कुण्डलमंडितः ॥ एवं मनोजवरं पद्मवत्या मनोर्वेमा
 हरं ॥ ६ ॥ हय रत्न समाकीर्णं ॥ मुख देशे पृष्ठ देशे च
 सर्वतः ॥ रत्न स्वचित सर्वाभरण भूषितं ॥ उपतर्ह विभू
 षितं उपबृहते उपवबर्धते ॥ पृष्ठे ऽनेनेत्युप बर्हः ॥ उप
 धानं उप उपगर्भितं बर्हः मयूर पिच्छं यस्मिन्स उप
 बर्ह इति वा ॥ तल स्थानीय पिच्छगर्भित महा धनवस्त्र
 प्रियका जिन्नादि निर्मिताश्व पृष्ठासाया सनालंकृतं सुवर्ष
 लतिका युक्तं ॥ सुवर्ष लतायमान कविका नामक मुख बंधन रज्जु
 नियन्त्रितं ॥ वायु वेगं मनोजवं प्रत्यागच्छत्यति घातक स्पर्श वा
 ७ दृव्य प्रवाहो वेगः ॥ अप्रति घातक स्पर्श रहित द्रव्यातिगमनं
 जवः ॥ यद्वा वेगो ऽति धावनं ॥ जवस्त्वतिवेग इति वा ॥ वायो
 वेग इव वेगो यस्य स तथा ॥ मनसो जव इव त्वरितमिव त्व
 रितं यस्य स तथा ॥ एतादृशं हयमास्थाय आरुह्येति ल
 भ्यते ॥ बाष्ठा बाष्ठा स न धरः निषाद रूपैर्देवैः परिवृतः
 सन् ॥ रवि वारे क्षेम पुनर्वसो ध्वजयोगे गिरि श्रेष्ठ मवरुह्य
 मृगयार्थं जगामेत्यर्थः ॥ मृगया मेवाह ॥ मृगानित्यादिना ॥
 देवो विपिने इतस्ततः ॥ संचरन् धावन् ॥ सिंह शाईल जंबु
 कान् मातंगान् घोरान् शरभान् तथा वै तथैव मन्त्रिषानपी
 त्येवं बहुविधान् नानाकारान् दैत्यान् जघानेत्यर्थः ॥ १० ॥

हय रत्न समाकीर्णं उपबर्ह विभूषितं ॥ सुवर्ष (लति) का
 युक्तं वायुवेग मनोजवं ॥ ६ ॥ अवरुह्य गिरि श्रेष्ठं मृगया
 र्थं जगाम सः ॥ मृगान् बहुविधाकारान् सिंह शाईल
 खड्गकान् ॥ ९ ॥ मातंगान् शरभान् घोरान् तथा वै मन्त्रिषान्
 पि ॥ जघान विपिने देवः संचरन्स्तु इतस्ततः ॥ १० ॥ तत्रैकं
 हस्ति राजानं मदमन्तं वनेचरं ॥ तं हंतुं मगमत्पृष्ठमनु
 सृत्य रमापतिः ॥ सजगाम वनेदूरं भयाद्भीतो वृषाकर्षेः ॥
 योजनं सार्धकं गत्वा तत्र देवं जनार्दनं ॥ ११ ॥ दंडवत्पतितो भू
 त्वा शुंभमुद्धृत्य गजयान् ॥ यदागतस्तदाकन्या दृष्टिमाग
 मुपागता ॥ १२ ॥

भ.पु॥ हरिरहं गजत्रातेति पद्मावत्याः सूचयितुं तत्कृत व्यापाशं तत्रैव माह ॥ तत्रैक मित्यादिना गत इत्येतेन ॥ इस्ति राजानं ऐरावतः श्रीनिवासे च्छा मात्रेणो ज्यैः श्रवो वदागतः ॥ समासांत विधे रनित्यत्वाद्वा जनमिति साधु ॥ वनेचरमिति ॥ हलद्वैतादित्य लुक् ॥ तं हं तुं हंतुमिव वृषाकपे भयिा दूषितः सगजैः वनेदूरं जगाम दुधाव ॥ धावता बधिमाह ॥ योजनमिति ॥ सार्धकं योजनं गत्वा तत्र सार्धं योजनान्ते पद्मा समक्षं देवं जनार्दनं प्रति दैवव्यतिती भूत्वा शृङ्गामुद्यम्य गर्जयन् स्पष्टं प्रतिपत्यर्थं हरेन्नाहि न्नाहीति अर्थं सूचितं (सूचक) बृहत्तं कुर्वन् पद्मा देवं जनार्दनं गत्वा गमयित्वा मुक्ता वनं गतः ॥ तदा श्रीनिवासस्य कन्या दृष्टिमार्गमुपागता ॥ १३ ॥ सा कन्या कस्य संबन्धात् किमर्थं वनमागता ॥ कस्यैव ततया सर्वं तद्वदस्व महामते ॥ सा श्रीनिवास दृष्टा ॥ कन्या कनति दीप्त्या प्रकाशते पतिमिच्छतीति चेति कन्या ॥ क ती दीप्त्या दिष्टु ॥
 ॥ कस्य निहोपस्य वारुणास्य वा वैरस्य वा सुकृता देवा संबन्धात् भूमावुत्पन्ना किमर्थं किं निमित्तं कस्यैव कस्यवा अनवकृत्ता वा संधिरार्थः ॥ यस्य कस्य वा तनया स्त्वित्यर्थः ॥ तज्जि ह्यासा नावश्यकीति भावः ॥ चंद्रवंशो नृपः कश्चि सुवीर इति नामकः जज्ञे ॥ तत्पुत्रः सुवीरपुत्रः सुधर्म इति नामतः ॥ जज्ञे ॥ तत्सुतो सुधर्म सुतो ॥ आकाश तोंडिमानो नामतः जज्ञे ॥ ज्येष्ठो नंतनृपः ॥ साधुरेव हरितद् भन्करा धक एव ॥ न दुष्ट शिष्टाणां हि प्रजाशासने ॥ तर्हि कः शास्तेत्यत आह ॥ कनिष्ठ इति ॥ दधिखंडमिवा भवत् ॥ सर्वांशेनोपादय मभूत् ॥ कदाचित् पुत्र दुःखेन एकांतं भवने स्थितः ॥ अपुत्रो नृपति र्दृष्ट्वा गुरुं चोवाच भक्तितः ॥ कदाचित् स्थिते रव शिष्टापकाले पुत्र दुःखेन पुत्रसंबन्धि दुःखेन ॥ संबन्धस्थ तत्प्रति योगिक विरह प्रयुक्तत्वं पुत्र विरह प्रयुक्त दुःखेनेत्यर्थः ॥ तदा तदुःख शान्तये यदृच्छया प्राप्तं गुरुं दृष्ट्वा ॥ नाना दानं कृतमिति ॥ पुत्र प्राप्ति हेतु भूत डोलस्थ सुवर्ण बालकृष्ण प्रतिमा दानं वृषभ दानं विप्रोद्वाहनं ॥ सवत्स सुवर्ण धेनु दानं ॥ घृत कुंभ दानं ॥

भ.पु विधिवत्सं याव पायस दानं ॥ कृष्णोद दानं ॥ दीप दान मित्या विवेका
 अनेक दानं कृतं ॥ तीर्थ यात्रा विशेषतः ॥ अशुद्धि स्थानीय
 तत्प्रातिबंधक निवृत्त्यर्थं मेकवारं ॥ अतिशया र्थं मेक वारमिति
 विशेषतः ॥ गंगा सेत्वादि यात्रा कृता ॥ २४ ॥

॥ ऋषयः ॥ साकन्या कस्य संबं धा किमर्थं वनमागता ॥ कस्यै
 व तनया सर्वं तद्वदस्व महामते ॥ १५ ॥ इति तैस्तु समाहृतः
 सूतः परम धार्मिकः ॥ उवाच वचनं भक्त्या संतोषो द्वि-
 मानसः ॥ १५ ॥ सूतः ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे कन्याया जन्म
 पावनं ॥ पुरातु द्वापरस्यांते पांडवानां महात्मनाम् ॥ १६ ॥
 युद्धे तु भारते ऽतीते अष्टाविंशति मे कलौ ॥ विक्रमार्काद्
 यो भूपाः स्वर्गलोकं यदा ययुः ॥ १७ ॥ तत्कालांते वत्सराशि
 सहास्राणि समागमन् ॥ चक्रवंशो नृपः कथितुर्वीर इति
 नामकः ॥ १८ ॥ जहे सुधर्मस्तत्पुत्रस्तत्पुत्रो नृपपुंगवौ ॥
 आकाश तोंडिमातो तौ जातौ लोक यशस्करौ ॥ १९ ॥ धर्मि
 ष्ठे दृढ भक्ते तौ नारायण परायणौ ॥ जेष्टा नंत नृपः सा
 धुः कतिष्ठः तोंडिमादिति ॥ २० ॥ तोंडि देशा धिपो भूत्वा
 शशास पृथिवीमिमौ ॥ तस्मिं शासति भूखंडं दधिखंड
 मिवा भवत् ॥ २१ ॥ निरातंकं भवत्सर्वं जगत्स्थावर
 जंगमं ॥ गावो बहुपयो दा श्य नार्यः पतिपरायणः ॥
 कदाचि पुत्र दुःखेन लंकित भवते स्थितः ॥ अपुत्रो
 नृपतिः दृष्ट्वा गुरुं चोवाच भक्तितः ॥ २२ ॥ आकाशः ॥
 अनुभूतमिदं राज्यं हस्त्यश्व रथ संकुलं ॥ नानादानं
 कृतं तात तीर्थयात्रा विशेषतः ॥ २४ ॥ नानुभूतं
 पुत्रं सुखं पितृणां मुक्तिदं द्विज ॥

नानुभूतं पुत्रसुखं ॥ पितृणां मुक्तिदं द्विज ॥ पितृणां मुक्तिदं ॥
 अमृतत्वप्रदं ॥ पुत्रस्य पितृणां ऋणा मुक्तिदं वा ॥

भ.पु. तथाच मन्त्रवर्णः ॥ ऋणमस्मिन्सन्नयति अमृतत्वं च गच्छति ॥ वे.भा

पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतो मुखं इति ॥ श्रुतिश्च ॥
जायमानो वै बाह्यणस्त्रिभी ऋणवान् जायते ॥ ब्रह्म च र्येण
ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः य एवा भुनृषो यः
पुत्रीयज्वा ब्रह्मचारी वासीदिति ॥ पुत्रसुखं पुत्रसंज्ञानज्ञायते
फलदं दैवमेव जानातीति भावः तथाऽपि सामान्यतो ज्ञायते
इत्याहुः ॥ कस्येत्यादिना ॥ हे विप्रेन्द्र कस्य वा राहः सुतो मारितः ॥
तेन पापेन पुत्रजन्मच योऽप्यर्थे जन्मापि न प्राप्ते इत्यर्थः ॥

यद्यपि विशेषतो न ज्ञायते तथापि यतो मया पुत्रजन्मापि न
श्रूयते ॥ अतो राजपुत्र मारणात्मकं दुष्कर्म तु मीयत इति भावः ॥

बन्धि सुखानु भवकारणं पुत्रजन्म ॥ नानु भूतं न दृष्टं ॥ किं प्र
वासात्सर्वथा भावा द्वेत्यतोऽभवदित्युक्ते सोऽपि कुत इत्यतो
बहुकालं पुत्रजन्मानु फलं भ प्रयुक्त दुःखानु भवेऽपि अक्षय्य
बलव दुष्कर्मण इति प्राप्ते तदपि किमु त्युक्ते वितर्कयति ॥

किं मया चरितं पापमित्यादिना ॥ किं वितर्के मया आचरितं ॥

बलवत्कृतं पापं ॥ पुत्रजन्मप्रतिबंधक गुरुद्वेषादि वत्सवियो
जन्मं न दृशपापमध्ये किमिति भया विशेष ॥ ३ ॥ एतः परं राजा
पुत्रार्थं नास्ति वै सुखमिति लालायते ॥ नेत्राभ्यामित्यादिना
क्रूरं वा नरकं गुरो इत्यनेन ॥ अथ तावदस्मिन्जीव लोके कैचनः

पुत्र सुखानु भवकारणो भूत सुकृतस्मां रां श भाजिनः ॥ १५ ॥

केचनैकांश भाजः ॥ २॥ केचिद्भाग द्वय भाजताति ॥ ३॥ केचि

न्नि भाग भाजः ॥ ४॥ केचिद्भागकाल संकोचक पूर्णसुकृतिनः ॥ ५॥

केचिच्च महातो बहुकालं यथा मृतः सप्रिय पुत्र सुखानु भवे
प्यक्षय्य सुकृतशालिनः ॥ ६॥ एवं षड्विध सुकृतेष्वयमेक इति

नाहं गणनीयोऽस्मीति परिशेषयितुं तावदाशेष्यमेक इति ना
हं गणनीय इति निषेधति ॥ नेत्राभ्यामित्यादिना प्रतराम्यहुः

मित्यनेन न दृष्टमिति यद्यपि लक्षणे रनुमितं तद्देः श्रुतं ज्यो
तिष्ठादर्शने न दृष्टं ज्योतिषकैः श्रुतं तथापि नेत्राभ्यां न दृष्टं क

र्णाभ्यां न श्रुतं इति कर्णपदाभ्यां व्यज्यते ॥ मुखपंकजमिव

मुखपंकजं ॥ अनेन जीवतो मुखमिति लभ्यते ॥

किं मया चरितं पापं कस्य वामारितः सुतः ॥२५॥ तेन पा
पेन विप्रेन्द्र न प्राप्तं पुत्रजन्मच ॥ नेत्राभ्यां नैव दृष्टं च
पुत्रस्य मुख पैकजं ॥२६॥ कर्णाभ्यां न श्रुतः शब्दः पुत्रे
षा रुदितस्तया ॥ भवतां पितृबंधूनां दुर्गतिश्च भवेत्तदा ॥२७॥

ऋषमस्मिन्नन्नमतीति मंत्रवर्णात् ॥ अहं तस्मै स्म्य तांशां श
सुकृती तत्कार्य जीवत्युत्र मुख दर्शनाद्य भावादित्युक्तं भवति ॥
सम नियतयो भावा भावयो रविना भावः ॥ सुस्थ एव ॥ अंशांशा
भागिनां पुत्रमुख पैकज दर्शन तद्गुदित शब्द श्रवण जातकर्म
नामा ॥ दोनारो हृषा ॥ दुग्धपात ॥ जलपूजन मासे ॥ निष्प्रा
मण ४ भूम्युपवेशन ५ अन्नप्राशनादि ६ वर्धोपनांत मंशां
शतत्सुकृत कार्य भूतं सुखकारणं ॥ तवैकस्य पुत्रसुखं नाबुभूत
मिति एतावता किं महा हाविर भूदिवा सीदित्यत आह ॥ भवता मि
त्यादिना ॥ एवमिति यदेति च शेषः ॥ पितृ बंधूनां पितरश्च बंध
वश्च पितृ बंधवः पितृणां बंधवः पितृबंधवः ते च ते च तथा
तथा च यदास्माकं कुंठित श क्तिता तदैवं गयतां अपुत्री भूम
विद्यमानानां अस्माकं पितृणां बंधूतां च पितृ बंधूनां भवतां
गुरुणां च जन्मविद्योप पद्ये भय बंशापादि ते ह्य लो किक पा
र लो किक पाथेया भावेनैहामुत्र च ॥ दुर्गति हरि रियं सुख
हरि रियं भवेदिति योजना ॥ एवं के जानंतीत्यत आह ॥ अपुत्र
स्ये त्यादिना गतिः ऐह्या मुत्रकी ॥ ना पुत्रस्य लोकोस्तीति वेषा
र्थं हा जानंतीत्यर्थः ॥ मत्समा गमात् ॥ अन्न प्राशनीग विष्णु
दि पूजनार्थं मत्सान्निध्यात् पुत्रेण कर्ता ॥ रुग्म पात्रेण कर्
णेन अन्न प्राशनाख्यं सुखं न दृष्टमिति यावत् ॥२७॥ प्राशि
त्तन्न पुत्रो ऽके कृत्वा लालनीयः ॥ तन्नमया कुतमित्याह ॥ मदी
के त्यादिना ॥ किंचाहं श्रौत इत्याह ॥ भूषणा नीत्यादिना ॥ ततः
प्रागेवेति शेषः ॥ मल्लतः अनर्घ्य रत्न संपादन प्रयासेन कृत्वा कां
मित्या ॥

भपुत्रस्य गतिर्नास्ति इति वेद विदो विदुः ॥ पुत्रेण रुग्म
पात्रेण न भुक्त्वं मत्समागमत् ॥ २६ ॥ मदक कृत दोषेण
नमया ललितः सुतः ॥ भूषणानि ततः कृत्वा पुत्रार्थं
यत्नतो मया ॥ २९ ॥ तोषं प्राप्नो नमेजातः पुत्रः पितृ हि
ते रतः ॥ सुतार्थं क्वचं कृत्वा इत एहीति नोदितं ॥ ३० ॥
पुत्र हीनं च मां दृष्ट्वा कर्षति यम किंकराः ॥ गच्छराज
त्वरे षौव यमस्य भवनं प्रति ॥ ३१ ॥ पाशकुंठित सर्वांगः
किमु वक्ष्याम्यहं पुत्रवान् ॥ लिखितं चित्रगुप्ताभ्यां अपु
त्रत्वं महामते ॥ ३२ ॥ मद्गर्भजातपुत्रेण मार्जनं तु कदा भवेत् ॥

तथाच ततः पुनोत्पत्तेः प्रागेव पुत्रार्थं ॥ पुत्रात्कंकारार्थं ॥ यत्नतः ॥
भूषणानि कृत्वा नानि दृष्ट्वा तोषं प्राप्नोऽभूवं ॥ एतादृशा भ्रातृस्य मे
पितृ हिते रतः पुत्रः प्रिय पुत्रः ॥ उदानांमपि नजातः प्रियपुत्रत्वं
क्षणं पद्मपुत्रेण पाताळकण्डे ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि यस्मात्तुभ्यं
भवेत्प्रियं ॥ जातत्रः प्रियं कुर्याद्बाल्ये क्रीडन गायनैः ॥ वयः प्राप्य
प्रियं कुर्यान्माता पित्रोरनंतरं ॥ भक्त्या संतोषयेन्नित्यं तावुभौ परि
तोषयेत् ॥ स्नेहेन वचसा चैव प्रियसं भाषणेन च ॥ इत्यादि ॥ जिह्वा
कृतदोषमाह ॥ सुतार्थमिति ॥ कृत्वा कारयित्वा ॥ ननु मस्लेकं पुत्र
सुखं न सर्वे सर्वसुखिनः इत्यतो महदुःखमाह ॥ पुत्रहीनमिति ॥
यः त्वर्थं मृतमात्रं निष्करुणा यमकिंकरा गच्छे पाशा निष्पत्त्वा
कर्षति ॥ च ॥ पुत्रहीनं तु मां दृष्ट्वा ॥ गच्छराज त्वरे षौव यमस्य
भवनं प्रतीत्युक्त्वा कर्षति किमु वक्ष्यामि त्वर्थः ॥ पाशकुंठित
सर्वांगः ॥ कथं शीघ्रं गच्छामि ॥ अपुत्रवान् किमु समाधानं व
क्ष्यामि ॥ यम किंकराणां विस्मृतिः किं नस्यादित्यत आह ॥
लिखितमिति ॥ कालतो मार्जनं किं नस्यादित्यत आह ॥ मार्ज
नं त्विति ॥ तुरुद्वेति काकुः ॥ चित्रलिखितं मार्जनं तु कदा भवेत् ॥
कस्य कालस्य भवेत् ॥ न कदापीति भावः ॥ किं तर्हि सर्वथा न भव
तीत्यत आह मद्गर्भेति ॥ भवेत्येव न्मार्जनं ॥ मद्गर्भजातपुत्रेण भवेत् ॥

भ.पु. तादृशं सुकृतं कुत्रास्ती भावः ॥ रेतः सिग्धो गोथ ततो रेतः सिग्धं वैमा
मेवानु प्रविशति ॥ अथ मातरं अथ प्रसूयते इति श्रुति सूत्राभ्यां
पुत्रस्य पुं गर्भजातत्वं संभवात् ॥ किंकराः किंवा कुर्वन्तु गुणग्रही
यमः त्वां पुरस्थितं धार्मिकं दृष्ट्वा सांत्वयति संभायति चेत्यत आह ॥
दुराचारेति ॥ दुराचारेति दुर्बुद्धेति अपुत्रेति यमेन भाषितं परि
भाषितं वचनं श्रुत्वा ॥ कः पुमान् तत्पुरतः स्थातुं उत्सहेत् समा
र्थो भवेत् ॥ नष्टदीपः नष्टसंतानः ॥ अति निष्ठुरः अति परुषितः ॥
कष्टोद्भूत कष्टे वरः कष्टा यदुः स्वानु भवाय उद्भूतं उत्पन्नं कष्टे
वरं यस्य स तथा ॥ वृथा जातः सुधर्म वंशे उदासीनः पुत्र इति
यावत् ॥ अंति पापात्मा पापिष्ठ मनाः आत्मनः स्वस्य नरकाव
हः नरक प्रापकः दुष्कृतानु भवाय नरकं प्रत्येवैमि ॥ यमस्य
पुरतः स्थातुं का शक्तिरिति भावः ॥ उदासीन पुत्रलक्षणांतु
तत्रैव पाद्ये ॥ उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवाग्रे प्रिय सांप्रतं ॥

दुराचारेति दुर्बुद्धेऽपुत्रेति च यमेन च ॥ ३३ ॥ भाषितं वचनं श्रुत्वा
कः पुमान् स्थातुं मुत्सहेत् ॥ नष्टदीपोति निष्ठुरः कष्टोद्भूत
कष्टे वरः ॥ ३४ ॥ वृथा जातोति पापात्मा आत्मनो नरका वहः ॥
तंतु हीनं कुलं चापि अतीरं कूपमंगतां ॥ ३५ ॥ भर्तृहीनो
यथालोके निर्दंति जनमंडलाः ॥

उदासीनेन भावेन सदैव परिवर्तते ॥ न ददाति न गृह्णाति न च
कुप्यति नुष्यति नोप प्रयाति संत्यज्य ह्युदासीनो द्विजोन्त
मेति ॥ मास्तु पारलौकिकं सुखं मास्तु यै ह लौकिकं पुत्रसुखं
त्वन्तावत् स्वमे धीत्यत आह ॥ तंतु हीनमिति ॥ यथा लोके
जनमंडलाः समूहित जनाः ॥ भर्तृ हीनां अंगनां प्रशस्तांग
योगिनीं श्रुत्वा अविस्मृत्य कार्पीतरं शतमपि परित्यज्य ताम्
न्विष्य त्यक्त्वा पितृतामपि गुडजिह्विका न्यासेन पितां शोकं चो
द्धृष्य त्वं पुरा गौरीव दृश्यसे दृशकालं तव भर्ता जीवेत्येत्सुखं ययात् ॥

भ.पु. अदृष्ट हीनो रंडेय इत्यादि पर्यवसाय निंदन्ति ॥ तथा यथा बहु वें.मा
 द्रव्यादि व्ययायासेन खनितं कूपमनीरं श्रुत्वा खानयितारं प्र
 त्यागत्वां धुगुणानुक्ता स्यां धोनीरमात्रं ययाच्चेद्बहुजनः सुखं
 यामात् ॥ इत्यादि निंदन्ति ॥ इमं च निंदात्वं मदृष्ट हीनो रंडा
 पुत्र इत्यादि पर्यवसायिनी ॥ तथा तंतु हीनं कुलं चापि ॥ त्यक्त
 चित्तमपि मामन्विष्य कुलगुणानुवाद पूर्वकं चिंतामुद्बुध्योद्बु
 ध्यैव सर्व संपत्समृद्धस्यास्य कुलस्य तंतुमात्रं तंतुश्चेत्किमु
 बह्वन्यमित्यादि निंदन्ति ॥ इयं च निंदात्वं पुत्रहीनः पापीत्यादि
 पर्यवसायिनी तथाच मन्तावतो हं भविष्यामीति भावनामामि
 जन्तानत्यजन्ति ॥ कथं तूष्णीं कामास्ते इति भावः ॥ अस्त्यैवं
 लोकरीतिः ॥ कथमन्यथा पापिना मन्मत्र पापसंक्रांतिः स्पष्टि
 भावः ॥ जनाः तावत् निंदंतु नंदंतु वा ॥ तावता तव किं भवि
 त प्यतीत्यज्ञ आह ॥ किं करोमि ॥ हे भूदेव इह भूलोके कृगच्छा
 मि ॥ किं करोमि किं विषं पास्यामि ॥ किम् द्वेधत बाक्षिपापि ॥
 पुरतो मम का गतिः ॥ दुःखं शांत्यै कः पंथा इत्यादि र्जनिष्यते
 इहा मुत्र फलभोगविरक्तस्सन् भवाब्धिं प्रतरेत्यत आह ॥ कं
 देवमिति ॥ कं देवं शिवं वा ब्रह्माणं वा विष्णुं वा शरणं गत्वा भवा
 ब्धिं संसारदुःखसागरं प्रतरामि प्रतरणो पाय भूत तादृश भवदुपा
 सनायाः कालोऽस्तीति इति भावः ॥ उपक्रांत मनुसरन् द्वितीयेषु पि
 तथा निषेधं कुर्वन् एकांशतत्सुकृत फलीभूतं सुखकारणं निषेध
 यति ॥ रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा वाचा शमय्य तं इत्यादिना मही
 पतिरित्येतेन रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा स्नेहेनोपलभितयावाचा ॥
 तं रुदंतं पुत्रमालोक्य शमय्य ३७ हलु लुवायीति बालरोदन
 शामकं यंत्रशास्त्रोक्तं बीजमंत्रेण शांतरोदनं कृत्वा सांख्यित्वेति
 यावत्मारुदस्वेतिनोदितं तथा रुदंतं पुत्रमालोक्य आत्मसतीं
 मृषाविनिंद्य ॥ मूढे पंडितमानिनि काले काले कर्तव्याचतुरे ॥
 मंदगमने इत्यादि मृषापरीभाष्य आशुपुत्रं पयःपायय ॥
 आशयं नोचेत्वां ताडयामि इति आहन्मीति आत्मसतीं प्रतिनो
 दितं ॥ ३६ ॥ रुदंतं पुत्रमित्यत्रोत्तराप्पुनः षज्यते ॥ घंटां चेति ॥
 रुदंतं पुत्रमालोक्य घंटां प्रतिमां ॥ अर्थाफलं च कंदुकं चते ॥

भ.पु. तादृशं सुकृतं कुत्रास्ती भावः ॥ रेतः सिग्गो गोथ ततो रेतः सिक् वेमा
मेवानु प्रविशति ॥ अथ मातरं अथ प्रसूयते इति श्रुति सन्नाभ्यां
पुत्रस्य पुं गर्भजातत्वं संभवात् ॥ किंकराः किंवा कुर्वंतु गुणगर्ही
यमः त्वं पुरस्थितं धार्मिकं दृष्ट्वा सांत्वयति संभावयति चेत्यत आह ॥
दुराचारेति ॥ दुराचारेति दुर्बुद्धेति अपुत्रेति यमेन भाषितं परि
भाषितं वचनं श्रुत्वा ॥ कः पुमान् तत्पुरतः स्थातुं उत्सहेत् सम
र्थो भवेत् ॥ नष्टदीपः नष्टसंतानः ॥ अति निष्ठुरः अति परुषितः ॥
कष्टोद्भूत कष्टेवरः कष्टा यदुः स्वानु भवाय उद्भूतं उत्पन्नं कवे
वरं यस्य स तथा ॥ वृथा जातः सु धर्म वंशे उदासीनः पुन इति
भावत् ॥ अति पापात्मा पापिष्ठ मत्ताः आत्मनः स्वस्य नरकाव
हः नरक प्रापकः दुष्कृतानु भवाय नरकं प्रत्येवैमि ॥ यमस्य
पुरतः स्थातुं का शक्तिरिति भावः ॥ उदासीन पुत्रलक्षणां तु
नन्नेव पाद्रे ॥ उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवाग्रे प्रिय सांप्रतं ॥

दुराचारेति दुर्बुद्धेऽपुत्रेति च यमेन च ॥ २३ ॥ भाषितं वचनं श्रुत्वा
कः पुमान् स्थातुं मुत्सहेत् ॥ नष्ट दीपोति निष्ठुरः कष्टोद्भूत
कष्टेवरः ॥ २४ ॥ वृथाजातोति पापात्मा आत्मनो नरका वहः ॥
तंतु हीनं कुलं चापि अतीरं कूपमंगतां ॥ २५ ॥ भर्तृ हीनां
यथालोके निर्दंति जनमंडलाः ॥

उदासीनेन भावेन सदैव परिवर्तते ॥ न ददाति न गृह्णाति न च
कुप्यति तुष्यति तोष प्रयाति संत्यज्य ह्युदासीनो द्विजो न
मेति ॥ मास्तु पारलौकिकं सुखं मास्तु ये ह लौकिकं पुत्रसुखं
त्वन्तावत् स्वमे धीत्यत आह ॥ तंतु हीनमिति ॥ यथा लोके
जनमंडलाः समूहित जनाः ॥ भर्तृ हीनां अंगनां प्रशस्तंग
योगिनीं श्रुत्वा अविस्मृत्य कार्यातरं शतमपि परित्यज्य ताम
न्विष्य त्यक्तचिंतामपि गुडजिह्विका न्यायेन चिंतां शोकं चो
द्ध्य त्वं पुरा गौरीव दृश्यसे दृशकाल तव भर्ता जीवे च्ये सुखं ययात् ॥

भ.पु. अदृष्ट हीनो रंडेय इत्यादि पर्यवसाय निंदन्ति ॥ तथा यथा बहु वें.मा
 द्रव्यादि व्यमायासेन खनितं कूपमनीरं श्रुत्वा खानयितारं प्र
 त्यागत्वां धुगुष्ठानुक्ता स्थां धोनीरमात्रं मयाच्ये ब्रह्मजनः सुखं
 यामात् ॥ इत्यादिनिंदन्ति ॥ इमं च निर्दाल्य मदृष्ट हीनो रंडा
 पुत्र इत्यादि पर्यवसायिनी ॥ तथा तंतु हीनं कुलं चापि ॥ त्यक्त
 चिंतमपि मामन्विष्य कुलगुष्ठानुवाद पूर्वकं चिंतामुद्बुध्योद्बु
 ध्यैव सर्वसंपत्समृद्ध्यास्य कुलस्य तंतुमात्रं तंतुश्चेत्किमु
 वक्तव्यमित्यादि निंदन्ति ॥ इयं च निर्दाल्य पुत्रहीनः पापीत्यादि
 पर्यवसायिनी तथाच मन्तावतो हं भविष्यामीति भावनायामपि
 जनानलजंति ॥ कथं तूष्णीं कामास्से इति भावः ॥ अस्तित्वेवं
 लोकरीतिः ॥ कथमन्यथा पापिना मन्यत्र पापसंश्रंतिः स्यदिति
 भावः ॥ जनाः तावत् निर्दंतु नंदंतु वा ॥ तावता तव किं भवि
 ष्यतीत्यस्य आह ॥ किं कुर्यामि ॥ हे भूदेव इह भूलोके कृगच्छा
 मि ॥ किं कुर्यामि किं विषं पास्यामि ॥ किमुद्धं धनं वाक्षिपापि ॥
 पुरतो मम का गतिः ॥ दुःखं शांत्यै कः पंथा इत्यादिर्जनिष्यते
 इहामुत्र फलभोगविरक्तस्सन् भवाब्धिं प्रतरेत्यत आह ॥ कं
 देवमिति ॥ कं देवं शिवं वा ब्रह्माणं वा विष्णुं वा शरणं गत्वा भवा
 ब्धिं संसारदुःखसागरं प्रतरामि प्रतरणोपाय भूत तादृश भवदुपा
 सनायाः कालोऽस्ति त इति भावः ॥ उपक्रान्तमनुसरन् द्वितीयोऽपि
 तथानिषेधं कुर्वन् एकांशतत्सुकृत फलीभूतं सुखकारणं निषेध
 यति ॥ रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा वाचा शमय्य तं इत्यादिना मही
 पतिरित्यंतेन रुदंतं पुत्रमालोक्य प्रेम्णा स्नेहेनोपलभितया वाचा ॥
 तं रुदंतं पुत्रमालोक्य शमय्य ७७ हनु लुवामीति बालरोदन
 शामकं यंत्रशास्त्रोक्तं बीजमंत्रेण शांतरोदनं कृत्वा सांख्यित्वेति
 यावत्मारुदस्वेतिनोदितं तथा रुदंतं पुत्रमालोक्य आत्मसतीं
 मृषाविनिंद्य ॥ मूढे पंडितमाज्ञिनि काले काले कर्तव्याचतुरे ॥
 मंदगमने इत्यादि मृषापरिभाष्य आशुपुत्रं पयः पायय ॥
 आशयतेत्येतां ताडयामि इति आहन्मीति आत्मसतीं प्रतिनो
 दितं ॥ ३६ ॥ रुदंतं पुत्रमित्यत्रोत्तराप्पनुषज्यते ॥ घंटां चेति ॥
 रुदंतं पुत्रमालोक्य घंटां प्रतिमां ॥ अर्चाफलं च कंदुकं चते ॥

किं करोमीह भूदेव कृगच्छामीति कागतिः ॥३६॥ कंदेवं
शरणं गत्वा भवाब्धिं प्रतराम्यहं ॥ रुदंतं पुत्रमालोक्य
वाचा प्रेम्णा समम्यतं ॥३७॥ नोदितं मारुदस्वेति विनिं
द्यात्मसतीं मृषा ॥ पयः संपाययेत्प्राशु नोचेत्वां ताडया
म्यहं ॥३८॥ घटाच प्रतिमां देहि पुत्रस्य फल कंदुके ॥
गजमारोप्य तनयं कुरुग्राम प्रदक्षिणं ॥३९॥ सभां गच्छाय
राजेंद्र तथा ताळस्वनेनच ॥ अजातपुत्र शोकेन मूर्च्छा
माप महीपतिः ॥ ४० ॥

कदलीफल गेंदुके देहीति क्रीडयितारं प्रतिनोदितं ॥ तमारुदंतं पुत्र
मालोक्य गजमारोप्येत्यादि मंजिष्ठं प्रतिनोक्तं ॥ रुदंतं तमालोक्य
राजेंद्र महाराज ताळस्वनेन वाद्येन सभां गच्छेति पुत्रं प्रीतिनो
दितं ॥ अत एकांवा सुकृती नैत्युपपादितमियन्ता प्रबंधेन सां
त्वनादि सभाप्रेषणानां तं द्विवर्षपर्यंतं मेकांशसुकृतफलं
ततः किमभूदित्यत आह ॥ अजातेति ॥ अजातः पुत्रो यस्य स अजात
पुत्रः ॥ अहं अजातपुत्र इति शोकः ॥ अजातपुत्र शोकः तेन मद्रा
अजातः पुत्रः इति शोकः अजातपुत्र शोकः इति त्रिपदकर्मधारयेवा ॥
ननु इष्टवियोगादिजन्यदुःखाति भूमिः शोकः ॥ वियोगः संयोग
पूर्वकः तदभावे कथं वियोगः ॥ तदभावेच कथं तद्वदितः शोक इति
चेत् ॥ इष्टवियोगादीत्यादिना निष्टसंयोगस्यापि गृहीतत्वाद् अजात
पुत्रत्वस्य अजातपुत्र जननस्य वा निष्टत्वेन शोकसंभवात् ॥ तदु
क्तं ॥ प्रियाप्रिय वियोगसुयोगजन्म शोकाग्निनेति ॥ मूर्च्छा शोका
ग्निप्रशिथिलबलानां बाह्येन्द्रियाणां निमीलनान्मनस आभयं
तरीयं घृण्यमवृत्तिरूपां मूर्च्छा मापेत्यर्थः ॥ ४० ॥ तृतीयेष्वपि तथा
निषेधयति ॥ कवचमित्यादिना अलंकृतः सुत इत्यंतेन अद्भुतं
कवचं शिरोभूषणं किरीटं तथा रत्नवज्रखचितं केशभूषणं के
शपाशभूषणं कारयित्वा तनयं कृतचूडमंकमारोप्य यद्वा तनो
ति मुदमिति तनयः तं पुत्रानंदकरं अंकमारोप्य सुतः न मया
लंकृतः ॥ ४१ ॥ तृतीयेष्वपि तथा निषेधयति ॥

भ.पु. नोपनीतो ऽति प्रीत्यै वेति इदमेकं वाक्यं स्पष्टं ५॥ पंचमेपि एतस् वे.मा.
 दि नैव निषेधति ॥ नोपनीत इत्यादिना ॥ द्विजेत्यंतेन ॥ बाल्येतु
 शौशव एव ॥ जातकर्माणि ॥ बहुवचनमाश्रये ॥ जातस्य कर्मा
 णीति वा ॥ जातकर्मादि कर्माणि ज्योतिर्वित्पूजा शुभादिहान ग्रह
 मंत्रजप विनियोगादि कर्माणि ॥ यद्वा नोद्री सुवर्णादि द्वादशद्रव्य
 दान ज्योतिर्वित्पूजा स्तनपाना अथवा बहुला द्वे बहुवचः ॥ तथा पु
 त्राभिर्द्धं पुत्रस्य अभिधानाम् यस्मिन्कर्माणि तत्तथा नामच
 न कृत्वा यथा क्षत्र जात्युचितकालं द्वादश वार्षिक उपनीयोपि काल
 संकोचेन पांचवार्षिकेपि सुतो ऽति प्रीत्या नोपनीतः ॥

कवचं कारयित्वा तु शिरोभूषणमुत्तमं द्रुतं ॥ केशभू
 षणमत्यर्थरत्नवज्रसमाकुलं ॥ ४१ ॥ अकमारोप्य तनयं
 नमयालंकृतः सुतः ॥ नोपनीतोति प्रीत्यैव सुतोमे पा
 ञ्चवार्षिकः ॥ ४२ ॥ अष्टमे वाथ दशमे नकृतो दारसं
 ग्रहः ॥ बाल्येतु जातकर्माणि तथा पुत्राभिर्द्धं द्विज ॥ ४३ ॥
 तेनार्जितं धनं ब्रह्मनोपजीवितमद्यमे ॥ अभिषिच्य
 सुतं राज्ये भार्यया कृतभोजनं ॥ नगते च वनं वि
 द्वन्पारंपर्यगतं द्विज ॥

तथाष्टमे वाथ दशमे वा दारसंग्रहो न कृतः ५ ॥ ४१ ॥ षष्ठेष्व
 पितृना निषेधति ॥ तेनार्जितमित्यादिना गतमित्यंतेन ॥ यथा
 जात्युचितकालं असंकोचेन कृतजातादिकं भार्यया कृतभो
 जनं सुतं राज्ये ऽभिषिच्य तेनार्जितं धनं धान्यं अथवा
 दुर्लभक्या वस्थायां नोपजीवितं जीवनाय नोपयुक्तं ॥ ततो विष
 यविरक्ते नमया पर्यागतं वंशक्रमादागतं वनं नगते ॥ ४२ ॥
 अतो दरिद्रस्येत्यादि ॥ प्राप्य जनकघटकुण्डं सन्निभं मम
 शरीरं ॥ सुपुत्रे सुधर्मस्य कुले वृथा जातं ॥ मनुष्याणामि
 त्यादि ॥ बहुपुत्र्य वशादिति ॥ तदुक्तं पाद्रे ॥ पुत्रे न प्राप्यते

भूः पुत्रः पुण्येन प्राप्यते कुलं ॥ सुगर्भः प्राप्यते पुण्यैः तस्मा वै॥
 पुण्यं समाचरेति ॥ अस्माकं मित्यादि ॥ पापानां राजपुत्र मा
 रकाणां स भवेदिति लिङ् संप्रश्ने कुतो न जायेत ॥ धर्म संता
 नेति ॥ संतानो द्विविधः धन संतानो धर्म संतानश्चेति ॥ अत्र
 द्विविधा ॥ मानुष धन संतानो देव धन संतानश्चेति ॥ मानुष
 धन संतानः प्रिय पुत्रः ॥ देव धन संतानः सत्पुत्र सच्छिष्य
 सत्प्रबंधादयः ॥ धर्म संतानः सद्गृहितृका सारवृक्षादयः ॥ य
 द्यपि राज्ञः राजसुत मारुषस्य दुष्कर्मणाः प्रसक्तिरस्ति नत दुहितृ
 मारुषस्य त्येतत्वं प्रश्न मूलं ॥ शोकं शमयन्हरिं स्मरति ॥ वर
 देत्यादिना ॥ वैकटश्यासा वीरश्व तथा ॥ नग धीश वैकटाचल
 नाथ ॥ वृक्षराज अश्वत्थ नारायण ॥ सत्पुत्रवंत इति ॥ एतन्
 क्षणं पादौ ॥ पुत्रस्य लक्षणां पुण्यं नवाग्रे प्रवदाम्यहं ॥ पुण्य
 प्रसक्तो यस्यात्मा सत्य धर्म रतः सदा ॥ शुद्धिमाप्नोत संपन्नः
 नपस्वी वा ज्विदां वरः सर्व कर्म सुसंवीतो वैदा ध्ययन तत्परः ॥
 सर्व शास्त्र प्रवेदी च देव ब्राह्मण पूजकः ॥ याजकः सर्व यज्ञानां
 दाना त्यागी प्रियं वदः ॥ विष्णु ध्यान परो नित्यं शांतो वीरः सु
 हृत्सदा ॥ पितृ मातृ परो नित्यं सर्व स्वजन वत्सलः ॥

अहो दरिद्रस्य महानुभाव सत्पुत्र हीनस्य गति भवे
 तृका ॥ वृथा शरीरं घट कुड्य सन्निभं जातं सुधर्म
 स्य कुले सुपुण्ये ॥ ४५ ॥ मनुष्याणां मना धानां दुर्लभं
 पुत्रजन्म च ॥ बहुपुण्य वशात्पुत्रो जायते मानवोदरे ॥ ४६ ॥
 अस्माकं मपि पापानां कन्यका नैव संभवेत् ॥ सत्पुत्री
 नैव संजाता धर्म संतान संहिका ॥ ४७ ॥ वरदाच्यत
 गोविंद जगन्नाथ जगद्गुरो ॥ सुब्रह्मण्य सुरा धीश
 रामकृष्ण नमोस्तुते ॥ ४८ ॥ वैकटेश रमाकौत वराह
 वदनाच्युत ॥ नारायण नगा धीश कृपांकुरु कृपानिधे ॥ ४९ ॥
 सत्पुत्र वंतः खलु भाग्यवन्तो ह्य पुत्र वन्तो भुवि दुःखवन्तः ॥

संसार सागर समुन्तरणे ष्व शक्नो कालो गतिः
कर्म फलानु भोगिनः ॥६०॥ एवमुक्त्वा महीदेवं
विरराम महीपतिः ॥ पापिष्ठो ह दुश्चार असुखो
हं दरिद्रवान् ॥६१॥ हालोकान् कान् गमिष्यामि
क्रूरं वा नरकं गुरो ॥

कुलस्य तारको विद्वा न्स्वकुलं प्रति पोषकः ॥ एवं गुणैस्तु
संयुक्तः सुपुत्रः सुखदायकः ॥
अन्ये संबंध संयुक्ताः शोक संताप करकाः ॥ उदासीनेन किं कार्यं
फलं हीनात्मजेन च ॥ आयांति यांति ते सर्वे दुःखं दत्वा सुदारुणं ॥
पुत्ररूपेण ते सर्वे संसारे द्विज सन्त मे ॥ इति ॥ भाग्यतः खलु त
त्सा ध्ये हामुत्र सुखवतः प्रसिद्धाः ॥ अपुत्रवत इति ॥ प्रशस्ताः पु
त्राः येषां संति ते पुत्रवतः ॥ नपुत्रवतः अपुत्रवतः ॥ प्रियसत्पुत्र
हीनाः ॥ पुत्राः पूर्विकाः तद्विरुद्धाः अपुत्राः दुष्पुत्राः ते येषां
संतिते तथा दुष्पुत्रास्तु चत्वार उक्ताः पादौ ॥ भर्तः पंचविधाः
पुत्राः जायंते तान्वदाम्यहं ॥ न्यासापहारिकं चैकं ऋणसंबंधितं
परं ॥ रिपुं प्रियमुदासीनं इति कौता भवति त इति ॥ एतेषां लक्ष
णाणि तत्रैव द्रष्टव्यानि ॥ असत्पुत्राः दुष्पुत्राश्च भुवि दुःखवतं
इति ॥ हि अनुभव सिद्धं ॥ किं स्वमुत्रेति भावः ॥ ऐहिक सुखं
नश्वरमिति प्रियस्याप्यत्र गणनं ॥ एतदप्युक्तं ॥ पुत्रेण लोका
जयति पुत्रस्तारयते कुलं ॥ सत्पुत्रेण महा भाग पिता माता प्रज्जी
वति ॥ एकपुत्रो वरः कान्त बहुभिः निर्गुणैस्तु किं ॥ एकस्तारयते
वंशं अन्ये संतापकरकाः ॥ पूर्वमेव मया प्रोक्ता ऋणसंबंध भा
गिनः इत्यादि ॥ दरिद्रवान् निर्भाग्यः भावप्रधातो दरिद्र इति ॥
किमुपायमिति ॥ समर्थं कथं भूतं उपायं कुर्म इति शेषः ॥ अयं
भावः ॥ हे द्विजोत्तम अं शांश सुकृतिनः आरभ्य त्रि भाग सुकृति
नां वार्ता यास्तु कालो अतीतः परंतु ॥ संभवत्सं भोग काल संको
चक पूर्ण सुकृतं पुरा चीर्णमस्ति चैतस्य कार्यो न्मुखत्वे निर
पायः क उपाय इति ॥ गुरुरिति कुलाचार्यः ॥ महं पुत्रेष्टि स्वर्ग

किमुपायं महाप्राज्ञ पुत्रलाभे द्विजोत्तमः ॥ ६१ ॥
 इति राजवचः श्रुत्वा गुरुर्वक्त्र्यमुवाच ॥ गुरुः ॥
 यज्ञं कुरु नृप श्रेष्ठ पुत्रसौत भविष्यति ॥ ६२ ॥ गुरो
 र्वाक्यं समाकर्ण्य यज्ञार्थं शौ धमद्वयं ॥ स्वर्णोत्त
 मूत्तमं ज्ञेयं द्विजमंत्र गच्छे स्तथा ॥ ६३ ॥ शौ ध्यमाने
 धरापृष्ठे तत्र पशुं दृष्ट्वा ॥ सततं पुत्रं राजैव
 किमिदं विस्मयाकुलः ॥ ६४ ॥ विस्तीर्णं पद्माक्षि रमा
 कृतिं सुभां दृष्ट्वाति संतोषमना बभूव ॥ देवेन दन्ती
 गजवत्प्रचोदिता कन्यां कुमारीं कुसुमाभनेत्रां ॥ ६५ ॥

शौ ध्यमाने धरापृष्ठ इति ॥ धरया श्व रश्च मासे पृष्ठश्चरम मात्रे
 च वपुषः पश्चिमे पितु इति रत्न माला ॥ नदी तीरस्थ स्वपुर भू
 चर मत्वा त्वीन वस्त्र स्यान्नस्य गर्भ स्थानत्वा तृष्ट हत्सुर्न ॥
 अरणी नदी तीरे गृहार्थं शा ध्यामा सा मुवभर णी तीरत इति
 वचनात् ॥ किमिदमिति विस्मया विष्ट भन्ताः ॥ विस्तीर्णं त्यादि ॥
 देवेन दन्तां पुरचीर्णा पुष्पे नैव लब्धा ॥ तच्च द्वा लब्धा नापि
 दन्त प्रति गृहीतानामपि विस्तीर्णा इत्येव व्यावर्त्याः ॥ तत्र किं त्वकु
 त पुष्प परा धीना न किंतु स्वतन्त्रा ॥ तथापि न परमेत्याहु ॥ भ
 गवत्प्रचोदिता भिति स्वसमर्पित मत्कृत सुकृत विभामक भग
 वत्प्रेरितां ॥ कन्यां अष्टवर्षां कुमारीं कुमारी लुपचासात् ॥
 द्वादश वर्षेव फुल्लं कुसुमाभनेत्रां अरविदेवतां दक्षप्रदक्ष
 नेत्रां इति यावत् सुभां रमाकृतिं देवदन्ती दृष्ट्वा इति संतोष पुन
 भन्ता बभूवेत्यन्वयः ॥ ६५ ॥ इत्थं समा भाष्येत्यादि अनेन प्रकारेण
 पूर्व स्वदृष्ट प्रकारेण पूर्वैक द्वितीयोत पद द्वौ ध्य प्रकारेणोति
 यावत् हे ऋषि ऋषि ब्रजा इति शेषः हे ऋष्य त्विब्रजाः इति
 समा भाष्य संबोध्य ह्यं कन्या पुरा शीतेव देव दन्ता अत्र च

भ.पु. त्वजोदिता कुमारी अरविंद नेत्रा शुभा पुरेदिरेवेति समाभाष्य ॥ वें.मा
 सम्पत्तं बोध्य तैः सविमर्शमभ्यनुवृत्तिदत्ते नृपोत्तम ॥ आशु
 शिशुं उद्धर्तुं हस्तशिशुमिव स्थितां ॥ हस्ते प्रगृह्य दक्षहस्ते तिष्ठा
 य वामेन प्रगृह्य यथा मोदते तथा वीतो संतानदरिद्रो मुमोदत्य
 न्वयः ॥ तत्वेव मद्भुतसृष्टौ कारणं न पश्यामः ॥ हरीच्छायेदेतद्व्य
 त्रेच्छायास्तादृशं तेजो न दृश्यत इत्यत आह ॥ मायामिति ॥ हरेरि
 त्यंतमेकं वाक्यं को जानातीति शेषः ॥ दुरत्ययां इयती दृशीति प्रती
 त्यायेतु मशक्यां महेशस्य हरेर्मायां इच्छां इयती इदृग्बलवतीति
 को जानात्येत्यर्थः ॥ हरीच्छाया सीतायाः सृष्टिरीदृशी दुष्टचरातो
 हरीच्छायास्तादृशं तेजो स्तीति भावः ॥ अथ वितर्कते राजा कस्मै
 प्रदेया प्रतिगृह्यते मया इति ॥ इदमेकं वाक्यं ॥ इयं कन्या तादृशे
 शेच्छाया इदानीमेव यस्मै कस्मै प्रदेया भवति प्रदानं योग्या भवति
 उत्कालांतरे प्रदानं कर्तुं पालनाय मये दानीं प्रतिगृह्यते ॥ हरी
 छा कथमस्तीति भावः ॥ यद्वा मायामित्यादि मयेत्यंतमेकं वाक्यं ॥
 महेशस्य हरेः दुरत्ययां हरिं विनात्ये अतिशेत्तुं अशक्या मायां
 श्रीभूदुर्गाख्यां मायां पत्नीं ॥ इदानीमिह लोके कोत्येति ॥ सच
 त्रियुगवृत्तिः ॥ अतः कस्मै इयं कन्या मया प्रदेया केनच प्रतिगृह्यते
 कन्येयं हरिभक्त्यु अतो न कस्मै चित् न केन चिदिति योजना ॥

इत्थं समाभाष्य नृपोत्तमः शिशुं हस्ते प्रगृह्याशु मुमोदहीनः ॥
 मायां महेशस्य दुरत्ययां हरेः कस्मै प्रदेया प्रतिगृह्यते मया ॥ ६५ ॥
 उवाचाकाशवाणी पुत्रीयं तव पुष्पदा ॥ सुरह्रस्व महाभाजा
 बहुकीर्तिफलप्रदां ॥ ६६ ॥ इत्यनंतगतं वाणीं शुक्ला राजाति
 वृषितः ॥ तां कन्यां प्रतिगृह्याशु स्वभार्यां प्रत्युवाच सः ॥ ६७ ॥
 शृणु भद्रे महाप्राप्ते देवदत्तामिमां शुभां ॥ संवर्धस्व वयं
 पुत्रीं यथा येति गतां तव ॥ इत्युक्त्वा तत्करे दत्त्वा बहुदान
 मया करोत् ॥ कन्यागमनपुष्पेन सा देवी गर्भमाददौ ॥ ६८ ॥

३५ पु० यदि मा भूतां दानप्रतिग्रहौ तर्हि अधर्मोऽकीर्तिश्च स्यातामिति ॥ वे० ॥
 चिंतयन् लक्षणं तूष्णीं मतिष्ठत् ॥ ५६ ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥
 उवाचेत्यादिता करोदित्यंतेन ॥ पुत्रीयं तव सुरक्षस्वेत्यनेन वि
 तर्के द्वितीय पक्षाभ्यनुज्ञान कृता बहुकीर्ति फलप्रदां ॥ कीर्ति
 पदेन तत्साध्यः स्वर्ग उपलक्ष्यते ॥ फलं मोक्षः तथाच स्वर्ग
 मुक्तिं फलदामित्यर्थः ॥ अनेन पुण्यदामित्यनेनच चिंतापरि
 हारः ॥ देव दत्तामिति ॥ उक्तेर्थः ॥ अतो यथा येति गतां स्वर्ग
 जातां स्वर्गभजातां पुत्रीं यथा स्वजाति नीति ॥ कुलाचरं मातरे
 व द्रव्यंते ॥ तथातवेमां शुभां वरां पुत्रीं वद्वयस्व न पृथक्कुरु
 इति भावः ॥ यत्तु यत्तवाव भूतांतं समाप्तवानिति भावः ॥
 कन्या गमन पुण्येन तदन्तर कालिक तत्पालनात्मक पूजा
 पुण्येनेत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ गर्भिणी
 मित्यादि हेत्यंतेन ॥ गर्भिणीं व्यक्त गर्भा तृतीया मासादौ दृष्ट्वा
 गर्भस्य चिह्नं लक्षणं यस्मिन् कर्मणि तद्गर्भ चिह्नं पुंसवनं ॥
 अंडदेशीय माषद्वय लिंग जातीय यवात्मकं गर्भ लक्षणं कर
 णात् ॥ तृतीयेव चतुर्थेव मासि पुंसवनं भवेत् ॥ व्यक्ते गर्भे भवे
 कार्य सीमंतेन सह भवेति ॥ जातकृष्णः ॥ गर्भ चिह्नपदं एतद्वन
 वलोपनायनस्तो अजीन द्वांस सेचनात्मको नवलोभस्याप्यु
 पलक्षणं ॥ सीमंतं ॥ रुधिर प्रियालक्ष्मी भूत राक्षसी गण निर
 सन द्वारा श्री लक्ष्मी समावेशनाय सराला द्वौ दुंबुर गन्धस
 युतया त्रेव्याशक्त्या सहित कुरा पिंजूलैः केशपद्धति करणाल
 क सीमंत नामकं कर्म विधिवत् ॥ विधि गृह्यसूत्रं तद्वर्तितीति
 विधिवत् ॥ तद्वर्तितीति वतिः ॥ ब्राह्मणेः सह यजुर्मंत्रगणैः
 समागते ॥ गर्भ कालाभि वृद्ध्या संपूर्णे ॥ मासीति ॥ भानौ कन्या
 गते मासि प्रथमे पक्षे प्रथम पंचदशके दशमे रोहिणीयुते
 शुभे दिने सार्यकाले इति योजना ॥ रोहिणीयुते रोहिणीद्विती
 यपादे बो वा बी वू रोहिणीति अवक हन्व स्यात् ॥ पुत्रोत्पत्ति
 प्रवक्तृणां पुरोधसां ॥ सर्वत्र तत्त्वंच सर्वस्वं तदस्यास्तीति
 मतवर्थसंबंधे ऽयं संबंधश्च कर्मता ॥ तथाच सपदि सर्वाणि
 भिष्वंगं दत्वा न्यवस्त्रा यत्नं कृतं कृतं तात्कालिक

गर्भिणीं स्वसतीं दृष्ट्वा गर्भचिह्नं चकार ह ॥ पंचमेमासि
संप्राप्ते सीमंतं नृप पुंगवः ॥ ६२ ॥ कारयामास विधिवत्
ब्राह्मणैर्यजुषांगणैः ॥ ततः कालान्तरे बाला नवमासि
समागते ॥ ६३ ॥ मासेतु दशमे प्राप्ते सुषुवे पुत्रमुत्तमं ॥
मासि कन्या गते भावो दशमे रोहिणीयुते ॥ पक्षेतु
प्रथमे वीर सायंकाले शुभे दिने ॥ पुत्रोत्पत्ति प्रव
हृष्टां सर्वस्वं दानमाचरत् ॥ ६५ ॥ गवांकोटि सहस्राणां
अश्वानामयुतं तथा ॥ नव धान्यादिकं धान्यं विनाते
च्छन्न चामरे ॥ ६६ ॥

ततः किमकरोदित्यत आह ॥ गवांकोटि सहस्राणां अश्वानामयुतं
तथा ॥ नव धान्यादिकं धान्यं विनाते च्छन्न चामरे ॥ स्नानं कृत्वा नृप
श्रेष्ठः स्वस्तिवाचनमाचरत् ॥ जातकर्मादिकं कर्म कृतवान्तक्षणे
नृपः ॥ अत्रेयं योजना ॥ हे राजश्रेष्ठ जनक नृपः अनंतराजः ॥
तत्क्षणे सद्यः ॥ जातमात्रस्य पुत्रस्य मुखं स्वकुलदेवता वृद्धभि
वादनपूर्वकं अवलोक्य ॥ अरणी नद्यां उद्ध्युखं स्नानं कृत्वा
न्य वस्त्राद्यलंकृतस्त्यक्तादात्विक सर्वस्वं दत्त्वा सर्वैर्भवं पत्नी
गृहमाविश्य स्वस्तिवाचनं नांही समाराधनं चाचरत् ॥ ततः
जातकर्मादिकं ॥ घृतं मधु प्राशनं मूर्ध्नि घ्राणनादि स्तन्यपानां
तं ॥ जातकर्म आदिर्यस्य तत्तदादिकं ज्योतिर्वित्पूजा शुभादि
चिंता मन्त्रमंत्र जप शान्ति सूक्त पठनादि विनियोगादि कर्मकृतं
वान् ॥ ततो देवाश्च पितरश्चैव पुत्रे जाते द्विजन्मतां ॥ आयांति
तद्दृष्ट्वा त्पुष्पं पूज्यं च सर्वदा ॥ तत्र दद्यात्पुष्पं तु भूमिं
गां तुरगं तथा ॥ च्छन्नं च्छागं वस्त्रमाल्ये शयनं चासनं गृहं ॥
इति न्यास वचनानुसारेण स्वर्णादि दानं करिष्य माषाः चंद्र

मंडल संकाश मातपत्रं च पांडुरं । सञ्चयुतिकरं श्रीमदभि
 षेक पुरस्कृतं ॥ चंद्रोऽंशु विकच प्रख्यं कांचनं रत्न भूषितं ॥ स
 ज्ञं संपत्करं श्रीमद्भाल व्यजन मुत्तमं इत्युक्त लक्षणे अभि
 षेक पुरस्कृते ये शत शलाकातपत्र हेम मंजीर गर्भ बाल व्य
 जने ते विना वर्ज्य मित्वा ॥ अथ दानाय बहिरूप कल्पितानां
 कौटि सहस्राणां ॥ कौटिभिः गुणोत्कर्षैः सहस्राणां सहस्र
 संख्याकानां गवां दानमाचरत् ॥ आत्युत्कर्ष श्रयः कोऽय इत्यमरः ॥
 प्रथम गवीमारभ्य द्विगुण त्रिगुणादि क्रमेण सहस्रतमा स
 हस्र गुणितेत्यर्थः ॥ तथा तद्वत् अयुतं अवशिष्टं गुणोत्कर्ष
 विशिष्टं यथा भवति तथा ॥ तथा सहस्राणां अश्वानां दानमा
 चरत् ॥ अथ बहिरूप कल्पितं अंत स्थितं च नव धान्यादिकं
 नवचतानि धान्यानि च नव धान्यानि गो धूमादि नव धान्यानि ॥
 आदयः प्रभृतयः प्रधानानि च यस्याष्ट दश नूतन धान्य सा
 मुदायस्य तत् नव धान्यादि तदेव तत्कं धान्यं अष्टादश
 नूतन धान्य वृन्दं ॥ यद्वा नव धान्यानि नूतनाष्टादश धान्यानि
 गो धूमादीनि आदयः प्रभृतयः प्रधानानि च यस्याष्टादश
 पुराण धान्य समुदायस्य चिर स्थितस्य तन्तदादि तदेव
 तत्कं धान्यं अष्टादश पुराण धान्य वृन्दं ॥

स्तानं कृत्वा बृपश्रेष्ठ स्वस्ति वाचन माचरत् ॥ जातकर्मा
 दिकं कर्म कृतवांस्तद्वापे नृपः ॥ ६५ ॥ दिनेतु द्वादशे प्राप्ते
 सुकृतं पुत्राभि धं तथा ॥ तद्दिने बहु विप्राणां भोजनं
 दापयन् नृपः ॥ ६६ ॥ नाम्नातु वसुधा नेति लेके ख्यातिं
 गमिष्यति ॥ ऋषयः ॥ श्रुतं पुत्र प्रभावं च न श्रुतं
 ऋषि पुंगव ॥ अयोनिजास्तत्पुत्र्याः किं नाम कृतवा
 न् नृपः ॥ ६७ ॥ सूतः ॥ पद्मोदरां पद्म गर्भां पद्मजा
 तां वराननां ॥ पद्मया अवतारत्वा राजा पद्मावतीति च ॥ ६८ ॥
 कृत्वा तु नामकरणं तिजपुत्र्या नृपोत्तमः ॥ वर्द्धमानो
 सुतो दृष्ट्वा राजा संतोष मागतः ॥ ६९ ॥

भ.पु. एषमादि पुत्रजन्म भूषित गृह तदुपकरण विग्रहोपकरणमुक्त वै.मा.
 सर्व स्वकर्मकं दानमाचरदिति ॥ यामरंतु प्रकीर्णकं हैमं ध्वजं त्वात
 पत्रं राहस्तु नृपलक्ष्य तत् इत्यमरः ॥ रापयन्ता शीर्य मान्य इति शेषः ॥
 तेन विप्राः दान संतुष्टाः बहूनां वसुतं दानं यस्मिन् जाते जात मिति
 वसुदानेति ललुत नाम्ना कीर्तिं गमिष्यति इत्यादी देदुरिति शेषः ॥
 सर्वा एष महानज आत्मान्नादे वसुदानो विंदते वसुय एवं वेदिति
 श्रुतिशिरः सिद्धं इदं नामेति ध्येयं ॥ अधर्षयः प्रसक्त्यानु प्रस
 क्त्या सुतं पृच्छंति ॥ श्रुतमित्यादिना ॥ पुत्र प्रभावं पुत्रस्य प्रभावः
 उत्पत्तिर्निमित्तं यस्मिन्कर्मणि तत्पुत्र प्रभावं ॥ जातकर्मादि यद्वा
 पुत्रस्य प्रभावः कोशजं ते जायस्मान्तन्तथा नामच श्रुतं ॥ पद्मोद्
 रामिति ॥ पद्मस्योदरं पद्मोदरं तत् स्थानं तथा ऽस्या स्तीति प
 द्मोदरातां ॥ पद्मे स्थितां पद्मवर्णामित्यादि श्री सूक्ते ॥ पद्मज
 र्भां पद्मः पद्मयोनिः गर्भो भूभक्तिः यस्या सा तथा । तां ॥ माया
 देवी सुतश्च सः इत्यमरः ॥ यद्वा पद्मः महापद्मः तदुपलक्षि
 त तदादि नव निधिर्गर्भो कुक्षौ यस्याः सा तथा तां ॥ नवनिधि
 स्त्वमेवेदिरं ॥ तद्गर्भगतं हेमादीन् त्वकुक्षिगतं सर्वस्वं इत्या
 दि तद्गर्भे पद्मजातां पद्माभि व्यक्तं ॥ यद्वा पद्मा पद्मिनी
 तस्याः जातं जातिः यस्याः तथा चंपक सुप्रभासा कन्या पद्मि
 नी भवेत् ॥ इति वराननां अरविंद नेत्रौ पद्माक्षी पद्मसं
 भवेदिति च ॥ पद्मया अवतारत्वा दिति ॥ पद्मांश वेदवत्य
 वतारत्वात् ॥ पद्मावती उक्तरीत्या सा हात्परं परा त्यतरं स
 बंधेन मय्यं मस्या स्तीति संबंधार्थं मतुप् ॥ शरादीनांचेति
 मतीं संज्ञायां दीर्घः ॥ क्रमात्संख्या हस्तिबिंदो निधि व्य
 हंत राहिषु ॥ अञ्जे भाङ्गि श्रियोः पद्मं क्रीबे पुंसस्त्रिया
 स्त्रियां इति रत्नमाला ॥ पद्मो ब्रह्मा समुद्दिष्टः पद्मा श्रीर
 पि च्योच्यत इत्यभिधानं ॥ गर्भो भक्तिः नाट्य संघो कुक्षौ पद्म
 स संकटे इति च नामकरणं मिति नाम्नः करणं कृति यस्मि
 न्कर्मणि तन्तथा ॥ ७१ ॥ रामा चंद्रमसे ॥ तदंशौ ॥ किं तेन सु
 कृतं राजा ॥ राजेति बा पाठः ॥ जाते तृतीयांतं राजेति ॥ किं वित
 किं तेन राजा राजा कृतं सुकृतं किं कीदृशं कियत् कियद्भव धीति ॥

भ.पु. अतो न पर्यवसाय माम इति भावः ॥ बहुजन्मार्जितं फलं वे.मा
एतत्फलं बहुजन्मार्जितं बहुजन्मभिः कृतं सुकृतार्जितं ॥ दृष्ट्वा ६
संतुष्टमनसा संपूर्णानंदसागरः इति ॥

अकलेकेंदु सदृशो यमाचंद्रमसा बुभौ ॥ किंतेन सुकृतं
यहा बहुजन्मार्जितं फलं ॥ ६२ ॥ अग्रजां पुत्रिकां दृष्ट्वा तदं
ते पुत्रमुत्तमं ॥ दृष्ट्वा संतुष्टमनसा संपूर्णा नंदसागरः ॥ ६३ ॥
इत्थं काले गते तस्मिन्सा बाला यौवनं गता ॥ यौवनाव्य
विशाला क्षीं दृष्ट्वा राजा व्यचिंतयत् ॥ ६४ ॥ विचारयामास
नृपः पुत्र्यर्थं वरमुत्तमं ॥ न प्राप दुःख संतप्तः कस्मै
देया सुता मया ॥ ६५ ॥ दृष्ट्वा राजा सुतं बालं ब्राह्मणं कृत
वाङ्मयैः ॥ पद्मावती तदा बाला पृष्ठा र्थं वनमागता ॥ ६६ ॥
वसंतमागतं वीक्ष्य पुष्पाशमे चरिष्यति ॥ पुष्पाश्या
हारयामास तरुमूलं पु श्रिता ॥ ६७ ॥

न्दि

तत्र निमग्ना भूदिति भावः बाला कुमारी यौवनं गता सुवती
धर्मं प्राप्ता ॥ राजा व्यचिंतयत् ॥ पुत्रीं परिणीय पुत्रमुत्तमं
माम इति आलुलोच इत्यर्थः ॥ पुत्र्यर्थं पुत्रे अर्थः पुत्र्यावा
अर्थः आकांक्षित इत्यर्थः तं ॥ न प्रापेति ॥ क्वचिद्देव घटना
भावात्क्वचिन्मनः कूटा भावादिति भावः ॥ कस्मै देया सुता मया
इति दुःख संतप्तः ॥ ब्राह्मणं कृतवान् ब्रह्मवेदः तदगतातीति ब्रा
ह्मणः चतुष्पा द्वनुर्वेदा ध्यायितं कृतवान् ॥ अण रण शब्दे ॥
द्विजैः गुरुभिः ब्रह्मवादिभिः पुष्पाशमे चरिष्यति इति शीता
वद्वन संचार कुशला पद्मा वसंते परः शताभिः सखीभिः समवे
ता तादृशीभिरेव मुक्ता इल्लरीलसद्गन्त खचित बाल विलासा
याप्य याने नोद्य माना श्वेतात पत्र बालव्य जनादिभिः सेव्य
माना राखतूर्यादि वाद्यैः द्युष्यमाणा प्रतिदिनं वनं गच्छत्या
गच्छति च ॥ इदं च प्रतिदिनं सप्तः पौराणाय महोत्सवः इति कथा
संदर्भो बोध्यः ॥

भ. पु. ॥ उत्तरानुगुण्यादौ चित्वाच्य पुण्याढ्या हारया मासेति सखीभिरिति वे. मा.
 शेषः ॥ ६८ ॥ स्वकर्तव्य श्रीतिवास सेबायै नारद आगत इत्याहु
 तदेत्यादिना ॥ वृद्धो भूत्वेति ॥ सिद्धत्वात्प्रकृत कार्यानुकूलतयेति
 भावः ॥ जटा धरः व्रतांज विशद केश चूडा धरः ॥ व्रतिनस्तु सद्य
 तटेत्यमरः ॥ धूळि धूसरितांज इति ॥ बहुलोक संचारा द्द्वय्या
 धूसरितं शीषत्पांजु अंगं यस्य स तथा ॥ शीषत्पांजुस्तु धूसर
 इत्यमरः ॥ कृ धूमदिभ्यः किविति सरः ॥ कर्पूर च्छुरि तद्युतिः
 कर्पूरघन सारः च्छुरदने भावेकः ॥ च्छुरितमंगलेपनं ॥ तथाप्य
 कर्पूरंगलेपन जन्म कांति रिव कांति रित्यर्थः ॥ विस्मयाकुल मा
 नसा विस्मयाविष्टं मानसं मनो यस्याः स तथा ॥ पद्मा बती
 उवाचेति शेषः ॥ किमिति कोसाविति ॥ जानेत्यपि ॥ असौ दूरे
 आगच्छन् पुरुषः कः यूयं जानीथ किमिति ॥ सख्यः अचुः ॥
 भयंकरश्चायमिति ॥ मे पर्त्ति भयेषु कृञ् इति खच् ॥ भयं
 समीपे आगच्छन् भयंकरः ॥ अत्र स्थिताः सर्वाः वयंकन्यकाः
 अतो भीषयन्ति इति भावः ॥ पद्मोवाच किमिति ॥ कथं मन्त्रेति ॥
 अत्र अस्मि त्विषये अस्माभिः कथं कर्तव्यमिति सख्यः अचुः ॥
 विचार्यतामिति ॥ किं वा भवतु सौम्यव दृश्यते ॥ भयं करोवा
 ऽभयं करोवेति विचार्यतामिति भावः ॥ ततः पद्मा विचारयति ॥
 कोसीति आदिना ॥ हे विप्र । वि । हांत्यादि विशिष्टेषु । प्र । प्रकृष्टः
 किमर्थं भीषणार्थं वा । यद्वायं श्लोकः सखीजन प्रश्नपूर्वकः
 पद्मोन्तरोन्तरको व्याख्येयः ॥

तदागतो नारदस्तु वृद्धो भूत्वा जटाधरः ॥ धूळि धूस
 रितांजश्च कर्पूर च्छुरित द्युतिः ॥ ६८ ॥ आगतं तं मुनिं दृ
 ष्ठा विस्मयाकुल मानसा ॥ कोसो भयंकरश्चासौ ये कथ
 मत्र विचार्यतां ॥ ६९ ॥ कोसि विप्र महा प्राहु किमर्थं त्वमि
 हागतः ॥ अहं कुलगुरुः साक्षा द्युष्माकं वरयोषितः ॥ ६० ॥
 हस्तं दर्शय मे पुत्रि लक्षणाति वदामिति ॥ उवाच लज्ज
 या देवी किं वदिष्यसि ब्राह्मण ॥ ६१ ॥ विद्वि त्वत्पितृ
 तुल्यं मां मनसा निर्मलेन च ॥

भ.पु. नारदः उत्तरयति ॥ अहमिति ॥ आदिता ताश्च यूयं च यूयं ॥ वे.मा
 यदादीनां मिथः ॥ सहोक्तौ यत्परं तच्छिष्यते ॥ तासां युष्माकं
 देवरयोषितः युष्माकं वरयोषितां ॥ सीता सत्या रुग्मिण्यादि
 भवतीनां कुलस्य सजातीय समूहस्य ॥ गुरुः हस्तस्त लक्ष्मिणा
 देष्टा ॥ नित्यसापेक्षत्वात्समासः । अत आह हस्तमिति ॥ लज्जया
 कांता भिलाषादि जन्यमनः संकोचे नोपलक्षिता देवी हे ब्राह्मणा
 किं वदिष्यसि ॥ किं लज्जाकनं अयं भावः । इंगितहोयं मुनिर्मा
 कांता र्थिनीति जानाति । अतो ममांतनं गित मभिलाष वीजम
 तेन बहिरुप्यते । अतो तनंगं बहिरुपतति ततो जनाश्चाप
 ब्रुवन्तीति चेतः संकोच इति ॥ ६३ ॥ अथ नानद उवाच ॥ विद्वि
 त्त्वत्पितृ तुल्यं मामिति । निर्मलेन मनसा युक्तं मां । निर्मलेन
 मनसा त्वत्पितृसमानं जानीहीत्यर्थः ॥ एतादृशे मयि लज्जा
 कुत इति भावः । हसन्निति ॥ अत्र तावत्संदर्भे शेषः ॥ नानदः
 कदाचिद्ब्रह्मीकंगं श्रीनिवासं दृष्ट्वा तेन सह संभाषणांत
 उवाच ॥ लक्ष्मी सहायोपि त्वमेव मेकाक्येव ब्रह्मीके वसती
 ति ततः श्रीनिवास आह । त्वन्मां लोयं अनर्थः आगतः तवैवं
 जाते संतोषः । तथैवास्तु मम किमपि मास्त्विति मृषा वि
 रक्त्यो वाच । ततो नानदः खिन्नः । एवं काले गते इदानीं
 पद्मावती लक्ष्णा दर्शनानंतनं, अर्जुनस्येव श्रीनिवासस्य
 विनक्तिनिति हसन्नित्यर्थः ॥ ६३ ॥ पद्मामनोगतमाह ॥
 पतिनित्यादिना ॥ तद्व्याप्य लक्ष्णान्याह ॥ पाणीति आदिना ॥
 पद्मादलोपेतै । पद्मादल सदृशांगुलि शोभितौ । पद्मतलो
 पेताविति पाठे । पद्मतलं पद्मस्वरूपं तच्चिह्नोपेतावित्यर्थः ॥
 अधः स्वरूपयोनस्त्रितलं स्यादित्यमनः । चंद्रसमाकानं
 पूष्णाऽकलंक चन्द्रसमाकृति कमलकुट्टलं । सायिकमल
 कुट्टलमं । दर्श संकारौ । दर्श आदर्शः (ब्रह्मणो लय इस
 ज्ञातुं मन्त्र द्रष्टव्यः)

कनकादर्श सन्निभौ कर्पून् भाजतं तद्ब्रह्मभाव सुनभि अधनं
 नकु पद्मदलमं ॥ अंभोज मुकुटाकानं स्वांगुष्ठांगुलि सन्नकं खं ॥
 हस्तद्वयं मृगाक्षीणां बहुभोगाय जायते ॥ चक्रस्वस्तिक रं
 स्वां शुभध्वजमीनात पत्रवत् ॥

॥ इत्युक्त्वा ऋषिना येन दत्वाहस्तं वनांगना ॥६१॥ सत्यं वद महा
प्राज्ञ लक्षणाग्नि वनाग्निमे ॥ धृत्वा पाषितलं प्राह हसन्विधि
तत्तद्भवः ॥६२॥ पति र्भवति धर्महेत्रि लोके शो नमापतिः ॥ पा
णी पाद तलोपेतौ पादौ ते स्वस्तिका युतौ ॥६३॥ मुखं चन्द्र सम
क्षणं चक्षुः कमलकुट्टलं ॥ तिलपुष्प समाकान नासिका ते विना
जिते ॥६४॥ कपोलौ दर्श संकाशौ आस्यं कर्पून् भाजयन् ॥ अधनं
नक्तृबिंबा भंजिह्वा मृदुतना शुभे ॥६५॥ अनालाळक संबद्ध कुं चि
तानंत मूर्धजं ॥ ललाटं नलपीठा भं श्रवणेंद्रिय नाजितं ॥६६॥
समभ्रु मन्मथाकान प्रतिमा प्रतिमप्रभं ॥

यस्याः पादतले नेखासाभवे क्षितिपांगना ॥ केशा अलिकुल धायाः
सूक्ष्माः स्निग्धाः सुकोमलाः ॥ किंचिदाकुंचिताग्राश्च कुटिलाश्च
ति शोभनाः इतिलक्षणा शास्त्रं ॥ ललाटं लक्षयति ॥ अनालेत्या
दिना ॥ सार्द्ध पर्येत ॥ अनालाळक संबद्ध कुंचितानंत मूर्धजं ॥
ललाटं नलपीठा भं श्रवणेंद्रिय नाजितं ॥ समभ्रु मन्मथाकान
प्रतिमा प्रतिमप्रभं इति ॥ समभ्रु समे भ्रुवौ यस्य तत् समभ्रु
वनकाळाहि समाकृति समभ्रु ॥ मन्मथाकान प्रतिमा प्रतिमप्रभं ॥
मन्मथाकान स्येवाकाने ॥ यस्याः सामन्मथाकाना साचसा प्रति
माच मन्मथाकान प्रतिमा तस्याः प्रतिमा प्रभा यस्य तत् ॥
मन्मथाकान प्रतिमा प्रतिमप्रभम् ॥ यद्वा मन्मथस्य आकानः ॥
आकानागमाह्वानं तस्य प्रतिमा सदृशी अप्रतिप्रभा यस्य तत् तथा
इति अर्थः ॥ अनालाः कुटिलाः तेचते अलकाश्च अनालाळकाः ॥
तैः संबद्धाः कलिताः ॥ तथा अनंतार्धते मूर्धजाश्च अनंत
मूर्धजाः ॥ कुंचिताश्चते अनंतमूर्धजाश्चते तथा अनालाळ याः
कसंबद्धाः कुंचितानंत मूर्धजा यस्य तत् तथा ॥ श्रवणेंद्रियरा
जितं नलपीठा भं नलफलका भं ललाटं ते विनाजिते इति यो
जना ॥ कंठः सूर्यांशु सदृशः तांबूलनसदृशितः ॥ इति ॥ कंठमि
ति पाठेन पुंस्त्वमार्थः ॥ स्थिनाग्निनेखा सुभगोपपन्ता स्निग्धासु
मांसोपचितासु वृन्ता ॥ नचाति दीर्घा चतुर्नंगुलाच ग्रीवाच

भ.पु. दीर्घा भवती ह धन्या इत्युक्त लक्षणः ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ उद्यद्विं वें.ग
स्मि बिंबभूत नस्मि ग भ्राद्रुत जांबूनद पुन्तलिकाव भासमान प
द्मा नाव्यः संसृष्टा वा एतेन स्मयश्च नाड्यश्च नेषां वियोगो याव
दिदं शनीनमिति श्रुतेः ॥ मन्या पुनस्ता छिनासं हति ग्रीवासेवकंठः
अतस्तद्वन्ते जिष्टल वृत्तत्वादिना सादृश्यमिति यद्वा सूर्याशुः
कौस्तुभः तस्य सदृशः सहज तच्छि तत्वादिति अर्थः ॥ भूयंपक
वलयनमकोमलांगल त्वान्तांबूलनसस्य क्षानत्वालोहित्य द्वाना स्व
च्छत्वाद्वा तांबूलनसस्य दर्शितं दर्शितं यस्मिन्स तथा ॥ यद्वा दर्श
दर्शनं तत्संजातो स्येति बाहृत्य ॥ ८८ ॥

कंठः सूर्याशुसदृशः तांबूलनस दर्शितः ॥ ८८ ॥ स्तनौ पीनौ
घनौ कुब्जौ ब्रह्मणा स्वादिता बुभौ ॥ उदं कदली पर्षा सदृशं
नवनाभिकं ॥ ८९ ॥ सूक्ष्मं त्रिवलि मध्यंते नोमनाजि विनाजि
रु तं ॥ नं भास्तं भसमाकान वनो न युगलं न मे ॥ ९० ॥ पृष्ठंते वेदि
वद्भाति किं तेन सुकृतं कृतं ॥ गमनं कनिनाजस्पगमनं च
विनाजते ॥ ९१ ॥ पूर्वाजितेन पुष्येन लभ्यते सुकृतं विना ॥
इतिसं भाष्यतां देवीं देवर्षिः पद्म संभवां ॥ ९२ ॥ अंतर्दधे
नानदस्तु पर्यंतीनां मुहुर्मुहुः ॥ संस्तुत्य कमलां देवीं मा
नसा चिंतयन्पदं ॥ मनसा वंदनं कृत्वा जगाम च ऋषिस्तदा ॥ ९३ ॥
इति श्रीमद्रविष्योत्तन पुनाषि वेङ्कटगिनि माहात्म्ये
षष्ठी अध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ह्रीं ॥ ॐ ॥

स्तनाविति ॥ पीनौ पीनौ ॥ घनौ सान्ने ॥ कुब्जौ वामनौ ॥ पुना
ब्रह्मणा स्वादितौ ॥ नवनाभिकं गंभीरं दक्षिणावर्तना
भिकं ॥ नं भास्तं भसमाकान वनो न युगलं न मे ॥ नं भास्तं भः
तत्समूलांकुनकंदः ॥ तदाकान सम आकानो ययोस्तौ ॥
तथा ॥ तौ च तौ वनो न च तथा ॥ तयोर्मुगलं ॥ पूर्वाजितेने
ति ॥ एतदुन्तम स्त्री लक्षणजातं सुकृतं विना न लभ्यते ॥
पूर्वाजिते पुष्ये सति न लभ्यत इति न लभ्यत एव । यदेतन्न
लभ्यते तत्सकृतं विनेति ॥ कुवलय कुटजान्यतन तल

भ. पु. तंतुनपदानं पुष्कलक तैलं भंजनं तंतवः पंचतत्र वें. गा
 केशवादि पंचमूर्तयः ॥ श्रीमद्भविष्योत्तन पुनाषा वें
 कटगिनि माहात्म्य व्याख्याने कल्याणकांड हीये किना
 तवर्तिकासंपादनं नाम षष्ठोऽध्यायः संपूर्णः श्रीः ॥ ६

श्रीगुरुभ्योनमः ॥ हनिः ॐ ॥ देवाय वेङ्कटपते सततं नमस्ते
 सेवापनेषु सुतनां कनका कनाय ॥ दावानलाय महते दनुजाटवी
 नां ॥ श्रीवासवक्षसि धृतोन्तमकौस्तुभाय ॥ १ ॥ सप्तमे व्या
 ख्येयानि व्याक्रियन्ते ॥ विवाहे चानित्यं विवाहात्मकं चनितं ॥ आ
 चानश्चनितं वृत्तं चानित्यं चनितं च तत् ॥ इति वैजयंती ॥ श्रीगं
 धेत्यादि ॥ श्रीगंधर्वादिपुत्रासौ उद्यदनेक भावसमाननश्च स
 तथा ॥ पूर्वेष्टा संगमये तद्विशदयति ॥ गर्जितं मित्यादिना नद
 ब्रित्यंतेन ॥ गर्जितं गजनाजानं दृष्ट्वा पद्मावती मुखाः ॥ वनांगनाः ॥
 प्रशस्तांगयोगादंगनाः अंगलकल्याण इति पामादि त्वानाः ॥
 उत्तमस्त्री विशेषाः ॥ वनस्पतिं ॥ अपुष्पात्फलं न्यग्रो धाद
 न्यतमं वृक्षं ॥ उपाश्रित्य अवलंब्य ॥ व्यहं ॥ पद्मव्यूहं कृत्वा ॥
 नेत्रवत्साति नेत्रच्छदान् ॥ निमील्य आकुच्य ॥ तत्र वनस्पतिम्
 ले ॥ लीलाभभूविने ॥ इतियोजना ॥ अयं भावः ॥ आनामस्य पनि
 तः पतिस्वावल्य वप्र संक्रमे गजदुर्गमांतः प्रवेशत्वेपि ॥ वन
 गजदर्शनं भीत्या ज्वनो मा भूदिति नेत्रनिमीलनं ॥ श्रीनिवास
 तुनगस्य तु संक्रमद्वानेष्टांतः प्रवेशः इति ॥ तथाप्यव्यवस्थित
 मतयस्मिन् इत्यत आह ॥ पश्येति ॥ पश्य ॥ इति ॥ इति छेदः ॥
 उक्तेति शेषः ॥ वनगजोयं यथास्ति ॥ यत्रागच्छति ॥ यत्र गच्छ
 ति ॥ तत्वं पश्यत्वं पश्येति पुनः पुनः कृत्वा ॥ व्यहं भित्वा ॥ पुनः
 पुनः बहिर्नागच्छन् ॥ पुनः पुनः दृष्ट्वा पुनः श्रियाः ॥ श्रयंत इति
 श्रियाः ॥ कर्तुं निपचाद्य च ॥ पुनः पुनः वनस्पति मूलाश्रया अ
 भूवन्निति शेषः ॥ दृश्येतीति पाठे दृश्यः ॥ इति छेदः ॥ अवि
 भक्तिकः ॥ ऋदुपधादि नार्थहेभ्यम् ॥ दर्शनाहं इत्यर्थः ॥

हृनिः ॐ ॥ सूतः ॥ कल्पयाजतनं प्रोक्तं कुमारस्य विशेषतः ॥ सांगं
वदामि चानि त्र्यं विवाहं पुण्यवर्धनं ॥ १ ॥ कर्त्रीन्द्रसंज्ञेन समागते हवि
स्तुनंगमास्थाय वनांगनां ॥ श्रीगंधर्वादिभ्यो दत्तेक भानुसमान
नः साधुसमीपमाशु ॥ गर्जितं गजनाजानं दृष्ट्वा पद्मावती मुक्ताः ॥
वदन्त्यतिमुपाश्रित्य तत्र नीता बभूवुः ॥ २ ॥ निमील्य नेत्रं वत्सी
नि व्यूहं कृत्वा वनांगनाः ॥ पश्येति पुननागच्छन् पुनर्दृष्ट्वा पुनश्च
याः ॥ ५ ॥ तदंतरे ऽ बलाः सर्वा ददृशुर्हयमुन्तमं ॥ बालार्कसदृशा
कानं सर्वा भनय भूषितं ॥ ६ ॥ पुनर्षेण समासुक्तं मन्मथाकान
(शोभितं) तेजसा ॥ तदृष्ट्वा ह भनाजोपि हयस्थं पुनर्षोन्तमं ॥ ६ ॥

यद्वा दृश्येति इति समस्तं ॥ दृश्यः इति दृश्येति इति विग्रहः ॥
बुध्येति शेषः ॥ दर्शनाहं प्रकानक बुद्धेत्यर्थः ॥ अव्ययान्तपदः ॥
योजनातकैव ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ तदंतरे त्यादिना
तेजसेत्यंतरे ॥ तदंतरे तत्पश्चात् ॥ व्यवधानेन ॥ सर्वा भनय
भूषितं हयम् ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ तमित्यादिना तद
न्वित्यंतरे ॥ ह भनाजोपि एतावतोपि ॥ हयस्थं पुनर्षोन्तमं ॥
पुनर्षसां ॥ तं ॥ श्रीनिवासं दृष्ट्वा ॥ यथान्यायं यथानाजो
षितं ॥ नमस्कृत्वा ॥ पुनर्तो न्यग्भूय शृङ्गामुद्यम्य विदेकृत्वा
तदनु ॥ हनेनाहीत्यर्थं सूचकं गर्जनं कुर्वन् ॥ विपिनं यथामनः जगा
मेत्यर्थः ॥ ततः किमित्यत आह ॥ तदृष्ट्वा त्यादिना बृवन्त्वित्यंतरे ॥ तं ॥
तादृशं गजजातानं दृष्ट्वा ॥ सर्वा योषितः ॥ विस्मयाकुल मानसाः ॥
अपूर्वं नम्य दृष्ट्वा विनास विरिष्ठ मनस्काः ॥ कनसंपुटमा
पन्नाः ॥ इदानीं मागमनमित्येदनुचितमभूदिति कनसंघर्षणं
कुर्वत्यः सत्यः ॥ चकितात्म भयातुनाः ॥ चकितमेवात्मा स्वनूपं
यस्य तच्चकितात्म तन्न तत् भयं च चकितात्म भयं ॥ तेनातुनाः ॥
अभ्यंताः अभूवन्निति शेषः ॥ अत्रेयं हेयं ॥ भयलज्जोत्कंठाभि
नसकृन्निमीलतो न्मीलनावृन्तिः चकितं ॥ तदुक्तं ॥ मीलतोन्मी
लता वन्ति यत्र तच्च किदं विदुनिति ॥ चकितं भयसंभ्रम इति च
न्यत्र ॥ भयं चापनिचितं पुनर्षागमनात्पद्माप हनेदित्यन्तर्यामि
स्वात् ॥

लज्जाताम मदनाभि लाषादिभिः मतः संकोचः ॥ अन्या संजेषा (न) वें मा
 अनिमिषेषा च तृष्णादुगुणा आसेचनकमिमं दृष्ट्वा तमो जीवितस्य ६
 न यत्ता तां च साफल्यं संपादयाम् इत्यादयो ॥ भिलाषः ॥ तैर्हेनुभि
 स्तथा लोकतो कंठा ॥ ताभिनसकृदा वृत्तानि निमीलतो न्मीलनादि
 जातानि ॥ यद्वा चकिताश्च आत्मभयातुनाश्च प्राणभयातुनाश्चेति
 वा अर्थः ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ वृक्षमूलमिति ॥

नमस्कृत्वा यथान्याय्यं जगाम विपिनं नरन् ॥ तंदृष्ट्वायेषितः
 सर्वा विस्मयाकुलमानसाः ॥ ६ ॥ कनसंपुटमापन्ताचकिता
 म् भयातुनाः ॥ वृक्षमूलं गताबाला अन्योन्यं वाक्यमब्रुवन्
 कथमत्र वानोहे सखे कमललोचने ॥ कोसौ किनातनूपीच
 नदृष्टे भवतां पुनः ॥ ९ ॥

बु अन्योन्यं वाक्यमब्रुवन् ॥ अस्य नास्मा सुदृष्टिः ॥ अपितु पद्मा
 स्ता यामेवा तस्मान्मप हनेदिति ॥ अथ पद्मां पत्युचुनित्याह ॥ कथमि
 त्यादिना लोचन इत्यंतेन ॥ हे वानोहे सखे ॥ हे पद्मे त्वं कमल
 लोचने निनातंके वासि ॥ अत्र किनातागमने कथं कर्तव्यं इति
 वाक्यमब्रुवन्तित्यनुपंगः ॥ अथ पद्मोवाच ॥ कोसवित्यादिना
 पुननित्यंतेन ॥ चोवार्थे ॥ भूप्राप्तावात्मनोपदी ॥ असौ दूने मृग
 यां जिगमिषुः ॥ किनातनूपी शबन सखः कश्च ॥ योवाकोवा
 भवेत् ॥ पनंतु भवतीभिर्दृष्टः सन् ॥ पुनः पुननावृत्य न भवतां ॥
 नोन प्राप्नुयादित्यर्थः ॥ यद्वा भवतामिति पुंस्त्वमार्थः ॥ पुनः
 विरेषेण भवतां ॥ भवतीनां दृष्टे नेत्यर्थः ॥ नाहं मत इत्यत्रेव
 षष्ठ्युपपत्तिः ॥ अयं भावः सोयं गजवद्गहनं गच्छतु ॥ पनंतु
 भवतीभिश्च कितचकिता दंचित दृग्भिः दृष्टः सन् अन्यत्र गच्छ
 प्याहूत इव नो नायात्विति ॥ अतो नेत्राणि निमील्य तृष्णीं स्था
 तव्यमिति पनमार्थः ॥ एवमुक्तापि सख्यो वशादन्यथा कुर्वत्य
 आसुः ॥ श्रीनिवासोप्याहूत इवाजगामैव अथातः सख्य अ
 चुनित्याह ॥ तुनगोपनीत्यादिना ॥ नान्यत्र गच्छति ॥ किं त्वस्मान्
 प्रत्यागमिष्यतीति ॥ एवंबदंतः तत्सख्यः साच पद्मावती शुभा ॥

भ.पु. तत्सख्यः एवं वदंत्यः सत्यः साच शुभा पद्मावती ॥ सखीनामग्रतः ॥ तत्
साक्षात् ॥ मंद वचनं ॥ आंतनंगिको नुनागो न बहिनंगो भवेदिति शनैवाक्य
मुवाच ॥ किमिति ॥ अतः कामंग-छतु मा भैष्टेति धैर्यं मापादयंती सत्युवाच
त्याह ॥ शृण्वन् इत्यादिना तथेत्यं तेन ॥ आदौ वृत्तांतं ॥ प्रस्तुतकार्यं ॥ शृण्वंतु ॥
वृत्तांतः स्यात् प्रकण्ठा इत्यमनः ॥ अथ गोत्रादिकं ॥ गोत्रमादि प्रथमं श्रोतव्यं
यस्य कुलदेस्तद्गोत्रादि तदेव तत्कं ॥ अथ कुलं शीलं स्वभावं ॥ वृत्तं सहाचनं ॥
जीवनं ॥ वर्तनं वा ॥ देशं ॥ नाम ॥ अथ पितृ मातृ संबंधवान् ॥ पिताच माताच
संबांधवाश्च तान् ॥ संबांधवाः ॥ समानाश्च ते बांधवाश्च संबांधवाः ॥ ज्यो
तिर्जनपदेत्यादिना समानस्य सः ॥ पितृ बांधवा भ्रात्रादयः ॥ मातृ संबंधवाः
भगिन्यादयः ॥ इत्यादि शृण्वंतु ॥ पृच्छत इति सख्या समाहृताः ॥ धृष्ट
माहृताः ॥ कोसिकोसीति संभ्रमा द्विवचनं ॥

तुनगोपनि संस्थाय आगमिष्यति हेसखे ॥ एवं वदंत्यः तत्सख्यः
साचपद्मावती शुभा ॥ १० ॥ उवाच मंद वचनं सखी नामग्रतोद्विजाः ॥
शृण्वंतु तस्य वृत्तांतं पितृमातृ संबंधवान् ॥ ११ ॥ देशं वृत्तं कुलं शीलं
नामगोत्रादिकं तथा ॥ इति सख्या समाहृतास्ताऽनुवचनं स्मियुः ॥ १२ ॥
आगतं पुनर्षेदृष्ट्वा कोसिकोसीति चाब्रुवन् ॥ किमर्थं भागतोसि त्वं
किंतेकार्यं वदप्रभो ॥ १३ ॥ न संति पुनर्षाहृज गच्छ गच्छेति चाब्रुवन् ॥
तासां तद्वचनं श्रुत्वा हयस्थो वाचताः प्रति ॥ १४ ॥ अस्तिकार्यं वनागोत्राः
नाजपुत्र्याः समीपके ॥ किं कार्यं वद शीघ्रेणा यन्ते मनसि वर्तते ॥ १५ ॥

वृत्तांतं पृच्छति ॥ किमर्थमिति ॥ कस्मै प्रयोजनाय किमर्थं ॥ अगतोसि ॥
इत्तागतोसि तस्मै प्रयोजनाय गच्छ गच्छेति चाब्रुवन् ॥ पीडायां द्विवचनं ॥
हेकिनात अत्र ॥ अस्मिन्नानामे पुनर्षाः पुनर्षाः पृथक्केपि न संति ॥ केव
लमंगना एव स्मः ॥ एतस्मिन्स्थाने ॥ ते ॥ तव ॥ तनखास्य ॥ किं ॥ कार्यं ॥
वद ॥ अथ सस्मितं मुखं दृष्ट्वा दुः प्रभो इति ॥ त्वंप्रभो ॥ बहुसमर्थ इत्य
ब्रुवन् ॥ अस्माकं कामितीनां देशकालावस्थावशात्पीडा भवति ॥ अतो
गच्छ गच्छ ॥ तासवमिति ॥ युष्माकं पीडा चेत् यममेव दून् गच्छथ ॥
न मे मयं ॥ दृष्टिपथे स्थिताः ॥ अपितु हेवनानोत्राः ॥ मन्तकाशिन्यः
नाजपुत्र्याः समीपके ॥ गोप्यं कार्यं मस्ति ॥ बहिर्बचिनं वक्तव्यं ॥

अ. पु. मनस्यं तवर्तत इति भावः ॥ यन्ते मनसि वर्तते कार्यं तर्हि शीघ्रेण वद ॥ वे. मा. किंच यन्ते मनसि वर्तते कार्यं पतिषी येदाती मेवेतनुग मानो ह्यगमव लक्ष्णं ॥ ७ ॥
 ७० कार्यं शीघ्रेणा विलंबेन कालेनेदातीमेव कार्यं कर्तुं मर्ह ॥ भवितव्यं किं ॥
 त्वमेव वद ॥ क्रीबे शीघ्राद्य सत्वे स्यात् त्रिवेषां भेद्यगामि यदि त्यमनः ॥ ७१ ॥

॥ श्रीसत्यसंघगुणयोगो नामः ॥

इ. किंच तथा वेपि यतो लोक शास्त्रावगत मांगलिकाद्यान सामग्री संपत्या
 मंगल संपत्तिनतः पृच्छाम ॥ त्यतः पृच्छ ध्वमित्युक्ते आहूनि त्याह ॥ कृत इ
 त्यादिना गोत्रमेव चेत्यंतेन ॥ कृते वासः किं नाम ॥ कृते माताचकः पिता ॥ कृते
 भ्राता च भगिनी किंकुलं गोत्रमेव च इत्येव पाठः ॥ अर्थात् न स्यापि विवक्षितं
 तत्वात् ॥ अतो यत्रार्थे यस्मादाकांक्षा तत्र तदभावे तदध्याह्वनः ॥ अतस्तत्तदर्थे
 क्वचिच्छ्रुतं पतित्याज ॥ श्रुतं मध्याह्नस्य योजना बोध्या ॥ गोत्रं मन्वन् ॥ गोत्रमे
 व पूर्वमुख्यतः श्रोतव्यं ॥ तदेव च ॥ ते ॥ तव ॥ किंकुलं ॥ किं ईशं ॥ किं वृत्तं ॥
 काच भगिनी मातृसंबंधव ॥ कश्च पितृसंबंधवो भ्राता ॥ कः पिता ॥ काच मात
 कृते वासः ॥ सद्यः ॥ वासः कुटो द्वयोः शृणु ह्यमनः ॥ किं नाम इत्येतान् प्रश्ना
 र्थात् ॥ त्वं शीघ्रेण वदेति पूर्वेषां न्वयः ॥ कन्यावेहा मुख्यकार्यं तदंते प्रवदामि
 वः ॥ कन्यावेहा ॥ कन्यायाः अवहेता अवलोकनं ॥ कन्याया इति षष्ठीकर्मणि
 कर्त्तृनिच ॥ तथा च ॥ कन्यावलोकनस्य कर्म ॥ मुख्यकार्यं तदंते तदग्रे यन्मेति योजितं ॥

कृते वासश्च किं नाम कृते माताचकः पिता ॥ कृते भ्राता च भगिनी
 किंकुलं गोत्रमेव च ॥ १६ ॥ इति तासां वचः श्रुत्वा न्यगदञ्जगदीश्वनः
 श्रीतिवास्तः ॥ कन्यावेहा मुख्यकार्यं तदंते प्रवदामि वः ॥ सिं धुपुत्र
 कुलं प्राहुः अस्माकं तु पुत्रादिदः ॥ जनको वरुंदेवश्च देवकी जननीगम ॥ १७ ॥
 अमर्जः श्वेतकेतश्च सुभद्रा भगिनी गम ॥ पागौगे आहुर्न देवाः पांड
 वाममबांधवाः ॥ १९ ॥ षष्ठ्या तु श्रुत पुत्राणां कृतनाम्नां महात्मनां ॥ तेषां
 वियोगसंतप्तो सप्तमं नाम मेव च ॥ २० ॥

मनसि वर्तते ते कार्यं तत्प्रवदामीति योजना ॥ यद्वा कन्यावेहा कन्य वनगाः
 पनस्पन कर्तृकं पनस्पन कर्मकं रूपसौंदर्य लक्षणावलोकनं मुख्यकार्यं ॥
 प्रधानकार्यं ॥ आदौ कर्तव्यं तदिदानीं जातमि ॥ बाभूत् ॥ यतनति पात्रतां गं
 अन्यत् गोत्रादिकं कुलादि ॥ तदंते तदग्रे तदुपनीति यावत् ॥ व्यवधानेन
 पनी क्षणीयं ॥

३७. पु तदपि ॥ प्रब्रह्ममि वो युष्मान्प्रति ॥ प्राचां प्रवाद सिद्धं प्रब्रह्ममि ॥ अतोस्ती वैमा
 दिश्वये नारो स्वनरपे ग्रेतिके तने ॥ इति नलमाला ॥ ३६ ॥ सिं धुपुत्रकुलमिति ॥ ७
 अस्माकं पुनाविदः पुनाषावेन्तानः ॥ अस्माकं सिं धुपुत्रकुलं प्राहुः ॥ श्वेत
 क्रैशः शुक्लकेशांशः ॥ शात्कः ॥ पितृष्वसा ॥ श्वश्रूः ॥ अतस्तत्सुतः
 शात्कः ॥ अतो नामनविनो धः ॥ अथ श्रीनिवासः प्रवृत्ति निमित्त
 कथन पूर्वकं स्वनाम वक्तुं स्वनाम निमित्त तथा गजनाम ॥ प्रवृत्ति नि
 मित्त कथन पूर्वकमाह ॥ षण्णा मित्यादिनोपागतमित्यंतेन ॥ ये मम
 पूर्वजाः असुः तेषां मुनित्वात्मनां कृतनाम्नां ॥ कृतनाम नामक
 णं येषां ते तथा तेषां ॥ कृतनाम्नां कीर्तिमान् स्मरे ह्री यः पनिष्वंगः
 पतंगः क्षुद्रतृण दघाणी त्येवं कृतनामकणानां तदुक्तं दशमे सप
 तितमे ऽध्याये स्मरन् ह्री यः पनिष्वंगः पतंगः क्षुद्रतृण दघाणीति ॥

चक्रतुर्नामकणं पितृलिंगमुमागतं ॥ मातृवर्णचमो देव्यां
 कृष्णपद्मेजतिर्मम ॥ २१ ॥ तस्मात्कृष्णंतु मां देव्यः चक्रतुर्ना
 मकणं ॥ वर्णतो नाम तस्यापि कृष्णं प्राहुः मतीषिष्ठाः ॥ २२ ॥
 वृत्तांतमखिलं मह्यं श्रुतं पंडितनंदनाः ॥ युष्माकमुच्यतां वा
 र्ता गौत्रनामकुलादिकं ॥ २३ ॥ इतितेन समाहृता उवाच वृषभं दि
 नी ॥ पद्मा ॥ आकाशनाजतनयां विद्विमां निषदाधिप ॥ २४ ॥ ना
 म्ना पद्मावती कृष्णकुलं निशि कनस्य च ॥ गौत्रमज्ञैः किनातं
 द्रगच्छशीघ्रेति चाब्रवीत् ॥ २५ ॥ श्रीनिवासः ॥ किमर्थं निष्ठुं
 नावयं किमर्थं मार्दवं वचः ॥ अनांकां शंति योतोके यो ददाति न
 नोत्तमः ॥ स पुमां पुण्यमाप्नोति जलदोषे फलं लभेत् ॥

अत्रैव द्वितीये कीर्ति मंतं प्रथमजमिति षण्णां मृतपुत्राणां वियोगज
 दुःख संतप्तो संतो सप्तमं नामं नामो विनामः स यावसानं तद्ब्रह्म
 वः ॥ सचात्यंताभावः सदास्तीति हेतोः ॥ निमित्तान्तनमाह ॥ पित्रित्या
 दिना ॥ पिता वसुदेवः ॥ तस्य लिंगं चिह्नं गौनो वर्णः तमागतमिति
 हेतु विशेषणं सितेनाम शब्दे स्ति ॥ नाम इति नामास्मिन्कर्मणि अ
 स्तीति नाम नामकणं ॥ चक्रतुः कानया मासुः ॥ स्वनाम प्रवृत्ति
 निमित्तमाह ॥ मात्रिति ॥ मातृवर्णचमो देव्यां कृष्णपद्मेजतिर्मम

भ. पु. तस्मात्कृष्णान्तं मां देव्यश्चक्रतु तामकनणं ॥ हे देव्यः शृणुत देव्यं देवन- वै. मा.
 पिष्यां ॥ देवस्यां ॥ कृष्णपक्षे ममजतिः प्रादुर्भावः ॥ तादृशं ॥ तथा माता ७
 देवकी सा कृष्णा वर्णा तद्वर्णं वद्वर्णो यस्य स तथा ॥ तादृशं च मां दृष्ट्वा ॥ अ-
 थ तस्मात् यस्मात् ॥ कृष्ण पक्षजति विशिष्टः ॥ कृष्णवर्णः तस्मात् कृष्णं
 कृष्णं तामवत् ॥ तामकनणं तामारव्यकर्मप्रेनणं नंदगोप यरोदे चक्रतुः ॥
 कृष्णस्य नाम पूर्वत्वात् चेत्यपि दृष्टव्यं ॥ तिगमयति ॥ वर्णत इत्यादिना ॥
 वृत्तांतं मखिजं मृदं श्रुतं पंडितनंदताः ॥ युष्माक मुच्यतां वार्ता गोत्रनामकु-
 लादिकं ॥ हे पंडित नंदताः बुद्धिशास्त्रिन्योगनाः ॥ मे अखिजं वृत्तांतं युष्मा-
 भिः श्रुतं ॥ युष्माकं वार्ता गोत्रनामकुलपूर्वकं यथा स्यात् तथा मृदं मुच्यता-
 मित्यन्वयः ॥ इति ते नेति ॥ समाहृता सखी जनद्वाना संदिष्टा ॥ मा भिष हा धिष ॥
 इति ॥ मा मां ॥ क्षि शिकन स्पेति हलदंतादिति सप्तम्या अनुक् ॥ तदंते प्रबहामी-
 त्यस्या नंदवभशगाहा ॥ गच्छ शीघ्रेति ॥ तथा च नति पात्रता सिद्धि त्यतो बाह ॥
 गच्छेत्यादि ॥ हे शीघ्र ॥ त्वनितगते ॥ गच्छेति ॥ अब्रवीत् ॥ २१ ॥ अथ श्रीनिवासः
 सुकुन्दां च वनाये वेमांकन्यां मृदं दृष्ट्वैवापनाथं क्षमाप्य नाजाजीवतात्
 नान्यभेति यथा स्यादित्यात्मोच्य तादृश मपनाथं षट्मितं गुप्तकुचोद्यं कन-
 होपोद्घातं उपक्रमते ॥ किमर्थमिति ॥ त्मेकेषु निष्ठुनं वाक्यं किमर्थं इति
 प्रश्ने हे सख्यः किमुन्तं पनपीडनाय पापाय निष्ठुनं वचः ॥ पनोपकानाय
 पुष्पाय मार्दवं वचः इति ॥ अर्थिनोपेक्षित कार्य कणोपि किं शोभनं
 वचनं नास्तीति भावः ॥ सर्वथा कार्याभावे किमुन्ताशां त्यादिकेन मार्दव
 वचनेन प्रत्युतवनं निष्ठुन मिति चेन्न ॥ अर्थि प्रार्थित दृढे अत्यंता शक्तवेष
 यमेतदित्याह ॥ अन्तमित्यादिना लभेदित्यंतेन ॥ येकेचन मंददृष्टाः अरुना
 यपि पासाभ्यां पीडिता अलं वं क्षंति तेभ्यो योर्वैकः संपन्ने तनोन्तमो अलं
 दहति सपुमान् पुष्यमाप्नोति ॥ तदृशकैर्यितः जलदोपि फलं अन्नदान
 फलं यथोचितं लभेदेव मार्दव वचनेनेति भावः ॥ अतो अर्थि अपेक्षित दृढे
 शक्तं निष्ठुनं वचः कुतः इति भावः ॥ सत्यं ॥ यद्यपि हासेनं तर्हि नाजगृह
 मागच्छयद्विजन्तं तर्हि आनामे सनसि सुगंधि शीतलं जलमस्ति यथाका-
 मं पिबेति मार्दवेनेने श्रीनिवासः ॥ ताहं अन्यपि क्षः ॥ तापि जलं ॥ तर्हि किम-
 पेक्षसे इत्यत आह ॥ तथाहमिति ॥ यथास्तु धार्ता अन्तमाकांक्षते तथाहं
 तैः कामार्क्षः कामं संभोगं आर्हीधत् अपेक्षे आकांक्षे पात्रपात्र साधानां मा-
 कांक्षामात्र मकार्यकानीत्यालोचनं माकर्षी नित्याह ॥ पात्र भूतोस्मीति ॥

३. पु. तबमः पुनातनो विष्णु नामः कृष्णे । वायश्च विट वेणुघात्री । वेंकटेश्वर हरातीमा वे. ॥
 गतश्चेत्समम रातीनाभिमान दानस्य पात्रं स्यादिति यो विवक्षितः पात्रः । सांप्र
 तमिदानीमपि तस्मात् सद्दृशो स्मीत्यर्थः ॥ युक्ते ह्यमादावृते भूतं प्राप्यतीते स
 मेति ध्वित्यमनः ॥ पितृभूत इति वत् ॥ यद्वा न्याय्यः पात्र इत्यर्थः भूत राक्ष
 स्य न्यायार्थकत्वात् ॥ न्यायात्वं च सम दानाभि लाषं चकित अपांग दृष्टनेन
 आहूतत याशो त्यादनादा शा पूनछा न्याय्यं । किंच सांप्रतमिदानीं गोत्रकु
 लादि विचाराणां न्याय्यतः पात्र भूतोऽस्मि ॥ २६ ॥ अनेन चतुर्भद्रं फलं
 प्राप्स्यसीत्याहुः ॥ सुखमित्यादिना ॥ दानेन ॥ अर्थवैक्षित पात्रे संभोग दानेन सुखं
 धर्मः ॥

तथाहं काम मापे ह्ये पात्रभूतोऽस्मि सांप्रतं ॥ २६ ॥ सुखमेप्स्यसि दानेन
 तेतस्वर्गं गमिष्यसि ॥ सातस्य वचनं श्रुत्वा कुद्राताम्रविलोचना ॥ २६ ॥

ऐहिकमुन्मर्यादं स्मन समन सम्मर्देत्वं विगणित वेद्यो तन मानं दालकं
 कामं सलुजात्मक मर्थं एष्यसि अनुभविष्यसि प्राप्यसि ॥ अन्ते स्वर्गं
 मोक्षं ॥ एतच्चतुष्टयं सबलं प्राप्यसीति भावः ॥ अतोवां च्छे तत्वात् ॥ ओ
 चित्वात् देशकालावस्थानु गुण्यात् फलसद्भावाच्च लयि संभोगं
 कनो मीत्युवाचेति शेषः ॥ ततः किमभूदित्यत आहुः ॥ सेत्यादिना ॥ तस्य
 किनातस्य वचनं ॥ असतीनां पुनतो विटेन वल्लव्यं यद्वचनं तच्छ्रुत्वा
 सासती पद्मा कुद्रासती (ताम्रा ह्री) ताम्रविलोचना ॥ ताम्रवद्रक्तवर्णे
 येते ॥ वि ॥ विपर्यस्से लोचने यस्याः सा तादृशी बभूवेति शेषः ॥ २६ ॥
 ततः किमभूदित्यत आहुः ॥ अवाच्यमित्यादिना स्वमालयमित्यं तेन ॥
 लमटवी कटु किनातः ॥ अहंच नल गभं गूत्रोचिता नाजकन्या ॥ तथा
 चैतादृश्यां मयि अवाच्यं ॥ अथवा सा ध्वी प्वंगना सूवाच्यं वचनं
 वदसे ॥ संदिशसि ॥ अतएव हेमूढ बाच्याऽवाच्यज्ञानशून्यतेष्वपि त्वं
 जगच्छेय इत्याहुः ॥ जीवतेऽथानविद्यत इति ॥ मूढानामपि जीवतेऽथानवर्तते सा
 पितवनास्ति ॥ एतदुपनि किंब्रवीमिति भावः ॥ अत्र सर्वत्र पद्मा श्रीनिवास
 योः सत्पापः संदेश रूपः सखीजन व्यवधानेन बोध्यः ॥ अतो वदस इति साधु
 वदसं देशवचन इति धातोः १ श्रीनिवासः अनेनैवा स्योन्नतमाहुः ॥ तथा हि ॥
 मित जीवतेऽथ ॥ अमट जीवतेति देधा च्छेदः ॥ श्रीनिवासः सामान्येन

भ. पु. जीवनेच्छा न विद्यत इति यत्त्वयोक्तं वचनं तदेवमां प्रत्यवाच्यं वचनं वदसे ॥ तत्र वे. मा.
हेतुमाह ॥ मूढ जीवनेच्छेति ॥ अयत्नलब्ध मनुक्ल देशकालावस्थ मन्त्रितर्कि
त संभवमतिषिद्ध मंगला संभोगं पनित्यजन्मूढः तथा जीवने तस्मिन्नि
च्छा न विद्यते ॥ किंतु अमूढ जीवनेच्छा विद्यते ॥ पूर्वोक्तं मूढ विपरीतो अमूढः
तस्म्यजीवनेच्छा विद्यत इति २. पुननिदमेवास्थोन्नतं ॥ तथाहि ॥ मूढजीवने
ति पदच्छेदः ॥ ममेति शेषः ॥ पद्मा ॥ यत्त्वयोक्तं मूढजीवनेच्छानविद्यत इति
तदेववाच्यं वचनं वदसे ॥ कुत इत्यत आह ॥ इच्छानविद्यत इति ॥ तवेच्छ
यामपि समत्वयेदाती संभोगेच्छा न विद्यते मास्तु तवेच्छा ममेच्छा स्ति
अतः संभोग्य इत्यत आह ॥

॥ पद्मा ॥ अवाच्यं वदसे मूढ जीवनेच्छा न विद्यते ॥ आकाशनाजः कां
दृष्ट्वा ह विष्यति तसंशयः ॥ २९ ॥ यावन्नायाति गच्छती प्रं स्वमालयं ॥

मूढजीवनेति ॥ मूढजीवन अनंग विद्या ज्ञान शून्य वृत्ते ॥ एतद्दृष्ट्वा संभोगे
का प्रीतः स्यादिति भावः ॥ तदुक्तं ॥ अकामां कामयानस्य शनीनमुपतप्यते ॥
इच्छंती कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभनेति ॥ ३ ॥ श्रीनिवासः ॥ मास्विदाती ॥
प्रीतिरन्यदास्यादित्यस्येदमेवोन्नतं ॥ पद्मा ॥ हे मूढजीवनमास्वित्यादिवचनं
अवाच्यं वचनं वदसे ॥ कुत इत्यत आह ॥ इच्छानविद्यत इति ॥ ममेच्छा भवेप्रय
ममेवकथं संभोग घटता ॥ अन्यकामि कीदृशं दुःखापास्त ॥ इति भावः ॥ ४ ॥ ब्रह्म
त्कनेछा संभोग्य ह्यामीक्षित्यस्येदमेवोन्नतं ॥ अवाच्यमिति ॥ मूढजीवा
न ॥ इच्छा न इति छेदः ॥ हे किनात ॥ ब्रह्मज्ञो ह्यामीत्येववाच्यं वदसे
ममेच्छा न विद्यत इति नप्रीतिर्न संभोग घटता ॥ इत्येवम ॥ किंतु त्वं जीवा
अस्मद् धृत्वा स्वगृहे बसकुत इत्यत आह ॥ मूढेति ॥ हे मूढ ॥ न आभि सानीय
कोवेनि शापतामशून्यं तदुक्तं ॥ यदाप्यका मां कामार्तः धर्ययिष्यति योषितं
मूढं धि य सप्त धातस्य शकती भविता तदेति ॥ ५ ॥ श्रीनिवासः ममेच्छा
नास्तीति यदुक्तं ॥ तन्न ॥ चकित ॥ पांग वीक्षणेनेच्छापि शुनेन मृदता भित्ता
षस्यां परुषितु मशकत्वात् ॥ अतः प्रीति संभवाच्छापा प्रसक्ते इहां
संभोग्यामीत्यत आह ॥ आकाशनाजेति ॥ आह निष्यतीति ॥ इदातीं वा
आवयोः विवादमध्ये वायाति ॥ अतस्त्वां ॥ नज्जुभिर्बाहूबंधयित्वा यम
तो नष्टे ॥ ताव यिष्यति ॥ अत्र संशयानास्ति ॥ भवन्नायाति ॥ तावत् ॥

भ. पु. स्वं आत्मयंगच्छेति ॥ आह पद्मा ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ कामं ताडयतु नाजा । यत्पुत्री सं भोगं व्रतं यत्ताडनं भविष्यति तद्बुभोदं विना तत्पुत्री संभोगा न त्वं तज्यं ॥ जीवन्न स्य किं प्राप्तमिति चेत् न पद्मा ॥ अधर्मा धन मिच्छन्ति धनमात्रो हि मध्यमाः ॥ उन्न मा मानमिच्छन्ति मात्रो हि महतां धनं ॥ अतः प्राणामिव पतित्यज्य मानमेवाभि नक्षयेदिति शास्त्राद्मानवत्ता निर्मज्जतां मण्डादिति विच्य इत्यतो नीलैवोन्नतमाह ॥ कार्यते इति यस्य यज्जाति वणाश्रम देशकालावस्था सुनागता बालोक्तः शास्त्रतो वा प्राप्तं मुक्तार्यं तस्यांते निष्पन्नैः सत्यां ॥ अत्र ॥ अयस्य कृतसर्वकार्यस्य इदं जगत देहगेहादि प्रपंचः नृणां नृणामिवाचनति ॥ यथा नृणामपि विमुक्तस्य विषयविनक्तस्य वर्षमिसः ॥ मनुष्यमपि सौख्यं सुखसाधनं ॥ निश्चितत्वादि भावः ॥ यद्वा विटसमयबंधतो-तन माह ॥ कार्यते इति ॥ यस्य कस्य चिद्विदस्य ॥ कार्यते ॥ अयत्नलभ्येत्यादि विशेषण विशिष्टांगना संभोगात्मक कार्य निष्पन्नैः सत्यां ॥ तस्याकार्यस्य कृतकार्य सर्व स्वस्य ।

ज. श्रीनिवासः ॥ कार्यते मणं सौख्यं अकार्यस्य नृणं जगत ॥ २० ॥
कथं वृत्तेत नाजेंद्र अधर्माभि मुखो ब्रवीत् ॥ त्वंकन्या हं वनो देवी
किमन्याय्यं मही सुते ॥ २१ ॥

श्रि. इदं जगत देहगेहादि प्रपंचः ॥ नृणं ॥ अतो मणं निश्चितत्वात् सौख्यं ॥ अन्यथा ॥ अकार्यस्य अकृतोक्तंगता संभोगस्य मणं ॥ दुःस्वं ॥ पंच रान रान संभित्त्वा दयस्य मदनज्वन दाहादि निमित्तं मणं दुःस्वं भवति ॥ आदौ नम्रं व्यत्यासितं ते मणं मेवेति विद्वानां समयः ॥ सर्वेऽपि मदनमहोत्सवश्च कित सुखस्य बोद्धुमी मयिकलां ॥ नार्हतीति विटः ॥ च कितं सुखं प्राप्तेनपि विद्वीणीयादिति भावः ॥ एतत्कार्यते जायमानो अथ मानो विद्वानां मान एवेति भावो वेंकटेशितुः ॥ २० ॥ किंच नाजाह निष्पत्तीति विभीषिकामात्रं वस्तु तोल्य ताडयिष्यतीत्याह ॥ कथमित्यादिना ब्रवीदित्यंतेन ॥ नाजेंद्रः कथं मां वृत्तेत ॥ अधर्माभि मुखो ब्रवीत् ॥ किमिति ॥ इतीति विच शेषः ॥ अधर्माभि मुखः ॥ अविहितकर्माभि नचिः ॥ किं इत्यब्रवीत्सर्थः ॥ अयं भावः ॥ युष्माभिनहं समदानाभिलाषं च किता पांग वी हाणे नाहूतः ॥ अथ चति पात्रता सिद्धयं गकुल शीलादि पनी हापिकृता ॥ तया मयापि संभोगे चोत्पादिता ॥ अथ संभोगे इति मया कृतं । अत्र मम केषपना धः ॥ न्यायमार्गे प्रवर्तमानं मां कथं वृत्तेतेति ॥

भ. पु. पद्मा ॥ अतः तावन्माता पितृभ्यां बहु भवार्जित सुकृतपनिपाक प्रसन्नहृदि प्रसा वै मा
दलब्धा सती पनमस्तेहेन पालिता प्राणासमा ॥ किं त्वन्यपदिष्ट कुलोत्पन्ना ॥ स्वयं च (१)
व्यपदिष्टा एतादृश्यं पितृं केवलं काममेवाहिता सती तावन्मादृश्यकुलं शीलं चान
वेक्ष्य मातापितृ स्वामिकस्यास्म्य शरीरस्य पनसात्करण मन्वाय्य मिमित्तत
आह ॥ त्वंकव्येति ॥ हेमही सुते । त्वंकव्या विवाहयोग्या ॥ अवश्यं मिहानी मेव
पनिधेया पत्नी ॥ अहं च ॥ अहं च ॥ इहानी मनादेन अलभ्यो वनः सांप्रतं वक्षीयः
पतिः ॥ अत्र अन्वाय्य अनुचित ॥ किं प्रवृत्तमिव भविता ॥ अयं भावः ॥ आव
ये निव पतिपत्नी भावेऽदृष्ट नियामकेन श्रीनिवासिन संकल्पितः साऽन्यथ
यितुमशक्यः पनंतु जनीजन्य जन्तानुमोदभाज मव शिष्टं तदावयोः संभोगां
ते सुभद्रा जतये निव पश्चाद्भविष्यतीति ॥ ३१ ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥
शृण्वित्यादिना वृथेत्येतेन हेमूट ॥ किनात ॥ न जानासि मथादि धातं यथा
शिष्टाचानं जनीजन्य वजन स माजन प्रतिसमाजनादि पूर्वकं पतिपत्नी भावः
संपादनीयः ॥ तन्नजानासि ॥ बालभावेन बालक्षेत्रेतेन किं शाश्वतं पति
पत्नीत्वं साध्यं ॥ किं तसाध्यं ॥ किंतु वृथा ॥ कालक्षेत्रमात्रं ॥ भावः सन्ता
स्वभावाभिप्राय्येष्टाल जन्म स्त्वित्यमनः ॥ अयं भावः ॥ त्वेके बाल मिथु
नं तावद्येष्टेते ॥ त्वं पतिनहं पत्नीति तावतावा इमे नचेष्टेतेन किं शाश्वत
तद्भावः सिध्यतीति ॥ अत्रोत्तनादुक्त्यान्म ध्ये श्रीनिवासे न्तनवक्रया
ध्याहानः ॥ तथा हि ॥ श्रीनिवासः ॥ वृथेति यदुक्तं तन्न तथा भवति तल
थ मित्युक्ते अहमिहानी मेव तव संभोगं कृत्वा ॥ अयं ॥

पद्मा ॥ शृणु मूढ तजानासि बाल भावेन किं वृथा ॥ त्वं दृष्ट्वा
आकाशनाजोपि ॥ कृत्वाते गल बंधनं ॥ ३१ ॥ निगडे बंधने
मूढ भविष्यं प्रमदाम्यहं ॥

किं भविष्यमिति हातुं इहेव स्थास्यामि तचनाजभयं ॥ नाहः पनम
धार्मिकत्वात् ॥ ममच न्याय मार्ग गमि त्वात् ॥ यद्यपि स्त्रीणां तीक्ष्ण
हृदयत्वात् तव वयनाद्वाहः कोपावेशः संघटेत ॥ तथापि तव संभोगा
नंतनं गुणमेवाजा ॥ तथाच कोपाविष्टं नाजानं तस्मादपि बध्यं प्रपन्नं
नप्रतिप्रयच्छंति ॥ इति श्रुतिं ॥ ऋषेः कण्वस्य पुत्रेण कंडुना पनमर्षिणा ॥
शृणु जाभां पुनागीतां धर्मिणां सत्यवादिना ॥

ग. पु. बह्वंजलि पुटं दीनं याचंतं शनष्ठागतं ॥ नहत्या दानृशं स्या र्थं मपि शत्रुं पत्नं वै. म.
 तपेत्पादि पंचश्लोकी गाथां ॥ ब धार्ह मपि काकंच काकु ल्यः ॥ पर्यपालयदि पशु ॥
 दानानं च स्मान्मित्रा भवमे शनष्ठा मित्युक्ता अनुनीयकोपं शमय्यमान
 माप्नुवन्ति किं वा भवतु यावज्जाणं यावत्प्राणं त्वामस्या णि गृहीतीं कनोमीति
 प्रतिश्रावो मे दृढ निरुदः ॥ यदि तवाप्ये तद्विपरीत निर्बं ध एतादृशस्त हि
 मत्सं भोगेता न्य पूर्वके यं क. येति रुमापयन् ॥ यथा त्वामन्यो न वृधुयान्मा
 मेव त्वं मानये स्त भाकनोमीति पुनतो भविष्यं त्वया किमिति परया मीत्यत
 आह ॥ पद्मा ॥ त्वां दृष्ट्वा दित्ताऽह मि त्यंते न ॥ हे मूढ ॥ अ वि वे कि न् ॥ त्वां
 दृष्ट्वा व ॥ दर्शन क्षण येव ॥ बागु च्छान्ना स्पाप्य वसन मद्वैव ॥ ते ॥ तव ॥
 गळ बंधनं ॥ तव कंठगत माला येव ॥ गळ बंधनं कुत्वा कानयित्वा ॥ कानयो
 निवे रय ॥ निगडैर्बध्यते ॥ बं ध्नाति ॥ व्यत्ययः आर्षः ॥ इत्येतद्भ विष्यं ॥
 प्रवदामि स्फुटं वृत्तीत्यर्थः ॥ गळ बंधनं वचनस्यानवकाशाय ॥ निग
 उ बंधन मन्यपूर्वक त्वप्रति द्विकनछा निनासाये ति बो ध्यं ॥ ब ध्मस इति
 पाठे ते तव गळे बंधनं कुत्वा नज्वा कानयित्वा ॥ आगृह्य कानां निवे शितः ॥
 त्वं निगडैर्बध्यसे ॥ पदयोः ॥ पाठयोः ॥ पादकंठयोः बध्यस इत्यर्थः ॥ श्री
 ति बासः ॥ भविष्यं ॥ तावत्सर्वं भगवदधीतं पनेतु मां किनात मां ज्ञा जी
 हीत्याह ॥ निश्चि त्येत्यादि नात्रामय मित्यंतेन ॥ देवि देव संभोग योग्ये
 जगद्गुरुः ॥ सर्वजगद्गुरुः ॥ विशेषेण विटजगद्गुरुः ॥ मनछं निश्चित्य
 विनह हेतुक बिप्रलंभ शृंगानस्य फलितत्व हेतुभूत मना छाख्य चम
 दशां ॥ निश्चित्य नेतु कामो मामंधिष्ठा यागतः ॥ देवस्य चिन्त स्यागतं
 सर्वं भवत्येव ॥ तत्र का चिंतेति भावः ॥ तदुक्तं ॥ अथ शृंगानस्यां कुनित
 त्व मुकुलितत्व कुसुमितत्व फलितत्व हेतुवो द्वादशावस्था निरूप्यते ॥
 चक्षुः प्रीतिः मनस्संगः संकल्पो थ ॥ प्रलापनं ॥ जागनः कार्यं मनतिर्ल
 ज्ञा त्यागो थ संज्वनः ॥ उन्मादो मूर्च्छनं चैव मनछं चमं विदुः ॥ अवस्था
 द्वादश मताः काम शा स्त्राबु सानत इति ॥ यदि देवो देवाभ्य लयि ममनति
 न संपादयेयुस्तर्हि नाकाचंद्र ज्यो त्स्ता गेनो ॥ उज्ज्वलिते सति ॥ दृष्टि छा
 मं वमान्तस्य तनुं समर्पया मीति भावः ॥ भवत्व धिष्ठितस्य नतिन धि
 ष्ठा नस्य तवम ति नी स्ती त्यत आह ॥ जातस्येति ॥ नित्यं अपनिहार्थं तच्च
 पूर्वकर्म फलानुगं ॥ पूर्वयितकर्म फलानुसा नि ॥ नत्व संभोगस्तत्र हेतु
 निति भावः ॥ आकाश नाज इति ॥ हन्यात् ताडयेत् ॥ ३५ ॥

म.पु. पञ्चा- किमुन्नेन न भाषणेन दृढं बंधनं बद्धासीत्याहुः ॥ गौनव मित्पादिना ॥ वै. मा
 गौनवं नाम गरीयादा ॥ वृषस्य बहिः प्रत्यक्षं देवता त्वेव सन्निहितत्वादादौ तद्गौनं ॥ ८
 व बंधनं हने ईदृशं तः सन्निहितत्वात्तद्वन्तं अनयोर्मयी होतृघनेऽसूता
 मेव स्थितिर्नस्यादिति भावः ॥ अथ गौनस्थिति हेतु भूत भूमेनीश्वरत्वा
 से द्वाहास्य ॥ अथ यदन्त सौंदर्यं दर्पणं वनांगना स्त्वं कामयेस तत्सौंदर्यं
 करवते ॥ श्रीनंगस्य ॥ एतत्सर्वं श्रीवेंकटेशानुग्रहे सुलभमिति धैर्यं मा
 ३ कार्षिणि त्याह ॥ वेंकटाचलवासिन इति ॥ इदमत्र बोध्यं ॥ पञ्चादेवीपद्मनेखाः ॥

— श्रीनिवासः ॥ निश्चित्य मनसं देवि नंतुकामो जगद्गुहः ॥ ३३ ॥ जातस्य
 मनसं नित्यं पूर्वकर्म फलाद्गुणं ॥ आकाशनाजो धर्मात्मा कथं हन्या
 द्नामयं ॥ ३४ ॥ पञ्चा ॥ गौनवंते विषादेन्द्र वृषस्मास्य हनेः तथा ॥
 वनाहस्याथनंगस्य वेंकटाचलवासिनः ॥ ३५ ॥ त्रिविद्यते कथं देव ब्रूहि
 त्वं पुनर्षभ ॥ निनाकृत्य च तद्वाच्यं भोक्तुकामो बलादपि ॥ ३६ ॥

सायि विबिख्या सुनेखा सुनाजादि पंचाक्षां मयीदा गिनयः पुनतो गमने तिर्य
 कप्रतिष्ठं भूतया संति ॥ एतदुपनि ॥ किं निष्पत्तिरिति भावः ॥ पितृनो माता
 पितृनो ॥ मातृमुख्यात् ॥ माता महादि बंधूत्वा ॥ अनव्य मनसं किमर्थं ॥ कस्मै
 प्रयोजनाय ॥ इति पञ्चा ॥ काकभोजनं ॥ इति श्रीनिवासः ॥ व्यर्थं पुनर्लोका
 साधनमिति ॥ पञ्चा ॥ ३६ ॥ विधिनेत्यादि ॥ विधिना लिखितं ॥ कर्म ॥ कर्मफलं ॥
 व्यर्थं मृषान भवतीत्यर्थः ॥ जयंवा उत्कर्षसा धनंवा ॥ अपजयंवा ॥ तद्भिन्नंवा
 किंवा भवतु लयिभोगं कनोमीत्युच्यते इति भावः ॥ इत्युक्तेति ॥ तर्जयंती ॥ भर्ज
 यंती अपकान ॥ गिनं वदंती ॥ शिला पाठिनिति ॥ न्यपत द्वेटा नाद स्वयमिति ॥
 अपनाथा संजतार्थं शिला वर्षैः स्वयं ताडय मानः ॥ स्वयं ॥ आत्मनैव स्वे
 धैव ॥ न्यपतत् ॥ स्वयं त्यक्तासुं ॥ त्यक्तासु निवा भासमानं ॥ स्वहयं दृ
 ष्ट्वा ॥ स्वयं मुक्तकेशः ॥ अभ्रमन्विभ्रमन्निव ॥ कदा चिद्भातः कदाचिदद्भा
 त इव ॥ सवीदिशो मुहुर्मुहुः परमन् परमन् ॥ ४२ ॥ अयमे संकटप्राप्तं
 नमान्कृत सन्नतेः ॥ इत्युच्यन् नमान्कांत उत्तरे दिक्षु स्त्रो जगामे त्यर्थः ॥
 नमान्कृत सन्नते निजि समस्तं ॥ न समासः ॥ मात्रेकृता सन्नतिः सेवाये
 न समान्कृत सन्नतिः ॥ एवं न भवतीति तथा तस्य मेऽपेक्षाती संकट
 मनु संकटं प्राप्तमित्यर्थः ॥ मया पूर्वजन्म निमान्ते सेवान कृता ॥

भयः अत्र पुत्रार्थं मात्रा कर्तव्यः कत्यावलोकनादि संदर्भः कथं सुघटेत ॥ अतः ॥ १ ॥
इदानीं सेवकापि मातृतया भावेत्यनु संकटं प्राप्तमिति भावः ॥ नमानकृत
संतते नित्यपि पाठोऽस्ति ॥ अस्मिन्पाठे ॥ न ॥ मानकृत संतते निति च्छेदः ॥
मानेष्टा ॥ विनहिमानिष्टा कामेनकृता प्रमुक्तीकृता संततिः ॥ संमोहोन्मास
न संतापन शोषण स्तं मनाख्यापंच शान व्याप्ति र्यस्य सतथा ॥ तस्य मेमम ॥
अथेदानीं पद्मा संदर्शनकाले संकटं संबाधः पीडा प्राप्नोति ॥ प्राप्तमेवेति भावः ॥

हृषमग्रे कृतं वीक्ष्य सा बाला वाक्यमब्रवीत् ॥ पद्मा ॥ त्यक्वाच पित
नौ बंधून्मातृमुख्यान्गोचन ॥ ३६ ॥ अनाथ मनसा व्यर्थं किमर्थं
काक भोजनं ॥ इति तस्य वचश्चुत्वा उच्यते वा निजेष्टाः ॥ ३७ ॥
श्रीतिवासः ॥ विधिता लिखितं कर्म न तद्भयं भविष्यति ॥ जयं
षापजयं देवित्वयि भोगं कनोम्यहं ॥ इत्युक्त्वा कोपताम्रा ह्रीं सखी
भिपनिवार्षिता ॥ तर्जयंती जगद्योतिं शिलापाणि नृपागमत्
४० ॥ ताडयामास गोविंदं शिलाभिः शीघ्रवन्तं ॥ ताडयमानः शि
लावर्षेभ्यः पतद्द्वोटनात् स्वयं ॥ ४१ ॥ त्यक्त्वा सुखं वृत्तं दृष्ट्वा मुक्तकेशो
मुहुर्महः ॥ पश्यन्पश्यन्दिशस्सर्वा अभ्रमन्विभ्रमन्विव ॥ ४२ ॥
अयमेव संकटं प्राप्तं नमातृ (न) कृत संततेः ॥ इत्युच्यन् नरमाकां
तो जगामोत्तनदिङ्मुखः ॥ ४३ ॥

पद्मा यायं मे ॥ पनाजयः कामकृत इति भावः ॥ आनुह्येत्यादि श्रो
कमेकं वाक्यं ॥ अनामयः ॥ निदोषिः ॥ विभुः देशकालगुणापनिच्छि
तोऽलौकिकोऽपि लौकिकं कर्म प्राकृतवत्कर्म ॥ विडंबयत् ॥ अद्
कुर्वन् ॥ सदातदयुतोऽपि ॥ चिंताग्रहग्रस्त इव सुगंते जलतले ॥
वटपत्रे योगतिद्वया रायी माधवो यथा ॥ तथा ॥ आशु ॥

आनुह्य सोपानमनामयोर्विभुर्विडंबयत्लौकिकमाशु शय्यं ॥
शयान आतदयुतोऽपि माधवो यथा सुगंते वटपत्ररायी ॥ ४४ ॥

इति श्रीमद्भविष्योत्तरपुत्राष्टो वेंकटगिनिमाहात्म्ये सप्तमोऽध्यायः
संपूर्णः ॥ ६ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ हनिः ॥ ३० ॥

भ. पु. विनसन्मयकशिपू बईषादि सुख शय्या पनित्यन्य वल्लीकृतके किं जल्क वै मा
 नी मात्र शय्या ॥ अत्यंतसंयोगे द्वितीया ॥ दृढं अंतरीयमेकमाच्छाद्य ॥ पद्मायोज
 तिद्रया शामी अभूदिति ॥ इत्थं सम्भ्राध्यायस्य बहिर्भावात् ॥ अंतर्भा
 वार्थस्तु ॥ अथ श्रीतिवासे बार्हस्पत्यकुशध्वज दुहितुर्विष्णुपत्नी भवेय
 मिति त्रियुगकृत तपस्यायाः श्रेतायां स्वदन्तवनाया वेदवत्याः ॥ पद्मा पद्म
 कने ॥ कत्यादशग्रह अस्त मदनमदमन्त तव यौवन गजेन्द्रं मोचयितुं समा
 गत इति श्लेषेणाह ॥ कनींद्र संगेतेत्यादिना ॥ यथा कनींद्र संगेन कनींद्र बाल
 ल्येन कृपया ॥ तुनंगं ॥ तुनः सन् गच्छतीति योगेन ॥ यद्वा लक्षणाया ॥ एकप्र
 सूतत्वं एकशब्दवाच्यत्वं वा शक्य संबंधः ॥ तुनंग गन्तव्य इत्यमरः ॥ तथा
 च तुनंगे गन्तव्यः तं आस्थाय ॥ आनन्द ॥ श्रीगंध लिप्ताद्यनेक भानुसमा
 नतः ॥ श्रीगंधेन श्रीलेखन वत्सलां धत्तेन लिप्तश्चित्रितः ॥ उद्यदनेक भानु
 समानतः ॥ उद्यंत श्यते अनेक भानवश्च उद्यदनेक भानवः ॥ उद्य लोटि स्याः ॥
 तिषां समं ॥ समप्रभं सुदर्शनं तेन सहैव आननं आगमनं यस्य स तथा ॥ सचा
 सा वयं च तथा ॥ तादृश सत् ॥ हृदिः हृदिष्ठी सुतः ॥ वनांगनां ॥ वनांगा
 न्युन्तमंगा न्यासासंतीति वनांगनाः कविष्यः ॥ तासां आर्तनां समीपं अद्ने
 विद्यमानं समीपं समसमीचीन आपोऽस्मिन्नि ति समीपं सनः ॥ द्रुत
 कपसर्गेभ्यो पहीदिति ईत् ॥ साधु ॥ आर्तिविवृतिर्यथा भवति तथा ॥ स
 मागतः ॥ तथा ॥ कनींद्र संगेन दीर्घकालं कत्यादशग्रह अस्त प्रत्यग्र वेदवती
 तानुष्य गजेन्द्र नागेषां ॥ तुनंगमास्थाय ॥ श्रीगंध लिप्ताद्यनेक भानुसमानतः
 सत् ॥ श्रीगंधः श्रीसंबंधः पतित्वं ॥ तेन लिप्तः संतान संपत्समृद्धः ॥ लिप
 उपदेहे ॥ दिह उपचये इति धातोः ॥ स तथा उद्यंत श्यते मंडलीकृत कार्मुका
 दुद्गता श्यते ॥ भानुसमाश्च उशसमाश्चानेपां शनाशां ॥ आननं शृंगान
 चेष्टनं यस्य स तथा सचा सावयं च तथा ॥ उद्यंत श्यते मंडलीकृत कार्मुका
 दुद्गता श्यते ॥ भानुसमाश्च उशसमाश्च ॥ वनांगनां ॥ वनांगे सत्युत्र
 चलाकन गंगा यमुन सन्निहित पनिसुद्गसीमंतोपेत मूर्धनो आसांस्त इति
 वनांगनास्तां ॥ वनांगं मूर्द्धगुह्यमौचित्यमनः ॥ वनमालीयत्रिव तदंतविधि
 स्वीकानाम्त्वर्थेनः ॥ मद्भा वना उन्तमाः अंगना पद्मा यासां ताः तथा
 तासां समीपं साधु स्वसुदर्शनं ॥ वेदा तानुष्य गजस्य ॥ विश्रं भवि
 हानाय मोचयंत यथा भवति तच्छा ॥ समीपं गनीन्द्र संगेन ॥ वनगजे
 न्द्र प्रसंगेन ॥ व्यजित समागत इति ॥ च ॥ येषु पद्ये ध्वित्यादि प्रथमा

भ.पु. ध्याय व्याख्यावसनेहानीति न त्रापि हेया तं दृष्ट्वा इभनाज इति संहि विं.भा
 ताया अविवक्षा ॥ कोसाविति ॥ कोसाविति सखीनां प्रशस्तः ॥ किनात ७
 नृपीचेति पद्मायाः ॥ प्रतिवचनं ॥ न केवलं हृदिः अपितु किनातनृपी
 श्चिनिवास इत्यपि जानीतेत्यर्थः ॥ न दृष्टो भवतां ॥ भवतीनां इदानीं
 पुनः विशेषेण दृष्टः नेत्यर्थः ॥ यद्वा भवद्भिर्न दृष्टो भवेदित्यर्थः ॥ अ
 तः पुनः नैत्रसंज्ञया अकार्यतामिति भावः ॥ किमर्थमागतोऽसि ॥
 मानादियमुक्तिः ॥ हे प्रभो श्रीनिवास ॥ अत्रलोकेषु ॥ कथं यदि पद्मा
 याः ॥ त्वदन्ये वनणीया पुनरुषानसंति ॥ त्वंच दत्तवनेपि इदानीमपि ते
 च्छेसे कन्यावस्थागतं ॥ तानुष्यमागतं ॥ एवं स्थितस्य ते ॥ अत्र किं
 कार्यं वद ॥ किमर्थमागतोऽसि ॥ अपितवकार्यं मन्यन्त भवेत् ॥ तदर्थं
 त्वंगच्छेत्यर्थः ॥ यन्मे मनसि वर्तते कार्यं तच्छीघ्रेण कुतो न भवितव्य
 तमित्यस आह ॥ कृते वास इति ॥ वासः ॥ सद्भाते कृ ॥ वल्मीकवासित्वा
 न्नास्तीति भावः ॥ अलौकिकत्वेनाप्रसिद्धत्वात् किं नाम ॥ अप्रसिद्ध
 त्वादेवः ॥ किं कुलं ॥ प्रसिद्धं कुलगोत्रादिकं नास्तीत्यर्थः ॥ कृते माता
 कृच पिता स्वर्गे वासत्येवा ॥ अतः सन्निहितमात्राय भावन्ते मानसं
 नन्नागमवतीति भावः ॥ यद्यपि मूलरूपेणापनिच्छिन्नत्वात् अप्र
 सिद्धत्वात् ॥ अजत्वात्पनिच्छिन्नं प्रसिद्धं वास्तवं सद्भादिनास्ति
 तथाप्यवतनेषु यत्स्वीकृतं सद्भादि तदपि यथाक्रमं बद्धं प्रसिद्धं
 सन्निहितं नास्तीति भावः ॥ कन्यावेष्टा मुख्यकार्यमित्यादि सुखमे
 ष्यसीत्यं तस्योक्तार्थो आप्यनुकूलः ॥ अथोक्तार्थानां पेक्षा ॥ अंते
 स्वर्गं गमिष्यसि ॥ अंते ॥ अत्र ॥ स्वर्गं ॥ ऋज्यते स्थीयतेऽस्मि
 न्नित्यर्गः स्थानं ॥ ऋजगतिस्थातार्जतो पार्जनेषु ॥ हलश्चेति घञ् ॥
 शोभतोऽर्गः स्वर्गः तं श्रीवत्स्थानं प्राश्यसीत्यर्थः ॥ उत्तनकांडे
 पद्मायाः ॥ श्रीवत्सप्रवेशोक्तेः ॥ सा तस्येति ॥ सा पद्मा ॥ तस्य सं
 भोगस्य वचनं श्रुत्वा ॥ अक्रुद्धा ॥ अताम्रविलोचनेति च्छेदः ॥
 यद्वचने सा ध्या श्रुते सति क्रोधेन कालुष्येण भवितव्यं ॥ तादृशे
 श्रुतेपि अक्रुद्धा अताम्रविलोचना सती उवाचेत्यर्थः ॥ तदाह ॥ अवा
 च्यं वदस इति ॥ हे मूढ ॥ मूढयतीति मूढः तस्य संबुद्धिः ॥ हे मोहन
 मूर्ते ॥ जीवयतीति जीवतः ॥ तस्य संबोधनं हे जीवत ॥ मत्प्राणा
 कांत ॥ श्रीनिवास ॥ त्वां ॥ अवाच्यं ॥ अकानवाच्यं वासुदेवं ॥ तदेतीति ॥

भ. पु. वदसे ॥ संदिशसि ॥ अतः आप्तकामत्वात् तवेच्छा न विद्यते ॥ विं. मा.
 अतः काममपेक्ष इति यदुक्तं तन्मृषेति भावः ॥ इति पद्या योक्तेने ॥ ७
 नैवोत्तनमाह ॥ श्रीनिवासः ॥ अवाच्यं वदसे इति ॥ मूढ जीव ॥
 इच्छा न विद्यत इति छेदः ॥ हे मूढ जीव हे मोहन येतन देवमा
 ये पदे ॥ त्वमेव ॥ अवाच्यं वचनं वदसे कुतः मम इच्छा न विद्यत
 इति न ॥ किं त्वप्राप्त प्राप्तीच्छा भावेपि दया नृपा तवाभीष्टं प्रदानेच्छा
 विद्यत एवेति भावः ॥ तथा चेदाह ॥ मूढ जीव तेनेति मूढ जीवनेच्छा
 न विद्यत इति छेदः ॥ भोगिनी जीवनेच्छा न विद्यते ॥ अपितु धर्मपत्नी
 जीवनेच्छा वर्तत इति भावः ॥ यथा शिष्टान्यान् विवाह विधिवत् जती
 जन्य जन सभाजन प्रति सभाजनादि महानाज मनोगत महोत्सव पूर्वकं
 प्रन्तासती तव पाणि गृहीती स्या मिति यावत् ॥ श्रीनिवासः ॥ महानाजे
 मनोगतो महोत्सवः कीदृश इत्यतः स्थापनी पुत्र कत्या येन संक्षिप्याह ॥
 आकाशनाज इत्यादिना ॥ आकाशनाजस्त्वा दृष्ट्वा ॥ वनाद्वा न महोत्सवे
 त्वादृष्ट्वा उत्सव लक्ष्म्या जनमनो वचनग्रह पीडानिवृत्तये तद्गृह बल्यर्थं
 पश्यन्तु निष्पृति ॥ एवमेव सर्वमहोत्सवो नाजमनोगतः ॥ अन्नसंशयः इत्य
 र्थः ॥ वृत्वा पश्यन्महानाज तद्वा नि निष्कटे नृप इत्यादि उत्तनकथानुगुण्यात् ॥
 मया वनदानाद्भविष्यत्येव तत्र काचिं त्येतो पननाम निमेषक स्पैवं वदतो
 युगद्वयं गतं कदागमिष्यसि कदा भविष्यतीति पद्ययोक्ते यथाकालं भवि
 ष्यतीत्यत अनेनैवोत्तनमाह ॥ पद्या ॥ आकाशनाज इति ॥ आकाशनाजः त्वा
 दृष्ट्वा हतः षण्मासोत्तनं त्वां अपीक्षीकृत्य स्वगुणाच्छादिकं हनिष्यति ॥ अन्न
 संशयः ॥ यावत् स्वगुणाच्छादिकं हत्वा पनमाच्छादिकं व्याधुद्य ॥ तामा
 ति तव पादमूलं न प्राप्नोति तावत् षण्मास मध्ये शीघ्रं स्व स्वकीयं ॥ आल
 सं प्रकृतकार्यसंदर्भं शुद्धान्तर्यं गच्छेत्यर्थः ॥ उत्तनकांडे नाहः पनगतेन क
 त्वात् ॥ उत्साद्य पुत्राननृणांश्च कृत्वा वृत्तिं च तेभ्योऽनुविधाय कोचिन् ॥
 स्थाने कुमारीः प्रतिपाद्य सर्वा अनप्यसंस्थो मुनिवद्भूषेत इति नीति
 वचनेन उत्तनमाह ॥ कार्यान्त इति नाजा वर्षायान् जातः वर्षाय सो बाल
 पुत्रस्य कृतकृत्यान्तनस्य द्वयमवशिष्टं पुत्र्याः पात्रे प्रतिपादनं पुत्रस्य ना
 ज्येभिषेकः ॥ इति ॥ यतो जन्म नाहः तव मम चाविर्भावः अतस्तादृश कार्या
 र्थे ॥ तव पितु नाहो मनषां ॥ भूत निवृत्तिः ॥ सौख्यं ॥ स्वरूप सुख साधनं ॥
 अकार्यस्य ॥ उक्ते भय विधे कार्यनहितस्य ॥ तव पितु नाहः ॥ इदं जगत् ॥

पु

मनुः दिव्यो हादि प्रपंचः ॥ तृष्णं पलायकुरु मिव तिष्कलं ॥ अतो जन्म साफल्यं वै ॥ म
 रामकं हस्तगतं धर्मं पनित्यज्य कथमात्मानं हन्येतेत्याह ॥ कथमिति ॥ अध
 र्माभिमुखः किमित्याहोपः ॥ अनस्तत्कार्यं ॥ कारु व्यवधावेत पनंतु इदानीं
 तद्विलंबाय तव वहीजौ कनककिंगकलशौ स्पृष्ट्वा गौरी हन पूजं कनिष्ठ्य
 इति श्रीनिवासे नोक्ते ॥ मातापितृस्वामिकस्यास्य इदानीं स्प तावतादृत्य पत्नी
 सात्कनणमेतदन्पाय्यमित्यत आह ॥ श्रीनिवासः ॥ त्वंकन्येति ॥ हे महीसुते
 त्वं महीकन्या अहं च मही श्रीवनः ॥ किमन्यायं ॥ न्यायापेते किमज्ञास्ती
 त्यर्थः ॥ आकाशनाजस्य तवचक्रः संबं ध इति भावः ॥ शृणु मूढेति ॥ मूढ
 सोऽध्वयमूर्च्छितौ मूढसोऽध्वया वित्यमनः ॥ एकपदवाच्यत्वं शक्यं सं
 बंधः ॥ उकार्थो ज्ञानुगुणः ॥ वृथा कारु ह्येप मात्रं ॥ न भविष्यत्कार्यानुगुण
 मिति भावः ॥ किंतु विष्णुदित्यत आह ॥ त्वामिति ॥ न केवलं जनकनाजः
 अपितु आकाशनाजोऽपि ॥ त्वामपनो ह्री कृत्वा ॥ ते तु भ्यं ॥ त्वत्प्राप्तये ॥ तम
 स्त्रीत्येव ॥ गल बंधनं मांगल्यं तंतुना मेकंठे ॥ बंधनं मनसि कृत्वा ॥ त्वां
 तिगडैः निगडस्थानीयपादां दुकादिभिः चतुर्विधैर्नाभनछेर्बध्यते ॥ बध्ना
 ति ॥ त्वव्यत्ययार्थः ॥ अलंकरोतीत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ जीवधताता मंग
 ना मंतगात्वं मंदिनाद्धितनिवग्रहप्रचानाय निगडस्थानीयैः पादभान
 भूतैर्नंदुकत्पूतपूतषा नंदिनादिन पुन पादकटकोपपादकटकैर्नाभनछा
 न्धलेन बंधनं कुर्यादित्याचान बोधनाय निगडशब्द आद्यर्थक बहुवच
 नंच निबद्ध इति ॥ सत्यमेतदित्याह ॥ निश्चित्येति ॥ हे देवि तस्य नाहः मनषं
 षष्ठमासंते भूतविनिवृत्तिं निश्चित्य ॥ तत्पूर्वं त्वां पणिणीयं तंतुकामः चि
 क्रीडिषुः अहं जगद्गुक्तागतोऽस्मि ॥ अपि तन्मनषं किमपनि हार्यमित्या
 त आह ॥ जातस्येति ॥ तर्हिकथं पणिणयावसत इत्यत आह ॥ आकाशनाज
 इति ॥ धर्मात्मा ॥ आकाशनाजः ॥ अंकगतं धर्मं पनित्यज्य ॥ अज्ञामयं
 आनोज्यं ॥ कथं वृन्यात् ॥ त्यजेत् ॥ अनुकंपिता मुक्ता मुक्तास्तेषां हीराः
 तथा ॥ अद्यमे संकटे प्राप्तं नमानकृत संततेः इति ॥ अस्यार्थः ॥ न मा
 नकृत संतते नित्ये तद्व्यस्तं समस्तं च ॥ पूर्वकामः कंदर्पो जातः ॥ कमपि
 दर्पयतीति कंदर्पः ॥ यतो ब्रह्मापि स्वदुहितं चक्रे ॥ तेनैव दर्पेण
 मानः ॥ यतो विनहिषो मानयतीति ॥ ततस्तथा स नृ - प्रजहान ॥
 अथानंगः ॥ अतो नमानः ॥ न समासः ॥ सः कृतसंतति र्येन सः स
 तथा त्रिपदे बहु व्री द्विः ॥ तस्यमे ॥ अद्य ॥ इदानीं ॥ कलौ ॥ न द्वापने ॥

संकटं संबाधः ॥ प्राप्तं इत्यनुसंधाय ॥ हे मान पुनर्बिनहि मानक ॥ वै. मा.
 काम ॥ त्वमाकृत संतते मे गामभैव ॥ साम्येपि न पद्मायाः संकटं ॥ ६.
 प्राप्तं किं ॥ प्राप्तमेवेत्यर्थः ॥ यद्यपि मातुः पीडात्वया न कर्तव्या ॥
 मातुः पीडने नाजपुत्री त्वदैवत्मुखे न ह्यप्रार्थने ह्यभयं
 भवतीति ॥ तथापि ह्यस्य मत्संकल्पात्पुण्यं संकल्पत्वान्तस्मा-
 द्मा भैषीः ॥ गायत्र्या मद्गुणं गायन्त्या त्वद्मा तथा यथाकामं पीड-
 येति भावः ॥ न मातृकृतं सन्नते पिति पाठे ॥ मानेति संबोधना-
 द्य ॥ हानः ॥ हे मान ॥ मातृकृतं सन्नते ॥ मात्रे कृता सन्नतिननु
 सनष्टा येन स तभा ॥ तस्य तव सकाशात् ॥ मे च संकटं प्राप्तं
 नेत्यर्थे बोध्यः ॥ अभिप्रायस्तु एक एव ॥ न माकृतः श्रीनि-
 वासः ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ अथ पद्मा यदृशीं दृश्यामापन्ते त्युक्ते अथ
 सा श्रीनिवासप्रेनित मन्मथबाण प्रभिन्ना हृदयासती मूर्च्छा
 माप ॥ तांकन्याः ॥ शिबिकाया मुपवेश्या ॥ छायां तः पुनं प्रवेशया
 मासुः ॥ सापि कामज्वर पीडिता शयनं प्रापेति उन्तन्न तथानु-
 वादात् ॥ ७ ॥ श्रीमद्भक्तियोगोन्तन पुनाषा वेङ्कटगिनि माहात्म्य व्या-
 ख्यानं कन्याषाकांडदीपे श्रीनिवास हेयं गवीन पद्मा दीपयोः-
 संघटनं द्वानभूत किनातवर्तिकायाः स्तिग्धता नाम सप्तमोऽध्यायः
 संपूर्णः ॥ श्रीनिवास मां पाहि ॥ श्रीः ॥ ७ ॥

श्री सत्यसंधगुर्वन्तर्गत सीतापते श्री नामचन्द्रः अनेन

लेखनेन प्रीणातु ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

भ.प. ॥ श्रीलोलं वनशंखचक्रसुगदापद्मं कितं स्वामिनं तीलांगं कमिकलम् ॥ वै.मा
 बांबुदजगत्प्राणं विबाहं विभुं ॥ पौलोमी वनमुख्य देवनुत सप्तादं दयामेदुनं ॥ ७
 सालंकन महासुमंगलकनं वंदे सदा वैकटं ॥ १ ॥ अंजनागोत्रपतये वृषभाचल
 वासिने ॥ अंजनासुत वानेय माधवाय नमोनमः ॥ २ ॥ अष्टमेन्याख्येयाति न्या
 क्रियंते ॥ अभतावद्भगवान् श्रीनिवासः साधूनां स्वामिन्नादनातिशयजग
 नाय ॥ देशकालवस्थानुगुणं स्वप्रतिज्ञात प्रकृतकार्यानुकूल कुशललौकि
 काचानमनुकुर्वन् बकुलां व्यामोहया मासेत्याह पुनाछाभिः ॥ शयनं प्राप पर्य
 क हृष्यति ॥ श्रीनिवासकृत लौकिकाचानयातुर्म प्रदर्शित पनस्यास्य पुन
 णस्य ताध्यात्म प्रवण पुनाछांतन विनोदः शंकतीयः ॥ पनं विदमपि पुना
 छा माध्यात्मिकार्थे आंतनंगिक भाववत् ॥ मुखतो बाह्यार्थमावमितिज्ञेयं ॥
 वृषाकपिः ॥ शिशृष्ट वर्षणात् श्रेष्ठत्वात् दुष्ट हिनय्या श्रय जातात् भूपाक
 ताच्य वृषाकपिः ॥ कपिः वनाहः श्रेष्ठश्च सधर्मो वृष उच्यते ॥ तस्माद् वृषाकपि
 प्राह कश्यपो मां प्रजापति निति वचनात् ॥ एतादृशोपि श्रीनिवासः स्ताल
 कृत माध्याह्निकः रुचिः यदापर्यंके ॥ पर्यं न मंके पर्यंके तस्मिन् बल्मीक
 पर्यंत स्थाने ॥ किंजंके दृढित पुष्कन पुष्पपानाख्या स्तीर्य यदा शयनं
 प्राप ॥ तदा ग्या शुभा ॥ कल्याणी ॥ देवीति ॥ देवकुले जाता देवजातिः
 हुनिः ३७ ॥

शयनं प्राप पर्यंके श्रीनिवासो वृषाकपिः ॥ तदा गताज्ञ सा देवी
 सेवार्थं बकुला शुभा ॥ १ ॥ षड्विधान्तं समादाय सूपान् सान्वि
 तं ॥ नमापते स्तु बकुला भक्तिभावेन संयुता ॥ २ ॥ शयनं श्रीनिवासं च
 बल्मीकस्थानमाश्रितं ॥ श्वसंतं दीर्घं हृदि श्वासं च दंतं नेत्रां दुभिः ॥ ३ ॥

सीति बकुला ॥ अवगतकुला ॥ वष्टीत्यादिना लीपः ॥ बबयोर्लज्जोश्च
 कयं ॥ वकुले बकुला ॥ अनेन हुनिर्नैवेयकगणे ॥ शुद्धिः स्रविता ॥ सा
 बकुलानाम्नी ॥ १ ॥ नमापते भक्तिभावेन संयुता सती ॥ सेवार्थं ॥ सूपान्
 पून सान्वितं ॥ षड्विधान्तं ॥ उचितोष्णं सबाध्यं समादाय अन्नबल्मी
 कदेशे आगता इति श्लोकद्वयमेकं वाक्यं ॥ पुनिः समंततो भावे ॥ अंको
 नाटकविच्छेदे संख्यायां युधि भूषणे ॥ समीपेन रूपके स्थाने मृतावुलं
 गविहृयो निति नत्तमाला ॥ षड्विधान्तं ॥ विष्णुतीर्थये ॥ पुनमानं

भ. पु. हविर्दानं दध्यन्तं कृत्वा दत्तं ॥ गुडोदकं च मुद्गाब्जमित्यन्तं च त्रिषं स्मृतं ॥ वे. भा. ७
 एतेषां लक्षणाणि तत्रैव ॥ पनमान् लक्ष्यन्ते ॥ तंडुल त्रिगुणां दुग्धं दुग्धा
 द्रिं जलमुत्सेपेत् ॥ तदर्धं तु गुडे चूर्णं पनमान् मिति स्मृतं ॥ चूर्णं चंद्र
 ब्राह्मचूर्णं ॥ १ ॥ संस्कृतं मथितं गव्यं तंडुलाणां चतुर्गुणं ॥ इषुद्वित्रया
 पुक्कं मनीची जीनकैर्मुतं ॥ एतदुक्तं हविर्दानं सुपक्वं पायितं तथा ॥
 संस्कृतं लवण घृत भाविना भावितं ॥ २ ॥ मधुना स्नेन गोदन्ता शुद्धा
 नंतु विमिश्रितं ॥ तंडुल द्विगुणेनैव मनीचीकण संयुतं ॥ लवणादकं सं
 युक्तमेतद् दध्यो दनं स्मृतं ॥ ३ ॥ तंडुला धी भुक्तं भिल्लं वाणिजा सह संप
 येत् ॥ मुक्तं मनीची चूर्णेन तिलचूर्णं विमिश्रितं ॥ इदं कृत्वा मासान्
 इत्याख्यातं सुनिश्चयं ॥ ४ ॥ पूर्वोक्तपायसे पश्चात् दुग्धाद्वि गुड खंडकं ॥
 तदर्धमाज्यं मोचायाः फलमेव दुग्धोदके ॥ ५ ॥ तंडुलस्य त्रिभागेन
 मुद्गखंडेन मिश्रितं ॥ पक्वं यदेतन्मुद्गाब्जं आख्यातं च चतुर्भुजेति स्मृ
 तं ॥ ६ ॥ अभिन्ना धवलाः स्तिग्धा विमुद्गान् तनाः शुभाः ॥ तंडुलाः सु
 स्पुनमी श्रेष्ठा विष्णुनैवेद्यकल्पने ॥ तं श्व तिष्पी ह्यथोवा प्रहाल
 ये द्विजः ॥ सार्द्धाटकप्रमाणं तु तंडुलस्य जलं स्मृतं ॥ शुद्धकाष्ठैः पनं
 पक्कमनिस्तृतं सं तथा ॥ केवलान् मिति प्रोक्तं मिदमन्नं मुनीश्वरैः ॥
 दिः सूपो भौद्रः ॥ अपूपः ॥ पिष्टकः पौल्यादिः ॥ नसः सानादिः ॥ २ ॥ ततः
 किमको दित्यत आह ॥ ग्रामान् मित्यादि ॥ सार्द्धं श्लोकमेकं वाक्यं ॥ एव
 भागता बकुला ॥ नित्यं स्वातानु निष्ठः कृतमाध्याह्निकः सन् वल्मी
 कश्चानि स्वात्मानं निनी ह्यमाणं श्रीनिवासमदृष्टं तद्ग्रामान् बुबुधे ॥
 ततो तर्गत्वा ॥ वल्मीकस्थानं ॥ वल्मीकपर्यंतं तजं ॥ आश्रितं ॥ दृढं
 आगृह्णाच्छाद्य रागानं ददर्श ॥ ततः समीपंगत्वा ॥ दीर्घं तिश्वासं ॥
 उपित प्राणकालाधिककालं ॥ निष्टुनं ॥ श्वासं ॥ श्वसंतं ॥ सृजंतं
 ददर्श ॥ ततो विशेष विमर्शं नेत्र बिंदुभिः ॥ नेत्रोद बिंदुभिः नेत्रे
 द्वेपि विनीते भवत इव न दत्तं ॥

जं

आभाषमाणां श्रीकांतं बभाषे बकुला शुभा ॥ बकुला ॥ उपनिष्टे।
 निष्टुगोविंद किं शेषे पुनरुच्यते ॥ ५ ॥ नक्तदा विद्विवा स्वापः
 नक्ततो नोदत्तं हवे ॥ किमर्थं दुःखमेणाह आर्त्तव दृष्टेति कुतः ॥ ६ ॥

भः पु॥ अशुविमोचनं कुर्वन्तं ॥ दृष्टं ॥ ततः शनिकृष्णमुकुन्दमुने इत्यादिहृदिना वे॥ भा॥
 मोचनोपेहि हात्वा आभाषमाणं श्रीकांतं ॥ शुभाबकुला ॥ बभूव ॥ अत्रै
 वं प्रायेषु भागेषु श्रीकांतमित्याद्युच्य विशेषणा नि स्वविशेष्यस्योच्य
 मातं चिंतासंतापादि बिडंबनमात्रं नवास्तवमित्युक्तं यंति ॥ ५ ॥ तदाह ॥
 उज्ज्वल इति आदनाद्विना किं ॥ किं कुत्सने ॥ गोविंद ॥ सदागमेकविद्येय ॥
 उल्लिखितो भव उल्लिखितो भव ॥ एकपादग्रहणेन मंगलं कुर्वित्यंत प्रबोधमंत्रो गृ
 हीतो भवति ॥ तव प्रबोधनाय वेदो बंदिजनाय त इति भावः ॥ हे पुनः पोन्नम
 क्षना क्षनातीत ॥ किं शेषे ॥ निर्दोषाशेष सद्गुणस्य निद्रा कुल्लितेति भावः ॥
 हे हने ॥ अस्तुवास्वापः ॥ तथापि नेदानीमुच्यते इति आह ॥ नेति ॥ कदापि दि
 वास्वापं ॥ त्वयानुकृतं ॥ किंतु युगांत एव ॥ इदं तु दिवाशयनं ॥ किं कुल्लितं ॥
 कुत्सने निगम्यत्ययः ॥ व्यत्ययोति शय कुत्सन भेदेष्विति सूत्रात् ॥ पनस्पेद
 मकर्तुं हिंसेति वत् ॥ नोदनं आभाषणं च कदापि त्वयानुकृतं तदपि कुत इति ॥
 यद्वा कदापि दपि दिवास्वापं नाकार्षीमिति क्रिया ॥ माह्वानः ॥ कुर्वन्तं नापश्य
 मिति वा ॥ बभाष इति पूर्वेष्वान्वयः ॥ यदि दुःखाद्रे दममिति चेत्तदपि कुत
 इत्याह ॥ किमर्थमिति ॥ एषास्माक्षिणी वाक्षिणी यस्यास तथा ॥ तस्य सं
 बुद्धिः ॥ बहुव्रीही सकम्प हृषो निषिष्यत् ॥ किमर्थं कस्मै प्रयोजनाय दुःखं
 मिथ्या दुःखमाहुर्बसे वास्तवं तन्नास्तीति भावः ॥ ताह माह्वयामित तत्त्वान
 णादेव तदिति चेत्तर्हि तदपि किमित्याह ॥ किमर्थमिति ॥ किं निमित्तमित्यकमि
 त्यर्थः ॥ तस्य कान्ठां किमिति यावत् ॥ यद्यार्तिः कान्ठा मिति चेत्तर्हि आह ॥
 कुत इति ॥ सापि तव कुतः प्रमाणात् ॥ यद्यार्तिः कान्ठा मिति चेत्तर्हि आह ॥ कुत
 इति ॥ सापि तव कुतः प्रमाणात् ॥ ते येत्यर्थः ॥ यदि तव तेजो न पश्यत इति
 तर्ह्यह ॥ आर्तवदिति ॥ वदिति इवार्थेऽव्ययं ॥ वद्वयथा तथेवैव मित्यन ॥
 आर्त इव त्वं वृश्मसे वेषधानी त्वं बान्धवी सा नास्तीति भावः ॥ यदि किमाजि
 मात्रं दुःखकान्ठा मिति ब्रूये तर्ह्यन्यस्तत्त्वान्ठा माधिः स्यात् ॥ इत्येवं वि
 तर्क पर्यवसाय सकीदृशस्त्वं वदस्वेत्याह ॥ मनोगतमिति ॥ यद्यपि तव
 सर्वमिच्छामात्रसिद्धं तथापि पौने निदं कान्थितव्यं मिति यन्न त्वमनोगतं
 वा किं हे देव तद्यथा तथं वदस्व एव ममोदनेन वदंत्वां बकुलायां प्रकृतानु
 गुण्याय दुनत्ययया स्वमायमातां मोहयामास ॥ अमा ॥ सा ॥ अहं जननी
 अयं मम शिशुनिति मोहेन बालानिव तव नृपित मानीतमिति तं सोल
 यति ॥ पनमानमिति इतः पनं बकुलाया मोहा मोही हे देव ॥ मा धव

भ.पु. पनमान्मुक्तलक्षणं तवास्तं नचितमिति मयाकृतं तद्भोक्तुमागच्छगते वे.मा
 चौष्णे शाकनसान्नादिनष्टुचिः इति बभाष इत्यनुषंगः ॥६॥ ततः किम
 भूदित्यत आह ॥ भाषितमिति ॥ भाषितमुक्तं वचनं बालसांल वचनं श्रु
 त्वापि नोवाच वचनं इतिः इति मिति ॥ एवं संभाष्य माघोष्य भाषमाणो हनिं
 दृष्ट्वा हिनय्यां गी ॥ सा बकुला पुनर्वाक्यमुवाच ॥ किमित्यत आह ॥ किमिति ॥

मनोगतं वा किं देव तद्दृष्ट्व यथातथं ॥ पनमानं कृतं देव भोक्तुमा
 गच्छ माधव ॥६॥ भाषितं वचनं श्रुत्वा नोवाच वचनं इतिः ॥ इति
 दृष्ट्वा हिनय्यां गी पुनर्वाक्यमुवाच सा ॥६॥ किं दृष्टं विधिने
 कृष्ण किमर्थं दुःखमुल्लेखं ॥ आर्तिं हीतोपि देवत्वमार्त्तबद्धस्य
 सेकुतः ॥६॥ मनोगतं वदादेशं गौनवं मे धनापतेः ॥ गौनवं बल नाम
 स्य देवकी वसुदेवयोः ॥९॥ दुःखं भवति त्वां दृष्ट्वा अभुक्तं भूतभावन ॥

हे कृष्ण ॥ विधिने ॥ किं ॥ भयं कनं भूतं त्वया दृष्टं ॥ उल्लेखं दुःखं किमर्थं ॥
 किं निमित्तकमित्यर्थः ॥ इति मोहः अथा मोहः ॥ आर्तिं हीतोपि मिति ॥ व्या
 ख्यातमेतत् ॥ मनोगतमिति ॥ हे श्रीनिवास ॥ किं वा भवतु यद्येवं वक्तु
 मिति मनोगतं मनसि स्थितं चैतन्मादेशं आह्वा वाक्यं वद संदिशस्व ॥
 असौ ऽन्यथा चेदस्मदादीनां गौनवमुक्तं धितं भवतीत्यर्थः ॥ भर्मा दोलं
 नं कृतमिव भवतीति भावः ॥ अयमोहः ॥ दुःखं भवतीति ॥ हे भूतभावन ॥
 जगज्जन्मादिकान्छा ॥ श्रीनिवास ॥ अभुक्तं ॥ भुजेः कर्मणि क्तः भुक्तम
 ज्ञादि तदस्यास्तीति भुक्तः ॥ सनेत्य भुक्तः तं तथा ॥ त्वां दृष्ट्वा मे दुःखं भव
 ति ॥ अहह मध्याह्ने पि शिशो ननं नास्तीति ॥ अथा ऽमोहः ॥ अहह वक्तुं
 किल श्रीनिवासमेव महमनर्हेति स्तुति नतिभ्यां क्षमापयति ॥ सर्वेति
 सर्वलोकान्तिं सहर्तुः ॥ संबुध्यं तोष्यस्ति ॥ हे श्रीनिवास स्वभक्तसर्व
 जनपीडापनिहृणारीरुस्य तव पीडा कुतः कुतस्तनांच क्षुत्पीडा ॥ अने
 रुखं भवतीत्यायुक्तिः मोहादेशः ॥ अतस्तत्क्षमापनाय ॥ हे पुण्यमूर्ते
 कीर्तनश्रवणध्यातदर्शनैः पुण्यापुण्यदायिनी मूर्तिर्यस्य तत्संबु
 द्धिः ॥ तेन मोस्तु ॥ प्रायः कांचन कर्मिणीं दृष्ट्वा कामातुनोयमिति सं
 भाव्य जानंती व पृच्छति ॥ कादृष्टेति ॥ हे कृष्ण ॥ त्वया दृष्टा कन्यका
 काल्यादीप्यमाना ॥ विवाहयोग्या ॥ तच्छो ॥ का ॥ यज्जातीया ॥

भ.पु. गंधर्वा वा ॥ अप्सनोन्तमा वा ॥ कावदेत्यर्थः ॥ कस्याः संगं संभोगं ॥ स. वें. गा.
 मापेक्ष्य ॥ अयेदानीं ॥ ते ॥ तव ॥ चिन्तवैकल्यं संभाषण भोजनादौ
 मद्रः प्रवृत्तिना हित्यं ॥ अभूत् ॥ तद्वदेत्यर्थः ॥ ११ ॥ याकन्या श्रीनिवा
 सं मोहयामास तां उपालंभते बकुळा ॥ काचेति ॥ हे जगद्गुणो ॥ जगते
 हिताहितप्राप्तिपनिहानिपायोपयदे ॥ श्रीनिवास ॥ याबाला ॥
 तच्छ्री ॥ मम शिशोः सौंदर्यमोहितासती स्वयं कामार्ता ॥ भक्त
 वरं स्वतः पूर्णकामत्वादवशोपि भक्तवशस्तं ॥ त्रिं नानायुगांशं ॥
 बालं मम शिशुं ॥ मोहयामास ॥ चिन्तवैकल्यमुत्पादयामास साच
 तादृशी पुष्पवती ॥ सुकृतशालिनीका ॥ श्रीर्वा भर्वा दुर्गावा
 देवमायावा ॥ एतास्तावन्त ॥ यामोहितस्तं ॥ मेव जानासि ॥ नाहं
 जानामि ॥ सायं काचन कामुकी दानुषा नपुंयति ॥ निंदयां मतुप ॥

सर्वलोकार्ति संवृत्तः पुष्पमूर्ते नमोस्तुते ॥ १० ॥ कदृष्टाकन्यककृष्ण-
 गंधर्वे वाप्सोन्तमा ॥ कस्याः संगं समापेक्ष्य चिन्तवैकल्यं मद्यते ॥ ११ ॥
 काचपुष्पवती बाला बालं भक्तवरं हविं ॥ मोहयामास कामान्तं नजा
 ना मिजगद्गुणो ॥ १२ ॥ वद गोविंदते कार्यं भस्ममन्त्रं कनोभ्यहं ॥ मृगं
 दृष्ट्वा भयं प्राप्तं त जानामि नमापते ॥ १३ ॥

हे गोविंद ॥ यत्किंचित्कामिनीकामनंते तव कार्यं ॥ किंत्वमेव वद ॥ ते ॥ त्व
 माकार्यमिति वा ॥ पुष्पवतीति विनोदलक्षणा वा ॥ उपालंभभावस्तु
 मम संदिनं ॥ नास्ति ॥ चिन्तं नास्ति ॥ विवाहो नास्ति ॥ एवमपि यस्मा
 त्कस्मादप्यन्तं भिक्षित्वा पुनमेकं निधाय कथं जीवीयमित्यालोच
 यामि ॥ मम शिशुश्च त्वं सदा वनेचरो ऋश्यंशुंग इव नानीषां विष
 मस्य सुखस्य चानभिन्नः ॥ एतादृशं बालं का बाला मोहयामास ॥
 अनभिज्ञस्यातंगचेष्टामुपदिश्य विवेकमुत्पादयामास ॥ वेङ्कटो मम
 वर एव कथं निष्टेदिति मम चिन्ता बालायास्तु मम वेङ्कटो विटो भवेदिति ॥
 काचेत्यादि ते कार्यमित्यंतमेको वाक्यं ॥ यद्वा वद गोविंद ते कार्यमित्ये
 कं वाक्यं ॥ तथा हि ॥ हे गोविंद त्वं पुनः बन्धीक एवा वा तिष्ठः ॥ इदानीं
 बह्विः संयानां भोजातः ॥ अतोऽतो किकोपि लो किकान् दृष्ट्वा इदमेव
 ते कार्यं कन्येत् किं वद इत्यर्थः ॥ अभ मोहः ॥ मया शं कितं मच्छिशो

भ. पु श्रीनिवासे कदास्यात् ॥ पुनर्मसाधुनयं श्रीनिवासः मया शंकितं विषयं वै. ग्रा
 ६
 मृ त्वादिना नमापते इत्यं तेन ॥ हेनमापते ॥ ते ॥ बने ॥ प्रति भयं मृगं दृष्ट्वा
 भयं प्राप्तं किं ॥ किं भीतोसीति यावत् उतान्य किं वा ॥ किमपि नाहं
 जानामि ॥ किं वा भवतु ॥ भस्म मन्त्रं भस्मना सह मन्त्रं ॥ गुप्त वादं ॥
 बालनक्षत्रं भस्माभिर्मंत्रिणे विनिमुक्ते वासुदेवो जगन्नाथः पूतना
 तर्जनो हृदि नि ति लादि पंचश्रीकी मंत्रः ॥ तं मंत्रं जपित्वा भस्मना शिरो
 त ललाटादिषु नक्षां कनो मीत्यर्थः ॥ अथ उ आचोपविशेत्युवाचेति शेषः ॥
 त १३५ ततः किमभूदित्यत आह ॥ आती ॥ तमिति ॥ अमेतिह भोज्य भाजनमि
 त्यर्थः ॥ तत्र ॥ सांगानांतिकायां ॥ पादसंहननमिति ॥ पादसंहननं कृत्वापि
 सांत्वयंतीं बकुलां तोवायेत्यर्थः ॥ अतः समानकर्तृकत्वात्पपत्तिः ॥ तत्किम
 कनो दित्यत आह ॥ पृथक्कृतेति ॥ पृथक्कृतार्थः ॥ आच्छन्न वस्त्रं वस्त्रेण जा
 न्छन्नं आच्छन्न वस्त्रं ॥ नाजहता दिवसमासः ॥

आतीतं तत्र निक्षिप्य तत्समीपमुपागता ॥ पादसंहननं कृत्वा तो
 वाय वचनं हृदि ॥ १४ ॥ पृथक्कृत्वाच्छन्न वस्त्रं वस्त्रेण पुनर्मृज्यम
 च ॥ देवदेव जगन्नाथ पुनाषपुरुषोत्तम ॥ मनोजगतं कनिष्ठाभि
 नात्र कार्य विचानेन ॥ १५ ॥ सत्यं वद मनस्थंते अविचानेन
 वेकट ॥ पुनर्यान्त विलंबेन यावन्मे वर्तते बलं ॥ १६ ॥

यं बस्ताच्छन्नभाननं पृथक्कृत्वा आच्छादय वस्त्रेण विना कृत्वेत्यर्थः ॥ सहस्रो
 त्पाद्येति यावत् ॥ किंच वस्त्रं पृथक्कृत्वा तंतं श्रीनिवासेन बाललीलाप्र
 दृशिताय वृंगितहा बकुला बहिर्मृषाशुनयं जंतुना नंदमसृण इति जाना
 तीति य पुनर्जानु अंसहस्रैनेकीकृतमातनं पृथक्कृत्वा विनलीकृत्य हस्ते
 न सोदकेन पाणिना ॥ नेत्रपनि मृज्यच ॥ देवदेव ॥ सर्वलोकाप्रभो ॥ पुनाष
 पुनातन ॥ पुरुषश्रीष्टृ हे श्रीनिवास ते मनोजगतं कनिष्ठाभि ॥ अत्र विधा
 तणा कनोति वानवेति पत्नी हा नकार्येत्यर्थः ॥ अविचानेन ॥ दुष्कनमेतत् ॥
 अ विलंबेन महा प्रयत्नं कृत्वा कार्यपानयितव्यं ॥ मेके संति किमुक्तेति
 विचान विनहेन ॥ हे वेकट ते मनस्थं सत्यं यथा भवति तथा वद ॥ मे बलं
 बुद्धि बलं ॥ यावदस्ति तावद विलंबेन महा प्रयत्नं कृत्वा दुष्कनमपि ते मनस्थं

ग. पु. पुनर्यामि विनं बे प्राणातव शेषश्चेद् द्विनं बे तेति ॥ कार्यस्य दुष्कृतत्वे ॥ वेंगा
 यावद्दुःखमिति अपह्वास इति चेत्तत्प निहानाम् पुनर्यामीति चोक्तं ७
 बकुलया हे श्रीनिवास सावधानेन श्रुषु ॥ संजति प्रचीना पूर्ण पुष्पे
 दये ॥ सति च लीकिक व्यवहान संदर्भे ॥ सति न छातु बंधे ॥ सत्यां
 च निजमोग्यतायां ॥ सति च हर्म्यनुग्रहे कृते च महा प्रयत्ने दुस्सा
 ध्यमपि कार्यं सिध्यति ॥ त्वं भवन् ॥ मित्रं भवन् ॥ भोजना नाज
 भोजनाः ॥ अंगना नाज तंदना ॥ वानं वानं सुगंधं तैला भ्यंजतं ॥ पर्य
 कः शेषः नित्यं धनागमः ॥ इत्यादि दुष्कृतं कार्यं ॥ मे भूया दित्या
 शास्मे ॥ एतत्सर्वं उक्तं सामग्री संपत्तौ सत्यां सिध्यतीत्य विप्रति
 पन्नं ॥ किं तूष्णीं मभाषणि ना भोजने नेत्युवाचेति भावः ॥ १५ ॥ इति
 तद्वचनमिति ॥ पूर्वोक्तं पुष्कल वचनं श्रुत्वा किं विद्वाक्यं हे पद्म
 जाते क्वासीत्युत्पीयमान एवेष द्वाक्यं उवाच ॥ किमिदं ॥ चिन्तमो
 होवा इति यदा बकुला प्रप्रच्छं तदा वक्त्रीत्याह ॥ तदा वाचेति ॥ अति
 दुःखेन ॥ अतिखेदेनोपलक्षितया वाचा गिना जेह्यावा मनो
 नशं मंदमपटु यथा भवति तथा मंदमीश दाह ॥ किमिति ॥ मयि ॥
 शुभकल्याणी ॥ नाम्ना पद्मावतीति ख्याता ॥ वनाकन्या वनशीया
 तनूली मया मय्यनुनागिणी वदृष्टा ॥ इति मनोगत मोहेति पूर्व
 षान्वयः ॥ तावता तव किमभूदित्यत आह ॥ तामिति ॥ तां
 पद्मां दृष्ट्वा मे मनः काम मोह वशं गतं कामस्त्री पुंसं संभोगः ॥
 मोहो मिथ्याभिमानः तयोर्वशं अधीनतां प्राप्तं सत्क्रांतं विन
 क्तमार्गात्पनावृत्तं भूत्वा विटमार्गे प्रचननं नतवस्थितमभूत् ॥
 हे श्रीनिवास महन्मतस्ते सुव्यवस्थितं तत्कथं श्रांतमत आह ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा किं विद्वाक्यं मुवाच ॥ तदा वाचाति दुःखेन मंदमाह मनोगतं ॥ १५ ॥ मया दृष्टा वनाकन्या ना म्ना पद्मावती शुभा ॥ तां दृष्ट्वा मे मनो श्रांतं काम मोह वशं गतं ॥ १६ ॥ सुकृपां सुंदरीं सुभ्रंती लाजक विनाजिता ॥ पूर्णेंदु सदृशास्यां वै नीलमाळिक्य विग्रहा ॥ १७ ॥
--

तां दृष्ट्वेति ॥ तामित्यानम्य विग्रहा मिल्यं तमेकं वाक्यं ॥

भ. पु. यांसुहृपां यतुर्विधा भनछे न भूषितापि भूषितेव भासमानां सुंदरीं वें. मा.
 न. चिनां गीं सुभ्रं वनकाका हि समाकृतिपनम भूयुगां ॥ नीलाकक बिना ८
 जितां अकितील चूर्णकुंतल भूषिताननां पर्षेदुसदृशास्यां नाकाचक्षुसु
 स्त्रीं नीलमाषिकय विग्रहां द्रुतजांबूनदमय पुनरुत्तिकेव भासमानां ॥ अ
 नुनाग वतीं तन्मणीं एकांतदृष्ट्या प्रकृति स्थितस्य यूतो मनो व्यवस्थितम
 पि भ्रांतं भवति इति वै ॥ लोकप्रसिद्धं ॥ तां ॥ तादृशीं पद्मां ॥ दृष्ट्या सुव्यव
 स्थितमपि महतो मे मनः ॥ भ्रांतमभूदिति ॥ पूर्वानुबंधेणान्वयः ॥ आते
 भाषणाय भोजनाय च मनो नायातीति भावः ॥ ६ ॥ पुनश्च प्रवृत्ति मा
 त्रस्य बद्धा धीनत्वात् ॥ बुद्धेश्च चित्त स्वास्थ्य मंतना संभवात् ॥ स्वस्थ
 चित्तेषु बुद्धयः संभवन्तीति न्यायात् ॥ दुःखिते च मनसि सर्वमसह्य मिति
 लोक प्रवादात् ॥ अतो नव स्थितं मनो न कुत्राप्यामातीति पनमाभिप्रायः ॥ १ ॥
 पनम स्वतंत्रे लय्येव स्वयंपनाधीते सति मया किं कर्तव्य मित्यत आह ॥
 तन्मा समा मिति ॥ गुणतो लक्षण तश्च नमा समां ॥ इमां पद्मां कन्यां विवाह्य
 मोग्यां तन्मणीं आशु घटय ॥ मज्जयत्र गतासि तत्र न तव गतिरन्यथेति
 सूचनाय वनात्ते इति ॥ तव मुखदशा तादृशीति भावः ॥ विनहन्तवा
 तनं कदाप्येयमिति पद्मा संबोधनं च ॥ एवमुत्तनत्रापि तत्र तत्र बो
 धं ॥ बकुला ॥ पनमेष्टिना पुनाचीर्षी पुष्पफलेष्विदमपि फलं किं सि
 तमस्ति चेद्भूवित्तं भवत्येव ते चेत्प्रयत्नस्तुष्ठीका मेवैत्यत आह ॥
 जन्मांतना जितेनेवेति ॥ किं बिना यत्नं जन्मांतना जितेन पुष्पेनैव ल
 भ्यं लभ्यते ॥ किंतु पुष्पेनापि ॥ न केवलं यत्नेन किंतु पुष्पेनापि इति ॥
 हि सधुसाधक संमनं तस्माद्यत्नः कर्तव्य इति भावः ॥ एवं तर्हि दैवमो
 नक्षयो बिना तात्पर्यतरेषा लभ्यताम इति प्राप्तं दैवं चातीं त्रिमं यत्ने
 कृते फलं लभाम्यां तत्तदभावति श्रयः ॥ तन्निश्चये च यत्न इतीतेन
 तना श्रयं पनिहृति ॥ मत्पुण्यमिति ॥ हे सुलोचने बकुले दर्शनेन ॥
 पद्मा याश्च कितकितांग वी हृषेव मत्पुण्यं ॥ पुनाचीर्षीं ॥ पद्मां
 कार्योन्मुखतां जातं प्राप्त इत्युन्नयामीति शेषः ॥ एकांतं नाजकन्या
 दर्शनं इतोपि तस्या मय्यनुनागातिशयश्चेत्येतौ कुर्लमौ सर्वसा
 तवप्यभूतां ॥ अतस्त्वद्वदतोपयोगि दैवमुन्नयामीति भावः ॥ अतो
 न पनस्पनाश्रयः ॥ अत एव सा धकातां शकुन निरीक्षा ॥ हे सुलोच
 ने पद्मे तव कटाक्षवीक्षां पुनर्मयि कदा स्यादिति विनह्य मोहः ॥

नमासमा मिमां कन्यां घटयाद्यु वना तने ॥ जन्मांतना जिते तैव
मत्पुत्र्ये तापि लभ्यते ॥२०॥ मत्पुत्र्यं पक्वतं जातं दृष्टेन सु
लोचने ॥ मानवं देहमासाद्य तां कन्यां यः पुमान् स्त्यजेत् ॥२१॥
विनाजडमतिं लोके अन्नपानविवर्जितं ॥

अथ बकुला ॥ हे श्री निवास पनमात्मनस्तव किं तथा नाज कन्याया वि
नक्तमार्गमवलंब्य तच्चिंतां त्यजेत्पत आह ॥ मानवमिति ॥ हे सुलोचने ॥
इह लोके ॥ तवं सुंदरं तरुणं मानवं देहमासाद्य जीवत्सु जनेषु ॥ ज
डमतिं ॥ इष्टं वा निष्टं वा सुख दुःखे वा तवेति यो महात् ॥ तृष्णीकः
पुनश्च शः स भवति जडसंज्ञितः पुनश्च ॥ इति उक्तं जडस्यैव
मतिर्यस्य स तथातं ॥ अन्नपानविवर्जितं ॥ पीयत इति पानं जलं
अन्नं च पानं च ताभ्यां वर्जितः ॥ तं विना ह्यनिष्टं च विना न स हः ॥
अन्नमाददातो जलं पिबन् यः पुमान् तां कन्यां त्यजेत् कोऽपि मा
त्यजेदित्यर्थः ॥ आंतनस्तु जडमतिं जडं अतिं अतिश्रुतं जडमिश्रं ॥
अजडमतिं वृत्तिज्ञानशून्यं इति वा ॥ अन्नपानविवर्जितं ॥ निवर्त्त
मानवं मया लक्ष्म्या नवं स्तुतं ॥ जगन्मोहनसौंदर्यलीला विग्रहत्वात्
नवं नूतनं देहं ॥ पूर्णषाड्गुण्य विग्रहं मां विनायः पुमान् वर्तते
स तां कन्यां त्यजेत् इत्यर्थः ॥ अहं चानन्यादृशः ॥ तत्कथं तां त्यजेयमि
ति भावः ॥ सा हीयेत किं वला निर्गुणश्च ॥ अन्यो निवर्त्तापि बलेन
भूमात् ॥ दिव उपचयै ॥ अयं भावः ॥ विनक्तमार्गे ॥ गतगोष्ठीं प्रविष्टः
तद्वातीं पति त्यज्य भाष्येति ॥ अथ बकुला ॥ हे वैकुण्ठ वैकुण्ठाद्
लम्बीके निवसतस्तव स्वातंद्यतृप्तस्या भोगेतेवा न्ये सहस्राणि ब
हूनि गतानि वना ह दृशितादानभ्येति जीवंतमानंदो तनं वर्षयता
दपीति गाथास्तु सानिष्टौकं स्वतंत्रस्थानं लब्धं विष्णुसदने पाचकी
चाहं तव सेवकास्मि तथाच वनाहालय सिद्धान्त भोजनं वल्भीके
निश्चितं शयनं ममचैकः पुत्र इति अथेवं सुखजीवने किमलं
बुद्धिर्नास्ति अल्पसंतोषिष्ठोऽपि लोके सुजीवतीत्यत आह ॥ किम
ल्पेनेति ॥ किमल्पेनेह जीवेन कार्यं जीवेन मे सखि ॥ छ ॥ किं ॥
अल्पे ॥ न ॥ अल्पेन ॥ इह ॥ जीवेन ॥ जीवे ॥ त ॥ मे ॥ नमे ॥ सखि ॥ १२५

भ. पु इति छेदः ॥ हे सखि ॥ धनिष्ठा सखि अत्ये ॥ भावि भोग्यादिना लब्धे पादु
 शत मात्रे ॥ इह केवल निवेशने मे ॥ मया ॥ किं कार्यं ॥ कार्यं न ॥ नास्तीत्यर्थः ॥
 दातु स्तोषोपि तेति भावः ॥ १॥ हे सखी स्तिग्धे अत्येन ॥ प्राण धानधामात्रे
 पाय भूतेन जीवेन ॥ जीवतं जीवः ॥ ब्रह्मश्चेति घञ् ॥ जीवनेन भिद्वान्त्व
 त्या नित्यया चर्यामृत जीवतेन ॥ मे ॥ अंजना चले पद्म सन इतीनेऽनेक
 सहस्राब्दं योगतपः कुर्वतः ॥ कार्यं न ॥

वे. मा.
 ७

किमल्पेनेह जीवेन कार्यं जीवेन मे सखि ॥ ११ ॥ घटयारुवनांगी तामा
 काश नृपनंदिनी ॥ तां बिना नहि जीवामि सत्यमित्यव धानय ॥ १२ ॥
 ताडितेह शिलावर्षे हतोऽश्वोपि वनानने ॥ मज्जीवनं तदर्थाय
 जनितं वैदूःटाचले ॥ १३ ॥

एतावन्मात्रेण जन्मतः साफल्यं नास्तीति भावः ॥ ११ ॥ हे सखी मन्मात
 समान तथा जने नारव्यापमाने बकुले अत्येन ॥ मातृ मात्र नहि छिये
 न तल्लेश दामिना मात्र तातंदिना ॥ जीवेन जीवन्मात्रेण ॥ पुत्रेण ॥ ते
 इह ॥ लोके ॥ किं कार्यं ॥ सति वा किं ॥ किं वासति ॥ तस्मादेतावतं कालं
 कथं चित्प्राणा धृताः ॥ एतदुपनि यया पूर्व ताहमिह जीवे वर्तयामि ॥
 अतस्त्वां न मे ॥ यज्ञ वा गमिष्य इति भावः ॥ १२ ॥ हे सखि ॥ अस्मकां
 स्मेयं कत्या समानेति रव्यायमाने पदे भयिकिं न स्तेहः ॥ इति मोहः ॥
 अतो मज्जन्म साफल्याय तव वीन सूत्रायेत्यादि सर्वकार्य सिद्धये
 वनांगी ॥ चूडामण्या दूतं कृत नील तागा भवेष्ठी भूषित मस्तकां ॥
 अत्रि बह्वी ॥ यो गि विधिं त्यजितं बिनीं सुभगा आकाश नृपनंदिनी
 अंबन नाज सुतां ॥ आद्यु घटय ॥ तां बिना नहि जीवामि सत्य मि
 त्यव धानयेति मनोगतं पदुतन माहेत्यर्थः ॥ अदृष्ट म स्ति प्रमत्त
 स्त्वदायन्त इति भावः ॥ १३ ॥ अथाभिमानादवनह्या नह्य सम
 स्थित्या चेत्तेवं त्रिविधां लोकवृत्तनीति मनु सत्य यिकी र्षितं
 सा धयन्तवदा यां नीति मनु सत्य मोहात्प्रबुद्ध इव पतिदेवमति ॥
 तां बिनेत्यादिना कृतो विधि नित्यं तेन ॥ तथा हि ॥ अथ श्रीनिवासः ॥
 हे सखि अहो मे महीयसी विषम सुखे दुःखे मम दुर्दैवं इषदपि
 सुखं न सहते ॥ तथा हि ॥ पूर्व भार्या कल्हः ॥

भ. पु. अथ वैकुण्ठस्थ स्वदेय त्यागः ॥ गिनौ वल्मीकवासः ॥ तत्र कामधेयं वै-मा
 प्रसादेतेषु जीवेयमिति समये शिनसि कुठानप्रहान एव ॥ अथेदानीं
 खदीयादनेषेषु जीवेयमिति समये देवमाया दर्शितं ॥ इदं च न सुखं
 या मातमिति जानामि ॥ तत्कथं ॥ सामञ्चित्तमात्रं मपजहान् ॥
 तसंभोगानुकूलं ॥ मद्दुर्दैवात् ॥ ततः किमित्यत आह ॥ तां विनेति ॥
 तस्मान्न तद्दर्शितेनैव न मत्सुखायागतमिति भावः ॥ किंचाहं तथा
 शिलावर्षैः ताडितः ॥ अश्वोपि हतः गतः ॥ मज्जीवतं तदर्थय
 जतितं वैकटाचले ॥ तदर्थय ॥ ये ॥ शिलाप्रहानोऽश्वगतिः प्राण-
 धाना धैर्यं भ्रंशश्चेति ते एव अर्थः प्रयोजनं तस्मै ॥ तदर्थय
 उक्ता नर्थात् भावार्थं मेवेति यावत् ॥ वेङ्कटाचले मज्जीवतं जनि-
 तं निर्मितं विधिनेति संभावयामि ॥ २४ ॥ किंच पुत्रोपीदानीं
 मम प्रतिकूल इत्याह ॥ पुत्र इति ॥ संभावयामि कुत इत्यत आह ॥
 किमिति ॥ पूर्वजन्मति ॥ भयाकृतं कर्म किं वा नाहं जनिं वैनकृत्
 एव जानीयादिति ॥ भावः ॥ तथा भूतेन विधिना तुभ्यं किमप-
 नाहमित्यतस्तमुपालं भ्याह ॥ दृष्टीति ॥ दृष्टिभ्यां हीनः दृष्टिहीनः
 तिनविधिता ॥ वनादेवमाया कन्यकामदावास भूतं वैकटाचल समीपे
 जानायणपुने ॥ निर्मिता इत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥

पुत्रो मे वैनमापन्तः किंकृतं पूर्वजन्मति ॥ दृष्टिहीनेन विधिना
 निर्मिता कन्यकावना ॥ २५ ॥ अतोऽप्यसेन भ्यादिति मे निश्चि-
 तमिति ॥ किं दृष्टं ब्रह्मणा पूर्वं मत्प्रापं धीनदर्शनं ॥ २६ ॥ तस्याप-
 मनुसृष्टैः च घटनं न कृतो विधिः ॥ मद्भागस्थो हनिस्त्वं हि
 सहायं कुत मंगले ॥ २७ ॥

यद्विधि धेः दृष्टी स्यातां तर्हि स्वसृष्ट कन्या सौंदर्यं पश्येत् ॥
 अभानया मोहितोऽयं श्रीनिवासः स्मरपीडां प्राप्नुयादिति
 जानीयादेव ॥ हातिच न निर्मायात् ॥ निर्मितं वां श्वायं ॥ अतो न ज्ञा-
 तवान् तदभावः ॥ कुतः ॥ दर्शनाभावात् ॥ सोऽपि कुतः दृष्ट्वा भावा-
 दिति समाधेयं ॥ न त्रितस्य दृष्ट्वा भावः संभवति ॥ सृष्ट्वा भाव-
 प्रसंगान् ॥ अतस्तो च दृष्टी ॥ अतोऽस्ति दर्शने ॥ अतोऽस्ति ज्ञानं ॥

अ.पु. जानन्नपि मलीडाकने निर्मितवानिति इत्यमपनाद्वमिति ॥२९॥ पर्यवसि^{वे}मा
तमनर्थमाह ॥ अनास्ते^{या} निति ॥ यावदायुं वन्भीके कथं विन्तीव तैतेऽन
मासेतमनणं भूयादिति मेमति बुद्धिनेतावन्निश्चिताऽभूत् ॥ इदानीं
तत्रास्मै र्म्यं नष्टमिति भावः ॥ अभ बकुळा ॥ विधिता तावद्वनाकन्या
निमिता ॥ तन्निर्माणा समयमेव यौल नाग कन्ययोः संभोजन मार्गद्वय
कुतोऽनया तव नकृत इत्यत आह ॥ किं दृष्टं इति ॥ घोनदर्शनं घोनं भवानकं
दर्शनं यस्येत्यादि ॥ व्युत्पत्त्या घोनदर्शनं भयंकनला दूष्टमशक्यं ॥ पूर्व
पूर्वाजितं ॥ किं यादृशं ॥ दृष्टमासीत् तत्पापमनुसृत्यैव ॥ घटनं तया
मम मेजनमुद्दिश्य ॥ विधि विधानं ॥ मार्गः ॥ तद्वृत्तः इत्यर्थः ॥ छ ॥ अथै
वमापन्नः श्रीनिवास आपदि धैर्यं सवलंबतामिति नीतिमनुसृत्याह ॥
मद्भागस्थ इति ॥ पूर्वकर्मरूपवती तन्नीकामः पुत्रो विधिश्वेत्येतत्सर्व
स्तु अस्सु प्रतिकूलं ॥ असह्य हाय कर्मवीरो हर्मनुग्रह एकोऽस्ति ॥ तत्कम
मेतादृश्यामापत्तीप लभेकामकार्यसाधिका हर्षनुग्रहादसि ॥ य
तोमकार्यभागस्यो हनिः खं लमिसन्निहितः अतो हे मंगले ॥ मन्वि
कीर्षित कार्य विषटक दुनितध्वं सकेहे ॥ मंगले ॥ पद्माकन्याणो सहायं कुम्भ
इत्थं अवबुद्ध ॥ ११ ॥ छ ॥ अथसम स्थित्याय या ॥ छ ॥ तथाहि ॥ अवघातयेसं
तेनादृष्टमस्ति यत्नः कर्तव्य इत्येतत्प्राप्तं ॥ अभ बकुळा ॥ हे श्रीनिवास निर्धन
स्य सधन कन्यात्मा भोन दृष्टयः ॥ कथं तत्र यत्न इत्येवं बकुळयेकि ॥

तच्च काशीर्यदाबाले तदामे मनणं ध्रुवं ॥ मनणे जीवनेपायं
येकुर्वति ततोन्तमाः ॥ २८ ॥ ते दिवं यानि यानिन पुण्यमार्गं
छाकन्यके ॥ इत्थं धर्मार्थमासाद्य धर्ममार्गमुपाश्रय ॥ २९ ॥
किमुक्तेन विशेषेण विचलुज्याश्च संगमे ॥

श्रीनिवासः ॥ सच दृष्टयः ॥ व्यवहनस्य शरीरिकन्यात्माभ इत्याह ॥
अभ बकुळा ॥ तत्रासीदेवकृतो तेतोद्देहन लहाणः कन्यापनाधः कन्या
पटन हेतुर्लौकिक व्यवहान संदर्भ इति चेन्न ह्यत्रापि तादृशं द्वयमस्ती
त्याह ॥ ताडित इति शिखाप्रहनाऽख हतनं चेतुभयं तादृशं ॥ अभ बकु
ळा ॥ तया बलया ताडितस्य बलवस्तव पुंसः प्रतिहर्तुं नोषः कुतो
तामानः ॥ किंच यवन ऋषिनपि सापना धां नाजकन्यामप्य त्यक्तवान् ॥

भ. पु. अतस्तं जीवग्राहं गृहीत्वा कुतोनायात इत्यत आह ॥ मज्जीवनमिति ॥ वें. मा.
 तदर्थय ॥ तस्याः पद्मया अर्थः अथ्यत इत्यर्थः यो हृद्यः तस्मै तदर्थ
 मेव वेङ्कटाचले मज्जीवनं मङ्गलं ॥ जनितं जातमिति जातामि ॥ त
 द्विताकनछो वेङ्कटाचले मज्जीवनं व्यर्थमेवेत्येवं साबुनाग तत्कदा
 ध्वनंतनमेव मम तस्यां दृढमोहो जात इत्यर्थः ॥ अयं भावः ॥ तादृ
 स्य नया ताडितस्यापि मम प्रतिहर्तुं नोपोनायातः ॥ कुतः ॥ तस्या
 समुत्थितेन संभोग जातं दामित्या षा ल केत कामेन सन्निकृष्टत्वात् ॥
 तदुक्तं सन्नियच्छति मेक्रोधं त्वमि कामः समुत्थित इति ॥ किं च
 तस्याः कन्यत्वात् तत्पितृनाहः साधुत्वादाय सित कार्यबुक्ता
 पनाधा संजन द्वितो श्वधांतं ॥ जीवग्राहं गृहीत्वा नयनंतु न सनसः
 संदर्भः ॥ युद्धप्रसक्तेः ॥ तत्त्वे दास्य ॥ तस्यां निबद्ध कामस्य भवान्
 क्रोधात्नेहा ज्येषदपि तत्क्रोधा स हिष्णुत्वात् न जीव ग्राहं गृहीत्वा ॥
 तदुक्तं ॥ वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल निबध्यते ॥ जने त
 स्मिं स्वनुक्रोधाः स्ते ह श्व किल जायत इति ॥ यद्वा हे जनि रान
 स्तुषे ॥ तदर्थय ॥ सेवार्थः तदर्थः ॥ तस्मै पद्मा लाभायेति यावत् ॥
 यः पणिषायः ॥ तं वेङ्कटाचले मज्जीवनं मङ्गलं साधनं ॥ तव जनि
 य संजातस्तुषं य वि द्वि ॥ जायते पौत्रो म्यामिति ॥ जनीः अयं गीना
 दिः समाः स्तुषा जनीव ध्व इत्यमनः ॥ अनेन श्वश्रूभ्यामिति
 प्रलोभतं कृतं भवति ॥ वैजनि इति मोहः इति ॥ तत्र तव मया त
 स्यामनुकं पास्तेनौ ॥ तया त्वयि तस्यास्ते कुतो नस्त इति चेत् ॥
 णु ॥ मया ताव दीषन्तीति पथो ह्यतिक्रांतः ॥ सोपिकुतः कामचोद
 तात् ॥ कामातुनाणां नभयं न लज्जेति भावः ॥ स किन्न तव पुत्र इ
 त्यत आह ॥ पुत्र इति ॥ पुत्रोपि पितुः भूमैव वैनामापन्नः ॥ तत्कुत
 इति चेत् तत्राह ॥ किमिति ॥ मया पूर्व जन्म नि कृष्णावतानि कृतं
 स्वयं कृतं अपनाधं ॥ किं ॥ किमिति ब्रूयामि इत्यर्थः ॥ इदमत्र
 हृदयं हनेषां गीकृतः कंदर्पो मानः हनं प्रति द्वादशाब्दे तपस्तप्यं
 गीकृतः ॥ स मानो मामेव पीडयतीति मया वक्तुं न शक्यं हनो हस
 ति ॥ लज्जाहेतुत्वा किमिति ब्रूयामिति ॥ अयं शीतिवासः ॥ अहो
 किमियं भ्रांतिः मैवं लोके कवीय सापुत्रेण अपना धे मोहाद्येन केना
 पि संबंधेन पितरो ज्येष्ठे पर्ववसाय यंतीति लोकस्वभाव नीति

भ पु मनुसृत्य जेषु पुत्र मुपात्तं भते ॥ दृष्टिहीने नेति ॥ कामः किं कुर्यात् ॥ वे. मा
 यत्रैकांते तनूणी तनूण मेळनं सतस्य विहान देयः ॥ सस्वभावादेव सर्व
 जनवैनी विद्येन मिह वै निष्ठा मिल्यते ॥ पनंतु विधे दृष्टिहीनस्त इति ॥ ७
 नन्वकुशलस्यायं यत्नः प्रहानपर्यंत इत्यत आह ॥ अनायासेनेति ॥ आ
 यासं विना चोक्त नागकन्य यो निव विधि कृत घटन मार्गेष्वेव भूयादिति मे
 ति श्रियतामतिः अतस्तत्पर्यंतः प्रयत्नः कृतः ॥ विधिना तन्मार्गः कुतो
 न कृत इत्यत आह ॥ किं वृष्टमिति ॥ मत्कर्मणा ब्रह्मणा घटन मार्गिणा
 कृत इति भावः ॥ एतदुपनि पूर्ववत् ॥ अतोऽदृष्ट सद्वाबादपना ध
 लक्षणा न्याय संदर्भाच्च त्वया यत्नः कर्तव्य इति समस्थित्या ॥ २॥ छ ॥
 आनन्द्य यथा ॥ ४॥ पनाक्रमे ॥ तथा हि ॥ तां विना न हि जीवामि सत्यमित्य
 व धानयेति ॥ वस्तु तस्तु हे बकुले मां मैवं जातीयाः ॥ स्वानंदं तृप्तस्य
 स्थेदिना न भणस्य स्वनतस्य पनमात्मनः किंतया कुटिल मनीषया पन्नया ॥
 तथापि तां विना अनानीयतां कृतापनायां पनित्यज्य न हि जीवामि सत्य
 मित्यव धानय कुत इत्यत आह ॥ ताडित इति ॥ अहं तथा ताडितः ॥ अ
 श्वोपि गतः ॥ स्त्रिया ताडितस्य मेऽकीर्तिर्जीना स्त्रियस्तावदंशुर्निहृता
 टनेन तुच्छी कुर्वति वानाद्यपहृसिष्यति सर्वेषातस्तु जीवितामित्युक्तेः ॥
 अतस्तच्छांसे मेनकेनाप्युपायेन सा आनेया तदिच्छाभावे किं तदा
 नयनेत्यत आह ॥ मज्जीवनमिति ॥ तदर्थाय ॥ तयोः शिलाप्रहनाश्च
 गमनदुःखा कीर्त्यो नर्थाय निवृत्तये ॥ वेंकटाचले ॥ मज्जीवनं मद्दर्शनं
 पुनः जतितं विद्धि ॥ सकृदैवावपायेन गतो मान उपायेन संपादनीयः ॥
 तादृशोऽपायः कुतः कृत इत्यत आह ॥ पुत्र इति ॥ यतः स्वगृहे पूजितां
 वेदवतीं भुव्यवतानमासासेति भावः ॥ दैवात्प्राप्त मनमं अंते पनाक्रमा
 त् समीकनिष्पामि पनंतु प्रथमं सा धुषु सामोपायः कुतः कृत इत्यत
 आह ॥ पुत्र इति ॥ यतः स्वगृहे पूजितां वेदवतीं भुव्यवतानमासासेति
 भावः ॥ दैवात्प्राप्त मनमं अंते पनाक्रमात् समीकनिष्पामि पनंतु प्रथमं सा धु
 षु सामोपायः ॥ अतस्त्वं प्रयतेति विधित्यंता खंडार्थः ॥ शेषं पूर्ववत् ॥ २॥ छ
 मात्रादिबंधुजनकृत्यं तप जन सा ध्यमित्यतस्त्वमेव सर्वं मम देवि सा
 त्यं इत्याह ॥ त्वामित्यादिना ॥ गवातां केटि सहस्राणामिति ॥ व्याकृतं पू
 र्वार्धं ॥ तथेहावर्तते ॥ तस्य सुवर्णेत्यादिना न्वयः ॥ सहस्राणामिति
 तस्मा र्थः ॥ सुवर्णतिरुदानां ॥ सुवर्णसम तोमित सुवर्णमिश्रितं
 दाना नित्यर्थः ॥

भ.पु मांगल्य बंधनं मंगलमेव मांगल्यं ॥ स्वर्गेष्वङ्कन्याषा मित्यर्थः ॥ वै.मा
तस्य निबन्धनं ॥ तिश्चानुक्तं कर्म तथा ये सं योजना ॥ कोटिसह
स्रातां गवां ॥ यद्दानं तस्य ॥ तथा ॥ तथाश्वात्ते सहस्रांतां यद्दानं ॥
तस्य च ॥ तथा ॥ सुवर्षा तिरुदात्तानां च मांगल्य बंधनं सममिति
समवत् ॥ तदुक्तं ॥ माता पितृ विहीनंतु संस्वनो द्वाहनादिभिः ॥
यस्यापयति तस्यैव पुण्य संख्या न विद्यत इति ॥ साकन्या किं बाह्या
भ्यंतन लक्षणा संपत्ता कस्य दित्यत आह ॥ कन्यामिति ॥ कन्यां दृष्ट्वा
त्वया लक्षणाहया पनीक्षायां बह्याभ्यंतन लक्षणा शुभ्राभनः सं
तोषं लभसे ॥ तव माया प्रदर्शनीति ॥ तव देवस्यापि माया प्रदर्शनीत्या
मोहनकानी देवमाया पद्मावती नाम्नी कुजास्त हसन्वयः ॥ तं मार्गं तदे
वा प्राप्ति हेतुं पंथातं वदहे कन्या निधे तं देवं गच्छामि ॥ यद्वा जग
दा धान तव चिन्तापहा निष्ठी लक्ष्म्यन्या कुजास्ते न कुजापि ॥ तं ॥ तव
चिन्तापहनोपाय भूतं मार्गं वद गच्छामि अवगच्छामि इति ॥ तस्मा
र्गे भवन् भवेत् ॥ लक्ष्मी समगुणो तदाशयेन ॥

लं मे माता पिता देवो भ्राता मातुल एव च ॥ २० ॥ त्वं प्रह्लादः लमकृन्
त्वं ध्रुवस्त्वं गजेश्वरः ॥ लमुद्रबोसि मे भक्तस्त्वं किं नीटी यु मां
स्तथा ॥ २१ ॥ अजामित्रो द्रोपदी च भक्तो मे त्वं विभीषणः ॥ त्वं दृष्ट्वा
मे मतो हर्षं गच्छति स्म निनंतनं ॥ २२ ॥ अजामित्रो द्रोपदी च
मदुःख व्यपत्तारण्य विर्मिता हनितांगता ॥ गवां कोटि सहस्रा
तां हयानामयुतं तथा ॥ २३ ॥ सुवर्षा तिरुदात्तानां समं मांगल्य
बंधनं ॥ कन्यां दृष्ट्वेति संतोषं लभसे तात्र संशयः ॥ २४ ॥ इति
तेन समाहृता बहुला वाक्य मब्रवीत् ॥ बहुला ॥ कुजास्ते
जगदा धान तव माया प्रदर्शनीति ॥ २५ ॥ तं मार्गं वद गोविंद
गच्छामि कन्या निधे ॥ साका पूर्व किमर्थं च कन्यका जनिता भुवि ॥ २६ ॥

प्रकृत कार्योपयो गि देवनरप पूर्वा बुबन्धा शयाच पृच्छति ॥ क्व
सेति ॥ सा तवापि मतो हना कन्या पद्मा पूर्वं पूर्वजन्म नि का किं स्व
नपा किं ना म्नी कि मा चाना किमर्थं कस्ये प्रयोजनाय भुवि जनि
तास्तीति शेषः ॥ विनं चेश विनतां प्रि सनो नहः ॥

भ. पु. ब्रह्म रुद्र वंदित पादकमलः ॥ अतः धनष्ठी सखीं बकुलां प्रति ॥ मंदवचनं ॥ वे. १
 हर्षकानि बाक्यं उवाचेत्याह ॥ उवाचेत्यादिता ॥ शुभां शुष्कतं शुभकानिष्ठी ॥
 जनिं उलसिं प्रादु भवामिति यावत् ॥ अवतानमुपागतः ॥ अहमिति शेषः ॥
 बामनातु शुष्पात् सपितुर्वचनमिति ॥ सोहं पितुर्वचनं श्रुत्वा भार्म्या
 सी तया भ्राता लक्ष्मणेन च सह दंडकान्धं ॥ अयोध्याया आगतः ॥ पुनः
 खिति ॥ पूर्वमेव ॥ विवाहात्पूर्वमेवेति यावत् ॥ कृत इति वा ॥ लोककंटकः ॥
 नावलो नाक्षसः ॥ लोकभर्तुर्मम सतीं हृत्वा लंकां गंतुं अवर्तत आसीत् ॥
 अनप्यागमनं पुनननुकूलं जातमिति भावः ॥ तत्रापि वने शीतया प्रेयितो
 लक्ष्मणो नुजोपि शीताचोदनेन पूर्वमेव वनं गतमग्रजं सोऽनुप्राप्तः
 शीताप्रेयणां तादृशमिति भावः ॥ तत्कालं ॥ तं चायुं कालं च ॥ तत्कालं ॥
 दिनर्गकं ॥ कालमोक्षं ह्य नाक्षसेन्द्रः सनाबलो विदेहपुत्रीं च्छायासीतां
 विमानमानोप्य विहायसा गंतुं उत्सपात् ॥ तदा जटायुमुत्थे नभे भजे
 शीतामाचकर्ष तदा सार्त्तनाबमकनोत् ॥ इति मध्ये बाक्यशेषः ॥ तदा
 र्तनाबं आर्त्तः पीडया भयं आर्त्तः सन्नासी नावश्रंतं ध्वनिं श्रुत्वा सु-
 स्वनं नोदत् ॥ वनांतनस्था ॥ तद्वनसमीपान्यवने विद्यमानाः ॥ तद्वनस्था
 नावणभयान्नपुनस्पर्दिने ॥ तथैव नामागच्छैः ॥ तमुग्रतेजःकर्मणिं
 जनस्थानं रुद्राद्रुमाः ॥ समीक्ष्य न प्रकंपते न प्रवानिच मानतः हृत्वादि-
 ता ॥ विदिताः ॥ संजात संविदः ॥ वनौकसः ॥ वनदेवता गिनिनदी वृक्षपक्षि
 मृगादयः ॥ विचिक्कुरुः ॥ क्षिप्रं नामागच्छंश्चं शीतां हनित नावण इत्या-
 येवमाह्वया मासुः ॥ ४२ ॥

६

तद्वन्तमखिलं ब्रूहि सत्येनममकेशव ॥ तयाह्वये जिनं शु विनतां प्रि-
 सनो नृः ॥ ३७ ॥ उवाच मंदवचनं बकुलां धनष्ठी सखीं ॥ शुभुवाते
 पुनावृत्तं पद्मावत्या जनिं शुभां ॥ ३८ ॥ तेतायां नामनरूपेण अवतान
 मुपागतः ॥ सपितुर्वचनं श्रुत्वा दंडकान्धमागतः ॥ ३९ ॥ लक्ष्मणेन
 सह भ्रात्रा सी तया भार्म्या शुभे ॥ पुनातु नावलो नाम नाक्षसो लोक-
 कंटकः ॥ ४० ॥ लोकभर्तुः सतीं हृत्वा लंकां गंतुमवर्तत ॥ लक्ष्मणोप्य-
 ग्रजं प्राप्तः शीतया प्रेयितो वने ॥ ४१ ॥ तत्कालमागच्छंश्च नाक्षसेन्द्रो
 विमानमानोप्य विदेहपुत्रीं ॥ तदार्त्तनावं विदिता वनौकस्तं विचक्र-
 शुस्तत्र वनांतनस्थाः ॥ ४२ ॥

तद्वाक्य माकर्ष्य हृविर्भुजोपि पाताळलोकादपगाहनातं ॥ समामांत
दुना धर्ष आकर्ष्य तंच जानकी ॥ संभाष्य नावणं कून पाताळमुपगम्य च ॥ ५३ ॥
नावणेन सुपापेन सहितः सीतयातया ॥

तद्वाक्य माकर्ष्य हृविर्भुजोपि पाताळलोकादपगाहनातं ॥ तत्त्वाभिमाहितया
सन्निहितत्वात् ॥ तद्वाक्य माकर्ष्य ॥ तेषां तत्तदेवतादीनां वाक्यं श्रुत्वा ॥ हृविर्भुजः ॥
मूलविभुजादित्वात् ॥ अग्निः पाताळमेकात् अपगात् ॥ अत्र भाव आर्षः अप-
सर्वं पविर्भुज्य आपेत्यर्थः ॥ यद्यपि अग्निहोत्रशालाया मेवाग्निवसिततयापि
पाताळाग्निरप्योग्निः नावणस्येन्द्रजितश्च मानणहोमादिष्ठानतया पनमभित्तं ॥
किंय तस्मिन्दिने पाताळग्निवासः ॥ अपिच वेदवत्यां नावणमानषाय पाताळ
ज्जावेव स्वदेहहृविर्भुजः ॥ उत्तम पाताळे ज्ञांकागमतोयेकांशेन वेदवत्या
स्थितिः ॥ अत एतैः ॥ कान्छैः पाताळादागमतं इति बोध्यं ॥ शालास्थोग्नि
र्मध्य हृष्टिरुदासीनः पाताळग्निस्तु शुक्रवन्मित्रं ॥ इति ॥ आगतः किमकी
दित्यत आह ॥ समामातमित्यादिना ॥ समन्धादिसन्तानुयुक्त तयायातं तंका-
या आगतं ॥ जानकीं श्वायासीतां ॥ आकर्ष्य तं दुना धर्ष्य च ॥ दुग्ग्रहमपि ॥
संभाष्य ॥ हे नावणो दानीं पनमभित्तैषा मया तव वश्यमुपदेष्टव्याति वचना-
ति संति ॥ अत्र क्षणं स्थातुं अनुयितं अतो ममावासं पाताळमागच्छेत्तेषां
कूनमपि संबोध्य ॥ तया ॥ या ॥ सुपापेनाति पापेन नावणो न तथा नो पिता ॥
तया ॥ वनगमतोपक्रमे निज सीतया प्रदुर्भूत देवमाया सीतया इदानीं
निर्मिता श्वाया सीतालिका तया सीतया नावणेन च सह पाताळमुपगम्ये-
व ॥ नावणं बोधयामास ताना वाक्यगणैः सहेति ॥ ताना वाक्यगणैः ॥ नाम-
नाभ्यामनामाम श्रीनामायात्ममूर्तये ॥ जानकी देह भूषाय न हो घ्नाय
शुभं जिते हत्यादि वेदवाक्यैः सुलभाः पुनश्चानाजन्तततं प्रियवादिनः ॥
अप्रियस्य च पथस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ जीवितं सुखं चैव नाज्यं
चैव सुदुर्लभं ॥ यदीच्छसि चिनं भोक्तुं माकृधानामपि प्रियं ॥ इत्यादि-
मानवीयमालम्बयत्कुंभकर्ष विभीषणादिकाक्यमूलभूतवाक्यसमूहैः ॥
सह ॥ ताना सुहृदं धु सुभ्रातृगुणमित्रत्वाद्यनेकप्रकारेणातेककेशस्थानं
प्रदर्श्य हितमुपदिदेश ॥ तथापि नावणस्यायं सहजो दोषः ॥ स्वस्पाहानं
निहानिभिः पपेन कृत्वा पतिग्रहः ॥

नावछं बोधयामास ताता वाक्यगणैः सह ॥४४॥ इयं जनक पुत्री च
विष्णु पत्नी जनेश्वर ॥ नाघबस्वयाद्गृहज्ञानकीं मम सन्ति धीः ॥४५॥

अन्ते

द्विधा भज्येय मध्येवं तन मेयंतु कस्य चित् ॥ एषमे सहजो दोषः स्वभावो
दुनतिक्रमः इत्युक्तेः ॥ अतो नतत्पनि जग्माह ॥ अथाग्निनाह ॥ तर्हि तथाऽ
स्तु मर्त्यं मया त्वं पाताळमुपातीत स्तर्धं मं तना गच्छेति तया सीतया
सह नावछोपवनकं प्रवेशितः ॥ अथांत गृहेऽपन सीतेव भासमानां पूर्व
कृतमुगे तं राप्ताग्नेो विसृष्टदेहां वेदवतीं ॥ तामपि च्छायाकृपां दृष्ट्वा
केयमिति प्रप्रच्छेति वाक्यशेषः ॥४४॥ अथाग्निनाह ॥ इयं जनक पुत्री च
विष्णुपत्नी जनेश्वर ॥ इयं जनपुत्री च विप्रपत्नी जनेश्वरः इति पाठांतरं ॥
विप्रपत्नी जनेश्वरेति च ॥ हे जनेश्वर ॥ नक्षो जनेश्वर ॥ जनक पुत्री ॥ विष्णु
पत्नी च ॥ इयं च ॥ इयमेव ॥ तर्हि कैषेत्यत आह ॥ जनक पुत्री चेति ॥ पुत्री च ॥
पुनर्लिकेति यावत् ॥ सूर्यपत्न्या संतया निर्मित च्छायेव मतो मयीकांति
शीतेति यावत् ॥ च शब्द इवार्थे ॥ कथं सौषा ॥ तव पद्मा गतेत्यंत आह ॥
नाघव इति ॥ मदा मदा नामः सह लक्ष्मणो विपिते संचनन्तास्ते तथा
जानकीं लब्ध्वात् नक्षत् ॥ मम सन्ति धी संस्थाप्य ॥ स्वाहायां सन्निवेश्य
संचनन्तास्ते इति योजना ॥ अतः सा मद्गृहे पूजितास्तीति भावः नक्षन्ति
ति हेतो र्ज्ञता ॥ तर्हि मामपि अंकमानोपयामीत्याह नावछाः अथाग्निः ॥
न्यास भूता वैदेही मयि विन्यस्ता न्यासस्य प्रत्यर्पणं न्याय्यं ॥ अन्य
था कृतं घ्नतास्यात् ॥ अस्तु तव तथा मम काहानि नित्यत आह ॥ शि
ष्योसि पनमोदान मम कल्याण नावछं ॥ इति हे नावछा अन्येषां देवा
नां अकल्याणोपि मम कल्याण ॥ अभ्युदय हेतो ॥ अन्येषां सर्वस्वप
हार्यपि मम पनमोदान ॥ अदेय प्राणा नर्पि हातः ॥ अन्येषां शास्तापि
मम शिष्योसि ॥ हिता हित प्राप्ति प नि हा नो पायं उपदेष्टु मदीसि ॥
एतावतं कातं अतो मयि तैतन्तबोधितमिति शिनसि हस्त विधाय
कपोतो स्पृष्ट्वा मयाच इति भावः ॥ तर्हि तामेव देही त्पादेति वाक्यशेषः ॥
४६ ॥ अथ किमभूदित्यत आह ॥ स्वाहाया मिति ॥ स्वाहायां सन्निवेश्या
थ ताम्ना वेदवतीं शुभ्रां ॥ शीताकृतिं ततः कृत्वा मायया मेषवाहनः ॥
दशवर्गो विशेषण भक्तिवै नावछस्य चेति ॥ अत्र पाठांतरं

म

भ. पु. स्वाहाया सन्ति वैश्येति ॥ इना वग्ने वि शेषेष्ठितिच ॥ अथ मेषवाहनः ॥ वै. मा
 दिन ष्यनेताः ॥ अया सीतां स्वाहायां सन्ति वैश्य ॥ तदंतर्हित निज सीता प्रभवे
 क भावं प्राप्य ॥ ततो मायया नक्षो व्यामोह नकार्यं दै व्या तिज शक्त्या ॥ वेदाया
 अपि नावणः साक्षादृशं सं भाषणा नर्तु इति शीताकृतिं दिन ष्य ज्वाला मायी
 शीता पुनः ठिकां कृत्वा ॥ नाम्ना वेदवतीं शुभां तिज वेदवतीं स्वाहायां सन्ति
 वैश्य तदंतः सन्निहित निज शीत यै की भावं प्राप्य इषदस्ति इषदपि
 नास्ति इत्येवं यथाकार्यकालं इषक्तुं सन्ति धाप्य व्यवहृतं सि ध्ये इन्द्र
 मा वैश्य नावणाय ददा वित्तार्थः ॥ इना विति पाठे ददा विति शेषः ॥ ४७ ॥

कि

संस्थाप्य विपिनैनामः संचनस्तत्तुल्यमथाः ॥ शिष्योऽसिपुनमोदान
 ममकन्याया नावण (कावण) ॥ ४६ ॥ स्वाहायां सन्ति वैश्मथ नाम्ना
 वेदवतीं शुभां ॥ शीताकृतिं ततः कृत्वा मायया मेषवाहनः ॥ ४७ ॥
 अग्नौ विशेष्टेण भक्तिर्वै नावणस्यच ॥ तस्मादग्निं वचः श्रुत्वा
 जानकी मनसा स्मरन् ॥ ४८ ॥ अहस्तां मन्यमानोऽसौ नावणो मोहदुर्धितः ॥
 लंकां गत्वा शोकवने शिंशुपा वृक्ष मूलतः ॥ ४९ ॥ स्थाप्य सीताकृतिं
 क्रून् इन्द्रा विशां सनाक्षसः ॥ नामो गत्वानु तं तृत्वा नावणं सगणं खलं ॥ ५० ॥

पुनं दुर्विनीतस्यैवं नीतिमार्गे कथं प्रवृत्तिर्न भूदित्यत आह ॥ अग्नौ विति ॥
 नावणस्यच सकललोक विनावणस्य क्रून्स्यापि अग्नौ विशेष्टेण भक्तिः ॥
 विशिष्टा भक्तिः इतिवै प्रसिद्धं ॥ नावणस्य बान्धव्यर्जुनादिभ्योऽपि अग्नेः
 साहित्वात् ॥ अयं भावः नावणस्य दिक्पाला इन्द्रादयः शत्रवः ॥ कोणपाः मि
 त्राणि वायव्यस्यै कोनपंचाशन्मनदंतर्गतस्य प्रधानवायु भिन्नस्य दितिपुत्र
 त्वाद्वैश्वत्वा न्येति भावः ॥ तत्राप्यग्निना पाध्यायः इति ॥ तस्मादग्निं वचः
 श्रुत्वेति ॥ किंवा भवतु गुणवचः श्रोतव्यं तद्वितीर्दकं भविष्यति इति अ
 भिवचः श्रुत्वा जानकीं मनसा स्मरन् निजातादृशी इयं च कीदृशी तिपुत्री
 शां चकानेति शेषः ॥ तदा तदाकृति सन्निहित यथाकार्यकालं या कलया प्रा
 पित मोहेन दुर्धितः तृष्टे भूत् अतएवाहः अजातन् ॥ तां आकृतिं मेव ॥ तां
 शीतां संलितं मन्यमानः असौ नावणः तामादाय अंकमानोऽप्यलंकां
 गत्वा अशोकवने ॥ शिंशुपा वृक्ष मूलतः ॥ अगन् वृक्षमूले ॥ इन्द्रा विशां
 शीताकृतिं सीता प्रतिमां ॥ स्थाप्य ॥ संस्थाप्य ॥ न्यबार्थः ॥ ससूत्रेनाक्ष

अ.पु. भंतः पुनं प्रविवेशेति शेषः ॥ ६० ॥ अथ जगन्ताथोनामः ॥ नु सेतुना ॥ वे.मा.
 तं कांगत्वा ॥ खलं ॥ उक्तेपि त्रिते दुर्जनं सगणं नावणं बृत्वा शीतां
 प्राप्य अयोध्यां पत्यपय्यतेति प्रसिद्धत्वा श्रुतमिति शेषः ॥ एत
 न्मध्ये किंचिद्ब्रह्मस्य मभूदित्यत आह ॥ तत्रेति ॥ लोकापवादेन ॥
 लोकः अहजतः ॥ तस्य ॥ अपवादेति द्वा ॥ तेन ॥ दीर्घकालो धिता
 येयं नावणांतः पुनं शुभा ॥ बालिशः खलु कामानामो दशन भालजः ॥
 इति वक्ष्यंति मां संतो जानकी मविशो ध्यति ॥ अस्यार्थः ॥ नावणांतः
 पुनं इमं य शुभा सुंदरी दीर्घकालो धिताय ॥ यदीयं दशन भालजो नामः
 स्वीकरोति ॥ तद्विकामात्मा बालिशः ॥ इत्यत्रावक्ष्यंति संतस्तु इयं
 नावणांतः पुनं दीर्घकालो धितायि शुभांततः ॥ पयि शुद्धा ॥ तयापि ॥
 ययु विशो ध्य स्वीकरोति तद्विकामात्मा बालिश इति वक्ष्यंति ॥
 इति सङ्गः बाध्यो भविष्यामीति यावदिति ॥ यद्वा लोकापवादेन ॥
 लोक आलोको सर्वमाया निर्भेदि दर्शनं तेन अपवादे बाधः ॥ तेन ॥

सीतां प्राप्य जगन्ताथ अयोध्यां प्रत्यपय्यत ॥ तत्र लोकाप
 वादेन शीतामग्नौ प्रवेशय ॥ ६१ ॥ शीताङ्गं तदा दृष्ट्वा
 उवाच निज भामिनी ॥ कासादेवी तव समा तव रूपं सम
 त्विता ॥ ६२ ॥ तज्जाते हं वसंती तं चंद्र बिंबा न तं शुभां
 नाघवेष्टे न मुक्तासा जानकी वाक्य मग्न वीत् ॥ ६३ ॥ मदुखं
 भो तया भुक्कं यन्ति मितं दयापन ॥

तेयं सीता किंतु तदा कृति न गते यीति बाधेन ॥ शीतां ॥ आग्नेयं तदा
 कृतिं अग्नौ प्रवेशय स्वीकन शासमये विनश्येताः स्वकृत हि न
 उभय स्वज्वाला मयीं माकृतिं स्वीकृत्य तत्सन्निहितेष लज्जंति
 ज वेदवत्या संमेल्य स्वाहांतर्हित निज देव माया शीतां निजवे
 दवतीं च नामास्तु वन्द्यमा मासेति संदर्भ शेषः ॥ ६१ ॥ ततः
 किमभूदित्यत आह ॥ शीताङ्गं दृष्ट्वा ॥ शीताया रूपं दृष्ट्वा ॥
 तयोः स्वरूपैक्यात् ॥ दृष्ट्वा ॥ तदा निज भामिनीं ॥ मय्यदोषे
 कुतो नोष इति द्विषीकृत कोपात्म क मता क्रुधा तवती ॥ निजामु
 वाच ॥ दर्शयन् लोक संग्रहमुवाचेत्यर्थः ॥ किमिति ॥ कोसेति ॥

भ.पु. सा अपूर्वा ॥ तव सम ॥ देशकालगुणावयो वस्था शीतलतः समावे.मा
 तव नरूप समन्विता ॥ त्वत्समाकान ॥ देवी ॥ का ॥ किमाख्याकुत्र स्थि
 तेत्यर्थः ॥ सर्वज्ञातं विडे बन् मात्र मिद मि त्यादि दीर्घ्यमा शी तमो
 हे आह ॥ न जान इति हे वनांगे ॥ अंगने ॥ चंद्र बिंब ति भां नाकाचं
 द्र ब्रह्मि खिळ मनो ह्ला दिनीं ॥ सुभां कल्याणीं ॥ तां ताहं जान इति
 कुपित शीताकोपशान्तये उवाचेत्यर्थः ॥ ततः ॥ किमित्यत आह ॥
 नापवेणेति ॥ स्पष्टोर्थः ॥ मद्दुःखमिति या पुनाकृतमुगे बाहृस्थ
 ल्य कुना ध्वजसुता नाम्ना वेदवती नाम तभा प्रसिद्धा सती नावण
 स्पृशी तंतनं अम्नो देहं विशोध्य स्वाहायाः सन्निधौ स्थिता ॥
 तया वेद्या ॥ यन्निमित्तं ॥ निमित्तपर्याय प्रयोगे सर्वा सांप्राय दर्शनमिति वा
 दैर्निकाद्यैस्ते प्रयोजनाय ॥ मद्दुःखं ॥ ममैवानुभूयमानं ॥ कष्टं ॥ यद्यस्मात्
 भुक्तं ॥ अनुभूतं ॥ तत्तस्मान्ममैवानुभूयमानं सुखमनुभविष्यसीति मया
 वनदानात् ॥ हे दयापन तामंगी कुर्वित्याद्या हेत्यर्थः ॥ इति दत्तवनापूर्व
 मया ऋग्म्याच सुंदनीत्याद्युक्तैः ॥ ६५ ॥ एकपत्नी व्रतमिति ॥ एकपत्नी
 व्रतं मेयकृतं जानासि भामिति ॥ द्वापनेन कनोमीति बहूनां वनदोयतः
 इति ॥ एकपत्नी व्रतं ॥ एकैव पत्नी धर्मस्य ॥ सत्यपि विभवेऽन्याजब
 न्न भोगाय द्वितीयादिः ॥ इति पुंसः ॥ नाजपुत्र्यपि नाजपत्यपि पत्युर्ग
 वत्सीवा धुनमेकैव पत्नी भूत्वा प्रिय इति स्मियोपि एकपत्नी व्रतं ॥
 एकैव पत्नी एकपत्नी तत्साध्यत्वाद्भवति तथोपचर्यते ॥ एकपत्नीय
 तत् व्रतंच एकपत्नी व्रतं ॥ सर्वभाग्यं ममैव स्यात् स्वयमिदं दिनेषु पति
 मानकनीत्याद्युक्तैः ॥

नाम्ना वेदवती नाम स्वाहायाः सन्निधौ स्थिता ॥ ६५ ॥ तामंगी
 कुनगोविंद विवाह विधि पूर्वकं ॥ इति सीतावचः श्रुत्वानामो
 वचनमब्रवीत् ॥ ६६ ॥ एकपत्नी व्रतं मेयकृतं जानासि भामिति
 द्वापनेन कनोमीति बहूनां वनदोयतः ॥ ६५ ॥ तव वाक्यं कनिष्ठा
 मि अष्टाविंशति मेकलो ॥ तावदेषा ब्रह्मलोके ब्रह्मणा पूजि
 ता वसेत् ॥ श्रुत्वा दशममेवाक्यं जगाम भवतं विधेः ॥ ६६ ॥

तथावेत्यं योजना ॥ हे भामिति ॥ अयं ॥ अष्टाविंशति तमे त्रेतायुगे ॥

अ.पु. मे ॥ एकपत्नी व्रतं यावद्वतानं कनो भीत्येवं कृतं संकल्पं त्वं जानासि ॥ वे.ग.
 अहमपि ॥ त्वमिव त्वत्सहचर्यात् वेद्यापि एकपत्नी व्रतं कृतं जानामि ॥ ६
 द्वापने अष्टाविंशति पतो हं बहुतां स्त्री जन्तां वनदः पतित्व वनदः ॥
 अतो द्वापने एकपत्नी व्रतं न कनो मी ति ॥ कृतं च जानासि ॥ अतस्तव
 वाक्पुं ॥ अष्टा विंशति तमे ॥ अष्टाविंशति तमे कलौ कनिष्ठा मी ति ॥
 तावदिति स्पष्टोऽर्थः ॥ ६६ ॥ कान्ठमिति ॥ पद्मावत्याः कान्ठं ॥
 जतिकान्ठं ॥ हे सुव्रते ॥ तव तुभ्यं मया भाषितं ॥ एतत्सत्यं भवत्ये
 वेत्याह ॥ नमे इति ॥ मेवाक्यं कदापि केनापि असद्वृत्तं न भूमादि
 ति वेदविदः ॥ इत्युवाचेति पूर्वोक्तत्वात् ॥ ६७ ॥ अते दं बोध्यं ॥ वन
 गमनात्पूर्वं नाम मनो हनन्ना सीतानक्षः संहानोपमो गि न क्षो व्या
 मो वृत्ताय वतगमनो परम ॥ देवमामैव तिलोत्तमेव तानामुज्जीवप्रादु
 र्भूतं रूपं विशेषासती नाम मनुगता ॥ सा पुनर्जनस्थाने नामैतद्भूषणं
 वने गते न हिते देवमाया जानकी नावण मल्लिक्य अग्नि होत्र स्यादिति
 मुवाच ॥ मनो मया अध्यासीताया नावणमहं मोहयामि ॥ अहं च तव
 सन्निधौ स्नातुं तर्हि ता पाताके बसामि ॥ त्वं च मनो मया तया सह
 नावणं पाताळमानीय स्वज्वाला मयीं मत्पुत्तकिकं कृत्वा नावण मे
 वृत्ताय ॥ वेदवत्या एकां कलौ यथाकार्यं कालं सन्निधाप्येन्द्रमविश्य
 मन्माया शक्योपो द्वलितया त्वन्मायया तं मोहयित्वा दृष्ट्वा अथ
 नावणं वधांते नामो मत्पुत्तकिकं च दृष्ट्वा ॥ अहो किमिदं स्त्रीणां
 मनीयसी मोहन शक्तिः ॥ एवं बहु विधं विंता शोकवान्निबध
 बानन संमेज्जन्तीता त्वेषणा सेतुबंधनानेक नक्षो हनतादिपनि
 श्ममेपि स्नात तद्धा मामपि मोहयंत्या निघृणाया एवं कुटिलया
 जीतया किं प्रयोजनमिति यदा मह्यं कुप्यति तदा तं स्तुत्वा मां
 वेदवतीं च देही त्युक्त्वा मनो मयीं अध्यासीतां निर्माय शालायां वि
 सृज्य शालाग्नि भार्या स्वाहा प्रभामां ॥ आत्मानं संतर्थाय पाताके
 स्वात्मक वेदवत्या सह स्थिता ॥ अयं नामो नावणं हत्वा कृतिमन्तो
 निवेश्याग्नि दन्तं शीता द्वंद्वं ददर्शेति उवाच मंदवचन मित्यादि
 शीता द्वंद्वं तदा दृष्ट्वेत्वंता खंडार्थः ॥ ६८ ॥ उक्ता भर्मा नोक निचिसुना
 ण बाक्या नि लिख्यंते ॥ तथाहि ॥ नामायणे ॥ नाम स्पृष्टमिता
 भार्या नित्यं प्राणसमा हिता ॥ जनकस्य कृते जाता देवमामैव निर्मिता ॥

भ.पु. सर्वलक्षण संपन्ना तानीष्टामुन्तया वधूः ॥ शीताप्यनुगतानाम् ॥ वै.मा.
 शशितं नो हि णी मयेति ॥ छ ॥ तथा ह्यग्नेये ॥ अग्नि होत्र स्थितं
 वह्निं जगत्सा सिद्धा मीश्वरं ॥ विदित्वा प्राञ्जलिं विष्णुं लोकसंग्रहम्
 ब्रवीत् ॥ ॐ अग्ने गृहपते कर्म साही मध्यस्थ दृग्भवात् ॥

कान्छां पद्मवत्यास्तु भाषितं तव सुव्रते ॥ न मे वाक्य
 मसद्भूयादिति वेदविदो विदुः ॥ ५७ ॥

हितकानीच लोकातां अहं गृहपतिस्त्वया ॥ नक्षणीया प्रमत्तेन यन्म
 या त्वंच न हितः ॥ त्वनेजसि विलीनास्यां यावद्गामजमाद्रुणे ॥ कैटि
 ल्यं दर्शयन्स्त्रीणां यदा कुप्यति मां हविः ॥ नामायार्पय मां भद्रस्त्वा
 तं लोकसन्निधौ ॥ इत्युक्त्वा सा प्रभावेन प्रतिबिम्बमनोमयं ॥ यथा
 नभं यथा वेषं कल्पयित्वा त्रिसुन्दनं ॥ बह्मवाध्यादयंती स्वमात्म
 नं समुपस्थिता ॥ यथैव मातनं पुत्रः पितरं पारुष्ये च्छुचिः ॥ तथा
 नक्षत्रैर्देहीं विनीतोऽग्निः स्वतेजसा ॥ अथ माया मयी शीतापन
 मार्येय संस्थिता ॥ ददर्श संयतं तं मानीचं निर्गता बहिनित्यादि
 वनाहे ॥ पुनान्नेतामुगे पुण्ये नावणं वृत्तवानहं ॥ तदा वेदवतीकन्या
 साहाय्यमकनोऽस्मिन् ॥ शीतानूपा भवत्सुहृदी जनकस्य महीतजा
 त् ॥ गते मयितु मानीचं हंतुं पंचवटीवने ॥ ममातुजोऽपि मामेव
 शीतयाचोदितो ययौ ॥ तदंतरे नाक्षसेंद्रे हर्तुं शीतामुपाययौ ॥
 अग्नि होत्रगतो वह्निः तं ज्ञात्वा नावणोद्यमं ॥ आदाय शीतां पाता
 ले ॥ स्वाहायां सन्निवेश्य च ॥ ते नैव नक्षसा स्पृष्टां पुनारवेदवतीं शुभां ॥
 अग्ने विस्मृष्टदेहांतां शप्त्वा तं नावणं पुनः ॥ शीताया नृपसदृशां
 कृत्वाचैर्बोद्धा सर्जह ॥ सा नावणं वृता भूतालंकायां सन्निवेशिता ॥
 हतेतु नावणे पश्चात्पुनर्नग्निं विवेश सा ॥ अग्निस्तु नक्षितोऽहमीं
 स्वाहायमास जानकी ॥ दत्त्वास्तु त्वाचं मामाह शीतया सहितं शिखी ॥
 इयं वेदवती देवी शीतायाः प्रियकानि णी ॥ शीतार्थं नाक्षसं गृहेतेन
 बंधीकृता स्थिता ॥ तस्मादेतां वनेष्वेव प्रीणयत्वं श्रिया सह ॥ इति वह्नि
 वचः श्रुत्वा शीतामामवदत् शुभा ॥ मम प्रीतिकना नित्यं इयं वेदव
 ती विमो ॥ पतं भागवतीं देवीः वदतां वनयप्रभो इत्यादि ॥ सूत्रपाल
 भेदवत्पाठभेदः ॥

अ. पु. श्वेद भेदात्ता पुः ॥ अत्र पाठ भेदेऽर्थ संगमन प्रकारो निरूप्यते ॥ स्वाह वै मा
 या सन्निवेशेति पाठे ॥ त्विर्भुजः तथा शीतया ॥ सुपापेन नावधेनय सह
 पाताळ मुपगम्य ॥ स्वाहया हे स्वाहे ॥ अहं नावधं ॥ बहिनेव बोधया मि
 लंच सांख्यंती मातेवा गत्य शीतां शिशु मिबोद्धृत्यं तन्निवेशं निवेश्य
 स्वप्रभया अधादेत्युक्त्या स्वाहया ॥ सन्निवेश्य ॥ अंतर्निवेशं निवेश्य
 नाना वाक्यगणैः सह हे जनेश्वर इयं जनकपुत्री विष्णु पत्नी ॥ किंय
 त्वद्गयाज्जातकीं नष्टं नाघवः मम सन्निधौ जातकीं न्यासन्प्रेष सं
 स्थाप्य सलक्ष्मणो विपिने संयनन्वर्तते ॥ किंय हे नावध ममलं पनमो
 दान कल्याण शिष्यो सि हृत्येवं नाना स्ववाक्य गणैश्च नावधं बोधया
 मासेति ॥ तद्वक्तृनाकर्तृत्वाभ्य स्वाहया सन्निवेशेयं त मेकवाक्यं नया
 योजनेति ॥ अपं भावः ॥ विष्णु पत्नीत्वा जगन्माता न प्रधर्षणीया ॥ ममि
 न्यासतया न्यस्तत्वात्मया न त्याज्या ॥ त्वं म द्विनयग्राही ॥ तस्मादयं उद्यो
 गो निकर्तनीय इति ॥ नेतज्जग्राहनावधः ॥ अथ मेष वाहनः ॥ ततः हो
 र्जन्यात् ॥ मायया ॥ मोहन राक्या ॥ ताम्ना वेदवती ॥ शुभं शीताकृतिकृत्वा
 तत्पुनः क्रियायां सलक्ष्मणो सन्निधाप्य ददा बित्यर्थः ॥ शेषं पूर्वनीत्या
 संगमनीयं ॥ १ ॥ एतन्मध्ये विप्रपत्नौ नेश्वर इति पाठ भेदोस्ति ॥ तस्मि
 न्संगमन प्रकारः ॥ इयं जनक पुत्री नेश्वरः नामश्वैतौ विप्रपत्नौ ॥ मृ
 गया कर्तव्येति जानकी नामो नकर्तव्येति विरुद्ध भाषिणो बभूवतु निति
 शेषः ॥ अथ नाघवस्त्वद्गयाद्र हन्ति त्यादि शेषं सुगमं ॥ अस्मिन्पथे
 ग्रंथांतन संवादोस्तीति ध्येयम् ॥ २ ॥ विप्रपत्नीत्यस्मिन्पाठे प्राथमिकीं
 भिन्न भिन्न वाक्य योजन नीति मनुसृत्य संगतिः कार्या ॥ तथा हि ॥ नाव
 धः शीता द्रुं द्रुं तदा दृष्ट्वा कैवेति पप्रच्छ ॥ तदा तम ग्दिनाह गुह्य भाष
 या मोहयितुं ॥ उभे अपि अध्यायानपे शीतावेदे ॥ व्यत्यस्य ॥ इयं जान
 कीति वेदो जानकीं च विप्र पत्नीति ॥ नावधस्तु गुदोक्त्या भ्रान्तः ॥ किं
 मिति ॥ शीता ॥ मां मोहयितुं कांचन स्वसखीं विप्रपत्नीं पनव्या मोहन
 दक्षां वनेजच्छंद मित्वा तत्र शाखायां भियोज्यां तर्हि तासीत् ॥ तदजा
 नन् अहं विप्र पत्नी मेवातीत वा निति ॥ भ्रान्त्यर्थात्पत्नीकत्वा न्न भ्रंशं
 तन संवादोपेक्षा ॥ नचा गेन नृत भाषित्वं ॥ विविशिष्टः प्रकृष्टः ॥
 विश्वासे प्रथ्य तथा विशिष्टेषु प्रकृष्ट इति वा विप्रो विष्णु ॥ तस्य
 पत्नीत्यभिप्रेत्य प्रत्युक्त्वात् ॥ अकम् प्रवि संभूमेत्यादिः शेषं प्रायमि
 क योजनावत् ॥ २ ॥

भ. पु. हुनावगन्तविति पाठस्य तु वास्तवार्थेऽर्थसंगतिः ॥ तथा हि ॥ नावणोऽर्थः ॥

कंपनवचः श्रुत्वा शीताह्वयो युक्ते मानीयेन निवानितो निवृत्तः पुनः
सनकुमानो ह वृत्तांतमनुस्मन् पुननागते मानीयेन पुनः निवार्म
मात्रोपि पनमार्थे गूढाभि संख्या अतिवृत्तः शीतामाचकर्ष ॥ तदा मि
र्मध्यमलोका भाग्यविभवाच्छिष्यो न निहो भवेदिति घृणया नाना

भक्त्या बोधयामास ॥ तथापि नावणः सर्वमिदं तृणीकृत्य काममुख्य भक्त्या
शीतामादाय ॥ द्वेषमुख भक्त्या नाम शानाहतः पार्षदतां प्राप्नुयादि
ति इयं न त्याज्येति ॥ तदा हासितः ॥ इयं जनकपुत्री विष्णुपत्नी च
त्वां वनवच्छ्रवा मत्सन्निधौ स्थिता सैषा येकं तेजः ॥ नाश्रुमान्न मंत
मेतयोः पनंतु नाघवः त्वद्गयात् ॥ त्वां न हन् जानकीं मम सन्निधौ
संस्थाप्य विपिते संचरन् वर्तते त्वं च मम पनम शिष्योसि तवाति
ष्टं मा भूत् अत इयं नानेया ॥ अथ स्वाहा यां तां निवेश्य ॥ ततो मेष
वाहनः ॥ स्वसामर्थेन शीताकृतिं कृत्वा नाम्तावेदवतीं तत्रैककल्या
सन्निधाय ददाविति शेषः ॥ कथं तदाकृति मात्रेण शांत इत्यत आह ॥
हुनावगन्तावित्यादि ॥ हुनौ देवे विष्णो अज्जो गुणौ ॥ विशिष्टा भक्तिः
हुनौ द्वेषमुखी मुखतो नाक्षसत्वात् ॥ मुना उपसन्ति मुखी ॥ तस्मा
त्तद्वचः श्रुत्वा नाक्षस भावेन हृदयितो पार्षदभावेनामोहदुर्षितः
अत एवाह ॥ विष्णुमादात्म्यहानी ॥ असौ नावणः ॥ जानकीं मनसा
संस्मरन् ॥ मनसि निधाय ॥ तमेव आकृतिं मन्यमानः स्वाभीष्ट
साधनमिति जानन् त्वां गत्वित्यादि ॥ शिष्टं सुगमं ॥ त्वदस्य पर्यायः ॥
अस्मिन्तर्धे उत्तमकांडक भैव मानं ॥ छ ॥ यद्वा हुनते नौणादिकुः
प्रत्ययः ॥ हुनत्वज्ञानमिति हुनः ॥ तन्वत् ॥ हुन ह्वनः ॥ अस्मिन्तर्धे
प्रसिद्धिः प्रमाणं ॥ तस्याप्रयुक्तत्वं दोषः ॥ तस्य काव्य विषयत्वात् ॥
अभवा हुनते च इः नटे बर्धाद्योगे नैव हुनिर्ह्वनः ॥ नचरते
नानामृगादीनीत्यादिना विनो धः ॥ एतदस्य विष्णुादीनामेवा
दिनाग्रहणात् ॥ हुनि शब्दस्यात्युन्न प्रयोगदर्शनाच्चेति दिक् ॥ छ ॥
किं स्वल्पस्य विष्णुपत्नीत्युत्तरं ॥ किं नामिकेत्यस्य वेदवतीति ॥
कीदृशीत्यस्य तव समेति ॥ किमर्थं च निमित्तस्य मत्पत्नीत्व सं
पादनार्थमित्युक्तं भवति ॥ छ ॥ ६७ ॥ ततः किमित्यत आह ॥ श्रुत्वेति ॥
तज्जननं ॥ तस्याः पद्मायाः जननं जनिहेतु भूतं कर्म ॥

अ.पु. ॥ संसाधयिषित पत्रिषाय न साधन मेवेति श्रुत्वा सुकन मेतविति ॥
 अपनंद पूर्णा भवत् ॥ सारुक्षी भवा विष्णुनतस्तस्यास्त्व
 हान उचितः ॥ कीदृहतेति ॥ अदृष्ट श्रुत माहात्म्य श्रवणा द्वा श्रय
 विष्ट मनस्स बकुला श्रीनिवास सभाषत ॥ किं भाषतेत्यत आह ॥

श्रुत्वा तज्जननं कर्म बकुलातंद निर्भवा ॥ कीदृहत्समाविष्टा
 श्रीनिवास सभाषत ॥ ६९ ॥ गच्छामि नाजेंद्र समां सभासदेः
 संपूर्ण सर्वा र्थककप्र पूर्णा ॥ इत्येव मुक्तो भगवान्जगद्गुरुः संप्रे
 षय स्व तां बकुलां स्वकान्तात् ॥ ७० ॥ दिव्यां तुंगी मानोप्य नि
 र्मितां देवमायया ॥ स्वपुच्छनक्षत्रा मवां आरुह्य बकुला वदत् ॥ ७१ ॥

गच्छामीति ॥ सभासदेः ॥ सभास्तानिः संपूर्णाः संप्रितये सर्वा र्थाः ॥
 सर्व धनानि येषु तानि ॥ तथा ॥ ताति च ताति ककत्राणि च ॥ नाहा दुर्म
 स्थानानि ॥ तथा तैः पूर्णा ॥ यद्वा सभासदेः संनक्षत्रयनुर्विध पुन
 ष्यार्थ पूर्णा ॥ ककत्राणि च ते संपूर्णा सर्वा र्थाश्च संपूर्ण सर्वा र्थकक
 त्राणि ॥ ककत्राणि च तैः सापेक्षत्वात्समासः ॥ यो बन्धु भाजन
 योः पात्रं त्वथ संनक्षत्र वस्तुनि ॥ नृषि पात्रं दुर्मस्थाने ककत्रं श्रीषि
 भार्ययो विनान्ते नात्रार्थः ॥ मोक्ष संनक्षत्रं च तान द्वयेति ॥ संपूर्ण सर्वा र्थो
 विष्णुस्तस्य ककत्रं भार्या ॥ ते नैव पूर्णा सर्व संपदा इत्युक्तं इति वाच्यं ॥
 नाजेंद्रस्य सभा यस्यां सा तां नानायया पुनीं गच्छामीति आभाषतेति
 पूर्वोक्तान्वयः ॥ द्वितीय पादेंद्र बज्जेतन पादेंद्र वंशोपजातिः ॥ भिन्नैव
 दो भवानां वृत्तातां मेरुतेपि उपजातित्व संभवात् स्यादेंद्र बज्जाम
 दितौ जगौगः ॥ ११ ॥ स्यादेंद्र वंशातन जैन संयुतैः इति तन्मूलका ॥ १२ ॥
 स्वांश प्रतिपाद्य नाजवंश पुनयो र्मान्या भेयत्वं सूचनाय पांतु पय
 स्येव वृत्तनखना वैरायं बोध्यं ॥ अत्र मध्ये संदर्भ रोषः ॥ अभस्वभ
 चित्तः श्रीनिवासः स्वयं भुक्त्वा तदैव भुक्त्या तया ॥ स्वस्थ चित्तात्
 पुष्पेण प्रजापत्ययोगे गच्छामीति इत्येव मुक्तो भगवान्जगद्गुरुः
 दिव मायया देव व्या मोहित्या स्वेच्छया नि र्मितां दिव्यां देवानामप्युक्तं ॥
 गुंजाम णि समाकृतं ॥ तुंगी बडवां जातेति ति शोष आनोप्य स्व
 कान्तात् स्वकार्य नि र्मितात् ॥ तां संप्रेषयत् ततः किमित्यत आह ॥

भ.पु. स्व पुच्छेति ॥ पुनोगमा भावान् स्वपुच्छ एव नक्षको यस्मात्तां अस्मां वे. ॥
 ज्ञातिरुत्तरा दीयं बाधित्वा ऽ ज्ञादित्वा द्वाप आनृत्य बकुला अवदत् ॥ ६४ ॥
 किमिति ॥ मार्गमिति ॥ नृपपत्तनं ॥ पुनं ॥ इममेव प्रत्यक्षमेव ॥ वनं
 मार्गमागृह्य ॥ गत्वा गिनेस्तटाद्वनं ह्य पर्वताधः प्रवेशः कर्तव्यः ॥
 उद्योगः साहसं धैर्यं ॥ बुद्धिः शक्तिः पनाक्रमः ॥ अङ्गिर्मनुष्यं चिन्ता
 स्यात्सप्तमं दैवचिन्तनं मित्युक्ते दैवं चिन्तयति ॥ पर्वताधः प्रदेश इति ॥
 पर्वताधः प्रदेशे न कपिल पूजितः शिवोऽस्ति ॥ तत्र कपिलेश्वरसन्नि
 धौ ॥ असौ पूर्वदृष्टः ॥ तीर्थनाज आस्ते ॥ तत्र तीर्थपुंगवे ॥ मर्दर्थं
 मत्कार्यार्थं ॥ यथायोगं कल्याणं सिद्ध्यर्थं मिति संकल्प पूर्वकं मद्वा
 मया योगं ॥ प्रकृतं कार्यं योगमनतिक्रम्य ॥ अविलंबेनेति यावत् ॥
 स्तात्वा ॥ कपिलेश्वरमासाद्य नत्वा प्रसाद्य ॥ हे शंकर ॥ दयासानः
 श्रीनिवासः ॥ हे देव व्यवहान चतुन ॥ हे शिव ॥ चिकीर्षितकार्यं दुनि
 त तिवान् ॥ शंकर ॥ ते तुभ्यं तमोऽस्तु मे कल्याणं ॥

मार्गं वद नमाग्धीरा गच्छामि नृपपत्तनं ॥ श्रीनिवासः ॥ इममेव
 वनं मार्गं भवन् ह्य गिनेस्तटात् ॥ ६१ ॥ पर्वताधः प्रदेशे च कपिला
 पूजितः शिवः ॥ तत्रास्ते तीर्थनाजोऽसौ कपिलेश्वरसन्निधौ ॥ ६३ ॥
 तत्र स्तात्वा यथायोगं मर्दर्थं तीर्थपुंगवे ॥ कपिलेश्वरमासाद्य या
 च्यतो वनं ऽ व्ययः ॥ ६४ ॥ श्रीनिवासे दयासने वदते तमनं तव ॥
 कल्याणं कुनमे देव शिव शंकर ते नमः ॥ ६५ ॥

पद्मा कल्याणं कुन कानयस्व इति अव्ययो वनः त्वया याच्यतां ॥ इति
 तव नमनं ॥ वदते ॥ उक्त्वा प्रेषितवान्स्ति इति वदेति शेषः ॥ वास्तवार्थ
 स्तु ॥ हे देवि त्वं शिव शंकर देवते नमः ॥ इति नमः कुनमे मत्कल्याणं
 तदनुकूलान् वनं तदेव तव ॥ नमनं मह्यं नतिस्तुतिरुत्तरा प्राबल्यं
 इति वनो याच्यतां इति वदेति ॥ याच्यतो वनं मव्ययमिति पठे मतः
 यत्र स्तातः कर्षार्थी जनः कपिलेश्वरमासाद्य प्रसाद्यतं कपिलेश्वरं
 अव्ययं वनं याच्यतां ॥ सवनो दानो हनो वनं दत्वा दुःस्सा ध्यमपिकामं
 पूनयति ॥ इति ब्रह्माहात्म्यं प्रसिद्धिनत स्वया श्रीनिवासे दयासान
 ह्याच्युक्तं प्रकृतिषा वनो याच्यतां इति विपनिषा मेतायोहीयः अकशि
 तं कर्म ॥ जतिं याचते वसुधा मिति वत ॥

तत्सं बंधि वनयाचन मि ति बोधः ॥ त्रिगव्यत्यायाश्रमं अगति कावतिः ॥
 याच्यता मि ति पाठि इति ॥ देवाद्देवेनः श्रेष्ठे त्रि विव्रियमनः ॥ ६९ ॥ ततः शुक्र
 मि ति ॥ दंडवत्पतनं कुनः ॥ ततः शुकेन कस्मात्त्व मि ति प्रश्ने ॥ सदा कन्याषा
 कां क्षिणा श्रीति वासेन प्रेषिता स्मि इति वद इति शेषः ॥ एव मुक्ता शुक्रं
 देवि इत्यादि पद्यद्वयं स्पष्टार्थं ॥ तस्य पद्मेः पूजितो पद्म दाता नो भवत
 इति भावः ॥ उचितं कुर्विति ॥ कन्यार्थं कन्या निमित्तं कन्या घटनार्थं ॥
 उचितं ऋतमनृतं वा मय वैराकाल जनादभ्यासु उचितं तत्कुर्विति योज
 ना ॥ उक्ता कर्मपर्यंत तिवाह इति भावः ॥ अथा यत्कन्यार्थं कर्म तदुचितं कर्म ॥
 श्रेयः संपादनाया वश्य मनुष्येयकं कर्म ॥ तस्मात्कुर्विति ॥ यद्वा कन्यार्थं ॥
 उचितं ॥ मन्त्रितं ॥ ययोग्यं यच्च ज्ञानं ॥ मूल मंजसं ॥ तत्कुर्वित्यर्थः ॥ उ
 चितं ॥ स्था मिते योग्ये हस्ते ॥ भ्यस्ते समंजस इति तत्त्वमात्मा ॥ आहृते
 ति ॥ देव देवेन ॥ लोक कर्तृणा पनब्रह्मणा श्रीति वासेन आहृता ॥ यथे
 हं मि ति ॥ श्री निवासेन मय भोक्तुं तन्तथै वा बन्धन चकानेत्यर्थः ॥ कपिल
 वनयाचन शुक्र तमत कृष्ण नाम पूजां तं यथा वक्ष्यन्तेति भावः ॥
 हयमिति ॥ सखीः पद्माक्षीः ॥ ६९ ॥

ततः शुक्रं समासाय दंडवत्पतनं कुनः ॥ श्री निवासेन बान्धनेन सदा
 कन्याषा कां क्षिणा ॥ ६५ ॥ एव मुक्ता शुक्रं देवि ततः पद्म तटे व्रज ॥ तत्रा
 सते कृष्ण नामो तत्वातो भक्ति भावतः ॥ ६६ ॥ पद्म तीर्थं समुद्रतः
 कमलैः कमलानने ॥ पूजां कुन मर्त्यं तो श्रावर्गैः वा वै कृतौ ॥ सुवर्ण
 मुखनीं तीर्त्वा तत्र गच्छ यथा सुखं ॥ ६७ ॥ उचितं कुन कन्याषा कन्यार्थं
 कमलानने ॥ आहृता देव देवेन बकुला लोक कर्तृणा ॥ जगाम सुतकैः
 शेषाच्यतादुन्तीर्य चांगता ॥ यथोक्तं श्री निवासेन तच्चकान तथा बला ॥ ६८ ॥
 हय मानह्य बकुला सुवर्ण मुखनीं तदा ॥ तीर्त्वा गस्त्याश्रमं प्राप्ता
 सखी दृष्ट वती भवत् ॥ ६९ ॥

एतदेव विग्रहयति ॥ शिवालये शिवं दृष्ट्वा गता सा शिवमंदिनमिति ॥
 शिवालये ॥ आसीयते सं श्लिष्यते ॥ त्रेत्यात्मयोगं गर्भं गृहं ॥ तस्मिन् शिवं
 दृष्ट्वा शिवमंदिनं ॥ मंदतिजना अत्रेति मंदिनं मुख मंजपं ॥ मंदेः
 किञ्च ॥ तदा गता भूत् ॥ तत्र दृष्ट्वा वताः कन्या काम्यमिति चाब्रवीत् ॥

भ.पु. स्वपुच्छेति ॥ पुनोगमा भावात् स्वपुच्छ एव नक्षत्रो यस्याः तां अश्वं वे ॥
 ज्ञातिरुह्य दीर्घं बाधित्वा ऽ ज्ञादित्वा द्वाप आनृत्य बकुला अवदत् ॥ ६४ ॥
 किमिति ॥ मार्गमिति ॥ नृपपन्नतं ॥ पुनं ॥ इममेव प्रत्यक्षमेव ॥ वनं
 मार्गं मागृह्य ॥ गत्वा गिनेस्तटादवनृत्य पर्वताधः प्रवेशः कर्तव्यः ॥
 उद्योगः साहसं धैर्यं ॥ बुद्धिः शक्तिः पनाक्रमः षड्भिर्मनुष्यचिन्ता
 स्यात्साप्तमं दैवचित्तन मित्युक्तेर्दैवं चिंतयति ॥ पर्वताधः प्रदेश इति ॥
 पर्वताधः प्रदेशो च कपिल पूजितः शिवोस्ति ॥ तत्र कपिलेश्वरसन्नि
 धौ ॥ असौ पूर्वदृष्टः ॥ तीर्थनाज आस्ते ॥ तत्र तीर्थं पुंगवे ॥ मर्दर्थं
 मत्कार्यार्थं ॥ यथायोग्यं कल्याणं सिद्ध्यर्थमिति संकल्प पूर्वकं मद्वा
 मया योगं ॥ प्रकृतं कार्यं योगमनतिक्रम्य ॥ अविलंबेनेति यावत् ॥
 स्तात्वा ॥ कपिलेश्वरमासाद्य नत्वा प्रसाद्य ॥ हे शंकर ॥ दयासानः
 श्रीनिवासः ॥ हे देव व्यवहानचतुन ॥ हे शिव ॥ चिकीर्षितकार्यं दुनि
 त निवान्ता ॥ शंकर ॥ ते तुभ्यं नमोऽस्तु मे कल्याणं ॥

मार्गं वद नमाग्धीरा गच्छामि नृपपन्नतं ॥ श्रीनिवासः ॥ इममेव
 वनं मार्गं अवनृत्य गिनेस्तटात् ॥ ६१ ॥ पर्वताधः प्रदेशे च कपिला
 पूजितः शिवः ॥ तत्रास्ते तीर्थनाजोसौ कपिलेश्वरसन्निधौ ॥ ६३ ॥
 तत्र स्तात्वा यथायोगं मर्दर्थं तीर्थं पुंगवे ॥ कपिलेश्वरमासाद्य या
 च्यतो वनं ऽव्ययः ॥ ६४ ॥ श्रीनिवासो दयासानो वदते नमनं तव ॥
 कल्याणं कुन्तमे देव शिव शंकर ते नमः ॥ ६५ ॥

पद्मा कल्याणं कुन्त कानयस्व इति अव्ययो वनः त्वया याच्यतां ॥ इति
 तव नमनं ॥ वदते ॥ उक्त्वा प्रेषितवान्स्ति इति वदेति शेषः ॥ वास्तवार्थ
 स्तु ॥ हे देवि त्वं शिव शंकर देवते नमः ॥ इति नमः कुन्तमे मत्कल्याणं
 तदनुकूलान्तराणं तदेव तव ॥ नमनं मर्दं नतिस्तुतिरुह्यं प्रावण्यं
 इति वदो याच्यतां इति वदेति ॥ याच्यतां वनमव्ययमिति पठि मतः
 यत्र स्तातः कर्षार्थं जनः कपिलेश्वरमासाद्य प्रसाद्यतं कपिलेश्वरं
 अव्ययं वनं याच्यतां ॥ सवनो दानो हनो वनं दत्वा दुःस्सा ध्यमपिकामं
 पूनयति ॥ इति ब्रह्माहात्म्यं प्रसिद्धिनत स्वया श्रीनिवासो दयासान
 इत्याद्युक्तं प्रकृतिषा वदो याच्यतां इति विपनिषा मेतार्थोद्देशः अकथि
 तं कर्म ॥ बलिं याच्यते वसुधा मिति वत् ॥

तत्सं बंधि वनयाचन मिति विवो धः त्रिगव्यस्यथा श्रमणं अगति कागतिः ॥ वे. मा
 या न्यता मिति पाठि इति ॥ देवा दृते वनः श्रेष्ठे त्रि विव्यमनः ॥ ६५ ॥ ततः शुक्र
 मिति ॥ देउ वत्पतनं कुनः ॥ ततः शुक्रेन कस्मात्त्व मिति प्रश्ने ॥ सदा कन्याणा
 कां क्षिणा श्री निवासेन प्रेषिता स्मि इति वद इति शेषः ॥ एव मुक्ता शुक्रं
 देवि इत्यादि पद्यद्वयं स्पष्टार्थं ॥ तस्य पद्मेः पूजिते पद्म दाता नो भवत
 इति भावः ॥ उचितं कुर्विति ॥ कन्यार्थं कन्या निमित्तं कन्या घटनार्थं ॥
 उचितं ऋतमनृतं वा यय वैशकाल जनावस्थासु उचितं तत्कुर्विति योज
 ना ॥ उक्ता क पर्यंत निवाह इति भावः ॥ अथा मत्तन्यार्थं कर्म तदुचितं कर्म ॥
 श्रेयः संपादनाया वश्य मनुष्येयकं कर्म ॥ तस्मात्कुर्विति ॥ यद्वा कन्यार्थं ॥
 उचितं ॥ यन्मितं ॥ ययोग्यं यच्च ज्ञानं ॥ यत्संमंजसं ॥ तत्कुर्वित्यर्थः ॥ उ
 चितं ॥ स्यान्मिते योग्ये हस्ते ऽभ्यस्ते समंजस इति त्वत्माना ॥ आहृते
 ति ॥ देवदेवेन ॥ लोककृष्णा पद्मवृक्षाणा श्री निवासेन आहृता ॥ यथे
 कं मिति ॥ श्री निवासेन मय्यभोक्तं तन्तथै वा बन्धु चकानेत्यर्थः ॥ कपिल
 वनयाचन शुक्र तमन कृष्ण नाम पूजां तं यथा वच्यकनेति भावः ॥
 हयमिति ॥ सखीः पद्माक्षीः ॥ ६५ ॥

ततः शुक्रं समासाय देउ वत्पतनं कुनः ॥ श्री निवासेन बान्धेन सदा
 कन्याणा कां क्षिणा ॥ ६५ ॥ एव मुक्ता शुक्रं देवि ततः पद्म तटे व्रज ॥ तत्रा
 सते कृष्ण नामो तत्वातो भक्ति भावतः ॥ ६६ ॥ पद्म तीर्थसमुद्भूतः
 कमलैः कमलानने ॥ पूजां कुन मर्त्यतो भ्रातृवर्गेषा वै कृतौ ॥ सुवर्ण
 मुखनीं तीर्त्वा तत्र गच्छ यथा सुखं ॥ ६७ ॥ उचितं कुन कन्याणि कन्यार्थं
 कमलानने ॥ आहृता देवदेवेन बहुला लोक कृष्णा ॥ जगाम सततैः
 शेषा चत्ता दुनीर्यं योगना ॥ यथोक्तं श्री निवासेन तन्चकान तभा बन्धु ॥ ६८ ॥
 हयमान्दु बकुला सुवर्ण मुखनीं तदा ॥ तीर्त्वा गस्त्याश्रमं प्राप्ता
 सखी दृष्ट वती भवत् ॥ ६९ ॥

एतदेव विशदयति ॥ शिवालये शिवं दृष्ट्वा गता सा शिवमंदिनमिति ॥
 शिवालये ॥ आसीयते सं श्लिष्यते ऽत्रेत्याल्लयो गर्भ गृहं ॥ तस्मिन्निबं
 दृष्ट्वा शिवमंदिनं ॥ मंदिति जना अत्रेति मंदिनं मुख मंडपं ॥ मंदेः
 किञ्च ॥ तदा गता भूत् ॥ तत्र दृष्ट्वा वनाः कन्या काय्यमिति चाब्रवीत् ॥

भूः पुः तस्या संभाषिता बाला उच्यते पनस्पनमिति ॥ सा वनाः कन्याः ॥ तत्र मंडपे ॥ वै. मा. १९
 दृष्ट्वा ॥ काम्यं ॥ कृत्या ॥ किमर्थमागता ॥ इति याज्ञवीर्य ॥ पप्रच्छ ॥ तया
 बकुलया संभाषिताः पृष्टाः ॥ बालाः ॥ पंचषट्पद्य त्वं तार्त्तमाः ॥ मुग्धायाः ॥
 पद्मया संकेतिता ॥ तदन्तर्गतं पुष्टा अपि न वदिष्येतीति ध्येयं ॥ ताः कन्य
 कास्तासुपनीयेत्यादि उत्तनवचन लभ्योर्थे ॥ विस्तनभीतेर्न लिख्यते ॥
 स्त्री बाला अपि ॥ एवं यूयंकाः ॥ कृत्याः ॥ किमर्थमागताः ॥ इत्यब्रुवन् ॥ एवं
 पनस्पनं साता श्रौच्युनित्यर्थः ॥ मद्यपेका बह्वी तथापि प्रयोजिकानं कर्त
 त्वा तपायाद्युनित्युक्तिः ॥ एतदेव विद्यदयति ॥ वयमिति ॥ कृत्या इत्य
 स्योन्तनं वयमादि सदेत्यंतं ॥ द्वितीयस्योन्तनं हतोन्तनं दिन इत्यादि कैला
 सपतिमंदिनमित्यंतं ॥ हतोन्तनं दिन इति ॥ वर्तमानं दिनात् पुष्टतः पुनतभ्य
 गच्छते ॥ श्वः चोन्तनं दिनं भवति ॥ श्रौभाविगतं ह्य एव ॥ अत एव होदमुन्ता
 दिना इति ॥ लैकिकः तथाच इतं गतं च तत् ॥ उत्तनं दिनं चेति विग्रहः ॥ पूर्व
 दिन इति यावत् ॥ अथ वायं सोमवानः पुष्य नक्षत्रं प्राजापत्य योगः ॥ ह्यश्व
 नविनः ॥ पुनर्वसू ध्वज योगः ॥ अतो गतोत्कृष्ट दिन इत्यर्थः ॥ वस्तुतस्तु
 उदोत्कृष्टयोगेन वर्तमानयोनति शये नोत् उत्तनं ॥ पूर्व दिनं ॥ सर्वोन्त
 न पनम मंगल्य मूर्ति श्री तिवास दर्शनात् ॥ वर्तमानमुत्कृष्टं ॥ तव
 दिव्यांगताया दर्शनात् ॥ तुनगानहः ॥ मूल विभुजा दित्वात् ॥ पद्मावत्याः ॥
 समीपंचा समीपमेव ॥ ७६ ॥ तंदृष्टुं ज्वन तापेन शयाना निजमंदिने ॥
 पद्मावतीति शेषः ॥ तच्छां त्यर्थं वयं प्राप्ता अभिषेकार्थमागताः ॥ प्राप्ताः ॥
 नाहः प्रकर्षेण प्रत्यमिताः ॥ आप्तप्रत्यमितौ समा वित्यमनः ॥ अभिषेकार्थ
 वयमागताः ॥ ज्वन तापेन अयमे संकटे प्राप्तमित्यत्रोक्तं प्रकनेषा बलव
 द्भीतिवासचोदित संमोहनादि पंचबाण पंचबाणातिविद्ध हृदयतया
 संतप्त मूर्ति संताप समज्वन संतापेनेत्यांतं गिकार्थः ॥ कोसौ किनात
 नृपीच भवद्भिः संगतः कुतः ॥ इति ॥ भवद्भिः भवतीभिः ॥ संगतोसौ
 किनात नृपीकः ॥ पूर्वे अपूर्वेचा ॥ द्वितीये यूयमतः पुनगता नार्यः ॥
 पुनं या भेद्यं किमतः किनात्तस्य बाह्यः ॥ तेन भवत्संगमो बहिर्भवेत् ॥
 अतो वो बहिर्गमनं कुतः कस्मा न्निमिन्तात् ॥ कुतश्च तदृशेति ॥ तस्या
 ज्वन तापः कुतश्च ज्वन तापे पि भवतीतामजागमनमित्यर्थः ॥ कष्टं त्य
 स्मोन्तनं कश्चिदिति ॥ अज्ञान प्रकान विशेषः ॥ अपूर्व इति यावत् ॥ कुत
 इत्याद्यस्योन्तनं संहिता इत्यादि ॥ ७७ ॥ पुष्पापचयनं कर्तुमिति ॥

शिवालये शिवं वृष्ट्वा गता सा शिवं मंदिनं ॥ (इष्टमागता नाज मंदिनं) ॥
 तत्र दृष्ट्वा वनाकन्याः कायूयमिति चान्न वीत् ॥ ६१ ॥ तथा संभाषिता बाला
 मुचुनेवं पनस्पनं ॥ कन्याः ॥ वयमाकाशं नाजस्य सन्निधात गताः सह ॥
 ६२ ॥ इतोन्नतं दिने कश्चित्पुत्रः पुनर्गान्तरः ॥ पद्मावत्याः समीपं च
 संप्राप्ता मन्मथाकृतिः ॥ ६३ ॥ तं दृष्ट्वा ज्वरतपेन शयाना निजमंदिने
 तच्छांत्यर्थं वयं प्राप्ता अभिवेकार्थं मागताः ॥ ६४ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
 बकुला वाक्यमब्रवीत् ॥ कीदृशं किनातन्पीय भवद्भिः संगतः कुतः ॥
 ६५ ॥ वदध्वं कन्यका सर्वास्तद्वन्तं मखिलं मम ॥ कन्याः ॥ स हिताः
 पद्मावत्याश्च कदाचिद्वन्तं मागताः ॥ ६६ ॥

इति प्रश्नोन्नतं विवेकः ॥ तद्वन्तं मखिलं विस्तरेण संपूर्णं ॥ अस्माभिः
 कथितं तेन अवाच्यं वचनं कथा ॥ अस्माभिः विचित्रं पुमानागतं इति
 कथितं ॥ अथ तथा प्रेषिताभिः स्माभिर्नेत्रज्ञया तृपकृते वासः ॥ किंकुलं
 किं गोत्रं कते माता कस्ते पिता किते कार्यमित्यादि श्रीपद्माकं तस्मै
 संदिष्टं ॥ अथ तेनोक्तं सर्वं श्रुत्वा तेनापि तस्याः किंकुलादिकमिति पृ
 ष्ठाभिः स्माभिः पद्मयोक्तं कुलादिकं सर्वं संदिश्य पद्माकनीत्या श्री
 प्रंगच्छ गच्छेति निष्ठुनं कथितं ॥ अथ तेन ॥ आः किमेतत्सा तु नाग
 नेत्रं संज्ञया — किमेतत्कुलादि विज्ञानः ॥ किमेतं निष्ठुनं वचनमिति
 कथा तेन अवाच्यं वचनं ॥ बहूलज्जावहं वचनं कथितं तच्छ्रुत्वा
 हि स्पष्टं ॥ हतचेतनः मूर्च्छित इव ॥ ततः किमित्यत आह ॥ गत इति ॥
 मूर्च्छामिति ॥ स्मनशना हतं तथा शतिं शका हतेव मूर्च्छा मुपागम्य
 त्यर्थः ॥ ताः कन्यकाः ॥ मुग्धायाः ॥ तां मूर्च्छितां पद्मा याने उपवे
 श्योद्भूया नाज पुनं जग्मुः ॥ तदा वयं बालाः स्वकं स्वकं वैश्वजग्मि
 म ॥ तामागतामिति ॥ आगतां सुतां पद्मां यान गता मेवेद्भूत्यां तद्गृहं
 प्रविश्यां के निधाय ॥ आत्मसुतां पनमात्मप्रेनया यैव भुवि प्रसूतां
 पद्मा स्वयमेव स्वेच्छयैव दुहितं सुतां प्रतिचिंतामुपागम्य ॥ मददृष्ट
 प्रेनकं श्रीवृनि प्रेनयाय आत्मसंतोषेणाचमदीय यद्भूमौ प्रसूता ॥

भ. पु तवेयं सुता बहुकीर्ति सुखदेयं बन्धु बाणी बलेन च मया लभिता ॥ अतः ॥ वे. भा
 श्री ३ निवेव शनष्ठा मिति आलोच्य बाल नक्षा नाम नक्षा नामा यथा व
 मी दि मन्त्रैः गवाश्व धूकि श्री पादने उवा दि भीन क्षाम कनोत् ॥ कृते
 प्येवं न शांतिः ॥ यथा विष्णु नक्षां कनोति तथा तथा धिको भूज्वन सं
 तापः ॥ अथ दुर्भिक्षायेयं किं वा भविष्यतीति भीतः ॥ मुदा हीनं ॥ अ
 प्रसन्नं ॥ अमाषां अवचनं च मुखं पश्यन् ॥ हीन इव सुकृतद निद्र
 इव कनोद् ॥ अश्रु मुमोच ॥ अयं भावः ॥

पुष्पापचयनं कर्तुं आन ॥ धास्तद्वतां तने ॥ तत्र कश्चित्पुमान्पातो
 वि विप्र तु नगान् नृः ॥ ५९ ॥ अस्माभिः कथितं तेन अवाच्य वचनं
 कथा ॥ तच्छ्रुत्वा तनमानाहो कष्ट वचन मब्रवीत् ॥ ६० ॥ तयोः
 कलहाऽपन्नः कदने ताडितो नृपः ॥ तिपपात तदाश्वस्तु शिला
 भिर्हृत चेतनः ॥ ६१ ॥ स घोटकं पतित्य जगामोन्त दिङ्मुखः ॥
 गते किनाते कमलोद्भवा बला मूर्च्छा मुपागम्य पपात भूसौ ॥ ६२ ॥
 ताः कल्पकास्ता मुपनीय याते जग्मुः स्वकं नाजपुवं वयं तदा ॥ ६३ ॥
 नामागतं यातगतं सुतां वृषः शिंता मुपागम्य कनोद् हीनः ॥
 अंके नि धायाल सुतां प्रपश्यन्मुखं मुदा हीन मभाषां च ॥ ६४ ॥

एतादृक् दुहितृ लालने ऽदृष्ट बल हीनः ॥ यतो नाहं क्षीना ऽधिर्तापि जनः
 कः इति ॥ अत्र मध्ये ॥ अविश्वासस्तु विप्राणा भित्त्या युत्तन वचनानुसारे
 ण लेख्यः संदर्भ शेषोऽस्ति विस्तृत भयादुपनम्यते ॥ तथापि किं भिक्षि
 रम्यते ॥ अथै तस्मिन्समये तोंडिमान् पद्मां ज्वनताप मूर्च्छितान् कदंतं
 नाजानं च दृष्ट्वा खिन्न मता दैवह कुलाचार्य प्रधातान् ॥ अमात्य वैय
 सामुद्रिक शांति पाठक ग्रहाना धक नित्यं दानिन आनृत्य यूयं अस्मा
 कं प्रत्यमिता अपि कुत आगमि पद्मा योगक्षेम पर्यालोचना न कृतेति
 विचारितवान् ॥ अथाह दैवह कुल गुनः ॥ पनमादेन सूर्ये सि
 कपा कृतयै वास्माभिः इति ॥ सत्यं ॥ उक्तोभ्युदयः लोक भर्ता पाणि
 ब्रह्मा मिति ॥ सेदानीं प्राण संशय मापन्ता किमेत दितिकथं ब्राह्म
 णानां वयसि अस्माकं विश्वास इति ॥ मास्तु विश्वासः ॥ यथा शा
 स्त्रं, मुक्तं काल बला-लघु दैवादन्यथा जाति किं कर्तव्यं ॥

भ.पु. रहानीमिव नाजकुले दैवपर्या लोचनाधिक्यः ॥ प्रत्यर्पित इति ॥ नाजं येन
 कृतानन्दनालुपित आह ॥ अथ वैयः ॥ कुपिताया द्वांतर्नास्ती संचयो
 दृश्यते ॥ बहिर्दृश्यते अशति प्रभा दतां इवेति ॥ कोपशांतिनाकांक्ष
 पूर्त्तौ ॥ साय कांक्षितज्ञाने तच्चवचने तच्च कोपशांतौ इति चक्रा ॥
 तस्मान्मम योष धं तूष्णीं अराक्ये प्रमत्तो नकार्यः ॥ इति ॥ अथ
 सासु द्विकाः ॥ ममाभ्युदयमेव सूचयति लक्षणाशास्त्र शकुनः
 शपथः सत्यः सासु द्विकमुपश्रुति ॥ उपयाचनमादेशः संभवंति
 कलौ कृपिदिप्युक्त ॥ कमिधर्म दशादन्यथा जाते किं कर्तव्यमिति ॥
 ब्राह्मण संपत्ताज्ञा विभवार्थानतदर्थफलप्रेति ॥ सर्वान्ता
 दृतवान् ॥ अस्मिन्समयेवन जातो ॥ अत्रो किमेतत् ॥ महानन्तर्धः ॥
 अहमेकपादेन स्थित्वा अंजलिं कृत्वा ॥ शिनसामन्सर्वान्यायि ॥
 भवद्भिः सर्वैः पद्मा दृष्ट्या नाजकृता नादनमगणाय तयोगक्षेम
 यदेवता प्रसादतं पूर्वस्मा द्विगुणं कल्पंतामिति हस्मापयामास ॥
 अथ ते च स्वतः प्रवृत्ताः पुनः प्रावर्तन्त ॥ अभाकाशनाजा आलोपि
 तवान् ॥ दश दीपसमो वह्निः दश बहिः समो र्यसा दश सूर्यसमो
 वैयः दश वैयः समो द्विजः ॥ दश द्विजः समो विप्रः दश विप्रसमो
 गुनः ॥ एते अभ्यांत बलदादेवा ह्ना भोहि भेषजं इति ॥ अभास्माकं ॥
 दैवतो गुननाजकृता नादना दैवपर्यालोचने भग्नमनाः भूमौ
 चिना वासाच्य सुक्ष्मं न भासते चातो ज्योतिर्मंडलस्यो गुननाकान
 यितव्य इति ॥ ७५ ॥ ततः किमित्यत आह ॥ किंवा भवेदिति ॥

किंवा भवेन्मे दुहितुर्दुना सदा विभीषिका विश्वविनाशकाश्च ॥
 तेषां विनाशं सहिजानते गुनस्तमाह्वय यत्र सुतेन शीघ्रं ॥ ७६ ॥
 तद्वाक्यमाकर्ष्य गुनधनातलं शीघ्रं प्रपन्नो नृपमंदिनच ॥
 प्राप्तं गुनं प्राणमिवागतं नृपः प्रायेण पुष्पं पतिपङ्कमागतं ॥
 दत्वा सतं नलमयं समर्च्य सुसाधनैः साध्य सुपुष्पं भोजनैः ॥
 कृतातिथ्यं विप्रवन्तं बभाषे सुतानि मिन्तं यगनाधिपो नृपः ॥
 तद्वाक्यमाकर्ष्य गुनः सुनाणो प्रज्ञातयन्वाक्यमुवाच भूमिपं ॥
 दुहितुस्तेषां संप्राप्तं निमित्तं शृणु भूमिप ॥ अनुकूलः ग्रहाः सर्वे
 तव पुत्र्या नृपोत्तम ॥ किंतु तिलग्रहबलं किं सिद्धाति कनं नृप ॥ ७७ ॥

३
ग.पु

भवेदित्या मंत्रं जे लिङ् ॥ दुनासहा ॥ दुर्निबानाः ॥ विश्वविनाशकाः ॥
भूतवेताळाद्याः भवेत्कामं भवेत्सु नित्यर्थः ॥ अर्थवशाद्विपनिषामः ॥ वेमा
दुनासहा ॥ विभीषिका ॥ भयंकरं भयं व्यादि भयानुकूल व्याप्तति
र्वा भवेत् ॥ किंवा न्यत् ॥ अबिहात विशेषं पीछडाकन ॥ किंचिद्भूतं
वा भवेत् भवतु ॥ तेषां सर्वेषां ॥ विनाशं तत्कृत पीडापनिहानं सहि
ज्योतिर्मंडलस्यो हि गुणर्जनते अतो यत्र ज्योतिर्मंडले बृहस्पति
स्तत्र सुतं प्रेषयित्वा सुतेन शीघ्रं गुणमाह्वयत् ॥ आह्वययत् ॥ द्वेष्ट
शब्दे ॥ प्राप्तमिति ॥ पूर्वगत्वा पुननागतं प्राणमिवागतं गुणं दृष्ट्वा
प्राणस्यैव मातृं व्य मेपुष्यं प्रायेण प निपक्वं सत् आगतं ॥ दृश्यत
इति नाजानु संरध इति शेषः ॥ पीडापनिहानोपाययितासमये तत्
निहानौषधि देवह वैद्यगुर्वादीनां शीघ्रं लाभो हि शुभशकुनमिति भावः ॥
सार्धं सुपुष्यं भोजनैः ॥ सुपुष्यं भोजनैर्विति यावत् पुष्यं प्रतिमुखसंधे
नेर्गं ॥ प्रशंतयन्निति ॥ हेतौ जाता ॥ यितां समयत् ॥ निमित्तमिति ॥ सर्व
ग्रहाः यावतो जन्मनि ग्रहाः अनुकूलाः ॥ महोन्नत्यनुकूलाः ॥ तर्हेत किमि
त्यत आह ॥ किं खिति ॥ नित्यमहफले दिनचानफलं ॥ किंचिद्गोतिकनं ॥
विभिन्नवस्तुदर्शन निमित्तेषु चिन्तानवस्थिति बीजं ॥ तदुक्तं वनाहे ॥ ध्या
यां गुणित्वा लग्नं च तत्फलानि विचार्य च ॥ लग्ने लग्नाधिपश्चन्द्रः केन्द्रे
दैव बृहस्पतिः ॥ मिंदितो दिनपक्षी तु पश्च पक्षी तु नाज्यग इति ॥ तस्मा
त् मनोदोषस्य पनिहार्थत्वात् शिवस्य च मनो मानिनः ॥ शिवस्यैव मनो
दोषशामकत्वात् तस्यैव अभिषेकं शान्तिं ॥ प्रकृतदोषशामकं कर्म प्रवक्ष्या
मि ॥ कुत्रास्ते सन्ति हितः शिवो यत्र कान पिष्यामि ॥ कल्पिष्यतीत इति व्या
कुलं नाजातं पुननाह ॥ अगस्ते शस्य बावुति ॥ तथा पुनः प्रवक्ष्यामि
शुषु ॥ यौ वै सन्ति हितः शिवः तस्यागस्ते शस्य एकादशैः रुद्रैः श्वः
प्रातश्चंद्रवानः तेन बनेष चन्द्रलाम स होमस्य सांगनैः ब्राह्मणे
नभिषेचयेति उक्त्वा पृथ्म ज्योतिर्मंडलं प्रविष्टो गुप्तः ॥ अथ वयं
सर्वसंभानान् ॥ यत्र फलपुष्य गंधाक्षत इतिहा कुंकुम सिंघून धूप
दीप नीनाजन लड्डुकादि पूजासाधनान् निप्रसमन्विताः सत्याः सं
पायोषण्येव सन्नद्धा अभूम् ॥ ९२ ॥ अथ धिषणी न नाजकुलाचार्य
तथा भुव्यषतीष्ठी शुक्रणा समाहृता द्विजवर्याः कैलासपतिर्मंदिनं
समागताः ॥ वयं च तेषां संगतिं ॥ कृत्वा अंगता अपि गच्छध्वमित्या
हंताः शिवपूजार्थमागताः ॥

३

भ. पु. तत्पुत्रीति ॥ किमतो विस्तार्य वक्तव्यमस्ति ॥ फलिता र्थस्तु हेतवे ॥ वे. गा

तस्माच्छांतिप्रवक्ष्यामि अभिषेकं शिवस्य च ॥ अगस्त्ये रास्य बै-
जाजन्तु द्वे नेकादशे स्तथा ॥ एवमुक्त्वा यगुरुणा नाजा विप्रान्समा-
दिशत् ॥ संपाद्य सर्वसंभाना न्वयं विप्रसमन्विताः ॥ ११ ॥ धिषण्यो-
नसमाहृष्टा द्विजवर्माः समागताः ॥ तेषां संगत्समाहृष्टाः कैलसपति-
मंदिनं ॥ तत्पुत्रीं च तपेन शयाना निजमंदिने ॥ तच्छांत्यर्थं वयं प्राप्ता
अभिषेकार्थमंगताः ॥ १२ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं देवि बकुला नंदतिर्भवा ॥ ६ ॥

तत्पुत्रीं च तपेन शयाना निजमंदिने ॥ तच्छांत्यर्थं शांतिं अभिषेकार्थं
वयं प्राप्ता इति ॥ तद्वचनं अस्मिन् वृत्तान्तं वचनं ॥ आनंदतिर्भवा ॥ बभूवे-
ति शेषः ॥ स्वदृष्टश्रीनिवासेन मे योगो भवत्विति तस्या श्रित्यंता ज्वनः
अतः कन्यामनोनभोऽनुकूलः अतः प्रकृतकार्यसाधने मम अनायास
इति भावः ॥ अथ बकुला दैवान्मोहात्प्रबुद्धा निर्वेदमापन्ने त्याज् ॥ अहो
इत्यादिना ॥ कथं कार्यसिद्धिः स्यादिति श्रित्यंता मम पुत्रमभिमानादेव ॥
स्वकार्यस्य सयमेव साधकः ॥ कुलंच शीतं चेत्याद्युक्तं कुलशीलादि-
पत्नीहा कन्यावनमते नृपमित्याद्युक्तं लक्षणादिपत्नीहाच पूर्वमेव
संजातेति मया कर्तव्यः संदर्भः ॥ कोस्ति ममतु पुत्रमिमानमात्रं ॥
आत्मानुभवस्य मदीयज्ञानचक्षुषः ॥ शेषं दिवां धत्वं शेषं धिक् दहे-
त्यर्थः ॥ कुतः अयं ॥ अद्यापि प्रवृत्तमाहात्म्यदशामपि पुनाणपुंसः ॥
अज्ञादिपुनरुषस्य विष्णोः ॥ देशकालगुणैर्व्याप्तस्य प्रभामपिनजनि ॥
साक्षाद्भाषे ॥ समीप एवास्मि ॥ अहो किमु द्विदोषमाहात्म्यं पुनायसी-
वाले ॥ मुकुंदमपि कृष्णं ॥ ननयेति मत्वा तनयत्वेन बुद्ध्या तत्कल्याणं
मया नदृष्टमिति श्रित्यंता कलवनहागात् ॥ पुनः शरीरमागतं इदमपि
वृथा मुक्तिविह्वला मादकत्वादिति भावः ॥ तदानीमेव मुक्तिर्नयामितेति ॥
१४ ॥ त्वंकुपेति ॥ गच्छसे ॥ वर्तस इत्यर्थः ॥ आदेशमात्रं वद ॥ देहीति
यावत् ॥ सुभाषिता सगौनवमुक्त्वा उवाचेति शेषः ॥ श्रुत्वांतेति ॥ अप-
तकृत्ये सर्वा इति संबोधनं ॥ अबिचानतः ॥ उत्तरोत्तरे पृच्छां विने-
त्यर्थः ॥ अहमिति ॥ सांप्रतमिदानीं शश्वेङ्कटाधीशदासी भूतास्मि
नैवं पूर्वमासं उत्तमत्रहीदृशीति नजाने ॥ इति भावः ॥

३१. यु. वस्तु तस्तु विवेदावस्था यामिदानीं हीदृशीति ॥ किमर्थं मित्यस्योत्तमाह ॥ वे. मा
 सांप्रतमिति ॥ धनव्यर्थः ॥ अर्थः स्वामिर्वैश्यमिति ऋगता वित्यस्मा
 र्थः दत् ॥ स्वामित्यर्थः ॥ अर्थः स्वामी ॥ ततः पुंयोगे ङीष् ॥ अर्थः स्वामिनी ॥
 धनणीच सा अर्थीच धनव्यर्थी ॥ तस्याः ॥ तथा ॥ स्यादर्थी क्षत्रियी तथे
 त्यमनः ॥ तथाच धनणी स्वामिन्याः समीपेच समीप एव सा क्षात्समी
 पं गत्वेति यावत् ॥ किंचित् अल्पं ॥ कार्यं कर्तुं मर्हं ॥ अवर्तत मम मन
 स्यासीत् ॥ तत्सांप्रतं कच्येद्भवेत् ॥ किं वदत इत्युवाचेति शेषः ॥ अयं
 भावः ॥ हे कन्याः इदानीं चंद्रवानः ॥ शीघ्रं दर्शयार्थं मागतं ॥ परंतु भ
 वत्समागमिसति मम मानसं किंचित्कार्यं स्मृतं तदपि भवेद्वितीयत्ये
 वापेक्षा इति ॥ ततः कन्याः अनुः ॥ इदानीमस्माभिर्भाव्यं मनुकूलं
 किमित्यत आह ॥ नागमणा पुनमिति ॥ घोने ॥ पद्मा कन्या नलं अनर्हं
 नाजानो नापनुने मुनिति पुनांतस्थ मानहं ॥ घोने भयानकं ॥ तद्विप्रवे
 श्या प्रवेशत्वाद्दानार्थं प्रथमं भीषयतीति भावः ॥ पनदेशिभिः अभेयं
 शनवदृजुगामितिया न प्रवेश्यमिति भावः ॥ पुनांतः प्रवेशतं भव
 तीभिर्भाव्यमनुकूलमिति भावः ॥ इत्थमिति ॥ अस्त्विति शेषः ॥ क
 न्याभिर्विहितं नपि सा बाला च स्त्री दुहितृत्वाच्च इत्यसंस्त्वित्युक्ता भूत् ॥
 इत्थं पनस्पनं सा ताश्चोचुनिति पूर्वोक्तान्वयः ॥ १६ ॥ अथ स्त्रीनिवासः ॥
 प्राकृतानामुपायं शिष्यनिबोपायांतं न च मतीत्याह ॥ एवमित्यादि
 ना ॥ सहायाः साधनेपायाः विभागो देशकालयोः ॥ वितिपात प्रती
 कानः सिद्धिः पंचांगमिष्यते ॥ नद्येकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापि
 हि कर्मणः ॥ यो ह्यर्थं बहुधावेच्छेत् स समर्थोर्थसाधने इत्युक्तं न
 यांतं ॥ विश्वासपनः ॥ विश्वास एव पनः पनायणं नान्य इति य
 स्म स तथा एतदुपनिमया मलः कर्तुं न शक्यते ॥ कार्यं भवतु
 वा मावा इत्यशकृ इव विश्वासः फलदायक इति विश्वासे भा
 पं निक्षिप्य निरुद्योगो मा भूदिति भावः ॥ एकपुत्र इति ॥ एक
 शब्दः संख्यार्थः केवलार्थश्च ॥ एकाकी केवलो निर्गुणश्च पु
 त्रो यस्य स तथा निर्गुणैकपुत्र इत्यर्थः ॥ अपुत्रवात् ॥ मनुष्य
 शंसा भूमा र्थो न न्याय्या प्राशस्त्यार्थः ॥ प्रशस्तानेकपुत्रो
 नैत्यर्थः ॥ तेनाकांक्षितं मुख्यफलं वेति भावः ॥ एवमेकदेव
 इत्यस्यार्थे हेयः ॥ स्त्रीणां मिति स्वातंत्र्यं विवक्षा भावात्संबंध
 सामान्ये षष्ठी ॥

म. पु. स्त्री णांच यत्कार्यं तत्कृतमपि पर्याप्तमपि अतर्ह्य फलप्रदं वेमा-
 तेनार्थं त इति तर्ह्यः सचेदं फलं चतुर्दश कां क्षितं फलं तत्प्रदं
 तेष्वर्थः ॥ स्वस्माकां क्षित फलं चैत द्वित एव मांगम्य पत्रिका न्या
 भः अयमर्भा तन न्यासः ॥ ६ ॥ चीन वस्त्रे ॥ बल्कलयेन ॥

एवं गतायां तस्यांतु न विश्वास पनो भवेत् ॥ एकपुत्रोत्पत्तौ पुत्रै
 स्तु एकनेत्रो ननेत्रवान् ॥ स्त्री णांच यत्कृतं कार्यं अतर्ह्य फल
 प्रदं ॥ इति संक्षिप्तं गोविंदो मायावी कामरूपवान् ॥ स्वयं श्री
 वेंकटा धीशो वनिता रूपमास्थितः ॥ चीन वस्त्रं ततो वस्त्रा न्धि
 त्र कंचुकं नंजितः ॥ १०१ ॥ ब्रह्माणां च शिशुं कुला ब्रह्मांडं गुल्ममे
 वच ॥ अ की र्य केश पुंस्त्रा नि तथा पंच शता मुषा ॥ १०२ ॥ गुंता मणि
 विभूषां गंग शंख वृस्त (बद्ध) सुहानिका ॥ वेणु गुल्मं स्व शिनसि
 न ब धान्य प्रपूजितं ॥ १०३ ॥ लंबोदनी लंबकूर्छा लंबितात्मपयो
 धना ॥ अदंता शुष्कवदता साबाला धर्म देवता ॥ १०४ ॥

वस्त्रा प्रा वृत्त्या ॥ अनुदान्तला न्नेदं ॥ पंच शता मुषा ॥ पंचाधिक
 शता मुषा पंचानां शतात्वं समाह्वनः तत् ॥ तेन वा कालेन परिणत
 देहेति शेषः ॥ शंख बद्ध सुहानिका शंख मणि सुहानिका ॥ १०५ ॥
 धृत शंख वस्त्रा च सा सुहानिका च योगि मणि हानिका च तथा ॥
 अभवा बद्धाः शंखाः काच वलय मस्मिन्सः तथा ॥ अग्न्या हितवत् सा
 मासः ॥ सचा सौ हृदि यस्याः सा तथा ॥ शेषा द्वि भाषेति ॥ टा पि
 पत्सस्था दिती कानः ॥ शंखो स्त्रियां ललाट स्थि संख्या वलय कं
 बुधु इति नानार्थे ॥ तब धान्या न्युक्तानि ॥ लंबोदनी ॥ नासिकोदनेति
 डी पुवा ॥ बात्रा ॥ ह्रुष्म गुरु ॥ धर्म देवता ॥ धर्म प्र धाना देवता पनो
 पकनेछ धर्म जर्जन पना ॥ नयेनं याचते ॥ ता पि चोळं ॥ अनृत भीता ॥
 ती र्य यात्रा पना ॥ अनपेक्षा ॥ अपनो क्ष हान वती ॥ शुद्ध चिन्ता इत्या
 दयः तत्कुल धर्माः ॥ १०६ ॥ सप्त मासात्मकं ॥ सप्त मासा यस्य शिशोः
 तस्यामेवा त्मा यस्य स तथा ॥ तं ॥ वस्त्रां चले शिशुं बद्ध्वा ॥ पतीति ॥
 पति चिन्ता युक्तानां पतीन् ॥ सुत चिन्ता युक्तानां सुतान् इत्यादि ॥
 ददामि निमित्तं दृष्ट्वा चिन्तापनिहानो पाय मुक्ता ददामीति भावः ॥

अ. पु. इति गर्जयंती पद्मा सद्यः तोनणः समीपमाजगामेति शेषः ॥ अंबेति संबो ॥ वें. गा
 धनं ॥ अबा र्ये त्यादिता ह्रस्वः ॥ मिति भाषिं इति चेत् ॥ ५६ ॥ सामान्येन पुंसकं ॥
 समाभाषित चिन्तवृन्ता ॥ समसम्पक् ॥ आभाषितं चिन्तवृत्तं धर्मदेवी
 चिन्तवृत्तं यांसा तथा ॥ समाधाषित चिन्तवृत्तेति पाठः सुगमः ॥ तथा
 सतीति शेषः ॥ संप्राप्त भाग्यमिह मिति ॥ मदपेक्षा समं यदधमा समा
 गता तस्मादहं भाग्यवतीति तस्मानेति भावः ॥ माहीति ॥ संनाहीमा
 वयमिति ॥ गर्वेण अने धर्मदेवि नाजभार्या तिकं ॥ धनछयं सतीपं ॥
 ल्वनात् ॥ दृढं या हि माहीति नितस्तु मयुः ॥ सा धर्मदेवी तासां वचनं
 बलवदुक्तं श्रुत्वापि मनस्विती गूढाभि संधिः कार्यगौनवात् मंदं मूढाह ॥

ब्रह्माणं ताभिसंभूतं सप्तमासालकं शिशुं ॥ नदंतं शुष्कवदंबं
 कृशांगं दीर्घबाहुकं ॥ १०५ ॥ वस्त्रान्यले शिशुं बध्वा नृत्यंती जगदी
 श्वनी ॥ मष्टिं धृत्वा कनेचागात्सा बाला धर्मदेवता ॥ नानायणपुनं
 प्राप्ता नानदा ब्रजवद्विता ॥ पुत्रीं समागत्य च गर्जयंती पती
 न्मुता न्त्रं पुगणान्ददाभि ॥ श्रुत्वा वचस्तद्गदितं पुनस्त्रिय अयु
 स्तदा ता नृपवल्गुभां प्रति ॥ ग्रामस्थाः ॥ धर्मदेवी समायाता नन
 नानायणाश्रमात् ॥ बृहत्सावर्तते ह्यंब मितभाषीव दृश्यते ॥
 मनोगतं ददामीति वदति स्म पुनः पुनः ॥ तामानय मन्नाभागे
 सा बाला धर्मदेवता ॥ ताभिः समाभाषित चिन्तवृन्ता उवाच
 वाचं स्वसखी गणेभ्यः ॥ तामाहुय तत्र सखीभिनादनात्वं
 प्राप्त भाग्याह मिति स्मरंती ॥ आहृता धनछीदेव्या समा
 जग्मुर्वनांगताः ॥ माहीत्ययुः धर्मदेवीनाजभार्या तिकं ल्वनात् ॥
 सा श्रुत्वा वचनं तासां मंदमाह मनस्विती ॥ धर्मदेवी ॥ अहं
 दनिद्रा कुटिला सा बाला भाग्य संयुता ॥

किमित्यत आह ॥ अहमिति आदिना मंदिन ॥ इत्यंतेन ॥ हे
 विशालाक्ष्यः ॥ स्मितांगताः ॥ नृपमंदिने मया तस्याः धनि
 छय्याः प्रकृतोपमुक्तमावश्यकं कार्यं किमस्ति ॥ नच निमित्त
 श्रवणं कार्यमस्तीति वाच्यं ॥ नृपमंदिने बृहस्पति समानां
 बहूनां देवतादीनां विद्यमानत्वात् ॥

भा.पु.

एवमपि महाह्वानं यतो यूयं विशालाक्ष्यः स्मितातनाः ॥ बाह्या वै मा
 अन्तर्वितोदार्थं हास्यार्थं विकृताकानां कानादि दर्शनजन्यमानो
 विक्रासेन हास्यनसा लंबनादि तपोहमालंबन विभावः ॥ दानिप्रको
 टिलपादि विकृताकानां मुद्दीपन विभावश्चातीति स्वयमेवाशङ्क्योन्त
 माह ॥ अहं दनिद्रेत्यादिना ॥ साबाह्या भाग्य संयुता सुंदरी ॥ अहं च
 दनिद्रकुटिला लंबोदरी त्यादितो कृ कुटिलो ग युक्ता तस्याश्चिंतं दु
 ता कूलं मध्ये लं चीनं ॥ शालंय ॥ जालं मलिनं ॥ बहुमार्गं गमनादन
 छाने छानुषितः ॥ तदा भवणं मंडलं गुंजाह्वानं शंख आनादयः ॥ त
 द्वाभ्यां गानं नवन त्त समाकीर्णं मदीयं नव धान्य समाकीर्णं त
 दीयं विद्रुमादि भूषितं मदीयं गुंजामणि विभूषितं ॥ तद्वाजन
 भाजनं स्वादु बहुन्तोपेतं ॥ मदीयं मन्न हीनं ॥ एवमालंबतोदी
 पन विभावै हसितो हास्यतां प्रतिपद्यत इति भावः ॥ अस्तु वा ना
 जमंदिने ॥ यथेष्ट वसन पानाशन स्रग्धं धालं कान तां ब्रूहि भोगा
 भोगेन मोहं प्राप्येतस्ततः संचलतां जनतां भवत्यादी तं हास्याय
 भवती तां संतोषः ॥ तथा पि मद्दुस्त्रं मलिनं महाभण्डं मंडलं च
 मलिनं ॥ ११३ ॥ गुंजामणि विभूषितं नव धान्य समन्वितं मुत्पंच
 मलिनं च पश्य ॥

क्ष्यः

आद्यातंच वितोदार्थं हास्यार्थं हसितातनाः ॥ मद्दुस्त्रं मलिनं
 पश्य महाभण्डं मंडलं ॥ ११३ ॥ नव धान्य समाकीर्णं गुंजामणि
 विभूषितं ॥ अन्न हीनं विशालाक्ष्यः किं कार्यं नृपमं दिने ॥ ११४ ॥
 धर्मदेवीं समाभाष्य तां जग्मु धनणीं प्रति ॥ तपो कं वा
 वदन्बाला धनणीं तां समापयौ ॥ ११५ ॥ धनणी ॥ याहि भद्रे
 महाभागे साक्षात्वं धर्मदेवता ॥ भाषितानाज पत्न्या सा
 सत्यमाह धनां सती ॥ ११६ ॥ धर्मदेवी ॥ कठिणं मम वाक्यं
 असत्येभ्यस्तच्छेदनं ॥

ह्य

अथवा मलिनमित्यस्योद्देश्य विशेषणतया न्वयोवाच्य
 धो दर्शनं च देवतादृशं नवकार्यं अतोतिर्नित्यं चैलचो जा
 दिः स्नातासती धृततिलका पूर्वफलपाणिः मयाकालं पश्येयं

भ. पु किंच गुल्म मन्त हीनं तस्मै कालेऽतिक्रमत् इति भावः ॥ किं वे. गा
 बितर्कं ॥ लक्ष्मी कदाश्च वशादपगता पद्मे धे समृद्ध सर्व संपदि नाज भवने ७
 कार्यं चिंताहेतु कार्यं किं स्यात् ॥ अन्नहीनं स्यात् ॥ अन्नमयं कांतवस्तु
 हीनं यस्य ज्वन संताप कार्यस्य तन् तथा ॥ तान्यदिति ॥ अयं भावः ॥ इन्द्र
 समो नुजो नाजा ॥ चंद्रः पुत्रः ॥ तत्सहोदनीवु हिता ॥ एतादृश नाजमं द्विने ॥
 किं चिंता कार्यं स्यात् ॥ तद्वैतै तद्वैति वितर्क्यं कांतो न मिळित इति ॥
 एतत्कार्यं स्यात् ॥ अन्नपदस्य कांतार्थत्वं श्रुति प्रसिद्धं ॥ ११६ ॥ यादृहीति ॥
 त्वं साक्षाद्भर्मदेवता ॥ निनपेक्षापि निमित्तं दृष्ट्वा पनचिंतापनिहनेषा
 धर्मप्रधाना देवता ॥ अतो निमित्तेन चिंतापनिहानमुक्त्वा धर्मार्थं
 मंतर्गच्छेत्यर्थः ॥ भाषितेति ॥ हे नाहि ॥ किं नाज भवने देवज्ञान
 संति ॥ इत्युक्ताह ॥ यद्यपि संति ॥ तथापि ते देवात्कालबलेन प्रमु
 ष्ट चिन्ताः संता संतोषं ३८ चुः ॥ अतो नाजकृता नादनाद्भ्यग्र चिन्ताः ॥
 यतोऽनृतं जातमतस्तद्वचने स्माकमाश्वासोपि नास्ति अतस्त्वमेव
 शनष्मि त्येवं समाभाषितेत्यर्थः कठिणा मिति ॥ मद्राक्यं क्वापि कदा
 पिनमृषा ॥ यथोक्तं वर्तते द्राक्षा मृदुमधुनं ॥ अन्यथा वर्तनेकालः
 कूटकटु ॥ त्रिकृवचन वाचाटनेति भावः ॥ ६ ॥ अथ धर्मणी ॥ हे धर्म
 देवि तवांगमापादमौलि शंख चक्रादि महापुरुषलक्षणोपेतं ॥ तत्क
 स्मान्निमिन्तादित्यत आह ॥ ननानायाषा इति ॥ सांख्यित्वेति ॥ हे
 देवते ॥ हसितानना हास्यपनास्ताब्बा निःसानिताः ॥ नायं कालो
 हास्यस्थानं ॥ इति सांख्यित्वेत्यर्थः ॥ किं कार्यमिति ॥ एतदुपनिमम
 किं कार्यं भद्राणि वचनानि वद ॥ तव शासनात्सर्वं कर्त्तव्यमिति ॥ इत्युपनिमम
 शेषः ॥ कल्याणीति ॥ मया स्मृता देवा बहवः आयांति ॥ तेषां मम नि
 मित्तवक्त्याः पूर्विकां पूर्वमवश्यं स्मर्तव्यानां उपायनं देहि ॥ इत्युवाच ॥
 मुक्ता तंडुल पूर्वकैः प्रस्थमात्रं त्रिनाशि मुक्ता तंडुलैः पूर्वैः येषां फल
 पुष्प तांबूल सुवर्ण हविद्रा कुंकुमादीनां तैः स्वर्णं शुभं समाप्य बहु
 भक्त्यैव पुनतो निक्षिप्य देवाननेन शुभं वदने मध्यम नाशो मने ॥
 गतं वर्तमान माधिं वद ॥ दक्षिणा नाशो तन्निमित्तं भूतं वद ॥ उत्तम
 नाशो तत्पनिहानमेष्यदभ्युदयं शीघ्रं वदेत्युवाच ॥ अथ धर्मदेवी
 वगानन इति संबोधनेन शुभाननेन वदेत्स्वनात् वदनस्य शुभता
 शुभान्न भोजने नान्ययेत्याशये ताह ॥ सत्यमिति ॥ हे धर्मदे ॥

ॐ संप्राप्य भवतं नाहो धर्मदेव्या धनासती ।
नलासते समाप्य तां बलां धर्मदेवतां ॥

भ.पु. निमित्तश्रवण धर्महे ॥ शुभानते नवदेति यत्त्वचित्तसत्यं ॥ अतो वधे वैसा
मिश्रुषु अहः कृतं बानातिकृतं बानस संयुतं ॥ श्रीनादिनस संयुतं ॥ ६

नन नानामणः श्रीमा भर्ता मेनाज बल्लभे ॥ ११६ ॥ तद्विषयं जातपुत्रं तु
प्रजापतिमिदं विदुः ॥ सांत्वित्वा महानाजा धनणी धर्मदेवतां ॥
सुस्थिता कचनं प्राह नाजपत्नीं प्रजेश्वर ॥ धर्मदेवता ॥ मज्जनं कुन
कन्या णी शुभ वस्त्रा स कंचुका ॥ गुनदेव नमस्कृतं कुनदेवि गुन
प्रिये ॥ एव मुक्ताय कन्याणी तभायक्रे यथोदितं ॥ पश्चिमाभिमुखी
भूत्वा पश्चाद्वाक्च सुवाचसा ॥ धनणी ॥ किं कार्यं वद भद्रे ते कनो मि
तव शासनान् ॥ ११७ ॥ पुत्रिं दिती ॥ कन्यायुष्यपायनं देहि देवानां
मम पूर्विकां ॥ धनणी ॥ स्वर्णं रत्नं समाप्य सुकान्तं दुर्लभं कः ॥
निक्षिप्य बहु भक्त्यैव वदशी घ्नं वनानजे ॥

सुपक्वं बालहितं पथं शिरोनलं प्रयच्छेति उवाचैत्यर्थः ॥ श्रीनानं भु
क्त्वा शुभवदनेन सत्यं वदामीति भावः ॥ त्वं प्रशस्त धर्मज्ञा ॥ अत एव
महतीति प्रशंसा ॥ सन्नतिं हि तवाख्याति भविष्य शुभ भाग्यतां
इत्यादि प्रशंसति भावः ॥ भोजयामास ॥ बलाद्भोजयामास ॥ तेनान्तं
निषीदितं पुनर्भोजयामास ॥ तेनान्तं निषीदितं पुनर्भोजयामास ॥
पुनर्निषीदितं नोद ॥ अथ दनिद्रोसि ॥ अने निर्भग्येसि ॥ श्रीनान्तं
भोजने पुण्यहीनोसि ॥ दुनाचान भोजितान्तं निषीदनादि दुनाचान ॥
दुस्येष्टेत्यर्थः ॥ कंदमूल फलानां आस्य कंडूति कनकं दमूल फलानां
अतः कथं नाहो निर्मितं सौख्यं सुखसा धनं श्रीनान्तं कथं मोक्षसे
धिग्दुर्वितोतेत्येवं विनियं प्रतताडय ॥ ११८ ॥ कदापीति ॥ हे मातः
कदापि ईक्षणेनोदतं ॥ अग्रे किं कविष्यामिवद ॥ ललाटलिखितं ॥
वस्तुवार्थस्तु ॥ अहो शिरो ॥ मानुषान्तं दनिद्रोसि ॥ अन्यदुष्कृताया
नकं दोहानयोगः ॥ तन्मूलकं शतानंदं भोक्तः त्वं नाज निर्मितं असौख्यं
श्रीनान्तं कथं मोक्षसे ॥ तवने दतमपि कदा यदा सभाष मकनोत् प्रमा
छातः तदा सौ विनना वहेत्यादि मातः प्रभितं तदा इदानीमपि नोद
ते किं कविष्यामीति ॥ नृपत इति जनक संबोधनं ॥ आद्यादित्वा
न्तसिः ॥ इतितं भर्त्सयित्वेति ॥ अने शिरो स्वयं आगतं भतायासे

भ. पु. नागतं अन्नं क्षीनान्नं भुक्त्वा किं तृष्णीं स्थातुं नशक्यते इति ॥ १२४ ॥
 तं भर्त्सयित्वा ममोदनगतमित्यादि स्पष्टं ॥ सा पूर्वाभिमुखीति ॥
 पूर्वाभिमुखी भूत्वा स्थित्वा प्रपदीन पुनश्चैतन्पलवान् क्षुडिति
 पृष्टतः कुर्वाणा उपर्यचलमुत्सार्ज्याल्लयोजापि बहिर्लवमातो
 स्ततोऽन्नं बयंती उपविश्य पुत्रमंकेति धाय पादावासीर्य तदंतन
 गुल्ममास्थाय दृष्टमुपविष्टाभूदिति शेषः ॥ एवं नृपगतमिति ॥

धर्मदेवी ॥ सत्यं वदामि धर्महे शिशो नन्नं प्रमच्छमे ॥ १२५ ॥
 अतः कृतं नातिकृतं सुपक्वं नसंयुतं ॥ श्रुत्वा तद्वचनं नम्यं
 त्वनया नीय भामिनी ॥ क्षीनान्नं स्वर्नपात्रस्थं अर्भकम्यददौ
 नृप ॥ तदन्नं नैव बुभुजे मानुषत्वात् प्रजापतिः ॥ न नोद स शिशु
 स्तस्य धर्मदेव्याश्च भूमिप ॥ न दंत मात्मजं दृष्ट्वा विनिवृत्त
 ताडय ॥ दनिद्रोसि बुनाचान कंदमूल फलाशन ॥ कथं नु भोक्ष्यसे
 सौख्यं क्षीनान्नं नाजनिर्मितं ॥ १२६ ॥ कदापि नोदन् मातः किं
 कनिष्ठा मिभूपते ॥ इति तं भर्त्सयित्वा च स्वयं भुक्त्वा न्नमागतं ॥
 १२७ ॥ ममोदनगतं चान्नं पुत्रस्य हितकान्ठं ॥ इत्युक्त्वा भोजनं चक्रे
 धर्मदेवी नृपो न मा ॥ क्षीनान्नं भोजनं कृत्वा स्वस्थयिन्ता भवन्तदा
 सा पूर्वाभिमुखी भूत्वा पुत्रमंकेति धाय च ॥ १२८ ॥ पुनतो गुल्म
 मास्थाय पादावासीर्य भामिनी ॥

इत्थं नृपेण स्मितं ॥ इवेत्यमर्थयोनेव मित्यमनः ॥ कृष्णं कृष्णव
 र्णोपेतं ॥ श्रीतिवासं ॥ तानायणं प्राकृतोचितं ॥ लोकि कज्जलमनो
 हुनां ॥ महिमां महानहसो त्वेनेन निवृत्तां क्रीडां च ॥ महेश्विजं ता
 दे नृच ॥ भावप्रसंगादि मनिच टाप ॥ द्रष्टु कामाः सुनोन्तमाः ॥
 द्रष्टुं काम इच्छायेषंते तथा ॥ तुं काममनसो निति तुमुनोत्पलोप ॥
 सदानाः सपुत्राः सविमानगणाश्च आजग्मु निति शेषः ॥ अत्रेदं
 बोध्यं ॥ आपादमौ किं शंखचक्रादिनेखां कितं ॥ त्रिपौकषं निष्टप्त
 कांयन शिखनाभनण भूषित धृत सुन पा निजात पुष्प यष्टिकादि
 तुकं बं दीर्घमौक्तिक नासाभनणं मांगल्यं तत्त्वादि ॥ ताळपत्रादि
 यं लोभिकादि कंठ कर्ण वृताद्या भनणादि सर्वसुमंगल्या भनण
 भूषितं ॥

भ.पु. हुनिद्रा कुंकु मांजन गंधादि चर्चितं ॥ सायं सं द्या सन स्व त्याज्यं ॥ वै मा
 गा यित्री प्रतिपाद्यं ॥ यि द्वा तं द्या त्याज्यं मेतद्रूपं मि ति ॥ पु किं
 दि नी यं शवनी मतंग मनात्तु या यिनी ॥ १११ ॥ अन्योन्य मि ति ॥
 सं भ्रमात् ॥ मतो अनव स्था नात् ॥ कौतुका न्विताः ॥ अन्योन्यं
 भनतीं प्रोचुः ॥ साकी दृ शी त्यत आह ॥ कि मि ति ॥ अस्मि न्जन
 नि फल दायकं तेन न हा कृतं सुकृतं ॥ किं की दृ शं स्यात् ॥ बलि
 कृत स दृ शं वा दशन थ कृत स दृ शं वा ॥ कुतो यं वितर्क इत्यत आह ॥
 लक्ष्मी ति ॥ यत इति शेषः ॥ यस्य भवत इति च ॥ एव मि ति ॥
 कंजो द्रव्यं शंभु शक्राद्या हनेः चित्र चानित्र्य व्यापानं विशेषतो
 गामंति ॥ अत्रेत्तु सा धान ण्ये नापाततः श्रवण म्यत्रेण कलि मना
 पहा जगदी श क्री डेति व च्मी त्याह पुनाषा र्षिः ॥ जगदी श क्री
 डेति ॥ १४५

एवं रूप गतं कृष्णं श्री ति वा सं सुनो न्त माः ॥ ११२ ॥ द्रष्टुं कामा
 श्य नाजेंद्र म हि मां प्राकृतो चितं ॥ सदाना श्य स पुत्रा श्य स
 विमान गणा स्त था ॥ ११३ ॥ अन्योन्यं भानतीं प्रोचुः सं भ्रमा
 कौतुका न्विताः ॥ किं तेन सुकृतं नाहा जन्म न्यस्मि न्नपो न्त
 ॥ ११४ ॥ लक्ष्मी सहायो भगवा न्क्री डते प्राकृतो य था ॥ एवं हनेः
 चित्र चानित्र कर्म गामंति कंजो द्रव्यं शंभु शक्राः ॥ कलौ मुगे
 पाप कृतां नना णां उद्धान णा र्थं जगदी श क्री डा ॥ ११५ ॥ इति
 श्री मद्भविष्यो त्तन पुना णो वेंकट गि नि माहात्म्ये

श्री मद्भविष्यो त्तन पुना णो व्याख्या ने कल्पा णा कां ड दी पे बकु ण
 पु किं दि नी वसिं का द्रु मो द मो ना मा ष्टु मो द्या यः संपूर्णः ॥
 बकु णा वसिं कया नं भा कां ड त्र तं तु त्र पा दानं घम सा नो भजतं
 पंच तंतवः ॥ मधु सू द ना दयः पंच तंतु मूर्तयः ॥ ६ ॥ पु किं दि नी व
 सिं का याः शीन का का शा न्य तनं त्र तं तु त्र पा दानं ॥ मृग म हो भंजतं ॥
 पंच तंतवः पद्म ना भा दि पंच तंतु मूर्तयः ॥ श्री ति वा सा य मंगलं ॥

श्रीः

श्रीः

श्रीः

श्रीः

भ.पु. श्री हनिः ३५ आनंदा द्वि निरुपाय नमः ॥ नाना यथा त्रिकुत वै. गा. ९
 वासवने नमस्ते नाना यथा खिल जगत्पतये नमस्ते ॥ कान्छया
 पूर्ण कमला पतये नमस्ते कंजाक्ष नक्ष कमनीय नमो नमस्ते ॥
 शतानंदः भोजनांते स्मनदिति ॥ अथा ध्याय त्रयी पद्यान्तो गूढा
 र्थानामर्थः संप्रकाशयेत् ॥ अन्येषां भावमात्रं ॥ स्वकुरु पूजिता
 निति ग स्वकुलं ॥ वैष्णवकुलं ॥ तत्रादौ सा ध्यान छेपेन सर्वत्र व्या
 प्ता सन्निहिता तपनो ध्यादेवान् स्मनति ॥ आदा वित्यादिना नाज
 सन्तमा दित्यंतेन ॥ नाज निति जनक संबोधनं भूमौ विशेषतः
 सन्निहिता तपनो ध्यादेवान् स्मनति ॥ काशी श मित्यादिना पात्रि
 मा मित्यंतेन ॥ शपे ॥ उपलंभे ॥ स्फुरा मीति यावत् ॥ १४ ॥

३५ ॥ श्री श्री निवासाय नमः ॥ ३५ शतानंदः ॥ भोजनांते स्मनन्वात्मा
 देवान् स्वकुरु पूजितान् ॥ आदौ नाना यथा ध्यात्वा पश्चात् स्त्रीं पितामहं
 सनस्वती मुमाकोत मुमामित्रमतः पतं ॥ शचीं गुनं भमं सूर्यं जले शंख
 ततः पतं ॥ ११ ॥ देवर्षीन् पितनो नाज त्वं धर्वा नाज सन्तमान् ॥ काशी शं
 विश्वनाथं च बिंदुमा धवमेव च ॥ बिंद्य पादं प्रयागं च गोदातीनं ति
 ब्यसितं ॥ नाना सिं हं जगन्नाथं पांडुनंग महोदधं ॥ पंपा ध्यस्तं विन
 पा हं श्री शैलं पुष्पकाननं ॥ श्रीवेंकट गिरी शं च काळहस्तीश्वरं
 हनुमत् ॥ घटिकाचल संस्थानं वृद्धाचल निवासिनं ॥ वनदं सर्वलोके
 शं श्रीनंगं श्वेत नृपिणं ॥ कुंभ गोपालं मं कृष्णं शार्ङ्ग पाणिं महो
 पते ॥ सेतुनाम कृतं नाज न पद्मनाभ मनंतनं ॥ सुब्रह्मं कुमानाख्यं
 मधुसूदन शंकरं ॥ चंद्रेश्वरं च गोकर्णं तथा हनि हनं नृप ॥ गंगां
 गोदावरीं कृष्णं तुंगभद्रं मत्स्यपदां ॥ कवेरीं कपिलां हीनां सुवर्णी
 मुखरीं तथा ॥ भूकं बिकं भैरवं च काळ भैरवं मेव च ॥ क्रमा हीं
 च विशालाहीं मत्स्याहीं मम सोख्यदां ॥ नमो कलहा पुना ध्य हो
 पाहि मां पददेशगं ॥ शृणु भक्तः सविस्तारं शपे मुत्सं सपुत्रकं
 भर्तानं बदनी वासं मातनं पितनं गुनं ॥ स्वात्मानं तु शपे नाहि सत्य
 मित्यव धानय ॥ सत्यं वदामि सुश्रोणि तां वृत्तं देहि मे गते ॥ एता
 त्वंग कर्पूनि जाती पत्रं सपूगकं ॥ १३ ॥ नागवह्नी नृ कै मुक्तं देहि मे मंद
 गामिति ॥ धनष्ठी ॥ सत्यं वद महा प्राप्ते मम दुःख प्रयांतये ॥ १४ ॥

भ.पु. त्रिनाडीति ॥ त्रयाणां नाडीनां समाह्वयः त्रिनाडि ॥ हस्ते दृष्टेत्यादि स्था वे.मा.
 र्द्रपयं गूढार्थं ॥ शपथकणीय ॥ वनां यष्टिं मदनं देवं हस्ते दृष्ट्वा भद्र ९
 णि वचनाति ॥ आडीषड्वेदे ॥ श्रुत्वा त्र्यर्थः ॥ अंग शेषणमिति ॥ अंगं
 शरीरं शुष्यते मेन तत्तया ॥ ज्वनतापः ॥ तव चित्ताकान्ठं ॥ मध्य
 नाश्रु दृष्टमानसं अहमावेद इत्यर्थः ॥ तं किं दैवेन मौनविषणवेत्यत
 आह ॥ आगतमिति ॥ यद्यपि येततस्य जायमानापीडास्वर्गीये दैवे
 नैव तथापि पुनश्च यत्नोपि मिश्रित इत्याह ॥ पुनर्विषणोपि ॥ स पुनश्च ॥
 किं पूर्ववाऽपूर्ववा ॥ अपूर्वस्यै कथं तस्यानक्षयानमुवति व्यूह मे
 दना समर्थस्य ॥ तदंतस्थमल्पस्याध्यमेकनमित्यत आह ॥ यस्य
 कनस्याप्युपायत इति ॥ किं चिंस्तं भन नेत्रस्तं भन वशीकनणा
 दिमंतो जनालोके तसन्ति ॥ तेषां मध्ये यस्य कस्य वा उपायः तस्या
 दित्यर्थः ॥ सैनिकाणां मनस्तं भनं ॥ दौवानिकाणां नेत्रस्तं भनं ॥ युव
 तीनां वशीकनणमिति विवेकः ॥ दक्षिणानाश्रुदृष्टं भूतवृत्तांतमाह ॥
 सविस्तनमित्यादिना पीडितैर्त्यतेन ॥ उत्तननाश्रुदृष्टं तच्छांत्वा
 द्याह ॥ तच्छांत्स्यमिति ॥ आदिना ब्रवीदित्यंतेन वैकुंठस्थ इत्या
 दिपद्येन पात्रतां ॥ पुत्रेत्यनेनावश्यं हानकनणमपनाधं ॥ तत्सखीन
 तद्गाल सखी जनात् ॥ मौनवादिति क्षमां ॥ सत्यमित्यादिनेष्टं ॥ अ
 रन्तेत्यादिना तदंते ज्ञानिष्टं ॥ कन्यातिमित्तकं ॥ कन्या जीवन मि
 मि-त्तकं ॥ कन्या जीवन निमित्तकं तौ किं ॥ पि किं त्वां ॥ विषपात्र
 मिति ॥ स्वर्णपात्रे शुद्धजलमादाय ॥ किं वदिष्यामीति ॥ गूढार्थ
 मिदं पयं ॥ सूतिका सुखमागतं ॥ हे मातः अगतं ॥ सूतिका सुखं
 सूतिनेव सूतिका ॥ प्रसवस्तस्याः ॥ सूयत इति सूता ॥ पू. उ.
 प्राणिप्रसवे ॥ अकर्मकाङ्गल्यर्थेत्यादिना कर्तृनिष्ठः सूतेव
 सूतिका तस्यांगनाभावात्सुखं तन्तथा ॥ प्रसूतिः प्रसव इत्य
 मनः ॥ प्रसूताच प्रसूतकेति च ॥ ननु सूतेर्वेदानां गकत्वात्सूते
 पचानस्य चातिकटुतीष्णैषधभक्षणाद्दुहनांगसंतापनादि
 दुःखरूपत्वात् कथं सुखरूपत्वमिति चेन्न ॥ कर्णतासवेधक
 दिष्टोत्पत्तीनां तनीय कटुः स्वादिक दुःखाननुबंघीष्टसाध
 त्वेन सुखरूपत्वात् ॥ अथवा पुत्रता भवा ॥ पुत्रप्राप्तिरुक्षां
 सुखकान्ठांवा ॥ एषां मध्ये किं सुखं वदिष्यामि इत्यर्थः ॥

भ. पु. जिनाशि मोक्षिकानां तु शर्पे पूर्णमिदं शुभे ॥ इति तस्यावचःश्रुत्वा वें. मा. ९
 तुष्टो भागीनधीनमपि ता ॥ १६ ॥ हस्ते दत्त्वा वनां यश्चिं प्रियायाः प्रीति
 काविष्ठी ॥ आबदे श्रुषु भद्राणि दुहितुस्तेन शोषणं ॥ १६ ॥ आग
 तं पुनश्चेणापि यस्य कस्याप्युपायतः ॥ स विस्तनं नाजपुत्रि प्रब
 दा मि ति बोधतत् ॥ १७ ॥ इतोत्तनदिने कंचित्पुनर्यं तुनमूहे ॥
 दृष्ट्वा मोहवशं माता कामज्जन सुपीडिता ॥ १८ ॥ तच्छां त्यर्थं वन
 नीहे दातव्या पुनरुपाय सा ॥ वैकुण्ठस्थो हविः साक्षाद्वर्तते वेङ्क
 टाचले ॥ श्रीनिवासे ति विख्याता विद्यावाधनवाल्मीकी ॥ पुन्य
 तव वनागेहे हतो यस्य हयोत्तमः ॥ आनामद्वान्दिकटिपतितः
 पृच्छ तत्सखीः ॥ गौनवाद्वाजपुन्यां हि क्षमि तं पुनश्चेष्टतत् ॥
 सत्वं विद्धि वचोमेय दन्ताचेत्सुखमेष्यति ॥ अदन्ता दुःखमाप्सि
 षि नमेवापी वृथा भवेत् ॥ अबैव दित मात्रेण मनिष्यति न
 संशयः ॥ अमंगलवच श्रुत्वा किं चिदुःख समाकुला ॥ ३० ॥ अबैव
 दसि कल्याणि दुःखहेतु वचो मम ॥ नासत्वं वचनं देवि मयो
 क्तं पूर्वमेव तत् ॥ भीता तद्वचनाद्वाही नदंती वाक्यमब्रवीत् ॥
 नमाचिता मया कन्या कथं दन्ता भविष्यति ॥ धर्मदेवी ॥ अ
 ब्वैव घटिकांते न्त्र आगमिष्यति कायना ॥ अबला बहुवृद्धान्य
 धर्मार्थकुशला भुवि ॥ तद्वाक्ये विश्वसंकृत्वा नाजानं पतिबोध
 यता तं डिमानं च ते पुत्रं पुत्रीं मित्र सुहृद्गणं ॥ सम्पत्य सा धु
 मार्गं तु समाश्रय नृप प्रिये ॥ सन्निधौ मम संकल्पं कुनकन्या
 निमित्तकं ॥ शपथांतं बोधयित्वा निर्जगाम पुनर्द्वहिः ॥ कक्षे
 बध्वासुतं नाजस्वर्णशर्पं सुगुल्मकं ॥ जगामोत्तमभ्येत्य
 पुकिं दामि भि के श्वन ॥ पुकिं दिन्यां गतायां तु धनष्ठी भाष्प
 लेचना ॥ पुत्री निकेतनं प्राप्य नदंती भृश दुःखि ॥ किं ते मनो
 अतं पुत्री नवदिष्यसि किंच मां ॥ नच मातृसमं मित्रं पुत्री तां
 विद्यते शुभे ॥ किमकार्यं च कार्यं च तन्ममा च ह्यभामिनि ॥
 पुनयामि ममैव न स्थंते वृथा किं देह शोषणं ॥ ३१ ॥ आग्याहं
 महानाहि विषयानं कनो मिच ॥ साति दुःखपना ष्टीता नदं
 ती दुःखिता भवत् ॥ दुःखितां जननी वृष्ट्वा मंदमाहमलोगतं ॥
 पद्मा ॥ किं वदिष्यामि हे मातः सुतिका सुखमागतं ॥ ३२ ॥
 वा पुत्रत्वा भं वा प्रवदामि प्रजापते ॥ ३४ ॥

भ. पु. अयं भावः ॥ हेनं तं मनोगतं किमपि न वदितुं सि ॥ कार्यमेव वा भवतु वै. मा
 उत्तरकर्ममेव वा मा माचक्ष्व ॥ नच भानुसमं मित्र मिलेव घृच्छसि ॥ तवाग्र
 वक्तव्यं किमस्ति ॥ प्राप्तं प्राप्तं सुख मितन द्वाजन्मा जनन्यै निवेदनीयं ॥ ९
 तत्रेतनस्य निजानु भावे नानेन स्फुत्वा द्वाजपुत्रीत्वादुक्त्य नवकारः ॥ सुख
 कान्ठोऽस्यास्मिन्वयसि मज्जनाभ्यंजन केश धूप न प्रसादन कवनीकन छांग
 नागलेपन यथेष्टदुकूल पविर्बर्तन कुचौल क्षेपणा भनडा धानज तिलक
 गंध पुष्पांजन आसन भोजन पानीय पान तांबूल विनोदां दौलत शय
 नादि सामकीत बंधु बंधुतद्गंधु बंधु पविजन वधूतामपि सकृपाकटाक्ष
 मात्रेष्वातु किं सिद्धं ममतु किंवक्तव्य मस्ति तथापि वः यमस्ति ॥ सूतिका
 सुखं पुत्रता भक्ष्येति ॥ अत्र मैत्र्यात् सूति सुखं ॥ पुत्र्याः सुखदुःख नृप
 मपि मातुः सुखं तत् ॥ मातुनीष दुःखा सहिष्णुतया कान्ठ्ये सूतिका
 सुखं ॥ अति कान्ठ्ये पुत्र सुखं इति क्रमः ॥ अत्र किं वदितुं मिति इति ॥
 अनेन मत्पविजन जननी जन्यो विवाहितः सत्यो पुत्रानप्यलभन् ममतु
 तव दुहिता भूत्वा विद्यमाना यातक्येपि विवाहस्य प्रसक्तिरेव नास्ति
 अस्त्यदुर्द्वैतस्य किं वदितुं मिति कोपः फलितः ॥ अभ धनष्ठी ॥ महा
 स्वामिना नुजोप नयनात्पूर्वं यावद्भूलं यत्ने कृतेपि असाध्यं जातं ॥ लंच
 नकन्या सा मान्यं ॥ पनंतु पुत्रीयं तव पुष्पदा बहुकीर्ति फलप्रदेति अद
 तवाष्ठी बलमात्रं नृष्ठी मास्महे ॥ तद्भक्त्यदुचित वनत्वाभे हीषन्मीर्ष
 सूचन मात्रे जाते गहनः क्रियते ॥ कुतस्त्वं मस्माकं कुप्यसि किं करोमि
 सुत इत्याह ॥ अभ पद्मा ॥ यद्यपि उक्तार्थे वचन विनंवेऽन्यपूर्वकत्वा
 पवाद उत्पद्यते ॥ बहुभिर्दृष्टत्वात् ॥ उक्ते अविलंबेन कार्ये जाते गुणाः ॥
 अन्यथा स एव दोषः ॥ अनुक्ता न निर्वाहः ॥ प्रयत्ना दुलभेः ॥ किंच ॥
 मत्स्यो व ध्वो हि पितरं मातरं वा विवाहयेति वक्तुं न दृश्यते ॥ त
 स्मान्न वक्तव्यं ॥ तथापि मातृत्वात् विश्रंभेण लज्जता मातौ विहाय
 वच्यमीत्याह ॥ तथापीति ॥ तत्र कश्चित्पुमान्मातुः इति ॥ किं तेन सामा
 न्यं पुं दर्शने नैत्यत आह ॥ पुनाण पुनरुषोऽन्तम इति ॥ किं वृद्ध इत्यत आह ॥
 मातृविति ॥ पुंडरीकाक्ष नि भेक्षणं ॥ पद्म दल पत्र लोचनं ॥ मातृवृत्त
 यौवनेपि पुनाण पुनरुष विग्रह इति यावत् ॥ सर्वोत्तमः ॥ उक्तार्थः ॥
 पुनरुषोऽन्तमः ॥ समती तक्ष बाक्षस्त्रयः ॥ १० ॥ एतत्केन हास्यत इत्या
 तस्तत्क्षणादित्याह ॥ दक्षिणमिति ॥ चक्रमिति ॥

तथापि तब वक्ष्यामि मातृत्वाच्छुषु भामिति ॥ २५ ॥ त्वयाहृन्ता-
 पुनामातः पुष्पानामं सखीमुता ॥ तत्र कश्चित्पुमं न्यातः पुना
 ण पुनरुषोन्तमः ॥ २६ ॥ मातः स्मनामि तद्वक्तुं पुंउनीक निभेक्षणं ॥
 सत्यं सर्वोन्तमः साक्षात्स एव पुनरुषोन्तमः ॥ २७ ॥ दक्षिणं पाणि
 माश्रित्य नाजते चक्रमुन्तमं ॥ तथेतने शुंश्ववनी नाजते नाज
 वत्सदा ॥ २८ ॥ यत्कंठे कौस्तुभं नत्वं कर्णे मकनकुंडले ॥ तद्भक्त
 रूक्षणं वक्ष्ये श्रुषु मातः सविस्तरे ॥ वेदशास्त्र पनायेच स ह
 र्मव्रते पनाः ॥ वेदोक्त कर्मकुर्वति नोसूयंति पनोन्नतिं ॥ पनतिं
 दां नकुर्वति पनस्वं न हनंति ये ॥ न स्मनंति न पश्यंति न स्पृशं
 ति कदाचन ॥ पनदार्शन्यमुनरुपांश्च येन तांस्त्रि वैष्यावात् ॥
 नासत्यं बृवते येतु पितृ मातृ व्रते स्थिताः ॥ तद्भक्त रूक्षणं ह्येत
 तं विना को नु जीवति ॥ तद्वत्ता वचनं श्रुत्वा सातेदा वाक्यं मब्रवीत् ॥
 २२ ॥ सत्यं वद वनानोहे भ्रमो वा ज्वनकान्छं ॥

सूर्यवदिति शेषः ॥ नाजवदिति ॥ नाजवत् चन्द्रवत् ॥ नाजा नृपे
 रूता भेदे पत्न्यैश्च त्रियचंद्रयोनिति नत्त माता ॥ भक्त रूक्षणादपि
 समुत्पद्यन्तम इति जानामीत्यतस्तद्भक्त रूक्षणा न्याह ॥ तद्भक्तिति ॥
 सदागमैक विहेयो योगिध्येयो नाना यणः कथमतया मानुष्या
 कलौ दृष्ट इत्याश्चर्येण पृच्छति ॥ सत्यमिति ॥ हे वनानोहे ॥ एत
 त्सत्यं वा ॥ ज्वनकान्छं भ्रमो वा ॥ ज्वनस्पकान्छं बीजं भ्रमः चिन्त
 मोहः ॥ अथवा क्रिया विशेषण तया ज्वनकलावळिका वा साव
 धान सत्यं वद ॥ किंच हे सुते बालिकानां पूर्णचंद्र दर्शनवत् दृश्यं
 नित किं प्रकृतानुपमुक्ते नेत्यत आह ॥ सत्यमिति ॥ हे मातः साव
 धाना वन्मि उक्तं सत्यं ॥ न संमोहो नापि कलावळिका महाप्रभु
 नपि निगमैक गेचनोपि स्वयमेव प्रसज्जो मत्पाणिग्रहयाकुः मया
 दृष्टः नचंद्र इव ॥ मयैवकुलं व्यपदिशंत्या विलंबः प्रार्थितः ॥
 स्मृताय कामायच विधिवदन्ता येत्सुखं ॥ अन्यथा न गमिषीमि
 विमामनुकूलं मपहनत्येवेत्याह ॥ अथ धनणी इत्यमास ॥ नैयं
 मानुषी नृप मानंतु मानुषं ॥ अयोनिजा दैवचोदता दागता ॥ आ
 कारावाष्मा पातिता ॥ अर्भदेवी वचनं बालसखीवचनं च समा

अ. पु ख्यान् तस्मान्नैतत् सिद्धमिति ॥ एवं निश्चित्वा वतनज्ज्वनां मज्जा विं. मा
 नं कान् यित्वा कुंकुमाभिनलं कृत्य ॥ भद्रां सुख्यं तां स्वयमपि तथा ९
 भद्रा भूत्वा अयि दुहितृमालोचनं कुन ॥ तव मनो नयं पुनरपि
 त्वैव नाजादीनां नाज्य पतिपात्नार्थे प्रवृत्तिर्नान्यथेति ॥ सांत्व
 यित्वा तिनन्तनीतं सार्द्धं दितं जातं ॥ किं भोक्ष्यस्य नृत्याह ॥ मार्ज
 नांते भोक्ष्य इति सुतयोक्ता ॥ भाग्य संपदा ॥ सार्द्धं दिनमस्तमित
 पुण्यसूर्योदयेन पनमानं भविता सती पाकार्थं महानस भवन्
 मभ्यगात् ॥ ४५ ॥ एतस्मिन्निति ॥ शंकरं अभिषिच्य नाजगृहं प्रति
 गच्छमानैः ब्राह्मणैः सह ॥

पद्मा ॥ सत्यं वदामि हे मातः दृष्टु एव महाप्रभुः ॥ ४५ ॥ सांत्व
 यित्वा सुतां भद्रां भद्रा भवन् मभ्यगात् ॥ पाकार्थं पनमानं
 भविता भाग्य संपदा ॥ ४५ ॥ एतस्मिन्नेव समये कन्याश्च
 बकुला न्विताः ॥ अभिषिच्य जगन्नाथं शंकरं ब्राह्मणैः सह ॥ ४६ ॥
 संभानान्धिनसा धृत्वा ब्राह्मणैः सपुत्री हितः ॥ नाजधातीं समा
 साद्य अंतर्भवन् मभ्यगुः ॥ ४६ ॥ समागतान् द्विजान्नाजा
 संपूज्य विधिपूर्वकं ॥ गंधपुष्पाक्षताद्यैश्च वस्त्रालंकार
 दक्षिणैः ॥ विप्राशिषोक्तमन्त्रेण सुतां संमार्जयन्तदा ॥ स्वयं
 भुक्त्वा महानाजा ब्राह्मणानामथाहया ॥ सापि भुक्त्वा महानाज
 धनवी बहिर्नागता ॥ ददर्शतां महानाज बकुलां नवपिण्डी ॥ ४७ ॥

प्रसन्नाभय वनप्रसादसात्वा गंधतीर्थदि संभानान्धिनसा धृत्वा
 समाना धत्त भोजनाय आहूतैः ब्राह्मणैः सह ॥ नाजधातीं समासा
 द्य सपुत्री हितः उपवेशन शालायां तां चित्रासने उपवेश्य अंत
 र्भवन् मामगुः ॥ ब्राह्मणाः भोजन शालां आनायक नाजदा
 नाणा मसूर्य पनयत्वात्पुनं द्योतं भवन् पुनो हितसाहित्या
 दिति भावः ॥ समागता निति ॥ विधिपूर्वकं ॥ गंधपुष्पाक्षता
 द्यैः भोजन मध्ये वस्त्रालंकार दक्षिणैः ॥ दक्षिणतैः उपचा
 रैः ॥ संपूज्येत्यन्वयः ॥ स्वयं भुक्तेति पुत्रीं भोजयित्वेति पूर्व
 शेषः एतन्मध्ये काचन धनवी सखी हे देवां गन्ते मद्यपिकन्यार्थं

भ-पु-गिने जागता तर्हि धर्मदेवी वचनाय येषा जी वे-ध्री निवासा वेमा
 मैव दास्यामीति प्रति श्रुतं तस्मात्वं धैर्येण पृ-च्छेत्पुनः ॥ सा ९
 पीति ॥ महानाजस्य धनं धी महानाज धनं ॥ ६० ॥ वचः श्रुत्वा
 श्रुत्वा या स्मृति स्तयोति शेषः ॥ कन्या ॥ स्त्री बालां ॥ एवं सर्वत्र ॥
 कान्छया अति शयेत स्वदया पात्रां ॥ अति शयते ऽच्युते इति
 शौनक संबो धनं ॥ कार्य मस्तीति ॥ तत्रैव समीप इति शेषः ॥
 तत्समीप इति ॥ साप्यस्माभिः सहैति शेषः ॥ हे सखे ॥ धनं
 तदागमनं वृत्तांतं पृ-च्छतां एव मुक्ताभ कन्या धनं
 भाग्यमिति ॥

धर्मदेवी वचः श्रुत्वा तत्समीपं सुपागता ॥ सूतः पप्रच्छ कन्यां कान-
 ज्यां बकुलागमनं मुने ॥ ९१ ॥ सा का कस्मादुपायात् पृ-च्छेत्प्रतिभाति ॥
 तदाहा का निका का पिद्वाक्यमावृ महीपते ॥ वासः पत्न्य शैले त्रे स्वासी-
 श्री वेंकटेश्वरः ॥ कार्य मस्तीति कथितं तया बकुल मालया ॥ वयं प्राप्ता
 महा भागे त्वत्समीपं महामते ॥ पृ-च्छतां न्यापि वृत्तांतं तदागमनं
 सखे ॥ एवमुक्ता भ कन्या धी प्रति निंशाह भानती ॥ तिष्ठ भद्रे वननिहे-
 नत्त पीठे सुनिर्मले ॥ संस्थिता नंद भनिता बकुला भाग्य मालिनः ॥ मैत्रे-
 कृतार्थ मधुना साफल्यं जन्म नो नृप ॥ वच मर्थं नितामाह धनं देव-
 मातनं ॥ स्वागतं ते महा भागे मम पुण्यस्य कान्छां ॥ मन्ये कृतार्थ मा-
 त्मानं सकलं साधु संगमात् ॥ निर्देशितव्यं यत्कर्म तदद्य विदधी महि-
 बभाषे बकुला भार्या नाहः तस्य महात्मनः ॥ बकुला ॥ कन्यापि ह्यमुष्य-
 कार्य पुनः कार्य शतेन किं ॥ ९२ ॥ मुख्यं कार्यं वाक्यं ततः श्रुत्वा वनापेक्षा-
 पि वर्तते ॥ को बावनः कथ्यदे गो गोत्रं न क्षत्र केचके ॥ जननी का तस्य मातः
 जनकश्च महामते ॥ किं कुलं च किं मान्यानः जातिर्वी तस्य का वद ॥ कुलं चान-
 कभां श्रुत्वा कुलहा वाक्य मब्रवीत् ॥ बकुला ॥ श्रुत्वा नाहि सविस्तारं गोत्रं
 न क्षत्रं बंधुनां ॥ देवकी जननी तस्य जनकः शुनं दनः ॥ तिशाचनं कुलं
 तस्य नास्तीच्छा इति स्मृतः ॥ वसिष्ठ गोत्रे चोत्पन्नो न क्षत्रं श्रवणं तथा ॥
 आबासो वेंकट गिरी विद्यावन्धनवा न्वली ॥ बाहुजाचानं संपन्नो
 वयसा पंच विंशतिः ॥ पाणि महता कान्छया दत्तायेत्सुखं मेष्यति ॥
 किमत्र बहु नोक्तेन दर्शनांते सुखं भवेत् ॥

तद्वन्त मखिलं श्रुत्वा तामाहा नन्द निर्भना ॥ धनष्ठी ॥ शंका जाता
वनाग्रे हे मम ते वचनात्सखे ॥ सभाग्यस्य कुलीनस्य विवाहो न
कृतः कुतः ॥ सा तद्वचनं माकर्ण्य मनसीत्य मर्चिंतयत् ॥ धैर्ये
ण वचनं प्राह धनष्ठी नाज वल्गुभां ॥ बकुल ॥ कृतं वैवाहिकं
देवि बाल्ये भागीनधी पितुः ॥ ६८ ॥

नाजपत्या सन्मनं भाग्यं सुकृतफलं ॥ अर्थावितं पनमार्थं ॥
सकलं पुनरपार्थं जातं ॥ निर्देशितव्यं ॥ आहापतीयं ॥ विशदधि
महि ॥ कुर्वीमहि ॥ ६८ ॥ कन्यापेक्षा ॥ कन्याकांक्षा तावदस्ति ॥ तत्पू
रणं मुख्यकार्यं ॥ तत्प्रथमं बह्व्यं पुनरप्रथमतया विद्यमानेन
कार्यरुतेन प्रथममुक्तेन प्रकृते किंसाध्यमस्तीत्यर्थः ॥ वनापेक्षा
पीति ॥ अत्रापि मुख्यकार्यमित्यनुषज्य पुनः प्रश्नरुतेन किमिति
व्याख्येयं तत्तदंगं पृच्छति ॥ कइति ॥ बावुजाचानः ॥ क्षत्रियाचानः ॥
तद्वन्त मखिलमिति ॥ उक्तादन्यदखिलं ॥ द्वितीयतया बह्व्यं ॥ श्रो
तव्यं चेत्यर्थः ॥ ६९ ॥ तत्रापत्यमनालोक्य द्वितीयं कर्तुं मुत्सुक इति
गूढार्थः ॥ द्वितीयं पाषिग्रहणं स्वीकर्तुं वा उत्सुकः स्वयमेव उ
च्युक्तः ॥ गूढार्थस्तु ॥ तत्र ॥ अपत्यं अनालोक्य ॥ अनालोकि ॥ द्वितीयं
अद्वितीयं ॥ तत्रापत्यं ॥ इति पदच्छेदः ॥ अनालोकि ॥ अनुद्योति ॥ अप
त्यं ॥ अपतनकाणं चाक्षुषं सामर्थ्यं ॥ तत्र पूर्वककत्रे ॥ अनालोक्य
अद्वितीयमतादृशं द्वितीयं ककत्रं कर्तुं स्वीकर्तुं उत्सुक इत्यर्थः ॥
आङ् पूर्वलोके भवेद्विप् ॥ आलोको ऽ भावो अनालोक् ॥ तस्मिन्ना
लोकि ॥ किंच कांत चिन्तानानुकूल्येन प्रावतीनां अंगनातां यादृशी
तपतिजयते तत्रापत्यं तादृशीं लज्जां तत्र अनालोक्य ॥ अद्वि
तीयं ॥ द्वितीयं कर्तुं मुत्सुकः इति अर्थः ॥ तत्रपतिर्लज्जा त्रपति
नेव तत्रापत्यं ॥ स्वार्थे ष्यञ् ॥ तच्च तत्रापत्यं च तत्रापत्यं इति
विग्रहः ॥ यद्यपि विवाहे नावृत्तं पातकं तथाप्यग्रे देतादृश्यं—
पित्रोऽपातं कित्वेन पतनाप्रसङ्गः ॥ न ब्रह्मा पत्यं ॥ लक्ष्म्या अना
लोके अदर्शनं तु धनाभिजना युग्मदेनां धारुणीः ॥ दिवैव न
पश्यति ॥ किमुतानापने ॥ उन्मत्तगौ निवां धा श्रीः कृषिदेवाविति
प्रत इति भानतोक्तेः ॥ तृतीया र्थे ॥

भ.पु. मत्स्य तपसा ब्रह्मचर्येण शुक्लानदा यधिकोपिका मोपचयि विट वेंगा.
 ध्यायः ॥ सातु कामोपचयन विदग्धा पि नानदेहं पुष्पका याचनछा
 कामोप भोग विनह्ना ॥ ९

तन्नापत्य मनात्मेक्य द्वितीयं कर्तुं मुत्सुकः ॥ इदं कान्छामा वि
 द्वि श्रीतिवासे निनामये ॥ तद्वृत्त मखिलं श्रुत्वा संमान्य नृप प्र
 ज्यय ॥ स्वपुत्रं संदिदेशाथ नृपह्वाने नृपोत्तम ॥ ६० ॥ एकं ते
 नाज शार्दूल मिदं वयन मब्रवीत् ॥ धनष्ठी ॥ कन्यार्थ मागता-
 सा ध्वी बकुला वेंकटा चत्मात् ॥ ६१ ॥

पूर्व कामाया स्तवेदं कांत चिन्ता ननु गुणं पुष्पकाचनछं न
 सम्यगित्युक्तेषु न लजेति ॥ अतो धर्मपत्न्यां सत्यामपि द्वि-
 तीयां भोगिनीं वेष्ट्या ध्याया मुक्तं डते ॥ अत एव वेंकट इति नामिति ॥
 अत्र मूल प्रमाणा जिज्ञासायां पुनाणां तं द्रष्टव्यं कृत वैवाहिकं ॥
 अस्मा भिनिति शेषः ॥ तदा बालः इहानी प्रबुद्धः स्वयमेवोत्स-
 क इति भावः ॥ पुनः कार्य शतेन किमिति सूचित मतं तन वस्य
 व्यं आह बकुला ॥ हे धनष्ठी इदमव धानय ॥ अद्य चंद्रवानः ॥
 अगस्त्ये श दर्शना र्थं महमेकै बागमं ॥ तत्र त्वत्सखी दृष्टवती
 तदा मया किं चित्कार्यं स्मृतं अस्मिन्सं वत्सने मत्पुत्रस्या वि-
 वाहेन तिर्वाहः ॥ तव मंदिने मत्पुत्रो चिता कन्यस्तीति वा तवा
 न्तां मश्रुण्वं अतो स्मिन् वत्सने तव कन्या विवाहालोचन-
 मस्तिनवेति मनोहातु महमागता ॥ अस्ति चेत्स ऋत्विजो-
 यजमाना कन्या निनीक्ष णाय सन्नाद्धा ॥ अत्रैवा यांति तचेद-
 म्पुत्र गच्छंति ॥ अथ धनष्ठी ताव द्विलंबो नास्ति ॥ घटिका
 द्वयं स्था तव्यं देव घटने सति निश्चि तैव गत्वा पुनना गंतव्यं
 मिति प्रायो भवेत् इति मध्ये शेषः ॥ कन्यार्थ मागतेति ॥
 ब्राह्मणैः सह ॥ तस्या चानं विचार्या शु शुभं शीघ्रं विधीयतामि-
 ति कन्यार्थ मागतेत्यादि पान्थै त्रित्यं तस्यार्थः ॥ अथाकाशः
 सा कन्यार्थ मागतेति यत्तत्साधु अहमपि अबश्यं विचारयिता
 पंतु पुत्री मतो न विदित मित्याह ॥ कन्यार्थ मिति ॥

भूपः तमिति तच्छब्दाद्यस्येत्यध्याह्वानः ॥ यस्य कन्यार्थमागता सा ध्वी वे.मा
तमेव वेंकटाद्रि तिवासिनं ॥ अं वासुदेवं ॥ ते पुत्रीच्छति ॥ तस्मात् ॥
ते दुहितुः ॥ हृतं मनः ॥ मया विदितं ॥ इति ॥ हृतं अमिति पद-
दः ॥ अत्र मध्ये कथासंदर्भशेषः ॥ एतत्पुत्री मनोऽभाषायमाणा
यामूर्च्छितायाः कथं तातमिति प्रप्रधानंतनाजा ॥ अथ धनढी ध-
र्मदेवी समायातेत्यानभ्यसमान्यनृप पूज्यत्वेत्यंतोक्तत्वं समागत-
तदाकान्ठा तत्संभाषणादि तद्वृत्तांतं सर्वस्वपुत्री वचनबहुज-
गमनादि तत्संभाषणांत सर्ववृत्तांतमुक्ता इत्येवमया दुहितु-
हृतं विदितमिति ॥

सुतं संप्रेषयित्वाथ पुनो हितमथागत्य ॥ तस्याचानं विचार्याशु
ब्राह्मणैर्वेदपानगीः ॥ कन्यार्थमागता सा ध्वी दुहितुर्विदितं
हृदं ॥ तमेवच्छति ते पुत्री वेंकटाद्रि तिवासिनं ॥ ६३ ॥ धर्मदेवी
वचः सत्यं शुभं शीघ्रं विधीयतां ॥ पनिगृह्यवचश्चाह पुनमा-
नंदतिर्भनः ॥ ६४ ॥ आकाशः ॥ अहो मंगलमस्माकं संप्राप्तं
पूर्वपुण्यं ॥ अभवन्पितनः सर्वे कृतार्थमुक्तिभागिनः ॥ ६५ ॥
तद्वाक्यामृतपानेन नो महर्षस्तुजायते ॥ कदाप्यस्यामि देवेशं
वधूवनसमागमं ॥ ६६ ॥ सभर्तुकां नाद्रिपुत्रीं नन्तसिंहासते
स्थितां ॥ कथं पश्यामि नेत्राभ्यां बंधुमंडलमध्यगां ॥ ६७ ॥

अथ नाजा ॥ अमिकिं पद्मा मूर्च्छा प्रबुद्धा किमवतनश्चनानेत्रौ
उन्मील्य किं पश्यति ॥ किं भाषत इति खती सर्वं तमेत्याह ॥
धनढी ॥ अथ नाजा ॥ पुनमाश्चर्येण किं गुणो नीगम्य च माहा-
त्म्यं कुरुगुर्वीदीनां वचनंच सत्यं सदागतं ॥ वृथानाजसभा-
वेन नाहानादनः कृतः ॥ एवं शुभोदये सति ॥ एतदुपनि किं-
कर्त्तव्यमित्यत आह ॥ धर्मदेवी वचः इति ॥ शुभं शीघ्रमिति ॥
शुभस्य शीघ्रकण्ठाकालेन क्रियते ॥ शुभं ॥ अशुभस्य कान-
हनं कालेन क्रियते शुभं श्रेयांसि बहु विघ्नानि त्यादैः ॥
पद्मोक्तापवादभयाच्चेति भावः ॥ पनिगृह्यति ॥ धनढी वचः
पणिगृह्य ॥ पूर्वपुण्यं ॥ पूर्वजन्मनिच कृतसुकृतादागतं ॥ ६८ ॥

भः य अहमपि दुहितृदयं जानामीत्याशयेन पत्न्या सह तद्भवतमगादित्याह ॥ वै. ॥
 भवनं येति ॥ भद्र इत्यादि ॥ भद्रे कल्याणि ॥ नूनः पनं मनस्यं ॥ पुः ख
 कान्ठं चिंता संतापं शीघ्रं त्यज ॥ जननी मिति ॥ तामेव पुनश्च लुप्य नज
 तं कं लज्जयेति भावः ॥ मात निति ॥ हे मातः ते यद्वृत्तांतं विस्तनेषा
 कथितं जातं तदद्य मूलपुनतः इदानीं संकोचान्मे जनकस्य समाचक्ष्व ॥
 अन्यदा यथा मन इति भावः ॥ मुख्यवाक्य माह ॥ साधयस्वेति ॥
 संक्षेपेण सांख्ययति तस्मा इति ॥ तस्मै स्वेष्टाय भामिनी मित्युक्त्वा
 कोपो नकार्य इति सूचयति ॥ इन्द्र निकेतन मिति ॥ नाजकृतावज्ञादिना
 कोपे दूषितांतः कनण्ठेन कुत्साचार्यतया मानुषनपेण सन्निहित
 त्वेपि सूक्ष्मज्ञानाय च सुनगुर्वीकांक्षया इन्द्र निकेतनं सुतं प्रेषया
 मासेति भावः ॥ ७४ ॥ विलिख्य पत्रिका मिति ॥ श्रीमत्पुण्यसुनगुनः
 सन्निधानस्य अनंतनाजकृत अनंतानंत प्रणाम पूर्वक विज्ञापनं
 अमुक संवत्सनस्य वैशाख सुदी षष्ठी पर्यंतं भवदीय अमोघा
 नुद्वयं सर्वे कुशलिनः ॥ भवदीयानुग्रहाति शयस्याज्ञापय ध्वं
 प्रकृतं श्रीपद्मा श्रीनिवास कल्याणं प्रसक्त मस्ति ॥ श्रीनिवास—
 कल्याण कार्य गौनव भवत्संब्य अल्पकस्यापि मम मंदिनं प्रत्याम
 मनं प्रार्थय इति पत्रिकां विलिख्य सपुनोहितः इति व्यस्तं समस्तं
 साः पुनोहितः ॥ सकुल गुनः ॥

इत्युक्त्वा भवनं यागा दुहितु र्हित वत्सलः ॥ नृपः पद्मावतीं प्राह
 सांख्यव्यवचितादनात् ॥ ७५ ॥ नृपः ॥ भद्रे दुःखं मनस्यंते त्यज शीघ्र
 मतः पनं ॥ हृदये तव कल्याणि यत्कांक्षावर्तते वद ॥ तदद्यात्कनि
 ष्यामि नात्र कार्य विचारणा ॥ जनकस्य वचः श्रुत्वा जननीं वाक्य
 मब्रवीत् ॥ धनं शीं पद्मा ॥ मातस्ते कथितं सर्वं वृत्तांतं जनकस्य मे
 समाचक्ष्व अ संकोचाद्य आह हृदयं गतं ॥ पुत्रीमित्रं विदित्वा भ
 भर्तानि वाक्य मब्रवीत् ॥ धनं शी ॥ साधयस्व मत्ता भाग विवाहं
 विधि पूर्वकं ॥ विलंबो नैव कर्तव्यः शुभस्यार्थे शुभानन ॥ नाजा
 तस्मै दास्यामि कृष्णाय श्रीनिवासाय भामिनी ॥ समास्वास्य सुतं
 नाजा पुत्र मित्रं निकेतनं ॥ प्रेषयामास नजिंद्री गुर्वागमनकांक्षया ॥
 ७५ ॥ विलिख्य पत्रिकां नाज न्यु ग्री कल्याणकारिकां ॥

स गत्वा ति त्वेनेषौ चंद्रांशत्वात्तु भूमिप ॥८९॥ बंधयित्वा नंदं वैभा
 पूर्णं गुणमिंद्रस्य भूपतेः ॥ प्रतिष्ठाप्य वनं पत्रं पुनतः पुनर्षभ ॥ ९
 ८९ नाजपुत्रं सपत्रं च दृष्ट्वां गिनस नंदनः ॥ स पपाठ महा नाज
 पत्रिकां शुभसूचिकां ॥ तत्क्षणादगमप्राज्ञानां जने स पुनो हितः ॥
 प्राप्तं पुनो हितं नत्वा कृत्वा च विधिपूर्वकं ॥९०॥ काले चितो
 वाचयित्वा विद्यमानमुवाच सः ॥

प्राप्तं पुनो हितं नत्वा विविधिपूर्वकं पूजां कृत्वा काले चितो वाचं ॥ वाच
 मित्वा ॥ कन्ये देवा मिनांतकाः ॥ कश्चिद्भवत्सु भक्तिमुक्ता मयि प्रसन्ता इ
 त्सादिकामप्रवेदनं कृत्वा सर्वं तयेति वाचयित्वा ॥ तवाज्ञयेति ॥ श्रीनिवा
 सस्य संबंधं तव ॥ भवतां विदितं विज्ञापितं कृत्वा ॥ तव भवतां मनसः
 स्थाभ्येत् ॥ भवदाहया दुहितुर्विवाहं कनिष्ठ्यामीतियोजना ॥ हे नाजन्
 सुर्वनुज्ञायाचनं च यदा ॥ पूर्वसंबंधोपयोगिकुलगोत्रादि वेदनांतते ॥
 तर्हि विदितमित्यतो विदितमिति सहेतुकमाहुः ॥ गोत्रनामेति गोत्रयोः
 कुलगोत्रयोः नाम गोत्रं नामिकुलेचल ॥ इत्यमनः ॥ चः समुच्चये सा
 ध्वी च समागता ॥ गोत्रनामच विदितमित्यर्थः ॥ तर्हि काचितेत्यत
 आहुः ॥ तथापीति ॥ तव वाक्येन यच्छं शुभं कर्म तच्छं ॥ सुखकनं ॥ तस्मा
 दिति भावः ॥ फलवृक्षमिति ॥ एको वृक्षं वर्धयति बहुवो भुंजते फलं ॥
 भोक्तानो भुंजते भागं स्वामी संपूर्णमश्नुते इति यथा तथेति भावः ॥
 अस्मिन्कार्ये ॥ य उदासीनः स निर्भाग्य इति यावत् ॥ ९१ ॥

नाजा ॥ तवाज्ञया कनिष्ठ्यामि विवाहं दुहितुर्मम ॥९२॥ श्रीनिवासस्य
 संबंधं विदितं स्यान्नवानघ ॥ कन्यार्थमागता सा ध्वी विदितं गोत्र
 नामच ॥ ९० ॥ तथापि तव वाक्येन कनिष्ठ्यकर्मशं मुने ॥ सनाजवच
 नं श्रुत्वा नाजानं प्रत्यभाषत ॥ ९१ ॥ गुनः ॥ फलवृक्षं समाश्रित्य
 बहुवो जीविता भुवि ॥ तथा वयं हि जीवामः तव भाग्यावलंबिनः ॥ ९२ ॥
 अहं पुनागते नाजन्सर्बदाश्रितवान्शुकः ॥ साजानास्त्विति महा
 नाजस्थितिं तस्मात्तथा शर्तिष्ठाः ॥ ९३ ॥

गमु नाजा ॥ सूर्यश्च पश्चिम प्र तिष्ठायाः पूर्वमेव ग्रहादि योगं पर्यालोच्य बाहुि वै.मा
 श्वयंकृत्वा पत्रिकां समर्प्य श्रीनिवास सन्निधात्ताद्विहितं लभते सन्नि
 हितेपि कन्या गृहीष्यामीति मांगल्य पत्रिकं नयन मित्याह ॥ अथ गुनः ॥
 अस्मदीय पत्रिकां समर्प्य तद्विहित पत्रिका मादाय तुभ्यं दातानः कः इत्यं
 त् ॥ नात्ता सा सा ध्वी लुके तां बकुलां पप्रच्छ धनं ॥ सा च आह उत नं मम
 आनुवं गिकी यं प्रवृत्तिः पुत्रः प्रबुद्धः ॥ स्वतंत्रः ॥ एवं त्वनया कार्यं साधते
 मम धैर्यं नास्तीति ॥ अथ नाजा ॥ एतत्कुलगुनं कार्यं मिति कुलगुनं पप्रच्छ
 अथ सोप्याह ॥ स्वयं प्रसन्नस्य हृदये स्वेच्छया दृष्टं नान्यथेति कदापि दृष्टं
 हीनस्य मम असाध्य मित्याह ॥ अथ नाजा ॥ तर्हि भव द्विनेव भवितव्य
 मिति ययाचे ॥ अत आह ॥ अहं मिति ॥ हे नाजन् ॥ पुनः सिनातीते काले
 योऽनाज काले ॥ औषधार्थं तत्सन्निधिं सकृद्भूतः ॥ सर्वदा सत्त्वा सो
 नास्तीति नमसापि भवितव्य मित्याह ॥ तर्हि तत्समाधानं भव द्विनेव
 कर्तव्य मित्यत आह ॥ सर्वदेति ॥ अयं भावः ॥ एकांतातां युक्तानदादी
 तां भाषितं प्रचानयति ॥ श्रीनिवासः ॥ तेषां तादृशीं गुरुतया सभास्ति
 यत्र वनदास्ते तानदः युकेने कृतत्सु शक मिति ॥ ९१ ॥ सकृन्नास्ते इत्यत
 आह ॥ अत्रैवेति ॥ त मिति ॥ शीघ्रेण कालेन कार्यं साधयेति भावः ॥
 मुनिं दृष्टेति ॥ मानात् च यात् ॥ उन्नीलं वाक् विमुक्तोऽभूदिति शेषः ॥
 उद्भूतोऽश्व इत्यत्रेवोद्भि मोक्षो ॥ आश्चर्यं मोक्षो भावे इत्यप सर्ववृत्तेः ॥
 पद्मावतीति ॥ पद्मावत्या विबाहू लक्ष्मो योर्थ स्तेन संपन्नं तत्संपादने
 युक्तं ॥ आदिकर्मणिक्तः ॥ गुनं पूजितं गुनं छा शिन सो दृष्ट्या दृतं ॥
 पत्रार्थं श्रीनिवासं ॥ अवलंब्य तद्गौनवे दृष्टिं निक्षिप्या गच्छेति नाज
 भाषितं श्रुतिविति योजना ॥ इदमत्र हृदयं ॥ गुर्वर्थं लिखित पत्र शिनो
 भागे युक्तं महा मुने तुभ्यं नमः ॥ प्रकृतं सर्वं तं डिमानो विहापयतीति
 विहितं पत्रिकां तामेवादादिति ॥

अत्रैवोन्तन दिग्भागे क्रौरा पंचात्मके नृप ॥ समास्ते व्यासतनयः—
 श्रीनिवास पनायणः ॥ ९४ ॥ तमाहूय महानाजा शीघ्रेण पृष्ठिबी
 पति ॥ सबद्व्यात्मनः सोऽयं तस्य वृत्तांत मादितः ॥ एवमुक्तो
 य गुनं छा आतनं ब्राह्मण प्रियं ॥ संदिदेश महानाज युकाश्रम
 मर्चिदमः ॥ सगत्वा बामुवेगेन नये नादित्यवर्चसा ॥

ध्यानं गतं मुनिं दृष्ट्वा यानादुन्ती णि बान्धव ॥ तोंडिमानः ॥ शृणु
तापस शार्दूल वचनं नाज भाषितं ॥ पद्मावती विवाहार्थं संपन्नं
गुण-पूजितं ॥ पत्रार्थं मवलं व्या भग-धतन्तगने प्रति ॥ एव मुक्ते
मही देवो महीपालेन भूमिप ॥ स संभ्रमात्समुत्थाय सभ्रम
निभ्रम निव ॥ भिंस् दन्क मंडलं नाजत् छिंदं कृष्णमृगत्वचं ॥ १०० ॥
विच्छिद्य मणिमालाश्च सततत महा मुतिः ॥ शुकः ॥ साधूदितं
वाक्यमुदान विक्रमं महोत्सवं वेंकटशैलवासिनः ॥ कन्या प्रदानं
पुनःपार्थ साधनं समस्त लोकस्य पवित्रकान्ठं ॥ १०१ ॥

साध्विति ॥ नाहा उदितं वाक्यं ॥ साधु ॥ कार्यसाधकं ॥ उदानविक्रमं ॥
उ० दानो महाविक्रमोति शक्तिर्यस्मिन्नाज शासन इवतत् ॥ तया
अमननाजेनाप्यति क्रामितुमशक्यं ॥ तैतावन्मात्रं ॥ महोत्सवं वर्ष
कनं कन्याप्रदानं नाहः महा पुनःपार्थ साधनं ॥ लोकस्य पवित्रकान्ठं ॥
पावित्र्यहेतूनां गंगादितीर्था नामप्यतिनामेन पावित्र्यहेतुः ॥ कन्या
प्रदातमिति ॥ कृष्णस्य श्रीतुलसी कन्याप्रदानवद्विदानीमपि
वेंकटशैलवासिनः महोत्सवं महाहर्षिकनं वेंकटशैलवासिनः
कन्याप्रदानं कन्तुः पुनःपार्थ साधनं कन्याप्रदीयते मस्मिन्निति
व्युत्पत्त्या तदुत्सवदृष्टं तत्कभनं श्रावणं च द्रष्टुः बन्तुः श्रोतुः
लोकस्य पवित्रकान्ठं ॥ १०१ ॥ आकाशनाजधिष्य इति ॥ धिष्ये
सं दिने ॥ एवमेव ॥ महोत्सवसमृद्धिर्भवति ॥ किंतेन नाहा त्वया
पौनैः प्रसर्पकैः ॥ पविजतैश्च कृतं सुकृतं न साधनं किंतु महत्
इति प्रशंसंसेत्यर्थः ॥ महानाजधिष्यमपि प्रवर्तमानमहोत्सवं
स्य न प्रमलभते न पूर्वत इति सूचनाय तदर्थकपादयोर्नाशि
कभावः ॥ तवा एकेतेत्यादिना नच्छंदो भंगः ॥ धिष्ये सोकोति
वन्मित्यमनः ॥ अथवा पाठांतने आकाशनाजधिष्यो नाजबृह
स्पती एवमेव ॥ यथाह्यः ॥ यथाचाद्य ततोपनिदिने दिने मिथितौ
भूत्वा श्रीति वाससेवापनौ अतः किं वक्तव्यं महान्ता वित्यर्थः ॥
धिष्योगुनमित्यमनः ॥ अथ मुनिनहभागच्छामि ॥ त्वंगच्छे
त्यनुवायपद्मतीर्थेवगाह्य ॥ पुनोहितं पुनस्कृत्येति ॥ पुनोहितं
सुनाचार्य पुनस्कृत्य कुशमूलफलैः सह ॥ पुनोहितं तिजपुनो

भ.पु हितं पुनस्कृत्य ऋषि मभि जगामेत्यर्थः ॥ एवं भूतं मुनिं दृष्ट्वा वेंगा
 संतुष्ट मनसो राजा क्षतानुपनि उल्लिप्य तत्रैवासने उपवेश्य स्व
 पुनोहितोक्तं मार्गिणा पाद्यादिभिर्न भ्यर्च्य साष्टांगं प्रणिपत्यतिरुमः ॥ ९

स्तु

आकाशनाजं धिष्ये एवमेव दिते दिते ॥ प्रयशंस महानाज
 पद्मतीर्थेऽवगाह्य ॥ १०१ ॥ कृत्वा माध्याह्निकीं संध्यां त्यक्त्वा
 जीर्णं श्वभूषणं ॥ सनवा बिकुशाग्रशि नि कृत्य मुनि सन्तमः ॥
 एकैकं बंधमिव तातु उत्तमोगं विभूषणं ॥ कवचं कल्पया
 मास कुशाग्रेः कुसुमैः तथा ॥ तुलसी मणि मालाभिः कर्ण
 भूषणं भूषितः ॥ मृगतलभिः कक्षं तं बैः कंचुकैः समलं
 कृतः ॥ हानाश्वमधिनृदस्तु सजगाम नृपाख्यं ॥ तमायांतं
 मुनिं दृष्ट्वा यतुंग बल्लभितः ॥ पुनो हितं पुनस्कृत्य कुश
 मूल फलोदकैः ॥ एवं भूतं नृपं दृष्ट्वा संतुष्ट मनसो मुनेः ॥ १०६ ॥
 पानादुत्तीर्ण्य नाजेंद्र साष्टांगं प्रणिपत्यतं ॥ गज मानोप्य
 तमऋषिं सपुनोहितमादनात् ॥ १०७ ॥ निकेतनांतर्भवने
 निवेश्य तिथिं मुनीनां निनतं पनात्यने ॥ संपूजयामास वि
 धान विनमो विद्यागुणं ज्ञान गुणं शुक्रं नृपः ॥ तापसो तौ तु
 पप्रच्छ कृत्यार्थं सतु भूपतिः ॥ पद्मावतीं प्रहास्यामि निश्चि
 तेयं सतिर्मुनी ॥ क्षीतिवासाय कृष्णाय भवद्भ्यां अनु
 मोचते ॥ तौ तद्वचनं माकर्ण्य नाजानं नाज सन्तम ॥ शुक्रो
 ब्रवीत्त्रिं पुत्री कान्ता लुक्ता ल्वितः ॥ शुक्रः ॥ माकुण्ड
 महानाज संदेहं दान कर्मणि ॥ धन्यो सित्वं महीपाल
 कुलं पावनतां गतं ॥ पितनः त्रि दिवं प्राप्ता ताप्रकार्यं विद्या
 नृणां ॥ किं त्वयाचरितं पुण्यं पूर्वजन्मनि भूमिषु ॥ भगवा
 नन विंदाक्षः क्षीतिवासः सतां गतिः ॥ ११५ ॥

गज मिति ॥ आनोपितांबन विमातं पदृगजं ॥ सपुनोहित
 मिति ॥ पुनोहितं ताभ्यां दिव्यमानुषनृपाभ्यां सहितं ॥ ऋषिं
 शुक्रं तं गजमानोप्येत्यर्थः ॥ विद्यागुणं मित्यादि ॥ विद्यया
 हतितनय गुणं शुक्रं ॥ मद्वा बृहस्पतिं शुक्रं येतिवा ॥

भ.पु. कन्या र्थं कन्या निमित्तं ॥ पद्मावती मित्यादि ॥ हे मुनी श्री निवासाय वे.मा
 कृष्णाय पद्मावतीं प्रदास्यामि प्रप्रदास्याम इति मम मनसि वर्तते ॥ ९
 तद्भवद्भ्या मनुनोचते तस्मै कन्यादानं यदि भवन्तौ प्रीणयति तर्हि ॥
 य इ पद्मा श्री निवासाय दास्यामीति मति निश्चिता दृढ निश्चयेत्यर्थः ॥
 न चिनभि प्रीतो ॥ न च्य र्थानां प्रीयमाण इति भवद्भ्या मिति चतुर्थी
 द्विवचनं ॥ हनये नोचते भक्ति निमित्तावत् ॥ पुत्रीकान्छात् इति ॥
 पुत्री चिंता कान्छात् गान्य माने नाहि कनका खितः दयायुतः ॥ ११५ ॥
 जामातनत्वमिति ॥ पाटे ॥ उदीचां मातन पितन शबवज्जामातन शब्दः ॥
 शुभं शीघ्रं विधीयता मित्यादि ॥ इत्येवं शुके लोके ॥ यथाजोवाच ॥
 नास्माभिर्विलंबः ॥ त्वनितलग्नमन्विष्य दानं तथा श्री निवास सन्नि
 धानाद्विलंबेन कार्यसिद्धि श्येत्येते भवतो नधीने इति ॥ अथेति सि
 द्धी आवा मन्विष्याहनुः ॥ अथ सनाजा ॥ तर्हि लिखितरूपे पाणि
 गृहीष्ये इति तस्मिन्निधानात् ससूर्य प्रति मांगल्य पत्रिका लाभो
 यथास्यात्तथानुग्रहः क्रियतां ॥ पनंतु ॥ विनकानामपि भवतां मत्सं
 गत्या यासो भवतीत्यत आह ॥ वयमित्यादि ॥ नास्माकं तव संगे नास्मि
 र्थं न्कर्म आयासः ॥ किंतु सर्वसंगे पणित्यज्य मंद धनाः कंदमूल फलाहनाः
 संतोयदन्तः पुनरौ भवति तदन्तास्तस्य देवता वृत्ति श्रुतेः ॥ ता न्येवेंदिना
 नाध्यपदस्य समर्थेवं तपसानाध्यापि पतिश्रमेणोत्र भुवि तं विभुं सर्व
 जन साधनछेत्त कन्याया महोत्सवाभिव्यक्त पनमानंद मूर्ति न पश्यामः ॥
 हे भूमिप तव संगेन तं तादृशं विभुं पश्यामः ॥ अतस्तव संगेन वयं ध
 या कृतार्थाः स्मः ॥ अतस्तव संगतिर्नो भद्रं मंगलं अतो नायास इति
 भावः सनाज र्थिः सबृहस्पतिः तापसः तपस्वी स शुकः एवमुक्त्वा त
 ण्णी मास ॥ कृतार्थमिति ॥ आत्मनो जन्मकृतार्थं मन्ये ॥

जामातृत्वे समापन्नस्तस्मान्तास्ति तवाधिकः ॥ विलंबो नैवकर्तव्यः
 शुभं शीघ्रं विधीयतां ॥ वयं धन्याः कृतार्थाः स्मः तव संगेन भूमिप ॥
 वयंतु तपसानाध्य कंदमूल फलाहनाः ॥ सर्वसंग पणित्यज्य न पश्या
 मोत्र तं विभुं ॥ संगतिस्तव भद्रं तो भवेज्जन्म निजन्मनि ॥ एवमुक्त्वा
 सनाज र्थि स्तुष्णी मास सतापसः ॥ शुभवाक्यं ततः श्रुत्वा सनाजा
 नंद निर्भवः ॥ वैय्यास किं नमस्कृत्य प्रशशंस प्रजापतिः ॥

नाजा ॥ कृतार्थमात्मनो मन्ये व्यासपुत्र तमोस्तुते ॥ ११६ ॥ अथनाजा
वचः प्राह सुनाचार्य नमोस्तुते ॥ ग्रहाणां च गतिस्तत्तमोर्मयोगो
विचिंत्यतां योगं प्रयोगं नक्षत्रयोगं पश्य विप्र बलाबलं ॥ अध्या
शास्त्र विधानज्ञो बकुलां वाक्य मब्रवीत् ॥ बृहस्पतिः ॥ गोलं यद्वैक
देशस्य तन्ममाचक्ष्व भामिनि ॥ नक्षत्रं च वना नेत्रे वदमा मिति
चाब्रवीत् ॥ सातस्य वचनं श्रुत्वा किं चित्कोपा विताब्रवीत् ॥

अयं भावः ॥ ममात्मकस्य पिशित नयन स्याप्येवं लाभ इति भवद्भि
नप्युक्ते धैर्यमिति ॥ अथ नाजा गुनः माह ॥ ग्रहाणां च गतिः ॥ हे तात ॥ हे
तात स्थानीय ॥ गुणोऽस्मिन्मासे हवित लग्न संपादिका गृहगतिः ॥
सातयोः पद्मा ऋषि वासयोः ग्रहाणां गतिः या सा च विचार्य ॥ अत
तमोर्मयोगो विबाहयोगः ॥ विचिंत्यतां ॥ गोलं प्रयोगं ॥ गोलं गोलं कुल
गोलं प्रवनाणां ॥ योगं ॥ अपूर्वसंबंधलक्षणं संगतिं ॥ इति नाजोवाच ॥
इति ॥ अथ बृहस्पतिनाजकृता नादनापनाधस्य सभायां शिक्षां कुर्व
न्निव स्वचिन्त शुद्धैः स्वचिन्तस्थितकोपकाकुप्य निष्कासताम
शुखमुखेन कोपकानां प्रकटीकानमन्ताह ॥ गोलमित्यादिना ॥ अ
थाह बकुला किं भवद्भिर्न ज्ञातमिति ॥ अथ बृहस्पतिः ॥ नज्ञातं
ममेति ॥ अथ बकुलेत्याह ॥ ब्रह्मणा इति ब्राह्मणाः सत्यसंपन्नाः
इत्ययं प्रवादी गति कृतादि द्वापनांते काले स्थितः कलौ सप्रवादि
गत इति मिथ्या प्रवादी मेषामिति मिथ्या प्रवादिनः ॥ तत्कृत
इत्यत आह ॥ जानंतोपीति ॥ हिताहितं यथावत् ॥ हातस्य वचनं
पाजादिसर्वेभ्यो हितं ॥ अवचनं च अहितं ॥ हितं चाहितं च हि
ताहितं ॥ विप्रतिषिद्धं चेति समाह्वानः ॥ एतज्जानंतोपि न वदति
तच्छ्रीमासते अस्तु नाम वन गोलनादिक महातवत् ॥ कन्या गोलना
दिक महातमिति तैः शक्यते बह्वं ॥ स भावा नप्रेष व्यावक्यं
वाऽसमंजसमित्यादि नर्थोऽस्यां सभायां न प्रवर्तत इति शुकं
तिनीक्ष्यो वाच बकुला ॥ तदपि पूर्वमेव नवच्यीति ॥ एवं बृह
स्पतिनोक्ते किमेवं नाज पुनो हितयोः मनो भंग इत्यात्मोच
या मास बकुला ॥ तदाशुक आह ॥ अविश्वास इति ॥ देवानाने
पुरु वचने ॥ कलौ विप्राणां वचने क्षत्रि माणा मविश्वासः ॥

बकुळा ॥ ब्राह्मणाः सत्य संपन्नाः कर्मो मिथ्या प्रवादिनः ॥ १२३ ॥
 जानन्तोऽपि महानाज न वदन्ति त्रिता त्रितं ॥ शुक्रः ॥ अविश्वास
 स्तु विप्राणां क्षत्रियाणां वानरान् ॥ १२४ ॥ धर्मोऽप्य धर्मत्व मेति
 त्वा धर्मो धर्मतांगतः ॥ तस्मात्त्वया महा भागेऽकथितव्यं हिता
 हितं ॥ बकुळा ॥ नक्षत्रं श्रवणं तस्य गोत्रं वाशिष्ठं संज्ञितं ॥ (तं)
 गोत्र मन्त्रे महा भाग नक्षत्रं मृग शीर्षकं ॥ १२५ ॥

तथाच श्रोतव्यं प्रतिपन्नौ तु बकुर्वाक्यं वृथा भवेत् ॥ इति न्यायात्
 किमु केति तूष्णीं भाव इति ॥ विप्रवाक्ये ऽ विश्वासा न्यत्र विश्वास
 इति धर्मोऽप्य धर्मतामेति अधर्मो धर्मतांगतः ॥ अब्राह्मण पुंस्त्रिं
 नी वाक्ये विश्वासात्सर्वमिदं कार्यं प्रचनति ॥ न कुलाचार्य वाक्य
 विश्वासात् ॥ अतस्त्वयैव बह्व्यमित्याह ॥ तस्मादिति ॥ अनेन
 संवादेन वृथैव नाजसभावेन नाहा पुनोहितो ऽवधीनत इति
 नाह अचातुर्यं सभाव्यता सीत् ॥ अनेन राजा तं डिमानोऽपि गुणो
 निदमनुशासनमिति प्रसन्नो ननुष्टः ॥ तेन पुनोहितस्य निर्मल
 चिन्तः ॥ १२६ ॥ उभयो निति ॥ मासेलनितलम्बयोगं ॥ अथो भयो
 र्योगं कुलगोत्रसूत्र प्रवन नक्षत्रैः योगं ॥ अपूर्व संबंध लक्षणं भा
 षिग्रहणं ॥ विधानेनैव हः ॥ सूत्र कूटं ॥ नाडी योगं कल्पका कंठ
 सूत्रात्मकं नाडी योगं ॥ विशेषेण विधित्य नाडी कूटं कल्पका कंठ
 सूत्रं हेयं तस्मान्ज्यैतयेत्यर्थमेवेत्युक्तेः ॥ यो नि कूटं यो नि भ्यां कूटं
 सातुनाग सजातीय संबंधं विधित्य उभयोर्विवाहे ग्रहाः शुभदृष्टिनाः
 शुभदृष्टयः इत्याहेति शेषः ॥ माघ फाल्गुन वैशाख ज्येष्ठा विवाहे शुभ
 इति वैशाखेन ॥ शुक्रपक्षः श्रेष्ठ इति शुक्रपक्षतः ॥ सोम सौम्य शुक्र
 शुक्र वासना सर्व कर्मसु भवंति सिद्धिदा इति ॥ शुक्रवातेन ॥ नोहि
 मृग मघा स्तिष्ठ उन्नता तस्त स्वाती मूलादुवा धानेवत्यः सर्वसमता
 इत्युक्ते कन्तना फल्गुनी भ्यां नक्षत्रेण ॥ तथा बिलं बि संबत्सवैशाख
 बुद्ध दशमी शुक्र वासनोन्नता फल्गुन्योः नाज्ञो ज्येष्ठा दश घटिकाया
 माग्नेय तामक निशा मुहूर्तगुरुं भलमेतच्च योगं ॥ यंद्रकुलौककुल
 कुलेन ॥ क्षत्रियैकजाति त्वाज्जात्या ॥ आत्रेय वाशिष्ठा विति गोत्र भेदा
 द्वौ त्रेण ॥ आत्रेयार्चन स शाबास्य इति ॥

भ. पु. बाशिष्टेन्द्र प्रमदा भनद्र स्विति श्यार्थेय प्रवन भेदा लवनेषा सोम्या वेंमा
 की सुहृदो समौ कुजगुन शुक्रस्य शेषावनीत्युक्ते मृग श्रीगोभाभ्यां ९
 मेघमकन न स्य धि पयोः शुक्रा त्रयोभिर्नत्वात्पंच गुणा इति नाशिभ्यां
 हस्तनेवती पुनर्वसु पुष्य स्वाती मृग श्रवणा श्विन्यनुगा धा देवगणा
 इति गणैक्यात् षड्गुणा इति गणोन ॥ मृग शिरो नक्षत्रस्य श्रवणस्य
 च मध्यमयनम नाडीत्वात् तद्गुणद्वयौ गुणा इति नाशिभ्यां ॥ अश्व
 गज अजी सर्पिणीत्यादिना मृगस्य सर्पिणी यो नित्वा ज्ञेयं उ वानने
 नातीत्यादिना श्रवणस्य वानन यो नित्वा यो नित्वा मित्येवं योगो
 द्येयः ॥ अयं भावमिति ॥ अन्त्या दान्यत्र तैत्तमाने स्वयं संक्रामितं
 स्वीय सार्य भावं स्व नित्यतकार्य वशादा श्रित इत्यर्थः ॥ दक्षिणेति
 जनक संबोधनं ॥ चंदो भगं नकानयेत् इति ऐच्छिको वाह स्वः ॥ ध
 तथापि लेखनमिति ॥

उभयैर्बन्धनं श्रुत्वा गुनर्योगं विचिंत्यतः ॥ नाडी योगं विशेषेण
 सूत्रकंठेन भूमिप ॥ १२६ ॥ योनिकूटं विधानहो ग्रहाश्च शुभ
 दर्शिताः ॥ सर्वे विचार्य भूपाल आर्य भावं समाश्रितः ॥ १२७ ॥
 हातिबो धव संबंधि सुहृन्मित्र जनैर्मुतः ॥ मन्त्रं चकानाजेन्द्रः
 कन्यादानं तिमितकं ॥ ते सर्वे बंधुवर्गाश्च नाजानं प्रत्यपूजयन् ॥
 सभां चकानया भास तत्र सिंहासने स्थितः ॥ वाचयित्वाथ पुण्यां
 कन्या निश्चय कान्ठात् ॥ ददौ दक्षिण तांबूलं भुभूषणं गवां
 गणं ॥ भुजमुदृत्य नाजेन्द्रः स भामध्ये वयोव्रवीत् ॥ नाजा ॥
 पद्मावतीं प्रदास्यामि श्रीतिवासाय सा हि ॥ यमं बंधु
 गणा श्यात्र दयां कुर्वंतु मां प्रति ॥ प्रतिज्ञामकरो द्राजा कन्यार्धं
 वेंकटी शतुः ॥ सचोवाच महानाज गुनं गुनं प्रियः सदा ॥ किं
 कार्यं वद विप्रेन्द्र संकल्पानंतनं मम ॥ नाजानं मन्त्रवी द्राजन्तं
 जिना देवतागुनः ॥ बृहस्पतिः ॥ वि लिख्य पत्रिकां नाजेन्द्र
 तिवासाम विष्णुवे ॥ विप्रं प्रेषय नाजेन्द्र तेषामागमने नृप ॥
 सगुनोर्वीक्ष्य माक उर्य नाजा गुनं सभाषत ॥ १२८ ॥ किं लेख्यं
 वर्तते विद्वन्प्राकृत शनी निषाः ॥ तथापि लेखनं यन्तु
 तस्मिन्नेव गुनसन्तम ॥ १२९ ॥ गुनपट्टि पृथग्विष्टां लेखयामास
 पत्रिकां ॥

देव देवा पि पूज्याय ब्रह्म पूज्याय विष्णवे ॥ आशीर्वाद्
मया प्रोक्तं होममात्रि ख्यते तद्य ॥ वयं कुशजिनः सर्वे भवतां
होम मंगलं ॥ १४९ ॥ ते खितव्यं विशेषेण बंधुत्वात्पुनर्षोत्तम ॥
अनंतं पद्मजातां दस्यामीति मतिर्मम ॥ १५० ॥ तामंशीकुनः
गोविंद विवाह विधि पूर्वकं ॥ शुको वेति मुकुर्वेति हृदयं
मम सर्वदा ॥ १५१ ॥ माकुनः प्वात्र संदेहं कन्याभिपुनर्षोत्तम ॥
वैशाख शुद्ध दशमी शुक्रवारे शुभे तिथौ ॥ १५२ ॥ बंधुभिः
सह संप्राप्य मामुद्धृत्या नृगैः सह ॥ अधिकं लेखनीयं मे
किंचास्ति पुनर्षोत्तम ॥ १५३ ॥ शुको वदति तत्सर्वं तत्सत्यं
कुलकेशव ॥ इत्थं विनिश्चया वनपत्रिकां शुभां आकाशनाजो
जमदग्निं सन्निधिं ॥ संप्रेषया मास शुक्रं महान्तं सपुत्र
मित्रः सह बांधुवानुगाः ॥ १५४ ॥ क्रौशमात्रमुपागम्य शुक्रं
वचनमब्रवीत् ॥ येन केन प्रकारेण तस्य चित्तं समाश्रम ॥ १५५ ॥
कोटिं वाऽर्द्धं वापि लब्धं वा मुतमेव च ॥ दास्यामि द्रव्य
निचयं तात्र कार्यविचारण ॥ १५६ ॥ एवमुक्ते महीपते शुक्रः
शेषाचलं प्रति ॥ मध्यं दिने भानुगतिर्महात्मा समागत
स्तत्र शुक्रः सशिष्यः ॥ १५७ ॥ शुक्रद्वयेनानुगतो विनागी
तदृशनाद्वादहता घटकः ॥ दूनादायातमावेक्ष्य वेंकटाद्रि
शिखामणिः ॥ माता नया गता कस्मादिति चिंतापनो हनिः ॥
एतस्मिन्नेव काले तु कृष्णद्वैपायनात्मजं ॥ दृष्ट्वा स शिनः
पाणिं कृतकार्यं विनिश्चयात् ॥ १५८ ॥ शुक्रं प्राहति भक्त्यैव
आसता दुःखितो हनिः ॥ श्रीनिवासः ॥ कार्यं मदीयं विप्रेन्द्र
पक्वं वा पक्वं मेव वा ॥ १५९ ॥ शुक्रः ॥ कार्यं तव कृपासिंधो
पक्वं मेव न संशयः ॥

लोकसंग्रहार्थमिति शेषः ॥ शुभेति धाबिति ॥ तिभयोद्गोविति अमन-
वचनात्साधुः ॥ शुको वदतीत्यादि ॥ यद्वक्तव्यं तत्सर्वं ॥ शुको वदतीत्यर्थः ॥
१५४ ॥ क्रौशमात्रमित्यादि विचारणेत्यंतं पक्षद्वयैस्तेषां योजना ॥ क्रौशमात्र
मुपागम्य उपसृत्य ॥ अमुतं दशसहस्रं वनाहं ॥ तस्यापरीक्षित्वं संवा ॥
तस्याप्यनन्तत्वे कोटिबा ॥ तेनाप्यप्रसादेऽर्द्धं वा इत्येवं संस्पृश्याद्रव्यनिचयं ॥

भू. पु. दास्यामि ॥ अत्र ॥ एतद्दानं शक्नो विद्याया नकार्या ॥ यद्विच पयो धिकन्या विं. ९
 प्रणयित्युदने नदानं मर्थोपयितेषु युज्यते इति न्याया दानोपायो नुपाय
 श्वेयेन केन प्रकृति ॥ सा धनाजा पुनातनः ॥ किंच साकन्या लोकोत्तना ॥ तत्रा
 पि तत्रैव भागः ॥ अ पिचास्मभ्यं नीचते ॥ अन्यथा मा न्विषादः ॥ मयाच प्रति
 श्रुतं ॥ भाषितं सत्यं कुर्वित्या येवं हीने मयि दयोत्पादन लोभेन अकीर्ति
 भि अह्लाक्षित कनका भक्त भाषित सत्यकनका प्रणिपाता यनेकोपायेषु येन
 केन निनपायो पायेन तस्य चिन्तं समाश्रय गृहाण इत्येवं शुक्रं वचनमब्र
 वीदिति ॥ अथ शुक्रो बाटमिति सां लया मास अथ नाजा पनाब्रुत्पुनीगतः
 ॥ १९६ ॥ एवमुक्त्वा महीयेनेत्यादि हृताघ इत्यंत मेकं वाक्यं ॥ अथैवं महीयेनेतां
 ह्यो विनागी वाहतादि भोग पनित्यागी ॥ शुक्रद्वयेन ॥ देवं मानुष भेदेन गुर्वीः
 कुलशुन सुनगुर्वी द्वयेनानुगतः ॥ मदानुद्वये ॥ नानुगतः इति प विभागः गुर्वीः
 ॥ हात्म भिनपि त्यक्तु मशकृतया मृतोः ॥ द्वये गेहदेहा भिमाने ॥ नानुगतः ॥
 तमनुसृत्य प्रवर्तमानो न भवतीति तथा ॥ न समासः ॥ तथाचैकादशे भाग
 वते द्वितीये ऽष्ट त्रिंश श्लोके ॥ अविच मानो ह्यव भाति हि द्वयो ध्यातु धिया
 स्वमतोनयो ययेत्यादेस्तात्पर्यं ॥ आत्मनो देहगेहादि दृपराब्दे न भव्यत
 इत्यादि हृदि वंरो ब्वित्यंतं ॥ ऽप विष द्दिच ॥ प्रपंचो यदीत्यादि ॥ स्वाश्रम प
 र्यंतं नाजगोप्य स्त्री निवास स्व स्वगोपी भिस्तोषयतानुगम्य मानः ॥ एकः ॥
 अनुगतं शुक्रद्वय मनुताप्य संतिबर्त्य स्वप्रधानः सन् ॥ स्वाश्रमात्स शि
 ष्यो महात्मा ॥ आनुगतिः भातो गति निव गतिर्यस्य तथा ॥ ते बनेन पूषि
 वीं पुतातो हृदि पदे दर्शयन् दिग्बिभासी वैशाख सुदिष ष्टां सीमवासी
 मध्यंदिनेपि कार्यं वशात् ॥ तदृशं ताह्लाद हृताघः ॥ भाविता भगवदृशी
 नेन य आह्लादः चंद्रिका जाती यस्तेन हृतं पतिहृतं अघं मर्गि घर्मदुःखं
 यस्य स तथा सन् शेषाचलं प्रति समागत इत्यर्थः ॥ बुः खेतो व्यसनेष्व
 घ मित्यमनः ॥ यद्यपि बृहस्पता बुपाध्याये पितृनातोः पितामहे ॥
 वर्णज्येष्ठे पितृव्येच भ्रातृश्वशुरयोऽपि ॥ मातामहे मातुलेच ज्येष्ठ
 सोदर्य एवच ॥ एतत्पत्न्यश्च महति दीर्घ संश्रुत शीर्षके ॥ दुर्वहाया
 मलघु नि शुनस्या द्वाव्य लिंगकः ॥ इति कोशाह्लाज बृहस्पति भ्यामि
 ति अर्थोक्तमर्थे तथापि समंदमतो नामः ॥ कुतः पूर्वमेव पनाब्रुत्पुनी
 न्नायक क्रो मन्त्र मुपागम्येति गम्यावधि येन केनेत्यादि विचिने
 णेतंत वस्तव्य वचनारब्ध लिंगद्वयं कथं तद्देयं सूक्ष्मदृष्टिभिनिति ॥

पुं देव मानुष भेदेन वसिष्ठ द्वयमेकन वद्वेधं ॥ तदुक्तं नामायणे ॥ वे. मा.
 उत्तरे प्रथम सर्गे पंचश्लोके ॥ कस्यपोत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामि
 त्रीथ गौतमः ॥ जमदग्निर्भनूद्वाजः ते च सप्तर्षि योगमन्त्रिणि ॥ ९
 अस्य व्याख्या ॥ यद्यपि वसिष्ठः पुनो हितो नित्यं नाम सन्निहितः ॥
 आगतश्च स एव ता पूर्वः ॥ अतो मुनिभिः सहोत्तनं द्विद्यो ब्रूतव
 तया नामाभिर्नन्दना यागमन्त्रोक्तिर्न संगच्छते ॥ तथापि योगवैभवा
 देवमानुष भेदेन अगस्त्यादि वत्साधनानुष्ठानार्थं द्विरुपलक्षणमन्त्रो
 क्तिरिति ॥ तथापि गुरुविद्भवंते देवकार्यवशात् ॥ ज्योतिर्मन्त्रोक्ते लोक
 नशार्थं आकाशनाज भवते स्वपौत्री पद्मा सहायेन श्रीनिवासप्रसादार्थं
 पौनीहित्यव्यजिन नित्य सन्निहितोपि विशेषसेवार्थं कृपांते आगत इति ॥
 अत्रैक इत्यनन्तं दूना दयां तमित्यतः पूर्वं वनाहानु सानेष्कथा संदर्भ
 शेषः ॥ अथ धनधीकृत कार्यतया जिगमिषया त्वयं तथा बहुलायाः ॥
 दाव वनिज्य ताभिः पादावर्जिता भिर्ना भिभू मृश्या र्घ्यं दत्वा सोद्वे
 नांजलिना मुखादृष्ट्वा यमि मर्यादानन्तं आचामयित्वा शीतकण्ठं धृति
 द्राकुंकुमसिं धूतोजत पुष्पमालाभिनभ्यर्च्य भद्रचोळदुकूलं पुनतो निषा
 य सतो बल फल पुष्पां सानेक लउडुकादि स्वाद्यं स हृदि द्रांकुन तं दूतं स
 गजमणिताजपत्रमुपायनं दत्वा संदर्शित सपद्मान्वा अशीगृहीत्वा
 पद्माहितं कनः शुकपद्ममैतां दृष्ट्वा तयं मि तपसंदिष्टः प्रस्थितः ॥ य
 मपि कल्याणाभिमुखः द्वाग गच्छेति उक्त्वा तथैवेति तयोक्त्या यथा
 मर्यादं आदानं ननु सृत्य प्रेषया मास ॥ सापि स्वमतो नुगामिनीं गुंजामि
 धातां तूनेगी मानुह्य पूर्णकामा हसन्मुखी अंजनाचलं प्रतस्थ इति ॥ १०
 शुभवाक्यमिति ॥ युक्तेन तत्र वृत्तयावद्वृत्तां त वाक्यं श्रुत्वा ॥ आत्मि
 ग इति ॥ इदमालिंगनं स्नेहहृषी धीनं सा धानं ॥ वश्य मां तां स्वात्म
 प्रदानांगमसा धानं ॥ अतो न पुनरुक्तिः ॥ इदं प्रणामादि विडंबनमा
 त्रमित्याह ॥ अतिचित्रचित्रेत्यादिना ॥ एतदेव स्पष्टयति ॥ वदेतीत्यादि ॥
 नन जन्मनः ॥ यस्य कस्य चिद्वत्ताथ ब्राह्मणस्य विवाहकामा विवाहिता
 नो ये लोकाः ॥ मातापितृविहीनंतु संस्कानो ब्राह्मणादिभिः ॥ यः स्थापयति
 नस्येह पुष्पसंख्या न विद्यत इति ॥ धर्मह लोकाः सहस्रान्ब्रह्मनृता
 न सत्यान्वादान्दंति ॥ ते यते ॥ नृत्वादिनापि ॥

१७ पु. दास्यामि ॥ अत्र ॥ एतद्दानं शक्नो विद्याया तत्कार्यं ॥ यदि च पयो धिकृत्या विं. ९

प्रणयितुं नदानं मर्थोपयितेषु युज्यते इति न्याया दानोपायो नुपाय
श्चेत्तेन केन प्रकृतिः ॥ सा धनाजा पुनातनः ॥ किंच साकन्या लोकोत्तना ॥ तत्रा
पि तत्रैव भागः ॥ अपि चास्मभ्यं नेचते ॥ अन्यथा मान्निषादः ॥ मया च प्रति
श्रुतं ॥ भाषितं सत्यं कुर्यात्तु येन दीने मयि दयोत्पादनं लोभेन अकीर्ति

भि अहं तत्पित कनका भक्त भाषित सत्यकनका प्रणिपाता यनेकोपायेषु येन
केन निनपायो पायेन तस्य चिन्तं समाश्रय गृहाण इत्येवं शुकं वचनमब्र
वीदिति ॥ अथ शुको बाटमिति सांलया मास अथ नाजा पनाबुत्पुनीगतः
॥ १९६ ॥ एवमुक्त्वा महीपेतेत्यादि हृताघ इत्यंत मेकं वाक्यं ॥ अथैवं महीपेतेनो
हो विनागी वाहनादि भोगपनित्यागी ॥ शुक्रद्वयेन ॥ देवं मानुष भेदेन गुर्वीः
कुलशुक्र सुनगुर्वी द्वयेनानुगतः ॥ मदानुद्वये ॥ नानुगतः इति पविभागः गुर्वीः
॥ हात्मभिनपितृकुमशक्ततया मृतोः ॥ द्वये गेहदेहाभिमाने ॥ नानुगतः ॥
तमनुसृत्य प्रवर्तमानो न भवतीति तथा ॥ न समासः ॥ तथा चैकादशे भाग
वते द्वितीये ऽष्टिंशं श्लोके ॥ अविचमानो ह्युव भाति हि द्वयो ध्यातुर्धिया
स्वमतोनयो ययेत्यादेस्तात्पर्यं ॥ आत्मनो देहगेहादिदृष्टशब्दे न भव्यत
इत्यादि हृदि वंशो ब्वित्यंतं ॥ उपनिषदि च ॥ प्रपंचो यदीत्यादि ॥ स्वाश्रमप
र्यंतं नाजगोप्य स्त्रीतिवासस्व स्वगोपी भिस्तोषयता नुगम्य मानः ॥ एकः ॥
अनुगतं शुक्रद्वयमनुताप्य संतिबर्त्य स्वप्रधानः सन् ॥ स्वाश्रमात्स शि
ष्यो महात्मा ॥ आनुगतिः आतो गति निव गतिर्यस्य तथा ॥ ते बनेन पूषि
वी पुतातो हृदि पदे दर्शयन् दिग्बिभासी वैशाख सुदिषष्ट्यां सीमवासी
मध्ये दिनेपि कार्यं वशात् ॥ तदृशं ताह्लादहृताघः ॥ भाविता भगवदृशी
नेन य आह्लादः चंद्रिका जाती यस्तेन हृतं पविहृतं अघं मार्गे घर्मदुःखं
यस्य स तथा सन् शेषाचलं प्रति समागत इत्यर्थः ॥ बुद्धेः तो व्यसनेष्व
घमित्यमनः ॥ यद्यपि बृहस्पताबुपाध्याये पितृनातोः पितामहे
वर्षाज्येष्टे पितृव्ये च भ्रातृश्वश्रुनयोऽपि ॥ मातामहे मातृके च ज्येष्ठ
सौदर्य एव च ॥ एतत्पत्न्यश्च महति दीर्घसंयुक्तौ शीर्षके ॥ दुर्वहाया
मलघुति शुक्रस्या द्वाव्य लिङ्गकः ॥ इति कोशाद्वाज बृहस्पतिभ्यामि
ति अर्थोऽभ्यति तथापि स मंदमतो नामः ॥ कुतः पूर्वमेव पनावृत्तस्य
न्नायकक्रोधात्तत्र मुपागम्येति गम्यावधि येन केनोत्पादि विचिने
णेत्तंत वस्तव्य वचनाख्य लिङ्गद्वयं कथं तद्देयं सूक्ष्मदृष्टिभिनिति ॥

पुं देव मानुष भेदेन वसिष्ठ द्वयमेकन वद्वेधं ॥ तदुक्तं नामायणे वे. मा.
 उत्तरे प्रथम सर्गे पंचश्लोके ॥ कस्य पोत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामि
 त्रीथ गौतमः ॥ जमदग्निर्भनूद्वाजः ते च सप्तर्षयोगमन्त्रिणि ॥ ९
 अस्य व्याख्या ॥ यद्यपि वसिष्ठः पुनो हितो नित्यं नाम सन्निहितः
 आगतश्च स एव ता पूर्वः ॥ अतो मुनिभिः सहोत्तन द्विद्यो नूतन
 तथा नामाभिर्नन्दना यागमनो हितं संगच्छते ॥ तथापि योगवैभवा
 देव मानुष भेदेन अगस्त्यादि वत्साधनानुष्ठानार्थं द्विपत्वादागमनो
 क्तिरिति ॥ तथापि गुरुनिर्भवंते देवकार्यवशात् ॥ ज्योतिर्मन्त्रे लोका
 नशार्थं आकाशनाज भवन्ते स्वपौत्री पद्मा सहायेन श्रीनिवासप्रसादार्थं
 पौत्री हित्यव्यजिन नित्य सन्निहितोपि विशेष सेवार्थं कृपांते णागत इति ॥
 अत्रैक इत्यनेन तं दूना दयां तमित्यतः पूर्वं बनाहानु सानेक कथा संदर्भ
 शेषः ॥ अथ धनधीकृत कार्यतया निगमिष्या त्वनयं त्या बहुलायाः ॥
 दाव वनिज्य ताभिः पादावन् जतीभिर्ना भिभू मृदया र्घ्यं दत्वा सोऽस्ते
 नांजलिना मुखादृष्ट्वा यभिर्मर्शतानंतं आचामयित्वा शीतकं गंधं हनि
 द्राकुंकुम सिं धूतं जत पुष्प माला भिनभ्यर्च्य भद्रचोळ दुकूलं पुनतो निषा
 य सतो बल फल पुष्पां सानेक लउडुकादि स्वाद्यं स हनिद्रांकुन तंडुलं स
 गजमणि ताजपत्र मुपायनं दत्वा संदर्शित सपद्मान्वा अशीगृहीत्वा
 पद्मा हितं कनः शुक्र पद्मा मेतां दृष्ट्वा तयं गितप संदिष्टः प्रस्थितः ॥ य
 मपि कल्याणा भिमुख्यः द्राग गच्छेति उक्त्वा तथैवेति तयोक्त यथा
 मर्शदं आदानं मनु सृत्य प्रेषया मास ॥ सापि स्वमतो नुगामिनीं गुंजामि
 धातां तूनेगी मानुह्य पूर्णकामा हसन्मुखी अंजनाचलं प्रतस्थ इति ॥ १०
 शुभवाक्य मिति ॥ युक्तेन तत्र वृत्तपावद्वन्तो त वाक्यं कृत्वा ॥ आत्ति नि
 ग इति ॥ इदमालिंगनं स्तेह हर्षा धीनं सा धानं ॥ वक्ष्य मा णंतु स्वात्म
 प्रदानां गम सा धानं ॥ अतो न पुनन किः ॥ देउ प्रणामा दि विडंबनमा
 त्र मित्याह ॥ अति चित्र चित्रे त्यादिना ॥ एतदेव स्पष्टयति ॥ वदेतीत्यादि ॥
 नन जन्मनः ॥ यस्य कस्य चिदनाथ ब्राह्मणस्य विवाहकामा विवाहिता
 नो ये लोकाः ॥ मातापितृ बिहीनंतु संस्कानो ब्राह्मणादिभिः ॥ यः स्थापयति
 नस्येह पुष्प संख्या न विद्यत इति ॥ धर्मह लोकाः सहस्रान्बहून् नृता
 न सत्यात्वादा न्दंति ॥ ते यते ऽ नृतवादितापि ॥

३५ पु गो ब्राह्मणार्थे हिंसायां वृत्त्यर्थे प्राणसंकोचे ॥ स्त्रीषु नम्र विवाहेषु नानृतं विं५
 स्याद्वि पातकमेति पातकाभावान्न द्वाभेव योति ॥ अतस्ते मृगोतः ॥ यमं ९
 तु मुर्खादयो जगत्कुटुंब प्रपालनस्यैव विवाहकामाः ॥ सीददेक ब्राह्मण
 कुटुंबस्थापन रूप धर्मस्थान्य स्वर्गादि नालमिति ॥ स्व धाम दातु नंत
 ब्रह्मांडं तर्गता तंतानंत ब्राह्मणकुटुंब स्थापनस्य समैव विवाह कामे
 भ्यस्तेभ्योपि महद्द्वयः तत्त्वमं किं देयमस्ति इति चिंतयामीति ॥ भूमं
 वु सर्व स्थापस्य ममापि स्थापयितानः ॥ त्वानृशा दुर्लभाः ॥ भूस्तद्वैद
 स पितुः पिता सदित्यादिः ॥ १६३ ॥ अतयोः को विशेष इत्यत आह ॥

शुभवाक्यं ततः श्रुत्वा वृंठ वत्प्रणिप्रत्यतं ॥ १६४ ॥ आदि लिंङो शुक्रं
 कुण्डो भृष्टि हर्ष वशंगतः ॥ अतिवित्र विचित्रात्मा शुक्रमात्रमही
 पते ॥ १६५ ॥ क्षिति वासः ॥ वदंति लोकाऽ नृता नृहस्त्रान् विवाह
 कामाननजन्मनस्य ॥ ते योति मद्भाम जगत्कुटुंब प्रपालनस्यैव
 विवाह कामः ॥ १६६ ॥ क्षीनस्तु ॥ ननो विभर्ति स्वेपुत्रं स्वभार्या
 स्वजनं तथा ॥ ब्रह्मांडं भवतं विद्वन् ब्रह्मा मन्त्राभि संभवः ॥ १६७ ॥
 यात्स्मी यमक ल्याणी ये चान्ये मम औनसाः ॥ चतुर्नवति लहं
 य जीवन् शि न संख्यया ॥ एतेषां नष्टा णो दी क्षा ब धीतुं मुति
 सन्तम ॥ महाकुटुंब युक्तस्य मम कल्याण कान्छात् ॥ भक्ति भ्या
 भाषितं नाजं स्वयाद्य मुति सन्तम ॥ ललुतस्यो पकानस्य प्रति
 दातुं न विद्यते ॥ तथापि तव कृप्या मि शनी ना लिंङनं मुते ॥
 म अक्षी ना हृष्टं तु न जाला म्यात्मनो धिया ॥ १६८ ॥ एवमुक्त्वा ग
 सं गंच तस्या द्वात्पुनर्यो न्तमः ॥

धर्म संताप्यत्मक एक ब्राह्मणो द्वा हने एक स्यैव कुटुंबस्थ स्थापनं
 ममेकस्यो द्वा हने एक स्यैव कुटुंबस्थ स्थापनं समैव ॥ तु ब्रह्मांडं
 तर्गत अनेक कोटि कुटुंब स्थापनं भवतीति ततो द्वा हन मुद्रा हन
 यो विशेष इति भावः ॥ असंख्यमेति ॥ नाशि संख्यया जीवाश्चतु
 र्नवति लहं संति मद्भक्षणीयाः प्रत्येकं तु असंख्यया ॥ असंख्याताः
 संतीत्यर्थः ॥ अत्रेदं तात्पर्यं ॥ विवाहे नानृतं पातक मिति धर्म
 स्थिती सत्यां मत्कल गोज्ञादिकं मुकठा कुतो नोक्तं ॥

भ.पु इत्येवं गुणं कटाक्षी कृत्य ॥ अस्तुतामतेनानुक्तिः ॥ भवता स्वतंत्र इति वैमा.
 द्वात्वापि मदधीनः श्रीनिवासोऽविलंबेन कार्यं सिद्धिः मन्मिहित इति ९
 यन्मिथ्या भाषितं तस्य फलं वास्यामीत्याहुः ॥ महाकुटुंबं युक्तस्येति ॥
 मम कल्याणकान्ठात् सत्वमा मिथ्या ॥ मिथ्या वचनं भाषितं उक्तं प
 तकृतस्य ॥ तेन मिथ्या वचनेन कृतस्य उपकानस्य ॥ प्रतीद्वानुं ॥ प्रत्यु
 पकानतया दातुं देयमनुगुणं न विद्यते इत्यर्थः ॥ तद्विषयं पुण्यस्येति ॥
 पुण्यसंख्या न विद्यते इत्युक्तेः ॥ मदीय संगः ॥ मदंग संगः ॥ तव
 पुण्यात्संभवा यस्य संसृता ॥ अतएवोक्तं स्वात्मानं वैषद्वेयद
 स्मा इति ॥ यद्वा मदः स्वप्नपानंदः तस्य संगः अपूर्व संघं धः अतिशय
 लक्षणात् ॥ मदंग संगोदिति ॥ मदस्य स्वप्नपानंदस्य अंगं शरीरमिति
 शयाकानः तस्य संग आविर्भावः ॥ तस्मात् ॥ शकं ध्यादिः ॥ पांडुने
 गवत् ॥ शिष्टं स्पष्टं ॥ तस्माद्गनिष्टं ते कर्म इति ॥ क्षेमापेक्षया योगो
 गनिष्ठोऽतस्तत्साधनं कमपि तथेति भावः ॥ १७२ ॥

त्वदीय पुण्यस्य न पानमस्ति मदीय संगस्तव पुण्य संभवः ॥
 मदंग संगान्तगनिष्टमस्ति मदंग संगस्य मदंगमेव ॥ १६९ ॥
 तथात्वया कृतं कर्म यथा पूर्वकपीश्वरः ॥ शीतानि मिन्तं यत्क
 र्म कृतवान्माकतात्मजः ॥ तस्य तृप्तो महानाजो दत्तवान्सह
 भोजनं ॥ सत्यलोकाधिपत्यं च शीतावार्तस्त्रिलंबितः ॥ १७१ ॥
 तस्माद्गनिष्टं ते कर्म मुनेतापसपुंगव ॥ एवमुक्त्वा सुभ्राह्मि
 वाक्यानि विविधातिथि ॥ १७२ ॥ ततः प्रोवाच भगवान्कक्षे किं
 भातिभानुवत् ॥ शुकः ॥ नाजनाजेन लिखिता पत्रिका पुनरो
 न्तम ॥ १७३ ॥ प्रोक्तं त्वया महानाज पूर्वमेवास्य कान्ठां ॥ इत्युच्य
 नन्माकांतः पत्रिकां शिनसा दधे ॥ १७४ ॥ कुशस्त्रिवर्तते नाजा
 तस्य भार्या पतिव्रता ॥ भ्राता तस्य महाभागः पुत्रः तस्य वि
 शांपते ॥ १७५ ॥ शुकः ॥ सर्वंतु कुरातं तस्य अगवत् भूतभावन ॥
 एवमुक्तः पपाठा भ पत्रिकां पुनरोन्तमः ॥ १७६ ॥ श्रीभगवत् ॥
 तत्पुष्टभागे पुनर्हृत मित्रः स्वयं लिखेत्वा य महाभयं युक्तं ॥
 नाजनाजाधि पूज्याय सुधर्मततयाय च ॥

भ.पुः भानुवदिति ॥ मांगल्य पत्रिका या तिष्ठन्त स्वर्तमयत्वात् वर्तकं पति वे.भा
 वृत्तत्वात् लिखित्वा कुंकुमाकृत्वात् अक्षनोन्नामक नेत्रा मयूखत्वात् मध्य
 सूर्य तपस्वेतोष्णत्वात् ॥ पद्मानन पद्म विकासत्वात् शुक्र दृढा कशि
 भास मानत्वात् शुभोदय हेतुत्वा दित्येवं भानूपमत्वाद्भानुवदिति ॥
 तत्पृष्ठ भाग इति ॥ स लिखित भागः पृष्ठ भागो यस्य तत्पुनः पुटस्य त
 स्मिन्नित्यर्थः ॥ लिखित मभितीय दर्शयति ॥ नाजनाजाधि पूज्यायेत्या
 दिना नाज सन्तमेत्यंतेन ॥ नाजनाजाधि पूज्याय ॥ सुधर्मतनयाय च ते
 नमो नमः ॥ अति भक्त्यैव पोष्येण ॥ बालेन नूतन वयस्कैः न चिन्तेजीवि
 ना श्रीनिवासेन ते पुनातनात् भवतां होममात्मन्व्य आत्मन्वत् कृत्वा
 मयापि होमेष्टा स्थितमिति शेषः ॥ प्रजा होमस्य स्वपुत्रवत्स्तेन हेतु प्रज
 पतिपालन पननाज होमावत्मन्वत्त्वादिति भावः ॥ हेतुघनाज सन्तम
 भवद्भिः वैशाख शुद्ध दशमी शुक्रवनि महोत्सव इति लिखितं पत्रं
 दृष्ट्वा मम संतोष मभवत् ॥ तस्मिन्सुमुहूर्ते महोत्सवं यथा भवति
 तथा तां कन्यां अंगीकरोमि प्रतिगृह्णामि ॥ न केवलं दान प्रतिगृहा
 भ्यां आशयोनेव महात्मा भः ॥ अपितु सर्वेषामपि लोकानां मित्याशये
 न लिखति ॥ यथेत्यादिना सार्द्ध पथेन ॥

ति

नमो नमोति भक्त्यैव होममात्मन्वत्तेन च ॥ १६६ ॥ श्रीनिवासेन बालेन
 पोष्येण नृपसन्तम ॥ भवद्भिर्लिखितं दृष्ट्वा संतोष मभवन्मम ॥
 वैशाख शुद्ध दशमी शुक्रवनि महोत्सवं ॥ अंगीकरोमि नाजेंद्र कन्यां
 तव विशंपते ॥ तथा वै सागन नाजन्क पिलेन निपातिताः ॥ भगी
 नथो महानाजो गंगामादाय तान्पुत्रान् ॥ उद्धृत्य कीर्ति साधेद्वै तथा त्वं नाज
 सन्तम ॥ श्रीनिवासः ॥ अबिदित्वा कुलं गोत्रं नम्य संस्थानं मे दिने ॥
 कथं दास्यसि नाजेंद्रः कन्यां मम महीसुन ॥ शुक्रः ॥ तत्कुलं तच्च गोत्रं ते
 नजन्म मनणं हने ॥ नजना नच वृद्धिश्च तच्चात्पस्य समाश्रयः ॥ वि
 उंबमात्रं गोविंद कुन्ने पुनोन्तम ॥ १६७ ॥ इत्थं लिखित्वा वनपत्रि
 कां शुभां आकाशनाजो जगतीश सन्निधिं ॥ संप्रेषयामास सुनेंद्र
 पूज्यं पुनं नृपेंद्रस्य विन्तुपस्य ॥ १६८ ॥ गतेतु मुक्तिशार्दूते भगवान्ना
 धवो नृप ॥ मानं संददर्शय धर्मश्रान्तो वयोगतां ॥ १६९ ॥ बकुलां प्रणि
 पत्ताभ माधवो वाक्यमब्रवीत् ॥ श्रीनिवासः ॥ अंबकात् विन्तं स्ते कि
 मर्थः कमलानने ॥ १७० ॥ कातत्र गार्ता नगने तां ममा चक्ष्व भा मि ति ॥

न केवलं गंगावतनणा त्सागन भगीनययोत्रैव महात्मा भः ॥ अपितु सर्वेषां वे.भा
९
लोकाणां तदाख्यातकनका तलेखन प्रवचन कीर्तन श्रवण दर्शन स्नानादि
महात्मा भः तेन तस्य महती कीर्तिः ॥ तथा न केवलं मावयोत्रैव महात्मा भः ॥
अपितु सर्वेषामपि पद्मा कन्याणां स्नान लेखन प्रवचन कीर्तन श्रवण कन्
ठा कान्ठा दिना महात्मा भ इति भावः ॥ तेन तवापि महती कीर्ति नि नि नि भा
वनीयं ॥ शुक्रस्या मोहं दृश्यितुं पृच्छति ॥ अविदि वेत्स्या दिना ॥ १६३६ इत्य
मित्यादि ॥ जगदी शोति सं बो धनं ॥ आकाशनाज इति ॥ जांते षष्ठि ॥ आका
शाजस्य सन्निधिमिति योजना ॥ वयोगता मित्यनंतं मध्ये पूर्वपद्य शेषः ॥
श्रीनिवासः ॥ कार्यं मदीयं हे मातः पक्कं वा पक्कमेव वा ॥ बकुळा ॥ कार्यं तव कृप
सिं धो पक्कमेव न संशयः ॥ इति ॥ बकुळां प्रणिपत्या भ मा धवो वाक्यमब्रवीत् ॥
श्रीनिवासः ॥ अंबकालं विलंबस्ते किमर्थः कमलानने इति ॥ कार्यं त्वु क्पात्वं
न्तोपि काले विलंबं ^{यते} इति भावः ॥ यद्वा शुकः आगत्य पुनर्गतः तव कालं वि
लंबः कुत इति ॥ अथ बकुळा आ गितेना पुन निर्गमनं ॥ श्रुतं पुंजिंदा वृत्तांतं
विना दृष्टं सन् वृत्तं यावद्वृत्तांतं माचक्ष्ये ॥ अथ श्रीनिवास उवाच ॥ कातत्रेति ॥
तत्र नगरे वार्ता यावा कावा लया श्रुता सी किं ॥ तर्हि तां ममाचक्ष्व मामिति ॥
अथ बकुळा ॥ साधितेत्यादि ॥ यद्यपीति शेषः ॥ यद्यपि बहुयत्नेन कन्याते
मया साधिता ॥ तथापि हे पुनरोत्तम पतं केवलं दैवमेव अवृष्टं नियामक भग
वदानु कूल्यमेव अविलंबेन कार्यं सिद्धे क्खणं मत्प्रे मदीयं पौनः पुं तत्र
नैव कान्ठा ॥ इत्यर्थात्तन न्यासः ॥ कृत इत्यत आह ॥ नाना यथोति ॥

कन्या संकल्मि तेति वार्ता मया श्रुता यतो ऽत इति शेषः ॥ समातृ वचन
मिति ॥ सः श्रीनिवासः ॥ १९० ॥ श्रीमद्भ विष्णोत्तन वेंकटेश माहात्म्यव्याख्या
ते कन्याया कांडदीपे श्रीनिवास तु व्यंगवीने पुंजिंदिनी शुक बकुळा वार्ता
नां मज्जनं ताम तव मो ऽ ध्यायः संपूर्णं श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

बकुळा ॥ साधिता बहुयत्नेन कन्याते पुनरोत्तम ॥ दैवमेव पतं मत्प्रे पौन
षं नैव कान्ठा ॥ नाना यथा शमात्कृष्ण धर्मदेवी समागता ॥ दैवयोगेन
सा भद्रा संप्राप्ता नाज मं दिवं ॥ पुंजिंदा वच ॥ ताद्राजा कन्या संकल्मिता
तव ॥ समातृ वचनं श्रुत्वा मातं वाक्यमब्रवीत् ॥ १९० ॥ इति श्री भवि
ष्णोत्तन पुनाधि वेंकट गिनि माहात्म्ये कन्या नि श्रयो नाम तव मो ध्यायः ॥ श्रीः ॥

तं तवः पंच ॥ अभिकृत्वा दयः पंचतंतु मूर्त्यः ॥ ३७ ॥

॥१॥ श्रीनिवासाय नमः ॥ जय देव जगन्नाथ जय नृक्षी महीपते ॥ जय
भक्ति कृतां सर्वदोषापह नमोस्तुते ॥ १ ॥ इरामे व्याख्याति व्याक्रियंते ॥
त्वादृश इति ॥ त्वादृदिष्वित्यादिना कञ् ॥ त्वामिव पश्यंति जनायंसः
त्वादृशः ॥ पुनरुषः ॥ लोके भूलोके ॥ न नास्ति ॥ कुतः ॥ श्रीनिवासः क्व चि
त्वादृश इत्यस्य न वदति ॥ वदति चेत्सत्यमेव वदतीति वीतकल्मषा
मुनयः त्वां प्रशंसन्ति ॥ त्वंतु सबंधुनपि अबंधुनित्यसत्यमेव ब्रू-
यतोऽत इति शेषः ॥ ४ ॥ मम बंधवः के संतीत्यत आह ॥

ॐ जनकः ॥ मातुर्वचनमाकर्ष्य कृतवाङ्मि नमापतिः ॥ तन्ममा-
चक्ष्व भगवन्सविस्तारं सतां प्रिय ॥ १ ॥ शतानंदः ॥ श्रीनिवासः ॥
नोत्सवे विद्यते बुद्धिर्मम मातस्तथा न धे ॥ अबंधोर्बन्धुयुक्त-
स्य संबन्धो न प्रशस्यते ॥ बंधुहीनस्य मे नाजा कथं कथ्यो
प्रशस्यति ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा बकुला वाक्यमब्रवीत् ॥
बकुला ॥ त्वादृशः पुनरुषो लोके नासत्यं वदति क्वचित् ॥ सत्य-
मेव प्रशंसन्ति मुनयो वीतकल्मषाः ॥ ४ ॥

शुक्रः त्वत्कार्यं निष्पत्तिवति ॥ सच कोपी नाभिमानत्यागी अत्यंता-
लो किको विवाहवार्ता नभिहः या निशेत्पादेन तोनस तत्रेश्वन-
इत्यत आह ॥ देवानां शुक्रनीश्वन इति ॥ देवानां शुक्रवैदिकलो किको
भयाभिहः त्वत्कार्यं निष्पत्तिः ॥ स इति श्वन इति भावः ॥ किंच किं-
लो किकं चातुर्येण ॥ समहीपातो धर्मिष्ठः ॥ धर्मैकाग्र्यतश्चिन्तः ॥
किंचितादृश बृहस्पत्याशामुत्पाद्य विच्छेदे महान धर्मोऽकीर्तिश्चेति
आह ॥ तस्मादाशमिति ॥ अथोवाच वेंकटः ॥ अथापि ययोनेव समं
विन्तं ययोनेव समं वयः ॥ तयोर्विवाहो वादृश्य तोनमाधमयोः
क्वचित् इति न्यायेन लोकसंमतं न भवतीत्यत आह ॥ स्मन बं-
धूनित्यादि ॥ ५ ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ कर्तव्ये विरोधतः स्वतंत्र-
सर्वज्ञ दक्षोपि अन्धन्पृष्ट्वा तद्वचनं वाचमिव कर्ष्य कर्तव्य-
मिति न्यायमनुशि क्षयन्तेषां कलो भूमावागमनं कथं स्यादि-
ति पप्रच्छ अथात आह ॥ बकुल ॥ तेषामिनि ॥ यद्यपीति शेषः ॥

ति

यद्यपि तेषां ब्रह्मादीनां कलौ युगे यथावस्थितिगतिः दुर्लभा ॥ तत्रापि तत्संबंधात् ॥ तत्र योगेश्वरस्य संबंधात् ॥ सनातर्षिन्त्यो १०
पि योग्यजनः ॥ पश्येत् ॥ त्वामिव हृदि पश्येत् जनोऽनुहृदि सुना
न्किं न पश्येदिति भावः ॥ इदमत्र बोध्यं ॥

शुकः त्वत्कार्यं निष्टस्तु देवानां गुणश्रीश्वरः ॥ सधर्मिष्ठो मही
पालः तस्यांशमा वृथाकुनः ॥ ६ ॥ स्मनबंधून्सुनात्सर्वान्ब्रह्म
चरं पुनोगमान् ॥ पुत्रान्योत्रांस्तथा भ्रातृन् श्रुषास्य पुन
षोन्तम ॥ ६ ॥ बकुला ॥ तेषां गतिस्तु गोविंद दुर्लभा च कलौ युगे
सोऽपि पश्येद्वाजर्षिस्त्वत्संबंधाज्जनार्दन ॥ ६ ॥ मातुर्वचन
माकर्ष्य मनसा शेषपक्षिणो ॥ सस्मान् पृथिवीपाल श्री
निवासः सतांगतिः ॥ ७ ॥

यथा पूर्वमकल्पमदिति श्रुतेः ॥ कल्पेन कल्पो व्याख्यायत इति ॥ यथा
नाजा तथा प्रजाः इति च न्यायमनुसृत्य अछिमादि सिद्धिमतां ब्रह्मादि
देवानां योग वैभवातिनाया त्प्राकाम्य सिद्धादेश कालजनावस्थानुगुण
मानुषनरपंगृहीत्वा स्वस्ववस्त्राभनणा बाहुन धनत्रयामनादि संपदामपि
तदनुगुण्यं संपाद्य नामाभिषेके कपिचाक्षसानामिव गतिरूपपन्नेति
भावः ॥ ६ ॥ शेषः वयः प्राप्तीति ॥ हेति-छेदः ॥ स्वयं बाल्यादिनोर्बय
इत्यमनः ॥ वयसं पतिः वयः पतिः ॥ निर्देशमाप्तेति ॥ अपवादस्तु
निर्देशो निर्देशः शासनं च तदित्यमनः ॥ अत्रापितत्वात्तित्यर्थः ॥ कन
छेदित्वा ॥ सर्वात्मनोचनः ॥ सर्वात्मना गोचनो न हितव्यदेशो यस्य स
तथा ॥ प्राणेश इति यावत् ॥ पत्रगर्भं ॥ गंभीराभिप्रायं ॥ पनसारस्य
मूर्त्ति इति ॥ अतो हासः ॥ कंवादेशमिति ॥ कंवादेशं समुद्दिश्य बाधं
वाच्यतामित्युच्यते त्वया स्वामिनेति निर्देशतो वयोब्रवीदिति योजना
अस्योन्नतं भानत इत्यनभ्य शेषाचले समुद्दिश्य त्वं तं ॥ नियुक्तेति ॥
पनमकल्याणहेतुना नीः ॥ यतुं गिणीं सेनां शेषाचलं समुद्दिश्य निधुं
श्व इत्युक्त्वा पुनः सेनापतिमभाषत ॥ ११ ॥ किमिति ॥ स्कंदेत्यादिना ॥
सर्वान्सुनान् घटिकापालकाश्चावृषेति ॥ घटिका यंत्रपालवान् ॥ ब्रह्म
लोके युगमन्वतनादयः क्षणायंत इति घटिका यंत्रपाल्यत इति भावः ॥

भ.पु अत्र तावत्सं दर्भ शेषः ॥ हे घटिका पातक ॥ जंबू द्वीपस्य दक्षिणे कस्मि
 न्न न्दे कस्मिन्मासे पक्षे कस्यां तिथौ कस्मिन्नक्षत्रे किं यती घटिका जा
 तेति पप्रच्छ ॥ ते चाहुः ॥ विलंबं संवत्सन वैशाख शुद्ध सप्तम्या मासो
 षातक्षत्रे घटिकैका जातेति ॥

तावागंतौ शेष वयः पती ह क्षणेन शेषाचल वद्ध भान्तिकं ॥ २२ ॥ भक्तौ
 पुनतस्मिन्ते तौ निर्देश्यामास पुनाषामूर्तिः ॥ श्रीनिवासः ॥ पक्षिनाडगच्छ
 मे पुत्रं सत्यलोके श्वनं नय ॥ गच्छाहि भूषणं शेष निकटत्वं मुमापतिं ॥
 विकिरण्य पत्रिकां ताभ्यां ब्रह्मे शाभ्यां शिवात्मकां ॥ प्रणिपत्याथ विश्वेशं
 खगमार्गेणाथ जग्मतुः ॥ सत्यलोकं ततो गत्वा ब्रह्माणं भास्करोपमं ॥
 दृष्ट्वा तत्वाथ भक्त्यैव पक्षिनाट् पत्रिकां मदात् ॥ पितामहस्तु तं
 दृष्ट्वा गच्छं प्रत्यभाषत ॥ ब्रह्मा ॥ चिनकात्मन संप्राप्तः पक्षिनाट् वि
 ष्णु वाहन ॥ कृपास्ति वासुदेवस्तु श्रीनिवासः पितामहः ॥ पितामहः
 वयः श्रुत्वा पक्षिनाड्याक्य मब्रवीत् ॥ गच्छः ॥ वासुदेवे वसंत्यग
 वेकुंठमिति मूर्धनि ॥ तद्विवाहार्थं मायांतं मां विद्धि चतुर्नाभन ॥
 नानायोगेन निखितां पत्रिकां परमं पूजय ॥ पत्रिकां कीर्तयामास
 वायुः सर्वल्लोचनः ॥ चित्रं जीवाय पुत्राय ब्रह्मणे नाभि जन्मते ॥
 श्रीनिवासेन निखिता आशीर्भिर्नभिनं यच्च ॥ पत्रिकां दर्शनादेव
 सपुत्रः सपत्निग्रहः ॥ सलोकपालैः सस्त्रीभिः सगंधर्वैः सहो
 न्रभिः ॥ १८ ॥ समागत्या शुक्लप्रातः दृष्ट्वा गच्छ मया सुखं ॥ पत्र
 गर्भं समाहाय किंयि ह्यास्य मुखान्वितः ॥ १९ ॥ संतोष मनुजं ते भे
 सपुण्य पुनरोत्तमः ॥ ज्ञानपातान्समाहूय इदं वचनं मब्रवीत् ॥
 भैर्मध्यं दुर्भिक्ष्यैव वाच्यं तां इति याब्रवीत् ॥ ब्रह्माणं प्रणि
 पत्याथ निदेशतो वचोब्रवीत् ॥ ज्ञानपातः ॥ कंवादेशं समुद्दिश्य
 वाच्यं तां वाचमुच्यते ॥ ब्रह्मा ॥ भानतेस्मिन्माहाखंडे जंबू द्वीपस्य
 दक्षिणे ॥ शेषाचलं समुद्दिश्य नियुंश्च चतुर्निधिं ॥ सेतां पन
 म कल्पाणां सेतापति मभाषत ॥ २१ ॥ स्कंदाहूय सुनात्सर्वान्घटि
 का पातकान्प ॥ सत्यलोकं जनात् सर्वान्समाहूय पितामहः ॥ २४ ॥
 भवंतः शासिताः सर्वे कल्पाणामर्थं कलौ युगे ॥ श्रीनिवासस्य
 कृष्णस्य पितुर्भे पुनरोत्तमः ॥

ब्रह्मणे भागनीं श्रुत्वा सेनादाभाऽथाब्रुवत् ॥ शेतापतमः ॥ वार्षि
कं दीपतं ब्रह्मन्नेतत् स्वासिता त्वया ॥ ३६ ॥ एतस्मै धनं तेषां
दत्तवान्स पितामहः ॥

अभास्यो तिथा जातं दयौम इति जज्ञात्सर्वान्समाहूय हे पुत्रधेन
माः पितुः मे श्रीतिवासस्य कृष्णस्य कल्याणार्थं वयं सर्वे शासिताः
श्रीतिवासेनाहु शासिताः ॥ अतोऽगमास नृसमायाति ॥ ताहनातो
ति ॥ पूर्वमेत विष्वक्कर्मणा नमापते विधाहार्थं कानिनाति विवि
धाति विवित्राणि अपूर्वाणि बाहनाति गगडहनुमदादीति ॥
यानाति विविक्कयोमया तादीति कोमगृह्णत्तुभमादादीति ॥
धविभूषणाति वस्त्राणि नत्ताति विद्येयतः नीलमोक्तिकदे
इभीनत्तथा मकनकुंडले पत्नीः संदेशयामास ॥ ३७ ॥

बाहनाति विवित्राणि याताति विविधाति च ॥ ३७ ॥ भूषणाति
च वस्त्राणि नत्ताति विविधाति च ॥ पत्नीः संदेशयामास
विवाहार्थं नमापते ॥ नीलमोक्तिकदे इभीनत्तथा मकन
कुंडले ॥ स्वमगतर्गतः श्रीमानात्मनमभभूषयत् ॥ दधान
यिनसा धाता किनीटे पृश्निमैनन ॥ ततोऽगमास नृसमा
नकुं वस्त्रं समादधे ॥ दक्षिणेऽङ्गुलीनां गण्डे शिरोबेष्टि मूढं धमत्
कुयकेतुः कुयश्रेष्ठं ततोऽगमास भूर्द्धिनि ॥ कर्णयोर्भूषयामास तथा
कनककंकभेः ॥ सप्तस्वती च सावित्री तस्यान्वाश्व स्वयोषितः ॥ पु
त्राण्योत्रान् तथा सर्वात्सवाजिनयकुंजनात् ॥ मनः पुत्रान्वीर्यपुत्रा
न्तंगाहूय पितामहः ॥ स्वसेनां पुनतकृत्वा पुनान्तिर्गायमाभिजः ॥
हंसं गेह्रप्रतीकासमाकृत्य सपितामहः ॥ विनात्ताति विवित्राणि
वध्यर्थं सुकृताति च ॥ पंचवत्या मनतिर्वाभिः स्वगताति च नेजिने ॥
३६ ॥ शूनान्वीन वसान्धीना न्वाजाश्वन ॥ मसं स्थितान् ॥ समु
त्थितैः ध्वजे दीप्तैः पताकैः समलंकृतान् ॥ जालायुधधनान्नाज
न् तेषां मध्ये पितामहः ॥ वनाजनाजवद्राजं स्ता ॥ भिर्भगत्तपथ ॥ ३६ ॥

भ.पु समु श्रितैः ध्वजैः स त्वय मकन सिंह व्याघ्र वाचना आकतैः ॥ दीप्तैः वे.भा.
 पातकैः ॥ ३० ॥ ध्वजैः घोषी घोष्य बाहु ज्वालाकणैः महानाज तव समैः ॥ १०
 समरं कृतात् शताश्व नभ संस्थिता न्नातामु ध धान् सान् भवान्
 पवितः कृत्वा ॥ तेषां मध्ये पितामहः ॥ यथा नाजा यंत्रैः तानाभिः नील
 पीतादि वर्णाभिः गगने नाजते तथा सेनागगने ॥ नील पीतादि चक्र
 ध्वज पताकादिभिः तानास्थातीयेः मध्ये देव यंत्रो भूषा न गजेत्यर्थः
 नाजति ति संबोधनं ॥ पदे पदे तत्त्वानां तु प्रमेय भेदात् तत्तीक्ष्णमात्र
 हो वृद्धत्वाच्छोका तुनत्वात् प्रायः पुनात् सगये निद्रा कृतां निद्रा
 भवतीति तदपगमना य येति सूच्यनाम चेति तातव्यं ॥ तेषां
 मध्ये नाजन् पितृ मंत्र ह इति वा ॥ उप मानेयेवं ॥ २६ ॥ श्वेत
 ध्वजमिति ॥ अर्धं शूरा र्धं मिदं पयं ॥ न गजेत्यादि देहजीवीष
 न्यायेन पूर्वोक्तान्त्वयी ॥ हेम देउं न तत्कुं भं न लब्धत्वं अत एव
 महो ज्ज्वलं शतयोजन विस्तीर्णं भानु शत संख्याक योजन प्रभा
 ज पविमित विस्तनेपितं ॥ दशरु ह जने धृतं धृति धीगुणं तद
 स्या स्तीति धृतं ॥ अर्श आ यच ॥ तावत्संख्याकैर्जनेः पूर्यत इत्यर्थः ॥
 दशरु ह जन पर्याप्त च्छायामिति भावः ॥ दशरु ह जनैः धृत च्छाप मि
 ति वा ॥ श्वेत च्छत्रं ॥ गगने तानाभिः पवितो विधमानाभिः ॥ नील पीता
 दिभिः ॥ यथा यंत्रो नाजते तथा सैन्य गगन मध्ये नील पीत गुरु हवित
 कपिल चित्रैश्च चक्र ध्वज पताकादिभिः न गजेत्यर्थः ॥ ब्राह्म पद
 श्वेत च्छत्रस्य सत्यलोके इयं निज स्थितिः ॥ देव धर्ताय एक एव
 च्छत्रं कुटुंबी ब्राह्मः ॥ पुण्यक व द्विष्य कर्म निर्माणमेव तादृशमिति
 विचित्रं ॥ अस्म्य कर्तौ ब्रह्मणो भू प्रस्थान वेदाया भयोऽभीलोक
 क्रमेण अवतो ह्यो यथा देवा कात्तजना व स्थानु गुणं प्रभापति
 माण गुण क्रियादीनां यथा देवा कात्त यनुगुण भगवत इव
 योग वैभवा न्माबुष नृपादि विदेवनेन संकोचः ॥ यथा नामाभि
 र्भेके कपिनाक्षसानां ॥ तथा च सत्य स्थिति मवलं ज्ञेय भुक्तिविति ॥ ये
 एतेन गिनिपुनयोः क्रोश षट्क पविमिते मध्ये देशे शत योजन
 विस्तीर्णस्य कथं गमना गमनोक्तिविति नितस्ते ॥ संकुच्य भू
 स्थिता वपि शत योजन विस्तीर्णत्वं दशरु ह जने धृतत्वं नृपा
 विशेषण द्वयोपपत्तिवित्त्वं ॥ शत योजन विस्तीर्णं युज्यते

॥ वेत अत्र वेम दंडं नलकुंभं महोज्ज्वलं ॥ अत योजन विस्तीर्णा दश
लक्ष जने धृतिं ॥ अवाद्यन्यमानाज वाचाति विवि धानिय ॥ भेनी छां
नवसाहसं दुंदुभीषं अतंतथा ॥ १० ॥ ॥ ॥

शतानि च ता वि योजनाति च अत योजनाति ॥ तैः विस्तीर्णा पट्ट अत्र स्य शत
शलाकत्वान् ॥ तदुक्तं ॥ नते शत शलाकेन जलफेन नि भेन च ॥ आवृतं वदते
वल्गु अत्रेणा भि विनाजत इति ॥ योजनायुत विस्तीर्णा धृति पाठेपि योज
न शब्दः शलाका र्थः ॥ योजनात् शलाकानां असुते तेन विस्तीर्णा मि ति ॥
दश लक्ष जने धृतिं जनबाहु ल्या ध्वि बिज नमादि उभो हा न्मार्ग श्रेयो न
स्यादिति दश लक्ष जने धृतिं गृहीतं ॥ येन पथा अत्रं गच्छति तेन पथा
गतं ध्व मि ति गृहीत मार्ग मित्य र्थः ॥ मार्गो जायकतया व धृत मि ति वा ॥ १ ॥
यद्वा विमान व्याजेन ॥ दश लक्ष णि वि स्ताना यी दश स्थूल शलाका पात्र
योजिनाति स्तं गच्छद्वा ति मेधाति ॥ दश लक्ष्यः ॥ ते च ते जना श्व दश
लक्ष जनाः तैः ॥ यतु दिक्षु गच्छत्वानः ॥ बिदिक्षु गच्छत्वानः ॥ अग्रे वितावां
गो द्वाविति दश स्तं भाय मान दंडा इति लक्षाणां दशलक्षं वस्तु तस्तु दश
दिशो लक्ष्यं यतीति दश लक्षः ॥ अत्र कुटुंबी जातौ बहुवचनं ॥ ते च
ते जना श्व दश लक्ष जनाः तैः ॥ अत्र कुटुंबी जाती ये ते ल्यर्थः ॥ दश
अष्टौ अर्ध मध्यमे ति दश दिशः ॥ कर्त्त नि षज् स्थूल लक्ष लक्षे ब
स्थूलं अर्थे भ्यो देयं द्रव्यं लक्ष्यं यतीति व्युत्पत्तेः ॥ तिगा भट्टी यादो
दर्शनात् ॥ अत्र कुटुंबीनां दश लक्षत्वं ॥ च ॥ सर्व मेत ल्य मि स्थे न
लक्ष्यं अत्र कुटुंबीनां ॥ दिशश्चतस्रो वि दिश अ धनो ध्वे त ये वयेति
लक्षं शस्त्रे संख्यायां लक्षं अत्राति क थ्यते इति विस्वः ॥ अन्यत्रा
प्येवं जातीयकेषु किनी दं शत भावं चेत्यादिषु मूल रूप का भक्तपो
भय पने ष्वर्थो हेयः ॥ ७ ॥ भेनी छा मित्या दि घन कां स्थ सुवानिजे
नित्यं त पद्यत्रय मेकं वाक्यं ॥ बर्बनादि वा निजां त सु धि स्वायैः सह
दुंदुभ्या दि इभर्बनादिको तानान द्वा नृत्त मवादय मिति संबंधः ॥
भावादिना भां भां कानं कनोति सा भेनी ॥ दुंदुं शब्देन उभिः पूनषं
पस्मिन्स दुंदुभिः भेनी स्त्री दुंदुभिः पुमान् ॥ मृदं ग्री मर्द जो ह्री

भ.पु. तन्माकृति नमः ॥ पणवो मध्यतंत्री आदिन्यः त्रींशकेति प्रसिद्धिः ॥ वे. ॥
अभ्यामात्रं विनः उच्यते तत्र ज्ञेयः ॥

१०

मृदंग पणवात्रं विट्कानि स्थाप्या डिं डिमान् ॥ गोमुखान्मुनजा
न्पीठांस्तथान्यान्सर्षनादिकान् ॥ बर्बनैः शतश्रृंगैश्च दीर्घ-
श्रृंगैश्च सुखनैः ॥ सप्तनगैः सर्पाणामपि मोहकैः ॥ २५ ॥
पूलनैश्च वषट्कनैर्गनकांश्च स्य सुवागिजैः ॥ गंधर्वैर्गान्धर्व-
जैः स्वनमूर्छाविचक्षणैः ॥ २६ ॥ श्रीं षाट्त्र सुयंत्राणि वाद्ययन्त्रैः
सुखावहैः ॥ नर्तकैः नटकैश्चापि हाहा हूहू नृत्यांजसां स्तम्भ-
मस्तुं नुनणा स्तम्भानां ध्वनिभिः ॥ अनुजम्भुर्भट्टानां ब्रह्माणं
पुनर्वातनं ॥ २७ ॥

तेच ते ट्कानिः स्थाप्या डिं डिमान् ॥ तान् ॥ ट्कानिः का गतीति ट्का-
यशः पट्टः ॥ स्थाप्याः पट्टो ट्का इत्यग्नः ॥ निस्थातो ॥ पाणवायं ॥
डिं डिं शब्दे कनोतीति डिं डिमः ॥ डं मुन इति प्रसिद्धिः ॥ गोमुखान्मुनजा-
जान् गोमुखाकृति मृदंगात् ॥ शेषनवाप्यात् ॥ सूर्य-वन्द्य वाच्यमिति
प्रसिद्धिः ॥ एते अध्वकाः ॥ सर्षनाता आनद्राः ॥ बर्बन शब्दे कनोती-
ति बर्बनः सुषिगवाच विशेषः ॥ सुखनैः शतश्रृंगैः सर्पाणामपि मोहकैः ॥
सप्तनगैः निषादादिभिः सप्तनगैः ॥ पूलनैः ॥ वषट्कनैः ॥ घनकां-
स्य सुवागिजैः ॥ घनकांश्च बह्वमुख पृष्ठरांशैः ॥ एतानि सुषिनासि ॥
गंधर्वैरिति ॥ श्रीं षाट्त्र सुयंत्राणि वाद्ययन्त्रैः ॥ स्वनमूर्छाविचक्षणैः ॥
स्वनैः श्रृंगैश्च ॥ सुखावहैर्नातन्दयद्भिः ॥ गान्धर्वैर्गान्धर्व-
गानः स्तुं नुनणा स्तम्भानां ध्वनिभिश्च स्तरगानः ॥ हाहा हूहू नृत्यांजसां-
स्तम्भान् ॥ नर्तकैर्नटकैश्च सेव्यमानः सेव्यकालुष्यान्पिणसंत्यान्तपोलो-
कं प्रतस्थ इत्यादि ॥ नयः ॥ पुनरात्रिस्तुनानाद्गुणवादी सुधर्मिकः ॥
कुविर्दृष्टोऽसौ प्रगल्भः श्रुतश्च कृतिभिः स्मृतः गानः पुनर्जनस्यापि
मेगजाचानदीसितः ॥ गान्धर्वैः गान्धर्वैर्गान्धर्वैः ॥ गान्धर्वैर्गान्धर्वैः ॥ गान्धर्वैर्गान्धर्वैः ॥
वैद्यभूषणैर्गान्धर्वैर्गान्धर्वैः ॥ स्मृताः ॥ गीतमाधुर्यसंपन्नौ
विख्यातौ च हाहा हूहू ॥ नर्तकाः पदाङ्गिनायकाः ॥ नटकावाक्या-
न्ध्वनिभिश्च यकाः ॥ अनुजम्भुविति ॥ गन्धर्वैर्गान्धर्वैः ॥ २८ ॥

भूपु सत्यलोक जगती लोक मिति ॥ सत्यलोक - तथो लोकं तथो लोका जगती
स्थलं ॥ जगती लोकान्मृत्तिकां गृहीती का त्वुव स्थलं ॥ सुवर्णलोकान्तभी
लोकं तथो लोका जगती स्थलं ॥ तत्तत् लोक जगतीने वं क्रमेण पृथिवी पते
इत्यर्थः ॥ संवाभृत्पत्न्यात्पुनाण वननस्य शाम र्था श्रयणे नो ह्यु
त्प क्रमोक्तिमिति ध्येयं ॥ स्वर्गलोकं मेरुशिखर स्थं ॥ क्रमकथनं तु
तत्तत्लोकाल्लगुणान्पादितं रवीकृत्येति सूत्रताय ॥ केचिद्विद्वद्भि
पद्यद्वयमेकाव्ययं ॥ आसत्याही च स्वर्गं कामतो नीलमे घ र्णामं
रोखनक्रग ॥ दृ ॥ एवं ॥ कथया उच्यते नित्यं ॥ केचुल्लोपोषितं भूष
णेः सुकं ब्रह्माणं दृष्ट्वा ॥ केचिदून र्थादेव रूपयः ॥

सत्यलोक जगतीलोकं जगतीलोकान्तस्थलं ॥ जगतीलोक त्वर्गलोकं
क्रमेण पृथिवी पते ॥ ४६ ॥ तथं भूतं महाबाहुं ब्रह्माणं ददृशु र्जनाः ॥
ऋषयः सत्यसंपन्न ॥ अदृष्टाद्भुत दर्शनं ॥ सर्वलोक प्रभुं शान्तं
साक्षात्तानाय जालजं ॥ केचिद्विद्वानायो गयं ये केचिद्विद्वानायो गय ॥
अहंतो मुनयः सर्वे वदन्तानं विपर्ययात् ॥ नीलमे घ र्णामं रोख
नक्रग ॥ त्वं सस्यं भूषणे र्भुक्तं कवन्तां यनाज्ज नित्यं ॥ अष्ट
छं स्ते भही देवाः कुतोवा गमनं विधेः ॥ ४७ ॥

जानाभयौयमिति अहंतो उभूवद् ॥ केचन सगीपस्था वदन्तानं विपर्य
यात् ॥ अयं तानाय जालज ॥ अपितु ॥ जानाग जालज इति ॥ अथ भू
तीकात् रूपं नाज रूपं मही देवक्रमी न पृच्छन् ॥ तेचातुनयं विधि
मिति ॥ आभा पृच्छं स्तो मही देवा इति आदि ॥ ४९ ॥ अर्भयः प्रगल्भा
मेघ हलादि ॥ भही देवाः ॥ तदृशं ताधिका विधेः ॥ त्रस्थगः ॥ आगात्
इति छेदः ॥ भिषिज्जदी गुहागंधप वा सिमिः कथमेतद्वा न मि
त्यत आह ॥ वादिषाणामिति ॥ ततानहु सुषिभताख्य बीणादि मुन
जादि वंछादि तादादि आतोद्य वायानां ॥ ५१ ॥ सर्वभंगलमिति ॥ स्वदे
श स्थिता नागस्माकं हे केराव त्वत्प्रसदित सर्वभंगलं ॥ हे तात पितः ॥
प्रोषितस्यते क्षेमं धोर्भयं वदेत्स र्थः ॥ भृहस्पते मिति ॥ प्रसादेन
भीषधानुग्रहेण ॥ जीवापतनकाभणात् ॥ हे पुत्रक तव दर्शनं
जातं ॥ तस्मान्न वदर्शनात् ॥ इहानीं महत् ॥ भुः खं भृगुगण निमि

अपुः स्वामीकृतं आमावतने भुक्तं कृष्णावतने प्रतिबद्धं प्राणाय शेष मतिर्वैमा
 पाकनरूपं व्यसनं ॥ अथ श्रीनिवासस्य तने ॥ दुभ्यः ॥ दग्धं भस्मीभूतं ॥ १०
 नि शेष भूत ॥ एतत्कथा प्रसंगिनां प्राणाय शेषो गवतीति शेषः ॥
 यद्यो हा बहुला भूत्वेति ॥ असमितेन सृष्टिः ॥ विशेष स्तूतयनः ॥
 तं विद्यातिभनमिति ॥ तं येततं ॥ पितनं ॥ पितृगण नाधितं विद्यात्
 जनितालो पतीता चेत्यदिः ॥ ५० ॥

॥ श्रीक ॥ गच्छामो य विवाहार्थं श्रीनिवासस्य भूतके ॥ ते श्रुत्वा
 वचनं तेषां मतुजगुर्भर्तृर्धनः ॥ ५० ॥ सा गति होजाः सपुत्राश्च स
 शिष्याः सपत्निकाः ॥ एवं विभवमास्थाप्य ब्रह्माणां कटाचनं ॥
 पादित्राणां स्वर्गे नैव तथा दुमुनि निस्वनात् ॥ आपूगितं जगदिदं
 स शैल वनकाननं ॥ एतस्मिन्नेव काले तु भगवान्नो किंकीतनुः ॥
 अदृष्ट्वा स्वगनाजानं भगवन् वाक्यमब्रवीत् ॥ श्रीनिवासः ॥ किं नागते
 वा स्वगनद्युत्रार्थं प्रेषितो मया ॥ मार्गे तिरोभितः किं किं कुर्वे काननं
 वत् ॥ एवं वदति गोविंदे चानो दृष्टि पथंगतः ॥ चानं दृष्ट्वा ति संतोषं
 स लेभे पुनरोत्तमः ॥ श्रीनिवासः ॥ कृचानं मम पुत्रस्तु केन न प्रे
 षितो भवान् ॥ चानः ॥ अथागच्छति गोविंदो जंगमो तनति ते सुतः ॥
 एवं वदति चाने तु पुनर्नेको ऽभ्य भाषत ॥ गोदावरीं तनति ते पुत्रः
 पुनर्जनेः सह ॥ स धूत वचनं श्रुत्वा किं विद्वांस्य भुखान्वितः ॥
 तदा जगाम गण्डः पक्षिना दृष्टो बाहुनः ॥ कृष्णं तत्त्वा वद्
 त्स्वामिं ऋषी शैल मुपगम्य च ॥ अहो बलं समासाद्य तत्रागता
 गतः ॥ तत्क्षणे नैव जनेन्द्र विष्वक्सेनो भेवाद्य ॥ विष्व
 क्सेनः ॥ तौ बुनं तीर्थ गाथा च तत्रागच्छति भो हने ॥ पुत्रस्तव
 प्रहानाज पनमात्मं चतुर्मुखः ॥ भगवान्स्कं धामाकृत्य पक्षिणः
 पृथिवी पते ॥ उत्तगा भि मुख प्रायात्युत्र स्नेहेन भूमिप ॥ विष्व
 क्सेनोति सेगेन ब्रह्माणां मुपगम्य च ॥ विष्वक्सेनः ॥ भगवान्न
 विंदा हस्तवर्धभालसः ॥ गण्डं स्कंदमाकृत्य समागच्छति
 तैतिकं ॥ वेद्र बिंब निभा हंसा दजकृत्य पितामहः ॥ पादाभ्या
 गगमच्छिघ्रं यत्रागच्छति के रावः ॥ राददरीं महांनाज जगं
 चतुर्गणः ॥ दंडवत्प्रक्षिपत्य स पपात धनातके ॥

भ.पु. सन्या वनह्य गनः डादाससाद पितामहं ॥ उभाप्या किंभ्य सस्नेह सुवाच ॥
 मधुसूदनः ॥ बहुकालेन ते बुद्धिर्मम दर्शनं त्वत्सा ॥ तच्च दैवमहं मन्ये ॥
 ६ त्वद्बुद्धिर्मम दर्शने ॥ न किंचिद्विद्यते वस्तु त्वां विना चतुर्नाम ॥ एवमुक्ते
 हृषीकेशे नोवाच चतुर्नामः ॥ मुहूर्त्तद्वयमात्रं तु श्रीनिवासेन भूमिप ॥
 पिता पुत्रो तदा वृष्णा सत्यलोक निवासिनः ॥ ते भिने पनमानंदं तन्माया
 मोहिता स्सुनाः ॥ न तेन सदृशः पुत्रो न तेन जनको भुवि ॥ स प्रशंसुर्महा
 नाज भक्तिस्नेहवशंगताः ॥ ततः सुतं समाश्वास्य पतिमार्ज्या क्षिजं जलं ॥
 पाणिना पाणिमुद्धृत्य स्वनेत्रजलमुत्सृजन् ॥ वल्मीकस्थानमासाद्य ॥
 पुत्रेण सह तस्थि वान् ॥ अस्तिते कुशलं तात स्नुषायाश्च पनस्पनं ॥ ६५ ॥
 ब्रह्मा ॥ सर्वमंगलमस्माकं त्वत्प्रसादेन केशव ॥ ६६ ॥ तात मे वदते हेमं
 पुनाण पुनर्बोत्तम ॥ श्री भगवान् ॥ द्वापनांते कृतं कर्म शृणु पुत्र समा
 धिमान् ॥ शेषतत्पुत्रगतं प्रायादपमृत्यु पदा भृगुः ॥ तदा ते जननी पुत्र
 कनवीन पुनंगता ॥ तेन दुःखेन संतप्तः त्यक्त्वा वैकुण्ठमुत्तमं ॥ इहागतो
 वेङ्कटाक्षि तत्रापश्यं निकेतनं ॥ अत्र वल्मीकगो नित्यं चोळभूत्येन घा
 तितः ॥ बृहस्पतेः प्रसादेन जीवायतनकान्छात् ॥ अद्य दग्धं महदुखं
 दर्शनात्तव पुत्रक ॥ वंदते कुनकल्याणी मातनं भमनंदन ॥ ब्रह्मा ॥
 जननी तव गोविंदकुत्रवाजनिता पुना ॥ यशोदाबकुला भूत्वा वन्ति ते
 वेङ्कटाक्षले ॥ नक्षितो हं तया भद्रं बहुकालं पितामहं ॥ आपत्काले हि
 नक्षेत्तं विद्यात्पितनं सुत ॥ ६७ ॥ कदाचिन्मृगया सकृः पद्मतीर्थं स
 मीपतः ॥ तत्रानामे पुष्पपूर्णे कन्यायां तं समन्विते ॥ ६८ ॥ तेषां मध्ये
 नाज कन्यां नाम्ना पद्मावतीं विदुः ॥ समापेक्षति मोहेन सौंदर्यात्
 पितामह ॥ तामेव पट्यायुत्वं पुत्रो यदि भवान्मम ॥ एवमुक्ते हृषी
 केशे शृश्रुवे दुंदुभे स्वनं ॥ कस्य वाचमिदं ब्रूहि कश्चमा मुपगच्छ
 ति ॥ एवमुक्ते पनं धाम्नि नीलकंठो भ्यपद्यत ॥ पितामहं च पितनं
 वंदं देवसु धाधिप ॥ पार्वत्या षष्ठमुखेनाथ प्रमथैः सह सेवकैः ॥
 तमा किंभ्य हृषीकेशः प्राह शंकनमागतं ॥ वत्सा च या हि निकटं
 ति हृभद्र वनासने ॥ ततः समागतः साधुः कुबेनो ननवाहनः ॥
 यक्षेन्द्रो भृत्य पुत्रैश्च भार्या बंधुसमन्वितः ॥ तमायांत मुपा
 ६५ लक्ष्म भगवानाह भूमिप ॥ धनाधिप महा प्राह धनवा
 ॥ भव सर्वदा ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

अ. पु. शोभ मुक्ता योगमातृ ॥ कदा श्रिदिति ॥ पद्मतीर्थ समीपतः ॥ तदे वैशा
 श मृगयासको ॥ भवं ॥ तत्र ॥ पद्मतीर्थ समीपे विद्यमाने ॥ कन्या १०
 रतिः समन्विते ॥ पुष्प पूर्णे आनमि ॥ एक कन्या आसीत् ॥ तेषां
 कन्या शतानां मध्ये ॥ तां नाजकन्यां नाम्ना पद्मावती ॥ विदुः ॥
 कमलावतानां विदंति तावितः ॥ सा मत्स्यैर्दृष्टा तैर्न मोहेन ॥
 मदन संभ्रमेण मामपेक्षति ॥ पत्रैर्पद्मार्थं ॥ चोर्ज्वा मासा
 कां क्षते ॥ तवाकांक्षा नास्ति किमित्यत आह ॥ तदिति ॥ तत् एव
 तस्मादेव ॥ तत्सौ दृष्टा ज्ञातकाम मोहादेव ममाप्याकांक्षा स्ती
 ति शेषः ॥ किं तव साधुदानाः पुत्राश्च न संतीत्यत आह ॥ पुत्रो
 मदीति ॥ यद्यपि लक्ष्मी मम कण्ठे भवान्पुत्रः इत्येतत्सत्यं तथा
 पि भोजिनी मन्या माकांक्षे अतः कामातुन त्वाद्यशु घटय किं
 बहू कृत्ये अर्थः ॥ यद्वा हे पितामह यद्विभवांस्तस्याः पुत्रः तर्हि
 तव पितुः ममेव तामाशु घटय नोद्ये न्मा स्तित्यर्थः ॥ ८८ ॥ अगति
 श्वागादिति ॥ गंतुं गम्य योनौ वैकट्याचलं भागादित्युक्तं ॥
 तत इति ॥ ततः अग्न्यनंतन प्रेत पतिश्च अगात् ॥ स्वपुनाब्जिन
 गात् ॥ सभार्यया ॥ भया सहिता सभा सो व सा अर्गा आर्यावास
 भार्या तथा भामत्या स्वामिन्या पूज्यया वेत्यर्थः ॥ यद्वा सभासु
 भामतीषु आर्यया ॥ अथवा देवांगता सभाया मार्यया ॥ भार्यया
 श्यामलया ॥ यम दुर्तेश्च सह स्ववाहनं समानह्य शेषं गिरिं
 प्राप्तेत्यर्थः ॥ यम शेष गिर्याः क्रीयैकार्थं समावेष्टादेकाव्ययः ॥
 ततो जलपतिमिति ॥ अत्रैकार्थं सन्निवेशं दृष्ट्वा जलपतिर्ना
 गथषा गिरिमिति ॥ आनृत्येति ॥ एकार्थं सन्निवेशात् भोगा
 लयो भोगिनाजगिरिमिति सर्वभोगालयो महान् यस्मिदृष्टो
 श्वनः ॥ साक्षाच्छयीपतिविंश्रः सपौलोम्या हास्या सपुत्रेण
 पुत्रेण युगपत् ॥ सपुत्रेणेति योगपये ॥ अयौ भावः ॥ अव्य
 यीभावेन्या काल इति सहस्यसः ॥ तृतीया सप्तम्यो विनि
 अम भावः ॥ यद्वा नीकपेन स्वपुत्रेण सह विद्यमानेन ॥ नीके
 नेत्यर्थः ॥ स्वपुत्रेणेति पाठः सुगमः ॥ एषा मिति ॥ सुगं ध
 मिति ॥ सुगं धं शोभते गंधो गंधवात्पुनागो यस्मिन्स सुगं
 धः ॥ सुगंधवत्पुष्पेषु मिव वायुस्तः ॥ अतो नेत्वं ॥

कृष्णि

तत्र तदेकं तमहात् ॥ जेष्टमिति ॥ दृष्ट्वा तस्मै इति शेषः ॥ पतिमाविती ॥
पतिभक्तिमती ॥ वासुदेवस्येति ॥ विश्वकर्मा इन्द्रेण सह सभां प्रविश्य
तिः शंके भोक्तृत्वं श्रीनिवासं दर्शयामास ॥ तं दृष्ट्वा श्रीनिवासः कथितं
सर्वं कर्मांताः प्रत्यक्षास्ते ऽ विराजन्त्य ॥

स्वाहा स्वधा समेतश्च मेघबाहुजमास्थितः ॥ अग्निश्वागात्सपुत्रश्च
स्वर्जनैर्वैकंटाचनं ॥ ८९ ॥ सजात वेदसं वृष्ट्वा जगता ह्लादो जगत्पतिः ॥
तमा लिङ्ग्यातिवेगेन तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ततः प्रेतपतिश्वागा
यमोदतैः सभार्यथा ॥ स्वबाहुजं समान् दृष्ट्वा प्राप शेषमिति प्रति ॥ ९० ॥
यिज्जगुप्ते महाभागः संप्राप्तो नाजं सन्तम ॥ ततो जलपतिश्वागा
लङ्क भान्त्य भक्तिमान् ॥ ९१ ॥ भार्यया बहुनलाढ्या नानायणमिति
प्रति ॥ भान्त्य गजनाजान मिन्द्रस्थाक्षाच्छचीपतिः ॥ भोमिनाज
मिति नानन्सर्वभोगालयो मुहान् ॥ स पौत्रो म्या सपुत्रेण संप्राप्तः
स्त्रिदशेश्वरः ॥ ९४ ॥ एषां संमान्त्य स भानतीराः सुगंधमादाय यथो
मिनीन्द्र ॥ ज्येष्ठं सुतं जेष्टगुणं जगद्गनः होमावत्वं प्रददौ मुदाब्जितः
९५ ॥ इभीयतामिति नाजेंद्रसाधुसाध्वित्यभाषत ॥ पुत्राणां मम क
ल्याणं गवीयान् भानतीपति ॥ भानती सर्वलोकेषु विश्रुता पतिभा
विनी ॥ एतस्मिन्नेव कानेन संप्राप्तो भानुयंद्रौ ॥ मन्मथो मूलन
पेण रानतिस्तुनभोपति ॥ मुनयश्च महानाज समाजगुर्गोतवाः ॥
कश्यपोऽत्रिभनद्वाजो वाभदेवश्च गीतमः ॥ विश्वामित्रो वसिष्ठश्च
बाल्मीकिश्चाधुकः शलः ॥ स्वयं पाको दधी विश्वमुनः रोपश्च
बालवः ॥ गार्गिः कृष्णो महानाज सपुत्राः सपुत्रिग्रहाः ॥ १०० ॥ गंध
र्वपितृनसः सर्वाः पितरः सिद्धचान्धाः ॥ ये भुक्ताः सर्वनाजानः
तेपि तत्र समागताः ॥ वैमादिकाः समाजगुः सर्वसंभ्रमका
ननाः ॥ समाश्वास्याथगो विंदो यथायोग्यं यथावयः ॥ इभीय
तामिति योवाच सर्वेषां पुनतो हृतिः ॥ वासुदेवस्य नाजेंद्र
विश्वकर्माक्षि गोचनः ॥ १०३ ॥

सर्वे वा पुननत्सृष्ट्वा मध्यमेवात्र कान्धा मिति ॥ नोति मनुसृष्ट्वेन्द्रस्था
नैः शृण्वं सूचयन्नुपात्तं भते ॥ तभक्तोऽस्य त्यादिनात्वं नियोजयेत्यंतं ॥

भ. ११. प्रणिपत्येति ॥ अन्यस्या पदोनस्य विश्वकर्मेणः दौर्जन्यं भयभावना वै. गा
 कान्ताम् क्षमस्येत्येवं बर्ह किं गर्हयत् श्रीनिवासं प्रणिपत्यात् ॥ मथाच १०
 इत्यर्थः ॥ सभामिति ॥ हेन्द्रः अथ ते निर्भर्त्य महद्भूतां ॥ महदुचितां ॥
 देवार्थं ॥ देवेभ्यः । सभा ॥ मुनिकानां ॥ मुनिभ्यो मुनिवासयोग्या
 नि कुटीनाणि कुर्वित्याह ॥

तमात्मन्य हृषीकेश हेन्द्रमाहाति मन्यमानः ॥ अगधत् ॥ पश्येद्
 गर्वबाहुल्यमस्मै विश्वकृतो नृप ॥ भ्रातृ बाल्यत्वाद्वा जन्मजातानि
 हिताहितं ॥ यथेतनाः प्रपश्यति तथाया मित्त्र पश्यति ॥ त्यज्वा
 ये ते सुनश्रेष्ठ कर्मण्यन्यं नियोजय ॥ अश्रियं चरन्तं श्रुत्वा
 विश्वकर्तुः सुते स्वनः ॥ प्रणिपत्याह गोविन्दे बर्ह किं गर्हय
 नृप ॥ क्षमस्वानन्त दौर्नात्म्यमन्यस्य मया कान्तात् ॥ सभां
 कुनमहद्भूतां देवार्थं मुनिकानां ॥ श्रीनिवासः ॥ अस्थिनां
 कुनभो रंक्र सभां त्रिदश योजनां ॥ १०६ ॥

अथ श्रीनिवासः ॥ हेन्द्रमुवाच ॥ अस्थिनामित्यादि ॥ अत्र द्वौ
 बाह्याभ्यां तनावर्धौ ॥ अस्थिनां ॥ यावत्कार्यं भूत्पक्षे स्थिति मती
 त्रिदश योजनां ॥ त्र्याधिका दश त्रिदशजिः दशेति वा योजनानि
 यस्यां सा ॥ तं ॥ त्रयोदशेन वा त्रिंशता वा योजनेन प्रमितं सभां
 कुनकुर्वित्यर्थः ॥ द्वितीयस्तु ॥ अस्थिनां ॥ अस्यायं युद्धवस्तु
 त्वाग्निनी त्रिदश योजनां ॥ वास्तु मंडलं तनावाह्य ब्रह्मादि शिवांत
 त्रिदश त्रिदश्या धिष्टितां ॥ अत एव ॥ त्रिदश योजनं त्रिदशभि
 र्गंधर्वादि मेळनोपयोगिनीं सभामिति ॥ अस्थीति ॥ अस्थ्या
 दीनि नृमतीति अस्थिना नृत्पागे ॥ अदंतः ॥ अन्येभ्यो
 पीडितः ॥ त्रिदशानां त्र्याधिक दशानां त्रिदशानां योजनमात्रा
 हनं यस्यां सा त्रिदशाभ्यो जयति मेळयतीति त्रिदशयोजना ॥
 अतस्त्रयोदशा पूज्या ब्रह्माद्या देवताः क्रमादिति शौनकी ॥ अयं
 भावः प्रायः पुनीपनिदेशस्य अस्थि रंशुगण्यं शुनजीर्ण घट
 कपाल यकलैर्गाण भस्म तुषकैश्चादि दूषितत्वात्तस्या जनाय भू
 मिं संशोध्यो वित वनमि र्यभा विधि सभादि मंदुनां ता नि

१. पु. वई विनाभिर्गीर्ण्य स्वस्तिवाचनादि ब्रह्मणा वाहन बहिर्बल्यं तवास्तु वैमा
 इति तिकर्म कान्धित्वा ब्रह्मणां स्तर्पयित्वा त्वं प्रविश्य तत्र स्थितो भव ॥
 पुनश्चासृगमपि निमोक्षय ॥ अथाहं नाजपुन प्रवेद्य न्यायेन प्रविश
 भूमि सीति वृथं योजना वासुदेव भवन विषयेति ध्येयं ॥ एकयोजना
 पि सभापुष्पकद्वित्रिंशद्योजन सभायतीति हेयं ॥ १०६ ॥ एवं शासित
 इति ॥ शक्रद्वानाहु शासितः भयानुजः स विश्वकर्मा तथा ॥ तथैव
 कनीमीति ॥ चक्रे विहापते चक्रे हत्यर्थः ॥ नाजातं सांत्व वचने
 मिति ॥ अर्थ भावः ॥ अस्मदीय महासभादि जाजिशात्नांत सभा
 नं भं दृष्ट्वा किंयंतो जन्म आयांति ॥ तेय की दृष्ट भद्रात्मानः ॥ किय
 क्तां स्थास्यंति तेषां सभाजनादि भया कथं कर्म स्यात् ॥ इति
 भीति स्थिता च स्यातां ॥ अतः श्रुति वासा नुग्रहात्सर्वं सुकृत्रितं
 स्यात् ॥ अतो धैर्येणानि श्विततया स्थातव्य मिति बोधयेत्यर्थः ॥ १११ ॥

एवं स शासित स्तेन तथा चक्रे भयानुजः ॥ अनंतं वाक्पृच्छे शत
 क्रतु मनामयः ॥ १०९ ॥ श्री निवासः ॥ आकाशनाज नगं गच्छ शीघ्रं
 शशी पते ॥ राजानं सांत्व वचनेः धैर्येण नृप बोधय ॥ वासुदेवस्य
 वाक्प्राप्तिं श्रुत्वा भक्त्या शचीपतिः ॥ जगाम नाज नगं नन्द
 पनिते बहु येन च सविते विश्व कर्मणः ॥ १११ ॥ विभज्य नगं
 नाहः पनितो बहु योजनं ॥ स सिन्धेद् महानाज वनानि गिनि गद
 नात् ॥ ११२ ॥ समाच विषमं चक्रे घनाय धननीपते ॥ गृहाणि न
 विचित्राणि सभाश्च कुटिनाभिन ॥ ११३ ॥ कल्याण वैदि कभवीय
 नलीः संपूर्ण कष्टैः विकृतां विविधितां ॥ स्तंभैर्युतां मौक्तिक
 नल निर्मितां नागाय च स्येव लुपिषा निर्मितां ॥ ११४ ॥

विभज्येति ॥ नाहः नगं पनितः कंचिदासन्न निष्कृष्टदेश भागं
 नाभनिक विहनाय विभज्य विहाय ततः पनं बहु योजनं ॥ वनानि ॥
 गिनि गद्वनान् ॥ गिनयश्च गद्वनाणि चक्रतादि विहित स्थानानि
 च येषां देशानां ते तान् ॥ सिन्धेद् ॥ शोधयामास ॥ अभितः पनि
 त इति द्वितीया ॥ गृहाणां दंभ गहन निकुंजेषु च गद्वन मिति
 नांते नलभात् ॥ विषमं निम्नोन्नतां धनां समाच चक्रे ॥

भूपुः कन्यामास ॥ मारीचकानमासेति यावत् ॥ अथैवं भूशोधना ॥ वे० ॥
 तंतनं उचितदानमिष्यथा विधिविदित्वा ॥ गृहाणि सुभास्य ॥ १०
 कुटिनाणि सकन्यामास ॥ ११३ ॥ अथातः पुनं प्रविश्य महासमा
 नं भू वृष्ट्या कृत्वा प्रकणेण आलोचयंतं सालवचने धैर्यं सु
 त्वांय ॥ अथ नाज दत्तितं कन्याया वैदिं ददृश ॥ सा कीदृशीत्यतस्त
 त्वन्पुमाह ॥ कन्याया वैदिमिति ॥ कमनीय नर्तैः ॥ मनोनमनज
 रव विनैः ॥ संपूर्णकक्षैः ॥ बृहद्वारु पल्लवैः ॥ विकृतां विशेषा
 लंकृतां ॥ विरोजितां ॥ स्वर्णनजतद्रवादिभिर्वाता वर्णैश्चित्रितां ।
 सध्वजपताकनलशालाहं विजयश्च ॥ अद्वितातां ॥ दर्पणया
 मनभृगांस्तु भूषितां संसृजत्वा लंकृतां संभैः सुतां गोक्षिकमल
 निर्मितां ॥ एते निर्मिततलां ॥ नाग्याद्यस्तैवेति विश्वकर्मणा वृषेण
 कान्तितां ॥ कन्याया वैदिं ॥ भद्रकौतुकपुनिष्कृत भूमिं ॥ नाज दृशितं
 वृष्ट्या सम्पद्यन्तं ह्युक्तवान् ॥ तनुक्तं वनाहे ॥ आहूय विश्वकर्मायां
 पुनालंकानकर्मणि ॥ विरोजयामास सोपि निर्मभे निमिषातनादिभि
 कीतुक वैदिकादि पुनालंकानकर्मणीत्यर्थः ॥ ११४ ॥ अथ नाज वचना
 नुसनेण अवशिष्ट भवनादि कन्यामासेत्याह ॥ वासुदेव स्मेति ॥
 वासुदेवस्त्व भवनादि गजशालांता नि कनयित्वा स्वस्तिपुण्याहादि
 वास्तुशान्ति पूर्वकं स्वयं प्रविश्य स्थितो ह भूदिति शेषः ॥ श्रीतिवासु
 एतन्मध्ये किमकनोदित्यत आह ॥ वासवेति ॥ आकाशनाजः
 तनुजां ॥ अत्रेतं योजयत्वा ॥ विवाहार्थमागत हे पद्मज हे पद्म पुनोभा
 शुनाः क्षुण्णत ॥ नात्र पाणिग्रहणं कनोमि ॥ किंतु तत्र नागार्थं पुन
 गत्वा पाणिग्रहणं कनोमीति मन्त्रः संकल्पः ॥ पनंतु भवदीय मंडले
 अंगीकृतं येत् आकाशनाजः ॥ आकाशनाजस्य तनुजां शुनाज
 कन्या अंगीकनोमि ॥ आकाशनाजः तस्यात् ॥ तनुयथा भवति तथा
 जाता मितिवा ॥ नाज इति जाते षष्ठ्यंतं पंचम्यंतं वा विनोदवचनं
 कीदृशवचनं ॥ कुतलादिति ॥ किमन्या भूपगमि निति भावः ॥ प्रशयं
 सेति ॥ सम्पद्यतुं ॥ यदेकस्यापि कार्यस्य पति सा धर्मै एकः सध
 केषु खंडित वक्तृपेक्षितः ॥ एकः स्थिता पतिवर्ति अत इवेति
 प्रशयं सेत्यर्थः ॥ अष्टवर्गमिति ॥ ततः विवाहस्य अंगीकृतत्वा
 त् विवाहात्पूर्वमेव अष्टवर्गस्य कर्म कार्यं ॥

वासुदेवस्य भवनं वासवो विश्वकर्मा ॥ कान्या मास नजिं
 नल स्तं भं सुगोपुनं ॥ ११६ ॥ धन धान्य समाकीर्णं नल तोन ठा
 मं जितं ॥ वापी शत मुतं वाजि गजातां भवन्ते स्तथा ॥ वासवेतु
 गते नाज स्वासुदेवो ऽब्रवीत्सुनाज ॥ श्री भगवन् ॥ आकाशनाज
 स्तनुजां सुने श्वनाः पाणिग्रहं तत्र कनोमि पद्मजां ॥ अंबीकृतं
 ये द्ववदीय मंडले नमी कनोम्याशु सुनाजकन्यां ॥ वासुदेव वचः
 श्रुत्वा वासुदेवात्मजादिकः ॥ वाक्यमाहुर्महानाज वासुदेव पना
 यणाः ॥ देवाः ॥ वयंतु वासभावेन तिष्ठामः पुनरोन्तम ॥ ब्राह्
 -र्तु मक्षमाः सर्वे पुण्यामीत्र महोत्सवं ॥ शंकनः ॥ विनोद वचनं
 कृष्ण भाषते प्राकृतो यथा ॥ मतो यदि प्रशस्ते स्यात्कुरुतादिति
 चाब्रवीत् ॥ ११७ ॥ शंकनस्य वचः श्रुत्वा शशंस प्रहसन्तनिः ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ अष्टवर्गं ततः कार्यं विवाहात्पूर्वमेव हि ॥ ११८ ॥
 तस्मादातां च मे देहि पुण्या हे पुनरोन्तम ॥ सपुत्र वचनं
 श्रुत्वा वसिष्ठ मुनि मानय ॥ ११९ ॥

ततः तत्पूर्वमेव पुण्याहं कर्मकार्यं इति हि प्रसिद्धिः ॥ तस्मात्पु
 ण्याहे कर्तव्ये मया कर्तव्यं किं ॥ तत्र मत्कर्तव्ये अष्टनामनुज्ञां
 देहीत्याहेति शेषः ॥ अष्टवर्गं नाम गोर्गादि षोडश मातन एको
 वर्गः ॥ ब्राह्मण्यादि सप्त द्वितीयः ॥ सत्यवस्वादिविश्वेदेवाः
 तृतीयः ॥ साजादयस्ति स्रश्चतुर्थः ॥ पित्रादित्रयः पंचमः ॥
 सभार्यमातामहादित्रयं षष्ठः ॥ दुर्गागणपत्यादयः ॥ सप्त
 सप्तमः ॥ नंदिन्यादि पंचाष्टमः ॥ इत्यष्टौ वर्गदेवा अस्मिन्क
 र्माणि देवता इति अष्टवर्गं ॥ यद्वा अष्टभिः मातृभिः वर्गः
 अष्टवर्गः ॥ तदुक्तं पानिजाते ॥ ति स्रः पूज्याः पितुः पक्षेति
 स्रोमाता मते तथा ॥ इत्येता मातनः प्रोक्ताः पितृर्मातुः स्वसा
 ष्टमीति ॥ इत्येवमष्टवर्गे देवता अस्मिन्निति अष्टवर्गं
 इति ॥ सपुत्र वचनमिति ॥ आनय आकानय ॥ हे महाभाग
 ब्रह्मन् ॥ आगतं वसिष्ठं प्रकृतं विवाहकर्मवित्त्वं पुनोहितो
 भवेति पोनो हित्ये नियोजय ॥ तथा यजुः शाकोक्तं मन्त्रैः
 स्वस्ति वाचनादि वसंतं पूजांतं याज्ञिकं कर्तव्यमिति वदे
 व्याज्ञेत्यर्थः ॥ सर्वेषामिति ॥

वसिष्ठं च महाभाग पौनो हित्ये नियोजय ॥ ७५ ॥ अथैव हि
 मंत्रैः कर्तव्यं स्वस्तिवाचनं ॥ १२१ ॥ सर्वेषामपि देवानां यजमानो
 भवानिति ॥ देवानां ऋषीणां तु वसते वाकनः स्वयं ॥ देवा ह्यने
 कुसापंतु प्रत्युत्थाने च मन्मथं ॥ दत्वातेषां वीटिकान्तं कृष्य बर्ध
 नं मङ्गुयत् ॥ १२२ ॥ गृहाण वीटिकान्ताग्ने पाकार्यं तन्मवाहृत ॥
 ऋषीणां सर्वं देवानां तव पाकस्तु संमतः ॥ १२३ ॥ तस्मात्पाकं तु
 कर्तव्यं स्वाहा देव्या स्वभावितः ॥

हे ब्रह्मन् अस्मिन्निवाहकर्मणि नियुक्ताणां सर्वेषां देवानामपि भवान्
 यजमानः ॥ स्वतंत्राधिकारी ॥ भुज्यतः पद्मानिषाय फलस्वामीति
 यावत् ॥ मङ्गलं किमपि नास्तीति भावः ॥ अहमपि त्वया ययधो
 ज्यते तन्न भावनीमीति ॥ देवानां हति ॥ स ऋषीणां देवानां नमते ॥
 तत्कर्तुं वाग्यो देवतया ॥ तु वसते ॥ तन्ननु चित प्रियवचने देव
 वादे लोकवादे प्रकृतकार्यं ॥ निर्वो ह्ययं खंडितवचने च नमः प्रहृषि
 शब्देनेति धातुः ॥ स्वयमेवात्मने वागिकृतः ॥ तत्रास्मिन्नेव नियोगो
 नापि क्षित इत्याह्वितार्थः ॥ देवा ह्यने इति ॥ विनियुक्तं देवा ह्यने उल्ल
 वार्थं देवर्षी ह्यने च कुमानं नियोजयामासेति शेषः ॥ प्रत्युत्थानं
 इति ॥ सभापतिना वाकने लोच स्थानोपवेशनाय प्रत्युत्थाने ॥
 मन्मथं ॥ दत्तेति ॥ तेषां वसिष्ठं ब्रह्म वाकनं कुमानं मन्मथानां वीटि
 कां तंबूलं पट्टिकां दत्वा पुनः वीटिको आह्वय संदेन कण्ठावर्तन
 मङ्गुयत् ॥ अग्ने आगच्छ वीटिकं च गृहाणेत्याह ॥ अथाग्निः वि
 ह्रायमाभासः ॥ किमर्थमिति ॥ अभ्यपाकार्यं मित्याह देवः ॥ मंत्रैर्वा
 निर्वधः कृत इत्यतः आह ॥ हव्यं वाहतेति ॥ हे हव्यं वाहते ऋषीणां
 सर्वदेवानां तव पाकस्तु विशेषेणातिशयजन संमतः अत इति भावः
 अहमेकः कथमेषां बहुलो कुमीत्यत आह ॥ स्वाहेति स्वाहादेव्या
 स्वधादेव्या चान्वितः कुनः ॥ आभी द्रव्यमस्ति का नितेति भावः ॥
 विवाहकाले स्मि यो न भर्तुं स्याधीना इत्यत आह ॥ संशयं क्षित इति
 नरपद्मं मादाभो गम्यकार्यं कर्तव्यं किमेव जहृ गायत्र्यं इत्यनुशा
 सित इत्यर्थः ॥ बलवत्साधनेन खिन्नं जलार्थं नेकं देयमिति
 वक्तुं च भीतमग्निं तेषामन्विष्य वसतो जलार्थं नियोजयामासेत्याह

भा.पु. तत इति ॥ सुगंध इति ॥ उत्तरे रामाजोत्सवे सुगंधे सुगंधार्थं तादर्थ्ये सप्तमी ॥ वे. मा
 धनं धान इति ॥ ब्राह्मणेभ्य इदं ब्राह्मणार्थं अर्थेन नित्यशमासः ॥ ब्राह्मणार्थं १०
 मिदं वस्त्रालंकारं कर्मसु वस्त्राणां भूतं कानां कर्मेषु इव मिसत् धन
 मित्येवं धन इति ॥ अत्रानिति ॥ द्रोणपत्रेषु ॥ द्रोणा निच पत्रा मिच द्रोण
 पात्राणि तेषु ॥ द्रोणकर्मसु पत्रकर्म स्वित्यर्थः ॥ पात्रे स्थित्यपि पात्रः ॥
 द्रोणकर्मणः पत्रकर्मणः स्व पत्रतापनं दानं सं धानं ॥ उदनादिना
 बहुपत्न्या न हुवचनं ॥ १३२ ॥

न.

क.

सं शासितो यन्मूर्तिस्तथा स्तित्यप्यदबुधः ॥ ततः संप्राप्तं वनस्प
 जलार्थं शर्वदेहितां ॥ दुष्टानां दे उरी नाजन् शिष्टानां गुणसाधने ॥
 यमं संकल्पयामास सुगंधे वायुमुत्सवे ॥ धनदाने ब्राह्मणार्थं
 वस्त्रालंकारं कर्मसु ॥ कुबेरं योजयामास भगवन्बुधः सत्तम ॥
 सदीप धानं नाजन् निश्चिक्कन भोजयत् ॥ वसुन्संदे शया
 भासं भोजतां शुद्धिकान्छात् ॥ अहोऽथ द्रोणपत्रेषु न्यमं
 जदनिमर्दतः ॥ एवं संशासितास्मर्त्ते पुनाता पुनर्षेवाच ॥
 आहामादय्य शिनसा सर्वे स्वस्थाः स्वकर्मसु ॥ १३२ ॥ ततो
 वाक्यमुवाचेदं ब्रह्मालोकं पितामहः ॥ ब्रह्मा ॥ मज्जनं कुन
 गोविंद मंगलं स धुश्चंदन ॥ २३ ॥ पुण्याह पूर्वकर्माणि दृष्ट
 देव निवेदनं ॥ पूर्व देव प्रतिष्ठां च सांगं कुन चगापते ॥ स
 पुत्र वयनं श्रुत्वा सास्मान् जगदात्मकः ॥ नमो गाजीव नयनो
 कनधीन पुनात्तयो ॥ नित्यादियो मिती नाजन्तवन्तः सत्तम ॥
 न नोष्ट लोक नीत्येव भगवान् लो कि की तनुः ॥ न गी भते सभा
 दिव्या तथा विन हिता नृप ॥ भवानहं महा प्राह देवा आस
 पनिग्रहाः ॥ १३६ ॥ त गी भंते यथा कारो ताना स्ता नापति
 विना ॥ अपादपं य भान ज्ये मप ह्याथ वि हंगमाः ॥ १३६ ॥

अथ ब्रह्मा प्राथमिक स्वाधिकानं प्रचानधति ॥ तत इति ॥ मज्जनं
 मिति ॥ मंगलं मज्जनं ॥ कुर्मः कुत स्वयमसी त्यत आह ॥ पुण्याह
 त्यादि ॥ प्रातः आनीत्येति ॥ पुण्याह पूर्वाणि कर्माणि कर्त्तव्यानि
 अहं नि संति अत इति शेषः ॥ दृष्टदेव निवेदनं दृष्टदेवतायै निवेदनं

भ.पुः प्रकृतकर्म विहायपनं प्रार्थयामि इति यावत् ॥ एतत्कर्त्तव्यं न किं अतः वैमा
 कुलदेव प्रतिष्ठो सोमं कृ विंत्या हे त्यर्थः ॥ जगदात्मकः ॥ जगति १०
 लोक लीलया मात्मानो यस्य स तया ॥ ली किकी तनुः ॥ विंशं विंश
 लोक लीला तनुः ॥ लोकपीत्या ॥ स्वेच्छया लोकपीति ॥ प्रकाशं प्राप्तः
 प्रकाशस्य द्यो नीति चित्तमनः ॥ परोक्ष ॥ अपादये ॥ न शोभते
 इति ॥ तया सं भावं कान्धा विना सभा न शोभते ॥ अवादिष्ठशुः
 तया भावा विनष्टो न शोभते अहं च एतवहा सुष्मान्धुवा तया
 भार्याया विना न शोभे अपि निम्नहा अपि सभागी अपि देवाः स्व
 स्वभार्या ॥ स्वसा विता ॥ ६० ॥ अपादय मिति ॥ अत उच्यते ॥ अपादयं
 न शोभते ॥ अपहा विहंगमाभ्य न शोभते ॥ अतिथि नि ति
 अदत्तः दत्तं धनमस्या स्वीति दत्तः ॥ न दत्तः अदत्तः ॥ तृणादि
 ना सक्तोऽपि धन दत्तेना तीक्ष्णो ऽतिथि न शोभते मया ॥
 अतिथिभ्यः सभा नन्व इति पाठ सुगमः ॥ सुहृदागति सुहृदोऽपि अध
 नाश्वे न शोभते तलनि तोषक धता भावादि भावः ॥ वस्तुतस्तु एका
 मुकून्य कामार्थं भन्यां ऋधुं य रच्छति ॥ समर्ग स्तोष यित्वा र्थः पू
 र्वां दाम पनीं वीते ॥ आरा संपादनीं दक्षां वीनरूं प्रियवादिनीं ॥ पक्षी
 त्यक्त्वा तु भोगार्थं मन्यो द्वा ही सुतोषयेदिति वचना तलनित्यागे शर्म
 हा निः ॥ न सा सभा यत्र न संति बृह्म न ते बृह्म भेत वदति धर्म मित्यादि ॥
 किं य सदातो न्यात्युतर्धानु द्वौ द्वौ कान्छां तयात् ॥ यदोच्छेद विना मा
 कर्त्तुः कृ होमोऽस्य विधीयते ॥ स्वेच्छया विधीयते ॥ ली किकेऽन कदाच
 इति ॥ वचना न्तला निधय भावे ऽग्ने विच्छेदा द्वि धि तोषः ॥ असंभव
 पक्ष भवत्वं ली किके न केचे द्वा प्री त्रयो वश घटिका नतनं विना हस्ते
 कलसैः षड् घटिका लको पासन कालस्थ अतीतत्वा लनसायं
 विनीक्ष्यो न कृत दान संग्रहस्यापि प्रातनोपासन तोषः ॥ अभोज
 नेन स्थितोऽनु धं भु भोजनस्या वर्जनी भूतया वि धि श्रे षः ॥ अग्नि
 द्वय संसर्ग श्चाति निवृत्त इति अतो महात्म ह्मी मये धानी भवस्था
 दनणीये त्यागनं गिको भावः ॥ अयम पि लोक संग्रहार्थः ॥ अत एव
 जगदात्मक इत्याद्युक्तं ॥ १२६ ॥ अथ शंभोः क्रमागत स्वा भि कान
 प्रचानावसनः ॥ वासुदेव वच इति ॥ महा भुजः शंकरो वासुदेववचः
 श्रुत्वा समुत्थाय वासुदेव मभाषत ॥ हे तान किं भर्षे किं निमित्तं
 न दत्तौ ॥

अति विश्व यथादत्त अधना स्मृते यथा ॥ तथावयं महात्मस्य
 नृपिताः कर्मलासवः ॥ ११९ ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा वासुदेव भ भाषत ॥
 शंकरः भूयिषी पात्रं समुत्थाप्य महाभुजः ॥ शंकरः ॥ किमर्थं कदरो
 तात किं ते कार्यं विडम्बनं ॥ असंगत्या प्रमेयस्य अकूत वन्द्यस्य ॥
 अकूत शितस्य देवस्य किमर्थं नोदत्तं वृथा ॥ सत्यं तद्वचनं श्रुत्वा
 नीलकंठ भगवत् ॥ श्री भगवत् ॥ जैव जानासि ओं ओं गोगान्धे
 दिनाश्रये ॥ सा च मे शयने भूत्वा क्रीडते हितकानिठी ॥ एतादृशी
 विनाशं भो न मे सोऽस्मात्तं भवेत् ॥ एवमुक्ते जगन्नाथे वेद्यावाक्यं
 मभाषत ॥ ब्रह्मा ॥ नोक्तं त्वया यद्येयिन्त् पूर्वमेव जनार्दन ॥ अथा
 सोऽपि पुत्रपथः श्रुत्वा बुभुक्षिं शीघ्रमात्मनः ॥ पञ्चमुखेन महा
 शयं सोऽपि तत्र समागतः ॥ १२० ॥

ते प्रयो नीलमा धृष्टासि ॥ कार्यं विडम्बनं ॥ कार्यस्या विडम्बनं प्रवर्तमानं
 स्मास्य कार्यस्य विडम्बनं विडम्बनं ते तव किमेतत् ॥ एवं कण्ठं न शोभत
 मिति भावः ॥ किं ते कार्यं विडम्बनमिति पठे हे तात, ते विडम्बनं लोकानु
 कण्ठमेव कार्यं किमन्यत्कर्म मस्तीति ॥ किमर्थं मितेन द्वि वृणोति ॥
 असंगत्येत्यादिभा ॥ किमर्थं ॥ किं निमित्तं ॥ वृथा निष्फल मितार्थः ॥

भासने भ किं तद्गोशं गमवातातृकावर्णं ॥ श्री भगवान् ॥ सृगाळ वासु
 देवस्य गगनं गच्छ भानुगान् ॥ न त्रासे जगतां माता तन्मात्रयमही भव ॥
 भानुती वासुदेवस्य निरुद्धं नृप राजन् ॥ भानुः ॥ कथं तां लोकं जननीं
 आनयिष्ये तक्षोतिकं ॥ तत्त्वमायं स्वर्गो विदुः कं वं सोऽपि स्वर्गं ब्रह्मा ॥ श्री
 गणेशान् ॥ त्वमि तस्याः स्तेनसि यदात्मकं विनिर्णये ॥ तदागमनं
 संतुष्टं समायाति ममां तिकं ॥ उपायं प्रवदित्वाभि तदागमनं कर्मणि ॥
 अस्तु पुंचनम राजं तद्वान्निकटस्थितः ॥ शोचं वृष्टं जगन्माता
 शांतिं विभ्यति भानुभन ॥ १२१ ॥

कान्तं फलं न तास्तीति रावत् ॥ कान्तं फलं च विद्यमानं लेनेष जातानि
 सीत्याहुः ॥ नैवेद्यादिता ॥ उवाचा ध्यान आत्मनः ॥ अध्या ध्यान आश्रयः ॥
 स्थिते स्थानं नास्ति गृहीतुं शास्त्राणां लब्धे तास्ति ॥

भ.पु. एवं केरासागने ममांशमने तात नियोजय भिनोजन ॥ १३६ ॥ अथ क्रमशः प्रत्येकं वि. म.
कुसुमाधिकान् प्रत्यानः ॥ सीयोति ॥ कान्ठं ॥ अथ लक्षणं ॥ कथं तामिति ॥ १०
तां ॥ भृगुपदं प्रहृष्टेण तुभ्यं कुपितं ॥ त्वमीति ॥ हे भानो ॥ त्वयि तस्याः
लक्ष्म्याः स्नेहः ॥ स्नेहलक्षणं अस्त्यति ॥ विश्वस्येति तां भगवत् ॥ अथ सूर्यः ॥
तस्याः ममिसे हृदमस्तीति त्वया यदाहातमिति पृच्छति ॥ यदेति ॥ हात
मिति शेषः ॥ लोक विनिर्णय इत्युत्तरं ॥ लोक विनिर्णये ॥ सूर्यस्य मंद
शुक्रौ तु शत्रू गोक्षे भुभः समः ॥ चंद्रस्य शत्रुवैतेव मित्रे सूर्यशरांकजौ ॥
अनलस्यानिर्लो मित्रं लक्ष्म्याः सूर्यशरांकजौ ॥ अग्निश्च बांधवाः प्रेक्षा
एतेष्वन्योन्य बांधवाः ॥ इत्यादि मित्रा मित्रलोक विनिर्णयिकास्ते ॥ अत
एवोक्तं लक्षणस्यानसंगं ॥ शक्यनपे कानाणां श्रीकानः संययस्तथा ॥
शक्यनपे कयोश्चंद्रा श्रीकानस्य ग्रहो न वि ॥ तयो न्योन्य मित्रत्वादि
शयोर्देवतानमा ॥ नेफस्याग्ने नधी शत्वा च्छ्रीकानो बर्ण रोश्चन इ
त्यादि गतदायास कमल विकासकत्वान्य त्वयि स्नेहो स्तीति भावः ॥
हे भानुमन् ॥ नथनजमश्रु अंबु मुंचन सन् तद्विनि निकटे स्थितो भव ॥
१३१ ॥ तावृष्टं मित्रं त्वांच दृष्ट्वा इत्यं सांख्य दृष्ट्यतीत्याह ॥ शासनमिति ॥
हे भानो महीतके विद्यमानेन केन पुनर्षिषा ते त्वत्संबंधि शासनं
मया दापितो ह्यन दत्तोवाङ्मि योग अधिकानः नूत मप नूतं ॥ तस्मि
न्मित्रस्य तव प्रत्याह निष्पामि हे शिशो मानोहीनिति मातिव पुत्रं
सकक्रण सांख्यमिष्यति ॥ तवेति संबुद्धिः वा ॥ तौ ॥ तौति तवः ॥
तुमति वृद्धि भाषाहिं सासु पुत्रा यच ॥ सर्व हांत निक्षे अप्रतिनूतगति ॥
साय प्रशासनात् ॥ एतस्य वाक्षनस्य प्रशासने गार्मि सूर्यचंद्रमसौ
विधुतौ तिष्ठत इत्यादि श्रुतेः ॥ अहमादित्ये गित्यादि च ॥ यद्वा लोक
विनिर्णये ॥ भूतदि लोकं विधातवा विति योगे इत्यर्थः ॥ कूटस्था पुन
पर्याय महालक्ष्म्यं तर्गत महालक्ष्मी नृपाक्षनेषां तनिक्ष लोकधृति
पोषणाय आदित्यस्य शासनात् ॥ तमाय भूतं ॥ अक्षय मंबनोत
धृतेति ॥ लेख्यं भूम्यादि दानार्थं प्रातः साहाय्य शासनमित्यमनः ॥
अथ भगवान्कृष्य भुपदिशति ॥ एवमायस्वेति हे सूर्य त्वं किं न्यि
दुःख सभाकुलः ॥ भूषाश्रु नमते भूत्वा हे मातः शासनं केनापि नाप
नूतं ॥ पनंतु त्वया दापितं त्वदेतर्पामि तालद्रुषेण येना हविषा शासनं
वृत्तं सः दाता वाक्षनः अय वसंतै घर्म शीतः पर्वतै संभनन् ॥

१. पु. विषये पतितः भवे वैकं निमित्तं जातं ॥ निश्चेतनः निर्गतश्चेतना वि. मा.
या निश्चेतनो वि संज्ञो भूत्वा शेते ॥ संज्ञा स्याच्चेतना नाम हस्तादी
ती श्वार्थ सूचने त्या यमनः ॥ संच जीवति वा न ज्ञेयं व भूत्वा वर्त्तते ॥ १६५ ॥ १०

असंज्ञे भूतं केन तव भातो मीहीतजे ॥ एवमायं ह्यवचनं किं वि
दुःख समाकुलः ॥ १६९ ॥ न शासनं हनं मातर्येन नृत्तं संचाय वै ॥
निश्चेतनोऽपि पतितः संच जीवति वा न ज्ञेयं ॥ १७१ ॥ भर्तृ तव जग
न्मातृ भक्तु इव भाति मे ॥ कदाद्रक्षामि त्वां दैवि वर्त्तते जीवनाल्पकः ॥
१७५ ॥ सात द्वचनमाकर्ण्य समायाति न संशयः ॥ उपायेतु ततः
श्रुत्वा किं पि द्वा स्य मुखान्वितः ॥ सर्वज्ञा सर्वलोकेषु विश्रुता
विमलात्मिका ॥ जानाति वृद्धं कृष्णकथं मां तपस्वी धरो ॥
अतोऽज्ञस्याथ नो गं हि कथमाख्यामि भूपते ॥ स भानुवचनं श्रुत्वा
भानुसाह मनोगतं ॥ १७९ ॥ भगवां ॥ मम श्रव्या मोहिता सा भविष्यति
मे संशयः ॥ १८० ॥

अथ सा मोहिता मम मायया सुभाषतं किमभूदिति पृच्छति ॥ अ
थैव माय ह्य ॥ कदा कदा पि द्रक्ष्यामि ॥ हे जगन्मातः तव भर्तृ कुतो ना
हृतः पपे अशक्त इव भाति मे ॥ अशक्तत्वात् पतित इति भावः ॥ अथ
सा श्रुत्वा किमभूदिति पृच्छति ॥ अथैव माय ह्येवाह ॥ कदेति ॥ हे देवि
त्वां कदाद्रक्षामीति च वर्त्तते ॥ अतो जीवताल्पकः ॥ अल्पं जीवते अल्प
जीनादि यस्य स जीवताल्पकः ॥ उपादिय भल जीनादि यस्य स जी
वताल्पकः ॥ उपादिय भल जीनादि हीन गित्यर्थः ॥ अतो शक्त इति
भावः ॥ अथ मम वार्ता का वासीति पृच्छति ॥ अथैव माय ह्य ॥
कुपिता भवति कोपेन कपि वार्ता नास्ति ॥ त्वमपि असां खितकथं
गच्छेय मिति नागता सि ॥ अस्मिन्नपि समये तव कोपो नो दित
इति ॥ हितोपदेशाय अहमेव मैत्र्यादागत इति ॥ उपायेतु ततः श्रु
त्वा इत्यादि ॥ अथ भर्तेति ॥ अपहसतीति कोपः स्यादिति भयेन ॥ न
संशय इति ॥ तव माया मोहिता इत्यतः पि पूर्वमेव कोपः अपि वेद न
हात्वा पि पुनर्द्विगुण कोपेन पनावर्त्य गगते कागति किं वा क्वेनामि
न द्विचानो भवतां मास्तु यावदुक्तं कुतः इति ॥ सूर्य आह ॥ अथ भगवा ॥
५१६७ ॥

भःपुः इत्युक्तं इत्यादि ॥ समातिंग्यते ॥ अथ नमाति भवतीत्येव संभुवृद्धाणो विसर्जितं ॥
 मित्या स्वयमेव श्रीनिवासस्यैकं भुजं स्वस्कं ये विधाय ॥ स्वैकैकेन भुजेन ॥ १०
 तं पार्श्वे गृहीत्वा तिग्मं बल्लमीकांतना आनीयेक पीठोपविष्टैव त्रिका
 द्वयोपानदृष्ट दीवाविव मुहूर्तं द्वयं पर्यंतं ब्रह्मादिषु परमत्सु समाप्ति
 षो बभूवतुः ॥ विष्टनश्रवाः ॥ अश्वत्थानां यणः ॥ ११५ ॥ कुशलमिति ॥
 सर्वलोकानां पितरौ ॥ यश्च ब्रह्मन् सर्वलोकानां ॥ स्वस्थं ॥ सैकांत
 स्थं ॥ अथ श्रीनिवासः किमेतदश्वर्यं ॥ कोपेन गता स्वयमेव गता ॥

इत्युक्तः प्रविपत्याय वासुदेवं न ये स्थितः ॥ कनवीनपुनं गत्वा
 यथोक्तं तं तावतोत् ॥ ११५ ॥ सातद्वचनमाकर्ष्य यथादेवस्तथा
 नमा ॥ नथमानह्य वेगेन भानुवाक्या दनेष्य ॥ संप्राप्तो वासुदेगेन
 नमा सार्धं नमापतिं ॥ तदागमनं मालोक्य तस्मिन्नेव क्षणे हृदि
 जगाम दर्शनापेक्षी अशुक इव भूपति ॥ भगवा जाकृतिं प्राप्य तद्
 द्रुतमिवाभवत् ॥ देवानां पूर्वं देवानां मुनीनां भूध्वं नेतसो ॥
 भुजे भुजंगभूषस्य भुजमाश्नाप्य भूमिप ॥ तयेतनं ब्रह्मकंठे
 निधाय निजमालगूः ॥ एवं भूतं वासुदेवं ददर्श कभलात्त्या ॥
 नभावुनीर्य वेगेन किंचिद्भास्यं मुखं बुजा ॥ चंपका पुष्पनिचयं
 विकीर्य पदपंकजे ॥ समातिंग्याति भवतीत्येव मुहूर्तं द्वयमाश्रितः ॥
 नमातिंगत माप्रेण पुष्पांगो विष्टनश्रवाः ॥ ११६ ॥ कुशलं नृप
 पप्रच्छ सातरुणापि हनेः तथा ॥ पितरौ सर्वलोकानां नमानतामणा
 वथा ॥ ११७ ॥ संप्राप्तौ स्वस्थं नजन्तर्बिदैव नभस्कृतौ ॥
 नमामुह्यति गोविंद तवमाया दुर्लभा ॥ ११८ ॥

नमा किं ब्रवीमि ॥ कार्यमतिक्रान्तमित्याह ॥ नमेत्यादि ॥ हेगोविंद
 नमापि मामापि तव मामया मुह्यति ॥ साधामपि मोहयंती ॥ तवमाया
 दुर्लभा ॥ सर्वे नप्येतुं मशक्या नैतदाश्वर्यमित्याह ॥ तर्हि किंमि
 त्रमित्यत आह ॥ भानुमिति ॥ भानुमाह्वय उपायमुपदिश्य यत्कर्म
 त्वयाकृतं तस्मिन् ॥ किं वा भवतु ॥ इदानीमपि किं जितं जातं भवद्भिः
 पुनरतं कनवीनपुनं गच्छामीत्याह ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ पुनः गच्छा
 मीत्युक्तं यत्तन्मया शतापनाथ इत्युक्ता मत्पादोपसंग्रहणकादः प्राप्तः ॥

७१:५ सा दुनाशा तव कुत इत्युक्ते न शोभते संभ्राता तदादेशो ज्ञापयेत्काह ॥ वदेति ॥ वे ॥
 हे भामिनि कोपने लघुनाभावताये कथितं स्मनेत्याह वैवः ॥ १७० ॥ नामावतते १०
 उक्तं बहूस्ति किमिति स्मर्त्तव्यमित्यत आह ॥ वेदवत्या इति ॥ कालनिर्णये ॥
 द्विधीति ॥ का ॥ वेदवत्या वै भवं कल्याणं प्राप्तं स्मन ॥ कृदमिति भावो ब्रूम्य
 वत्प्रकाशते साहचर्यं निधम इत्यनेव ॥ कर्तुं कामोस्मि ॥ नीचे द्वि-५ ॥

या

भानुमाञ्जलि गोविन्द कर्म मित्रं त्वमाकुलं ॥ वदादेशं वासुदेव भमाप्यानन्द
 कान्ठो ॥ राममा वपनं श्रुत्वा सा धी साह सहोपते ॥ श्रीनिवासः ॥ त्वया
 नामावतते च कथितं स्मन भामिनि ॥ १७० ॥ वेदवत्याश्च विभवं संप्राप्तं
 कालनिर्णयं ॥ बलान्निधौ कर्तुं कामो विवाहं च कल्पे सुमे ॥ १७१ ॥
 एवमुक्ते हृषीकेशे सस्मान्त्वर्यका क्रियां ॥ नमा ॥ तामंगीकुनये विन्द
 विवाहविधिपूर्वकं ॥ वनानं सफलं कृष्णकुम्भे गङ्गापतारं ॥ संतोष
 संदिग्ध समानगोत्रः सानन्द नेत्रेण समुद्रनेत्रः ॥ ब्रह्मेण यथा हि
 कृतां प्रपन्नः स्वधाम भूतो विकटाख्य गोत्रः ॥ १७२ ॥ इति श्रीभविष्यो
 त्तनपुनाष्टो वेङ्कटमिनिमाहाले

दशमोऽध्यायः ॥ १७० ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ १११ ॥

हे ब्रह्मादयः स्वभ्यं लोकं गच्छत ॥ नमपुनः स्वपुनं गच्छति ॥ अहमपि भक्त
 नक्षणार्थं जन्मत्र गच्छामीत्यजिगमिषत् ॥ अथ संभ्राता नमापादौ गृहीत्वा
 प्रमाये ॥ तामिति ॥ संतोषेति ॥ विकटाख्यगोत्रः ॥ विकटाचलः ॥ स्वधामभूतो
 यस्य सः श्रीनिवासः पादोपसंस्पर्शकाले संतोषेण पनमानंदेन संदिग्धं
 समुपबृंहितं समानं सद्गात्रं यस्य स तथा ॥ समानाः सत्यमेकैः स्युनित्य
 मनः ॥ ब्रह्मेण यथा हि कृतां प्रपन्नः ॥ अर्हणमर्हः ॥ कृतोऽर्हो यथोक्ते ॥
 अर्हकृते कृतार्ह इत्यर्थः ॥ ब्रह्मादिभिः अर्हकृते अं प्रपन्ने यस्य स तथा
 सत्त्वभी इत्यर्थः ॥ इति श्रीभविष्योत्तनपुनाष्टो न्पारम्पाने कल्याण
 कांडरीपे सिंहात्मक्षी वसंतिकायाः पद्मसूक्तं तु कथादानं घुसृणुर्गुणं भजनं
 तंतवः पंच जगद्वत्तादि श्रीनिवास पंचमाः पंचतंतु देवताः ॥ इति ॥
 सद्गात्रक्षी वसंतिकायाः श्रीनिवास वृक्षं गवी ताव जाह्नवं नाम

दशमोऽध्यायः ॥

भ.पु.

॥ श्रीनिवासाय मंगलं ॥ ॐ ॥ भद्रां कौतुकवेदि मागत धर्तु नन्योन्यमावेवुवोः
 रमा मृद्धिर्विगदी श्वन प्रभृति भिर्वै वैः द्विर्ब्रह्मादिभिः ॥ व्याप्तो पार्श्वमुगे
 पुनो बुज भुषा पश्चाद् विष्यं बया पद्मा वैकट्येन पांग सन किः वैवा त्रिकी
 पातुवः ॥ ३ ॥ इन्द्रिनालिं गितानंद सोद्रे सुं दन विगृहं ॥ नंदनंदन संतीष
 सं दिग्भाहं भजे निशं ॥ २ ॥ ॐ ॥ ततः किमकनो कृष्णः श्रीनिवासः सतां
 गति निति ॥ एवं दीपिका पात्र स्ति ह दशा मता ६५ ल क्षणीं न्यस्यये
 कादश ल हाण भालिका ल्भना व्याक्रियते ॥ स प्रयोजन यत्नवान् ॥ प्राकु
 त जन विमोहा नाति निष्क प्रकृताष्ट मंगला घालक प्रयोजन सहित मल
 वर नि व्यर्थः ॥ कर्मणि जीति ॥ विवाह पूर्वी गतया कर्त्तव्या नि कर्मणि
 मंगल मज्जना दीतिः ॥ कुन कानय ॥ २ ॥ कटाह भांड निच यान् ॥

वे.भा
 ११

तुनिः ॐ ॥ जनक उवाच ॥ ततः किमकनो कृष्णः श्रीनिवासः सतां
 गतिः ॥ तत्समानास्व भगवन् विस्तरेण महा मुने ॥ १ ॥ शतानंदः ॥
 सलक्ष्मी सवितः श्रीमा श्रीनिवासः पितामहं ॥ अश्वी जीत
 मनसा सप्रयोजन यत्नवान् ॥ १ ॥ श्रीनिवासः ॥ कर्मणि पुत्र
 कर्मणि कुन शीघ्रमनंदितः ॥ सत द्वाचन माक र्थ्य स संतीषः
 पितामहः ॥ २ ॥ कटाह भांड निच यान् ॥ गन उ
 प्रमुखाब्बीना नानायण पनायणान् ॥ ४ ॥ ते तस्थ वयनं श्रुत्वा
 क्षणेन गन डादयः ॥ कटाहानुप गृह्णाथा जग्मु स्ती र्थान्यते
 कथा ॥ पूनयन्निर्मलं तोयं ततापस जलाधिपः ॥ सुगंधि
 तैल निच ये दिग्गती र्थी द्वेवं शुभं ॥ ६ ॥

कटाह भणिक कुं भ्यादि पात्र निचयान् ॥ सर्वता वपनं भांड गि
 ल्यमनः ॥ यनान् ॥ यानान् ॥ अपसर्प श्वन स्य शन हत्यमनः ॥ क
 टाहा नित्यादि ततापस जलाधिप हत्यं तस्या र्थः ॥ कोला पुनादि
 स्याता नंतन कटाहा ही नुप गृह्णा अनेक भा ती र्थानि स्वा मि
 पुष्क निष्पादी न्या जग्मुः ॥ तन्ती र्थं तदकिं अ धि श्रय व्या दिषु
 कटाहा ही न्य भा स्यातं स्थापित वंतः ॥ ततस्ता नि ती र्थी नि तत्त
 वभि मा नितो देवाः स्व स्वा मि मन्य मानं वि र्मलं तोयं वनता न्या ॥
 पूनयन् ॥ अपूनयन् ॥ तन्निर्मल तोयं सज्जला धिपोऽमि स्तताप ॥

भ. पु. संतप्त मकोनात् ॥ इति ॥ सुगंधितैल निचयं दिव्यतीर्थं द्विवं शुभं ॥ वे. १
 इति ॥ दिव्यतीर्थं द्विवं ॥ देवानामुपायो द्विवं ॥ सुगंधितैल निचयं ११
 कर्पूनमस्त्रिकाचंपकादि सुगंधवासित तैल कुंभी समूहं मंगल
 मज्जनाय स्थापयामासु निति शेषः ॥ तीर्थं शास्त्राध्वन क्षेत्रोपा
 योपाध्याय मन्त्रिषु इत्यमनः ॥ ६ ॥ तदेति ॥ सर्वाः अमनसिद्वै
 खानस गंधर्व ऋष्यादि संबंधिन्यः सुवासिन्यः पुनर्ध्वः ॥ अ
 कंधती पुनस्कृत्य ॥ कृत हनिद्रा तैलाभ्यंगादि मंगल मज्जनाः
 सत्यो वस्त्रालंकान मंडिता भूत्वा कृत मंगलकौतुक कृतानि मंगल
 स्य कौतुकानि अग भूतान्यष्टौ मंगलानि दर्पण पूर्णकलश कन्या
 पुष्पा क्षत दीप मंगल ध्वज लाजोत्तनाणि याभिस्तास्तथा ॥
 अभूवन्निति शेषः ॥ तथा कंडन इव नयवानक मंडप मृद्वेदिक
 वर्णक कुंकुम हनिद्रा तांबूलादीनि मंगलानि च चक्रु नित्यर्थः ॥
 अत्र बहुमानकार्ये दीप धानणे पूर्णकलश धानणे कन्यापूर्वक
 पूजने च कन्याः काश्चक्रु नित्यत आह ॥ स दीपकलश इत्यादिना पुनः
 सना इत्यंतेन ॥ अत्रेदं बोध्यं नियता वन पनी ह्यायाः कन्या न संति ॥
 तथाच पूर्वोक्ते दीप धानणादि बहुमानकार्ये मदीयाः कन्याः किन्त
 पुर्मदीयाः किन्तस्य निति पूर्वं विप्रतिपन्ना यास्ताः सर्वा अंगनाः
 सावित्री पुनस्सनाः पुनर्युक्ता युक्त विचारेण संमता ऐकमत्यं प्राप्ताः
 सत्यः स दीपकलशे दीपै च कलशश्च दीपकलशाः तैः सहिते त
 कर्मके उप धानणे ॥ अधिक पदार्थ धानणे ॥ पार्वती दुर्मायाः कृष्ण
 भगिनी त्वात् सुंदननाथ पत्न्या मीना ह्याः पार्वत्या अलि गिनी श
 श्रीति वास भगिनी त्वाद्वात स्या एव कलशोप धानणे विनियोगो
 युक्तः ॥ तथाच कात्रिका ॥ भगिनी वन वध्वीर्या कन्या कलश धान
 णे साकन्या दर्पणास्यापि धानणे सर्व संमतेति ॥ कन्याकुमारी—
 त्रि कन्या च पांच चक्रु नित्यर्थः ॥ ८ ॥ ततः किमभूदित्यत आह ॥ अथायं
 त्य इत्यादिनांगना इत्यंतेन ॥ दृश कृतिकृतानि ॥ दृश कृतिभिः दृश
 वतनैः कृतानि कृतानि कर्मणि येषां तानि शुभगात्तानि गायेत्यः
 विशेषतः कृष्णावतान विभवं च गायेत्य आसन्निति शेषः ॥ अथ
 किमभूदित्यत आह ॥ एवमित्यादिना नृपे त्यंतेन ॥ एवमुक्त प्रवेण
 वेंकटेशितुः नमावे श्या विट स्वामिनः विवाहे प्रवर्तिते सति तैल

भ. पु. शास्त्रादिकर्तुं श्रीनिवासावतन समये किंयिद्विजंबस्य कान्ठ
मभूदिति शेषः ॥ अथ किमभूदित्यत आह ॥

वे. मा.
११

तदा सर्वाः सुवासिन्यो यस्मात्कान्ठमंडिताः ॥ अतः भर्तुः
पुनश्चुत्य कृत मंगल कीतुकाः ॥ ५५ ॥ सरीपकमशो गजन्तर्वती
मुग धान्ते ॥ चक्रुस्ताः संमताः सन्धीः स सावित्री पुनः सनाः ॥ ५६ ॥
यायंत्यः शुभगानाभि दशाकृति कृता त्रिच ॥ कृष्णावतान विभवं
गोयंत्य श्यामनांगताः ॥ ५७ ॥ सिद्धां गताश्च नानेष्ट तथैव श्यामनांगताः
एवं प्रवर्तिते पुष्पे विवाहे वैकटेशितुः ॥ स्तुपाश्च वासुदेवश्च
तसंस्तु श्यामलोचनाः ॥ उवसानं पुनतः कृत्वा मातुः वकुलं गृह ॥ ५८ ॥

एवमित्यादिना नृपेत्यंतैत ॥ एवमुक्तप्रकाशेण वैकटेशितुः समवेष्ट्या
विटस्मामितः विवर्ति प्रवर्तिते सति तैल शास्त्रादिकर्तुं श्रीनिवा
सावतन समये किंयिद्विजंबस्य कान्ठमभूदिति शेषः ॥ त कि मि
त्यत आह ॥ स्तुपाश्च श्वेत्यादिना ॥ अति वृहत्स्य पत्न्यादिसमृद्ध
स्यापि षोडश वर्षस्यैवं विवाहलोच्यं हीदृशस्य श्वशुरस्य
विवाहे मातृशान्तस्तु भावां प्रचान्धेत्ये तदा श्वर्यमिति लज्जाया
मातनं वकुलो श्वसानं नमां च पुनतो विधाय तत्पुत्रतः चानलोच
नाः विकसितनेत्राः आस्यं वस्त्रांचलेन आच्छाद्य हसंत्यः त
ष्ठीं स्थिता आसन् ॥ १२ ॥ एवं महोत्सवस्तत्र समभूदित्यादि ॥
समभूत् ॥ आभिमुख्येनावर्तत ॥ उपक्रान्तोऽभूदित्यर्थः ॥ संमाती
त्यत्रैव समित्युपसर्ग आभिमुख्ये अभिमुखवावि समित्युपसर्ग
वृत्तिः ॥ अप हसंत्यर्वाह्यमासासु नित्याह चतुर्दिगिति ॥ सप्तम्या
लुगार्थः ॥ चतुर्दिक्षु कलशान् संतोदकपूजितान् चतुः सङ्गबुद्ध्या
चतुनः संस्थाप्य तन्मध्यस्था यावत्प्रज्ञा संज्ञा बुद्ध्या सूत्रेण वे
ष्ट्य तन्मध्यै सिंहारान् बुद्ध्या नत्वा पीठकं संस्थाप्य संभ्रमेण युक्ताः
सत्पदमाहृतित्यादि ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ अथा स्मिन्समये श्रीनिवासः
आलोचयामास ॥ तथाहि ॥ विहितामुष्टानं तावद्वेधा दृश्यते ॥
थावच्छासपूर्तिं भावदिच्छा पूर्तीति ॥ तत्रा नं द्वितीया नु क
ल्प्य नहितस्य द्वितीयं सातु कल्प्यस्य ॥

म-पू- तथा च कूटस्थ स्थितयोऽपि त्वा धामिनी प्रवृत्तिर्न मुज्यते ॥ यद्यप्येवं न सूर्यान् धत्तादयो बृहदाः पुनर्ध्वो भक्तिपूर्वं मत्सेवा निवृत्ताः सन्ति ॥ १७
 श्रीः ता आसीः पूर्वकं तैल शास्त्रादि कुर्युः ॥ तथापि निवृत्ति शय कठिणा बलवद्विग्रहस्य मम यावदपेक्षित सुगंधितैलेनां ऽग मर्दनं न ताभिः कर्तुं शक्यते ॥ तासां तादृक्सा मर्ध्य विवृण्व्यात् ॥

कथं

एवं महोत्सवस्तत्र समभूत्सप्तमी दिने ॥ चतुर्दश्यां च तथाप्य कलया ऽजल पूजितात् ॥ १२ ॥ सूत्रेण वेष्टयित्वा तु तन्मध्ये नक्त पीठकं ॥ संस्थाप्य संभ्रमायुक्ता इदमाहुर्महीपते ॥ इतिष्टपुरुष श्रीष्ट तिष्ठतस्त्रयमंडले ॥ स ह्येव मुक्तवचनो योषितः प्रतिभूमिप ॥ १४ ॥

यद्यप्यस्ति बलदेवः तथापि मंगल मज्जते न पुंसा मधिकानः ॥ किंचिद अक्षता विप्र हस्तेन मातृ हस्तेन भोजनं ॥ दानं दद्यात्प्रहस्तेन गानी हस्तेन मर्दयति ॥ अंगता हस्तकृत मेव मर्दनं पथ्यं ॥ भवत भावदाजा युपयानि तथैव चितं तना चाना न्य ॥ सन स्वत्पादीना मपहास लज्जा दक्षिष्णादि वेषे न प्रसक्तिः ॥ किंच ॥ पुमधिकाने ब्रह्मादि कृतः विवाहे आतेनाभिषेक ता वसंता भिषेक मंगला कार्य भावि ॥ मम चैक भव्य कृत्वा स्थातुं न शक्य मित्येवं निर्बधे स्थिता भागादयो न संति ॥ अस्या श्व ता भवत्यो यावन्मन आयाति तावत्कुर्वेति अत्र अंगता धिकाने यावत्कार्यं महं कुर्वे ॥ तात्र चेति वचनं कस्या श्विहा द्यतव्यं ॥ महा लक्ष्म्या स्तादृक्वचनं दाने सर्वं समजसं भवति ॥ यथाप्याशी वृद्धे ग्राह्या तथापि वृद्धा भावे समैवी स्यात् ॥ नमाच मम समा समा ॥ अथ वा विद्वज्जवह्नि स्त्री पुंसयोर्विपनीतं बला बल मिति तथाशी वीदेष्टे न चिंता ॥ नमायाः समा समत्वात् मद्देष्टा दशा भयणात् ॥ मर्दनं बलत्वात् मंगल देवतात्वात् पत्नीत्वात् निनपहास लज्जा दक्षिष्णं यावदपेक्षित कार्य सिद्धि वि ति ॥ अतस्तदाकनेषा मृषा दैत्येन तल्लभ्यमिति ॥ स युत्यमिति ॥ इत्थं मुक्त वचनः श्रीनिवासः योषितः कटाक्षी कृत्य ब्रह्माणं प्रति दीत वदनः नेत्रजलं प्रस्फुवन् प्रोवाचे त्यर्थः ॥ दैन्यमेव प्रकटयति ॥ कः कनोतीत्यादिनाक्रम भाविनेति ॥ प्रथमं तैल शास्त्रं ततः तैलाभिषेकः ततो यावदपेक्षित मंगल

अथ पुं तस्तेन सतेजोगमर्द्धनं ॥ अथ तापितोदक पूर्णकुं भाभिषेकः ॥ वै. मा. ११.
 अथ स्नेह घ्नी कल्पमार्जनं पुनर्नभिषेक इत्यादिक्रमेण भाविता
 प्रथम भाविता तैलेन तच्छास्त्रपूर्वकं तैलेनाभिषेकं ॥ कः येषु
 योषिज्जनेषु को जनः कनोति ॥ यस्येति ॥ यस्य जनस्य भनणे
 पोषणे माता तथा भनणे गृहानामध्ये पशु धनादिना पूनणे
 स्थिति कनका यावत् ॥ पिता चास्ति तस्य जनस्य जन्म शरीरं ॥
 जीवनं च दान भोगादि शोभते ॥ यस्य मातावा पितावास्तितस्य
 जन्मेव जीवनमेव शोभते ॥ अथमर्थः ॥ मातेवास्ति न पिता तस्य
 शरीरमेव शोभते क्षीनादि संभावना दिना पोषणान्न ॥ न जीवनं
 यस्य पितैवास्ति न माता तस्य जीवनं शोभते ॥ न शरीरमिति ॥
 तथा यस्य ननो विवाहे उपयमने माता पिता चास्ति तस्य जन्म अ
 भ्यंगोपहान वस्त्र भूषण पुष्पादि पोषण भूषण भ्यां शरीरं
 जीवनं च विवाहोपयोगि संपाद्य वस्तु संपत्त्यान् वृष्टिणा दान
 कन्या कनक वस्त्रादि भोगात्मक जीवनं शोभते ॥ १॥

स इत्थं मुहु वयनो योषितः प्रति भूमिप ॥ १४ ॥ प्रीवाचरीन वदन्तः
 प्रसवन्नेत्रजं जलं ॥ पितामह महा प्रात विवाह स्थाप्यतां मम ॥
 कः कनोति अभिषेकं मे तैलेन क्रम भाविता ॥ यस्य नास्ति महानाज
 मातावा पितनस्तथा ॥ विवाहे भनणे चैव तस्य धिग्जन्म जीवनं
 भगिन्यो भ्रातन क्षैव मातुका भागिनेयकाः ॥ न मे संति महानाज
 कः कनोत्यभिषेचनं ॥ माता पितृ विहीनानां का गतिर्वा भविष्यति ॥
 नयमातृसमं मित्रं जनकेन समं सुखं ॥ न भार्या सदृशं भाग्यं
 न पुत्रेण समागतिः ॥ १५ ॥

यस्य भनणे मातानास्ति जीवनेपि पिता नास्ति तस्य जन्म जीवनं
 च धिक् ॥ तज्जन्मनो जीवनस्य च निचिता शोच्यते त्यर्थः ॥ तथा
 यस्य विवाहे माता पिता च नास्ति तस्य धिग्जन्म जीवितं ॥ विवाह
 समये ऽजीवन्मातृ पितृकः कुतो जायेत कुतो जीवेति शोच्यते
 त्यर्थः ॥ विवाहे भनणे चेति पाठे यस्य स्त्री जनस्य भनणे तत्काले
 पतिः पुत्रश्चास्ति तस्य स्त्री जनस्य जन्म जीवनं च शोभते ॥

भू.पु. सोमंगल्यास्त्यजित्वा इति दर्शनाच्च यदि पितृनेत्र पुत्र एव तर्हि वे.गा

तस्य जन्मेव जीवनमेव ॥ यस्य नो भयं तस्य नो भयं ॥ यस्य पि
तृ जनस्य मरणे पत्नी पुत्राश्चास्ति तस्य जन्मजीवितंच शीभते ॥

११.

सात्मिकत्वाद्भूति दर्शनाच्च यद्यन्य तत्र ॥ तर्हि ॥ अन्यतदेव ॥
यदि नो भयं तर्हि नो भयं पितृ शब्द पर्यायः पितृ शब्दः ॥ यथा
देवपरीयो देवन शब्द आर्षेवायं ॥ पितृत्वस्य बहुगुणत्वाद्वा ज
निता चेत्यादि लोकं पंच विधेषु एकैनापि जीवते भवतीति सूचनाय
वा बहुवचनं ॥ माता पितेति य प्रथमा षष्ठ्यर्थे ॥ तत्र येन भविष्यति
पुत्रं द्वितीयेन पालनादेव तृतीयेन विद्याधन दानात् तस्य सर्वधन
प्रधान सुभयार्थकयोगेन भिजितै स्यात् ॥ इत्यादि निमित्तं बोध्यं ॥

वा तथा भरण भरणैव जन्मजीवन पदानां सन्निवेशे स्वानस्याद्य
मर्भो व्यज्यते ॥ के चिन्तु अनेग दशा दशम दशा वाणिता मण्डाद्वेन
तदं तादृशं दशा लक्ष्यते ॥ तेन तदंगं वा भां धानं लक्ष्यते ॥ तथाच भ्रात्र
हीनां गर्भा धावे प्राप्ति कलौ माता पितर एव तृष्यंति तन्मये भ्रात्रादयः ॥

मि

यद्वा श्रियंते जना अस्मिन्नेति मरणं युद्धं बलवता ताता युद्धे प्रसक्ते
माता पितरविवा कौटिल्येन वर्तेते न श्रुतं इति योजन्या भाववृत्त
मप्यत्राहुः ॥ शिष्टपरीदिष्वित्युपपद विभक्ति द्वितीया षष्ठ्यर्थे ॥ या
नारीकंठसूत्रेण पत्युनग्रे प्रसीयते ॥ पुत्रोत्संगोद्भूत प्राणसेहामुत्र
महीयते ॥ १९ ॥ वा भ्रातृणां पिति ॥ सौ भ्रात्र युक्तानां भ्रातृणां नाम लक्ष्म
णश्रीतामिव यः स्नेहः तत्समः स्नेहो नास्तीत्यर्थः ॥ न विष्णुं देवता
वनेति ॥ विष्णुं विना वनादेवता नास्तीत्यर्थः ॥ नमा सखी बहुला ॥

आसीति

तेलाभ्यंजन कर्माणि इति ॥ सर्वाणि तैलाभ्यंजनानि विवेकादिकर्माणि ॥
अहं कनिष्यामि इति वचनं ददाति भावः ॥ देवस्त्रीणां मतः पुन
मिति ॥ अतः पुनं देवस्त्रीणां मतुहां संपाद्येत्यर्थः ॥ विकीर्येत्यर्थस्या
र्थः ॥ पार्थिवी कन्या पूर्व तैल शास्त्रार्थ भगवान् सोत्तन च्छदे भद्र
पीठे ॥ केश मूलादि विकीर्य पूर्वाभि मुख मास्थितो भूत् ॥ अथानेध
त्यादय अहताग्निधनसि विकीर्य नांबूनं दत्वा कन्या पूर्व तैल शास्त्रं
चक्रुनि ॥ नल पीठमिति ॥ अथ सुयोधितः ॥ देवांगता नल पीठे आ
निवासं समानोप्याभिषेकार्थं सन्न ह्य आसन् ॥ २३ ॥ अथ नमा पूर्व
देन वचनं बहुभूत्य तैलाभिषेकायुद्धर्तानां भक्तोदित्याह ॥

भ.पु. न भ्रातृणां समः स्नेहः न विष्णुं देवता वना ॥ इति संवित् जगदीशो वैष्णो
 लीलामानुष विग्रहः ॥ २० ॥ न नोद लोक नीत्येव पश्यन्ब्रह्मा नतं हृदि ॥ ११
 उप धार्य हृदि बिक्रयं स भवः कंज सं भवः ॥ सांतमन्वा सु देवं न
 भानती माह भूपति ॥ ब्रह्म ॥ किमर्थं मुह्यसि ॥ इत्यादौ माया
 पंजन वासिनः ॥ कथ्यतास्मिति यत्प्रोक्तं तदसत्त्वं न तु भुज ॥
 पुत्रोऽहं तव कन्याया पौत्रः साक्षा जितोचनः ॥ मत्स्योऽयः
 पुमान्पुत्रः पौत्र पुत्रः षड्जनः ॥ जगत्प्राणो ज्येष्ठ पुत्रः स्तुषा
 ते भानती हृदि ॥ सनखत्या धिकाः सर्वास्ति यः स्वत्याद सेवकाः ॥
 त्वं पुमान्पुत्रमः साक्षा जगद्ग्राही तवांगत ॥ श्री दामात्र मिदं
 मन्ये त्वत्कृतं पुनश्चोत्तम ॥ एवं विभव मापन्नो धृयास्मान्कृष्ण
 मुह्यसि ॥ इत्यमुक्ते चतुर्वक्त्रैः चासु देवं नमा सखी ॥ चमा
 संकेतया भास सानाभा वाक्य मब्रवीत् ॥ २६ ॥ विदितं ब्रह्म
 देवतव वैकट बलम् ॥ तैत्तिरीयं जगदीशकर्मणि विधि पुनश्चोत्तम ॥ १॥

तासां मध्य रत्या दिना केरावस्थ ये संतेज ॥ तासां सत्ताद्वानां योषितां
 मध्ये मग्ना दागत्य कमल लीचता सिं ॥ धु. भुज्री नमा आदित्य अहि
 मवलं व्यतेज पूजितं नम्य पात्रं सप्तादाया भिषिच ब्रह्मादेवी ॥

उत्तिष्ठ त्यज वुः स्वं त्वं स गान्धर्व वना सखे ॥ सयमा गिन भाक र्प्य संतेषा
 न यतं जलं ॥ मुच्यन्मुनि वना नदीना लंद्य न्नतः सा नयिः ॥ कथ्य पात्रि
 भनद्राज विरवा भित्त पुत्रो गमान् ॥ प्रणिपत्ता य विर्ये शो विर्यं
 सर्वं दिव्यं यन् ॥ अनुतां देहि मे ब्रह्म न्मज्ज नार्थं माहीभूते ॥ तभा
 स्ति त्यब्रवीत् कृष्णं वसिष्ठः स पुत्रो हितः ॥ देवानां भंजना जेत्र
 देवस्मीषो मतः पते ॥ विकीर्य केश मूला नि पूर्वाभिमुख भास्थितः ॥
 नल पीठे समानोप्य श्री निवासं सुयोधितः ॥ २१ ॥ तासां मध्ये सिं धु
 पुत्री नभाकमल लीचना ॥ नम्य पात्रं सप्तादाय तैत्तिरीयं पूजितमादित्य ॥ २१ ॥
 अभिषिचिद्रमादेवी आशीर्भिन भिनं यंच ॥ गमा ॥ दीर्घा सुभवं
 गोविंद बहुपुत्र धनाधिपः ॥ चतुर्दशाक्षोऽस्ति कालो एकः ॥ २२ ॥
 भव ॥ एवमुक्त्वा सुवसना अम्य धिचत्र भा हृदि ॥ देवांगं भर्तृयाभास
 तैत्तिरीयं सुगंधिना ॥ तदा देहो ब्रह्मापत्नी गंसं कटुक मर्दने ॥ २३ ॥

अभिषिञ्चती च सा वसादेवी च अभिषिञ्चयामादेवी तैत्तिरीयश्रौतसंहिता ११
 प्रथमं ध्याता ॥ धृगो विन्दे दीर्घायुः ॥ प्राकृतान्तामपि दीर्घकालमत्र जिता ११
 वभिष्यक्त स्थितिमान् भव ॥ इति वराचौ ॥ बह्वृषप्र भवा धिपः ॥ एत
 दा को शिषो एत द्वाताय तत्प्रभुः भव ॥ चतुर्दशांशं लोकान् एत
 च्छात्रा धिपो भव ॥ कनादृते निग्रहादुभये वा भिष्यक्ता प्रतिहत
 रणसतो भवेति लक्ष्मणा नये यादिते क्षात्रिवाये शेष म स्त्रित्युक्त
 आशीर्भिर्गुणोत्तमैश्च भिन्नं च स्वर्गं संप्रपूष्य सुवराता वसा हविमभ्य
 षिञ्चत ॥ अथाति शुभं भेत्ता भिषजित तैत्तिरेन देवांगं देवस्य मंगं विगमि
 शय कठिण बन्धवन्धनोऽप्यतोऽप्यार्थं मतिर्लज्जमदा हि ध्यं याव
 दपेक्षितं यावच्छक्ति मर्दने न्यक्तान् ॥ तदा ब्रह्म पत्नी सप्तस्वती कद्रुक
 कर्दूमं ॥ अंग सौमं ध्यार्थं सुगंधि हवि वंदत पंके त हरी भूसे हृदा वि
 त्यर्थः ॥ ३७ ॥ एत देव वि सादयति ॥ साज्जिति ॥ हविर्भ्रातृष्वं सत्
 पिष्टेन भृगमर्देन सह तथा पिष्टेन साजीन तैल मंधेन पुष्कलक तैल
 पं कितं हवि चंदनेन हविकर्दूमात्मकद्रुक कर्दुमेत विकटे श्वतं ॥
 विभूष्य भतः सप्त मेढके कव्यापूर्वं पीठे उपवेश्य श्रीनिवासा गंगक मज्ज
 नार्थं स्नाभिपुष्कनिष्पाद्यतेक तीर्थाभिगा निभिर्देवैः स्व स्व तटे कटी
 हिषु तापित खस्त्राभिभव्य भातं जलपूजितै नाजीन कपिकुं मस्थकनक
 कुंभैः जगदीशतुः सर्वांगं प्रति अभिषेक सूक्तैः अभिषेकं चक्रे ॥ अथ
 मुद्राति चूर्णेन हनेनापादगौ किं पर्गीतं उद्गर्तनं माकिं तोत्सा नूनं कृत्वा
 एवं केशवस्य सेवसा आत्मानं स्व कृतार्थं सेते इति गोजना ॥ अत्रोप
 षतिः ॥ भवेति प्रार्थनायां लोद्वं प्रार्थनं चे ह श्रीनिवासा यथा पुनस्ता
 तव वन्मीकोतः स्मिता बहिर्गत भिष्यक्त स्थिति रतथोत्तानत्र मा भि
 ष्यत् ॥ कुतः अहं च भर्मपत्नी पवित्रियाच पद्मा भीमिती भोगो वि
 विन्नवता विषं चोभयमवतां अतो नाजबलन द्रव्य मादाय प्रजावस
 णा दि कर्तव्यं ॥ अन्यथा सापद्मा विस्त्राभाये भोगिनी ति शब्दमात्रं
 मभूदिति मां विप्रलंभेन गोजमुद्रिति ॥ तथा च श्रुतिः ॥ गत्सालोः
 सानुमानं ब्रह्मैव रूपं चैतति युयेत वृष्णिर्गजति ॥ अस्मा र्थः ॥
 देवः पविश्वतः ॥ यथास्मात्सालोः सानुमतः शेषा यत्नस्य ॥ ता हा
 णिकः ॥ सानुं शिखरं आक हत् ॥ आनन्दव्यज ॥ तत्र शिवेला प्रजा
 निग्रहानुग्रह नक्ष कृतं कृतं भूविबहु ॥ अस्पष्ट ॥ स्पष्टीकृतयात् ॥

गार्जनि तैल गंधेन तथा मृग मदेन च ॥ हनिहा धूर्ण पिष्टेन विमृज्य
 विहते ॥ ३८ ॥ कपि कुंभस्य कुंभे ॥ आपादसौ किं पथितं साकृत्सो
 पेकं ततः ॥ ३९ ॥ संध्यां जगदीशितुः ॥ आपादसौ किं पथितं साकृत्सो
 दन्तं हने ॥ भेजे कृतार्थं सात्मानं सेवया केशवस्य च ॥ ४० ॥ रातस्तस्मात्
 सुवासिन्याः पाणिना कलसाब्जम् ॥ ४१ ॥ कुंभं तीयेन च ॥ पथि च
 न्स्तेन च ॥ ४२ ॥ दीपा क्षिप्यन्तं माभासुः पुत्रवान् ॥ ४३ ॥ तदा दृष्टी
 म्ब्रूयात् ॥ सावित्री वरं मुनिमं ॥ ४४ ॥ ततः वसन्ति रासवीं
 विमृज्य विमि वज्रमा ॥

तत् ॥ तस्मादर्थः ॥ विचिं प्रति येतति ॥ प्रवर्तते ॥ तैलैः स्वपूजार्थं विचिं
 नाजनस्तीकनोतीत्यर्थः ॥ एतत्प्रत्यक्षं सिद्धं ॥ तथाच वृष्णि मृत्तमभीष्टं
 वर्षकः साधुभूतेन ॥ यज्ञागतं जलसमूहेन ब्रह्मादि सुव वंदेन वा सह ॥
 एजति ॥ एजति ॥ शोभत इत्यर्थः ॥ एज दीप्ती पनस्मै पदमार्थं ॥ यद्वा
 मूयेन कृत्वा एजति चालति ॥ एज कृपणे कपि चालने ॥ तन्त व्याप्तनदो
 भगवत्प्रतिभां जनाः स्वस्वैः उद्धृतेति ॥ किमर्थं मभ्यंगः ॥ अभ्यु
 दयार्थं मनोग्गार्थं शौगंध्यार्थं लाभार्थं नैर्मल्यार्थं च तथाच
 ब्रह्माभ्युत्ता दीर्घादि द्विषम काल निपभनेन नियम पूर्वकं भभि
 पेकः ॥ भेषजं सुगंधितैल मर्दनं सुगंधि कर्दम मर्दनं ॥ तापितोदक
 शिथेयत्वं उद्धृतेति ॥ तैति पंचानामभ्यंगां जलं हेयं ॥ अभ्यंगकाले
 पि धृतदुकूलस्मात्तर्ष्यत्वे पि न वरम तैगदति सूत्रनाय सुवशति ॥
 यदर्थं गृषादेन्यं प्रदर्शितं तदुक्तं मर्दयामसि ॥ कदुक शब्दः सु
 गंधिवाची ॥ कदु वितक वसेना तद्रति शिषु ॥ शुभं नि मलनाकार्यं
 छिद्यतीत्येव पि प्रिप्पिति दंतं नल माला ॥ हनिहा शुष्ककस्तनी
 चंदनैः ॥ हनि कर्दमः ॥ कर्पूनाग्न कस्तनी तज्जाले र्यहा कर्द्विभृति
 लयनात् ॥ मार्जनेत्याद्युक्तं ॥ कर्कट कर्द्विपि पठि कपोति कटं
 फलवर्ष मिति कर्कटः स्नेह द्यो गुल्म विरोधः ॥ सीजीति भाषायां ॥
 अस्मिन्नर्थे इवमर्थं आपादित्यतः प्राक् फळतीय ॥ पार्वती धू
 प्यमिति ॥ धूप्यं धूपाय हितं धूप्यं धूपपात्रं ॥ केशादु धूपेन केश
 सुनमी कनष शोषणानु कृतेन धूपेन तु कष धूपेनेत्यर्थः ॥
 अग्निल मूर्धजान् विकीरी ॥ धूप्य सुनमी कृतेति योजना ब्रह्मादर्थः ॥

भ.पु. आदित्य विश्वे वसवः इत्युक्ता ॥ इन्द्राद्या अष्टौ ॥ कस्य भाषायाः सप्त ॥ वे. १५
 वसिष्ठस्याद्या मनीष्यादयः सप्त सनकाद्या श्रमत्वानः ॥ पश्यतः ॥ अ.
 भूवज्जिति शेषः ॥ लेपनमिति ॥ लिप्यते भेन तन्नेपनकणोन्मुदकुंभं
 हितेत्यर्थः ॥

पार्वती धूपमादाय ददौ लक्ष्मीकनोबुजे ॥ ४३ ॥ धूप्यकेशान् धूपेन
 बिक्रीर्गी सितमूर्द्धजान् ॥ ध्वंष कमलादेवी भूर्द्धजान्मुमुतातिनः ॥
 आदर्श दर्शयामास सावित्री सखा भूषितं ॥ नतिः शचीचा भवे
 या वीजय चन्द्रसन्निभे ॥ ४४ ॥ दधान सादेवी भानती गच्छि
 संयुता ॥ पादुके प्रददौ भद्रा गंगा गंगापितृकदा ॥ निधाय पादौ
 पद्मरीतमुमे पादप्रपन्नार्तिहृते हृदि स्वयं ॥ पद्मपुतापावन
 तो गता मुनेः अपि शैलस्वमुपागता बला ॥ ४५ ॥ पादाभ्यां प्रन
 न्भूमिं पनभासकौ मास्थितः ॥ ब्रह्मादयः सुन श्रेष्ठाः इन्द्राद्या
 लोकपात्रकाः ॥ कस्यपादि मुतिश्रेष्ठा वसिष्ठादितपो धताः ॥
 सनकाद्याश्च योगीन्द्राः कण्ठाद्याश्च ऋषीश्वराः ॥ ४६ ॥ अर्थ
 माद्याश्च पितरस्तुंबुजाद्याश्च गायकाः ॥ नैमाद्याश्चैव नरनरपः
 स्रुतमागधवं धिनः ॥ ४७ ॥ आसीते ह्यसते नमो पश्यतः पुन
 योत्तमं ॥ स्वामिपुष्कण्णीतीने दक्षिणे पक्षिषाह्वनः ॥ ४८ ॥
 पुंश्च दधानाशु श्रीनिवासः सतां प्रति ॥ तदा मुहूर्त्तकालस्तु दशि
 तो देवसितकेः ॥ ४९ ॥ तदाह भानतीनाजन्मकुलातिक्रमात् ॥
 लेपनं कुककन्याषि ललाटे कुकुमं नमो ॥ ५० ॥ एवमुक्ता देवमात्रा
 नमांकुमुमा लिखत ॥ भूषणानि स्वपुत्रस्य यौत्रस्य जगदीश्वरः ॥ ५१ ॥

कुंकुमान्तनं भूषणाय भूषणा भावात्कृज्या तत्र लक्ष्मणं श्रीनिवासं
 विहाय यातेन लज्जाहीनं वचनं याचयित्वा लीलायापहसिष्यतीति सा
 नमा स्वपुत्रादीनां भूषणादीनि याचयित्वा एकस्मिन्मतज्ञाहेति भाष्य
 भस्मै दर्शयामास अथ श्रीनिवासः ॥ किमर्थं ज्येतातीति पत्र ॥
 तेषामधिकानिन्यासार्थं मयित्यस्ता लीलाह्वना ॥ अथ लज्जाही
 नं संभूषयेत्यादि वचनन ह्यंतं वचनमाह ॥ अथैवमुक्तापहसंती
 सा भूषणान्यप्य भूषयत् ॥ न केवलं भूषणी स्ते किंतु नान्यप्य भूषयत् ॥

४. पु असमान्यपि समीचकानेति भूषणानीत्यादेन भूषयदित्यं तस्य भावा वैभा
 र्थः ॥ मुनीश्वरा तिति कानक द्वितीया ॥ ताल्लिकीः प्रातर्नीपासनादयः ११

अथ भगवाद्भूः पु किं दिव्या बकुलयाच संपादितो पायननरप
 मंगलपस्कन भानस्येति मध्ये शेषः ॥ अध्वनी ॥ लक्ष्मी धेकटेही ॥
 संकल्पविधि पूर्वकमिति ॥ आसन प्राणा यामो कृत्वा सुभे मुहूर्ते इत्या
 नम्य दंडकान्त्ये स्वाभिपुष्कनिष्पा दक्षिणे कूले शालिवाहन चके
 बौद्धावताने वनाह ह्येते दिक् बिनास संजत्सने उत्तनाय ठे वैशाख
 मासे शुक्लपक्षे सप्तम्यां भोगवासने एवं गुण विशिष्टायां शुभ
 तिथौ वेदवत्यै वन्त वनपालनार्थं मङ्गललोकस्य देव पिण्डाणां पा
 कनय हेतु धर्म प्रजोत्पादक द्वाना भाननी गमण मुष्प प्राणांतर्गत
 श्री लक्ष्मी नानापण प्रेनवाया तलीत्यर्थं कल्पात् ॥ स्व संस्नानकर्म
 शिष्टाण्यर्थं स्वस्तिवाचनोत्तरवर्णकीर्तनादिता चतुर्वर्गफल सि
 त्त्यर्थं समस्त मंगला वाप्त्यर्थं पद्मा कल्पाणां स्वकर्म कनिष्ये ॥
 तदंगत्वेन शुध्यर्थं बुध्यर्थं स्वस्वर्थं स्वस्तिवाचनं मातृका पूजनं
 नांघ्रि सप्ताना धनं कुल देवता प्रतिष्ठापनं च कनिष्ये ॥ तदादौ तिथि
 धनता सि त्त्यर्थं गणपति पूजां कनिष्य इति संकल्प विधि पूर्वकं ॥
 धनं कनकाभिषेकं ॥

याचित्वा महानाज कुबेरस्यापि सा नमा ॥ आदायता न्दृष्ट्वा
 भगवानाह मां नृप ॥ ९६ ॥ संप्रय वना गेहे भूषणैर्भा वनाब्जैः ॥ ने
 एव मुक्ता हसन्ती सा भूषणान्यप्य भूषयत् ॥ पीताम्बुन दधानायु
 कटि सूत्र मन्त्र ध्येकं ॥ कस्य पात्रि भनद्वाज वसिष्ठादि महा मु
 नीन् ॥ नमस्यक्ते विनिचेशो विजितोपि विडेबयन् ॥ संध्यामुपा
 ण विधि वक्तुत्वा ताल्लिकीः क्रियाः ॥ वसिष्ठ माजुतावीर्यैः
 कः नानं कार्यमाचनन् ॥ वासुदेव वचः श्रुत्वा वसिष्ठो वदता वनः ॥ ९९ ॥
 दिक्लिख्य वेदिकां तत्र मोक्षिके श्यतुन श्रकां ॥ अध्वनी प्रति
 ष्ठाप्य संकल्प विधि पूर्वकं ॥ १० ॥ कृत्वा पुष्पां हकर्मणि दत्वा
 तांबूल दक्षिणां ॥ विप्रेभ्यो वेद विद्भ्यः श्यतथा मंगल वादितां
 ददुर्देवा धनं वस्त्रं वासुदेवस्य ये प्रियाः ॥ समाप्य सर्व कर्माणि
 वसिष्ठो ह्ता नि भूमिष ॥ कुलदेवी मपु च्छन्त वसिष्ठो वसधाधिपः ॥

स तस्य वचनं श्रुत्वा भगवानाह तं हविः ॥ श्री भगवानुवाच ॥
 वसिष्ठ उवाच ॥ कल्याणी कुलदेवी गमी कृत्स्न स्मृता ॥ ममापि
 पांडुधानी च नाश्रकार्यं विधाना ॥ कृत्वापि रा द्रुम श्रेष्ठ
 अगस्त्यो वाक्यं ब्रवीत् ॥ अत्रैवोत्तमं हि भागे तीर्थं कीमत्
 संज्ञिकं ॥ वतते वृक्षं नालं तत्र गच्छतं भातय ॥ अगस्त्य
 वचनं नैव तत्र गत्वा य तं द्रुमं ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं नाश्रमभगवा
 न्ती किं की तनुः ॥ मातर्मे कुल कल्याणं अविज्ञेयं सुप्रिये ॥
 कल्हः सर्वं देवानां गतः स्वस्वचरितो भवेत् ॥ अर्चयित्वा वि
 धातेन स्वं धाम्ना त्वमिधं स्वयं ॥ निकृत्वा शिनासा धृत्वा वादि
 त्राणां स्वनेन ॥ पूजयन्त्यं सर्वं पुनः स्वस्थानं मागतः ॥
 साकुत्र स्थाप्यते ब्रह्म न्यसिष्टं कुलदेविका ॥ एवमुक्ते धाम
 देवे वसिष्ठं वसुधाधिप ॥ ६० ॥

नादृश्यांतन मिति ॥ तत्र देवर्षी द्योऽत्र श्री निवास कल्याण सेवा
 या मस्माकं मवस्य स्यापि स्यादिति तस्मिन् शरीरे स्थितः ॥ अत
 अंतनमवकाशं प्राप्त नादृः प्रोवाचैत्यर्थः ॥ क्षेत्रमिति ॥ फले
 पणं कृत्वा दत्ते क्षेत्रे केदने किं तद्द्रुमपसत्येत्पादि साकूतं यिनोद्य
 वरात्तमाहेत्यर्थः ॥ पृथकात्तमिति ॥ कृपाः ॥ अकृपाः कालक्षेप
 मकरोत्यर्थः ॥

नादृश्यांतनं कृत्वा प्रोवाच मधुबद्धं ॥ नादृः ॥ वनाह शनो देव स्थाप्यते
 कुलदेवता ॥ ६१ ॥ यस्मिन्स्थाते स्वकं धाम तत्रतां स्थाप्य पूजयेत् ॥ एवं
 विद्वन्मते पूर्वं निर्दिष्टं पनमेषिना ॥ सनानद वयः श्रुत्वा वसिष्ठ संहितो
 हविः ॥ वनाह शनो गत्वा इदं वचनं ब्रवीत् ॥ प्रसादात्तनो विदे
 विवाहं कर्तुमुत्सुकः ॥ संहितो धनमा देव्या भवानागतं पालय ॥
 गुणस्वं गम लोकानां कृतं कृतं च गां कुपः ॥ श्री निवास वचनं श्रुत्वा
 भूधरो वाक्यं ब्रवीत् ॥ वनाहः ॥ गण स्थारो महानाजं बहुजं
 विद्मि श्रीपते ॥ क्षेत्रं मदीयं पक्वदं तस्मान्मोक्षं मर्हसि ॥ वनाह
 वचनं श्रुत्वा श्री निवासो वचोब्रवीत् ॥ श्री निवासः ॥ कुलदेवी प्रति
 श्रावयन्ति ये शनो तव ॥ तथास्त्वित्या वव द्राजन्ती त्वया हविस्वमं ॥

प्रतिष्ठाप्य धनाहूय सन्निधौ प्राकृतो मया ॥ पुनरागत्य स्वस्थानं
 श्रीनिवासः सतांगतिः ॥ ब्रह्मण भद्रवी द्वाजनि मुक्त्वा यतुनं गिणीं ॥
 हनः सेतो यतुर्वक्त्र नानायथा पुनं प्रति ॥ वृथाकालं कृथाः पुन ह्ना
 ध्वानं च वर्तते ॥ ८० ॥ बलं ब्रूत तं तात वृद्ध बाला बला न्वितं ॥ शरीः
 र्जन्धतु नाजेंद्र मुनि मंडल मागतं ॥ ८१ ॥ सतस्य वचनं श्रुत्वा भक्त
 पाणि श्यतुर्मुखः ॥ वचनं व्याहृत्य नीलं पितवं पुनर्यो नमं ॥ ब्रह्मा ॥
 कृत्वा पुण्याह कर्माणि प्रतिष्ठाप्य कुले श्वरी ॥ तोप वासेन गौ विदं
 गंतव्य मिति मां विदुः ॥ ८२ ॥

अथ श्रीनिवासेन एवमुक्ते ब्राह्मणकुल मास्तुत्वे चे ॥ भुक्तवता मरुमर्क
 मर्गे असंसर्ही येदादी मेव सेना प्रस्थापनं क्रियति ॥ अस्माकं तु गोज
 नो नान मित्यारायेना जिग मिषु मुनिमंडलं प्रत्याह ॥ राहो निंति ॥ आग
 तमिति ॥ कर्णेयकधर्मा न्यायेना नाहुत म पि स्वयमागत मित्यर्थः ॥
 हं देतु कालेनलिक यजमान चित्त स्व भावमवेक्ष्य ॥ तीव्रमिति ॥ कृते
 प्रस्थातेन गंतव्य मिति वचनं गन्तव्यमिति भावेन ॥ कृतेति ॥ पुण्याह
 कर्माणि ॥ बतुवचनमाचर्ये ॥ महादी नि कर्माणि ॥ नदी समाना धना
 दी नि कृत्वा तथा कुले श्वरीं प्रतिष्ठाप्य ॥ ब्राह्मण समाना धनं कृत्वा
 शीनाराय स्वयं भुक्त्वा गंतव्यं तोप वासेनेति मुनियो मां विदुः ॥ वेदया
 मासुः ॥ अतो वन्मीति शेषः ॥ ८१ ॥ किंच गंतुं जनातां न शक्ति नित्याह ॥
 मुनय इत्यादिना ॥ वर्षाणां भयुतमिति ॥ एका किना ममैकस्य गिनौ
 क्लेशेनेति शेषः ॥ इदानीं किं विदुः ॥ इयं उत्तरं देवादागतं चक्षुषा
 कथं पश्यसि ॥ पश्येतित्यर्थः ॥ तेषां जनातां दर्शते संतोषो न भवति
 तेषां उत्सवं श्रुत्वा कथं विद्वन्मत्र स्थातुं शक्यं चक्षुषा द्रष्टुं न शक्यं
 मित्याभाषकं सूचयति ॥ विवाह कण इति ॥ भवन कर्माणि ॥ भवनं
 बंधन कर्माणि निमित्त सप्तमी ॥ स्तंभ स्थापन गोदी समाना धनादि
 मानवधस्य अंतं पर्यंतं वास्तु शांति वसंताना यन पर्यंतं सा भान्तद्वे
 नु भूत व्यापानो मया ॥ विदं न प्रवेनेतथा पूर्वमेव यत्नं यः समाव्येन
 त्स्वपु नान्विस्मातः नन प्रिय ॥ नन सख इत्यर्थः ॥ ८२ ॥ मयानं भोप
 यो गिद्वयं संपाद्यानं भस्तावत्कृतः एतदुपनि संपाद्य भवितव्यं
 किं कर्तव्य मित्यत आह ॥ संपाद्येति ॥

सुतयः सुहिताः सर्वे बालवृद्धाभिलाषः ॥ एवमुक्तिं चतुर्वर्क्यां सङ्क्रयणि-
नभाषत ॥ ८४ ॥ श्रुतिवासाः ॥ वाक्यानि बहु धीर्माणि तव पुत्रमितामह ॥
कथं कार्यं मया रीत्यैव ज्ञानासि पंडित ॥ देवकालावतिष्ठस्य भाषसे
बालिषो यथा ॥ वर्षाभागं युतं तागं गतमेकाकिं नो जिगी ॥ किं विदु-
श्च य गापन् कथं पश्यसि चक्षुषा ॥ एवमुक्ते अपित निष्कालीक-
पितामहः ॥ तूष्णीं भासुं महानाजं भवत्वपुनतो वृष ॥ वीरकंठो ब्र-
वीद्वाक्यं पितरं स्वपितुस्तदा ॥ नीलकंठः ॥ श्रोतव्यं घबरे तावमम-
बालस्य भूपते ॥ विनाहक्यो देव तया भवत कर्मणि ॥ आनंभ-
स्योर्तं पर्यंतं यो हि मत्वं समाचरेत् ॥ स पुमानिति विख्यातो नप-
तोके नपप्रिय ॥ ९० ॥ संपाद्य सर्वसंभानाभावे ऋषाभाषयेत् ॥
राहं शुचयं नं श्रुत्वा शंभो नि पितृवृषोत् ॥ ९१ ॥ श्रीभगवान् ॥
वयमं किमिदं प्रीकं सभायां यौनखं शिव ॥ पुनरुषः यौनखं मल-
माचरे नौव भाषयेत् ॥ एवमुक्त्वा शिवं प्राह कुबेरं पुनर्यो नतः ॥
निभं नो वर्तते किं विदित एतीति भूपते ॥ स वृत्त्य मुक्ते धनदः
पितामहः समन्वितः ॥ समुन्त्यौ सभायास्तु कुबेरः शिवसंमतः ॥
ब्रह्म ह्य राकुबेरेण शंकरेण नमापतिः ॥ एकंति स्वमिती र्थस्य
पश्चिमे ॥ श्वत्स सति यौ ॥ ९६ ॥ तानुवाच महानाज श्रीतिवासाः
सतागतिः ॥ श्रुतिवासाः ॥ ९७ ॥ धृपस्या य वसुपत्न्या धीमेकतैः पुत्रे ॥ ९८ ॥

संपाद्य सर्वसंभानाभावेः तत्त्वान्भ्य संज्ञान संपादने गच्छं कुर्वन्जनो
व दृष्ट इति शेषः ॥ सतागतिः ॥ संगितं धनं तस्मि किं कर्तव्यमित्यत-
आह ॥ ९७ ॥ अभाव इति ॥ पुनरुष इति ॥ यौनखं पुनरुष संवर्धितं मलं समा-
चरेत् ॥ नस्तीवद्वापये दित्यर्थः ॥ तानिति ॥ ९८ ॥ श्वत्स सति यौ तानुपवे-
श्य कुबेरं प्रत्युवाचेत्यर्थः ॥ आधये स्वेत्यादिति ॥ हे जनवाहज ॥ वसुप ॥
पुत्रेण गतपुत्रेण ब्रह्म ह्य ॥ ९९ ॥ कं धनं यावत् ॥ १०० ॥ संख्या पडिमितं ताव-
न्ति नं दत्ता कतौ युगे ॥ यस्मिन्नाहति उपकांतं कल्याणं सा धय वित्यर्थः ॥
पूर्वयुगे कल्याणार्थं बलं स ॥ साधित सूचनः कर्ते इति ॥ १०१ ॥ आनंभा
न्यथातुपपत्त्याः स्मिन्नहनि यद्वनितव्यं तन्मात्रे साधयेति अचो-
त्सुकं ॥ नयतूना मि ति ॥ त्वदधीनां भूतानां जीवनाशीतो मध्ये ॥
हमेको जीवः अतो ह जगदति सकलजगन्निषामकं तवकीदृ ॥

महास्वामिनस्तव कार्य साधने कः गदार्थः इत्यर्थः ॥ त्वदमुं गृहीतो
 जातु धनपति पदार्थो गान्धर्वेति भावः ॥ त्वन्निधेः ॥ त्वत्सामिक
 निधेः ॥ त्वं ॥ त्वमेव दाता दाते त्याग पतिरुह ॥ त्वमेव स्वतंत्रवान् ॥
 निकृष्य पतित स्था पीत स्वत्ववान् ॥ चतुर्गुण सौक दिते ॥ अवतान
 द्विपंचकं पंचांगं संघः पंचकः ॥ संख्यागाः संज्ञा संघे तादिनाकर ॥
 द्वीचतौ पंचकीय द्विपंचकौ अवतानार्था द्विपंचकौ यस्मिन्
 र्मिषि तत्तथा प्रवर्तते इति शेषः ॥ यदावतान समये संपादितं धनं
 भूतलं नेष्यामि नेतुमिच्छामि ॥ तच्च भूतलं धनं पुनरवतान
 समये भूतलं नेष्यामि नेतुं नेच्छामि किमुतं दाती मिति भावः ॥
 त्वेव तत्त्वामितं दत्तमिति भावः ॥ तत्तत्वेदाती किंनस्यादिदत्तमाह ॥

इत्या धनं यावदुक्तं पुत्रेण ननवाहृतं ॥ वासुदेव धनः श्रुत्वा भक्तु
 पात्ने प्रब्रवीद्वि ॥ कुबेरः ॥ तदा धीन भिदे सर्वगदे तन्मनाचने ॥ बभूवो
 जीवनाशीर्मा भूधेकेहं जगत्सते ॥ निधोजितस्त्वया तात न क्षितेय
 धनं मया ॥ दाता दाते मेव शक्तिः मया स्तिगक उद्धवन् ॥ त्वन्निधे
 स्वत्व दाताय दाता दाते स्वतंत्रवान् ॥ एतमुक्ते भजनर्तो श्रीपतिः
 वाक्यमब्रवीत् ॥ १०० ॥ श्रीनिवासः ॥ यतुर्मुख स्पैक दिते अवतान
 द्विपंचकं ॥ यदावतान समये धनं नेष्यामि भूतलं ॥ भूतलं धनं
 पात्रं त्वेव नेष्यामि भूतलं ॥ यथा भुगं यथाकालं यथादेशं यथाधनः ॥ १०१ ॥
 तथावतान भोकीक्षन्तसमा मि नमान्वितः ॥ निमित्तमात्रं दाते त्वं
 धनस्य नाना वाहन ॥ सतस्य वचनं श्रुत्वा कुबेरो वाक्यमब्रवीत् ॥
 कुबेरः ॥ युगानुसाविष्य संतप्य कथं दास्यामि यत्र भूत ॥ यदि दत्तं
 त्वया पुत्रं महा दास्यामि ते तस्य ॥ अधतो धनितं मिकि गथा
 काक्षति भूमिप ॥ सद्यैव त्वं माईरु भगवान्मौ किंकी तनुः ॥
 कथं नेष्ये मया पुत्रं गृणा दाते वदायमे ॥ १०२ ॥

यथा मुगमिति ॥ अनुष्ठितं तु यदेयं भुंति निर्गदनुष्ठितं ॥ मातुष्टियं
 मनुष्यैस्तु यकं कर्म समाचरेदिति युगाधानः ॥ अत एवोक्तं भगव
 दादिः ॥ प्रजायते हीत्यादि ॥ युगानुसाविष्य इति ॥ कतिमातुष प्रवृत्त्य
 नुसाविष्यते अत्र विवाह समये कथं दास्यामि ॥

भः पु निद्रुव प्रसक्ते निति भावः ॥ उतययेत्यत आह ॥ यदीत्यादि ॥ अधनः ॥ विं. मा.
 अधमः ॥ धनितमुत्तमर्थापर्युदंचने यथाकांक्षति तथा ज्ञापयत्वा ॥ ११
 नष्ट पत्रं यदि दत्तं स्यान्नदा वसुधास्यामि इत्याहेत्यर्थः ॥ तथैवेति ॥
 इत्याहेति शेषः ॥ अथ कथं लेख्यामित्यादि ॥ ब्रह्मणा मुवाचेति शेषः ॥ १२ ॥
 प्रत्यर्थि बाग्नतो लेख्यं यथावेदितमर्थित्वा ॥ समासात् तदर्थादर्थे ॥ १३ ॥
 त्यादि विद्वतं ॥ प्रमाणांति स्मिन् भुक्तिः साक्षिणश्चेति कीर्तितं ॥ एषाम
 न्यत मा भावे दिव्यान्धतगमुच्यते ॥ समक्ष दर्शनात्साहचर्यं श्रवणा
 न्यैव सिद्धति ॥ एकादश विधः साक्षी शास्त्रे वृक्षे मनीषिभिः कृतः
 पंच विधस्तेषां षड्विधोऽकृत उच्यते ॥ लेखितास्या नित्यैव सूक्ष्मा
 भिन्न एव ॥ गूढोन्नत साक्षी च साक्षी पंच विधः स्मृतः ॥ अष्टासु स्थ
 प्राद्विवाकश्च नाजाय व्यबहानिष्ठां ॥ कार्येष्वाभ्यंतनोयस्य अर्थिनीः
 प्रयतस्यथः ॥ कुत्साः कुल विवादिषु भवेयुस्तेपि साक्षिणः ॥ उभया
 नुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ॥ व्यवनाः साक्षिणोद्दिष्टाः इत्यादि
 वयनानुसारेण पत्रलेखन प्रवचनात् ॥ अस्मास्य इत्यादिना ॥ अस्वत्थ
 वृक्ष इत्यंतेन ॥ वसंतं वैशाख शुद्ध सप्तम्यां ॥ निष्काशा मिति ॥

ब्रह्मा ॥ कृष्णस्यः श्रुतिवासस्तु धनस्यो ननुवाहनः ॥ आत्मकार्य
 विमिन्तमे कल्याणार्थं कर्त्तव्यम् ॥ १०६ ॥ संवत्सरे विंशत्येव वसंतं
 सप्तमी तिथौ ॥ निष्काशां नास मुद्राणां लक्षाणां च चतुर्दश ॥ १०७ ॥
 तेन दत्त महानाज स्वीकृतं चक्रपाथिता ॥ विवातवर्ष मान भ्य
 सहस्रोते धनं तव ॥ वास्येहं यत्त नाजेंद्र नात्रकार्य विमाना ॥
 साक्षि भूतस्थानुर्वस्त्रो द्वितीयश्च त्रिजेयनः ॥ तृतीयोश्च त्व वृक्ष
 स्तु मसंदेहो धने स्वन ॥ एवमुक्तो वसुधैविर्वसुदेवै न भूनिप ॥
 षोडश धनं कुबेरस्तु कृतकृत्यो वृषाकपेः ॥ दृष्ट्वातं धननाशिं तु
 तत्कने दाह विः वृष ॥ ११२ ॥ कुबेर मग्नवी देवः संभाना नयनं प्रति ॥
 आनीयतो नंतुर्नय प्रस्थ भूतं धने स्वन ॥ ११३ ॥

त्रितायां नामावतानि भूतो निहित द्रव्य नायि मध्य इति शेषः ॥ चतु
 र्दशेति ॥ अकण्ठाधि कनक न्ययिता मूर्त्तः ॥ संख्यायाः द्रव्य धनि
 नष्टेद् दाना दान कर्मलं जीभ्यं ॥ अस्वत्थ वृक्षः ॥

अथाप्यं साक्षिण्यं मधर्मणस्य यैकस्थान स्थित्वा स्वल्पः ॥ स्पष्टी
 कृतः ॥ एते कृतेषु लिखिताः ॥ साक्षिण्यः ॥ लेखिता ॥ श्रीविद्यास एव ॥ आनी
 यतामेति ॥ प्रस्थभूतं प्रस्थो जलभोजनं ॥ तस्य मूलं तत्साधनधर्मेषु
 आदिमं संपाद्य ॥ तदुक्तं सुभाषिते शय्यागानं चंदने वाक्काश गित्य
 दि ॥ अथ त्वाग्नी श्रकोपीनादि शब्दवत् ॥ प्रस्थः पुनश्चाहान पर्याप्ता
 न्त साधनं तदुक्तादि षोडशपलाभकं पविमाणं ॥ तत्पवि षिष्ठं तंतु
 लादिनपि प्रस्थः ॥ तत्संबद्धान्यभूतन भोजनमपि ॥ समुद्रादि ॥ मुद्र
 सहितं चणकादि ॥ क्षीनादि ॥ क्षीनमादिः मरय तत् क्षीनाक्षीति तद्गु
 णः क्षीनं भवतीति ॥ दधध्याज्ययोः पूषधुपाहाभात् ॥ उत क्षीनादि
 दुग्धफेनाख्ये भक्ष्ये ॥ तयाय क्षीनाक्षीत्यनेन क्षीनं भवतीति तत्रं दुग्ध
 फेनं चेति चातुष्टयमुक्तं भवति ॥ किंच ॥ क्षीनमादि र्यस्य मूलकाणो
 तक्षीनादि ॥ तत्रं ॥ एतस्यमूलं कावणं क्षीनं मध्यं दधि तवतीतमं त्वं
 एतेन मषित्वा स योजूत भवतीति मषिनाक्षीति धण्यानि शर्करा तद्धु
 त तं प्रुकमधूनि ताम्रिच दधि शर्करादि दधीतीत्येकं पदं तं तदित्यु
 क्तं गुणं भवति ॥ ११४ ॥ शर्करा आदिर्नैर्ष्याताति शर्कं तद्गुटं विवक्ष्य
 भिन्नं चा ॥ ११५ ॥ वस्त्राणीति ॥ मौल्ययोग्यानि ॥

माभक्तक समुद्राणि वस्तु तत्र समानय ॥ गुडं तैलाज्यं क्षीनादि शर्क
 नादि दधीति ॥ ११४ ॥ वस्त्राणि मौल्ययोग्यानि उत्तरी याणि भूषणे ॥
 तिल त्रिंशु मनीयादि जीव सर्वपभेषिकान् ॥ पूमीफलानि दिव्यानि
 नागबन्दी दत्ता निन ॥ हुनित्राभ्रीणि कुर्वति वस्त्राणिदिज यो धितं ॥
 कुचोत्तारश्च मगुनाज क्रियता गिति नाभ्रती ॥ देवानामुत्तरीयाश्च
 देवस्त्रीणां दुर्लभा कान् ॥ एतान् देवगर्पुन भूषणानि न सं तया ॥
 सांख्यतंतु नाजेंद्रकनिष्ठो गुष्टं भुत्रिकं ॥ ११६ ॥ हस्ताभुली मकपि
 कुबेर कुलक्षी प्रतः ॥ गोविंद वचनं श्रुत्वा निर्मेते क्षणमात्रकः ॥
 त्वत्प्रसादेन गोविंद किं न स्यात् किं न देहि नः ॥ पाकार्थं पुंडरीकं भ
 न्निर्मुखा जिनमतः ॥ ११७ ॥ अथ मुखं प्रेषयामास अग्न्याह्वानं क्रिये
 हुनिः ॥ स गत्वा स्वमितं स्कंदः क्षीप्रमादाय जानकं ॥ संप्राप्तो
 वामुदेगेन जातवेदा जनादने ॥ श्री भगवान् पाकं भक्ष्यान्त
 याकानां कृतं स्यात् समन्वितः ॥ ११२ ॥

भू. पु. महा भवति वस्त्राणि आच्छादयति ॥ उभयीयाणि ॥ संख्याता नि ॥ पूर्ये ॥
 फलानि कोला नि ॥ तावयली दला नि कलपत्राणि ॥ कुशोत्प इति ॥ कुकु ति ॥
 त श्येन न्यूनगुणा श्योकाः कूर्पासकाः क्रियंतां ॥ अन्यथा येनानुलेन व
 हो अताच्छाद्य प्रचनेयु निति ॥ नदुकं भावते ॥ गतेन न ह्येते धान्ये अश्वा
 न् एह त्वदुक्रमः ॥ अ भी हृष द र्याताङ्गा श्व श्रि यो च ह्याः कुचीजत इति ॥
 काचोला श्येति पठे तु डीषत् ॥ योला अल्पा श्योला इत्यर्थः ॥ डीषदर्भ ॥
 इति कोः कादेराः ॥ पापकुलेषदर्शे कृत्यमवः ॥ अत एव बध् देय कूर्पासे
 काचोली ति लो किकालो व्यवहारः ॥ गोविंद वचन मिति ॥ श्रीतिवासानु
 ग्रहा क्षणमात्रतो निर्गमे ॥ अथ श्री तिवासं प्रति कुर्वेनो विहापयामास ॥
 सर्वसिद्ध मिति ॥ अथ तेन कथमल्पेन कालेन सर्व संभान संभरणं स्यादि
 ति पृष्ट आह ॥ त्वत्प्रसूदेनेत्यादि ॥ त्वदनुग्रहे कीटस्था पि नाज्य पाकान्न शक्तिः ॥
 किमिदमाश्चर्यं भनुष्य धर्मजो भवेति भावंः ॥ अग्न्याह्वानं क्रिय इति ॥
 अग्न्याह्वानं क्रियाकर्म यस्मि न्कर्मणि तदग्न्याह्वानं क्रियं ॥ तन्व्य तमारय
 जमनं तस्मिन्नित्यर्थः ॥ सतस्येत्यादि ॥ सतज्यं ॥ किं वदस्य कार्यं कथी
 वेत्यग्निं संभर्त्य देवान्कटा ह्नी कृत्वा भाषतेत्यन्वयः ॥ १२५ ॥ भवतामिति ॥
 भवेत्ये हेतात महा भाग अग्नौ यथाज्ये कम्पि वटबीजं ॥ शा स्तोप श्रवण मेदेन
 मनुता वृक्षाकनेषा वर्धते तथा भवतां भवते सा धान्येकालि प्रतीयमान
 मेकैकमपि भाजतं किं चित्प्रोत्सवे जाते प्रसक्ते सति भाजता नि शतशः
 सहस्रशः वर्द्धन्त इत्यन्वयः ॥ श्रीमतामेवं पात्रवर्धनेन कार्य साधनं न
 चिभ्रं निष्कृतामप्येवं पात्रवर्धनेन कार्य साधनं भवतीत्याह ॥ भवतामिति ॥
 भवतामित्याम्य सर्वसाधन इत्येतस्यायं भावार्थः ॥ अथ तो भवते चित्प्रो
 भूत्वा भवतां सतां भवत इत्यर्थः ॥ यथैकमपि कुं भीवा स्थासीवा कटाहो
 वाकसोवा दवीवा ॥ यद्वा किं चिद्भाजतं एकैकस्या जातो एकैकमेव भवे
 दपि कृत प्रतिकृता न्योन्य न्यायेन पर्यायेण प्रचरितं सन्त न्नान्नमेकै
 कमपि इदमवने किंचित्त्ववे प्रसक्ते सति पात्राणां अताति सहस्राणि च
 प्रसूति ॥ यस्य निरुक्ष्य बीज स्थासीय मेकमपि ति र्धवस्य सहाम संपदा
 कार्यसिद्धति तथापि भग्न कल्याण सहायः शुक्तः तं प्रति पात्रमाचने
 कौपीनं पृच्छति तस्माद्देवमेव पश्ये मन्ये इति ॥ १२६ ॥ एवमपि हे सप्ता
 स्य भग्नो गी रा स्या पायं क्षु ब्वित्याह ॥ उपाय मित्यादिना भूपते
 इत्येतेन ॥ सक इत्यत आह ॥ पाकार्थमिति ॥

५. पु० दध्यो वन मित्यादिता न सार्द्रका नित्यं तेन ॥ दध्यो वन स्वल्प मुक्तं ॥ तिन्यब्जं वै मत्
 कृसनान्नं ॥ पनमान्नं स्वल्पमुक्तं ॥ माषा पूपात् बटक पर्पटं शुद्धं वटका ११
 दीनं ॥ शु डा पूपात् ॥ पौ जिकादीनं ॥ न सार्द्रकान् ॥ शृंगवेन जंबीन नामने
 गादि नस संस्कृतान् ॥ तत्रां तान् ॥ चकाने त्रयः ॥ १३५ ॥ अथाग्निविहापया
 मासेत्याह ॥ पाक मित्यादि ॥ केशव त्वत्प्रसादेन पाकं संपूर्णतां प्राप्तं विहितं
 शेषः ॥

एवं विवित्रकार्यमिहनेर्वैकुण्ठवासिनः ॥ १३१ ॥ युगानुसानिषस्तस्या
 द्रुतं तंतुविडंबनं ॥ अयित्यं देवकार्यं हि अवाउन्नतसं गीयनं ॥
 दृष्टो दंतं तिरालं च पनमान्नं मधुश्रवं ॥ माषा पूपात् शुद्धा पूपा ॥ अ
 कसूप न सार्द्रकान् ॥ १३३ ॥ पाकं संपूर्णतां प्राप्तं त्वत्प्रसादेन केशव ॥
 आमं न्नय द्विजेन्द्राणां सुनाणामपि भूमिप ॥ १३५ ॥ संप्रेषय च्छिव
 सुतं षष्ठमुखं मिथिले स्वनं ॥ सजगामाति वेगेनाप्याजुहावामि
 सेवकान् ॥ ब्रह्मणा न्वेद विदुषो जपतिष्ठानाधिप ॥ ते नाहु
 तास्तेपि नाजन्तस्य पात्रि पुनोगमाः ॥ संगम्य तिकटं तस्य पाक
 स्थानस्य भूच्छि सुन ॥ विभज्य विप्रान्निधिवच्छं कनस्तान तस्यतः ॥
 पात्राण्यास्तीर्य विधिवत्पात्रा पात्र विचक्षणः ॥ पांडुतीर्थं समानभ्य
 ऋषी शैलावधि भूसुनाः ॥ तिबिडिकृताभ्य नाजेंद्रं तस्मिन्कृष्ण
 महोत्सवे ॥ स्थिता ब्रह्म गणास्तत्र स्वस्मिन्प्राप्ते पृथक्पृथक् ॥ १३९ ॥

पाकेन नालस्यमिति भावः ॥ आमं न्नयदिति ॥ द्विजेन्द्राणां सुनाणां
 न्यामं त्रयत् ॥ वसिष्ठेन सबादित्रयोषमक्षतान्दापमित्वा आमं त्रया
 मकानयत् ॥ अनंतन मेवाह्वाताय षष्ठमुखं प्रेषयामासेत्याह ॥ संप्रेष
 यदिति ॥ अनेनामं त्रयाह्वातयान विलंबकथनाद्वा विनां सर्वेषां कार्य
 णामेवा विलंबद्विति सूचयति ॥ अग्निसेवकान् ॥ कर्म तिष्ठान् ॥ वेद
 विदुषः ॥ वेदव्याख्यातृन्ब्रह्म निष्ठान् ॥ जपतिष्ठान् ॥ योगिनः ॥ तस्य
 पाकस्यातः समीपं संगम्य स्थिता आसन्निति शेषः ॥ अथांकन
 उक्तं न मध्यमाधमं तान तस्यानुसानेवा विभज्य पृथक्पृथक् वैश्वदेवा
 नंतनं पात्रं विस्तनमिति विध्यर्हं ॥ पात्राण्यास्तीर्य आच्छाद्य स्थाप
 यित्वा पट्टिकां स्थापयित्वा त्रयः ॥ अस्मिन्तस्मिन्नेते पात्राणि एते
 नेति विशेषहानी शंकरः ॥ स्थापयामासेति शेषः ॥

भणु पात्रे सासीये सप्तमी ॥ स्थिताः नत्पविष्टः ॥ १३९ ॥ तथा तेषां स्थितिर्वेमा
 समये ॥ त्वमिव वेद्वि ॥ त्वं न भयमानः ॥ कस्मार्पणं कार्यमिति भावः ॥ ११
 अहो बलं नृसिंहेत्यादि ॥ अन्वेषां स्वीकृतं ब्रह्मादिजीय पितृकत्वाद
 संनिहितत्वात् नृसिंहा प्रसादोयमिति विधेः स्वसंनिहितस्यापि
 नववाहस्येति भावः ॥ अग्रनायाहिमृत्युः मृत्युः नृसिंह इति संज्ञायां
 समपदेयां शृङ्गाततनदन्तुमभिमत ॥ यद्यङ्गहासृजत्पूर्वं तन्तवति
 जनार्दनः ॥ अदितिर्नामते भासी भगवात्पुनर्भोनामः इत्यादिवाज
 नेयकोपनिषदाभ्यां सवलोकोत्ते अत्र किं भूतताकां हा निवर्तत इति
 नात्र प्रपंचते ॥ अक्षतेत्यादि ॥ भो कृपु हरेर्बिरोधसन्निधानार्थमक्षतेत्यर्थः

तदा ह भगवान् राजन् ब्रह्माणं चतुर्नामने ॥ १४० ॥ अतपि
 तांते भो पुत्र नदेयं ते द्विजन्मनां ॥ १४० ॥ ब्रह्मा सर्वज्ञं सर्वभूतानं
 सर्वलोकपनावनं ॥ त्वमिव वेद्वि गोविन्द नत्पत्साम्य स्याधिकं ॥ १४१ ॥
 स पुत्र वचते श्रुत्वा पुत्रमाह हसन्निव ॥ श्री भगवान् ॥ अहो बलं
 नृसिंहस्य पूजांकु तदर्पणं ॥ १४२ ॥ इत्युक्तो वासुदेवेन नृसिं
 हा स्मार्पणं नृप ॥ यस्मान् ब्रह्मा सर्वेषां मुनीनामपि संमतं ॥ १४३ ॥
 विप्राणां सर्वज्ञं ब्रह्मा कृतवान्विधिपूर्वकं ॥ अक्षता ह्यो ब्र
 जं धेत्स्व धूपदीपानुलेपनैः ॥ १४४ ॥

अर्घ्यं पूजार्थं अंबु अर्घ्यं ॥ पादाब्जं भ्यां चेतियत् ॥ तथ्यत
 अंबु च तथा ॥ तैः षष्ठ्य पादाब्जं च नैः ॥ गंधैः सर्वांगीणैः अतु
 लेपनैः चित्रकसाधनैः ॥ कुंकुमगंधैः ॥ धूपैः दीपैर्नानाजनैः ॥ १४५ ॥
 एवं विनायकं पूज्य अहांश्र्यैव विद्यानतः ॥ कर्मणां फलमाप्नोति
 श्रियं च फलानुत्तमम् ॥ विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मसु
 नववेद्यं प्रवेद्येच नित्यं पूज्या नवग्रहा इत्यादि साहचर्यमादि
 वयनानि तत्पुनर्नामानय श्लोकसंग्रहार्थं ग्रहानाशयमदित्याह ॥
 अहानिति ॥ देवः श्री निवासः गणनामात्रादि पूर्वकं ॥ नाम आदित्यादि ॥
 मंत्र आकृष्येतेत्यादि ॥ अगदिनास्तोत्रादि पूर्वकं ग्रहाभ्युपसृप्य
 गृहीत्वोपाशय ॥ आनाशयत् ॥ यद्यपि एते गृहीतः सेवकाः संति
 तथापि तत्तद्गृहीत्यामकांक्षानेयत्वात् तत्तद्गृह्णान्नाशयानाशयमिति
 भावः ॥

पु सर्वेन्ति मस्यास्य ग्रहानाधने कथं घटत इत्यत आह ॥ तै किं कीर्ति ॥ वे. मा
यतस्तनुवतान् मूर्ति ली किं कीर्ति लोकानुसाविही अत इत्यर्थः ॥ ७७ ॥
अवंत इति ॥ ज्ञान पूर्णस्य ॥ ज्ञान पूर्ण एव ॥ अलौ किं केन भगव
इ कि ज्ञाना मृतान्ता यते वैवेच्या पूर्ति मंतः ॥ एता वृ शानां भगतां
अने तापि प्राकृतेन पूर्णता भविष्यति किं किं मपेक्षिते व्यर्थः ॥
तथापि महा प्राज्ञा भूयं द्यावंतः संतः पनकृष्ट प्रतुष्टिच्यावंतः
संतः साधवः पनकार्य साधकाः ॥ उतस्त येव समागताः ॥
तदुपपादयति ॥ दनित्रमिति ॥ अयं भावः ॥

ग्रहानाधनं येषो नाम संज्ञादि पूर्वकं ॥ गृहीत्वानंदं संपूर्णं
भगवान् ली किं कीर्ति तदुः ॥ ७६ ॥ प निवेपं ततश्च कुनष्ट दिव्या
ल कादयः ॥ प निवेपं तु संपूर्णं मित्युक्तो भि सुखाद्व निः ॥
कस्यपं प्राह गोविंदो जुषध्व मिति भूमिप ॥ अवंतो ज्ञान
पूर्णस्य किं गते तापि पूर्णता ॥ ७६ ॥ भविष्यति महा प्राज्ञा
द्यावंतश्च सा धवः ॥ दनित्रं मां च जानी या अन्तं मे सज्जनं
लघु ॥ प्रार्थनं ब्राह्मणांतो तु कृतवान् प्राकृतो यथा ॥ वासुदेव
वयः श्रुत्वा वास्य मातुर्मही सुनाः ॥ भुतयः ॥ तयान्त ममृत
प्रख्यं मु कि पं धात सा धनं ॥ अयं धन्याः कृतायाः साः कलौ
पाप कुले ह्वे ॥ ७६ ॥ भोजनानंतं राजन् दक्षिणां च ददौ हविः ॥

पि लोके भोक्तानां भोजयितुं गृहमायांति ॥ किं विवक्षया पुष्कल दक्षिणायाः ॥
तदभविषि येषेष्ट मृष्टान्त सौष्टवस्य या तदुभयमपि म मितास्तीति ॥
दनित्रं निर्धनं मे अवं सज्जनं जलं साहित्योपितं जलं चान्त साहित्यो
पेतमिति भावः ॥ तदपि लघु हीयत् अतः पं दयया मम्यतु गृहं कु
र्वंतु इति प्रार्थन मित्या यन्वयः ॥ तयान्त मिति ॥ अमृत प्रख्यं ॥ अमृत
समानं ॥ यतो अमृत जलेन सह साक्षाद् भिना ली किं के ती र्थ पात्रे
पक्वं स्तान्तदभि मातिता सुधां सुताऽ मृतवध्न नपेण सन्ति विष्टं
व्ययाभृता नंद नसात्मना केशवेनापि षितं श्री लक्ष्मी नृसिंह प्रसा
दस्य ॥ अतः सु कि पं धातो ज्ञानं अपनो हं तस्य सा धनं अतस्तवा
न्त भोक्तानां अयं धन्या दृष्ट भुकृतिनः ॥

अतः कृतो यो मुक्ताब्जानंदमि वृद्धि लक्षणे येभ्यस्ते तथास्मः ॥ अनेन
 तानिनामपि तवाब्जेन पूर्यतां ऽपेक्षितेति सिध्यति ॥ दमिद्रं पाप दमिद्रमि
 ति वयं जानीमः ॥ पापकुले पाप संतापेपि पुन पापहातिन् इत्यनेन सूचितं ॥
 निष्कमिति ॥ चतुः सौवर्णिको निष्को विज्ञेयस्तु प्रमाणात् इति याहवन्म्यः ॥
 यंदु वनाहूतक सुवर्ण समतोलितं नाममुद्रां कितं नश्यं ॥ द्विजवनाणामि
 ति ॥ स दक्षिणाक द्रव्योत्सर्जनस्यैव मुख्य दातृत्वा दृष्टिषा आदक्षिणाभा
 वात् दक्षिणोत्सर्जनस्य दातृत्वा भावात्संप्रदानत्वा भावेन द्विजवनाणा
 मित्यादि संबंध सामान्य षष्टी ॥ तदर्थं निष्कार्थं ५ वनाहूतकं तदर्थं
 २ वनाहूतकं ॥ ब्रह्म चनाणा मिति ॥ ब्रह्मवेदस्ते चनेति उच्यन्तेति अधी
 यते इति ब्रह्मचानाः कर्मण्यण् ॥ अत्र कथा संदर्भ संग्रहः ॥ अथाचाना
 न् ब्राह्मणान् वसंत महाभिलषे उपवेश्य तन्मध्ये वसंत माधवमां
 दोरुयित्वा सुगंधैः सुगंधितैः लेः पिष्टातैः ॥ मंदान मालाभिः तोषूँ
 श्याभ्यर्च्य गंधर्वैः नप्सवीभिर्दिव्य नृन्त गीत बाधैः च भित्तं च स्वयं
 लक्ष्म्या सह नीनाजितः सन् आसी नक्षि तांजलिं शिनस्यादाय स
 भायै नम उक्त्वा व्यधादय यथाकामं विश्राम्यतामिति विहायित
 वाति ॥ पुत्रेण ब्रह्मणा पुत्र पुत्रेण शंकेण ॥ अतयोः कार्येष्वधिकृतत्वात् ॥
 भार्याः लक्ष्मीः ॥ भार्या बंधुः बकुळा ॥ साजितना अभिसहितेन वनछान् ॥
 पाचक जल धनयोर्मितः साहित्यात् ॥ लोकपालैः पविषेष्कैः ॥ सशेषैः ॥
 संदेश दानिभ्यां ताभ्यामन्वितः ॥ गन् ॥ अन्वित इत्यतः पनं भोजनान्त
 इत्यतः पूर्वमुत्तन ग्रंथ पर्यालोचनया संदर्भ शेषः ॥ तथा हि ॥ अथाजि
 विहाय यामास सर्वाण्यज्ञादीनि अत्यपूर्वाख्य यातया मानि पत्रेषु
 अवशिष्टानि संति ॥ सर्वे संतृप्ताः नैकोपि बुभुक्षुन स्तिक्केषां विनि
 योग इति ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ हेजनाः श्रुणुत ॥ प्रातः प्रयाणम् ॥ पुनं
 प्रवेत्येव स्थितिर्न मध्ये ॥ अध्याय दूनः ॥ अतो बालस्त्री वृद्धानुनाणां
 चि पश्चि आप्यायनार्थं ॥ येषां येषां यावच्चावय चदिष्टं ॥ अन्नादि
 क्षीनादि फलादि तावन्तावन्त तदव शिष्टेषु बह्वीतेति ॥ आयोषय ॥
 अथाप्यवशिष्टानि ॥ बाह्येषु सैनिकादिषु विनियोग्य प्रातः प्रयाण
 विलंबाय यथा पूर्व शिबिन पात्रादय उपसंहर्तन्या इत्याह्वापयामा
 सेति ॥ तद्गतथा चकानाग्निः ॥ १६३ ॥ श्रीः श्रीः

निष्कं श्रुजघनाङ्गोच तदर्धं ब्रह्मवादितां ॥ तदर्धं ब्रह्मचर्याना
 ङ्गो अधायोऽथ महाद्विने ॥ स विप्र भोजनं ते च स्वयं भोज
 नं वाचयत् ॥ पुत्रेण पुत्र पुत्रेण भार्या बंधुसमन्वितः ॥
 सांतिता लोकपालेभ्यः स शेष गन्तव्यं त्रान्वितः ॥ १२२ ॥ श्री-
 भोजनं ते दिता धीरी नात्रि स्थासुपागतः ॥ शयनं कृत
 वाङ्मूढः पर्यंके नमया सह ॥ १२५ ॥ ब्रह्मा दय सुन श्रेष्ठः
 कश्च मात्रि पुनोगमाः ॥ शयनं च क्रिने नाजन्तं दनेषु मुह
 पुच ॥ वृक्षमूलेषु शैलाभ्यां गङ्गानिषु दधीषु च ॥ ततः प्रभति
 विमले श्रीनिवासः सतां गतिः ॥ १२६ ॥ गङ्गां प्रेषयामा
 स ब्रह्माणं चतुर्नागं ॥ स गत्वा वायुवैशेन ब्रह्माणं तन्म
 संस्थितं ॥ प्रत्युवाच महानाज पक्षिना द्रुमं ध्रुवः ॥ गङ्गां ॥
 गन्धतात सुन श्रेष्ठ वस्त्रांकावभूषितः ॥ देवमाकुरु
 चंद्राभं नाजेंद्र लगने प्रति ॥ धारं तं च विवित्राणि वा वि
 त्राणि महंति च ॥ गजमानोप्य महती मेची चाम्पुनुवा
 द्यतां ॥ वाहता नि विवित्राणि उमं दीप्यति नया निनग
 सातंकृता नि नाजेंद्र स्वर्गं च चतुर्नागं ॥ पक्षिना द्रुमं
 श्रुत्वा पक्षिना ज्ञातुं दत्तः ॥ त्रियोजयामास तदा बलं देव
 गता स्थ च ॥ गजातो च हृमानो च धृषभा ॥ १२७ ॥ मंडलं ॥
 राजा श्वकृत बिबा श्व भूतवस्त्रं सुपाषयः ॥ पित्तमहं
 एन स्फुल्ल जम्बुनीयवाग्राभे ॥ तां वृष्ट्यं सर्वं देवो श्व
 भगवात्तह भूपते ॥ श्रीनिवासः ॥ विमं बः क्रिमते कश्चा
 ज्जमनार्थं पित्तमहं ॥ त्रियोजय बलं सर्वं नाज धातीं
 गृपस्व च ॥ वायुदेव ध्रुवः श्रुत्वा वासुदेवात्मजो ब्रवीत् ॥
 ब्रह्मा ॥ देसितं तद्भक्तं सर्वं धृतायुधमविदमं ॥ उति
 ॥ पुनश्च श्रेष्ठ पक्षिना ज्ञात माकुरु ॥

या

॥ भोजनं तं हति ॥ श्रीनिवास भयात् ॥ कंदेने पित्तादि ॥

स हृत्पुंको भगवान्नाकड स्कं भ माकहत ॥ ब्रह्माण
 भम तः कृत्वा उं भुं कृत्वा तु दक्षिणे ॥ नमामतीपया मास
 नयं कोचन विमितं ॥ मातनं बकुलं नाजन् विमानं
 सूर्य साक्षिभं ॥ समानोप्य महानाज भगवा भकवत्सलः ॥

स्वयंतु गन्ता ३८: श्रीनिवासः सतांगतिः ॥ शेषो दृष्ट
 न ज्ञानेन श्वेत ॥ अत्र शशिप्रभं ॥ अग्निं चंद्र संकाशे
 ॥ वीज्यमाने सुनेः पनेः ॥ व्यजनेन विचित्रेण नल देवेन
 भूमिप ॥ वीज्यमानास गजेंद्र विध्यस्तेनः प्रतापवान् ॥ १६१ ॥
 भेदी बुद्धिभि निघोषि वीदित्राणां महास्वनेः ॥ नर्तकेः
 नटके श्वापि हा हा तू तू बुतां जसा ॥ १६२ ॥ एवं विभव
 मापन्नः सर्वासा सर्वतो भुवनः ॥ गमने वास्तुदेवस्य देता
 नासपि भूमिप ॥ ऋषीणां पूर्वदेवानां गंधर्वाणां तनसितो ॥
 संमर्दस्तु बभूवात्र पशूनां मानुषात्मनां ॥ धनितानां च
 वृद्धाणां बालाणां नाशसामपि ॥ अथो न्यं कुरु हस्तत्रयमि
 ताता मभूतदा ॥ ऋषीणां भूपिकन्यानां देवस्त्रीणां च
 देवतैः ॥ तत्रा धनास्तु गच्छन्ति मार्गमध्ये महीपते ॥
 कायिद्वर्तनं मालंभ्य पुत्रभंके निधाय च ॥ भावभूदाय शिशि
 सापद्मामनुगच्छति ॥ तस्मिन्काले महानाज नयस्थाः सुनयो
 विताः ॥ यं यात मनु धावंसी जयंते अधना नृपाद ॥ तदा
 विघोषा मापन्ता भर्तासा भाववी शिता ॥ कुंजती वाय हाहाध
 वने मांल्य कुसर्हृषि ॥ एवमुक्ता विप्रेज्जी सपुत्रा पतिता भुवि ॥
 नृदंतः शिशवस्तत्र प्रहृष्टाः तत्र केचन ॥ केचिदायः कोहं
 ति केचिदन्तं महीपते ॥ केचिद्वृजन्ते श्रीनालं केचिदध्योदन्तं
 नृप ॥ हंसंति केचिदप्रकटंति केचिद्वर्षंति केचिन्तु जगस्तदाती ॥
 पतंतमन्ये कनपक्वेन उरुपयंति स्म हंसंति विभ्रमाः ॥ शुनंल
 नाश्वयजिंद्र तथा धैर्यातसांगनाः ॥ ऋष्यंगनाश्वयं धर्वा धति
 साश्वानां त्विचताः ॥ अवनृत्ति निविशे चूं श्रीनिवासपनागणाः ॥
 शेषाचलं समानभ्य नानामा पुनं प्रति ॥ तित सात्रावकाशस्तु
 ॥ यदे तस्मिन् न दृश्यते ॥ मध्ये कृत्वा पद्मतीर्थं गतासा वाहिनी
 हनेन ॥ ऋग्यजुः साम धर्वा दैः गीयमानो जगद्गुनः ॥ श्रीभदेव
 लद्वतीर्थं महातीर्थं महीपते ॥ उगससाद् जगद्योतिः सखि
 दानंद विशदः ॥ स सुना सुन गंधर्व सिद्धसाध्य मरुद्गणैः ॥
 आप्तं गन्तु मानंदं कृष्णदेवायतो मुनिः ॥ साष्टांग पूर्वकं
 गजन्त प्रक्षिपत्य मुक्ताब्जवीत् ॥

तपश्चरु भक्तं मनो कृतस्य पुनर्वात्तम् ॥ यद्वाचा ब्रह्मकलायैः
 अगम्यो वैद गीतनः ॥ तं भवं तगत् पश्ये विज्ञाभ्यां पुनर्वात्तम् ॥
 सपुत्र मित्रा शिखलिक पालं सरोष लक्ष्मी रहितं सुवनि ॥ प
 र्यामि भाग्योदय मात्म दृष्टे स्वत्पाद पूजा गत विदत्ताभ ॥
 विहापनं मे श्रुषु देवनाज प्रसाद हिते स्तव वासुदेव ॥ कृत्वा
 कृपां वैकट रोम भाष भुक्ता महीये फलकंद मूलं ॥ हस्तुको
 । मुनि नायेत वासुदेवाभ्य भाषत ॥ १९२ ॥ अथ भगवान् ॥ श्रुषु
 तापस शार्दूल वषट्कं शाशु संभतं ॥ भवन्तु शी विनागीना ब्रह्म
 न्यानी दृढ व्रतः ॥ १९३ ॥ तथं संसाय निनता बहवः तत्र भूषुनाः ॥
 अथैव भगवं जत्वा भातुरास्य भूषाभः ॥ तत्रैव गीजनं कुर्मि—
 वर्तते नम सातसे ॥ एवमुक्ते तृषीकेशे व्यासपुत्रो भ्य भाषत ॥
 शुक्रः ॥ तिष्कं । यत्नेतुं गोविंद निष्किं चत जन प्रिय ॥ त्वयि शु
 क्रे जगद्भुक्तं नात्र कार्य विन्यागण ॥ एवमुक्ते शुक्रे कृष्णं ब्रह्मा
 वास्य भग्वधीत् ॥ ब्रह्मा ॥ श्रुषु तद्भुचनं कृष्ण त्व द्विबाहे यमापते ॥
 यत्ने बह्विधं यस्मि माजाने पवि बोध यत् ॥ गातुर्भुचनं माकर्त्तुं
 माधवः शुक्र भग्वधीत् ॥ तति निवासः ॥ तद्वाक्यमृत पानेन दृष्टि
 र्भूत्पुनी त्यन ॥ किमन्येन प्रकृतित फलेनात्म वसेनं ॥ तत्रापि
 तव व्याख्येन कविष्ये भोजनं युते ॥ सांत्वमित्वा मुनिवर्ग गतः
 देव गुरुसः ॥ कुटिको तो प्रविश्याथ सपुत्र सपत्निगृह ॥ भौंजी
 कृतासते यमे सं स्थितः पुनरेव ॥ २० ॥ शुक्रः ॥ शुक्रः स्नात्वा
 पक्व ती र्ने कुत्वा ज्ञे भक्ति संयुतः ॥ अमृता बीज निचये शुद्धिनि
 वि निहत्य च ॥ २१ ॥ तत्तं मुनि राहा माज कृतवान्ना सुसंभं ॥
 ब्रह्मवी फल संयुक्त ति त्रिणी वस मि श्रितं ॥ येनांतर्मी मि श्र
 ति त्व पूजनं साधयेत्तव ॥ तेनैव ब्रह्म मूर्तेस्तु पूजनं सिद्ध
 रं युते ॥ इति तत्त्वार्थ विद्वान्सा कृत्वा पादा वने जलं ॥ पञ्च
 पत्राणि च्यास्ती र्म तज्जानं भस संयुतं ॥ यि नि श्लिष्य विशेषेण
 कृत माष्टांग सज्जितिः ॥ भोजनं कुन गोविंद सहा पूर्ण भति
 भय ॥ तद्भक्ति तापत मीत भगवानात्म भू स्वयं ॥ त्रुषी ॥
 मुनिता गानं बुभुजे सर्व भोजनः ॥ तद्वशीः ॥ तस्याह या साध
 नाज न्वकुल भात्या ॥ बुभुजे मुनिता दन्तं सदन्त गमृत प्रभं ॥

भ.पु.

तस्मिन्भुक्तवति श्रीशे ऋषयः कोपपूजिताः ॥ राषानुग्रह
सामर्थ्यं साधनाश्च तपोधनाः ॥ तेषां मातमनुहाय भग
वान्बहिर्गतः ॥ फूलानं कुतवान्कृष्णः सर्वेषां नृपि
हेतवे ॥ त्वन्मुखं बोज संभूतं वासुना नृपि माययुः ॥
सुनधेनोर्यथा नृपि सथैव मुनिसन्तमाः ॥ (पुंगवाः)
शुकं संतोषयामासुर्वचने स्तोत्रमिश्रितैः ॥ अष्टम्यां
तत्र वासं च नवम्यां गुहवासने ॥ २१२ ॥ प्रभातसमये प्राप्ते
शिविवासः त्वनावितः ॥

वे.मा.
११.

स्कंधावानस्योपसंहृतत्वादि ति भावः ॥ त्वयि भुक्त इति ॥ अमृता
बीजनिचयमिति ॥ आमलकी बजाटकोत्तर्गताः ॥ कृष्णः सतुषधना
वितुषीकृत्य पूर्वसिद्धानि याति बीजाति तंबुलकणस्थानीयानि
यं यं मुष्टिभिः विविहृत्य तन्तंबुलैः अस्त्रं कृतवान् ॥ तानेव तंबुलान्
न्येषयित्वा स्त्रीनमादाय तल्लीनमातंयनेन दधिकृत्वा तन्मथित्वा
नवनीतेन घृतमुत्पाद्य ॥ तल्लीनेषां ॥ तदृध्नातेन घृतेन सहस्व
नसतो मधुन कृतवान् ॥ अमृतमन्नं पंचामृतनसोपेतं उत्तमं
बृहतीफलसंयुक्तं त्रिंशो नसमिश्रितं व्यंजनं च कृत्वा ॥ येनेति ॥
मदन्नाः पुनरो भवति तदन्नास्तस्य देवताः ॥ नित्यानंदं चिदकृते त्रि
जगती चिजान् भुङ्क्ते तिरं विष्वग्प्राप्तं बृहध्नीन निश्वाय विद्रा
वण ॥ मुक्ताधीश्वरदुर्घटानां घटना चानुर्यधुर्यप्रभोकः कुर्यात्प्रति
ते विनांजलिपुटं भक्तोत्पको बामहान् इत्यादि श्रुतिस्मृति तत्त्वार्थ
विद्वान्सः शुकः येन साधनेनां तर्पामिषो बिंबमूर्तेर्नित्यपूजनं
तेनैव साधनेन ब्रह्ममूर्तेर्बृहध्नीनस्य पूजनं सिद्धसंमतं इति
मबसि कृतवानुसंधायेत्यादि शिष्टं स्पष्टं ॥ यथानामिकेतास्त्रीनादि
तथा धात्री तंबुलद्वीपिति हेयं ॥ अमृता आमलकी त्वर्थः ॥ पथ्या
गुड्यामलकी स्वयं स्त्रिया मिति त्रिकतांतत्त्वकोशः ॥ अष्टम्या
मिति ॥ तत्र शुकश्रमे वासं च ॥ भोजनं वासं च कृत्वा नवम्यां गुह
वासने प्रभातसमये प्राप्ते त्वनावित उत्साय जगद्गुहं पि गुह
वासे पूर्वफलान्युपाजसन्मानहेतो गदायोगे पुनर्गन्तुमान
द्य ॥ चतुर्गवता द्यहं ॥

पुनर्जन्तुः भवत्युक्तवती जगत्तुः ॥ वतुगं बद्धा ध्वस्तं ब्रह्म
प्रपितामहं ॥ इति धाम पुनर्जन्तुः जगाम अग्नीध्वनः ॥ अस्तात्रि
प्रसिते भाग्ये तस्मिन्काति महीपतिः ॥ अक्षय्यं मयः कृत्वाकृत
मंगलं कौतुकः ॥ ११६ ॥ पद्मावती स्नापयित्वा गंधतैलेन भूभिष ॥
अलंकृतं वनो कन्यामलंकृतैः महीपतिः ॥ ११७ ॥ राजमनोय तनया
पुत्री पुत्रहिते नतः ॥ आकाशनालो धर्मिता पुत्रेण सत्प्रातुषा
पुनर्हितेन शक्तिरातो विमानेन भूभिष ॥ वासुदेवं जययौति
दृष्ट्वा मे नमामि ॥ ११८ ॥ ब्रह्मणे पुनर्जन्तुः धाम शुकाशमेव

विशेषाभावावस्तात्रि प्रसिते अस्तमिते चंद्रे प्रकाशमेतज्जगत्पुत्री
जगामेव सूर्यः ॥ आकाशनालं कथायह ॥ तस्मिन्काति महीपतिविति
गयस्यां युक्ता सैन प्रभात समये महीपतीनामकृत मंगलकौतुकः ॥
कृतानि मंगलरूपं प्रकृतं पद्मावत्यास्तस्व कौतुकादि दर्शयित्वा
यष्टमंगलानि येन स तथा ॥ ११६ ॥ गंधतैलेन ॥ भक्ति कर्तुं नुनित्वा
वासिता स्नेहेन ॥ तैलं शास्त्र विधित्वा मंगलवती दृष्टेन सुवासित्या
कन्या पूर्वमभ्यज्यो ध्यादकेन स्नापयित्वा स्वर्णं स्वर्णमूर्ध्नि स्नातः ॥
वनो कन्या अलंकृतैः अलंकृत्य तां पुनस्कृत्य पुष्पाहारपुष्पवर्गित्वा
मखं तद्वेगं ब्राह्मण नर्पणं च कृत्वा अक्षताश्चित्रसि कृत्वा हृत्यतः पदं
अप्रसंदर्भं शेषः ॥ तथा हि ॥ अमनावती मिव शुसंमृष्टा जिनवी
थिको मेवाद्याकान ध्वज पताकं पुन्येन मंभास्तं भूमीपरतं म
तेन जायलंकृतोति धीर्यं हेतुं मार्गेण श्रीनि धारालय समीपस्था
स्वीय मत्तानसे पाकार्यं संभानाः संश्रियं तामित्यनुहास्य तूनी
यं कथ्याश्च दुर्गालय सोपात मार्गे जानुदृष्ट्वा जलकुत्वां स्वेद
यविति आह्वय्य कुतुर्गालये वनसिंहासनं प्रविष्टाप्य तनुतः
सुसंमृष्टा जिनैः किलंजकः कुधान्या स्तीर्ये तामिति उक्त्वा देवत
कोत्सन्तं हं तामित्यनुहास्य जती जन्मजन्तानां सभस्तातां वै
साखे चर्मश्रोतातां वसंतानां धत्तेनाशययितुं सुमं धर्मान्धपि
ष्टात सुधूपवर्जि पातकं तक्रोवकाद्रच बाकं सम धुकदतीभूत
पदसत्रसायन नापिकेक शतादुरस्ताक खंड तांबूलादीनगुण
स्य वधूदेह प्रमाणैक विंशति संतुक्वन्तिका दीपय सत्ताद्वैति ॥
अस्तमिते भाते ॥ चंद्रे भासमाने ॥ पुनर्हिते नतः ॥

जत सुंदनं लोकसुंदनं ॥ सुंदरी जन सुंदन मिति वा ॥ पद्मावती मिति ॥ वै. मा.
 अध नाजा स्वयं मवतीर्षः पुत्री पुनो हितादीन गजादवतीर्ष पुन ॥ १५ ॥
 तो नि धाय पुनो हितं गुनं, पुन स्कृत्य सं भाष्य ॥ ददर्शेति ॥ दीर्घ-
 स्मश्रु मित्यादि विशेषण चतुष्टयोपेतं नृपं पश्येति नानदेन प्रद-
 शितं ददर्शेत्यन्वयः ॥ २२७ ॥ धन्य मिति ॥ हे नानद मे जन्म अवतारो
 धन्यं ॥ कुतः यतः आकाशो मम बंधवः स्वयुनो जातौ त इति शेषः ॥
 यः पन धार्मिको नाजातेन संबंधं ॥ जामातृत्व गासाय कृत कु-
 ल्येन मया पुना किं सुकृतमाच्य नितं तद्वदेत्यर्थः ॥ पद्मावतीति ॥ सौंदर्य-
 पनिमो हिता लज्जया बलत मुखी कया धेण ददर्शेत्यर्थः ॥ लक्ष्मीपती ॥
 नाज्यलक्ष्मीपति महा लक्ष्मीपती बहूनात् न धा दून डात ॥ अवकृत्य
 अन्योन्यं ददृशुः ॥ यद्वा लक्ष्मीपती आकाश तौ त्रिमातो बाहना-
 दवकृत्य श्रीनिवासं ददृशुः ॥ पूर्ववत्स्मी वत्स्मीकांत नास्ते श्रीनि-
 वासः सुंदनमूर्ति निति श्रवण मात्र मिदानीं सा सा दृशु निति भावः ॥
 यस्मात्पुण्यो तादृक्सुकृतिनो ॥

धन्यं नानद मे जन्म आकाशो मम बंधवः ॥ तेन संबंध मासा-
 य किं मया च नितं पुना ॥ २२८ ॥ एवमुक्ते वृषिके शो नाजा सत्य प-
 नाक्रमः ॥ द्वानतो न छा मासाय श्रीनिवासं ददर्शे ह ॥ सा ददर्श-
 वना नो हं पतिं पनम पावनं ॥ पद्मावती विशात्मही लज्जया
 पनिमो हिता ॥ तां ददर्श जगदीतिः कमला श्रीं मही पते ॥
 उभौ लक्ष्मीपती पुण्यो बाहनादवकृत्य च ॥ अन्योन्या लिंग-
 नं चकू नाहस्तस्य महाजनाः ॥ वासुदेवस्य ये भक्ता अन्यो-
 न्य पवित्रं भणं ॥ २३२ ॥ पूजया मास गोविंदं वस्त्रात्कान-
 पुष्कलैः ॥ गंध तैलेन नाजेंद्र जामातन मतामयं ॥ २३३ ॥

अन्योन्या लिंगनं चकू नाहस्थास्य महाजनाः ॥ नाहः ॥ अस्य
 च वासुदेवस्य च निभक्तः तैपि अन्योन्य पवित्रं भणं महाज-
 नाः अभिगम्या न्योन्या लिंगनं चकूः ॥ वासुदेवस्य च ये भक्ताः
 तैपि अन्योन्य पवित्रं भणं चकू नित्यन्वयः ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥

भ-पु' वधूवन पक्षीयो युक्तानदी गुन वसिष्ठ वित्यायेवं सुगंधि वै. मा
 स्तेहेत हृदयं स्तेह्नितापिष्टाते नामो य फल पुष्पादि दत्वा इ. ११.
 यादिक्केति ॥ अथ महाजताः दुर्गालय सीपान मार्गिजा
 नुदध जल कुल्यायां पादौ हस्ते निमृज्योत्तीर्णाः सीपान
 मान्त्र्य ज्योत्स्ता विताने आस्तीर्ण कुथायां उपविष्टा बभूवुः ॥
 वधूवनीं सिंहासने ॥ तयोः पार्श्वे साष्ट मंगला अष्टौ कन्याः ॥
 पश्चात्सनस्वती बकुलादयः ॥ पुनतो ब्रह्माद्या देव ऋषयश्च ॥ २३५
 अथ राजा वनस्य सीमांत पूजां कविष्य इति संकल्प्य तदंग
 गणेश वरुणीं संपूज्य स्वाचार्य पत्नी तस्तेन पार्वती मुखंष्ट मंग
 लाष्टकन्यपूर्वं पदार्थानु समये नोत्तना संस्थं पाणि पत्नीन त्रिनिद्रा
 गानाग गंध पुष्प कुंकुम कस्तूरी सिंधून तिलक सुगंधि स्तेह पिष्टा
 तक् तांबूल सैर्कूपस कुंकुमां कित वस्त्रादि मंगलोपचारेः श्रुति
 वासं पूजया मासेत्वा ॥ पूजया मासेति ॥ पूजयामास गोविंदं वस्त्रा
 लंकान पुष्कलैः ॥ गंध तैलेन नाजेन्द्र जामातन मनाभयं ॥ वस्त्रालं
 कान पुष्कलैः वस्त्रैः पुष्कलालंकनैः इत्यर्थः ॥ वस्त्रालंकानः
 पुष्कलोधिको येषांते भूषणे नितिवा ॥ अनर्घ्य वस्त्रद्वयं तादृशं
 शिनोवेष्टनं ॥ अनर्घ्यं कंचुकं ऊर्णवस्त्रं ॥ उपर्युत्तनीयं ॥ म
 ध्य बंधन वस्त्रे पत्रवस्त्र मित्यायेवं वस्त्रालंकान पौष्क ॥ कट
 काद्या भनूयानां अल्पत्वं उत्तनत्रै तेषां पौष्क ॥ एवं वस्त्रै नाभ
 नखेनलंकृत्य सुगंधलेपनं कृत्वा सुगंधि तैलेन हृदयं स्निग्धी
 कृत्य पिष्टातक मुष्टिभिः पटादि वासनेनामोय मंदान मालां
 निधाय नत्ताहतां फले निक्षिप्यादृशं दर्शयित्वा नीनाज्य
 दुग्धं प्राशयित्वै तदंग सभा पूजनं कृत्वा विष्णु निवेदितपूर्वं
 संभृत वसंत संभारैः सभामाप्याय्य दक्षिणां दत्वा मंत्राहता
 न्धिनसि संधार्योपविष्टः ॥ अथैवमेव श्रीनिवासोपि स्वाचार्य
 वसिष्ठानंधती मुखेन कन्यायाः फलपूजां कविष्य इति संक
 ल्प्य गणपति मानाध्य वधू संबंधं ध्यष्टकन्यापूर्वं इत्यादि मंग
 लोपचारे निवृतं पूर्वलिखितोपचारेः पूजयित्वा फलं प्रदाप्य
 नीनाज्य दुग्धं प्राशयित्वा सभां संपूज्य दक्षिणां दत्वा शीना
 या स्थितः ॥ २३६ ॥

नगन द्वान निलया दुर्गी मायायुतं इति ॥ पद्मावत्यनुगोनाज न्देवी
नत्वा वि शेषतः ॥ १३४ ॥ वनं यथाये गोविन्दः श्रीं भार्ग्यं कुन-
प्रिये ॥ पद्मावती विशाला ह्रीं सबब्रे वनमुत्तमं ॥ पद्मावती-
पतिं कुन नमातायं श्रीति वासं जगन्मयं ॥ वन्द्युत्वा वनां
देवीं ऐनावत मुपाश्रिता ॥ गन उक्त्वं षट् मान्दो भगवा-
न्भक्तवत्सलः ॥ दीपकैः सैल संबं धैः सहस्रायुत संयुतैः ॥
लाज पुष्प सुमाताभिः वि किनङ्गि नित स्ततः ॥ आकाशनाजो
धर्मात्मा श्रीति वास पनायणः ॥ बीधी प्रयं पनिकम्प वासु-
देवात्तयं ययौ ॥ प्रवेक्ष्या मास वनं सुमंदिनं श्रीवेंकटेशं व-
मात्त संमतं ॥ नङ्गे धु संघं मुनिवर्य गुप्तं बलं तिसुज्यात्त
निकेषु ॥ नात्रिस्तु पंच घटिका समभूद्वा ज सन्त म ॥ २४० ॥

अथो भौ दुर्गी फल समर्पण पूर्व संपूज्य बध्दीपं प्रज्वाल्य वनयन्
नं यक्रु नित्याह ॥ नगन द्वान निलया मिति ॥ मायायुतो मायादेवी सन्नि-
धान युतां ॥ पद्मावत्यनुगः ॥ पद्मा पुनः सनः दीपकैः पिति ॥ तैल संबं धि-
भिः ॥ सहस्रायुत संयुतैः ॥ सहस्र दीपै नयुत दीपै श्व संयुतैः दी-
पकैः दीपसंभैः प्रकाशितोत्सव बीधी पथ इत्यर्थः ॥ लाज पुष्प
सुमाताभिः लाजैः पुष्पैः सुमाताभिर्नंजलि पूजे कृत्वा इतस्ततः-
दक्षिणोत्तमतः वि किनङ्गि र्ज नैर्विकीर्य माषा लाज पुष्प मालती
मल्लिका बकुलादि पुष्प मालाभिः समावृत्तितोत्सव गतवन जनाभिः (दिः)
(दिः) इति यावत् ॥ वनं साक्षा दिं द्राह्या विश्वकर्म निर्मितत्वादुत्तमं ॥
सुमंदिनं कल्पाद्य मंदिनं श्रीवेंकटेश प्रवेशया मास ॥ अथ मुनि-
वर्यगुप्तं तद्गं धु संघं तद्बनं आल संमतं मंदिनं प्रवेशयामास ॥
अथाल निकेतनेषु स्वीय बल निकेतनेषु ॥ बलं धनसैन्यं ॥ तिसुज्या
उपन्नानार्थं कृत तदा त्व कृतोभूत् ॥ नात्रि स्त्विति ॥ एतावती सतीति
लिषः ॥ जगाम भवन मिति ॥ पद्मया सहैति शेषः ॥ यदागत इति ॥
कनका मिति कनका स्मिन्नस्तीति कनका ॥ सायेत्यं ॥ यद्यपि-
उत्सव जनाः क्षुली जिताः तथापि वसंताना धन मात्रिणाल्प संतो-
षिणः संतः ॥ नात्रो पंचघ टिका जाताः ॥ बहवो जनाः ॥ एतदुपदि-
पाकोपक्रमे ॥ शक्य मुचित काले भोजन कान्ता मित्यादि पन

भ.पु संकटमनुसंदधानात्वमिदमयमपि भक्तिपनावयेनास्मिन्दिने वै.मा
 कृष्णजन्मीय उपवास एष पनायण मिति निश्चितवतः ॥ एवं सति ११.
 अभ्यस्तोपवासा ऋषयस्तिष्ठंतु पतंतु बालवृद्धातुनाः संति ते कथं
 मुपवासं कुर्मु मिति ॥ अहमिति ॥ कोब्रह्मा ॥ पतिव्रति ॥ यद्यपि
 सा निर्वृत्तान्न संपन्ना तथापि पातिव्रत्यान्मयि भुक्ते सा भुङ्क्ते इति
 भावः ॥ ऋषीणा मिति ॥ २४४ ॥ अथाह तौ श्री ॥

जगाम भवनं राजस्व कीयं राज बहूभं ॥ यदागतो महानाज
 स्तोऽत्रिमातं महीपतिं ॥ संप्रावृकनठां श्रीमां श्रीनिवासः शुधा
 तुनः ॥ वैबाहिकजनाः सर्वे उपवासपनायणाः ॥ अहंको मम
 पुत्रस्तु मम माता सखादयः ॥ आर्या पतिव्रता ऋषीः शुधया
 पनिमोहिताः ॥ तेषामन्तं महानाज भक्ष्यणि विविधानि च ॥
 कुननाजं स्वनेषेव ऋषीणां मूर्ध्वनेतसो ॥ २४५ ॥ पाकस्तत्र
 विरोषेण कर्तव्यो जातवेदसा ॥ ममापि प्रेषितव्यं च पक्वा
 न्नं राजसन्तम ॥ वासुदेव वयः श्रुत्वा वसुधेशो ब्रवीद्भूवि ॥
 तौऽत्रिमातः ॥ इदं शरीरं जगदीश राजं स्वदीपमेवात्र मुकुंद
 मूर्ते ॥ ननो यथा लोकगतिं प्रयाति तथागतोऽनंत प्रमुह्यसे
 हने ॥ एवमुक्त्वा भूवि राजा जगाम भवनं स्वकं ॥ हृषोत कान
 यामास पाकं राजन् विभुजा ॥ ऋषीणां वेदविदुषां शुनाणां सुनयो वितां ॥ २४६ ॥

यद्यपि पूर्वमेव पाकः कानयितव्यः ॥ सर्वे संभ्राताः संभृताः तथापि माम
 कीनपाचकृतपाकोहि तावकीनातामृष्यादीनां न संमतः ॥ धिग्बलं
 हात्रिपबलं बलतेजोबलं बलं ॥ अतः कथं कर्तव्यमिति इदं प्रश्नोऽहं
 ममाज्ञेयितं सत्यमामाह ॥ भगवातागच्छतु यथातु तस्य प्रमितिः
 निविष्टा तथा भगवान्यस्य तु कार्यसिद्धिर्मित्याह ॥ अतस्त्वदनुग्रहो
 पेक्षित इत्यत आह ॥ पाकस्तत्रेति ॥ तौऽत्रिमातं मोहयितुं नीतिं च हा
 पयितुमाह ॥ ममेति ॥ उष्यामीषद्भूदन्तं मात्रं प्रेषयितव्यं येन केन
 वा ममैव गंतव्यमिति न कुनत ॥ महत्त्वस्ति कार्यं धुनेति ॥ इदं शरीरं
 मिति ॥ हे जगदीश मुकुंद मूर्ते ॥ अत्रास्मिन्नजन्मनि इदं शरीरं
 त्वदीयमेव त्वत्सेवा विनियुक्तमेव ॥ पतंतु ननो यथा लोकगतिं

अ.पु. लो किकं मार्गं प्रयाति प्रचनति तथा त्वमलौकिकोपि तथागतः न वे. मा
 बन्ने किक मार्गं माचनन् मामनंतहने प्रमुह्यसे ॥२४८॥ नाजार्पितान् ११
 मिति ॥ द्विजनाजार्पितान् ॥ चंद्रे णाहा विष्टेतान्ताभि मातिना विष्णो
 र्पितममृतान् मिति भावः ॥ तदुक्तं वनहि ॥ त्रिपदाजोपि सान्द्रं भिं
 माहूय सादने ॥ अन्नं विधीयतां नाजन्वि विधं नस संयुतं ॥ विष्णो नै
 वेष्ट योग्यं तत्पनमानं विधीयतां ॥ देवानां च ऋषीणां च न्ना णाम
 पि संमतं ॥ चतुर्विधं सुगं घाढ्यं ममृताशं सुधाकन मिति ॥ पूर्व
 देव गुणोर्वीने इति ॥ हे माजन गुणोर्वीने एवोषः काले पूर्वत् प्रभाते
 उत्सव दिनत्वा द्गृहाष्टि जिनादि संमार्जनाय र्थं समुत्थित पुनजन
 वत्समुत्थितः सुता विस्तुत्या दिना सूत्थितः भगवान्कृत मंगल मज्ज
 नः सन् दशमी दिने पूर्व देव गुणोर्वीने शुक्रवारे संप्राप्ते वसिष्ठं वासु
 मन्त्रवी दित्यन्ययः ॥२९९॥ अथ श्री निवासस्य कृतवस्तुषु नातुर्मर्देश
 यति ॥

नाजार्पितान् नाजेंद्र ब्राह्मण भोजन प्रियाः ॥ भोजनं कृतवतस्ते
 भक्षान् नस संयुतं ॥२४९॥ वासुदेवाय नाजेंद्र प्रेषयामास प्रीतिमान्
 अन्नं चतुर्विधं भक्षं पायसं मधु संयुतं ॥ स्वयं समेत नाजेंद्र भो
 जतं कल्मषहृने ॥ बुभुजे पुरुष श्रेष्ठो रुद्रम्याच पनमेष्टिना ॥ मात्रा
 य सहितो नाजन्सशेष गनडा न्वितः ॥ दत्त्वा वस्त्राणि दिव्यानि
 जामातुः श्रीपतेर्नृपः ॥ जगाम भवतं नाजा वासुदेवाहया वृषा
 गते नाहि महानाज श्री निवासः सुखान्वितः ॥ निद्रां चकान वि
 धिवर्जिर्देवोपि सुखासने ॥ एवं गताय सा नात्रिः प्रभात स
 मयो भवत् ॥ पूर्व देव गुणोर्वीने संप्राप्ते दशमी दिने ॥ समु
 त्यितो वासुदेवः कृत मंगल मज्जनः ॥ वसिष्ठ मन्त्रवी ब्राजन्मग
 वा न्वाक्य मन्त्रवीत् ॥२५०॥

मया भोजनं कार्यं मित्यादिना नात्रो ब्राह्मण भोजन मित्यंतेत ॥ तदु
 क्य मे तत ॥ अपने युः ॥ कृत स्नातो ऽहृत वस्त्र धनो वनः ॥ भुक्त्वा निश्च
 ह्नि पूर्वह्ने उद्धृते निशि सर्वदा इति ब्रह्म पुनाणे ॥ बोधायनोपि ॥
 खर्वी भुक्त्वा तद्दर्भ पाणिनयदातिर्गत्वा वधूज्ञातिभिर्नभिति वद
 र्थितः स्नाता हृत वासो गंधानु निद्रां स्रग्विधीं दधुवस्तां भुक्त्वाती

भूपु प्रशस्तं वधूशीलत इति ॥ व्यासोपि ॥ भुक्त्वा समुद्रद्वैलक्यां गामित्री गृह्यं ॥
 तथा ॥ उपोषितः सुतो दद्यादर्थिताम् द्विजातय इति ॥ गृह्येपि नामां सो ॥
 मधुपर्कं भवति भवतीति ॥ वृन्तावपि ॥ अनेन प्रकनेषा भोजनमुपदि
 ष्टं भवतीति ॥ इत्याद्येवं वचनानि संति ॥ आचारोप्यस्ति ॥ व्यवहृतोपि ॥
 क्षीनान्नं प्रक्षिप्य धानासेचनमिति ॥ तथाच वनस्यैवैवं भोजनं प्राप्नो
 किंन्वत्येषा मिति ॥ उच्यते ॥ यदि वचनातां असंकोचेन प्रवृत्तिमुपग
 म्य वनस्य भोजनं मंकी क्रियते ॥ तर्हि प्रयोगपात्रिजाति वधूगृह
 गमनात्पूर्वं ब्राह्मणेः सह सात्विका हानं भुक्त्वा पुं ॥ स्वगृह एकवानं
 भोजनं ॥ ततो मधुपर्कांगमेकवानं ॥ अथ विवाहाद्विक्रममाप्नो वध्वा
 सहैकवानं ॥ इत्येवं त्रिकानमेकस्मिन्न द्विभोजनं प्राप्नोति ॥ नचै
 तल्लयि दृष्टचनं ॥ उच्यते वा ॥ अत एव गृह्यास्तुतिपासा तुनस्य न किंचि
 द्भोजन इति विवाहकाले वधूवनयोः प्रसन्न मनो मुखताये कर्त्तव्या
 हानस्य गोघृत दुग्ध शर्करा संगृहीत यव गो घूम त्राजादिपिष्टा
 मुपहृतेष्वन्यथा सिद्धत्वात्पूर्वं स्यैकस्यान्न भोजनस्य पत्रित्यागः ॥
 अत एवोक्तं भुक्त्वा समुद्रद्वैलक्यादि मधुपर्कांगवैध भोजनानुवाद
 इति निर्णयसिंघो प्रयोगचिंतामणौ च ॥ तथाच भोजनद्वयमव
 शिष्टं ॥ मधुपर्कांग वध्वा सहैति चेति ॥ तत्रांत्वेन संदेहः ॥ मधु
 पर्कांगंतु वैधं मांसमय भोज्यकं ॥ तच्च मधुपर्कं पशोर्न वध
 इति कर्त्तो निषिद्धं ॥ यद्यपि माषमय भोज्येन तत्प्रतिनिधातव्यं भवति ॥
 अत एव धर्मसिंघो मधुपर्कं माषविकान उपहृत्वा भोजनार्थं देय
 इत्युक्तं ॥ तथापि न मुख्यान्नस्य प्राप्तिः ॥ कुप्राप्यन्नं शब्दा प्रयोगात् ॥
 सात्विकोकोपहानस्तु दिवानात्रौवात्तजे भवत्येव ॥ तथैव शिष्टाच्य
 यैप्यस्ति सच स्वगृह एव युक्तः ॥ अतो महादानप्रतिग्रहयोग्यतायै
 अस्ति साध्य विवाह होम गृहप्रवेष्टा होमौ पासनादि कर्मकृत्वा
 होमिण्याय हविर्भिन्नान्नस्य प्रत्यक्षस्य विवाहव्रतबाधकत्वात् ॥
 विनाजो दोहोसि ॥ विना उन्नं तस्य दोहः सानोसि इति मधुपर्कद्रव्य
 स्यान्न सानत्वात् उपस्तन्यापि धनादि भोजनांज दर्शनादेतेनैव
 भोजनसिद्धेर्नामां सो मधुपर्क इत्यस्य यो मधुपर्कं यदद्वयं चिंता
 सस तद्वि आनृति भोजयितव्य इत्युपलक्षणा र्थत्वं संभवात् ॥

५॥ अन्यथा संभवात् वनस्य सात्विक उपहान एव युक्तः ॥

भ.पु. कन्याया अपि तथैव ॥ सहाधिकानात् ॥ अन्येषामपि कर्म वि वे.मा
 कृत्यति समवेतानां उपहान एव ॥ किंच विष्णुसन्निधानं बु ११
 ध्यासपनिबान वनबंधु भोजने भुङ्क्ते दानातामति भित्वा भाव
 प्रसंगः ॥ अत एव पाविजाते मधुपर्क प्रयोगे भोजनं नानुक्रांतं ॥
 अतो न वयं न बाधः ॥ अग्राचारः कृत्वा पितृः केषां चिदेव ॥ व्यवहा
 नोपि तेषामेवेति यद्व्याजं वर्जिता इत्युक्तं तत्त्वा धिति ॥ तत्राचारं कृष्ट
 भृष्टीये कन्या वनौ तयोर्माता पितरौ च पुनो धर्मो ॥ तज्ज होमासुनाक शिष्टे
 जनं न समाचनेत् ॥ इति तज्ज होम समवेत भ्रातृपि भोजना भावः ॥ विप्र
 कान्छादिति ॥ विप्र भोजन कान्छां प्रकृत्यैत्यर्थः ॥ २६० ॥

श्री भगवान् ॥ मया न भोजनं कार्यं लक्ष्म्याय पनयेष्टि ता ॥
 माता पुनो हिते तापि वयं पंच समन्विताः ॥ २६१ ॥ नाहंस्तु भवते
 नाजा नाजपत्नी पतिव्रता ॥ कन्या पुनो हितो भ्राता तेषि पंचान्न
 वर्जिताः ॥ एवमुक्त्वा वसिष्ठं पुनो हितमर्पितम् ॥ कुबेरमब्रवी
 द्राज ॥ श्रीनिवासः सतो जतिः ॥ श्रीनिवासः ॥ अर्ध य-ध अणा
 ध्यक्ष नाजानं विप्र कान्छात् ॥ सतस्य वचनं श्रुत्वा यक्ष्मा
 उवाच सन्तमं ॥ गत्वाह भानतीं पुष्पां श्रीनिवासेन भाषितां ॥
 कुबेरः ॥ भोजनं ऋषि मुख्यानां कर्त्तव्यं पूर्वमेव हि ॥ २६० ॥

मुहूर्त कालमिति ॥ चात्रौ न त्रि घटकानां घटिकानां त्रिंशतां मध्ये तयो
 दये ॥ शे मुहूर्तकालं विवाह मुहूर्तवेजां मौहूर्तिकां वदंतीति शेषः ॥
 कुबेर इति ॥ अथ नाजा साष्ट मंगल कन्या पूर्व वधू भार्या समेत स्ते
 ल शास्त्रादि मंगल स्तातो पुत्रावस्त्रं धृत्वा धृतोर्ध्व पुत्रो धृतमंग
 ल तिलकः ॥ प्रातः स्वस्ति वाच्यतां कुनार्पणग्रह यज्ञं वाही समाना धना
 दि कृत्वा तदुभयांग ब्राह्मण भोजनं कानयित्वा मध्याह्ने ब्रह्मवादि
 नां ऋषि मुख्यानां भोजनं कानयित्वा एकैकस्य द्विजन्मनः एकैकं
 निष्कमित्यनया मर्यादया पात्रता यन्तु संधान पूर्व दत्ता क्षता न्धृत्वा
 भाविति भग्ये कर्मणि प्रसन्न मनो मुखतायै सबधू भार्यादिपंच
 जन उक्त सा लिका हान मुपातृत्य सायं पननम्ना नाम्ना पल्लवं भास्ते
 भ पूग पोतादि तोनणा यत्नं कृत पूर्वैक शीपक शीपिवी ध्या पुन

भ.पुं स्कार्यं न्युनस्कृत्य वनाह्वानं कर्मणे प्रतस्थ इत्याह ॥ तथा यकानेत्यादि ॥ वे. मा.
 ना श्रीनिवासात्मयं नृप इत्येतेन ॥ निष्कं इति ॥ अशीतिर्गुणानां एकः ॥ ११
 कर्षः ॥ ते चत्वारो निष्कः ॥ यंतु वनाहृतक स्वर्णमयं नामां कितं नृप्य
 मिति यावत् ॥ दत्वा शीनाशास्तेति शेषः ॥

मुहूर्तकालं जातेतु नाडिकानां त्रयोदशे ॥ तदा साध्यं महानाजं नारी
 ब्राह्मण भोजनं ॥ २५३ ॥ इति संदिश्य राजानं कुबेरः पुननागतः ॥
 तथा यकानं नारीभिः भोजनं ब्रह्मवादिनां ॥ दत्वा तु दक्षिणां निष्कं
 मेकैकस्य द्विजन्मनः ॥ एवं भूतं महीपालं कल्पाण दिवसे हनेः ॥ २५३ ॥
 शुक्रवनि दृश्यां तु सायंकाले विषन्तुपः ॥ चतुर्गं बलं सर्वं
 निधाय पुनतं स्सुतं ॥ विष्वक्सेनं महानाजं तेंडिमानं च भ्रातं ॥
 पुनो हितं पुनस्कृत्य सुतु संबं धि बांधवान् ॥ एनावतं महाभाग
 नत्वं कंबलं भूषितं ॥ ओघनावेण संबद्धं बद्धं घंटाकुलान्वितं ॥
 चतुर्दंतं महानावं कर्णं बद्धं सुचामनं ॥ पुनर्दंतं पुनस्कृत्य गज
 मैनावतं तथा ॥ २५६ ॥ आह्वानं कर्मणि प्राप्तः श्रीनिवासात्मयं
 नृपः ॥ तस्मिन्महोत्सवे नाजन्तं युतं स्तंभ शोभितां ॥ २५६ ॥

एवमिति ॥ शुक्रवनि दृश्यां हनेः श्रीनिवासस्य कल्पाण दिवसे
 मध्याह्ने एवं जाते ॥ तस्मिन्सायंकाले तु विषन्तुप इत्यन्वयः ॥ ओघना
 वेण संबद्धं बद्धं घंटाकुलान्वितं मिति ॥ ओघनावो द्रुतध्वनिः ॥ विनं वि
 तं द्रुतमध्यं तत्र मोघो घनं क्रमादित्यमनः ॥ घंटानां कुलानि सम
 हाः बद्धानि च तानि घंटाकुलानि च एवं भूतानि घंटाभासा इति यावत् ॥
 ओघनावेण संबद्धानि यानि बद्धं घंटाकुलानि ते न विनः ॥ तं महानावं
 अनुन्तं मं हितं ॥ एतादृशमैनावतं नामकं गजं तथा पुनर्दंतं च पुनस्कृत्य
 ते वने तेनैव वनाह्वानं कर्मणि तस्यै ॥ श्रीनिवासात्मयं प्राप्त इत्यन्वयः ॥
 मधुपर्कं षोडश्यां मधुदेवतं इति तदाह्वानं समये पादेन गमनं
 उचितं मिति शिष्टाचारः ॥ तदुक्तं गृह्ये ॥ महर्द्धे भूतं स्नातको भवतीति ॥
 तस्मिन्मिति ॥ अतः पूर्वं मध्ये संवर्भं शेषः ॥ अस्मिन्दिने प्राप्तः ॥ श्री
 निवासोपिकृतं नित्यं क्रियो विधिवत्स्वस्ति वाचयित्वा फलं तांबूलं
 दक्षिणा दत्वा कृतनार्तिकं कृतं ॥ मध्याह्ने ब्राह्मणभोजयित्वा च मा

ब्रह्मादि स पंचजनः लघु सात्रिकमुपाहानमुपावृत्त्य सायाह्ने पुनर्म
गळस्ततो वृत वृताशन आत्म समानोपिताग्निः अलंकृतः सग्वीष्टदेव
तां स्वात्मानं प्रसाद्य स्व र्चिते हाति बांधव जनेः अष्ट मंगळ कन्याभिः
मंगळ दूर्ध्व जने र्मंगळ सूक्त पठन पत्नैर् ब्रीह्यैः पुनर्धीभिः प्रसर्पक
जनेभ्य सह प्रकृतोपयुक्त संभृत मंगळ द्रव्य संभानः सर्व सन्तत आ
ह्वान निनी ध्वजं कुर्वन्नासेति ॥ त स्मिन्निति ॥ महोत्सवे आह्वानोत्सव
काल एव पुनर्विशेषान्न ग्रहार्थ पूर्व निर्मित गृह पूर्वजिन एव अमुता
व्यादि नि विशेषण विशेषितां पुनतः रथं दमान गुल्फ द घ्न जनकुल्यां
पापार्थ सभां चकनेत्यर्थः ॥ जन लृष्ण ॥ जिनेति ॥ गृह्णतु कृष्ण ॥ जि
नेत्यर्थः ॥ २७३ ॥ कृतांजलि पुट इति ॥

सभां चकान नत्ता वृत्तां विश्वरूपी विभोः प्रियां ॥ तत्रासने महा
भागा ब्रह्माद्याः सर्व देवताः ॥ विश्वामित्रो भन द्राजो वसिष्ठो
गोतमस्तथा ॥ भृगुनजिः स्वयं पाको बाल्मीकि र्मिथिलेश्वर
ब्रै स्नानसः स दूर्वासा माकी छेयो यथा गऊवः ॥ दधी चिश्च वनो
नाजन्तक श्य सनन्दनः ॥ एते श्रेष्ठ तमातीके गुनयो वीतक
लम्बाः ॥ जटा मकुट भूषाणां जन लृष्णा जिनाम्बनाः ॥ क रथ पंतु
पुनस्कृत्य समासीनास्तथासने ॥ तन्मध्ये बासुदेवस्तु नलकंबज
संस्थितः ॥ २७३ ॥ कृतांजलि पुटस्तत्र ब्रह्मलोक पितामहः ॥ तत्त
भाद्रान मासाद्य नाजा सत्य पनाक्रमः ॥ २७४ ॥ पुनोहितं पुनस्कृत्य
संप्राप्तः सज्जिधिं हुनेः ॥ समुन्तस्थौ बासुदेवो दृष्ट्वा नाजान मागतं ॥
पनिवंभण मालभ्य भगवान्वाक्य मब्रवीत् ॥ श्रीनिवासः ॥ भ
वाग्नेष्टतमः साक्षाद् द्वा सिनृप सन्तम ॥ किमर्थ मागतस्तात
मद्गृहं नाज सन्तम ॥ विश्वसिन्तु नाजैत्र ममाश्रुते नियोजय ॥ २७५ ॥

तत्र श्रीनिवास सतीथे कृतांजलि पुटः सन् लोक पितामहो ब्रह्मा संस्मि
त इत्यनुषंगः ॥ पुनोहितं गुणं ॥ समुत्स्थाविति ॥ गुणं पुनस्कृत्या
गतं नाजानं दृष्ट्वा समुत्स्थौ ॥ पनिवंभण मालभ्येति ॥ गुणवै पनि
वंभण मात्किंगतं दत्वा आलभ्य नाजान मालभ्य तृस्ताव लंबनं दत्वा
नाजान मुदि श्य वाक्य मब्रवीत् ॥ भवान् पूज्या यूयं साध्यान्तु

भ.पु. ख्यतः सर्वेषां श्रेष्ठतमः ॥ अतिशयेन श्रेयांसः ॥ तथाय सूत्रं ॥ वै.मा.
 नाजा सर्व श्रेष्ठ इति ॥ तत्रापि वृद्धोसि जना इह ई नितो गस्थः ॥ ११
 नाज सन्तम ॥ हे नाजसन्तमाः ॥ तात ॥ हे मम पितृस्थातीया भवन्तु ॥
 श्रुणुत ॥ एवं भूतानां भवतां मङ्गलं प्रत्यागमः किमर्थः कस्मै प्र
 योजनायेत्यर्थः ॥ भवद्भिरेव बहुदूतं मङ्गलं प्रति पञ्चामागत
 भाव्यं कार्यं किमिति ॥ महाह्वानार्थं चेत्तर्हि भवद्भिरेवेदानीमा
 गमनमधिकं जातं जातं ॥ मैवं भूयन्तत्र ॥ तत्र दिव्यवेसिनं वसुधा
 तं नियोजयेत्प्रवीत ॥ यद्यपि नेदं गृहं तथापि जामातयि दिव्यवतु
 संघातपूर्वकं आहूय कन्यादाने सुकृतातिशय इति आच्यनंति शिष्टाः ॥
 त्वदीयानुसंधानं मया विहाय संतुष्टमिति हापनाय सदान्वान्स्थाप
 नाय चैव मुक्तं भगवता ॥ २६६ ॥ एवमुक्त इति ॥ एवमुक्तिं नस्मास्ती ॥
 एवमुक्तः ॥ अर्थ आशयः ॥ इत्युक्तवति श्रीनिवासे ॥ सवह
 शिखामणोः सर्वसाक्षिणः किं विहापनीयमिति तूष्णीं भूय प्रकृतं
 मनुसन्नुपनीतमभाषतेत्यर्थः ॥ विलंब इति ॥ नमापतेः लक्ष्मी
 पतेः पूजां कुर्वत ॥ कानयतेत्यर्थः ॥ एतेन लक्ष्मीसमेतस्य पूजेति
 सूचितं ॥ सनाजकचनमिति समुक्तः ॥ अकंधनीमिति ॥ सावन
 पूजाभिहास्वाधीनवनाचेत्यर्थः ॥ नमापतेः लक्ष्मीसहितश्रीनि
 वासस्य ॥ सा संभ्रमादिति ॥ सानृपबहुभाधनणी संभ्रमात्स्वन
 यासमुत्थाय कृष्णस्य मुखं पणिपूर्णाचंद्रपणिहासिस्त्रयुति
 निजितसर्वसभं वदन् विलोक्य आनंदाश्रुसंकुचितलोचनासती
 आत्मानं ॥ स्वप्रयत्नं कृतार्थं सफलं मत्वा सानंदं पणिपूता सानंदेन
 नुनागेण संभृता बभूव ॥ २६७ ॥ स लज्जेति ॥ अन्यासंजेनाग्निने
 जेष्ठानानुनागतुगुणं दृष्ट्वा जन्मनो जीवितस्य नयनानां च साफल्यं
 संपादयामीति मनोनेथेन स्ववदनगाढालोकनकोटुकाया धनव्या
 वदने श्रीनिवासेनावलीकिते स्वीयनाजदानान्वयिनस्तेष्वर्थ
 भ्रंशाद्याविष्कावेण संजातमतः संकोचरूपव्रीडासहितासती
 पर्यस्तपक्षलोचनापूजयामास पूजां कर्तुमुपपन्नं तेत्यर्थः ॥
 तामिति ॥ तां पूजासंबन्धं दृष्ट्वा सर्वयोषितः ॥ सनस्वत्याद्याविस्मया
 कुरुमानसाः ॥ अर्पुर्वसंदर्शनायित्तविस्तानलक्षणाविस्मयाविष्ट
 चित्ताः पूर्वजन्मनि तया किंपुण्यं सुकृतं चयितं कृतमासीत् तद्वर्षात्
 मिति भावः ॥

एवमुक्ते श्रीनिवासे पुनो हित मभाषत ॥ नाजा ॥ विलेखः क्रियते
कस्मात्पूजां कुन नमापते ॥ २६६ ॥ स नाज वचनं श्रुत्वा धनछीं
वाक्य मब्रवीत् ॥ गुरुः ॥ अने धर्ती पुनस्कृत्य कुन पूजां नमापते ॥
सा संभ्रमात्समुत्थाय बाष्प संदिग्ध लोचन ॥ मुखे विलोक्य कृष्ण
स्य नृप वल्गुभा ॥ मत्वा कृतार्थ मात्मानं सावेदं पविता ॥
सरज्जा पूजयामास स ज्येष्ठातंद विग्रह ॥ २६७ ॥ तां वृष्ट्य
योषितः सर्वा विस्मयाकुल मानसाः ॥ किं तथा चरितं पुष्पं
पूर्वजन्मनि भूमिप ॥ २६८ ॥ वासुदेवार्चन विधौ निर्मिता पन
मेष्टिना ॥ तैल कर्पूर गंधेन चंदनेन सुगंधिता ॥ २६९ ॥ श्रीनिवासाय संयुक्तं ॥

किं वितर्क ॥ अतो वासुदेवार्चन विधा वित्यादि प्रशशंसु निति शेषः ॥
अभानं धत्तुं मार्गेण एवं शुभ तिथौ लक्ष्मी नानामण प्रेनद्याया
लक्ष्मी नानामण प्रीत्यर्थं वनाद्वा नाग वन पूजां कनिष्य इति संकल्पं
कृत्वा प्रथमं वनाष्ट मंगल कन्या पूजनं पूर्ववत्कृत्वा श्रीनिवासस्य
फलो कुंकुमाक्षता न्निष्प्राथ देव बुद्ध्या शिनासि निधाय ॥ तांबूल
वीटिकां दत्वा पूजयामासेत्याह ॥ तैल कर्पूर गंधेनेत्यादिना तदित्यं ॥
अने धर्ती ॥ हे तात श्रीनिवास तव वज्राकुशध्वज सनोक्तं मंगल
छाया वंदनी स्वर्न मये विराजते स्मिन्यत दृष्टे निधाय देहि ॥ धनछी
तावं भसा ह्यारयती त्याह ॥ अथ तथा चक्रे श्रीनिवासः ॥ एव मुन्न
त्राप्युह्य ॥ अथ ताव क्षारयत् ॥ अथ पुसृष्टा मयांग नामेण तौ नज
मित्वा हस्तयोः साक्षत पुष्पां मोर्ध्व दत्वा धाय मनीयं च सुगंधिता
स भावसुभगंधिना तैल कर्पूर गंधेन पुष्पजल तैल घन सान मिश्रीषा
हृदि चंदनेन श्रीनिवासे संदोह बाह्यार्त्त पतं चक्रान् ॥ अथ ताना विधौ
स्नेः नदौ मिश्रा मिश्री नवचल माताभिः मुक्ता निर्मित भूषणैः ॥ तं सकादि
चतुर्विधा भनछेः पुष्प माताभिः तथा प्रभृष्टैर्नर्च मित्वा सुगंधितैले
न हृदयं स्नेहित्वा पटवासक मुष्टिभिर्नामोवाथ मंगल वाद्य गीतिका
लोषेण नीचाज्य कुंकुमोदकं उद्धृत्य ब्रह्मछानक्षत गंध पुष्प माताफल
दान दक्षिणाभिः संतोष्य मंत्राक्षनात्कान मित्वा कृष्णाय पूजा समर्पण
मकरोत् ॥ अथ व धू संबंधि बांधवान्स राफ धनछी नाजादीतक्षत गंध
पुष्प तांबूलादिभिर्मनया मासुः ॥ वन संबंधिनः ॥ २७४ ॥

अर्चयामास कन्या जी ॥ नीतिवासं सुनेश्वरं ॥ वसें नीता
विषे नहं मुक्ता निर्मित भूषणैः ॥ २८४ ॥ पुनोहितवचः श्रुत्वा
पुनाञ्ज पुरुषोत्तमं ॥ गजमानोप्य नजं प्रजामात्ममतामयं ॥
सहितो वासुदेवस्तु ब्रह्मणा संभुता तथा ॥ वासुता वरुणे
नापि यमेत मन्तांगणैः ॥ वसिष्ठादि मुनिश्रेष्ठैः सादने ॥
ससुते स्तथा ॥ जगाम नाज भवत् नल तोनञ मंडितं ॥ ना
नाज न समाकीर्णं नातालं कान मंडितं ॥ महाबाघोत्सवैः युक्ते
प्रदीपा युत दृशितः ॥ जामात्रा सहितो नाज न्द्वान तोनञ
सन्निधौ ॥ चतुर्गबलं स्थाप्य ॥ नीनाज मितु मागता ॥ २८५ ॥

वने षष्ठ प्रस्थीयता मिति पुनोहितवचनं ॥ पुनाञ्ज पुरुषोत्तमं ॥ पुन
तत पुरुषसानं अनामयं निर्दिष्टं देवोपवाह्य पनावतानेदृष्टान्न हितं
सामर्थ्यादि दोष न हितं ॥ जामातनं ॥ गजमानोप्य आन हेतुं क्त्वा प्रत
स्थे ॥ सहित इति ॥ वासुदेवस्तु ब्रह्मणेत्यादि मन्तांगणैः नित्यं त
पदवाच्यैः सांबन विमानं गजमानं ह्याथ पादचानिभिः सादनेः ॥
गीयमान मंगल गीतिका कं धत्यादि पुनं श्री सहितैः मंगल सूक्त
पठत पनैर्वसिष्ठादि मुनिश्रेष्ठैः अष्टकन्या भिक्षु सहितो महा
बाघोत्सवैः युक्ते घुष्यमाणः प्रदीपायुत दृशितः ॥ तत्प्रकाशित
वाहनादिः ॥ अग्निचूर्णं विशद प्रभाजालोत्सास प्रसन्नः ॥ नाना
जन समाकीर्णं नातालं कान मंडितं नाज भवत् न प्रपेत्य न्वयः ॥ अथ
नाजा द्वान तोनञ सन्निधौ गृह बहिर्द्वान समीपे चतुर्गबलं न
क्षार्थं संस्थाप्य जामात्रा सह नाजन् प्रकाश प्रकाशि
तः प्राङ्मुखस्तस्थी ॥ २८६ ॥ अथ तों डिम्तो नृपते भार्य कन्याषी
सती हनिद्रा कुंकुम कस्तूरी सिंघदूत पुष्प मंहासादि वनाभ्यु
द्गमन मंगला सती अष्टमंगल कन्याभिः सह आशु नीनाज न
भाजन कुंकुमीदृक भाजनं अभः पूर्णकुंभ द्वयं चादायाभ्युद्गम्य
वासुदेवमपूजयत् ॥ अक्षत बीटिके दत्वा पादयोः हस्तयोः कुंभ
द्वयस्थितं पृथगंभी दत्वा नीनाज्य कुंकुमीदृक नीनाजन मुक्धान ॥
अथ नाजा तद्वान तिकटे कन्याषा महोत्सव लक्ष्म्याः जनमनो

भ.पु. तयत वयत गृह पीडायाः भूतवेताकादि पीडायाश्च निवृत्त्यर्थं वे.मा
 पयन्तुत्वा बन्धुर्धर्मपनिष्ठा भ्राम्य सिप्त्वा विसृज्य पुनर्तो ११
 गच्छते लुब्धाय ॥ अथ देवोपि बहूति गृहद्वाराण्यतीत्य नाज्ञा स
 मेतो नाजन् विवाहं शास्त्रं प्रविवेश ॥ अथ नाज वि ति मिति विश्वेन
 कानिते नञ्जासते प्रत्युप्त नवनतो हनितं दर्भीस्तीर्णं चतुष्पदिभद्र
 पीठे प्रादुर्भव उपविश्य नाजीव समाननेत्रः मंदहासो ननाज ॥
 अथ वीत कन्मषाः उपवेशने दुर्नभि मातादि नं हितः मुनयो
 ब्रह्मर्षयः ॥ चतुस्ते मे मंदपे नत्वा वेद्यां भद्रासते स्वग ध्वजं उप
 वेष्ट्य तावत्कारु स्थित्वा वैदिकाया अग्रतः ब्रह्माणं कृत्वा अग्राप
 विष्टं ब्रह्माणं दृष्ट्वा तं पवि वार्यासुः पवि वार्यतया उपविष्टाः ॥ दृ
 ष्ठातो वधू संबंधिन आकाशादय आसुः ॥ पश्चिमतः वधू
 वन संबंधिभ्यो सनस्यत्यनेधत्पादय आसुः ॥ अथ सर्वदेवा उं
 ध्वादय वन संबंधिन उत्तमत आसु र्य आसुखं ॥ २९३ ॥

वे. डिम्बो गृपते भार्या कुंकुमोदक भाजनं ॥ समादाशु कन्याडी
 वासुदेव मपूजयत् ॥ २९० ॥ इत्यापश्चून्महानाज तद्वाज निकटे नृप ॥
 द्वाणाण्यतीत्या भ बहूनि देवो नाज्ञा समेतः प्रविवेश नाजन् ॥
 नत्वा सते नाज वि नि मिति हनिः ननाज नाजीव समान नेत्रः ॥
 न्यतुस्ते मे नत्वा वेद्यां प्रतिष्ठाप्य स्वग ध्वजं ॥ पवि वार्य तमासुस्ते
 मुनयो वीत कन्मषाः ॥ ब्रह्माणं मग्रतः कृत्वा सर्वदेवा यमासुखं ॥ २९३ ॥
 स्वर्णसते समासीते पश्यती मुनयोत्सवं ॥ ततः सनाज शार्दूलः
 कृतमंगल मज्जनः ॥ सापि स्तात्वा महानाज ते ते तो न्तमगं धिता ॥
 अलं काने ननं कृत्य स्वात्मानं नाज बद्धभा ॥ स्वाभि पुष्कनणी
 तोयं हेमकुंभ प्रपूजितं ॥ आनयित्वा ब्राह्मणेभ्य हविषादा
 वते जने ॥ संकल्प विधिवद्वाजा कन्या दानां ग पूर्वकं ॥ तत
 श्वकान नाजेंद्र मधुपर्कं पुनर्हितः ॥

स्वर्णसन इति ॥ उत्सवं द्रष्टुमागता अन्ये मुनयो स्वर्णसन समासीते
 पश्यन्तो यमासुखं अग्रतः पार्श्वत आसुः तत इति ॥ सभोपवेशना
 नंतं कृत मंगल मज्जनः अभूत् ॥ सापि नाज बद्धभा धनडी

उत्तमगंधिना तैलेनाभ्यज्यातं कर्तव्यं विशेषात्कर्मैर्नलंकृत्य वैष्णवा
 सन्नद्धा बभूव ॥ अथ राजा हविषादवने जने हविषाद्योनवने
 जनेऽभिषेकार्थं ॥ तदर्थं सप्तमी ॥ हेमकुंभप्रपूजितं ॥ पूर्वमेव
 तस्य षोडशोनावतानीतं स्वदेवसद्वृत्तिस्थापितं पाषाण्यारम
 नीयशुद्धाचमनकन्यादानांगधानसेचनदानोदकार्थं पंचसु
 हेमकुंभेषु प्रपूजितं पूर्णं न किंचिद्व्यूनं स्वामिपुष्कनिधीतोयां
 ब्रह्मणो ऋविग्मिनातीयानाध्याचार्यमभिवेदयामास ॥ अथ
 पुनोऽथावेदिकादक्षिणतः प्रागग्रीदग्गान्दर्भानास्तीर्य तदुपति
 तकुंभान्निभायश्रीहियवातोप्यंगं भादिभिनलंकृत्य दूर्वापत्रैर्वै
 मुखमास्तीर्या स्निग्धैर्भोज्यैर्मंत्रयांमास ॥ २९२ ॥ संकल्पेति ॥
 अथ राजा देशकालौ संकीर्त्य प्राणानायम्य गृह्णातीताय वना
 यास्मै ॥ कन्यादानांगपूर्वकं ॥ कन्यादानांगमिते विशेषणपूर्व
 पूर्वविशेषणयस्य तत्तथाकन्यादानांगं विन उद्देवसंनिधिवत् ॥ त्वं
 वनशाखांश्च विध्यर्हं ॥ तदर्थं मिति वतिः ॥ मधुपर्कवृणंकविष्य
 इति संकल्प्य मधुपर्कनयनाद्याचार्यतंत्रनिनीक्षणचक्र
 इत्यन्वयः ॥ तत इति ॥ पुनो हितः आचार्यः ॥ गुरुः मधुना
 सर्पिषावापि सुसंपृक्तं भवे ॥ मधुपर्क इति प्राज्ञैर्याज्ञिकै
 नभिदीयत इति तैजस एकस्मिंश्च षकपात्रे मधुपर्कं चकार ॥
 मधुसंपृक्तं दधिकृत्वा अपनेषा तैजसपात्रेणाध्याय तंतुतावे
 ष्ट्य गर्भगृहे विज्ञातं स्थापयामासेत्यर्थः ॥ अथ नास्त्रिनिवे
 दित उद्गग्नकुर्ये विष्टे स मंत्रं उपविवेश वनः ॥ २९३ ॥ अथ
 पाद्यं त्रिनिवेदितं मित्याह ॥ पुनो हितेनेति ॥ पुनो हितेन गुरु
 षोपदिष्टेन मंत्रेण पाद्यं त्रिनिवेदितेन ॥ तस्य श्रीनिवास
 स्य पादावने जने पाद्यं निवेद्य पुनो हितेन निवृत्तकमीगतया
 ग्रतो धिक हितेन मंत्रेण मंत्रत्वकान्तेन सह सा श्रीर्भा पुनः
 इति मंत्रमुच्यत पादप्रक्षालनं कृत्वादि स्यष्टं कोशमर्थो
 घं ॥ कोशोऽस्त्री कुडमले खड्गपि धातेऽर्थो घ दिव्ययोनित्य
 मनः ॥ हृदमुपलक्षणं ॥ अथाचम्य पूर्ववत् त्रिनिवेदितमर्घ्यं
 जल्लिना गृह्णा ततस्त्रिनिवेदितमाचमनीयं स्थेकदेशं पीत्वा
 चम्य मध्यमार्ग आनीय मानमधुपर्कं निनीक्षणप्रतिग्रह

भ. पु. प्रा शत गबोत्सर्जनांतं मधुपर्कं समाप्य अभवं मधुपर्कीं
गंधादिभिर्नभ्यर्च्य नीनाज्य तद्वधूतं पि पूजयामास ॥

वे.मा.
११

नं

पुनोहितेन मंत्रेण तस्य पादावने जज्ञं ॥ सहस्रशीर्षी पुनश्च हति-
मंत्रं समुच्यनन ॥ २९४ ॥ पादप्रक्षालनं कृत्वा स्वामितीर्थजलेः शुभैः ॥
हृति पादोदकं पुष्पं दधानाकाशनादस्वयं ॥ भार्यपुत्रं भ्रातृं च
भवनं कोशमेव च ॥ गजागानं घोटागानं वस्त्रागानं च तज्जलेः ॥
मार्जयामास नाजेन्द्र श्रीनिवास पनायणः ॥ नाजा ॥ अयमे
~~संज्ञकः~~ पितनस्तुष्टा वासुदेव पदोदकात् ॥ एवमुक्त्वा महानाज
कन्यां कमल लोचनं ॥ अलंकृत्य विधित्रैश्च अलङ्कृत्यैर्महीपते ॥

ति

अथ नाजा सुस्ताता मलंकृता महूत वाससं गंधानु लिप्तां क्षत्रिणीं
पद्मो कृत्वा कौतुक वेदिका प्रवेशो घटिका आया विमि निधी र्धोऽयं ॥
तत इति ॥ देव चिंतकः ज्योतिर्वित् ॥ तद्वटिका घोषं सुमुहूर्त्तं संबंधिघटि-
काया आघोषं सुमुहूर्त्तं संबंधिनी सुलग्न संबंधिनी च घटिका आयाता
सावधानाः सर्वे दान् प्रतिगृहीतु पुनोहित त्रिजः सुहूर्त्तं लग्न साध
नाय समाहित मनसः तद्वर्धिकां सुमुहूर्त्तं सावधानाः सुलग्ना
सावधाना इत्यु किं कृत्वा घंटा घोषं कृतवान् ॥ तदुक्तं नाटके ॥ सन्त-
त्य ध्व मुपावन् ध्व मुचित ब्रज्याभ्युपा ध्वं सुना न्तं प्राप्तः सुमुहूर्त्तं
एष विजयी कल्याण संपत्त्वति नित्यादि ॥ व्याख्या ॥ सुमुहूर्त्तः प्राप्तः
प्रत्यासन्नः ॥ अतो ऽव धानेन भवितव्यं सुहूर्त्तं सावधाना भवते
त्यर्थः ॥ उचित ब्रज्याणि तीर्थ तीर्थ कल राही नित्यादि ॥ संमूर्त्तं
सावधानेति वा सुलग्नां शमूर्त्तं कालं संहिता घटिका प्राप्ता ॥
भवद्भिर्मूर्त्तं काले मनः समाधीयता मिति तदर्थः ॥ तदुक्तं ज्यो-
तिषे ॥ भूताता मंतकः कालः ॥ कालोन्यः कालनामकः ॥ स द्विधा
ह्यधूत सूक्ष्म त्वान्मूर्त्तं न्या मूर्त्तं उच्यते ॥ प्राणादिः कथितो मूर्त्तः
नृत्त्याद्यो मूर्त्तं संहकः ॥ तीक्ष्ण सूक्ष्माब्ज पुष्पस्य दलवध स्तुतिं
र्भवेत् ॥ तच्छतं तत्र इत्युक्तं तत्रैराक्षि मिषः स्मृतः ॥ दशगुर्व-
शतो ज्ञान कालः प्राणो भिधीयते ॥ लग्न लक्षणं ॥ स्वस्थ तनयन-
स्यंदनस्य त्रिशत तमोऽंशः पनः कालः ॥ तस्य शततमोऽंशः नृदिः ॥

स्थ

७-पु तटेः सहस्र भागो यो लग्न कालः स उच्यते ॥ देवोऽपि तन्न भ्राता वैमा-
 ति किं पुनः प्राकृतो जनः ॥ सकालोऽप्यन्य कालो वा पूर्व कर्म वरा ११
 देवता निमित्त मात्रं देवतः तद्वशाच्च शुभा शुभ इति ॥ २१५ ॥ ७॥ नस्तु ॥

तितस्तद्वटिकाद्याषु कृतवान्देवचितकः

सुमुहूर्तमिति कालमंगलाष्टकमब्रुवन् ॥

सुमुहूर्तमिति ॥ अखंत संयोगे द्वितीया ॥ सुमुहूर्तं ऽस्मिन्काले ब-
 नस्प दक्षि णोन्तनयोः पार्श्वयो नष्टौ बृहस्पति वसिष्ठ मुरदाः कौतुक
 वेदिका मध्ये वृत्तांतनाडी पूर्वापत्री समुच्चितौ शुक्ल तंडुल नाशिकृत्वा
 तन्मध्ये कुंकुम स्वस्तिकां कितं स्वर्न मयीं प्रत्युप्त नवनत्तां यत्नां देश
 कालाहं जनं दशानुबुधं जगन्मोहन सौंदर्य सान्तीतेच्छा मातुष-
 विभ्रतुयोः साह पोत प्रमाणयोः कटिदृष्ट सर्व जनयोः पद्मा श्री नि
 वासयो नापाद मौकि पत्रिणा हा द्विगुणी कृतं उदग्दृशं उद्धृत्य धृत्वा
 पूर्व नाशौ प्रत्युद्धुखं वनं पन स्मिन्प्राङ्मुखी कन्या प्रतिष्ठाप्य मंगला
 ष्टकमब्रुवन् वक्तु मुपाकम न्नित्यर्थः ॥ अथ नाजा पूर्व मंत्रेण स्थापि-
 त घटिका यन्त्र सन्निधिं गत्वा गणेश वक्तव्यो सं पूज्य सुमुहूर्तस्य
 नम इति आवाहनादि षोडशोपचान पूजां कृत्वा ज्योतिर्निर्दिष्टं स्वर्न
 सने उपवेश्य पाद्या घर्मा च मनीय गंधाक्षत तांबूल वस्त्राभनडा
 माला पवित्रेषक द्रव्यादि दत्वा नत्वा भवान्सुमुहूर्तं ददाति इति
 शान्ति ध्यात्वा तदन्ताशी र्मत्राक्षत पुष्प फलान्यादाय व धूवनयो दीप्तं
 वसिष्ठ हस्ते ऽदात् साक्षतान्व धूवनयोः शिवसि निधाय पुष्प
 माला माकलयन्हस्ते फलं ददौ ॥ श्रीनिवासाय मंगलं ॥

कन्या प्रदान समये दक्षिणां नाजसन्तमः ॥ ३०० ॥

कोटि संख्यं निष्क पुंखं दत्तवान्देवदुटे शितुः ॥

भ.पु. अथनाजा निजभाषितं सत्यं कर्तुं दक्षिणां ददा विद्याह ॥ कन्या
 प्रदानसमम इति ॥ निष्कशब्दार्थ उक्तः ॥ त्रिनष्पशार्थगर्भस्थं
 दत्तादिमंत्रेण ॥ दातव्यमिति ॥ कन्यादानमात्रेण तृप्तस्य ॥
 तदपुत्रस्य पुत्रवद्विधेयस्य दातव्यं किमस्ति इत्याहुत्यन्वयः ॥
 एवमपि समजन्मन एकमेव कन्यादानं ॥ तदुत्तमकल्पेनैव
 भवतु इत्येव भवान् विवाहकर्म निपुणः तत्रापि दानप्रा
 यणः किं चिन्निमित्तमात्रे पात्रे द्विव्यदाने तात्पर्यं कन्यादा
 नादि विशेष निमित्ते तु किं वक्तव्यमिति भावः ॥ अतो अलंकृ
 त्य कन्यादानमिति विधिप्रधानाय वयमिह इत्याहुददस्वेति ॥ कोटि
 मिति ॥ व्याख्यातं कर्षिकां च तदैव तत् ॥ कर्ष भूषे मकराकाश कर्ष
 पाणि भूषे ददौ ॥ तदैव तत् ॥ यदा किनीटं दीयते तदैव तत् ॥ कर्ष
 भूषे यदा किनीटं दीयते तदैव तत् ॥ कर्ष भूषणं देयं यतोऽत इति
 शेषः ॥ तदनु भूषणत्वादिति भावः ॥ तु पूनकं तदर्थं च तदर्थी
 यैव कंठिकां तु पूनकं पादकटकं ॥ तदर्थं कर्षिकां सौम्यकं
 कंठिकां कंठ भूषां ॥ पतकानि च सप्तानि इति ॥ सप्तानि पतका
 कात्र सप्तानि नत्वा न्येव नवनलं स्रपित तथा कृत्रिमाणि भुजभूषण
 द्वंद्वकं ॥ केयून् द्वयं तोयबंदी सनिगि ॥ मानिकां मौक्तिकीं या
 पि भुजभूषा समर्द्धिका मिति काचित्पाठः ॥ भुजग भूषायाः
 यो भासमृद्धिप्रदमित्यर्थः ॥ कर्ष भूषे मौक्तिकेतु निबमात्र
 प्रमाणके ॥ कर्ष भूषे ॥ पतिवेषाकानि ॥

तं दृष्ट्वा धननाशितु भगवानाहु भूपति ॥ मिमं ॥ आशिवासः ॥
 दातव्यं किं महानाज पुत्रस्य तव भूपते ॥ विवाहकर्म निपुणे
 भवान्दानपनायणः ॥ ददस्व भूषणान्यंग बहुनल युता
 निच ॥ इत्युक्ते वासुदेवेन भूषणानि तदा ददौ ॥ ३०२ ॥ किनीटं
 दातमानंतु कर्षिकां च तदैव तत् ॥ तु पूनकं तदर्थं च तदर्थी
 यैव कंठिकां ॥ पतकानि च सप्तानि अतर्ष्याणि नृपोत्तम ॥
 मानिकां मौक्तिकीं यापि भुजभूषा समर्द्धिकं ॥ २०५ ॥

तत्र स्तुते मुहेतु पियुमंदफलप्रमाणके ॥ कंकणाविति ॥ कन भूषणे ॥
 स्मृतं

भूपु हस्तकडग कुमारी इव कंकडा इति पुंसि प्रयोगः ॥ नाग भूषण ब्रै.मा.
 द्वे द्वकं ॥ नाग मुनगी ॥ बाहु पुर्णदिक इति ॥ कृत्तका कने ॥ अंगुल्या भन ११.
 अं मुर्मिका भंनः ॥ त्रिनयगर्भ सं भूतं सोवर्णा चंगुली यकं ॥ सर्वप्रदं-
 प्रय आसि श्रीणातु मम केशवः ॥ इति वीनमुद्रं वीनो नामः तन्मुद्रां
 कितं ॥ कटिसूत्रं ॥ शुंखजं भोजन पात्रं ॥ भोजनार्थं पात्रं ॥ मंत्रः ॥
 यानि पापाणि काम्यानि कामो ह्यानि कृतादिच ॥ भुजि पात्रप्रदतिदं
 ताति नश्यंतु मे सदा ॥ इति ॥ काचोळा नामिति ॥ यथा चोळस्य का
 चोळा व्याप्ता तद्वाचयन्ती काचोळाः ॥ चषकं पात्राणि ॥ एवं नाज
 श्रीनिवासं भूषणेः भूषणमास ॥ भूषणे नित्यादि पुनः षो-तमे
 त्यंतं पयं सप्तकमेकं महावाक्यं ॥ भूषणे नित्यादि गुनः नित्यतः
 पूर्व उच्चार्येत्यंत मेकं खंडवाक्यं ॥ गुनः नित्यादि कमल लोचना
 मित्यंतं द्वितीयं ॥ एवमुक्त इत्यादि नृपोत्तमेत्यंतं तृतीयं ॥ तथा
 येत्यं योजता भूषणे भूषितांगस्य कन्या वनछं उच्चार्यं ॥

नाज
 आ

कर्णभूषे सौ किंकेतु बिंबमात्र प्रमाणके ॥ कंकडो नत्तमादिबध
 वज्रै वै इर्य निर्मितो ॥ २०५ ॥ इति बाहुन संपन्नो अनर्थ्ये दन्तवा
 नृप ॥ नाग भूषण द्वे द्वच बाहु पुर्णदिके तथा ॥ अंगुल्या भनणे
 नाज वीनमुद्र मतः पनं ॥ कटिसूत्रं स्वर्णमयं वन वज्र सम
 न्वितं ॥ पादनक्षे ततो नाजदन्तवान्मधुपातिने ॥ ददौ भी
 जन पात्रं च आनषष्टि समन्वितं ॥ काचोळातां चतुःषष्टिं
 दन्तवान्नास्म सन्तम ॥ भूषणे भूषितांगस्य कन्यादानमभा
 कनेत ॥ कन्यावनण मुञ्जार्थं गुनः साक्षाद् दृश्यतिः ॥ गुनः ॥
 अत्रिगोत्र समुद्भूता सुधर्मस्य प्रपौ त्रिकां ॥ सुधर्मणश्चपौत्रां
 तां पुत्री माकाया भूपतेः ॥ त्वमंगी कुन, गो विं कन्यां कमल
 लोचनां ॥ एवमुक्ते महानाशा मध्ये नलो बने ददत् ॥ वसिष्ठः ॥
 प्रपौत्रयमायैश्च पौत्रस्या मित तेजसः ॥ दानसेनस्य ना
 जैव बासुदेवस्य भूपतेः ॥ पुत्रस्य वैकुण्ठेशस्य गोत्रे वासिष्ठ
 संद्विके ॥ जातस्या त्रि कुलोत्पन्तां कन्यां कनक भूषितां ॥
 गृहीष्यामे वयं नाजं स्तव पुत्रीं नृपोत्तम ॥ २१६ ॥ मंगल मस्तु ॥

भ.पु. अमुक गोत्रायैत्यादि वृणी ध्व मिलंतं तं वनण वाक्यं वनपूर्वकं
 प्रत्यङ्मुखैश्चतुर्भिश्चतुर्भिर्न भय पुनोहित मुखैर्ब्राह्मणैः त्रि
 पञ्चानां कान पितृव्य कन्यादान मकनोदिति प्रथम खंड वाक्यार्थः ॥
 एतदेव विज्ञेयमिति ॥ कन्यादान मभा कनोदिति प्रथम वाक्यं
 येन सह पुनोन्तमेत्यंतं महा वाक्येन ॥ यावत्खंड वाक्य योज
 ना सिध्यतीति सा क्रियते ॥ अथ भूषणानंतं साहाय्यं त्यक्षी
 बृहस्पतिः शुक्राचार्यः ॥ अत्रिगोत्र समुद्भूतामित्यादि आकाश
 भूषतेः मम पुत्रीं कमल मेचतां कन्यां त्वमंगीकुन प्रतिगृह्णातु
 भवावित्यर्थकं कन्या दानांगं दातु वाक्यं नाहा वाचयित्वा धाना
 निषेचयासास ॥ इति द्वितीय खंड वाक्यार्थः ॥ महानाहा एव
 मुक्ते धाना सेचनानंतं नतांबनं मध्ये प्रदेशे वनसमीपे प्राङ्मुखे
 वधन् वसिष्ठः प्रपौत्रस्य ययाते पित्यादि पुनोन्तमेत्यंतं प्रूति
 गृहीत इत्यर्थकं गृहीष्याम इति प्रतिगृहीतु वाक्यं वनमंग भव्यं त
 स्वयं मुदा जहानेति तृतीय खंड वाक्यार्थः ॥ एवमुक्त्वा कन्यां सम
 भिमर्श्य श्रीनिवासेन ग्राहया मासेत्यर्थः ॥ २१६ ॥ त्रिगमयति ॥
 कन्यावनण मित्यादिना ॥ मधुपर्कांगतया पूर्वं पूजितमपि यतः
 कन्या दान पनामणः कुत्र चिन्मत्र तंत्र पूजाया
 संकोचमसहमानः अरभ्ययोगो यमित्यनु संधाता अतः पुनः
 कन्या दानांगतया वस्त्रगंधानुलेपनैर्जगन्नाथं पूजयित्वा ब्राह्म
 णैः कन्यावनण मुच्चार्य उक्त्वा कन्यादान मकनोद दानांग
 धाना सेचनं तदंगि दातोदक प्रक्षेपणं च कृत्वा हे पुनोन्तमे
 तकेवलं मया कन्या दत्ता अपितु कन्यादानं दानं सुकृतमपि
 मया दत्तं कृष्णार्पणं बुद्ध्यापितं तदपि पारमेत्युवाचेत्य खंडो
 र्थः पर्व वस्यति ॥ यद्वा एकस्य कन्यावनण मुच्चार्येत्यस्यावृत्ति
 मभ्युपगम्य प्रथम मेकवानं कन्यावनण मुच्चार्या त्रिगोत्र
 समुद्भूता मित्यादि नृपोन्तमेत्यंतमेकवानं ॥ पुनपि कन्यावनण
 मुच्चार्योक्त नीत्येकवानं कन्यादानं मया दत्त मित्यादि तैवं त्रि
 वानं कन्यादान मकनोदिति योजना ॥ प्रथम योजनायां दातु
 प्रतिगृहीतु वाक्या व्यवधानेन त्रिवनणं द्वितीय योजनायां
 व्यवधानेनेति मेदः ॥ अयमभिप्रायः ॥

वे.मा.

११

भ.पु. वनछास्य पूर्वं किनात पक्षीये वनपूर्वकं साकानं वृत्तत्वादका वे.मा.
 ना तुकिः ॥ तिनी क्षणस्यापि तथा ॥ अत्रिणोत्र समुद्रता मि ११
 त्येतन्त वनछा वाक्यं वनपूर्वकत्वा भावाद्बुधोतेन प्रयोगाद्बुद्धा
 तेः प्रयोगाच्च ॥ प्रतिगृहीतुं प्राडुखत्व दिङ्मिथम सूचनायै
 मध्ये नलां बने दधन्ति लुहं ॥ यद्यपि दात फलस्य नाज मात्र
 गामित्वा न्वमंगीकुर्वितुं क्त्वा प्रतिगृह्णामीति प्राप्तं तथापि
 अनादितो तिनति शय नमापनिग्रहवतः प्राप्त व्या भावा देव
 फलस्य ब्रह्मादि गामित्व सूचताय गृहीष्याम इत्युक्तं वसि
 ष्ठेन ॥ कन्यादानं मये त्यादिनु कृतस्य कर्मणः कृष्णार्पणायैति ॥ ६॥

कन्यावनछा मुच्यार्थं कन्यादानपनायणः ॥ पूजयित्वा जग-
 न्नाथं गंधवस्त्रानुलेपितैः ॥ ११॥ कन्यादानं मयादत्तं ब्रह्मण
 पुनर्षो नमः ॥

कानिकायां ॥ अस्मै वृष्णीमह इति वनपक्षां वृष्णीतथै ॥ वृष्णी ध्व
 मिति दाता च सर्वत्र वनपूर्वकं प्रदानेप्येव मुभयोर्वकणं संप्र-
 मुन्यते ॥ प्रत्यङ्मुखा वनमंति प्रतिगृह्णन्ति प्राङ्मुखाः ॥ वृष्णीमहे
 वृष्णी ध्वमिति ब्रूयादेवं त्रिः प्रत्युन्यतेति पाणिजाति ॥ एवं सप्त
 पयार्थे सति एतत्कथा कथनं श्रवणानुष्ठानं ध्यातं नाटनायु
 पक्षकतयात्र प्रचन द्वनछाया चानाः क्रमेण लिख्यते ॥ भूष-
 णे नित्यादि ॥ अथ दक्षिणोन्तनतः बृहस्पति वसिष्ठ शिष्य-
 चैतांतः पटपूर्वनाशी पत्यङ्मुख वनसमीपे वसिष्ठमुखा
 श्वत्थानः प्रत्यङ्मुखाः ब्रह्मणाः वासिष्ठेन्द्र प्रमदा भनद्व सुग्या
 र्थेय प्रवनाब्धित वसिष्ठ गोत्रा विभूताय ययाति वर्मणः प्रपौत्रा
 य दूनसेन वर्मणः पौत्राय वसुदेव वर्मणः पुत्राय वैकट नाम्ने
 वनाय ॥ अत्रेयार्चना तस श्या वा इम न्यार्थेय प्रवनाब्धित त्रेयगेत्रा
 विभूतां सुधर्म वर्मणः प्रपौत्रां सुधर्म वर्मणः पौत्रां आकाशनाज
 वर्मणः पुत्रीं पद्माताम्नीं कन्यां धर्मप्रजा संपत्यर्थं वृष्णीमहे इति
 वनगेकृते ॥ अथापननाशी प्राङ्मुख पद्मा समीपे बृहस्पति मुखं
 श्वत्थानः प्राङ्मुखा वनपूर्वकं वासिष्ठेन्द्र प्रमदेत्यादि धर्मप्रजा

भ.पु. संपत्त्यर्थं मित्यंतं मदय वृणीध्वमिति प्रतिबन्धं चक्रुः ॥ वै.मा. ११.
 एवं त्रिबानं वनोक्तं वनवा कालेतिनस्कृतिष्वाः पश्चिमनाथौ प्रादु-
 र्वा कन्यां द्वादीति तिनीक्षणे पूर्वनाथौ प्रत्यङ्मुखं प्रतिष्ठाप्य पूर्व-
 पूर्वनाथौ प्रत्यङ्मुखं वनं द्वादीति पश्चिमनाथौ कन्यापूर्वं प्रदक्षिणं
 पविबृत्य प्रादुर्मुखं कृत्वा प्रतिष्ठाप्य मंगळाष्टकं वाचनं पूज्योति-
 र्विद्वा सुमुहूर्तौ यं सुलग्नमिदं तदेव लग्नं सुदिनं ॥ तानाबलं विद्या-
 बलं स्मनमीत्युक्त्वा सुमुहूर्तं दत्ते स यस्तिनस्कृतिष्वा उदङ्मुखं गच्छा-
 मुदगपसार्य कन्यावती पनस्पनं माननयोगुत्तजीनका नवकिनतः
 पनस्पनं तिनीक्षणे चक्रुः ॥ पनस्पनं शिनसो नक्षतानोपणेबा ॥
 कन्यादाना नंतनं तिनीक्षणे मिति केचित् ॥ अथ श्रीनिवासः प्रहा-
 याः श्रुत्वा र्थं ध्ये र्भोग्येण पविमृन्य र्भ निनस्थाप उपस्युष्योप-
 विष्टे ॥ कन्याया सह ब्राह्मणाः पुनर्ध्याय्य तावा शीर्षिनमिनन्दुः ॥
 अथाकाशे दक्षिणे सपत्नीकः स्वदन्तालंकानमात्रालंकृतया पद्म-
 या सह उपविश्य ॐ पुष्पाहं भवंतो ब्रुवंतु ॐ सुह्रिं भवंतो ब्रुवंतु ॥
 ॐ ऋह्रिं भवंतो ब्रुवंतु इति ब्राह्मणान्वाच्य मित्वा अथ ब्राह्मणेन पि ॐ
 पुष्पाहं ॐ सुह्रिः ॐ ऋह्रिं भवंतु इत्युक्ते कन्याणाः संत्वापः सौ-
 मनस्यं भवतु ॥ अक्षताः शुभाः संतु दीर्घमायुस्तु शान्तिः ॥ पुष्टिस्तु
 पुष्टिस्तु तिथि कन्या मुहूर्तं नक्षत्रं लग्नं संपदस्तु इत्युक्त्वा कुश-
 हस्तः प्राणातापस्य देशकालौ संकीर्त्तय मुकप्रवनामुकगोत्रामुक-
 शर्माहं मम समस्तपितृणां निनति शयानंदं ब्रह्मलोकं वाप्स्यादि-
 कन्यादानं कल्पोक्तं फलवाप्तये ॥ तेन वनेणास्यां कन्यायां जनिष्य-
 माण संतत्या द्वादशा वनान् द्वादश पनान् पुनर्वाच्य पवित्रीकर्तुः
 आत्मनश्च श्रीश्रीनिवास प्रीतये मिथः समयनरूपं गंधर्ववि-
 बाहांगविधिना कन्यादानं कनिष्य इति कुशाक्षतजलेन संक-
 ल्प्य वने गंधवस्त्राभिनयार्थं तत्पूजावशिष्टं गंधेन कन्यायां
 आलिप्य तयोर्हस्ते त्रिनयनं तिथाय सपत्नीको बधूवनाभ्यां सहो-
 धाय कन्यां संप्रगृह्य ॥ कन्यां कनकसंपन्नां कनकाभनोद्युतां ॥
 दास्यामि विष्णवे तुभ्यं ब्रह्मलोकं जिगीषया ॥ विश्वंभनः सर्व-
 भूतासाक्षिणः सर्वदेवताः ॥ इमां कन्यां प्रदास्यामि विष्णवे
 नानायाय येत्युक्त्वा दक्षिणस्थितपत्न्या संततां क्रियमाणं पूर्वा

भू.पु. र्वित कलश पूजित शुद्धोदक धानां आसिषे च ॥ एवं कन्या दानां गं वेमा
 भो धाना सेचना नंतं कन्या तानयतु पुष्पं वर्द्धयतु ॥ शांतिः पुष्टि ११.
 स्तुष्टिश्चास्तु पुष्पा हं भवंतो ब्रुवंतु ॥ अमुक प्रवनेत्यादि मम सम-
 स्तेत्यादि मध्यक प्रीतये इत्यंत मुक्ता आत्रेयार्चनानस रया वा रय-
 ऽप्यार्षेय प्रवना न्विता म्रेय गोत्रा विभूतां इत्यादि कन्या मित्यंत मुक्ता
 वासिष्ठेन्द्र प्रमदाभनद्व सुन्यार्षेय प्रवना न्वित वसिष्ठ गोत्रोद्भवये
 त्यादि अमुक वेङ्कट नाम्ने वनायेत्यंत मुक्ता श्री धन नृपाय श्री-
 नृ पिछीं प्रजापति दैवत्यां निवतिशयानेव ब्रह्मलोकावाप्त्यर्थं
 तुभ्यमहं संप्रदेदं इति स हिनष्य वनहस्ते कन्या हस्ते निधाय
 सश्री तुलसीद्वयं साक्षात् जलं दानोदकं पत्न्या स्वहस्ते धानात्
 पिषाक्षिप्तं धाना रूपे षाक्षिपत् ॥ प्रजापतिः प्रीयतामिति मनसा
 सस्मान् कन्या प्रतिगृह्णातु भवानित्युवाच ॥ अथ वनः ॐ स्वस्ती-
 त्युक्त्वा कन्या संस्पृष्ट्वा ॥ क इदं कस्मादादित्यादि वृष्टि न सि योस्त्व
 ददातु पृथिवी प्रतिगृह्णातु इत्यंत मुक्ता प्रतिगृह्णामीत्युवाच प्रजा
 पति मस्मन्त इत्येवं कन्या तानय तित्यानभ्य प्रतिगृह्णामीत्यंत मुक्ता
 त्रिवानं दने प्रतिग्रहे च सति दाता गोत्रीं पद्मं कन्या दमां कृष्ण मथा
 यकिं विभूषितां ॥ गोत्राय वर्षणे तुभ्यं दन्तां कृष्ण सप्तश्रयः ॥ पदे
 ममाग्रतो भूयाः पदे मे दिवि पार्श्वयोः ॥ पदे मे पृष्ठतो भूया-
 स्त्वद्वान्ते क्षमाप्नुयां ॥ मम यत् स्थलोद्भूता पात्रिताकाश भा
 षया ॥ तुभ्यं कृष्ण मथा दन्ता पुत्रपौत्र प्रवर्धन्ती ॥ धर्मचार्ये च
 कामे च नातिच नितया इत्युवाच नाजा ॥ श्रीनिवासो नमसि च ॥ ति
 नामीति ॥ अथ पुनो धर्मा बधूवनौ आसने प्राङ्मुख उपवि-
 श्य स्वर्नपात्रे पूर्व र्वित कलशोदक मासि च्य सपत्न्या शया
 स हिनष्य पवित्राया सकुश दूर्वा पल्लवया औदुंब र्य्या ह्रीया
 शाखया ऽङ्गिं बकैर्मंत्रैर्व धूवनावभ्य सिंचतां ॥ ७ ॥ अथान
 यो नक्षतानोपशो विधिवद्दासः ॥ अथ श्रीनिवासः ॥ स्वये स्वनः
 पुष्प मेक मादाय क्षीन घृतेनाप्लाव्य पद्माभागे तिलकं निदधौ ॥
 पद्मापि स्वये स्वनस्थ पुष्पदल मादाय क्षीने षा प्लाव्य वेङ्क-
 ट ललाटे तिलक मक्षिपत् ॥ अथ पद्मा पति कंठे मङ्गिका
 चंपक मातां निदधौ ॥ वेङ्कट स्वाभ्यपि पद्माकंठे ॥ ८ ॥

मुनीतामंजलिपुटे नाजान्ताक्षतां नृदौ ॥३१६॥ ते वेदमंत्रैः
जगदीशमूर्ध्नि मुक्ताक्षतां नृदौ विदुः प्रसस्युः ॥ तदा भव
तत्र महोत्सवो नृप आकाशनाजान् बासिनां च ॥३१८॥

अथ विप्रवेदमंत्रैः नाशी नाशा स्वक्षतां नृपसंस्तु नित्याह ॥ मु
नीनामिति ॥ अथ नाजा सपुनोहितो मुनीतामंजलिपुटे नाना
त्ताक्षतान् ॥ स्वसमप्रमाणमुक्तादिनवनलसंमिक्षानभग्नान्ना
नृतकुंकुममंगलान् श्लिषितं हुत्वा नृदौ ॥ मुक्ताक्षतान् ॥ त
न्मिश्रान्प्रसस्युः प्रसावितवन्तः ॥ तदेति ॥ महोत्सवः ॥ पन्मानंद
जनकव्यापानः ॥ देवानां ऋषीणां गंधर्वाप्स्यनसो ॥ आकाशनाजान्
लयबासिनां च पुनोहितादीनामभवत् ॥ देवाः दिव्यपुष्पाणि
विपद्गजलकठोः सहमेधेकृत्वा वायुवशेन नानावर्णपुनोपा
निदुद्भुभिर्नादयंतो बभूवुः ॥ ऋषयः साधुसाध्वेति साधु
बाहू नृदुः ॥ ननृतुः श्याप्स्यनस्संयगंधर्वाश्च जगुः कनं वाच
स्पतिवसिष्ठाया अतिचित्रविचित्रश्रीभूसमेतश्रीनिवास
सौंदर्यशोभातिशयदर्शनसंशुद्धचिन्तया देहाभिमाना
व्यत्यस्तवाग्वापानाभसन् इति ॥ मंत्रास्तंत्राणि च पद्मावल्या
बभूवुर्निति भावः ॥३१८॥ कंकणं बंधया मासवासुदेवकनां
बुजे ॥ बृहस्पतिः कनाजेन पद्मावल्याः कनांबुजे ॥ बृहस्पतिः
वासुदेवकनांबुजे पद्मावलेन कंकणं कौ
तुकसूत्रं बंधया मास ॥ विश्वे तति सवने इति मंत्रमुच्यन्तं
दक्षिणे बंधनं कानमा मास ॥ पद्मावल्याः कनांबुजे ॥ कनाजेन
वेङ्कटपति कनाजेन बृहत्सामेत्युच्यन्तं वासे बंधया मासेत्यर्थः ॥
ततः पुनोधाः विवाहव्रतनक्षत्राय गणपतिं स्मरन् आविवा
हव्रतध्यायि पंचपंचाखंडितपूगीफलाक्षं तपोनन्तनीयां
तयोर्वंधनं चक्षान् ॥ अथ तावपि बंधततो बभूवौ नमां पार्वतीं
शशीं च प्रार्थयतां ॥ अथ तिथ्यादि संकीर्त्य चतुर्दित विवाहव्रतं कवि
ष्ये इति संकल्प्य त्रेहिणीसोमन्त्रौ भूत्वा दाक्षायणीमपूजयेतां ॥
स्वीयंतु मिश्रितं नाजा मांगल्यसूत्रमुत्तमं ॥ श्रीनिवासेन देवेन कृत
वात्सपुनोहितः ॥

भ-पु स पुनो हितो नाजा देवेन श्रीनिवासेन कानितेन मांगल्य तंतुना वे.मा. ११
 स्वीयं मांगल्य सूत्रं कृष्ण मणि मालां ॥ कनस्पृष्टं ॥ ब्राह्मणानां
 भद्रं धती वसिष्ठादि ब्रह्मणी ब्राह्मणानां तस्य चनाहः कनस्पृ
 ष्टं ॥ मंत्र निमंत्रितं ॥ मांगल्य तंतुनेत्यादि मंत्र मुच्यन्ते ॥
 सावित्री भवेत्यादि मंगल दायिनी त्वंत मायास्य सूत्रं कृष्ण म
 णि मालां सनत्त मुक्ता प्रवाळां स्वर्न मयीं कंठे पद्मावती कंठे
 गोविंदः बबंध ॥ अथ श्रीनिवासे देव दुर्ग भैरव तुर्विधा भवन्ते ॥
 स्वीर्यैः पद्मां भूषयामास अथ सा पद्माष्ट मंगल द्रव्य पूर्णा नि
 ऽपायनाति त्रिदेवता प्रीत्यर्थं सुवासिनी भ्यो ददौ ॥ १११ ॥
 अत्रेदं बोध्यं पद्मायाः सहजं मांगल्य सूत्रं पूर्व मेवैक मासीत्
 अन्त्यत्वात्पायनी पूजां धनण्या बहुलं द्वितीयं च ॥ अन्यातिव
 सा विज्ञानं धत्यादि दन्तानीति नातो मंगल सूत्रबंधने विना कथं
 कन्यादान मिति शंका युक्तं च पूर्वमेव सोमादि विवाहात् इति ॥

कंकणं बंधयामास वासुदेव कनोबुजे ॥ बह्वृत्पति

कनोजेन पद्मावत्याः कनोबुजे ॥ ११२ ॥

स्वीयंतु मिळितं नाजा मांगल्यं सूत्रमुत्तमं ॥

श्रीनिवासेन देवेन कृतवान्स पुनो हितः ॥ ११३ ॥

बबंध सूत्रं गोविंदः कंठे मंत्र निमंत्रितं ॥

सावित्री भव कल्पाणी बहु पुत्रवती भव ॥ ११४ ॥

सर्व लोकस्य जननी भव मंगल दायिनी ॥

ब्राह्मणानां कनस्पृष्टं नाहस्तस्य महीपते ॥ ११५ ॥ श्री ॥

॥ चतुश्लोकी श्रीमद्भागवतं ॥

अहमेवाऽसमेऽग्रेनान्यत् सदसत्पदं ।
पश्चादहं यदेतच्च योऽवशिष्यतस्माऽस्मृत् ॥ १ ॥
ऋतेऽर्थं यत्प्रतीयेत नप्रतीयेत जात्मनि ।
तदिदं व्यादत्ततो मायां यथा भासो यथातमः ॥ २ ॥
यथा महांति भूतानि भूतेष्व्यावेषेषु च ।
प्रविष्टान्यप्रविष्टानि तथा तेषु न तेष्टुं ॥ ३ ॥
एतावदेव जिह्वा स्यं तत्त्वजिह्वासु तात्मनः ।
अन्वयन्यतिनेद्वैभ्यां यत्स्यात्सर्वप्रसर्वदा ॥ ४ ॥

भ.पु वैदिकं समाप्याथ जग्मुस्तु होममंडपं ॥ वसिष्ठः कनयामास वे.मा.
 पद्मावत्या स्यंजलार्पितं ॥ मुनिभिर्वेदविद्वद्विर्लज्जितोमं पुनोहितः ११
 यजुः शाखोक्तमार्गेण जुहावन्तो महामतिः ॥ सार्धं पचमेकं वाक्पं ॥
 वैवाहिकं प्रायोदात्र धि कानिकं विबाहमंटपे भवं वधूकुला
 चार्यं प्रधानकं कर्म जातं समाप्य वधूवर्गौ पूर्वोक्तं लक्षणा ल
 क्षितं होममंडपं उत्तमतः स्थितं जग्मुः ॥ अथ वसिष्ठः अति
 शयेन तपो विव्यादि वसुमान् वसिष्ठः कुलाचार्यः यजुः शा
 खोक्तमार्गेण अज्जे ॥ पूर्वं सायमौपासनं हुत्वात्म समानोपितं
 प्रत्यवच्छेद पूर्वं विबाहं गृह्णाग्नौ जातवेदसमिधेन प्रजापतिं
 प्रजापतिमाघानावाज्येन ॥ त्रिनमिन् पवमानं प्रजापतिमाज्येन
 स्वयं जुहाव ॥ अथ पाप्मिग्रहणादि गृहीत्वा तंत्रेण महामतिवपि
 वसिष्ठः वेदविद्वभिः विश्वामित्र बृहस्पत्यादिभिः ॥ अनुमोदितः ॥
 पद्मायाः स्यंजलार्पितं श्रमाणां मंजलीनां समाह्वानं स्यंजलं तस्मि
 न्नर्पितं ॥ त्रिवानं पद्मं जले भ्रात्रा वसुदानेन निरूप्य तज्जाख्यं
 हविर्गंधास्यान्तभाकुत्वा तज्ज होमं तन्नामकं कर्म भार्यात्वाय
 श्रीनिवासेन कनयामास इत्यर्थः ॥ द्वित्रिभ्यामंजलेनिति टय ॥
 अनेदात्ममुदायेन समुदायिषु पर्यवसानं ॥ नित्यं सापेक्षत्वा
 त्समासः ॥ गवां कोटि सदृशास्तीति ॥ व्याख्यातमेतत् ॥ वस्त्राणा
 मिति ॥ निचयं कृत्वा नाशिविधाय यद्यपि प्राणाभिष्टं तत्र तेभ्यः
 पृथक् पृथक् दत्तवान् ॥ अथ सप्तपदीं माक्रम्य उत्तरीयांत
 ग्रेधिं विसृज्य वध्वासहानंधतीं सप्तधीन् ददर्श श्रीनिवासः ॥
 एवं महीत्सव इति ॥ अथ सप्तर्षिं दर्शनानंतं ॥ पुनर्यथाः सुपविष्टः ॥
 श्रीनिवासः ॥ अथ कल्याणार्हणं पूर्वं लक्ष्मीं स्वयमुत्थाय स्वर्ग
 कुंभां भोभिः कोचनं पतद्ग्राहं प्रतिष्ठितं ध्वजवज्रांकुशचिह्नव
 त्पादैर्मंत्रवदभिरिच्य वस्त्रेण पनिमृज्य कुंकुमनागेणानुपज्यां
 जल्योत्तर्घ्यं समर्प्या च मनीषेताचम्य मुखे नेत्रे चोजिते अतर्घ्यं
 वस्त्राभनणानि अध्यावाहविकानि दत्वा सुगंधिं हुनिचंदनेन
 बाह्याद्यालिप्याक्षतान् पाते सिद्ध्वा गंधतेलेन हृदयं नागव
 ल्लीदंजेन स्निग्धीकृत्य पिष्टातकमुष्टीर्विकीर्य कंठे पुष्पमालां
 निधाय शिनसि पुष्पाक्षतवृष्टिं विधाय पूर्णफलतांबूलानि

बैवाहिकं समाप्याथ जगत्तु ह्रीम मंडपं ॥ वसिष्ठः कानया
मास पद्मायास्त्र्यं जल्पितं ॥ १२३ ॥ मुनिभिर्वेद विद्वद्भि
र्लज्जितोऽयं पुनो व्रितः ॥ यजुः शास्त्रोक्तं मार्गेण जुहावन्तो
महामतिः ॥ तस्मिन्काले महानाजः दक्षिणं ब्रह्मवादिनां ॥
गवां कोटि सहस्राणि अश्वायातामयुतं तथा ॥ वस्त्राणां
निचयं नाजन् विप्रेभ्यो दन्तवान्पृथक् ॥ एवं महीत्सवं
स्तत्र समभूदग्रामी दिने ॥ १२४ ॥ वधूवर्गो प्रतिष्ठाप्य
भोजनार्थं नृश्वनः ॥ अन्नं बहुविधं सूपनसभक्षसम
न्वितं ॥ १२५ ॥ पुनो व्रितेन सहितो भोजनं कृतवान्ह्रिः ॥
आकाशनाजो नाजेंद्र भुक्कवान्कृष्णसन्निधौ ॥ रुह्मी
समेता धनधी तथा बकुलमात्रया ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

अथ ब्रह्मयाः श्रीनिवासाय पतिवेषकानि नथ वस्त्राभनणानि स्वस्वो
चितं प्रददुः तद्व्यं तदा पर्वतायितं अथ पतिपुत्रवतीभिः अन्नं ध
त्पादि सुवासिनीभिर्नानाजित विग्रहो गंधाक्षतपूर्वकमर्चितेभ्यो
दन्तदक्षिणाफलतांबूलदिभ्यो ब्राह्मणेभ्यः स्वीकृतमंजारीनक्षतः
वधूभ्यां सहस्वभासासभां भासयन्त्यभ्यनंदन्तास ॥ ॐ ॥ वधूवर्ग
विति ॥ अथ नात्रौ पंचदशघटिकातः पूर्वं विवाहमंडपे भोजनार्थं
वधूवर्गो पद्मा श्रीनिवासे एव सते प्रतिष्ठाप्य सूपपूषनान्वितं
बहुविधमन्नं ॥ षड्विधान्नं पत्नी तुस्तेन पूर्वदन्तभोजनपात्रेपति
वेषयामास ॥ अथ श्रीनिवासः स्वपुनतः उपविष्टेन वसिष्ठेन सह
नाहाचंद्रेणकानितं चंद्राभिर्मंतं ॥ चंद्रोत्तर्गतकेशवाधिष्ठितं ॥ तद्
धिष्ठितब्रह्मोद्योतबृन्धनीननृसिंहाग्रे घृतवत्संस्कृतं अमृतान्नं
अक्षान्नवर्षां हृदिर्भोजनं कृतवान् ॥ आकाशनाजोपि कृष्णसन्नि
धौ पुनतो वसिष्ठसमीपेष विष्टगुण्ठासहं भुक्कवान्कृष्णस्य
दक्षिणतः रुह्मीसमेतासः धनधी बकुलमात्रया सह भुक्
वती ॥ तत्पद्मे वध्वष्टकन्याः वामे सनस्वती पार्वत्याद्या अष्ट

न वैदिकाया मुपविश्य सुवासिनीभिर्नीनाजित विग्रहो दत्त
तां ब्रूल वक्षिणेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो आशिषो गृहीत्वा पद्मावल्यां स
ह्यभि तंदन्तास्ते ॥ श्रीनिवासाय मंगलं देवाः प्रसन्ताः ऋषयः
साधुवाद्याः गंधर्वाश्च जगुः कलं ॥ ननु तु नप्सनसः ॥ जीतावाय
मृदुनेदुः ॥ ब्राह्मणा आनंद निर्भनाः ॥ श्रीः ॥ सर्वजना लक्ष्मी पद्मा
श्लिष्ट श्रीनिवास जगन्मातृन सौंदर्य लीला संदर्शन संजाता
नंद नन्दा ॥ ध्रुवे ले लोला विलासादीक्षिताः विगलित वेश्यां तनूद
यां भोज सन्निविष्टा कौतुक वैद्य धिष्टित लक्ष्मी पद्मा श्लिष्ट श्रीनि
वासा स्तिष्ठंतीति सर्वं मंगलं ॥ श्रीः श्रीः ॥ ॐ श्रीमदस्मद्भुवर्तिर्ग
त श्रीमन्मंत्रालय विलासि गुननाजेश श्रीभानती मुख्यप्राणा
त्मक द्रौपदी नमण भीमसेनातर्गत कल्याण श्रीनिवासात्मक
कमिठी सत्या समेत श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

ॐ ॥ श्रीः ॥ श्रीनिवासाय मंगलं ॥ अत्रेदं बोध्यं ॥ ननु गंधर्व
स्यानां दंपती भवाव इति पनस्थन समय सुख हवणा न्यतन रूप
त्वान्नेदक पूर्वकलं ॥ केवलं पतिश्रय मात्रेण स्वत्व सिद्धेः ॥ अस्या
प्यंतर्गंगाभि प्रायेण गंधर्वत्वमेव ॥ स्वयं वनस्यान्योन्य समय
रूपत्वात् ॥ अतएव वगलक्षणा वनाहे गंधर्व एवोक्तः ॥ अत्राप्युद
क पूर्वकत्वस्यानुक्तेः कथं ब्राह्म वद्वाना सेचनादि ऋषिदर्शनात्ता
द्यान क्रमलेखन मिदपि ति चेन्मेवं ॥ गंधर्वादीनामुदक पूर्वकत्व
मस्त्यैव ॥ तदुक्तं ब्राह्मे ॥ युक्तं पाणिग्रहणं सर्ववर्णेषु सर्वद्यः ॥
जलपूर्वतु विप्राणा मन्येषामपि काम्ययेति ॥ पा निजाते ॥ अनेन
ब्राह्मेपि विवाहः क्षत्रिया देना मुक्तो भवति ॥ गंधर्वादिच
तृषूदकपूर्वदानं विना स्वत्वे जातेपि अजि साक्षिकं पुनर्वैवाहि
को विधिः कार्य इत्युक्तं ॥ गंधर्वादि विवाहेषु पुनर्वैवाहिको वि
धिः ॥ कर्तव्यश्च त्रिभिर्वर्णैः समर्थेनाजि साक्षिकमिति ॥ किंचा
शैव ब्राह्म विवाह प्रयोगं संपूर्णमुक्त्वा गंधर्वादि विवाहेष्वेवं
कुर्यातामित्युक्तं ॥ नामायणेपि ॥ इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मंत्र पूर्तं
जलं तथा ॥ एवं दत्त्वा तथा शीतो मंत्रोदक पुनस्कृतामिति स्वयं वन

स्योदक पूर्वकत्वा सुहं इत्येवं ॥ ननु धर्मज्ञाने कांश्य पात्रस्थ
कन्या जलैरुपनि वनां जलिं नि धायेत्याद्युक्तिरस्ति ॥ अतः कथं
स हि न ष्य वन हस्ते कन्या हस्तं नि धायेति चेन्न ॥ तस्य दक्षिण
स्थित पत्न्या क्रियमाण संतत शुद्धोदक दानां धाना सेचन
विषयत्वात् ॥ अस्य चांगी भूत दानात्मक साक्षत विच्छिन्नोदक
धाना प्रक्षेप विषयत्वेन अविनोधात् ॥ ४४ ॥ ननु शुद्धोदक दानां
धाना सेचन मंगी भूत साक्षतोदक प्रक्षेपणं चेति किमर्थं द्वै वि
ध्यमिति चेत् ॥ अयमभिप्रायः ॥ महादानस्य धाना पूर्वकत्वा
र्थः ॥ तर्हि पात्रजातादावेक कनोक्तेः कोभिप्रायः ॥ एकवान् धाना
सेचनेपि उदक प्रक्षेपणस्य धाना पूर्वकत्व संपादकत्वात् ॥ पत्रं
तु पौर्वापर्य कालस्य स्थूल सूक्ष्मत्व मात्रं भेदः ॥ ननु धानायाः
कन्या हस्त पर्यंतत्वं कुतः ॥ अमोहमस्मि सात्वं सात्वमस्य
मोहं ॥ क्षीनं पृथिवीत्वं सामाह मुक्त्वा तावेव विवहा वहे
ऋष्य ध्यूटं सामगीमते ॥ वृष्टिनसि यौ स्त्वा ददातु पृथिवीत्वा
प्रतिगृह्णातु इत्यादि मंत्र किं गात् ॥ दन्तां विप्र समाश्रयेति
स्मृतेश्च ॥ नममेति स्वत्व त्यागा भावाच्च ॥ वन वनोक्तेः च वन
प्रतिगृहीत ऋष्यस्य गृह गृहिष्य पन नामक पत्नी पात्रत्वाच्चेति ॥
अत्येषामर्थात्ने तात्पर्यादविनोधादनुमतमेवेति ॥ अतएव
पृथिवीत्वा प्रतिगृह्णाति त्वं रास्यो हृष्टादुक्तीति ॥

भुक्त्वा न स संयुक्तं सुप्तो भार्या समन्वितः ॥ १२९ ॥ ततः
प्रभते न जेन्द्र सुवासिन्धः सुनेश्वरं ॥ मज्जनं कानयामासुः
गंधतैलैः सुनिर्मलैः ॥ अन्त्योन्त्यं पूजतं तत्र अन्त्योन्त्य
पनिनं भणं ॥ स नाज्जा विप्र मुखाणां सुनाणां बहु भोजनं ॥
स्त्रीणां च पुत्राणां च बहुमानं क्रमेण सः ॥ देवानां च
ऋषीणां च वृषाणां मातृषात्मनां ॥ १३१ ॥ अपूपान्वि वि
धा न्दिव्यान्सूप शाकादिकांस्तथा ॥ घृतकुल्यं क्षीनकुल्यं
दधिकुल्यं मतः पत्रं ॥ १३३ ॥ श्रीनिवासाय मंगलं ॥ श्रीः ॥

भुक्तेति ॥ न स संयुक्तं ॥ गोक्षीन संयुक्तं अन्नं भुक्त्वा ॥ भार्या समन्वितः ॥

भ.पु. भार्याभ्यां लक्ष्मीपद्माभ्यां समन्वितः सुप्तः ॥ पयः प्लोतति मे ॥ अपर्यं वै.भा
 कैक शयने सह ब्रह्मचर्येण निद्रामकरोत् ॥ तत इति ॥ ततः शुद्धदशम्या ११.
 अतंतनं अति निष्क दशम्याः प्रभाते उषसि ॥ सुनेश्वरं श्रीनिवासं ॥ सु
 निर्मलैः नभैः सुगंधितैः सुवासिन्यः मञ्जनमभ्यंगकानयामासुः ॥
 अन्धोऽन्यमिति ॥ वनगृहस्थित ब्रह्मादि मानुषांतातो बंधु भोजनाद्यु
 पचानागतान् तौडिमान वसुदान धनढ्यादीन्वनगृहस्थिता इन्द्रा
 दयोऽभिगमनं पवित्रं भण पाणिपत्नीनासन वीजनं गंधमाल्य
 तांबूलफल लड्डुकादि मिश्रपचैः ॥ आवृता गतानां जल्पजा
 नानां जनीजना अप्येवं इत्यन्यो न्येषां पूजतं पवित्रं भणं च प्रा
 वर्त्ततेत्यर्थः सनाजेति सुनाणां ब्रह्मरुद्रादीनां विप्रमुख्यानां
 ब्रह्मर्षीणां एषां पुंसां स्त्रीणां च बहुमातक्रमेण गुह्यानुसारेण
 चंद्रैरा अमृतेन बहुभोजनं संपूर्णं भोजयामासेत्यर्थः ॥ देवानां
 मिति ॥ देवानां ऋषीणां देवर्षीणां मानुषात्मनां नृपाणां मानु
 षाणां नृपाणां च ॥ विविधानपूषान् पौल्यादि पिष्टकान् ॥ दिव्यान्
 देवेशान् सूपशकादिकान् ॥ अग्निमुखिन तथा चक्रे ॥ संपूर्णं
 भोजयामासेत्यर्थः ॥ ७ ॥ घृतकुल्यमिति ॥ अतः पवं भोजनोत्त
 नं पातकपानीये क्षुनसाम्रकदल्यादि नसायनकुल्यं क्षीनकुल्यं
 दधिकुल्यं सानमेय गङ्गाकीर्णं चक्रे ॥ पाक्षसानां गणैः तथा
 तद्वत् आकीर्णं यथास्यान्तथा चक्रे इत्यर्थः ॥ अत्रेत्यं बोध्यं ॥
 तथा हि ॥ श्रीमद्भोजनशाला मध्ये महान्महाजुसः ॥ भूस्थ
 कुट्टिमता ॥ तत्र शालायां शाल्योदनानां नाशयः शुभ्रवस्त्राच्छ
 ण्ताः पूर्वतोपमाः सातस्काः ॥ तथा ताता विधभक्षशाखादि
 नां नाशयोपि ॥ एवं पानकपानीयेषु नसाम्रकदल्यादि नसा
 यनघृतक्षीनदधितक्रसानाम्रसूपपायसायं धनोद्बोधोप
 माः सघटियंताः ॥ एवं विधस्य पाकस्थानस्य समंततो दिक्षु
 विदिक्षुपदिक्षुच भोजनायामा असंहता विनष्टाः समाभोजन
 पङ्क्तयः ॥ एतासां पुनतः अनुष्णिष्ट संपर्काणि पवित्रेण सु
 क्ताणि स्तिमितानि द्रोणायमानानि जातु दद्यान्ति सपवि
 त्रेष पात्राणि पूर्वोक्त पानकादि पायसांतातो कुल्यानि विश्व
 कृतानि सौवर्णा न्यासुः ॥

तथा मुख शोभन गंधूष पाणि पादप्रक्षालना भक्ति प्रवह च्छुद्ध जल
कुल्यान्यपि ॥ एवं विभव संपन्नायां शास्त्रायां सुनाहीतां भोजने
निवृत्ते फेलापात्राणां संमार्जनाय बहिः प्रक्षेपे कृते कुल्यान्यप्यं
त्यंतुं वेनयदा बहिरितिः स्थापितानि तदा सानमेयगणा नाक्षसगणा
भ्योऽपि हानाय संकीर्णाः इति ॥ एतत्सर्वं उद्देश्य कान्तिनृ कर्तुं
भोक्तृ श्रीनिवास विवाहेन्द्र विश्वकर्मा देवादि मातृकुल्यान्यप्यं वासि
तार्थोक्त्या नृक सिद्धन्यायेनाभिः ॥ ११० ॥ न्वेयमिति संक्षेपः ॥

एवं कोलाहलं चक्रे दिव्यं चतुनस्तथा ॥ ११५ ॥

अगसी-तत्र विनोदश्च नित्यमंगलमेव च ॥

दिवसे प्रथमे प्राप्ते कृत्वा नृपः ॥ कलशोश्चतुन
स्तत्र दीपज्वाला विष्णुजिताम् ॥ वधूवतीं प्रतिष्ठाप्य क
सिंहासने नृपः ॥ ११६ ॥ पूजयासास गोविंदं जामातनम
नामयं ॥ आकाशनालो धर्मात्मा श्रीनृपः कनेदही (धौ) ॥
मातनं वासुदेवस्य नाजस्वकुलमात्रिकां ॥ पूजयित्वा
विधातेन वस्त्रालंकृतं भूषणैः ॥ नाभिं शिनेषा संयो
ज्य पुत्रीं पद्मावतीं नृपः ॥ अर्पयासास दुःखेन ब्रह्मण
स्तु महीपते ॥ महालक्ष्म्यौ ताभिर्मूलं संघृतं श्रीन
सेव्यं ॥ अर्पयासास पुत्रीं स्नां कदताङ्गदं कंदवान् ॥
श्रीनिवासस्य कृष्णस्य शेषाचलं निवासिनः ॥ नाज
भायां महाभागः कदंती कुवती यथा ॥ पुत्री हस्तेन स्व
हस्तेन धृत्वा नाज कुलांगना ॥ श्रीनं संयोज्य कृष्णस्य
नाभिर्मूले ति दुःखिता ॥ जीवं कदंति मंजेषा दुःख
संदिग्धलोचना ॥ पालितां लालितां पुत्रीं नवमास
धृतां मया ॥ त्वदधीनां जगन्नाभ कनिष्ये मम नंदनां ॥
सतस्या नोदने दृष्ट्वा नाजा दुःखपनायकाः ॥ न नोद
दीनवदनः पुत्रीमालिङ्ग्य भूपतिः ॥ हा पुत्री मंद
भाग्योऽहं त्वद्वियोगेन केवलं ॥

हा पुत्रि मंद भाग्यो हं त्वष्ट्रियो गेन केवलं ॥ जीवनं मम क
 ल्याधि तस्थिनं च भविष्यति ॥ क्रीडागृहं राजपुत्री तव
 भोजन कर्म च ॥ आता तव वनागो हं कथं क्रीडां कविष्यसि ॥
 एवं नंदं सतीक्य आतनं दीन चेतसं ॥ तं त्रिमातो नृप
 श्रीष्टः दुःखितो वाक्य मब्रवीत् ॥ तं त्रिमातः ॥ वयं दनिद्रा
 तिर्भाग्या स्वं त्रि भद्रे गमिष्यसि ॥ वयं मनसा मापन्ता
 नात्र कार्यं विचान्ता ॥ एता न्दृष्ट्वा महानाजः विष्वक्सेतोति
 दुःखितः ॥ भगिनीं दीनवदता मा त्रिभुवनं प्रनन्दमुतुः ॥
 मातर्मे बालकं त्यक्त्वा यथा लोभा जितं धनं ॥ तथा सो
 भगिनीं दीनं कुरुणा च्छसि भाषिते ॥ एवं प्रसंगस्तत्रा
 सी देवता मपि भूमिप ॥ ऋषीणां करपादीनां दुःख
 मत्यंतं दानात् ॥ नंदं नृपतिं दृष्ट्वा श्रीनिवासः सतं
 गतिः ॥ स्वयं नन्दो गोविंदो भगिनीं पार्थ वल्गुभां ॥
 स्मृत्वा श्रीदेवकी पुत्रस्तदद्भुतं मिवा भवत् ॥ इत्थं
 लौकिक कर्माणि एतावत् सुपागतः ॥ पद्मावत्या तथा
 सार्द्धं सर्वथा च समन्वितः ॥ ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य नमा
 नानायणावुभौ ॥ गन्तुं संकल्पमान् द्वौ पद्मासन भवा
 दिकैः ॥ २६५ ॥ आनन्दो ह वनागो ह अन्योन्यं नर्तनं तथा ॥
 पुनर्गृहं प्रवेष्ट्याथ गमते धुर्धवा नृपिः ॥ स्वशून्य
 श्वशुनं चैव साष्टांगं प्रणामाय ॥ आशीर्वादेन तत
 श्चक्रे जामातृमनां मयं ॥ दीर्घायुर्भवगोविंद सर्व
 लोक धुनं धनं ॥ आशीर्भिनभिनं चाथ वासुदेव मभा
 षत् ॥ धनं ॥ मासोते गच्छ गोविंद वध्वा सह स्वकं
 गृहं ॥ इदंते स्वाशुनं वाक्यं मानयस्व महामते ॥ सतस्या
 वचनं श्रुत्वा वासुदेवो ब्रवी नृप ॥ श्रीनिवासः ॥ नृपवाक्य
 श्रुणु मम कार्यं स्प महती त्वना ॥ तस्मादाहं न मे देहि
 राजंसे स्यात्कृपा मयि ॥ इत्युक्त्वा वासुदेवस्तु गन्तुं संकल्प
 मान् हत् ॥ जगाम भवनं साक्षात्सर्वदेव मन्वितः ॥
 आकुलं व्याकुलं नम्यं पुनस्तं जन संकुलं ॥ प्राकान् गोपुना
 न्दः परंप्रति स्म स्वयं श्रुत्वा ॥

धन्यानाज कुलोत्पन्ना सखी कमल लोचना ॥ अनुगच्छति
 शो विंदं पश्य काळ विपर्ययं ॥ तथा ददौ महानाज पाणि
 बर्हिन् श्रियः पतेः ॥ तं धुत्वा न् शास्त्रि संभूतान् वृषभाणां
 मथोपनि ॥ अनीप्य चीन सङ्कीर्ता न्द्वि शतानि विपबन्धुः ॥
 गुड भानं समुद्रतं ति त्रिंशो मान मेव च ॥ पयो घट सह
 स्नाधि दधि भांड शतानि च ॥ सहस्राङ्गं घृताह्वानि पर्ष
 पात्राणि सर्षपान् ॥ मेथिका त्रिंशु लवणं तैल पात्राणि
 पंचय ॥ ददौ शर्करां संपूर्णं घटानां द्वि शतं तथा ॥ वार्त्तिक
 चूत कण्टरी नाज नं भा फला निच ॥ कू र्मांडं कंदमूला नि
 मधु भांड शतादि च ॥ तं भा फला नि राजेंद्र पत्राणां निचयं
 तथा ॥ अश्वानामयुतं दत्त्वा गजानां च सहस्रकं ॥ धेनु
 नां पंच साहस्रं माषिकानां शतं तथा ॥ दासीनां द्विशतं
 राजन् त्रिशतं नाजवर्जिणां ॥ वस्त्राणि विवि धान्याद्यु
 पर्षकं नल भूषितां ॥ उपबर्हं समोपेत मुपबर्हिण संपुतं ॥
 एवमादीनि वस्त्राणि गृहीत्वा नृप सत्तमः ॥ पुत्रेण सहितो
 नाजन् श्रीनिवास पनायणः ॥ आकारा राजो धर्महः श्रीनि
 वासस्य सन्नि धिं ॥ १७३ ॥ आग श्वसुनं दृष्ट्वा उभाय जगदी
 श्वनः ॥ श्रीनिवासः ॥ दूताध्वानं महानाज किमर्थं गमनं कृतं ॥
 दातव्यं किं महानाज तव पुत्र समे नघ ॥ कन्या दत्त्वा शुभो
 ऽप्ये सुकृतं किं कृतं त्वया ॥ संतोष मनुजैर्प्राप्तं मम तात
 न संशयः ॥ किं ते मनोगतं नाजन् तत्त्वमा चक्ष्व भूपते ॥
 संदेहं मा कुतश्चात्र दाता दाते महीपते ॥ वासुदेव वयः
 श्रुत्वा वासुदेव मभाषत ॥ सर्वं संपूर्णं मस्माकं त्वत्सा
 देन केराव ॥ नान्यं याचे जगन्नाथ तव पादसंनिकटे ॥
 भ किं देह्य चलां कृष्ण सकुटुंबस्य मे नघ ॥ तच्छ्रुत्वा
 वचनं तस्य शूनस्य च महात्मनः ॥ दन्तबांस्तस्य सायुज्य
 माकाश नृपते स्तदा ॥ शाळकस्य ददौ वस्त्रं स्तंगस्य
 मधु सूदनः ॥ स जामात्रा भ्यनुदातः पयमौ ससुतः
 पुत्री ॥ पुत्रि गमिष्ये तगनं विहृतस्व हृदि प्रिये ॥
 शयाने श्रीनिवासस्य शयनं कुत मंगके ॥

सांत्वयित्वा सुतो वीनः पुत्रीं कमललोचनं ॥ रासिता सा
 स्वपित्राद्युशीघ्रमाप नथं वृपः ॥ नदन्गङ्गा कंठेन
 जगाम नगनं वृपः ॥ पद्मावल्यानुगो विंदो ब्रह्मरुद्रा
 दिकैर्युतः ॥ सुवर्णमुखनीं प्राप तत्र वासमकल्पयत्
 देवान्संप्रेषया मास स्वधामानि वृषाकपिः ॥ ब्रह्मादीनां
 सुनामोच मुनीनामूर्ध्वनेतसं ॥ ददौ वस्त्रं यथायोग्यं
 भगवान्भक्तवत्सलः ॥ तेनाहृता जगद्ग्रात्रा जग्मुः
 स्वकं सुताः ॥ ऋषयश्च तपोवर्षं जग्मुर्नृपायणा
 हया ॥ लक्ष्मीजगाम नार्जेन्द्र कनवीनपुत्रं प्रति ॥
 महोत्सवं तं त्वनुभूय देवता ब्रह्मेण पूर्वाः सहस्रति
 सं श्रमात् ॥ जग्मुः स्वकं धाम महानुभावा नार्जेन्द्र
 पूज्यं प्रशयं सुनादनात् ॥ गते देवगणे तत्र अगस्त्य
 निरुये हनिः ॥ भुंजानो भोगमतुलं तत्रास्ते भगवा
 ह्मनिः ॥ विवाहाध्याय महिमां ये श्रुण्वन्ति जने
 श्वनः ॥ तेषां भाग्योदयं वक्ष्ये शृणुनाजन्सविस्तरे ॥
 कोटिकन्या प्रदानस्य यावद्भूमेः प्रदानतः ॥ यत्फलं
 लभते देही तत्फलं श्रावणाद्भवेत् ॥ उत्सवं ये
 कविष्यन्ति उत्सवे जगदीशितुः ॥ तस्योत्सवो भवे
 द्राजन्वेकदेशे प्रसादतः ॥ इति ते कथितं नाजवि
 बाह्वयनितं हवेः ॥ शुभदं श्रुण्वतां नाजन्सर्वेषां
 मंगलप्रदम् ॥ १९६ ॥

इति श्री भविष्योत्तर पुनाणे श्री वेङ्कट गिनि माहात्म्ये
 श्री श्रीनिवास पद्मा कल्याण महोत्सव प्रशंसनं नामै
 कादशोऽध्यायः ॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ श्री हनये नमः ॥

एवमिति ॥ चतुः सर्वकार्य निपुणो नाजादि नाति शुद्ध विद्व
 दशमी द्वादश्यात्मकानि त्रीणि दिनानि एवं कोलातूलं बहुगुणं
 भक्ते ॥ कोल तं कोलः एकीभावः तं तूलति भिन्नसीति कोलातूलं
 इति कोशव्याख्या तात् ॥ आसीन्तत्र विनोद इति ॥ तत्र साधन
 द्वादश्यां मध्याह्नादुपनि विनोदः क्षणमपि विश्लेषो भामू
 दिति संश्लिष्टयोः वस्तुनोः केनचित्कान्ठेन विश्लिष्टयोः
 पुनः समागमकाल पर्यंतमाभासेन विप्रलंभेन कालयापनं
 विनोदः ॥ अत एवोक्तं विनोदो विनृत्यापनमिति ॥ सोप्यासी
 त् ॥ अथ नित्यमंगलं च कल्याणवनपूजा ब्राह्मणादि सभा
 पूजा मंगलतीनाजना शीनादि नित्यं क्रियमाणं मंगलं च
 सीदित्यर्थः ॥ अत्रेत्थं बोध्यं ॥ तथाहि ॥ आकाशनाजा एका
 दश्यां त्रैविश्रांतः पत्न्यादिभ्यो लब्धमिष्टं निवेदय
 न्नानंदयामास ॥ किमिति ॥ पद्माया उचितवनलाभेन तस्या
 योगचिंता पवित्रा आसीत् ॥ शुभं शीघ्रं विधीयतामिति
 विवाहविधानेन श्रीनिवासानुग्रहेण च अकस्माद्भूतिनागतेन
 वसंतवनागत किनात वृत्तांतेनास्य पूर्वकत्वशंकाया विधोना
 यातः ॥ अतो वयमस्मिन् जन्मनि धन्याः स्मः इति ॥ परंतु
 स वृत्तांतः कदा बह्विनायाति किं वा भविष्यति तन्मा भूत् ॥
 एवमेव भूयात् इति होमचिंता मात्रमवशिष्टं ॥ अयोतिजायाः
 शीताया हवानर्थं पनं पनामा भूत् ॥ अथ सर्वसाक्षी श्रीनिवास
 नाहस्तमप्यातंकं पविर्तुं पद्मो प्रेनयामास ॥ सा तेन प्रेयिता
 नाजकन्या किनातीयं नाम कपटनाटकं विषयनिगमणेन तानद
 मुखेन कानयित्वा विश्वकर्म मुखेन चित्रयित्वा च विनोदार्थं तानद
 मिश्रं लक्ष्मीपदे विवाहमंडपे उपविश्य नाटयामासतुः ॥ किं ततः
 प्राप्तं श्रीनिवासस्य बालस्त्री ताडितत्वास्त्रीजित इति त्यक्तव्य
 इति च प्राप्तं ॥ अजित इति प्रवादमात्रं ॥ शुकतानदयोन्नतवदि
 नौ इति ॥ बहुकर्षापि विद्याबाधनवात्स्वलीति वनं स्तुत्वा तज्जे
 ष्टपत्नीं अनपत्यं धात्यक्तलज्जेति विविंचकत्वं घटपित्री
 अनृतवादिनीति प्राप्तवनस्याधर्मतात्वात् ॥ न्येष्टपत्न्या निर्दु
 ष्टत्वात् ॥ अतः श्रीनिवास शुकतानदबहुका लक्ष्मीतो यथा

म.पु संभवं कोपावेश इति च प्राप्तं ॥ एवं प्राप्ति सायाद्दे संध्यामु वे.मा
 पास्या जिं वृत्वा वसिष्ठ शुक्र नानदैः बकुल याच सृ होम ११
 संतुष्ट एव तस्थौ ॥ पद्मा लक्ष्मीस्य विवाह मंतपे संभृत पूजा
 संभाने श्रीनिवासागमनं निनी शं लौ स्तः ॥ सूत माग ध वं
 दिनः ॥ गंधर्वाप्ससो वै षोडशोऽस्य उत्सव प्रकृतयः उत्सवो
 लुक्क सभाजनाऽपि कुतो विलंब इति विचारितवन्तः ॥ ना
 जापि कुतो विलंब इति गुणमुखा द्विचारितवान् ॥ अथ गुणः
 श्रीनिवास सज्जिधिं गत्वा हुंगितेन श्रीनिवासः कुतोवा विमला
 इवा भाति मुख प्रसादो न दृश्यत इत्याह ॥ तच्छ्रुत्वा नाजापि
 पूर्वा शं कित किनात वृत्तां तातं केनवा लुक सेल्वं तर्गत जल इव
 पवि क्षीणो बभूव ॥ अथ धैर्यं मालंब्य नाजगुगुणा सह
 वसिष्ठ शुक्र नानदादिभिः संभूय पुनर्विशेषतो विचार्ये नानद
 मुखेन पद्मा लक्ष्मीकृत नाटनादि वितोदोप तं मेन कोपो न
 क्रोधो इति ज्ञातं ॥ अथ नाजा जीवित मात्मानं मेते ॥ कस्मात् ॥
 सो नर्थ स्तावन्नागतः ॥ असदुपालंभ निमित्तः स्त्रीषु कोपः
 प्रत्यायन पर्यतः ॥ कथं चिन्नि बर्हिणीयो भवतीति ॥ पुनः पुष्टः
 पुरुषो बभूव ॥ प्रत्युता शं कितानर्थं पवित्रानायासं कोपो देवादा
 गत इति भातीति ॥ अथ नाजा पद्माया मध्यस्थो भूत्वा लानदं
 पपृच्छ ॥ नाटनादिषु नामग्रहण भावेन कुतः श्रीनिवासा
 दीनां कोपावेश इति ॥ अथ नानदः ॥ श्रीनिवासस्य मध्यस्थो
 भूत्वा स्वस्व कृतस्य स्वस्व साक्षि सिद्ध तया स्म स्मिन्स्वस्मि
 न्स्वस्मि न्पर्यवसाय तेषां तेषां कोपावेश इत्याह ॥ तर्हि तत्सो
 ढव्य मेव कुतः कोप इति नाजा ॥ अथ नानदः ॥ साधोः पनम
 धार्मिकस्य नाहस्तवेक्षितिकया शक्तेनापि यत्कृतं तत्सा
 धुषु भूषणमपि सासूयेषु दूषणायितं ॥ नाजा ॥ न हिनद्या
 जिनस्य संकोचः ॥ इदानीमपि पपीक्षा भवत्विति पद्माचकी
 त्याह ॥ अथ तया स्त्विति श्रीनिवासोक्तोक्त विवाह दीक्षायां
 तस्य ॥ बसन् इत्याहुः ॥ तर्हि कः कोप शं लुपाय इति नाजा ॥
 असदुपालंभ क्षमापन मेवेति नानदः ॥ तत्कीदृशमिति नाजा
 अपहृत हय प्रत्यर्पणं नवनलोपाय तमाहृत्य सभा मध्ये

शिनो वन मन शिलेवं दृढ द्वा लक मित्याह ॥ तानदः ॥ अथ नाजा
 पद्ममपृष्ठा स्वयमेव अन्यथा भूतस्य प्रत्यर्पणमशक्यमिति
 कर्कषा सहसंप्रति निधातव्यमिति तैत्रिणा सहात्म्येच यामास
 तज्ज्ञातं वसुदानेन ॥ अथ नाजा नानदं प्रत्यालोचितमाह ॥ अथ
 नानदः ॥ श्रीनिवासं पृष्ठा तथा प्रतिश्रुत्य सश्री तुलस्युदक धानां
 श्रीनिवास तसेत शिष्येत्याह ॥ अथ तभा कने द्राजा ॥ एतन्मध्ये वसु
 दाहः सेंदिना पद्ममे आलोचितं विहापयामास ॥ अथ लक्ष्म्याह ॥
 तन्न प्रति निधातव्यं ॥ अपना ध आसज्जते ॥ श्रीनिवासा नृदस्य
 तस्य हयस्यान्यथा भावः कदा स्यात् ॥ मत्सहजो मत्सज्जि धावस्तिता
 मेव प्रत्यर्पयामीत्यादि ॥ अथ तच्छ्रुत्वा श्रीनिवासः पनम संहृष्टः म
 हा ॥ लोभी जातः सोपि प्रत्यर्पणीयः ॥ प्रतिश्रुतमपि देयमेव ॥ अन्यथा
 प्रतिश्रुत पनित्यागापन्ते निति नाना नं बोधयामासः ॥ एवमेकस्मिन्ना
 कने व्यवस्थिते पद्मा ॥ अस्तुता मैतत् ॥ द्वितीयो नन्याय्यः ॥ शिल्पप्रहान
 अतिक्रमाति यानशोति नृपः ॥ तल्लभमिति नानदः ॥ तत्रैव अतिक्रमो
 वृत्त इति पद्मा ॥ नानदः मृगयागतं पुनश्च निष्पुनैकोतं प्रदेशेपि
 लोचनं संहयादृश्य वनछां प्रतिवनछां च वृत्ता गां धर्षे विवाहे जाति क्ष
 त्रियस्य पनित्यहे कोति क्रमः ॥ तस्मा द्वितीयोपि न्याय्य एव ॥ तथा
 योभय नृपे क्षमापनं कन्तव्यमेव ॥ अहं शुक्रश्च नानृत वादिता ॥
 श्रुत्य भीतु वा दितात् ॥ विवाहानृते पातका भावाच्य ॥ बकुलापि
 नानृत वादिता ॥ तद्वचनस्यार्थं तने तात्पर्यात् ॥ तचोपपादितं
 पुनस्तात् ॥ ६ ॥ अथ पद्मा लक्ष्म्यौ स्वभावतो हुनिनं ज्वावपि श्रीनि
 वासं किंचिदपनाध व्याजेन सभामध्ये प्रणतुं पुनतो वसुदानशिनसा
 विशाल स्वर्न पात्रे नवनलफल पुष्पोक्तानुद्वार्य अलंकृतं तं वृषं
 गुंजामणिं च पार्श्वतः पुनस्कृत्य विवाह मंडपात्प्रतस्थतुः ॥ तदा देव
 दुंदुभयो नेदुः ॥ जगुर्गंधर्वाः ननृतु नप्सनसः पुष्पवृष्टिश्च स्वाच्युता ॥
 तदा ब्रह्मापि तत्समागम संदर्शनार्थं उत्सर्गदं ॥ किमुतान्ये सभाजनः ॥
 तदा ब्रह्मण्यपि मार्गाज्जनानपसानयतां पद्मा लक्ष्म्यौ चानाछां श्रीनि
 वास पदकां कित कृष्णा जिह प्रहान आपतितः ॥ कान्येषां मशकं सत्
 चनाछां कथा ॥ एवं महोत्सवेन श्रीनिवासा छिष्टितं होममंडपे प्रत्या
 गत्य हयं समर्प्य नलोपायनं पुनतो निधाय शिनोवनमनं चक्रुः ॥

अ.पु. अथ श्रीनिवासः पनम स्तेह विक्लि च मान हृदय उल्हायते उद्गृह्ये वे.मा. ११

स्वार्थं विवाह मंतपं प्रत्याजगामेति ॥ ततो नित्य मंगलं ॥ अथ
राजा क्षेमेपि निजातं को भूत्वाभि नतंद ॥ जनाभ्य तत्स्मानं स्मानं
आतंद भविता अभूवन् ॥ ६ ॥

पंचमांते पुनाषा वचनाति ग्रंथांते लेखनीयाति भवंतीति लिखितं
तानि का नि यि किं ह्यंते ॥ ६ ॥ स्वयं व्यक्त प्रदेशेषु श्वेत वनाहादि
षोडश स्थानेषु ॥ तत्र स्थाः प्रतिमाः सर्वा नानाणा मकृतात्मनां ॥
भक्तेन त्यादने यैव शिलानपेक्षा दर्शिताः ॥ १ ॥ चिदानंद शरीरं त
नयने दृश्यते कथितं ॥ कलौ युगे विशेषेण न योग्यं द्रष्टु मालनः ॥ २ ॥
चिदानंद शरीरं तत्र सन्निहितो स्म्यहं ॥ अपेक्ष शरीरेण चिदा
नंदेन पद्मज ॥ ३ ॥ तत्रैव प्रतिमादेव स्थितेहं नित्य मंजसा ॥ कलौ
जनाः प्रपश्यंति प्रतिमां मदधिष्ठितां ॥ ४ ॥ (तस्मिन् नवयुगे) तस्मिन्नेव युगे ब्रह्मयोगी मावेव पश्यति ॥ युगांतरे तथा भूतः प्रतिमा
मेव पश्यति ॥ ५ ॥ शुद्ध चेताः पुमोस्तत्र शरीरं मामेव पश्यति ॥
पूजकाः देवताः सर्वे दर्श भूता जाता इमे ॥ ६ ॥ प्राप्ते कलियुगे घेने
स्वयं व्यक्त स्थलेष्वपि ॥ कुर्यां पारवंड भूयिष्ठं प्रत्ययार्थं सुन
द्विषां ॥ ७ ॥ यदेवी महालक्ष्मीं भोक्ता देवो जनार्दनः ॥ पवित्रायान
का वसंत्येते देवा ब्रह्मादिकाऽपि ॥ ८ ॥ तस्यादेतेषु स्थानेषु नैवे
द्यं नैव दृश्यत इत्यादि ॥ वनादिषु हिंशे ध्याये ॥ संधावपि कलौ
यैव वेङ्कटेऽस्य वर्तनं ॥ ततः पनमिया भेदे मौनं तत्रैव न
स्थितिः ॥ अर्चावतान वद्भाति नानाणां मांस चक्षुषां ॥ वैकुण्ठादा
गतं दिव्यं विमानंतु तिरोहितं ॥ विमानमात्रंतु कलौ कानमिष्यति
मानवाः ॥ अर्चावतान इत्येवं वदिष्यंति विमोहिताः ॥ तथैवा
नुभतिं केचिक्लि निष्पंति कलौ युगे ॥ साक्षात्पश्यति तत्सर्वम
पश्यन्ति वतिष्ठति ॥ साक्षाद्भाषणमेकंतु नास्ति तस्य तपोधनाः
पनंतु सर्वमस्यैव निग्रहानुग्रहावधि ॥ अधिकं वनदानंतु
भविष्यति कलौ युगे ॥ इति ॥ ६ ॥

अत्रैवाग्रे ॥ अप्राकृतः ॥ स्वर्गसानुनपि श्रीवैकटाचलः ॥
प्राकृतान्तकवद्भूमौ भविष्यति कलौ युगे ॥ ६ ॥ ब्राह्मेतृतीये ॥
पुनाशंशो महानाजः सूर्यवंशोद्भवा विभुः ॥ साक्षात्कृत्य महा

विष्णु याचेतु वनमुत्तमं ॥ यावच्छ्रयस्य सूर्यस्य यावन्तिष्ठति
 मेदिनी ॥ तावन्तिष्ठतु मे सेवा कृता विष्णो मया विभो ॥ इति
 संयित्य मत्तसा नाज्ये पुत्रं नि धायच ॥ गत्वा वसिष्ठं पप्रच्छ
 यत्र विष्णुः प्रसीदति ॥ इति पृष्ठः वसिष्ठः प्राह ॥ वेंकटा चले ॥
 गस्त्यस्तपस्यति तेन सह तपस्तप्त्वा विभुं पश्यसीत्युपविष्टः
 तत्र गत्वा मुनिना सह ॥ तपस्तप्त्वा ध्याते आविर्भूतं इति वृष्ट्वा
 ययाचे वनमुत्तमं ॥ यावच्छ्रयेच्छ्रयस्ये त्यायेवं ॥ इत्युक्तो भगवानाह
 शृणु भूप बचो मम ॥ अर्चा विग्रहं नृपो हं सच्चिदानंदविग्रहः ॥
 स्वयं व्यक्तप्रदेशेषु दृश्यो ब्रह्मादि योगितां ॥ तांसेष प्रतिमां के
 चिदजानन्तुषि पुंगवाः ॥ ततस्तेनापि वाऽयोग्यं दर्शयते मे कलौ
 युगे ॥ युगेष्वपि च सर्वेषु दुर्दृशं शकुनयोगितां ॥ तद्रूपसन्निधा
 नाय सा दृश्यहानिहेतवे ॥ विमानं च शिलादानकाष्टेषुकमयं
 कुतः ॥ प्रतिमां च शिलादानं तां पश्यंति कुयोगिनः ॥ नृपद्वयं
 प्रपश्यंति शानिनो ब्रह्मविन्तमाः ॥ भानुमान्भानुभिर्यद्वद्रस
 ग्राही यथा भुवः ॥ साक्षात्पूजाभयो नित्यं शिलाबिंबोतनेषाच ॥
 यथा दृष्टं विमानं ते मद्रूपं पुनर्षभ ॥ तथा कुतः महाभाग तेन ते
 भविता गतिः ॥ इत्युक्त्वा तर्कितेर्दधे देवः ॥ तेनोक्तमार्गेण विधा
 य पुण्यं विमानवर्षं प्रतिमां च पुण्यां ॥ प्रख्याप्य भूपो जनलोक
 संघे जगाम विष्णोः पदमव्ययं शुभं इति ॥ ६४ ॥

अत्रैव षष्ठेऽध्याये ॥ दर्शयन्मन्त्रं वात्सल्यं यो ददौ हस्तगो
 शुभो ॥ चक्रं शंखौ नृपेन्द्राय चक्रवर्तीति तं विदुः ॥ अत एवानि
 शंखाभ्यां हीनौ तौ दृश्यते कनौ ॥ अर्च्यारूपं शिलानरूपं विग्रहं
 स्य महात्मनः ॥ द्वितीयः ॥ कोयं नृपश्चक्रवर्ती तन्मे ब्रूहि महा
 मुने ॥ दुर्वासाः ॥ पुन द्विजवने वैखानसे धृतवर्मा गोपालनरपं
 द्रं पुं च विंशति तमे कलौ वैवस्वतांते तपस्तप्त्वा तं साक्षाच्च
 क्रे ॥ तत्रैव वैखानसगोत्रो नाम्ना वैखानसः कश्चिद्विजसं सा
 क्षात्कर्तुं अयमपि चोक्तदेशे भूतदीतीने तपश्चक्रे ॥ तस्मै प्रस
 न्तः कृष्णः स्वप्ने वेंकटशैलं ब्रजतत्र ते सिद्धिर्भवतीत्याह ॥ पुन
 स्वप्नांतरे जगाद् ॥ पुन कृतयुगे पश्चात्काले शंखत वैकृतं ॥
 विमानं कल्पप्रजमानं नृप्राय मभूद्विज ॥ वल्मीकस्यांतरे

भ.पु. विष्णोः प्रतिमा वर्तते शुभा ॥ शंखेन निर्मिता पुष्पा सहस्रार्चा वें.मु.
 स्वर्णपिठाः ॥ जातु मात्रे निमग्ना स्ति तं त्रिषी वृक्ष मूलतः ॥ दास ११
 नास्ता न्य शूद्रेण सहृतं पूजय प्रभुं ॥ त्वदागमन काले तु पद्मदेशा
 त्सदा शुचिः ॥ नंग दासोति विख्यातः बृद्ध स्वां संगमिष्यति ॥
 उभाभ्यां पूजितो देव इष्ट सिद्धिं प्रयच्छति ॥ एताव दुक्ता स्व
 प्लेच गोपी नाभेति नामच ॥ ददौ तस्य प्रियो विष्णुः सोपि
 बुधाति विस्मितः ॥ प्रीत्या जगाम शैलेन्द्रं सोपि शूद्रः समागतः ॥
 तं त्रिषी मूल संभूत बल्मीक स्थं हनिं पनं ॥ उद्धृत्य पश्चिमे
 भागे स्थापयामास तुः पुनः ॥ अशित्पि कुशला मिश्र शिला
 भिर्भिन्ति मंजसा ॥ कृत्वा तदंतरे नम्यं तृषीः कृत्वा तु मंटपं ॥
 भूतीर्थ पुष्कनिष्पेर्मध्ये पुष्पोद्यानं शूद्रश्रवकान् ॥ एवं काले गते
 गंधर्वक्रीडा प्रसंगेना नव स्थिते मतेः शूद्रस्याशनीन वाण्या देवं
 त्यक्त्वा नानाग्रहा पुन जातस्य तोंडिमातिरिति नामाभूत् ॥ स तोंडि
 मातो राजा बिल्द्वानेण वेंकटाचलं गत्वा प्रत्यहं तमर्चयन्नास
 स मंडलाधिपति नूनये ददौ ॥ प्राकान द्वय गोपुन द्वय युते गभ
 गृह स हितं सनंगमंटपं समहान संयागागान धान्यागान गो
 शाळादि सहितं देव धाम कानयामास ॥ एवं सप्त विंशति तमे
 काले बहूपकानेण पूजयतः कर्म वशा दीशो च्छया बलवद्भिः
 दस्युभिः पनाजये बिल्द्वानेण सगम्य पादौ प्रणम्य नदं
 स्नाहीत्युवाच तं प्राहार्च्य नृपी श्रित्तिवासः ॥ मा भैष्ट पुत्र भद्रं ते
 चक्र शंखौ ददा मिते ॥ ततो विजयी देवं वभं ययाचे ॥ ममायुध
 प्रदानस्य ख्यातौ देवोत्तम प्रभो ॥ अर्वा बिंबे शिला बिंबे
 शंख चक्रौ न धानय ॥ इत्यादि वचना नि संति ॥ एतेषां वचनातो
 पनि शीलते यथाधिकान मिष्ट सिद्धिर्भवतीति सर्वमत वयं ॥
 श्री श्री ति वासाय मंगलं ॥ शुभावि वर्द्धतां ॥ एवमेत एनावृत्त
 माख्यानं भद्रमस्तुवः ॥ प्रव्या हृत विभ्र ०० बलं विष्णोः
 प्रवर्द्धतां ॥ कल्पाणाद्भुत गात्राय कामितार्थ प्रदामिते ॥ श्री म
 देवक नाथाय श्रीनिवासाय ते नमः ॥ श्रीः ॥ ॐ कोड पात्र स्ते
 गालोके नंदीः सुशोभितः ॥ काशतां कोड दीपोमं यावद
 तानकं ॥ ॐ श्रीः ॥ गीत्र कोडो नाक पुत्रः वेंकट स्तेह सं

भ.पु.

किनातादि दशः पद्म लोकोयं कांड दीपकः ॥
ज्वाला नृकेस नि क्षेप वासिना बुध बंधुता ॥
पुनाष पात्रा पांथाता मुपकृत्यै प्रबोधितः ॥ श्रीः ॥

वें.म
११.

ॐ इति श्री मङ्गल विष्णो-तन पुनाष वेंकट गिनि माहात्म्य
व्याख्याने पांदीन्मध्य मलांतादि नृसिंहार्य प्रकाशिते
श्री कल्पाळा कांड दीपे पद्मलोकात्रोदृष्टं ताम्रैकाधिक
दशमोऽध्यायः ॥

॥ श्री वेङ्कटेशाय नमः ॥

श्री नृसिंहार्य गुर्वीहां कृष्णारव्यः शिवसा वहन् ॥
समूल कल्पाळा कांड दीपं भक्त्या निरवच्छिद्यै ॥
नेत्रेभ सप्तैन्दु मिते शाके वै नौद्र हासने ॥ सहः शुद्ध त्रयोदश्या
लेखनं पूर्णता मगात् ॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

मृतिका श्रीनिवासाचार्य.

शा.श. १९००.

बाळगानु ॥

॥ वरुणयुक्ते संवत्सनद जेष्ठ शुद्ध २ बुधपान ॥

ಪುಸ್ತಕಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ

1. ವೇದಾಂತ ಬುಕ್ ಹೌಸ್

ಅಪ್ಪರಾವ್ ಸ್ಟೀಟ್, 6ನೇ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ,
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - 560 018
ದೂರವಾಣಿ: 26507590

2. ಪೂಜ ಬುಕ್ ಹೌಸ್

ನಂ. 64, ಪಾರ್ವತಿ ಭವನ
6ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಅಪ್ಪರಾವ್ ಸ್ಟೀಟ್,
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - 560 018
ದೂರವಾಣಿ: 9900384329

3. ವಂದನಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್

24/1 ನರಸಿಂಹರಾಜ ಕಾಲೋನಿ,
4ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, 9ನೇ ಆಡ್ ರಸ್ತೆ
ಬೆಂಗಳೂರು - 560 019
ದೂರವಾಣಿ: 25928136, 26770826

4. ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಹರೀಷ್, ಪುಸ್ತಕ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು

ಎಸ್.ಎಲ್.ವಿ. ಸ್ಟಾಪ್ ದೇವಸ್ಥಾನ
ಎ.ವಿ. ಮೊಹಲ್ಲಾ, ಮೈಸೂರು.
ದೂರವಾಣಿ: 9845748586

5. ಎಸ್. ಮುರಳೀಧರ್

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಧಾಮ ಪೂಜ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರ
ಸರಸ್ವತೀಪುರಂ, ಮೈಸೂರು

6. ಶ್ರೀಮತಿ ಶೈಲಜಾ ಚಂದ್ರಶೇಖರ್

ಗುರುರಾಘವೇಂದ್ರ ಪೂಜ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರ
ಶಿವಹಳ್ಳಿ ಗೇಟ್ ಹತ್ತಿರ, ತುಮಕೂರು.

ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾಶನದ ಗ್ರಂಥಗಳು

- 1) ಖಂಡನತ್ರಯ (ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ) ಮುಗಿದಿದೆ.
- 2) ಮಣಿಮಂಜರಿ ಧರಾರಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಹಿತ
ಅನುವಾದಕರು: ವಿದ್ವಾನ್ ಕೆ. ಸತ್ಯನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ 75=00
- 3) ಶ್ರೀ ಹನುಮದ್ವಿರಾಸ ಶ್ರೀ ತಿಪ್ಪಣ್ಣಾಯಕಕೃತ 40=00
- 4) ಪ್ರಮಾಣ ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ
ಅನುವಾದಕರು: ಪಂ. ಅಶ್ವತ್ಥ ನಾರಾಯಣಾಚಾರ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ 90=00
- 5) ಶ್ರೀ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ - ಟಿಪ್ಪಣಿ ಸಹಿತ 50=00
- 6) ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟೇಶ ಮಹಾತ್ಮೆ ಹುಲಿಮುನಿ ಆಚಾರ್ಯ
ಕೃತ ಟಿಪ್ಪಣಿ (ದೇವನಾಗರಿಯಲ್ಲಿ) 200=00
(ಅಂಚೆ ವೆಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯೇಕ)

